✤ ԹԷՈՂԻԿ ✤

3000 ՆԻՒԹ ՊԱՏԿԵՐ 300

1921

ԱՐԵՒՄՈՒՏԻ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

ԹՆ. ՏԱՐԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՀԵՌԱԽՕՍԱՀԱՄ ՊՕԼԻՍ 561

Գ.ՐՈՒԸ 120 ✤ ՓԵՏՐ 16 ✤ ԹԻՒՆ 7 ✤ Տօμար $1\frac{1}{2}$

ԹԷՈԴԻԿ

Ամենուն Տէրեցոյն

ԺԸ. ՏԱՐԻ

1921

ՏԱՐՕՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ԱՐՑԱԽԻՆ ՅԻՐ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

Նոր Զիւնաճաճ Հայկական

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Մ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
ՂԱԼԱԹԻԱ - Կ. ՊՕԼԻՍ

1921

Ա. ՄԱՍ

ՆԱԽԱՄՈՒՏՔ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ԹԵ. ՏԻՐԲ

66-2020

ՀԱՑ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Վեց տարիներ — վե՜ց դարերու զարհամով —
Կորան գացին մութ անցեալին դէզին մով.
«Սեւ Ադիւ»ր խոնչ, թեւաբեկ, ոգեվար,
Ա՜լ չի բաղձար արիւն աւեր ու աւար:

Պատերազմի թոհուբոհէն օգտուած,
Ուրանալով է՛ւ խղճմտանք է՛ւ Աստուած,
Դաժան մարդեր Հայ Բախտի՛ն հետ խաղացին,
Ցեղին կուրծքին տալով մուրցեր ու կացին:

Տեւտնեան շունչ, մօնկօլեան թաթ, երկո՛ւքն ալ
Հարկադրեցին թափառայա՜ծ միշտ գրնալ
Բոլոր Հայոց՝ լեռ ու ձորէ դէպ ի Ջօր
Եւ մահանալ Սուրէն, Բաղդէն դառնագօր:

Անտօլուն՝ անթաղ Հայոց գերեզման,
Ուր տակաւին ուռուր ու բոլ կու գան մանն:
Հայ կրօնը, հայ պատիւն ու հայ անուն
Պղծուեցան անարգութեամբ մը անհուն:

Կովկաս լրսեց մեր Ջուլումր անողոք,
Չէնգիին փողո՛ցը լրսեցուց իր բողոք.
Առիւծի պէս ան խոյացաւ սարէ սար
Ու թշնամին լրաւ գետնի հաւասար.

Մինչ Հայորդիք՝ ի բսիիւրս աշխարհի՝
Ընդոտնելով համակերպանքն ոչխարի,
Գացին մտնել շարքերուն մէջ Դիւցազանց,
Դուպարելու աշխոյժով մր գերազանց:

Փա՜ռք մեր տղերց ս՛իրաւատենչ օսարին
Որ Ձարին վրայ բուռն յաղթանա՛կը տարին.
Փա՜ռք Հայ Ոյժին անհրաժեշտ որ չերեւան
Անկախութիւն ու լո՜յս բերաւ երեւան:

«Հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանի՝
Բազում արդիւնս առնէ». եւ արդ, երանի՜
Նահատակաց որ հայ արիւնը հեղին,
Բողբոջելով ազատութիւնը ցեղին:

Խաչուած Հայուն՝ Ամերիկան, Եւրոպան
Տրին ցուցը հրաւափաւ յարութեան.
Եւ Վահագնն՝ անդրախարիի իր կայֆէն՝
Նոր Հայութեան երա՛զն ունի ապահէն:

Տարագրութեան ճամբաներէն վերջ դերծուկ՝
Ահա՛ ճօթին, աճուռնն, այրին ու որբուկ,
Եթէ Ազգը կանգնիլ կ'ուզէ վերըսկին,
Անոնց օգնել՝ նիսին պա՛տրճն է հարուստին:

Քանի չի կան դասակներնուս ջրուշակ,
Փութանք պարզել մեր եռագոյն դրօշակ.
Քանի չի կան ախոռ, զնդան ու տանջանք,
Նոր օրերու մեր զարգացո՛ւմը տենչանք:

Հայկական վի՜ճ վերածրնուդ,
Յոյսո՛վ կրկնենք սուրբ անուդ:

ԹԷՕԴԻԿ

. . . Թէոդիկ.— Ծեռացած աչքերով կարդացի անոր մանր տառերը, եւ հայրենասէրի անծերանալի ursով կ'ողջունեմ անոր մեծ գաղափարներ: Ազգային անօրինակ մարտիրոսութեան հետ, կրած տառապանքէդ եկաւ նորոգել հին վէրերս: Ներսէս Վարժապետեանի եւ իր խորհրդականներուն հաղթականութիւնը էր դիւանագիտական գործունէութենէ անդին չանցնիլ, միևչեւ որ կարելի ըլլար *յաղթական* ապստամբութիւն մը պատրաստել, ներքին ու արտաքին նպաստաւոր պարագաներէ օգտուելով: Մեր վաւերաւոր երիտասարդներէն ոմանք չուզեցին հետեւիլ այս հաղթականութեան, եւ տուժեցինք անուելի կերպով, մինչ, ինչպէս կը գրես իրաւամբ, «Մովսէսի ազգը՝ իքին ծայրը չարիացած՝ իր անկախութեանը կը տիրանայ անա»:

Ինչ խղճահարութիւն անոնց համար, եւ ինչ դաս մեզ համար:— Սակայն չվհատինք բնաւ: Եթէ Անգլիացին կ'ըսէ թէ յիմարութիւն է թափած կաթին վրայ ափսոսալ, մենք ալ դադրինք թափած արիւնին վրայ ափսոսալէ, եւ առ այժմ Հայ Հանրապետութիւնը բալասան նկատենք մեր վէրերուն: Ողորդուէր ծառայենք այդ անկախ պետութեան, ազգային ոգի ներշնչենք անոր, քիչ տանի անոր կրթական ու տնտեսական վիճակին, խրախուսենք ամուսնութիւնները, գործադրանք *հայ առեակ* (պօյ սմաուդ)ներուն վրայ, այժ տանի հայ բանակին: Եւ ամէն բանէ աւելի, սովրինք իրար սիրել ու յարգել, եթէ կ'ուզենք մեծ ազգ մ'ըլլալ Արեւելքի մէջ: Այս ոգին կը փայլի Ֆու գրական կեանքիդ մէջ, եւ կը մաղթեմ որ, չարչարանքի Խոր Վիրապէն անցնելէ յետոյ՝ հայ գրականութեան Լուսաւորիչը հանդիսանայ:

Մարսիլիա **Միհրան Չերազ**

Իր Տարեցոյցները հանրածանօթ լինելով, աւելորդ կը համարենք զայն ծանչցնելու համար տողեր աւելցնել: Պատերազմի միջոցին, հեղինակը շատ մը հայ մտաւորականների նման տարագրեալ, իր Տարեցոյցն ի հարկէ դադրած էր լոյս տեսնելէ: Այս անգամ իր տուած բազմաթիւ և բազմազան տեղեկութիւններին մէջ տեղաւորած է նաեւ իր տարագրութեան պատմութիւնը որ շատ հետաքրքրական է, և ամէն կարդալ գիտցող Հայ պիտի ուզէ աչքէ անցունել: Այս տարի Թէոդիկ, գուցէ ուզելով վրէժ լուծել, ինք ալ իր Տարեցոյցէն տարագրեր է Օրացոյցի բոլոր սուրբերը որոնք օգնութեան չհասան մեր ազգին՝ իր տառապանքին մէջ: Գովելով մէկտեղ իր ազգասիրական եռանդն ու զայրոյթը, կը կարծենք Թէ քիչ մը շատ արմատական միջոցի դիմեր է: Այսուամենայնիւ, ուրջ նկատառման արժանի է «Բարեշրջութիւն Հայ Օրացոյցին»: **Մ. Փորթուգալեան**

Մարսիլիա

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն սկսեալ մինչեւ «երջանիկ տէրտէրք» բազմաթիւ լուսանկարներով շրջանակուած յիշատակարաններու պատասխանատուն Համազգութիւն մըն է 1916-20ի Ամենուն Տարեցոյցը: «Ոսկի խօսքերով ուրիք ուրիք կիտուած այդ լուսանկարներուն մէջ՝ կան ամէն կարգի անձնաւորութիւններ, եկեղեցական, աշխարհական, նահատակ, վերապրող, զոհեր ու հերոսներ գաղափարն և ազգի, զոր հնձեց մեծ ու աճատոր պատերազմը վերջին՝ անպատմելի պարագաներով անպատասխանատուութեամբ, ինք հեղինակն ալ՝ իր կարգին տարագրեալ մը՝ տարագրելոց և զոհելոց վրայ հեղինակօրէն առթուած է արձանագրել մանրամասն ողբերգութիւններ սեւաթոյր այն վարագոյրին տակ, որ քաշուեցաւ մեր հին հայ կեանքին վրայ: — Երկեմն հին յիշատակներ, Խրիմեանի մէկ նամակը, Օտեան Գրիգորի մէկ գրուածքը, Թէրզեանի մէկ քերթուածը՝ կը միջամտեն անդադար հետ կցորդելու բարեխառնելու ներկայի ողբերգականները: Անոնցմէ գատ անհամար պէսպէս տուիչներ՝ կենսագրական, պատմական ու բարոյական՝ կը լեցունեն այն 300է աւելի մեծադիր ու մանրադիր էջերը, որ Տարեցոյց անունին

ներքեւ չորս ազիտաւոր տարիներու տարեգիրքը կըլլան բաւել, և ապագայ պատմիչն անշուշտ շատ նիւթ պիտի ունենայ քաղելիք այս յիշատակարանէն, ա՛յնքան պաղարեւամբ և աշխատութեամբ խմբագրուած այս կրակուղտ օրերուն։ Եթէ անդորը ժամանակի մը մէջ խմբագրուած բլլար ան, անաչառ քննութեան մը շատ բան ունէր դիտելիք անոր խմբագրութեան և դասաւորութեան նկատմամբ։ Գեղարուեստականը տիրականին հետ, լուրջը զուարթին և զուարճալիին հանդէպ, հեղինակը թերեւս դիտմամբ այս ներհակները մօտեցուցած է իրարու, որպէս զի բարեխառնած բլլայ ժամանակին ու գործին սգաւոր հանգամանքը։ — Օտարազգեաց լուսանկարներուն մէջ նշանակելի են Ուիլսընի և միւս Համաձայնական խաղաղարարներու պատկերները՝ յատակ դիծերով, որոնցմէ զուրկ էին օրագրաց մէջ ջարդ երեւցածները։ Գործն գովով առած է միջազգային ալ գրոշմ մը, մեր դիւջազանց ու մեծ մարդոց հետ զուգադրելով ժամանակիս մեծ մարդիկը, — աւելի ազատ ու խաղաղ ապագայի մը յարդարիչները, — շնորհաւորելով հեղինակն իր այս բազմաշխատ գործին համար, կը մաղթենք այդ ազատ ու խաղաղ ապագայի ներկայանալը, ուր մեր Տարեգիրքն ալ լաւագոյնս պիտի կրնայ շարունակել իր գործը՝ լաւագոյն ու մխիթարագոյն պարունակութեամբ, ուր արդի ձգձգեալ յոյսերն իրականացած խարսխած տեսնելու բախտն ունենանք ամէնքս ալ Ամէնուն Տարեցոյցին հետ։

Ե. Գ. Մրմրեան

Սկիւտար

. Երկար ատենէ ի վեր Ամէնուն Տարեցոյցին հրապարակի վրայ երեւումը, ամէն տարիին վերջերը, գրական դէպք մը կը կազմէ։ Այդ տարեցոյցներուն մէջ որոնք ամէնուննն են՝ ամէն բան կայ, բայց միայն կարգ չկայ։ Ամբողջ մէջ որոնք ամէնուննն են՝ ամէն բան կայ, բայց միայն կարգ չկայ։ Ամբողջ հատորը հսկայ «Դէս ու դէն» մըն է։ Կարելի է խնդիր ընել թէ տարեցոյցի մը էութիւնն իսկ արդէն ուրիշ բան պէտք չէ ըլլայ, բաւի որ տարին իր եղանակներով, ամէնօրեայ հովերով, փոփոխականութիւններով նոյն պատկերը կը պարզէ։ Միայն թէ տարիին մէջ, հակառակ ամէն բանի, նորէն կարգ մը կայ, մինչ հոս կարգը կը պակսի։ Այդ պակասը մասամբ կը մոռնանք, երբ տարեցոյցին բուռասանիին ածուներուն մօտ կը յածինք եւ դէս ու դէն ակնարկներ կը ձգենք, որովհետեւ այդ «հսկայ» դէս ու դէնը, նաեւ «հսկայ» աշխատանք մըն է։ Տարեկան մեր այդ ընթերցումն ու հանելի ժամանցը, Թէոդիկի ամէնօրեայ մտահոգութիւնը, աշխատանքը, վազվզուքը, յոգնութիւնն ու հատնումը կը կազմեն։

Ե. Սապեհ

(«Վերջին Լուր»ի Գրախօսականին)

. . . Չորս տարուան ընդհատումէ մը յետոյ, իր բազմավէպ Ամ. Տարեցոյցովը վերստին հրապարակ իջաւ Գործին վրայ աւելոդ պիտի համարեմ խօսիլ։ Թէոդիկ վերստին հրապարակ իջաւ Գործին վրայ աւելոդ պիտի համարեմ խօսիլ։ Թէոդիկ նորեկ մը չէ. իր մէջ տուները, աշխատելու եղանակը, և 10 տարուան տարեցոյցները նորեկ մը չէ. իր մէջ տուները, աշխատելու եղանակը, և 10 տարուան տարեցոյցները ծանօթ ըլլալով արդէն, ինչ որ կ'սպասուէր 1920ի համար՝ երեւան հանեց անիկա։ Աշխատանքով երեւան հանուած գործեր են ատոնք, միայն Թէ մէջտաւոր չեն

Շատ անգամ անկարեւորը եկած է գրաւել կարեւորին տեղը։ Ատոնք պատճառ մը չեն սակայն ուրանալու աշխատութիւնը զոր Թէոդիկ կու տայ՝ զանոնք խնամեալ դարձնելու համար։ Եւ միշտ գնահատուած է իր գործը՝ զոր գիտցած է ամէնուն ալ հաճելի ընծայել, անոր էջերը բանալով ամէնուն, ինչ գաղափարի ալ որ ծառայեն անոնք։ Իր քաղաքականութիւնը որ կրնայ երկու բառի մէջ արտայայտուիլ, «Ամէնուն համար ամէն միջոցով», զինքը դարձուցած էր անձ մը որ ամէն մարդ իրը կը կարծէր։ Կուսակցութիւններն ալ կ'երեւայ Թէ իրենցը կը նկատէին զինք։ Այնպէս չեղաւ սակայն այս տարի։

Ա. Զօրամ Անգեղացի

(«Ա. Մանուէլի Գրախօսականին)

Մեր մէջ Թէոդիկ եղած է ու կը մնայ իրրեւ միակ դէմքը որ լիապէս բմբռնած է Տարեցոյցի մը կոչումը և կը ջանայ ամէն կերպով հաւատարիմ մնալ անոր։ Այս տարուան բոլոր տարեցոյցներուն մէջ նորէն իրեն է որ առաջին տեղը կը գրաւէ և մեծ մասամբ տարեցոյցի մը բոլոր առաւելութիւնները կը կրէ իր վրայ, . . . խնամքի, պրպտումի, ճաշակի և քնարութեան այն կնիքը՝ զոր առ Հասարակ անոր մեղուաչան մշակը կը դրոշմէ իր բոլոր երկերուն վրայ։ . . . Փոշիներու տակէն, մոռացուած թեան ծոցէն, դարակներու անկիւնէն դեղնած թուղթեր երեւան հանելու գաղտնիքն ունի ան՝ որ ջարդ անմոռանալի Հոյակապ էջեր տուաւ մեզ մեր Հին դրագէտներէն։ . . . Դիտցած է կուսակցութիւններէ չտարուիլ և մանաւանդ նկատումներով չգոգտել գծուելիք պատկերին այլապէս վառ գոյներ։ Իրեն Համար իրաւութիւնն է իրականը։ . . . Իր մանր մունր թերութիւններով Հանդերձ, «Ամէնուն Տարեցոյցը» շքեղ գործ մըն է և լիուլի կ'արդարացնէ իր անունը։

Ցոլի. Աւագեան

(«Կոչնակ»ի Գրախօսականին)

Ողջո՛յն եւ ուրախութիւն։ Որպիսի՛ ցնծութեամբ խմացայ ողջութիւնդ՝ չես կրնար երեւակայել։ Բարեկամ մը դրկած է ինծի կաղանդէթճեռուս ընտրելագոյնը, 1916-20ի Տարեցոյցդ։ Աչխատութեան դիւցա՛զն, մեր ազատ Հայաստանի Մատենադարանին Համար ինչ թանկագին երկասիրութիւն։

Խորով Աւետեց

Maidstone

. . . Բազմատանջ հեղինակը զրքին գրէթէ կէսը լեցուցեր է իւր շահեկան գրուածքներով. անձամբ քաւեր է խաչելութեան բաժակը։ «Աբսորէ դարձիս» իւր նկարը հայ տառապանքի անկեղծ արտայայտութիւնն է։ . . . Ուշագրաւ են Խրիմեանի «Երթ՞նք Հայաստան», Կոմիտաս Վ.ի «Միրոս վլած է», Ահարոնեանի «Նոր Հայաստան», Ե. Օտեանի «Արշալոյսին մայրը», տեղակալ Խաչատուրեանի «Երթ ամիս ի Կովկաս» եւն. եւն. յօդուածները։ . . . Իւր Վերջաբանին մէջ յուսատու և ուրախ է Թէոդիկ։ . . . Մեզ կը մնայ ձայնակցիլ իրեն, մաղթելով ուժ և եռանդ որ շարունակէ իւր քրտնաջան աշխատանքները, և ամէն տարի ըմբոշխնել տայ մեզ հաճոյքը իւր սիրելի Տարեցոյցներուն որոնք, ինչպէս անցեալին եղան, նոյնպէս և ապագային մէջ Ծող լինին «Ազատ Հայու փորրիկ հանրագիտարան»։

Հայկ Աճէմեան

(«Էջմիածին» շաբաթաթերթի Գրախօսականին)

Տարեցոյցդ — երկ գոհար —
Որուատեղիս արժանապար՝
Ունիմ միայն երեք բառ.
Իզմիր

Անմահաբ, եզական, Անզուգական,
Գլուխ-գործոց մը իսկական։
Արօճ. Կ. Ե. Պէկէօքիւրեան

. . . «Ճանչնար Դեմիրեան»ով զձեզ ճանչցած, մանկութենէս հիացող մը եղած եմ ձեր ընտանի եւ տոհմային լեզուին ու ոճին: Թոյլ տուէք յայտնել իմ ջերմ համակրանքիս՝ երեւումին առթիւ ձեր 1920ի Տարեցոյցին որ կոչուած է թանկագին յիշատակարան մը դառնալու:
Կոմիտաս վ.ի սաճ
Սկիւտար
Վարդան Սարգսեան

. . . *Լոյս տեսաւ մեր մեծ նահատակներու անտիպ էջերով և աքսորի, հալածանքի սրտմտմլիկ նիւթերով լեցուն. կը պարունակէ նաեւ պատկերներ գաղափարի ճամբուն վրայ նահատակուած մեր հերոսներուն, և ամիսիսին է 5 տարուան զուլումին։*
«Այգ»
Փարիզ

. . . *Հեղինակը ջանացած է անոր մէջ խտացնել 4 տարուան անցքերը։ Կան պատկերալից և չահեկան կտորներ, նաև կարգ մը մտա-ցումներ։ Այսուհանդերձ անուրանալի է այն ազնիւ աշխատութիւնը զոր թափած է հեղինակը։*
«Արագած»

. . . Այս տարեւանը կը գերազանցէ իր նախորդները: Լայն տեղ տրուած է Հայ Աղէտին:
«Երեւան»

Պատերազմէն վերապրող Թէոդիկ՝ աւելի տոկուն ջիղերով — մեծ վերիվայրումին մէջ մխուած — հրապարակ իջած է, շարունակելու իր գործը։ Կարդալով Ամ. Տարեցոյցը, մարդ ակամայ կը տարուի խորհիլ Թէ այս գիրքը խորհրդանիշն է Հայութեան որ ջարդուեցաւ, պայքարեցաւ, վերապրեցաւ և այդ բոլորէն յետոյ վերականգնելու իր ծիգին մէջ մեծապէս յաջողեցաւ։ Երբ կը բանանք այս Տարեցոյցը, կը տեսնենք որ հեղինակը նախկին կրթովով զլուխ հանած է գայն, մերեւս աւելի լաւ քան նախորդ տարիներուընը։
«Երկիր»

. . . *Վերջին աղէտալի 4 տարիներու ազգ. կեանքին դէպքերն ու դէմքերը, կը ներկայացնէ այն հարազատօրէն տոհմիկ և զգայուն ոճով որ Թէոդիկին յատուկ է։ . . . Այսէն Հայ յուզումով կարդաց Հայ մարտիրոսութեան ահաւոր պատմութիւնը։*
«Ժամանակ»

Տարեցոյց մը չէ այս՝ եւրոպական իմաստով, այլ հարազատ յիշատակարան մը այն հայ մտաւորականներուն որոնք ինկան արիւնի տարիներուն: Հայ պատմութեան ամենատխուր շրջանի վաւերագիր կարելի է համարել զայն:
«Ժողովուրդի Ձայնը»

Լոյս աշխարհ եկաւ մեր բարեկամ Թէոդիկի Տարեցոյցը ոճիր բովանդակութեամբ։ Աղէտաւոր 4 տարիներու ազգ. կենդանի պատմութիւնն է ան՝ որ Մինէմայի ներկայացման տպաւորութիւնը կ'ընէ։
«Իգնաս Ադա»

Եղերական տարիներու սիրելի կորուսաններէն մին՝ կու գայ իրեն վերապահուած տեղը գրաւել։ Թէոդիկ՝ պրպտողի իրեն յատուկ համբերատարութեամբ մը, կրցած է հոն համախմբել բոլոր մեզի սիրելի ուրուագիծերը, անգամ մը եւս խորացնելով արժէքն անոնց պարագային։ Ճշմարիտ մանրաշխարհ մըն է այս գիրքը, որուն էջերը քանի՛ թղթատուին՝ այնքան սիրելի կը դառնան։
«Հայ Կին»

Ձոխ բովանդակութեամբ, գեղարուեստական մամուր հրատարակութիւն մը:
«Հայ Սկաուտ»

. . . *Կէչէն մէկալուն 4 սէնէլէր վէգայիի միլլիյէ վէ էլիմէտէն միւսաֆիրս շայանը զրաաթ պիր քիթապ տըր։*
«Ձէրիտէի Թարգիյէ»

. . . *Ամէն Հայ կը փութայ գնել այս գիրքէն, ապրելու համար 5 տարիներու բնթացքին իր ազգին ապրած տառապալից կեանքը որ, աւա՛ղ, անգիր մնաց՝ սիրող բռնակալութեան երեսէն։*
«Նոր Այգ»

Թուղթէ փեթակ:
«Նոր Դար»

. . . *Գեղեցիկ տպագրութեամբ և շահեկան բովանդակութեամբ։*
«Ոսգան»

. . . Chroniqueur averti et scrupuleux des moindres événements de l'époque. Nos lecteurs arméniens trouveront dans les 332 pages dont se compose l'almanach, des renseignements politiques, littéraires, biographiques et autres intéressant non seulement les chercheurs et les curieux, mais le public cultivé en général.
«Renaissance»

*Հայուն կեանքին մէջ ի՛նչ աւելի գժնդակ ու դառնայիշատակ է, քան այս 4 տարուան շրջանը։ Եւ Հայութիւնը ե՞րբ այնքան սիրականօրէն մօտեցած է իր «դարաւոր երազին» քան այս շրջանին վերջին տարին ուր կ'ապրինք։ Ահա այս չարչարանքի և յոյսի տարիներուն բոլոր անցքերը մեզի կը յիշեցնէ Թէոդիկի Տարեգիրքը որ 4 տարուան խափանումէ մը յետոյ ահա կը վերընձիւղի։ Հայաջինջ ամենաակուռ սպանդը մայհացուց, ամէն մտաւորական շարժման հետ, այդ ձեռնարկն ալ որ անասելիօք կը քալէր իր ճամբան, տարուէ տարի աւելի՛ կատարելագործուելով և ժողովրդականանալով։ Բայց, ինչպէս ամէն մեռած յոյսերը կը յառնեն, ահա Թէոդիկ ալ հազիւ դարձած իր գժնդակ աքսորէն, հինէն աւելի եռանդով ու կորովով ձեռք առած գրիչը, մեզի կու տայ շարունակութիւնն իր ա՛յնքան հրապուրիչ ու ճոխ Տարեցոյցին՝ որուն պատրաստութեան գաղտնիքը միայն ինք գիտէ։ . . . Կը պարունակէ նաեւ Հայ Թ

❖ Բ. ՄԱՍ ❖

ՀԱՅ ՄԻՏՔԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ,
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ,
ՅԻՇԱՏԱԿԻ ԲՈՒՂԲԵՐ,
ՆԱՄԱԿՆԵՐ
ԵՒ
ՇԱՀԵԿԱՆ ԱՆՏԻՊ ԷՋԵՐ
ՄԵՐ
1. ԱՆՀԵՏԱՑՈՂ
2. ՆԱՀԱՏԱԿ
3. ՎԵՐԱՊՐՈՂ
ԳՐՁԻ ՎԱՍՏԱԿԱՒՈՐՆԵՐԷՆ,
ԻՐԵՆՑ ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ
ՀԵՏ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ԾԵ. ՏԱՐԻ ✕ 1921

Ասկէ ճի՛շտ 60 տարի առաջ, ողջամիտ մտաւորականի մը կողմէ գիրի առնուած հետագայ էջերը ճայելին են Պօլսոյ Հայութեան գոյափիճակին: Իր ժամանակակիցներէն ՊՈՒԼՏ յորջորջուող ՄԻՍԱՔԵԱՆ, որ աւելի փիլիսոփայ էր քան Poète, Թրճանայոց երբեմնի հաղարական կացութեան եւ իմացական մակարդակին վրայ այս անգնահատ ձգելով, **Ազգ. Սահմանադրութեան** նախամեակին, այսինքն Հայ Վերածնունդի այդ օրերուն՝ ջատագով կը հանդիսանայ ուսման եւ համերաշխութեան, եւ իր հայրենակիցներուն կը պատգամէ խօսքեր՝ որոնք յայտնութե՛ան մը պէս կ'արձագանգեն այսօր մեր ականջին.

Ս. Թէօն.

Ա. ԶԳԱՅԻՆ ՅԱՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Մեր ազգին մէջ գեռ կրթական ուսմանց լուրջ սկզբնաւորութիւն մը չեզաւ, լայց ուսումնասիրութիւնը ծայր արձակած է, և մանաւանդ ազգասիրութեան հետ լսասիրութիւնն ա՛յնչափ արծարծած է, որ հասատուտն ուսմանց և գիտութեանց երեւցած օրը՝ սովսռանալ առիւծի պէս վրան նետուելով պիտի ճարակէ, ապառէ:

Ամէնասիկ ժողովուրդ մը՝ որուն Հայրենական ժառանգութենէ բոլոր բովանդակ ունեցածը անուն մը և լեզու մըն է: Հող չունի, ինքնիշխանութիւն չունի, ուսսի քաղաքական յատուկ օրէնք ալ չունի, և որ գժնդակագոյնն է՝ բնակութեան միութի՛ւն ալ չունի: Իր տարաժողութեանց մէջ, արեւելքէն արեւմուտք, հիւսիսէն հարաւ այլ և այլ աղգախնութեանց անանցանելի և անխախտելի ամրոցակներ բարձրացնալով, իր ամրողջութիւնը բազում մասանց բաժաներ և հաղորդակցութիւններն գրեթէ կատարելապէս խափաներ են:

Այս ժողովուրդը, իր ունեցածին, իր կեցութեանն ու վիճակին նայելով, կամայ ակամայ և հարկա՛ւ յետնեալ գտնուելու է քաղաքակրթութեան մէջ, և յամենայնի՝ որ ի քաղաքակրթութիւն կ'առաջնորդեն. վասն զի վերջապէս, իր իւրաքանչիւր մասունքը գրաւող աշխարհաց շատերն ու կարեւորներն ալ անխարելար յետնեալ են ի յառիւնից:

Այս ժողովուրդը, զինքը չուրջպատող հարկին, դիպաց, ժամանակաց և հանգամանաց ստիպմամբը քաղաքակրթութեան մասամբ

յապաղած բլլալէն ի զատ, պէտք էր որ զինքը տառապեցնող հարստահարութեանց, կաթօլութեանց, աղքատութեան եւ լքման երեսէն սիրտը բեկած, ուղեղը թմրած, անիմայ, ապուշ, անկիր եւ անզգայ եղած բլլար, և քան այնմ, երբեք երբեք իրեն ձեռնակալութեան յօժարողներն ալ՝ իր սրտին եռանդ ածելու, խմացութիւնը զարթուցանելու, խրախոյս արձագծելու, յոյս ոգեւորելու և վհատութիւնը փարատելու համար զուր ճիգ թափէլէ եաեւ, իրենք ալ յուսահատ՝ ձեռնթափ բլլային գործէն։

Եւ սակայն եղածն ասանկ չէ։ 22 տարի առաջ, մարդասիրութեան նախաձեռնութեամբ զուարթուն մը՝ Իչլիս փաշա անգլ. և ֆրնս. լեզուաֆոխութեանց Հանդանակէն 3 րտ. Բիւզանդիա լերելով, զորովասիրտ պատանւոյ մը՝ Սուլթան Ապտիւլ Մէճիտի շրթամբք վարդատատանի մը մէջ արտասանել տուաւ «Կեանք, Սատուածագ, Պատիւ». եւ ահա Սահակ Պարթեւի աշակերտներէն մէկը, մարմնափոխութեամբ մարդ մը եղած, —զոր դժբախտ Հայերը Նիկողոս Հովիւեան կ'անուանէին,— հրեշտակ մը ի մարմին, Ուսումնական ընկերութիւնը բացաւ և մեռեալ կարծուած Հայերն իրենց պատանքէն դուրս ելլել սկսան։ Այս ընկերութեան ոսկորներէն Համազգեաց մը ծնանելով, Ներսէս Կլայեցւոյն միակ անական Հոգւոյն տակ՝ զարհուրելի Միջին Դարուն և նոր քաղաքակրթութեան միջեւ յամառ պատերազմ մը բացաւ, որուն Մեսրոպ փոխ ումբակոծութիւնը Նափոլէոնի ձեռքին օգնութեան հասնելով՝ Բիւզանդիոյ մէջ կործանեց հին համբարտակը, և պատանքէն ելլող Հայերն իրենց գերեզմանին եղերքն ազգային անուան օրհնաբանութիւնները սկսան նուագել։ Այս պանծալի յաղթանակէն եաեւ, ասկէ երկու տարի առաջ, 1859ին, Բաւորտ և Նափոլէոն նոյն Միջին Դարուն դէմ վերջին և սահմանական պատերազմ մը յարուցանելով, անդամին Մոնթէպէլլոյի մարտին յաղթական կացմակերպեցին այս ժողովուրդը Հոգւով սրտիւ և մտօք բոլորովին բանկեցաւ, բորբոքեցաւ, և րոպ չնչելով աստուածապարարիկ կանանց նման զգլխեալ կ'ընթանար և Կանոնադրութիւն կ'ազաղակէր, իբրեւ թէ Կազմութիւն եւ Միաւորութիւն բսել ուզելով. և կանոնադրութիւնն եղաւ։

Ե. ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ

Հայկական մտաց ու զգացմանց մէջ պատահած այս յանկարծական մեծ փոփոխութիւնը՝ տարբերութ և դարուց աշխատութեամբ հազիւ էանալի բան մըն էր, որ քանի մը տարուան և քանի մը տուր

մէջ զրկեմ ինքնաբերաբար եղաւ։ Բայց այս յեղակարծ փոփոխութեան արդասեաց միա դնելով՝ աւելի զարմանալի բան մը կը տեսնենք, եւ փորձն ու արդիւնքն ալ ինքնին կը հաւատան, որ Հայք իրենց վերաբերեալ կենդանութեանք հետ յատուկ հոգի մը ստացած են, որ ազգին ապագայ յաջողուածոյն ո՛չ միայն գուշակութիւն և երաշխաւորութիւն, այլ և էական և հարկաւոր առիթ կը թուի։ Այս յատուկ հոգին է՝ Հայոց ազգային անօրէնութեանց մէջ ազգովին —մեծ ու պզտիկ միաժամարար— գործելու փոյթը. ասկէ զատ ի՞նչ ճար կը գտնուէր՝ գործերը քալեցնելու և յառաջդիմութիւնը փութացնելու համար։

Ազգն ինքնիշխանութիւն չունի, ուստի և իր վարչութիւնը մասնաւոր առաջնորդութեան մը ձեռամբ անարգել և անսայթաք ընթացնելու զօրութիւն ալ չունի։ Ժողովրդեան մը երբոր կամիլլոս եւ վաշինկթէն, Արիստիդէս և ֆրանքլին կը պակսին, այն ժողովուրդը թէ որ իր կորուսաբ յանձն չառնուեր, իր օրէնքներն ինք պիտի ստեղծէ, իր փրկութիւնն ինք պիտի Հոգայ անձամբ, վերջապէս ինք պիտի կառավարէ, ինք պիտի կառավարի։ Այս փրկարար սկզբունքը Հայոց Տասկընելու և քնդունել տալու համար ինչ աշխատութիւն քաշելու եւ ո՞րչափ տարիներ կորսնցնելու էր, թէ որ ժողովուրդն ինքնին իրրեւ բնական ազդեցութեամբ զգացած կամ Տասկցած չբլլար. և ահա այս դժուարութիւնն առանց դժուարութեան դիւրացած, և վտանգն առանց ինասու հեռացած։ Հեռացած կ'բսենք և ո՛չ ի սպառ անցած. վասն զի տակաւին անուսումնութիւնն ու տգիտութիւնն անհամբոյր կրից պատերազմներով մեր յաջողուածոյն կ'սպառնան կորստաբերութիւնը որդի ի Տօրէ ժառանգաբար կ'երթայ ախտից պէս, և քանի որ ծնողաց արիւնը չէ մաքրած, որդիք վատառողջ կը ծնին։

Ազգն ինքզինքն ազդովին կառավարելու փոյթ և պէտք ունենալով, ազդովին լուսաւորութեան պէտք ունի, և մեզի ներելի չէ գիտութիւնն՝ օրէնսդրին, տգիտութիւնն ալ ժողովրդեան պահել, որովհետեւ ժողովուրդ և օրէնսդիր մի են, կամ թէ բսենք, ազգն ինքնին իր ժողովուրդն ու օրէնսդիրն է միանգամայն։ Կը թուի թէ ժողովուրդն իր այս կարիքն ալ զգացած է, և վասն այնորիկ, նաւաւար և լեռնակիր, ծեր և տղայ, արու և էգ, առ Տասարակ կարդալ և գրել սորվելու ինկած են և Անձնուէր Ընկերութեան յաղթ լեզուն ալ անոնց պէտք լեցնելու կ'զրազի։ Ասկից մեզի տրտմութիւն չի պատճառեր անշուշտ, բայց սոյգ ուրախութիւն կ'բլլար, թէ որ յառաջամիտ և յառաջացեալ երիտասարդաց լեզուն մըն ալ Տասարակուն ուսմանց անձնագրաւ տեսնէինք։ Վասն զի քանի որ տիրապէս ուսեալոց կողմէ վար Տեղեղելու պահեստ չի կայ, ուսմունքն եռանդը կրնայ այլ եւնդիմն կարդացողութեանն ու զրչութեանը վրայ կանգ առնել, ուստի, բնութեցանութիւնը գիտութեան Համարում ստացածին պէս՝ ուսման ձուլութիւնը կը սիրէ, կարկաչելու ժրութիւնը կ'անմահա-

նայ, և դիտելի է որ ռամիկին իմաստակութիւնը գունաւոր իմաստակութեան չափ չար է։

Արդարեւ ուսումնականաց եռանդն ու բարի կամեցողութիւնը չենք կրնար ժխտել, բայց ինչ կ'արգելու մեզ անկեղծաբար կրկնել որ ազգային դաստիարակութիւնը յօրինող բուն կրթական ուսմանց լուրջ սկզբնաւորութիւն եղած չէ դեռ ազգին մէջ, և քան այնմ, ազգայնոց և մանաւանդ երիտասարդաց նորասկիզբն եռանդը դեռ չձանձրացած՝ հաստատուն դիտութեանց և յամառ աշխատասիրութեան կողմն առաջնորդելու բաւական ջանք ու խնամք եղած չէ։ Ազէ՛, ով չգիտէ որ հրդեհն ան ատենք կը շիջանի, երբոր կիզանելու նիւթ կը պակսի։ Մարդկային որ և իցէ կիրք, եռանդ, աշխոյժ և տարփանք ալ նոյնպէս իրենց անձայ կացեալ ճարակը չգտնելէն ետեւ, բարէ՛, վաղ կամ անագան պարտասելով կ'ապառնին։ Արդ, քանի որ դաստիարակութեան սկզբունքը որոշուած և կանոնաւոր ուսանողութեան և ուսմանց սկիզբն եղած չէ, մէկ կողմէն ուսումնասիրութիւնն իր բուն նշանակութեամբ հասարակաց սիրաբաք մտցնելու համար, մէկ կողմէն ալ աչուքին բացուած երիտասարդներն իրենց սրբազան պարտաւորութեանց ծառայեցնելու համար ինչ քնելու է։ Անշուշտ կամ հասարակաց քարոզութեան խմբարանները և ազատ դասախօսութեան յանպատրաստից բացուած լսարանները սահմանելու է, և կամ ուսմունքն ու ուսումնասիրութիւնը երգ քնոզ և յաւնական հաղնելոյաց պէս տեղ տեղ շրջմոլիկ պտրտող քարոզիչներ հանելու է։ Հրապարակական թերթերուն կ'իյնայ, ուսումնասիրութեան հոգին, նաեւ ուսմունքն այլ և այլ հաճոյական ձեւոց և կերպարանաց տակ պարուրելով յօդուած քնել և սովալուկ կարօտելոց մատուցանել։

1861 ԽԱՉԱՏՈՒՐ Պ. ՄԻՍԱՔԵԱՆ

Աւետեաց Առածներ

Մի՛ բարձրանար շատ, կը կախուիս.
Մի՛ խոնարհիր շատ, կը կոխուիս։

Աղջիկը օրանը,
Օժիտը դարանը։

Ձաշին գէշը չըլլար՝ եփ հանելով ուտողին,
Խօսքին գէշը չըլլար՝ մամուլով բսողին։

Քանի՛ մեծնայ Տարուսաին քսակը,
Կը յոգնեցնէ ազգասին կղակը։

Այն որ ծոյլ է՝ կը խօսի անդուլ,
Այն որ ժիր է՝ կը ձեւանայ խուլ։

ԱՐԾԻՒՆ ՈՐՍԸ

(ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԵԱՆ ՁԱՓՈՎ.)

Ոսկիաչէ սեւ արծիւն՝ իշխան մոնգոլ երկնի՝
Կը բանայ, նախկին իսկ ոտքէն պայծառ այգուն,
Իր թեւերն իբրեւ լա՛յն ու մութ ամպրովանի։
Դէս կ'ելլայ՝ հոս կ'առնէ, անշարժ սաւառնիօրէն,
Վարը, ձագերն՝ ծերպոս ժայռի կողին վերեւ
Անսպառ՝ վիզերնին բոյնէն դուրս կ'երկարեն։

ԵԳԻՇ։ ԱՐԳ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Բլրի՝ դաշտի՝ հովտի անծայր կայ հոն մարմանդ.
Պապրղուն աչքերնին հոծ բաշերով ծղարկ՝
Խումբ խումբ յովատակներ կ'արածին աստ ու անդ։
Կը վրընջէ մին դէպ այգ, ու միւս մը կ'ամսոսէ,
Կամ ուրիւ մ'ոլորելով ագին՝ ցնծո՛ւն բալկոս
Կը վազէ տափին վրայ դեղին ու կուռ խոսէ։
Լոյսը՝ ճառագայթմով մ'աշխոյժ՝ բարմ՝ զովաբեր
Կ'ածի ցայտուն ալացմով, կը խուսէ զերթ հրթիռ,
Ի՛ արեւուն կ'ելլէ գունտն երկնակամարն ի վեր։
Նուրբ հորիզոնին վրայ՝ ուր ծաղն կը կապուտկի,
Փաղփ օդին մէջ խոժոռ՝ Արծիւն աչքին տէգումն
Ուր հաղցէն է սրտուած՝ կը նայի շեշտակի։
Բայց երկնի մէջ ճախրող ոչինչ կը նըմմարէ,
Ոչինչ որ այգորակ դաշտին վրայ լրեւի,
Ոչ միւք մը ոսոսուն, ոչ եղնիկ կամ երէ։
Կափկափեց իր կըտուցն հրընչիւնով մը դժնեայ,
Ջայրացկոտ բախեց թեւ որ բարձրէն տեսնէ հաչ.
Պարոյր ելեւէջով վե՛ր վար կը խոյանայ։

Կ'անցնի ժամն. օդն է տօթ: Նօթի է: Ձիկայ բայց
Վ.իր եւ կամ իշայծեամ՝ որ իր որսն են ընտել.
Իրե՛ն պէտ է միայն միս մը ողջ կամ մեռած:
Լերկ ճերմակ լօդիկովն՝ ու ծուխ մը տապագին
Վարդագոյն ու դողդոջ պինչերէն տալով դուրս՝
Յովատակ մ'առաջնո՛րդն էր վրընջող բանակին:
Առ՛ծիւն երբ կոչ մ'ըրաւ երկինքին լուսազգեաց,
Երամա՛կը՝ խռոված կարճ ու սեզ այդ կանչէն՝
Վազեց ծո՛ւի ծուխ բաշով, ականջնե՛րը ցնցած:
Ու առագ իջաւ ան՝ զերդ երազ ցաւագին.
Երկաթ մագիլներով ծակուած վիգին կառչե՛ր՝
Կոր կրծո՛ւցը կ'վառսէ խո՛րն իր վտրած այիին:
Ծառացա՛ծ՝ զոյգ nsfով ծեծեց օդն յովատակն,
Ու գիշակեր հաւէն գոգցես գարգմանակուած՝
Կը սուրա՛յ, գեհենի մութ կրակէ մ'անյատակ:
Փորն ի ներ՝ կը սուրա՛յ. իր ներսիին վրայ սակայն
Սոսոր ակնակապեէն կը նոսի առեան ուխ,
Կը սուրա՛յ, երբ դահիճն անողո՛րմ կ'ուտէ զայն:
Հոգեվարքն անոր կուշտն ոգեսպառ frsնեցուց.
Կը փռնչէ, կը վաներ՝ զառանցմով մ'արբեցած՝
Մեծատարած այդ թեւն ու կուրցուցող այդ կըտուցն:
Անսահման ամայէն կ'անցնի ան մոլեգին,
Ու կրճած կարթերով կանգ կ'առնէ յեղակարծ,
Մերթ կ'իյնայ թաւալգոր, մերթ ո՛տ կ'ելլէ կրկին:
Ցեխոյ՝ բազմապատկած զուր նիգէն խոնջ ու լզար՝
Փրփուրն երախին մէջ՝ կարծր ու մոյն լեզուն դո՛ւրս՝
Իր բնիկ մարմանդին վրայ կը փռռի շանքաճար:
Հո՛ն, պիտի ճերմկնան արեւէն ոսկրերն սին.
Ու դատի մռայլ որսորդն՝ Առ՛ծիւր սեւագոյն՝
Իր բոյնը կը դառնայ աւարով բարմ միսին.

—Իր խաղցած ձագերը կ'ընթրե՞ն այս իրիկուն:

Թարգմ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ
1920 LECONTE DE LISLE

Աբեղեան Առածներ

Չի նկատեր նք մարդ մարդու լեռ,
Ցորչափ հոգին չէ մարմնոյն տէր:

❀

Առաջինն եղիր լրսողներուն,
Իսկ վերջինն եղիր բսողներուն:

ՆԱԼԵԱՆ ՅԱԿՈԲ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ(*)

«ՉԻ ՄՆԱՑ» ՆԵՐՈՒՆ ՇԱՐՔԸ

❀

Մենաբե՛ր, անձն իմ խղճալի, ի բազմութեանց լեալ ի բաց. յումմէ՞ յուսաս զբարութիւն, բարեպաշտօն չի մնաց:

Աղքատն վէս, ծերն է շամբուշ, իսկ մեծատունն ժլատ. զիա՞րդ սպասես խորհուրդ առնուլ, խորհրդական չի մնաց:

Անձնիւթ անձն՝ անձին սատծու, անձին խնդրէ ամէն այր. յուժեքէ զոք օգնական, ձեռն նպաստ չի մնաց:

Համայնից ջանն զներկայս վայելչասքի վայելմամբ. իսկ վասն աւուրց հանդերձելոց՝ հոգածու այր չի մնաց:

Ումն ի վաճառ, ումն ի գնել, կամ կին առնել հեշտութեամբ. արքայութեան կոչն Հարսանեաց՝ գնացօղ այր չի մնաց:

Համայն վաճառք խարդախամած, չափ մեծ և փոքր թիւրեալք, մինչ ի կշռորդս և ի կշիռս արդարութիւն չի մնաց:

Վաճառականք ճիրանաւորք դաւելոյն զիրկս ածեալք, ի վաճառս դինարահաց անջուր գինի չի մնաց:

Ի սպաս բարձեալ են իրաւունք, բնդ նոսին սուտ տարածեալք, առ մեծամեծս և առ սարուկս ճշմարտութիւն չի մնաց:

Ամենայն ոք ջանայ պատրել՝ զօձական բարս ունելով. ի սիրտս և ի լեզուս առուգութիւն չի մնաց:

Եղբայր եղբօր դժկամակի՝ իբր բնդ օտարս գինելով. բնկեր զբնկեր ջանայ զրկել, բնդ բնկերի սէր չի մնաց:

Մեծամեծաց զանանկս կեղեքել, փոքունց զմեծս բմպահակել. մինն անգութ և միսն անհլու, շահածութիւն չի մնաց:

Համադամիւք փարթամք լեալ ուտել բմպել, ի խրախճանս, իսկ կարօտեալ Ղազարոսին փշրունք Հացն չի մնաց:

Պապակելոց հերձան շրթունք ի ջերմ տապոյ ծարաւոյ. զողորմութիւն գեղուն գեանոջ, ումպ մի ջրոյ չի մնաց:

(*) Ծնած է 1701ին Ակնայ Զմմառա գիւղը, երկիցս բազմած է Պօլսոյ պատրիարքական աթոռը (1741-9 և 1752-64) եւ իր պաշտօնը շատ ձեռնհասօրէն վարած, վախճանած է 19 Յուլիս 1764ին, Թաղուելով Բանկալթիի (Բերա) գերեզմանոցը, Ջուղայեցի համանուն կաթողիկոսին դամբարանին առընթեր: Բաց ի վարչական իր կարողութիւններէն զորս ի սպաս դրած է յօգուտ իր ցեղին, —Թրքահայոց գրականութեան մէջ Նալեան կարկառուն դէմք մը կը ներկանայ մեզ՝ իբր բեղուն մատենագիր, ներհուն աստուածաբան ու բերնոզ: Ունը գիրք ունի հրատարակած (մէկ քանին կրկին և աւելի տպագրութիւններու արժացած) որոնցմէ ամէնէն բազմաշխատն է Նարեկի մեկնութիւնը, 1136 երկսիւն մեծադիր էջերով:

Ծ. Թէր.

66-2020

ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ

ի թշնամեաց վերաւորեալ ոք կիսամահ երիւրի, դարմանս վիրաց մեծ գթութեամբ Սամարացի չի մնաց։

Աժենայն ոք գոլ Սողոմոն՝ պարծի յանձն իւր իմաստուն. ուսոի արդար և իմաստնոյն այժմուս յարգանք չի մնաց։

Երիտասարդք ճակաճանեալք, մանկունք կարի անպիտանք. իսկ յալեւորս ժամանակիս ողջախոհ միտք չի մնաց։

Տէրն է քոխշա, ծառայն պղերգ, հայրն անխնամ որդին նեղէ. այրն առեցող, կինն անհնազանդ, ի բնաւս համ չի մնաց։

Ազգ ի վերայ ազգի դիմեալք, ահեղ դուպաքք յաճախեալք. ամէն կուսէ մարտք, արհաւիրք. խաղաղութիւն չի մնաց։

Սրածութիւնք, սովք եւ ժանտախտք արդէն զմեզ պաշարեալ, քառ եղանակք խանգարեալ, անդորրութիւն չի մնաց։

Համեստութիւնք պարկեշտասիրեաց եղեւ սպահից ապաստան. ինչք աւարեալ, անձինք գերեալ. սպեթաք պաշտպան չի մնաց։

Հրահոսանք յորդեալ, աւանք քակեալ, շէնք անողորմ խաթարեալ, սմբ ակակոխք սահման եղեալ, և այս ցաւոց դեղ չի մնաց։

Դատաւորքն են կաշառառուք ընդ համօրէն պաշտօնէից. իշխանականք առ իշխեցեալս բնաւին գութ չի մնաց։

Բարձեալ է յերկրէ դատաստան և ընդ յօգս է կախեցեալ. ընդ նմին և բանք իրաւանց նշոյլ երբեք չի մնաց։

Հօտք յանապատս ջրիւ ածեալք, առ ի կորուստ մոլորեալք, որ եւ գթով խնդրող զնոսին՝ հովիւ մի քաջ չի մնաց։

Տեսուչք նոքին զասրն զգենուլ, զկաթն ուտելն են ի չանս. զգալուստ գալոյ ի տար վանող, հսկող, դիտող չի մնաց։

Մատաղատունկ նորընձիւղք բարձրացուցան յաստիճան, յորոց նարդիւնս կատարելոց փառք և պատիւ չի մնաց։

Վեհապետք ամէն գշնորհս հոգւոյն կաշառօք ծախեն. Աստուծոյ երկիւղ և ահ լնաւ մարդոյ մտս չի մնաց։

Նուիրակք անօրէն, ուղարկողքն անիրաւ, ազգկապէս ծծեն զարիւն ազգիս. խնայօղ մարդ չի մնաց։

Աւազնորդք քաղաքաց աղուեսս բարս են առաջեալ, չողոքորթօղք և կեղծաւորք, ուղղադատ այր չի մնաց։

Եպիսկոպոսք սիմոնականք, աներկիւղ ս'անաստուածք, զանարժանս յառաջ կոչեն. իարեաց քնտրօղ մարդ չի մնաց։

Ի վարդապետս նկեղեցւոյ որ են հովիւք ոչխարաց, վասն աչառանան թիւրեն զբանս. ուղղութիւն չի մնաց։

Քահանայքն են սուտակապաքաք, լպրշադէմ լրբենիք, անկեալ յարբունս ի գինարանս. տէ և երկիւղ չի մնաց։

Որովք ազգ մեր աղճատեցաւ, ի սպառապուռ խանգարեցաւ. ամենեքեան յուսահատեալ, յուսադրօղ մէկ չի մնաց։

Հերձուածօղաց ժաման գտեալ՝ կարի յոյժ կատաղացան, և հարկանօղ զճակատ նոցին՝ խորտեալ Դաւիթ չի մնաց։

Արդ ամենայն գլուխ ի ցաւս և ամենայն սիրտ ի հոգս. ոտից մինչ ի ծայրս գագաթան առողջութիւն չի մնաց։

Ողբալի ցակոբ վշտալի, պատրիարգ վտարանդեալ կենօք, տարագիր հրջխս. մխիթարօղ արի անձն մի չի մնաց։

Բրտամբք կարի աշխատեցար, յաչաց լուսոյ պակասեցար, երկար ամօք վաստակեցար. երկանչդ գիտցօղ մարդ չի մնաց։

Ո՞ւր իջես, Նեռն, է՛կ երեւեաց, զի վախճան է աշխարհիս. թէ Տարցանես՝ գալստեան քո գուշակ չի մնաց։

(Շարադրեալ ի Ցակոբայ վարդապետէ եւ խոր ծերունի պատրիարգէ, ի վերջին ժամանակս կենաց իւրոց, մերձ ի մահուան)։

Օծականցի Գրիգոր վրդ.ի Ծեռնգիր Տաղարանէն (1792)

Ռահատեղի Մկրտիչ Ագէմեան կնոջը հետ

իր կեանքի վերջին տարուին.

երբ կ'երկնէր «Ժպիտ եւ Արտասուք», «Լոյսէ եւ Ստուերէ» ու «Գարնան հովեր»ը: Իր կեանքի վերջալոյսին էր որ դաշնակեց «Թրթուռն յանգերը», ծաւալելով «Խունկի բուրումներ»ը: Եւ մինչ իր Ցեղին Ազատութիւնը ողջունելուն էայլ մրն էր մնացած, 1918ին, զնաց յաւիտենականութիւնը գրկել:

Սեւը

Աղնիւ բարեկամ (Ե. Տէմիրճիպաշեան)

Եթէ յառաջադրած էիր հաստատել թէ լաւ և զգայուն սիրտ մը ունիս, նպատակիդ կատարելապէս հասար նամակովդ, որուն մէջ՝ հարազատիս մահուան առթիւ՝ սփոփիչ խօսքեր կը հիւսես իր անկեղծ հոգեպաշտ, և ինձ կը վշտակրիս սրտովին ու միանգամայն բանաստեղծութեամբ։ Սրտիս ցաւը մեղմելու շքեղ փորձդ մեծամտօրէն կը համակէ զիս, նաև կը հարկադրէ վերստին քննդելու այն դառն խորհրդածութեանց անդունդն ուր կ'ուսումնասիրուի մարդկային կենաց յեղ յեղուկ և անկայուն հանգամանքը։ Եղբայրս Սիմոն մին էր աշխատութեան կռիւին կորիծ զինուորներէն, և այնքան տարիներ այս ասպարէզին մէջ առնապէս մաքառելէն, իր կեանքը յաղթութեանց եւ պարտութեանց զարմանալի յաջորդութեամբ նշանաւոր գործելէն ետք՝ վիրամահ անհետացաւ բնկերային ամէն մարտիկներու նման, որոնք ճակատագրէն կը դատապարտուին, անոր դէմ անպարտելի ճնշում կամելու յանցանքով։

Իրաւունք ունիս Սեւին՝ աշխարհիս վրայ սիրապատութիւնը հատուցանելու, որ սակայն անընդհատ, դէպ ի գերեզմին ու օգտակարը սատնող մարդկային թռիչքը հաշմելու անկարող է։ Սեւին գեհենայ ոյժը գոյնը նկարագրելու ժամանակ՝ երբ սիրտդ և ա՛չ թէ միտքդ կը դիմես, երբ ներքնական կամքութիւններդ կը մոռնաս և յամարթիւնական ազիւնով կը համակուիս, անորժելի զարմանքով կը դիտես թէ կ'այլափոխուիս, գրական հրապարակը գրաւող «Դրասէր Ատամն Բլլալէ կ դադրիս պահ մը, Օկիւսթ Գոնթի գպրոցին գրան վրայ Տանթէական համբաւաւոր վճիռը կը գրես, և բանաստեղծութեամբ խառն փիլիսոփայութեան մը գիրկը նետուելով՝ մեթոդաբանութեան և վշտացկուցութեան գանձեր կը գտնես ինծի համար։ Շնորհակալութիւն ես եւս՝ քեզի պէս՝ Սեւին անընկճելի իշխանութիւնը կը հաստատեմ. այլ իմաստասիրութեան փանաքի ոգին զոր կ'ղգամ՝ ինձ ոյժ կու տայ հեգնաբար ժպտելու բախտին անողորմ կատակներուն սեւութեանց դէմ։ Երկիւղ չի է հեծկլտուքով և հառաչանքով որոնք աշխատութեան և գիտութեան նահատակներու հոգեվարքը կը շեշտեն և յառաջդիմութեան նորատոր քայլերը կ'արձանագրեն ի հաշիւ անյագութեան։ Լուսաւորութիւնն անհնարին կ'ըլլար՝ եթէ մարդկային լարտրութեան առչեւ թումբեր կազմող բնական և բնկերային խափանոտարերեւոյթները չկարնային մեկնուիլ մարտիրոսներու արեամբ և պարզուելով կայր մարդկութեան առչեւ։ Ըսել է թէ առերեւոյթ կը համաձեմ Սեւին տալի թագաւորութիւնը։ Խաւարը՝ լոյսն ակնախտիղ արդիւնքը ծառալու ծառայող անվնասակից գործի մէկ։ Սեւին եւ

Սպիտակին մէջ խորհրդաւոր համաձայնութիւն մը կայ. հակապութիւն որ անբմբռնելի կարծուած վեհով կը մեկնէ։ Միտքին միայն

Գ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

եռեւթի կողմը նայելով ափսոսալը տղայ մարդկութեան յառուկ էր. առնական հասակովը պանծացող այժմեայ մարդկութեան համար խորհրդաւորապէս թափանցիկ է Սեւը, որուն երեսի կողմը կը տեսնուի Սպիտակը՝ փիլիսոփայութեան նորօրինակ դեղապիտակին շնորհիւ, դեղապիտակ որ՝ բան քեզ՝ եղերերգնակ վերնագաւաի մը առաջին և փողփողուն արդն է.... Իմ այս կարծիքը ոյժ կը գտնէ ինչ ինչ պարբերութեանցդ քններջումէն, և այսպէս կարծելու ժամանակ՝ կը յիշեմ նաև բաժակ մը սրուն հոսանուտ պարունակութիւնը կէս ժամուան մէջ իր դառնութեան համը կորսյս և ստաջաւ հրեշտակի մը հատատամ մարմնաւորութիւնը՝ բանահիւսապէս վառ, այլ արիօրէն հիւանդ երեւակայութեան մը առջեւ. . . .

Կ'երեւակայեմ թէ այս անգամ պատասխանս գրեցի սիրտովս և ոչ թէ լոկ գրիչովս, ինչպէս կարծեր էիր՝ առաջին նամակիս ակնարկելով։

Իզմիր, 1 փետր. 1885 Քոյդ ԳՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

Ոսկի խօսքեր

❀ Բանաստեղծները հազար անգամ աւելի ճշմարիտ ունին՝ քան փիլիսոփաները։ Անոնք գեղեցիկը փնտռելով՝ կը հանդիպին իրականութեանց զորս փիլիսոփան պիտի չկրնար գտնել ճշմարիտը փնտռած աստեն։

❀ Ինութիւնն քառած է կնոջ. «Եղի՛ր գեղեցիկ՝ եթէ կրնաս, խելացի՝ եթէ կ'ուզես, բայց յարգուի՛. ասիկա ինչ որ պէտք է»։

❀ Լաւ է արծարծել խնդիր մը՝ առանց որոշում մը տալու, քան թէ որոշում մը տալ՝ առանց զայն արծարծելու։

❀ Պատուաւոր կիներէ շարունակ կը նեղուին երկու անհաշտ զգացողութիւններէ. հաճելի բլլալու տենչ և անպատուութեան վախ։

❀ Ճոխքերը երկինքէն կու գան, իսկ սխալումները՝ մենէ։

❀ Ոչի՛նչ աւելի հզօր կը մղէ կին մը լաւ վարուելու իր տարփածուին հետ, քան հակառակորդութիւն մը մրցակիցութիւնը։

❀ Երբ տեղ մը երթաք, մի՛ նայիք թէ լաւ օրէնքներ կա՞ն, այլ ուշադրութիւն դարձուցէք թէ դրուածները կը գործադրուի՞ն։

❀ Կին մը բնաւ չի դժգոհիր՝ երբ ամուսինը բազմաթիւ կիներու հաճելի է, պայմանաւ որ անոնցմէ բնաւրելագոյնը միշտ ինք բլլայ։

Ա.ՅՅ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՒԵՐԱԿԱՅ

❀

Թօթված՝ աքսորի փոշին մեր տոտերուն վրայէն, ճամբորդի կորա-
փիս ցուպը ձեռուընիս, մենք՝ ուխտաւորներ հայրենի աւերակաց,
դէպ ի բե՛ղ կու դանք վերատին, ո՛վ ցանկալի Կիլիկիա, «աշխա՛րհ որ
մեզ տուիր արեւ»։

Տուիր արեւ ու ե՛ւ առիր։ Անիկա երբ տարեշրջա՛ն լրացուց
սոսկ՝ հայ հորիզոնին վերեւ, Դագիկ արքայի պայազատ Ռուբէնէն
սկսեալ, որ եկաւ ամրանալ Տարսոնի անառիկ դիրքերուն մէջ, Յոյ-
ներն ամբողջ արտալածիկ քնելով և իշխանազուրկ Հայութեան լեկոր-
ները հաւքելով հողերէն արքայութեանդ մէջ անբոյթ։

Իր յաջորդներուն՝ Թորոսներու, Լեթոններու եւ
Օշիններու պէս Արեւներէ պերճօրէն շարունակուած պետութիւնդ,
ո՛վ պանծալի երկիր, պիտի դադրէր ուր ուրեմն Լուսինէ մը քամրախտ,
եւ ազգն Համօրէն ինչուան նուաճր պիտի թաւալէր արիւնէտ իր ղե-
նիքէն, անայդ գիշերի մը մէջ սուգուելով այնուհետեւ Ճակատագրէրը
Քու մուննջ և անտերո՜ւնչ ժողովուրդիդ։

Հինգ դար և աւելի՛, Ազգը ոչքց գերութեան լուծին տակ տախ-
տապար, լո՛ւծ որ անհունապէս գարշ էր Լեւոններուդ շղթաններէն։
Հինգ դար և աւելի՛, Ազգը մոգուեց իր խեղճին սեպ սիւնն ի վեր, եւ
ափերուն մէջ կոչկոռ, կուրծքին վրայ ճանկառի՝ վա՛ր սահեցաւ
շարունակ։

Ու Ցնաջիր Դուն, Տէ՛ր ողբանուէր Կիլիկիա, ծանրաթախիծ ու
մենիկ, ապիրատ ոտքերու կոխան ու փլատակ դառնալով տակաւ,
նզովեալ երիքովի մը Հանգոյն։ Բեզմէ Ցնաց ինչ որ Հմայքն էր անուա-
նիդ. Բեզմէ գնաց ինչ որ Հրա՛շքն էր Հայութեան։

Լեռներուդ անծայր գօտիին վերեւ, դուռէձներ թռչտեցան ան-
դուլ, Յեղիդ զաւակներուն կարծես Հեծքը կատուչնուն, մինչ Սարոս ու
Ջահան վազվզելին Հովիտներուդ խոր քերէն, նոր Արտաշէսներուդ
երկեմի փառքն արտասուելու.

Ընդ Մականին ոսկեկուռ՝
Եւ զահուտոր տարաւ Սուր . . .

Բանէ՛ քանի անգամներ Սկիւթացիք ու Թաթարներ գրոհ տուին
կալուածիդ, ու գարձան անդրէն բնդ կրուկ՝ Հայ Բանակին բազուկ-
ներովք կարշնեղ։ Բլուրներէդ վար ու վիհերէդ վեր՝ փքիններու կար-
կո՛ւտը կար այն տաեն. կային մանաւանդ թնդիւնները յաղթանակի
ցուցքերու, շոճիներու մեծ անտառիդ մէջ փառաՀնչէ, ա՛յն անտա-
ռիդ որ, գարեր առաջ, առաղձ էր տուեր Սողոմոնի Տաճարին։

Անմահական Քու անունդ, ո՛վ կորովի Կիլիկիա, եթէ երբա՛ւ փոխ ես
առեր երբայական խիլիմէն, խարակներով ա՛յնքան Հարուստ տարա-

ծուքեանդ մէջ պետք էր շրջէր վերատին ստեղծագործ ձեռքը շինա-
բար Հայուն Ու շրջեցաւ անիկա, Ցեղին անեղծ կնիքը դրոշմելով
Հանցաւոր աշխարհի փուլերուն մէջ դիր և տար։

Այսպէս, Քու քարքարուտ պատերուդ վրայ —տիտան Տաւրոսիդ
կողերը տակուն,— մեծդի բերդեր կառուցուեցան տաճնօք, իբր ապաս-
տան անմատոյց՝ խոյանա-
քին դէմ այն պղծագո՛ւնդ
Զազգերուն որ Եղեմի Քու
վհուքեանդ կը մախայլին
Հանապազ։

ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԲԱՆՏ-ԲԵՐԴԸ

Եւ ամրոցներ ամա-
րօք ալ եղան ի Տարկին,
Զապէլներու իբր Հովա-
սուն գրպարան։ Ու գրչ-
եակնե՛ր գարձեալ, վանքի
նման գմլեթարդ, ուր
Մեծն Լեւոն կ'երթար
Լամբրոնաբերն ուսնկղրել,
քրիստոնեայ աշխարհի այդ
ե՛րկրորդ Պաւղոսը Տար-
սոնեան։

Բարձրբե՛րդ Հապա, անուներն նման՝ մեր թա-
գաւորներուն այդ գանձ-
ձարա՛նք բարձրաբերձ
որուն քաջ քաջ կը տերէր
առաջին Հայ իշխանին
Ռուբէն — կաքաւորսուա-
թեան եղկելու պատրուա-
կին տակ,— ամրո՛ց որ ե-
րեքտասաներորդ դարուն՝
Հանդիսավայրը պիտի գառնար եղերական գործերու։ Սոսկա՛մ. Հե-
թում Բ. արքային աչքերը հո՛դ փորուեցան, իսկ Թորոս նորէն հո՛դ
խեղդամահ եղաւ թամամօրէն։

Ա՛յքան գարեր անցան, լերինաթիւդ ինչ չարժեր և խուժանա-
վար ինչ թամեր դղրդեցին քու բնութեդդ արգաւանդ, առանց կարե-
նալու տապալել կուտակը վիմեղէն այն շարոցին որ մեր կարիճներուն
բազուկներո՛ւն էր Հեղուսուեր։ Ախտասա՛կ, մինչեւ այսօր կանգուն է
դեռ Լեւոնբերդդ, երբեմնի մայրաքաղաքիդ՝ Սսոյ մերձակայ.բ, հո՛ւակ
մենաստան Թորոս Առաջին մեր Ճգնազգեաց կաթողիկոսին։

Գահաւանդներուդ մէկ դին թառած այդ շէնքը կը գաղրի այսօր

փառքի կոթող մը բլլալէ, ցոլշափ գիտենք թէ Լեւոնի բա՛նն ալ կոչուելը էր ան, և թագակիր գլուխներ մաեր էին հոն թաքթաքուր, հալածանքի ու ջախանքի ամիսներուն հաշուելու։

Ժամանակը շարունակէ թող իր հոլովքը քանդամել, ազգեր մակընթացութեան ու տեղատուութեան նոպաներէ թող անջինն ու թո՛ղ քար քարի վրայ չմնայ երբեք։ Ամրոցդ ինչպէ՞ս անխլիրտ կեցեր է տակաւին. իբր յուշարա՞ր արդեօք՝ Հայուն կրած հին ու նոր տառապանքներուն։ Բայց նո՛ր չի կայ. անոնք այլ եւս հին են ամրողջ, եւ ամէն ինչ վարագուրուած է անջեղլին մշուշով։

Հիմա նորէն կը նայինք անոր, ուրուատեսիլ Բանա-Բերդիդ, որուն կատարին վերեւ, զարմանք, բոյն չդրած հեռաջեր են սոսկումով՝ երկինքներուդ արօտները վարագոյթեւ, և քարայծներ խոյս են տուեր լեզապատառ՝ որջիդ մռայլ պատերէն։

❀

Մենք, ցեղիդ ազատագրուած զաւակները բոլոր, մենք՝ մշանջենի ուխտաւորներ Հայրենի աւերակաց, մենք՝ յոգնաբեկ ծիծառներ տառապանաց, դէպ ի քե՛զ կ՚արտորանք լերկին, օ՛վ սիրասուն ու խանդաղա՛թ Կիլիկիա, մեր փառքի օրերէն ափներեր ու գափնիներէ որոնելու քու սարերուդ ու ձորերուդ կուշտին։

Աղէ՛... մեր սիրտերը կը սղոցուին այս անգամ, ի տես այդ խորանգունդ Ջնդանին որ խաշո՛ղկեղի մը պէս ըշտեր է լանջազեղ կուրծքիդ։ Այսու հետեւ պէտք է փլի, կորսո՛ւի անհետ այդ այտուցքն ահաւոր, քանի խորտակած ենք մենք կապանքներնիս դարաւոր...

ԹԷՈԴԻԿ

❀

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ վերջին Լուրի խմբագրատան մէջ, «Իրիկուան Տամակ»ը մասամբ գրած, բայց մը կը խորհի անոր վերջաւորութեան տալիք գործածքին վրայ, մինչ անդին՝ Յ. Ասպետ կը գծագնկարէ զինք զոգունին։

❀

ՈՍԿԻ ԽԱՉ

❀

Նորածիլ կաճիճիդ նըւէ՛րն է այս խաչ,
Խաչևաչին սիրոյ աւիրիծ նուէր ննաննիչ.
Թափանցիկ հոգւոյդ, սրտիդ բուրաստան,
Հո՛ն ծրլին ծաղիկն ծիլ սուրբ ըղգացման։

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊՍ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Շուրիկն տակ խաչին՝ բող կաճիճդ անիսայ
Անմ՛ զարգանայ կայտառ ուրով խոր.
Աչուկներդ պայծառ չը տեսնե՛ն արցունք,
Ձունենա՛ն միշտ ու կաճիճիդ ծաղկունք։

Թէ երթիմ կաճիճիդ ծոյն ալեկոծի,
Փորորիկներ ու ալիք աւերի
Դուն բաղխիդ հոգւոյդ ջըլկար նաւակին,
Ուժով միտո՛ւ դուն Միրոյ այս խաչին։

Կնքահայրդ

Պիւսար, 1 Յունվար 1899 ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԴ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Այս անտիպ քերթուածը ձօնուած է իր սանին՝ Ստ. Ա. Թերզեանի, որ տեղու կը գտնուէր կարս, Հայկական Բանակի ծառայութեան մէջ։

Ոսկի խօսքեր

❀ Հոգիի մը ազնուութեան կամ ստորնութեան համեմատ, ճաշակութիւնը կը դառնայ կ՚ըլլայ ձիրք կամ թերութիւն։

❀ Շատ մը կիներ լաւ ականի խելք ունին լաւ խօսելու համար, բայց քիչեր ունին անկէ յարմար առնին լռելու համար։

ՓԱՐԻԶԻ ՈՄԲԱԿՈՏՈՒՄԸ

❀

Հոն էի, երբ կօթռանները ու Պէրթանները անխնայ կ'ումբակոծէին այդ նագելի ոստանը։

Կօթռաններուն յարձակումը աւելի ահաւոր էր, քանի որ գիշեր առին տեղի կ'ունենար։ Հազիւ մթափելու սկսած, մարդ յանկարծ կ'լսէր ոսաիկանութեան թմբուկներուն, ինքնաշարժ կառքերու սուլիչներուն ու մանաւանդ «յուշկապարիկ» կոչուած գործիքներուն դժոխային ժխորը, և կ'սարսափէր տանը գետնափորն ապաստանելով, մինչեւ որ փրկութեան աւետիսը հնչակուէր, երկնաղղորդ պայթումներէ ու երկրաղղորդ փլուզումներէ յետոյ։ Ա՛հ, այն ահեղամո՛ւնչ յուշկապարիկները. վերջին դասատանին փողը կ'յիշեցունէին յաջորդական տպաւորութիւններէ չլսուած ժողովուրդին։

ՄԻՆԱՍ ՉԵՐԱԶ

Փողոցներուն մէջ, ապաստանէ ապաստան լեղապատառ փախչող անցորդներուն հետ, կ'վազվզէին ոսաիկանական պաշտօնեաներ, հրամայելով որ ճրագները մարին իսկոյն, որպէս զի թշնամի օդանաւորդներն անոնց վրայ չկրնան իրենց ռումբերը լոյս չմարդոց առջեւքի կ'զաստապարտուէր, և խուժանը կ'կասկածէր թէ լրտես մ'ըլլար այն, Գերմաններուն ցոյց տուող թէ ի՛նչ ուղղութեամբ նետելու էին իրենց ռումբերը։

Հանրածանօթ գլուխ ու գործիչ Պ. Վահան Թէքէեան, որ, ինձ պէս, Պուլվար Մ'ոնբարնասի Hôtel de Nice կ'լնակէր, դիտէ թէ, պանդոկին բնակիչներուն մէջ, ես միայն չէի իշներ գետնափոր։ Խուճապ թիկնաթոռին մէջ նստած կ'մնայի, աշխատարհելով ամէն վտանգ։ Երջանիկները միայն կ'վախնան մահէն. դժբախտները, լամարդինի պէս, «երկնային ազատարար» մը կ'նկատեն զայն, և հիւանդները՝ բժիշկներուն լաւագոյնը։ Եւ կ'յիշէի արար քերթողին խօսքը թէ «մահը մեզմէն ու թուղթերէն աւելի անույշ է»։

Սակայն, եթէ անտարբեր էի անձիս նկատմամբ, չէի կարող անտարբեր մնալ ուրիշներուն առաւապանքը տեսնելով։ Սկսայ չարիքին դարման տանելու հնարք մը փնտռել, հայկական խորագիտութիւնն օգնութեան կոչելով։

«Քանի որ, քսի իւրովի, թշնամին լուսաւոր կետեր կ'որոնէ՝ անոնց վրայ թափելու համար իր ռումբերը, պէտք է լուսաւոր կետեր ստեղծել փարիզի շրջակաները, ամայի ու անբնակ գետիններու վրայ։ Ցիցեր անկելու է հոն, և գիշերը լապտեր մը վառելու է իւրաքանչիւր ցիցի գլուխը։ Օդանաւը վար պիտի չիջնէ՝ քննելու համար թէ ի՛նչ լոյս է այս, և, բնակարանի մը ճրագը կարծելով, անոր վրայ պիտի տեղայ փարիզցիներուն սահմանուած ռումբերուն մէկ մասը։ Այս լապտերները պիտի նմանին այն հայելիներուն զորոնք թռչնորսները գաշտերուն մէջ կ'հաստատեն, անոնց փայլով արտոյտները վար գաշելու և բռնելու համար»։

Յաւուկ նամակով մը այս խորհուրդները հաղորդեցի Պ. Տիւմէնիլին, որ Զինուորական ու Ծովային Օդանաւութեան պետական ենթաքարտուղարն էր, և յարեցի թէ Հայ մ'էի որ, բոլոր հայրենակիցներուս պէս, համակրանք ու հիացում կ'զգայի Ֆրանսայի համար, և թէ այս զգացումն էր որ այդ դիմումն քննելու կ'դրդէր զիս։ Երկու շաբաթէն ստացայ հետեւեալ պատասխանը։

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

MINISTÈRE DE LA GUERRE

Paris, le 8 mars 1918

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre lettre du 21 février, nous suggérant un procédé de défense contre l'incursion des avions ennemis.

L'idée que vous nous soumettez a déjà attiré notre attention, et des études se poursuivent actuellement dans ce sens.

Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments distingués.

P. O. Le Chef d'Escadron
Chef du Bureau de la D. C. A.
DUCROS

Գաղափարն ուշադրութիւն գրաւած էր ուրիշն, և փորձերը աչող արդիւնք ունեցած էին, քանի որ այնուհետեւ հրատարակուած պաշարդիւնք ունեցած էին, քանի որ այնուհետեւ հրատարակուած պաշտօնական հաղորդագրութիւններէ քանիցս յայտարարեցին թէ «թշնամի ռումբերուն մէկ մասը, փարիզի շրջականերուն ամայի ու անբնակ գետիններուն վրայ ինկած ըլլալով չէր կրցած ո՛եւէ վնաս պատճառել»։

ՄԻՆԱՍ ՉԵՐԱԶ

Ոսկի խօսքեր

❀ *Երբ մշտազուարթ մարդը յիմար կոչէք, մի՛ վարանիք բնաւ չինդացող մարդն ալ անառուն սեպելու։*

Ի Ց Է՛

❀

Իցէ՛ զիւղին աւերգական յուսացընել,
Մինչդեռ աղխաս անդ տառապի ի սարսուռ.
Իցէ՛ զաղբիւր գրեանդ մարդկան ծարաւահիւծ,
Ցորժամ երթայ ի յամպիս տօրակից.
Իցէ՛ գրեանդ բանտարկիդին մեռցընել
Յօղ գրքուրեան զովացընել զհուր հոգւոյն.

Սրբուհի Տիւսաբ

Իցէ՛ մօր մեռնիլ որդւոյն իւր ի գիրկ.
Իցէ՛ գողտրիկ կուսան չլսել «ա՛յ խարդախն».
Իցէ՛ մանկան հոգ չլինիլդ «ո՛ւր թոռ մայր».
Իցէ՛ հոգւոյն չլինանիլդ անհոգութեան.
Իցէ՛ գահուց ոսիրեւրէ ծաւրացած
Տապալիլ Ազատութեան հրզօր շընչին.
Իցէ՛ յիւր ծոց գրեանդ զխաչեր հայրենեաց.
Իցէ՛ աչեաց գրեանդ զափունք կուսակիու.
Իցէ՛ բրոչնոյն երգել յանմոյր վրայ ոսիիկին.
Եւ իցէ՛ ինձ, Տէր գրքուրեան, ոչ ևս տեսնել
Ըզգեւեզման վաղաւնոիկ սիրելոյդ.
Իցէ՛ հոգւոյս չլսել ի յոյզ «աւա՛ղ մնաս».
Իցէ՛, ո՛ Տէր, զի շատ լացի վերայ շիրմաց:

Օրթաքէօյ, 12 Հոկտ. 1868 ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՒՍԱԲ

ԴԷՊ Ի ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՐՀ

❀

Ահա՛ դերագոյն կարգախօսք ամէն Հայու համար. —Դէպ ի Հայաստան:

Պատմութիւնը իր հրամայականը արտասանած է արդէն, իրաւունք ունի ժողովուրդները պէտք է որ վերստանան իրենց կորսնցուցած ազգային իրաւունքները: Աշխարհակալ արշաւանքները կայտառ եւ վայրագ ցեղերու՝ երբեմն հեղեղօրէն ծածկեցին խաղաղասէր և քաղաքակրթական նորութիւններով մեղկացած ժողովուրդները: Սակայն անխուսափելի է այն օրը երբ իրենց վաղեմի մարտաշունչ բնազդներէն և առնական քաջամարտութիւններէն անհետացած, և միջավայրին բնաշրջական պայմաններուն խոպատօսար մնացած, ճակատագրօրէն տեղի կու տան վերածագկող այդ բնութեան ոյժերու:

Մեսրոպ Եպս. Դարոյեան

Պատմութեան արիւնոտ և վսեմ առաջն է այս: Արիւնոտ՝ երբ քաղաքական և բնակերային դժպհի պայմաններու մէջ ազգ մը կազմակերպուելով օսար լուծի մը կ'ենթարկուի. վսեմ՝ երբ գարաւոր աւերակներէն նորաբոզրոջ և կենսատոյդ ծիլեր կը վերերեւնան, ճնշուած և պարտասած ժողովրդեան մը յարութիւնը պատրաստելու համար:

Մեր հայրենի աւերակներուն վրայ արարչական շունչ մը փչած է: Ազգային յեղափոխութեան կիզիչ շանթերն ու բոցաթեւ փայլակները ցրած սրբած են այն սեւ ու մահատիւռ ամպերը որ երկար տաներ մթագնած էին Հայաստանի ջինջ երկինքը: Այժմ ծերունեփառ Մասիսը, քաջագ և հսկայից լեռը, երիտասարդացած ու բարձրագլուխ, իր հմայիչ լուսապսակովը հրաւէր կ'ուղղէ բոլոր սաբարնակ հայորդիներուն, համախմբուելու իր նահապետական հովանիին տակ, վերականդնելու և գեղակերտ յօրինելու համար Հայկին փառապանծ տունը: Հո՛ն է թագաւորական Արագած իր մշտազուարճ ժպիտովը, հո՛ն Աւետեաց աշտարեղ ծովակը, և դարաւոր փառքերու ու տառապանքներու անբարբառ վկան Արարատ, իր փրփրագեղ վեհափառութիւնովը և հեզանազ օդակառոյցներով: Դէպ ի հո՛ն ուրեմն, ո՛վ Հայեր, դէպ ի ձեր ցանկալի բնաշխարհը:

Ազգի մը բնականոն զարգացումը իր հայրենի անբաժանելի հողին

վրայ միայն հնարաւոր է։ կարծես թէ հո՛ն միայն կրնայ ծաղկիլ եւ զմայլելի գեղեցկութիւններու հասնիլ ցեղի՞մը ստեղծագործող միտքը եւ զայն ընդօրշող հանճարը։ ինչո՞ւ օտար մարզերու վրայ եւ օտար հողիզոններու տակ սպառէք ձեր ըղձուն միտքը, ձեր հզօր կամքը, ձեր բազմարդիւն ճիգերը։ հո՛ն, հայրենի աշխարհին մէջ համախմբեցէք ձեր ոյժերը։ եւ այդ այլազան կարողութիւններու համադրութեամբ պիտի կարենաք արդիական հզօր ու կենդանի ազգ մը կազմաւորել, քնդունակ ամէն քնկերային եւ գիտական առաջդիմութեան, եւ անխորտակելի ազատութեան։

Ուբեմն, Հայե՛ր, գօտեպինդ եւ յոժարակամ. դէպ ի հայրենի աշխարհ։

8/7/20 ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

Ա Ղ Օ Թ Ք

ՋԷՅԹՈՒՆԻ ՍՈՎԵԼՈՑ ՀԱՄԱՐ

Տէ՛ր, խաչերուն, գոհերուն վերին ապաւեն,
Ամենափառ Տորոսի սարերուն ի ծոց
Ազատութիւնն եւ ըզճե՛զ պաշտող Ջէյթունցւոց
Շնորհէ՛ ցորեանն անարատ, գուրիդ արեւին։

ՋԷՅԹՈՒՆՑԻՔ Ի ԳԷՑ

Յորեա՛ղը, սնունդն աղխաին, բարւոյն, հնոսին,
Ամենց՝ որ, Տէ՛ր, կը պահեն պատուհասիդ հեղհեղն,
Մի՛ թողուր որ նըւաճուին Սովին ճիւաղեն
Բազուկներն որ Բռնութիւնն յաղթահարեցին։

Տ. ԶՐԱՔԵԱՆ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆԷ

Բարիզ, 27 Յուլիս 1887

Ազնիւ բարեկամ (Տքթ. Սեզրոսեան)

Երանի՛ որք կը մեռնին ու կրնան քանլ մնացօղաց ըսնտռեցէք հիմա ու գտէք ի՞նչն ու ինչո՞ւն այս կեանքին, այս աշխարհին. ահա իմ փիլիսոփայութիւնս, զի փիլիսոփայ կ'ուզես կոչել զիս դուն, ես որ փիլիսոփայութենէ կը խորշիմ, փիլիսոփայ չ'ըլլամ, աշխարհատեաց եմ, անոր համար

Աահ զմեռեալն երանի,
վա՛յ որ մնայն կենդանի . . .

ՏՔԹ. Ս. ՍԵԶՐՈՍԵԱՆ

Կը հասկնամ, կը հասկնամ ցաւդ, կսկիծդ, յուսահատութիւնդ. մէկ քանի անուշ եւ սիրելի բան որ կայ կենաց մէջ, քոյրն է անմոռանալի մեկը. չը գիտեմ ի՛նչ փափուկ բան մը կայ քրոջ սիրոյն մէջ որ կ'որոշուի անով ուրիշ սէրերէ որք աւելի բուռն կրնան ըլլալ, աւելի ալ մեծ. բայց սա փափուկ է եւ այնու անփոխարինելի. քու քրոջդ սէրը պատկառոտ բան մըն ալ ունէր ի սկզբանէ որ աւելի եւս սիրալի կ'ընէր զայն։ Դիտեմ ի՛նչ խանդաղատանք կար քու սիրոյդ մէջ ալ առ նա. այդ սէրը, այդ քոյրը, ոչ ամենայն ինչ էր քեզի համար, այլ մեծ ինչ էր։ վա՛յ քեզի, երանի՛ անոր որ միշտ կը տանի ու կը տակէ քու վրադ գութգթալով երկրքէն, այսու հետեւ քու պահապան հրեշտակդ։ Մխիթարուէ՛ դու ալ. դեռ մայր ունիս, քոյր ունիս, եղբայր ունիս, սիրտ ունիս սիրելու համար. և գքոյրդ ալ որ կորուսիր, քոյրդ որ ա՛յնքան սիրեցիր

չ'եմ, մեռեալ եմ, մեռեալ ամէն բանի համար. անցեալէն բան մը յիշել չեմ ուզեր, ոչ ազգէն ոչ գէշ-ներկայն ցաւօք լի է. ոչ պատիւ կը ընտրեմ կամ կ'ուզեմ, ա՛հ, ամէ-նեւին, ոչ փառք, ոչ բարիք. ինչ որ կ'ուզեմ այս աշխարհին վրայ, այն է որ մոռցուիմ բոլորովին, անունս առտուզ մը չլլլայ. ինչ որ կը փափաքիմ, կը մաղթեմ, կ'աղօ-թեմ, այն է որ մեռնիմ օր մը առաջ. եօթ տարիէ ի վեր այս է բոլոր ղզացումս. Առաւած ղրկեց ինծի հիւանդութիւնը որ, յուսամ, առանց այլ եւս շատ չարչարելու զիս ազատէ այս աշխարհէն ու կեանքէն. երբ ինծի գաս, իրրեւ հիւանդի, իրեւ հոգեվարքի եկո՛ւր, կ'աղաչեմ. Դու շատ գթալու ես և հին լարնկամ. անոր համար կը փափաքիմ առէպ առնել, մխիթարել, զօրացնել զքեզ կեղծ կարելի է բայց քնդհանուր խօսակցութիւններ բնենք, անասել եր նիւթերու վրայ խօսինք, իմ վրաս չխօսինք բնաւ։

Գ. Օտեանի հայր

Եազքնի Փօղոս

Ջոյդ ՕՏԵԱՆ

❀

6 Ապրիլ 1892, Լիվերբուլ

Սիրելի Երուանդա.— Մ'րչափ յանցաւոր եմ. ամիսէն աւելի է որ չ'եմ գրած քեզի. միաքս Լիվերբուլ գալ էր եւ անոի ղրկել. եկայ, առաւօրէ ի վեր հոս եմ։ Շատ անգամ քու խօսքդ կ'բնդնենք և միշտ և ամէն օր քնտանիքին խօսքը։ Մաքրիկ Տանքմք երկար պատմութիւններ կ'բնէ ինծի հին և նոր մութիւններ կ'բնէ ժամանակներուն վրայ. պիտացածներս ալ կը պատմէ, չպիտացածներս ալ. ատանկով ժամանակներս կ'անցնի։ Վերջին գրած նամակիդ մէջ քսեր էիր թէ աչքերդ կը ցաւին. չը գիտե՞ս որ քու մէկ տեղդ ցաւի նէ՝ իմ ալ սիրտս կը ցաւի հոս։ —Ծրմպօլին պատմութենէն ախորժեցա՞ր մի։ Գաղի տեսայ զինքը հոս չը մեռած։ Հակայ փիղ մը։ Մ'չ գեռ չը մեռած։ Հակայ փիղ մը։ Մ'չ հիմա գնաց յԱմերիկա։ Անգղիոյ աղջիկները հաւէն սիրոյ նամակներ կը

Գրիգոր Օտեան

գրեն եղեր ու պիսիխի կը ղրկեն, Անգղիացւոց բնաւորութեան մէկ մանաւորութիւնը երեւան կը հանէ Այս ձրմպօլին պատմութիւնը. անոր համար գրեցի ձեզի։ — կը յուսամ որ հանգիստ ու առողջ էք ամէնքդ-ալ։ Իմ սիրոյ բարեւներս տուր խաչիկ էֆէնտիին, Մաքրիկ Տանքմին, և համբուրէ իմ կողմէս Հրանտն ու Լեւոնը։ — էֆէնտիկին շատոնց է չեմ գրած և սիրտս կը խշխշայ չը գրելուս համար և շատ բանի համար։ Իրեն շատ մը սէր քսէ իմ կողմէս։ Ինքզինքդ աղէկ նայէ։

Գրիգոր Օտեանի հայր

Որ. Եւփիմէ

Ջոյդ ՕՏԵԱՆ

❀

Այս քանի՛ շաբաթ է նամակ չ'ես գրած, արդեօք անո՞ր համար որ շատ մաքուր չես կրնար կոր գրել։ գրէ ու թո՛ղ գեղի չ'բլլայ գիրդ. գրէ՛ մանաւանդ ինչ որ միաքէդ անցնի ու սրտէդ բխի. չ'բլլա՞յ որ գրես ինչ որ ուրիշներք տուն տան։ —Նա ահա՛ վիշի եմ նորէն. այլ ո՞ր այն մեր վիշին ուր կառքդ նստած կը պար-ահինք երբեմն փողոցներք, երբեմն ալ լեռ ու դաշտերք։ Հիմա փողոցներք կար-ծես թէ կեանք չէ կայ, կանանչներք կա-նանչ չ'են, առուտականերք լեռներուն մէջէն չ'են հոսիր գլգլալով, փայլփլե-լով. ձորերք, լեռներք, դաշտերն ու ան-տառներք իրարու չ'են յաջորդեր վառ գոյներով ու փոփոխ տեսարաններով. երկինք ու գեղեցիկ կանայք իրարու նայելով չ'են ծիծաղիր. չ'են ծիծաղիր ծառերք, բոյսերք, և ծաղիկներք որ կը հոտին՝ անուշ չ'են հոտիր,— զի դու հոս չ'ես։ Այլ ի՞նչ հոգդ է քու կին. վիշին անուպատ թո՛ղ բլլայ, կղզին կը շէնցնես և հօրարդ ալ առանց երուանդի թո՛ղ մնայ. ո՞վ քսաս իրեն է՛լ գնա՛։ Ուրեմն ես ալ ամիսէ մը կամ երկու ամիսէն կ'ելլամ կու գամ, կամ թէ կ'ուզես նէ՝ դու եկիր եկո՛ւր. ո՞րը կ'ընտրես. կամ թէ կ'քսո՞ս արդեօք զդուն հոն կեցէ՛ր, ես ալ հոս մնամ։ Պատասխանը դուն գրէ՛, ուրիշին մի՛ հարցներ։

Գրիգոր Օտեանի հայր

Տիկ. Խանումի Երիտասեան

Ջոյդ ՕՏԵԱՆ

Սիրելի Հրանտս (Երուանդ Օտեանի մեծ եղբայրը)

Սիրագիծ նամակդ առի. գիրդ բաւական աղէկ է. կը փափաքէի որ աւելի աղէկ բլլար, կը փափաքէի նաև որ աւելի երկայն գրէիր, զորօրինակ մինչեւ ձօրճօվա ճամբորդու-

Գ. Օտեանի եղբայր

Խաչիկ Էճէնտի

թիւնդ նկարագրէիր՝ որչափ կրնաս. շոգենաւ նստիլդ, Սեւ ծովուն քրած ազդեցութիւնը, ալիքները, գիշերուան մթութիւնը որ ծովուն սեւութենէն հետ կը խառնուի, կամ լուսնին լուսը որ ալիքներուն վրայ կը փայլի, կամ երկնից բիւրաւոր աստղերը. անկէ ետքը վառնա, շոգենաւէն ետքը շոգեկառքը, գիտութիւնը ինչէ՞ր է քրեր, ինչէ՞ր է հնարեր, ապա Դանուբին ափուշ ու միապաղաղ ալիքները. բնութիւնը շէներ է ծովերն ու գետերը մարդոց հաղորդակցութեանը համար, այսինքն իրարու մօտենալնուն, իրարու հետ գործ ընելնուն համար. մարդիկ ալ մէկ կողմէն հիմա աւելի յառաջ կը տանին հաղորդակցութեան միջոցները, գետերուն և հեղեղներուն վրայ կամուրջներ նետելով, լեռները ճեղքելով ու սրընթաց կառքերով դաշտերը կարճեցնելով. եւ վերջապէս, նկարագրէիր նաև ու քանի՞ որ զգացիր ձօրճօվա հասած առենդ, երբ հայրիկդ ու մայրիկդ տեսար, գրկեցիր համբուրեցիր, անոնք ալ քեզ համբուրեցին ու անտարակոյս փառք տուիր Աստուծոյ, վասն զի Աստուած միայն է առիղները բնութիւնը որ այս պարգեւները տուեր է մարդուս. Աստուած միայն տուեր է խելք ու հանճար մարդուն որ բնութեան չբրածք ինք քնէ, և Աստուած միայն գրեր է մեր ներսիդին սէրը որ միակ երջանկութիւնն է այս աշխարհիս վրայ և այս աշխարհէս ետքն ալ մեր յաւիտենական երջանկութիւնը պիտի բլլայ. Բօպէրթ Քօլէճի աշկերտ մը պէտք էր որ այս բոլոր բաներս վրայ գրէր. Դու քանի՞ տարուս ես. ես քու տարիքդ երբ ունէի՝ կը գրէի՝ բարեւ։

Եր. Օտեանի մայրը

Մաթրուհի

— Ամէնուն շատ սիրով

Գույդ ՕՏԵԱՆ

Սիրելի Երուանդս.— Անճոռնի գրուած նամակդ առի. ե՞րբ պիտի բլլաս չ'ես քաեր գեղեցկագիր, այլ վայելչագիր... Այլ դու աղէկ եղի՛ր, գիրդ դէշ բլլայ հոգ չ'է. օր մ'այն ալ կ'աղէկնայ։ Միայն թէ միշտ կարճ են նամակներդ, և եթէ գիրերդ խոշոր չ'բլլային՝ մէկ երեսին մէկ քառորդը չ'էին լեցներ։ Միշտ ժամանակ չունիս, միշտ բանելիք չ'ունիս, միշտ գալ անգամ աւելի երկայն պիտի գրես։ Այս գալ անգամ քսածդ՝ իմ nıp orէն պիտի դատնամ քանզուս նմանեցաւ, ու ահա երիք տարի ու կէս եղաւ, ո՛չ քու գալ անգամդ հասաւ, ո՛չ իմ nıp orս իմ գալս աւելի դժար եղաւ. 16 հատ փոքրիկ թռչուններ ունիմ, ի՞նչպէս ձգեմ գամ. ցերեկները առաւօտեան մինչեւ իրկուն անոնց հոգովը կը զբաղիմ. անոնք կը պզծեն, ես կը մաքրեմ. անոնք կը թրջեն, ես կը չորցնեմ. գի օրը մէկ քանի անգամ ալ բաղնիք կը մտնեն. մեծ մասը էրիկ կնիկ են, անբաժան իրարմէ. գիշերները երբեմն հապ բնդ հապ կ'արթննան իս քունէս. ո՞վ գիտէ ի՛նչ երազ կը տեսնէ մէկը՝ ահաբեկած խռոված կը սկսի արշաւել. միւսներն ալ կ'արթննան ու մութին մէջ իրար չբ տեսնելով ու իրարմէ վախնալով, գոյն հարեալ սոսկալի աղմուկ մը կը հանեն. կ'ելնեմ լոյս կ'բնեմ, իրար կը տեսնեն, կամաց կամաց կը հանդարտին. բայց իմ քունս փախաւ, հոգերնի՞ն է. իրենցմէ դուրս բան մը չ'են զգար. Մարդս է միայն որ իրմէ դուրս ու իրմէ վեր կը զգայ։ — Աւասիկ թռչուններուս զանազան տեսակաց անուններդ. Յակինթ-փորիկ կամ Կապուտ-փորիկ, Նարինջ-փորիկ, Դոհար-փորիկ, Ձին-գոհարիկ, Ձին-ծիծեռնիկ կամ ծիծառակ, Շէկորակ, Խայտորակ։

Գույդ ՕՏԵԱՆ

Ֆրանց Եր. Օտեանց

❀

... Բարիզ

Սիրելի Երուանդս.— Անցեալներդ «քօնսէռւատ»ի մը գացեր էի. կը յիշես, թէաթռ-ֆռանսէն դերասան մը կոչ՝ քիչ մը դիւահար, դիւահարի պէս կը պօռար ու դիւահարի շարժուձեւեր կ'բնէր, Մունէ Սուլլի

Հայրիկդ ու Էֆֆիկը, բայց աւելի Էֆֆիկը, որովհետեւ մենք երեք եղբայր ու երեք քոյր ենք, երեք եղբայր ալ համբերութիւն չունինք, իսկ երեք քոյրերը շատ համբերող են քիդ հակառակը. անանկ չէ՞, ամէնէն մեծ համբերողն ալ մեծ հօքրիկդ է, ինքզինքդ ազէկ նայէ՛:

Քոյդ ՕՏԵԱՆ

❀

12 Սեպտեմբեր 1886, Բարիզ

Եր. Օտեանի մանկութիւնը

Սիրելի երեւանդս. — Այս մօտ ժամանակներս մօտաւորապէս հարուած մը ունեցար սրտի, զկնի այլ նմանօրինակ հարուածներու (զի քանի՛ անգամներ այս վերջին տարիներս մահն եկաւ զարկաւ մեր քնատնեաց մէջ). ինչո՞ւ, կը գոչէ հայրդ կակղածութիւն չիմաբեալ. «ինչո՞ւ» գրեր էր եղբայրդ ալ Հրանտ. ա՛հ, ո՛ գիտէ ինչուն և ուրիշ ո՛րչափ բաներու համար. մեզի միայն խոնարհիլ և երկրպագել անկ է յաւիտենական կամացն Աստուծոյ: Եւ ես կը կրկնեմ բանաստեղծին հոչակաւոր խօսքը Լեւոնին համար ալ.

Վա՛րդ էր, ապրեցաւ վարդերու նման
Աւուռ մը միայն:

Քոյդ ՕՏԵԱՆ

❀

Օտեան Գրիգոր Էֆ.ի իր եղբօրորդիներուն ուղղեալ ընտանեկան ամենապարզ եւ յուզիչ ոճով այս նամակներէն վերջ, կը դնենք ստորեւ Պօլսէն փարիզ դրկուած նո՛ր նամակ մըն ալ զոր ստորագրած է մեծանուն գրագէտին արժանաւոր եղբայրը Խաչիկ (մեռած 30 Սեպտ. 1908), իր զաւկին՝ Լեւոնի մահուընէն վերջ:

Բերա 23 Ապրիլ, 86

† Լեւոն Ս. Օտեան

Սիրելի եղբայրս.— Այսօր, Աւագ Ուրբաթ, Մաքրիկին հետ Լեւոնիս այցելութեան գացինք և իրեն սիրական ծաղիկները տարինք իբր նուէր. թէպէտ անցեալ կիրակի օր պիտի երթայինք, բայց օդին գէշութեան պատճառով չէինք կրցեր գէշութեան պատճառով չէինք կրցեր երթալ: Մեծ ցաւ էր սրտիս որ չէի գացած Լեւոնիս, հակառակ իրեն տուած խոստմանս: Հիմա ուրախ եմ և հանգիստ: Տեսա՛ւ և զգա՞ց արդեօք ինք ալ որ իր սիրելի հայրիկը այցելութեան գնաց իրեն: Զայնեցի իրեն. «Լեւո՛ն, տղա՛ս, հայրիկն է, եկաւ քեզի»: Պատասխան չտուի, այլ հոգիս գոհ եղաւ այս այցելութենէն: Պիտի երթամ երբեմն երբեմն:

Անի երբ հոս էր, այս աշխարհիս մէջ, կու գար ամէն առաւօտ իր հայրիկին ծոցը: Հայրիկն ալ հիմա պէտք է իրեն երթայ. անանկ չէ՞, Ո՛րչափ կը յիշէր զքեզ ալ խեղճ Լեւոնս, «Բարիզի հօրարս» քանչով, և ինչ փափաք ունէր գալ տեսնել զքեզ: Ինչ զարմանալի բան. երկու ամիս առաջ սկսած էր մտածումի մ՚ունենալ. կը խորհէի ես ինծի թէ երբ ես մեռնելու ըլլամ, ինչ պիտի ըլլայ Լեւոնս, ինչ պիտի քնէ առնուց իր հայրիկին. ես իմ մահս կը տեսնէի աչքիս առջեւ և Լեւոնիս վրայ կը ցաւէի. Աստուած այսպէս կամեցաւ. ինչ քնենք:

Քոյդ միշտ Խ. ՕՏԵԱՆ

ԼՈՒՌ ԿԱՆ ԵՐԿԻՆՔ

❀

Տիգրան Եւրէնեանց

Երկ՚ասդյգ իցէ բնաւ թէ Զիթենեացն ի պարտիզի
Որդի մարդոյ բարբառեցաւ որպէս պատմական եղեւ ցայսմայր,
Եթէ երկինք հատո և կոյր և խուլ առ ձայն տառապելոց
Ընդվայր եհատ անդ ըզմիզ որպէս զաշխարհ մի սիւն վիժեալ,
Յիրաւ՚ւնս է ապա զի ընդդէմ այդքր զրկութեան
Դիցի միշտ արդարըն գիւր արհամարհանս, եւ սպասցեալ
Եւ ցրտին լռութեամբ միայն տացի պատասխանի
Առ յաւէժ անդրդուելի խոր լռութիւնն Աստուածութեան:

Ալֆրէտ ՏԸ ՎԻՆԵԻ

Թարգմ. ՏԻԳՐԱՆ ԵԼՔԵՆՃԵԱՆ

Ոսկի խօսքեր

❀ Չի կայ աւելի պերճախօս քարող մը՝ քան օրինակը:

❀ Երջանկութիւնը չի կայանար շատ ունենալուն, այլ շատ սիրելուն և յուսալուն մէջ:

ԾԵՐՈՒԹԻՆ

❀

Մ. Մեզ- պուրեան

Յուրտ ու սատ փրչող խաւին, փուխ ձմեռան
Է միշտ հակընդդէմ կեանքի ծերութեան
Որ քեռկ առ մեզ օրհնակ մանուկան,
Պարզկ վարագոյր ստի թախծութեան:

Երանի՛ ծերոյն որ որդւոց, թոռանց
Դուխը բազմի ազնիւ վեհապանծ.
Վա՛յ թախտազրկին՝ ոյր չիմ կեանք արդեն,
Լալիմ, տատապանի խոցեր ևն սրտեն:

Սաստկաշունչ ցուրտը գլխին է փորձանք,
Կը բաղձայ մանուկ տալ հոգւոյն փրկանք:
Դո՛ւ, Տի՛ր Զօրութեանց, երկնիդ ջերմ արեւ
Միշտ ճառագայթէ ծեր գլխոց վերեւ:

❀

Նոյն աղերս եւ իմ ցաւոտ ազգն ողոյն՝
Որ ի սուր, ի հուր մաշի բշնամոյն,
Հայցէ, պաղատի ձմեռան տանջանքի
Փրկել զինքն ի սպառ ու տալ նոր արեւ:

Մ. Ս. ՄԵԶՊՈՒՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 1903 Դեկտ.

Ոսկի խօսքեր

❀ Նախատինքները զէնքերն են անիրաւ եղողներուն:

❀ Մէրը պատուղ մըն է. պէտք է քաղել զայն՝ ճիւղն առանց կոտրելու:

ՆՈՒԷՐՍ

❀

Դաշտերուն ամառնային ճոխութեան մէջ ծաղիկ մը փնտռեցի՝ քեզի նուիրելու համար:

Նրբերանգ ու հոտեւան ծաղիկներ վիզերնին կ'երկնցնէին, երջանիկ ղօնչարերութեան մը պատրաստուելու համար, բայց իմ ձեռքերս չդիպչան անոնցմէ քնարելու նուէրս՝ որ սիրոյս բազինը խնկաբուրելու սահմանուած էր:

Վահան Թարուբիւնեան
(Ուրուագիծ Զ. Գալֆեանի)

Եւ յուսահատ՝ դաշտի ծաղիկներուն անարժանութենէն, ես իսկ հրաշակերտեցի անոտգիւտ ծաղիկ մը որ արժանի լլար քեզի:

Խտացուցի իմ դալար յոյսերս՝ կազմելու համար անոր կոթունն ու բաժակը, տխրութեանս մանիշակագոյնը ծաւալեցի մաքուր պաշտամունքս ձեւացուցած պսակին վրայ, սիրոյս հեւասպառ բուրմունքով կենդանութիւն փչեցի անոր էութեան մէջ, իմ բզձանքներուս շառաչաձայնացումը յորդեցի անոր սիրտին մէջ՝ իբր բոցէ առէջ, խանդաղատանքիս ծիր-կամթիւնէն քաղուած ոսկեփոշին ցանեցի հոն առատ և նեկտարիներին խորը՝ փոխան նեկտարի, արցունքի կայլակ մը հոսեցուցի:

Ընդունէ՛ այս բարեխառն ծաղիկը, մէվ իմ աղուորս. սիրախնամ ծաւալեցի զայն:

ՎԱՀԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Ոսկի խօսքեր

❀ Ինչ բանի կը ծառայէ Արդարութիւնը փնտռել հո՛ն ուր չի կրնար գոյութիւն ունենալ: (Մէթեուլինկ)

❀ Կ'ուզե՞ս համրել բարեկամներդ. դժբախտութեան մէջ կ'իյնաս: (Նափոլէօն)

❀ Մէջտեղ վիշտերը պերճախօս, իսկ մեծերը լուռ կ'բլլան: (Վ. Հիւկօ)

❀ Մեծ կերբերէն մեծ ազգեր կը ծնին: (Թաուճօ)

❀ Առաքինութիւնն իր յաղթութիւնը կը շահի իր հալածանքներով, ինչպէս դրօշակ մը՝ իր ծուէններով:

❀ Զանձրոյթ.— Ամէնէն անօգնական նշանը Սիրոյ նուագումին:

ՈՎՍԱՆՆԱ՛

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

❀ Տարիի մը մէջ յաւիտեանի մը գործ ու ներդաշնակութիւն կայ նմանապար։

❀ Խաղաղութիւն, յաւիտենական տիւ մը կեանք կայ այդ գաղափարին մէջ. պատերա՛զմ, յաւիտենական գիշերի մը մահն ու դժոխք կան այդ ուրականին մէջ։

❀ Միակ կենդանի գաղափարի մը վրայ ստեղծուած է տիեզերք, և միակ գաղափարի մը վրայ կրնար ստեղծուիլ. վա՛յ գեղեցիկը, կատարեալագոյնը, անկէ, ստեղծուածէն զատ ուրիշ գաղափար չի կա՛ր գեղեցիկ և կատարեալագոյն, ինչպէս չի կայ Ճշմարտութենէն զատ կատարեալ բան։

❀ Անկեղծ անձայն բաղձանքը՝ ձայնաւոր համակրութենէն խոր կը թա՛ւի. տե՛ս աստղերուն արեւին լուսինին արշալոյսին վերջալոյսին եւ կոյս նայուածքին խոր ու անձայն համակրութիւնը։

❀ Վիշտերը, ա՜հ, վիշտերը, որոնց դէմ կը բողոքենք ի զուր եւ անզօր, որոնցմով թշուառ կ'ըլլանք առանց անդրադառնալու անոնց պարզ պատճառներուն ի մէզ, ինչ դասեր մը կու տան մեզի այդ վիշտերը, ինչ ապագայ օգուտներու աղտամանդներ կը քրնայինք որսալ անոնց հրեղէն ցանցերուն մէջէն՝ եթէ միայն ճանչնայինք մեր սխալները, որոնց արդիւնք են անոնք, և անոնցմով իմաստնանայինք ի գործ դնել մեր ներքին բարոյացուցիչ ոյժը, որ շնորհն է տիեզերական մեծ կրթիչին։

❀ Իւրաքանչիւր տուն՝ անկեղծութեան տաճար է իր տէրերուն համար, ուստի կեղծիքի սուտի կամ տաղտուկի բողբոջ մը կը քրնայ խեղդել անոր հոգին՝ դէմ գալով անոր քնդակից բնութեան։

❀ Միութիւնն իրրեւ միութիւն առնելով ու բազմատրելով՝ ինչո՞ւ վերչապէս չենք հասներ անհունին, ուսկից ալ թերեւս քան Պիւթագորի՝ միութիւնն է որ կը պարունակէ անհունն իսկ, ու երբ բազմատրի՝ իրմէ՝ անհունէն զատ իր մանրամասնից բաժնուելով չկրնար հասնիլ անհունին։ Միութիւնն անհունն իսկ է, ու իր բազմատրիչ թիւերն անոր տասնորդականներն են, որոնց քով մէջ պարունակող կը մնայ բուն արմատը, անհունը, միութիւնը՝ որ սկիզբն է ու մենք կ'ուզենք դնել զայն վերջը՝ բազմատրելով։

❀ Թէ չմտածենք անհունի վրայ՝ չունենալով զայն, անյոյս պիտի ապրինք. յոյսը՝ թէ՛ն է յանհունն ձգտող թեպետ անհաս իմն անոր. և առանց յոյսի՝ կեանքը գոյին մէջ չգոյ մը կ'ըլլար։

❀ Ազատութիւնը լոյսի և հոգիի ազնուութեան գինն է. առանց սոսկ՝ ամէն բռնութիւն կամ անառակ խելայեղութիւն մըն է, որ կը գործէ աւերելու համար ինչ որ ազնիւ է ու չկրնար շինել ինք։

❀ Եթէ միշտ ծնած քաղաքիդ մէջ ապրիս՝ իր անկումին և բարքերուն մէջ անայլայլ սիրով կը վայելես անկարօտ ու տեղագէտ իմաստութեան և դիւրին երջանկութեան հայրենիք սրտիդ։

❀ Հին օրէնսդիրներու մեծութեան, աղբիւրն է բուն իրենց բանաստեղծ ոգին. անով է որ կը խօսէին անոնք մեծ օրէնքին՝ բնութեան՝ հետ և կը խօսեցուն էին անոր զօրութիւնները իրենց հաստած կարգերուն մէջ։ Մովսէս, Սոզոն, Թաղէս, Եպիմենիտէս, Նումայ եւ նմանք բնածին բանաստեղծներ էին։

❀ Դիւղերէն՝ բնութենէն՝ կ'աղբերանայ խաղաղութիւնը սակաւապէս, քաղաքներէն՝ արհեստներէն՝ կը հորդի պատերազմն անյագ, ծնունդ կեղծեաց աշխարհակալ կրից ու արուեստական փառքի. անոր համար՝ յոռի քաղաքակրթութիւնը միշտ պատճառներ մը աւելի կը բերէ պատերազմներու, որ աւելորդները աւերելու սրբելու սահմանուած կը թուի բնութեան այս մեծ առեանին վրայէն։

❀ Կառավարութեան մը մէջ ուր զինուորութիւն կայ միշտ՝ անհնար է որ Ճշմարիտ հանրապետութիւն ըլլայ հոն. Ճշմարիտ հանրապետութիւն՝ միայն փիլիսոփաներու և առաքինի գիտուններու մէջ կրնայ ըլլալ։

❀ Համեստ մարդ մը ըլլալու համար պէտք է ըլլալ Ճշմարիտ քրիստոնեայ, քաջ զօրավար ու մեծ հայրենասէր ըլլալու համար՝ լաւ սոյլկեան մը, բժիշկ իմաստասէր–պատմաբան մ'ըլլալու համար՝ քաջ դիտող ու երկայնամիտ, բայց անթափիր այս ամէնէն մին ու մեծն ըլլալու համար՝ հարկ է ըլլալ անպատճառ ջերմ քրիստոնեայ գործնական։

❀ Ազատութիւն՝ առանց ազնուութեան և մարդասէր գիտութեան՝ թշուառութիւն է և մահ իսկ կեանքի մէջ, առանց սիրոյ՝ գոռոզութիւն և բռնութիւն, և առանց հարկի՝ ու միակամ պատրաստութեան առաքինեաց և իմաստնոց՝ չիմարութիւն։

❀ Ազգ բանով և յանուն այդ գաղափարին խօսելով ու գործելով՝ պէտք չէ իմանալ միայն ներկայ ցեղային կամ պետական մարդկային խումբը, այլ նոյն ցեղին ու պետութեան բովանդակ անցեալն ու բովանդակութիւնն հոգեկան և բարուական անունց՝ որ ոչ եւս են՝ իրենց աւանդութիւններովը, կերտուածներովը, առաքինական սահմաններովն ու սահմանադրութիւններով, մանաւանդ իր Ճշմարտագոյն մեծ մարդերով։ Անցեալին ու ներկային պատասխանատու հաշուեկշիռն է որմէ պիտի կազմուի ապագան և որով պիտի բնութեան ապագայի խորհուրդներն ու գործերը. օտարոտի նմանութիւններ՝ միայն իրրեւ թարմատարներ կրնան ծառայել այդ կազմին լրութեանը։

❀ Պայմանադրեալ միութիւն քնկերութեանց և ազգաց՝ է անցաւոր և հաշուական բան մը անհոգի, որ թեպետ և կրնայ ըլլալ երկրաչափօրէն ազուցիկ իմն և քան այնմ ատեն մը յառաջ բերել

երեւութական արդիւնք, այլ յեղյեղուկ է և անհիմն. իսկ մե՛ծ Սէրը, որ կը զօդէ անհատները և կը զոհուի իւրաքանչիւր հարկի առջեւ, հոգի՛ն է քնկերութեանց ալ, ազգաց ալ՝ լա՛յն և խոր, լայն անհունին չափ, որմէ՝ կը ծնի, խո՛ր անծանօթին չափ՝ յոր կը ձգտի՝ լրացուցիչ պայմանադրականին թերյիշեներուն, և անակընկալ ներդաշնակութեանց ազատութեանց և փրկութեանց առիթի անմահ։

Սկիւտար, 28 Մարտ 1920 — Յ. Գ. Գ. ՄՐՄԸՐԵԱՆ

ՁՕՆ ՀԱՅՈՐԻՆԵՐՈՒՆ

Ձեզ կը բերեմ դիւանըս այս, ևրման ստծուին
Որ կը սուրայ դէպ ի իր բոյն,
Սեղմելով մէջ արիւնոտած իր կրծուքին
Սևու՛ դը վաղուան ստծիւներուն:

Ձիւնորը գինըը կու տայ ձեզ, իսկ բանտանան
Խունկն ու աղօթքը վեհօրեն.
Արաքս, Ալիս, Եփրատ, Տիգրիս՝ իրենց ձայն,
Բանաստեղծը՝ սիրտըն իրեն:

Ապագայի պարխակներու աումնական,
Դիւանիս կողերը երկու
Մեծ տուներուն կրկին փեղկերը բոց ըղան,
Ցաղր, անընդուած եւ անարկու:

Եւ դուք որ զայն սիտի բանայ զերթ գինւորին
Որ Մեծ-Դըրան է պահապան,
Իջէ՛ք, ատով բացած ըղյամ գաղտնարին
Աւիւնահեղ Ազատութեան:

Փարիզ, Մայիս 1912 — ԱՐՄԷՆ ՏՈՐԵԱՆ

Ոսկի խօսքեր

❀ *Իր ծաղիկ հասակին՝ կինը կը սիրէ զարդարանքը՝ գրաւումներ քնելու համար, աւելի վերջը՝ զանազանք պահելու համար. իսկ իր ծերութեան առեն՝ կինը կը շարունակէ փարիլ զարդարանքին որ զինքը կը մօտեցնէ եղել մը յիշատակներու։*

❀ *Գաղտնապահութիւնը կ'արգիլէ հարցուփորձել, իսկ փափկանկատութիւնը կ'արգիլէ նո՛յն իսկ գուշակել։*

❀ *Սէրը կը մեռնի զղուանքէ, մոռացումն ալ կը թաղէ զայն։*

ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐՉԻ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒՍ

❀

Երազներուս աշխարհին մէջ յուսածուփ՝
Բրի մը վրայ մշուշներէն նոր ծլած,
Խորհուրդներու անատին մօս մուկ բուրող՝
Այգով օծուած տաճար մը կայ վեհապանծ:

Ա. Գայիս

Խըրոխս՝ ինչպես Անահիտի մեհեանին,
Կիսասուածներ յորս դին պահակ կ'սպասեն.
Արեւակնկ, մարմարիոնի նուրբ կերտուած
Սիւներու վրայ ան կը հանգչի հոյաշեն:

Ցաւերժահարսներ ըղյալ կը բոլին սիւներն այն
Արամազդի շուրջը ուր խունկ կը մըխայ,
Ու անպղպջայ ճերմակութեան մէջ փայփուն
Հաս մը միայն մութ պորբիւրէ սիւն մ' հսկայ:

Թաւմ արիւնի երակներովն իր գոգցես
Մեհեանն ողջոյն ճակտին վըրայ կը կըրէ.
Հըրեղէն ճնոտ մը շանթերուն բոցերով
Հոն բանդակած է անունները արմպոպէ.

Ու բյրեն վար՝ անհունութեան դաշտերեն,
Մինչեւ ծայրը ասպագային խորասոյզ՝
Կը շողշողան, արեւուն հետ, հայ մտքին
Իշխաններուն այդ անուններն հոգեյոյզ:

Քերթողներն են հոծ տաղերով հրահրսան,
Հըռետորներ կըրակ ցայտող բարբառով,

Թունդ գործիչներ, նահատակներդ բոլոր՝
Մինչեւ աշուղն անոյշ երգով սիրաբոյ:

Ու գիշերուան սիրէդ հոնկէ երբ անցնի՝
Ծուռներ կ'իջնեն, կը խնկարկէ երկիւղած
Հիրիկներուն, յակինթներուն բուրվառով
Այդ անուններն ու այդ վեհերանն արբագրած:

Պաշտամունքի վեղերդի՛ եր կ'օրհներգէ
Հոն՝ ցոլերը տաւիղ շինած լուսնկան,
Մորիկներդ դաղար կ'առնեն բնաւիրոփ,
Աստղերն անոր բագինին գոնը կ'ըղլան:

Ազատութեան տաճարն է ան միասին
Երկրպագել կարաւաններն ուր կ'երթան,
Ձարխուն երկայնին օդակ օդակ փշրելով
Պողպատակուռ շղթաներդ գետութեան:

Բռնութեան սեւ ուրուականը սարսափած՝
Կը խուսափի ըստուերին մէջ հեռակայ.
Կը ծառանայ հրսկայ սիւնը Պորիիտի
Մըշուշներեն այն ինչ ծրնած բլրին վրայ

Երազներուս աշխարհին մէջ յուսածուի:

1920 ԱՆԱՅԻՍ

Խնկաբոյր մը՝ Մեծ Ողեռնի ստորին

Փուշերու մէջ ծգուած Հայու մը դիակ, ցնցոտիներու տակէն մարմինը խայխայիլ սկսած:

ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

Զիւնափետուր զուարթնոց հետ՝ դէպ ի երկինք ամբարձումիդ հաղար ինք հարիւր ա՛յսքան տարեվիցին առթիւ, ա՛ւր ինձ հին հաւատքս, Բրիստոսի մայր ա՛վ Սուրբ Մարիամ, որ ղքեզ յիշելով եռակի խաչակնքեմ ու երկրպագեմ վերատին, տառապած Հայու մը, նո՛ր անապատականի մը ջերմեռանդութեամբ:

Մեր նախնիք, Հայրապետներէն մինչեւ ճգնաւորք ու մինչեւ յետին ոսկեագործ, հրաժարած աշխարհի կեղծ ու պիղծ սերերէն, աղօթք ուղերձներ ու գոհար քերթուածներ են հիւսած Քու անձիդ վրայ, Ու դպիրներ, մոմերու լոյսին տակ, գրակալներու վերեւ թառած շարակնոցին մէջէն՝ քաղցրաձայն եղանակած են զանոնք, անչէջաւոր ժամանակներէ ի վեր:

Ռաֆայէլ — Մայր Աստուածածին եւ որդի

Կը լսե՞ս Դուն անուշ եւ քնքուշ դրուագները այդ դրուատիքներուն, կիներուն վէրջէն ամէնէն օրհնեա՛լը կը կոչեն ու կը նմանեցնեն զՔեզ մաքուր անդաստանի մը, որ՝ մեղքի փուշերէն զերծ՝ առանց սերմի ծնունդը երկնային բոյսը:

Յովակիմին ու Աննային ա՛վ Դուն աղջիկը պատուական, մանո՛ւկ բրէ դեռ թէ ինչէ՛ր կ'բսեինք Քեզ համար. Անթառամ ծաղիկ, արմատ՝ տնկոյն անմահութեան; Այդ անմահութենէն ծիլ մը գոնէ ինչո՞ւ չես շնորհեր բեկորներուն՝ սա մեր տառապահիւծ Հայութեան, որ Հաւատոյ բղձանօք սնունդ կրկնելէն՝ իր կոկո՛րդը չորցուց:

Մեր անուս մամիկները որոնք Շնորհալիներու պէս ո՛չ թուղթ ունէին, ոչ ալ կազամար, ուզած են Քու անունդ յաւերժացնել նորէն «Աբեածանո»ր, տիեզերական Հաշտութեան կարկինաձեւ այդ աղեղը որ եթերին մէջ կը պարզուի՝ ունի կոչումը Աստուածամօր զօսիի, իսկ եր Հոտով ու տեսքով՝ պարէզներու պարծանք «Այծաերեւի» ծաղիկն ալ՝ Աստուածամօր բաթիկի:

Բաւական չսեպելով սուրբի մակդիրդ, ամենասրտոյի՛ անուանեցինք

զբեզ, և տիրուհի, թագուհի, իսկուհի, մարմուհի, երանուհի չնաշխարհիկ տիտղոսներով բահուանդեցինք բու անձդ, միշտ երգելով. Բաշխող բարութեանց, աղբիւր ծարաւելոց եւ հանգիստ ափսաեալոց: Եւ մեր մայրերէն ու քոյրերէն անո՛նք որ բու անուններդ ունէին —լբանիկներ, Մաքրիկներ, Սուբրիկներ, Ուսկուհներ, Թագուհիներ ու Տիւրիներ— գացին բռնել տարագրութեան ազէտալի ճամբան, անօթի ծարաւ, անապատէն և անշապիկ, մէկիկ մէկիկ վրայ տալով Հայու կնկան իրենց դանձերը թանկագին. ամօթխածութիւն, պատիւ, կեանք:

Բան դարէ ի վեր մեր տաճարներուն մէջ բու պատկերդ ենք կախած: Արծաթի կանթեղը չվերցուցինք քնաւ խորանիդ առաջէն ու գիշեր ցորեկ լոյսն անպակաս բրինք անոր մէջ: Ա՛ջիդ, մեր կերոնները աշտանակեցինք բարեպաշտ Հայերս՝ առատ իրիկուն. ծունկ չոքեցանք, աղօթեցինք, խաչ հանեցինք շարունակ ու բու բարեխօսութեա՛նդ տպաւինեցանք «անլռելի ձայնիւ», փրկել զմեզ ի փորձութենէ եւ յամենայն վտանգից մերոց: Դազանային ո՛չ մէկ փորձութիւն մնաց, սակայն, որ մեր վրայ չփորձուէր, և մահասաստ ո՛չ մէկ վտանգ՝ որմէ զերծ մնայինք:

❀

Միտք կը բերեմ որ առեւօք Դո՛ւն ալ, բու կարգիդ, շատ սեւ օրեր անցուցիր: Անագորոյն լինչ հրաման էր ան, զոր Հերովդէս կ'արձակէր, սուրէ անցուներու համար Բեթլեհէմի մանուկները բոլոր, յերկեմնից և ի խոնարհ . . . : Ու նշանածիդ տեսիլքին նման կծիկը գրիր դէպ ի եգիպտոս, կաթիլները զաւակդ էդուն բակեղաթին մէջ ծարաւած: Բայց քու կինդ անհունապէս ահաւոր՝ հոգեկան անձամէջ ծարաւած: Բայց քու կինդ անհունապէս ահաւոր՝ հոգեկան անձանէն անձնատուր չէղաւ միթէ մեր մայրերն ու քոյրիկները, կութեանց որոնք, առանձին փրկարար տեսիլքէ զուրկ, զաւակներնին ուսամբարձ եւ նորածինին գրկապինդ՝ լեռնէ լեռ, սարէ սա՛ր փախան, օրերով, ամիսներով:

Երախաներու դանկեր դարշապարներով ճզմուած պահուն, ծոցերու ներու փորեր՝ սուրնի ծայրով պատռատած առն, չլսեցի՞ր անոնց հեծկլտուքն աղիողորմ. «Մարի՛կ Աստուածամարքս . . . »: Բաբէ, անոնք ո՞ւր հայցեցին բու պաշտպանութիւնդ՝ աստուա՛ծօրէն մայրական:

Դո՛ւն որ նախամօր նետայի՝ ցաւով ծնանելուն անէծքը ջնջեցիր, Բրիստոս մը անսերմնապէս բերելով աշխարհ, Դո՛ւն որ անոնց պէս դող քաշեցիր և անոնց պէս ցաւագնեցար, ի՞նչպէս թոյլ տուիր որ մայրատեալու սեմին վրայ կեցող և Ջաւակիդ սուրը անուշ կրող այդ Բրիստոսնեայ կիներէն մահերուն ամէնէն դառնագինը ճաշակեն: Սո՞ւտ ուրեմն մեր Շարականին այն վսեմ հատուածը որ կ'ըսէ. Բե՛ւ կանգնեցաւ մեղուցեալ մայրն գլորեալ:

Այնքան տարիներէ Մանուկ Յիսուս մեծցաւ, զօրացաւ, պարծա՛նքդ դարձաւ համօրէն Հրէաստանի: Իր մեծութիւնը չքաշող կայեսփաներ Զարաժողով գումարեցին և ուզեցին զինքդ վերցնել աշխարհէ: Մահուամբ, խարազան, թուք ու մուր, փուշէ պսակ ու մահու գործիք՝ տառապանքի իր բաժինը կազմեցին: Այդ ամէնը լսեցիր, եւ աղիքներդ գալարեցան: «Գանկի Բլուր»ին վրայ ցցուած քառաթե՛ւն ալ տեսար և նուաղումներ ունեցար: Բու զաւակդ պաշտող քանի՛ քանի՛ հայ կարեճներ սակայն վեր ելան նոր Գողգոթաներէ, Ճակատներն կարմիր, ոտքերնին բոպիկ: Իրենց սիրելիներուն աչքին առջեւ՝ ճի՛շդ Բու Տղուդ պէս չարչարուեցան ու խաչուեցան անոնք. իսկ մայրեր՝ ձեռուընին աչքերնուն բռնած՝ չմարեցան Բեզի պէս, այլ կուլ տուին իրենց հառաչանքը, «Մա՛րիկ Աստուածամարքս . . . » պաղատագին նոյն գոչը յեղյեղելով: Վասն զի անոնց ամէնքդ, մեծէն մինչեւ փոքր, կը ճանչնային զԲեզ՝ իրրեւ մարմնացումը շնորհքին և յաւերժարութեան:

Աւելին կար, Որպէս զի ազէտն իր լրումին հասնէր, որպէս զի նշո՛յլն իսկ չմնար Հայուն դարաւոր բարեպաշտութեան, նոր ժամանակներու փղշացիներ ամենուրեք ներս խուժեցին մեր տաճարներէն, խորաններէ վա՛ր առին զԲեզ, ապշոպեցին լինչ որ կար վրադ, կուրծքիդ մանեակը, դլխուդ թագը, թամիկներդ արծաթէ: Դանկքաեցին պատկերիդ օծեալ կաւէ՝ շրջանակին մէջ ծաւէնները թողլով միայն, Ու եղան որ մտածեցին թէ ի՞նչպէս չարը չէր խափաներ տեղնի տեղը, Դո՛ւն որ չարխափանի համ ուն էիր հանած դարերէ ի վեր:

❀

Մահուան մեր զառիվերները՝ կոլ կատուելէն մաշած, վիշտի փոթորիկներն ալ դադրած են այլ եւս վերապրող Հայութիւնը սակայն չէ դադրած՝ աւերակ իր ժամերուն մէջ զԲեզ երգելէ, ո՛վ մայրերուն մայրը, պատիւ կուսութեան և պարծա՛նքը Բու անուիդ: Ահա թէ ի՞նչ կ'ըսեն տակաւին Բեզ համար մեր Շարականին պատատած Թուղթերը. Համեղանաշատակ պտղոյն բանաւո՛ր բարուցակ, յորմէ կթեցաւ մեզ ողկոյզն անապատ, յուրախութիւն տրտմեցելոցն . . . :

Է՜հ, եթէ կ'ուզես տալ տրտմած սիրտերնուս նոր ուրախութիւն, Մա՛րը կոյս Մարիամ, նո՛ր շուշան մը հատուկ, յղացի՛ր վերստին եւ ծնցուր մեզ նոր Բրիստոս մը՝ որ անպարակուլի ու անխոցելի Հերակլէս մը բլլար մեզ նոր Բրիստոս մը՝ որ անպարակուլի ու անխոցելի Հերակլէս մը բլլար մեզ համար:

Չին պատկերիդ առջեւ ո՛րչափ իւղ ու մոմ վառեցինք: Առանց փոփարաժէքը չյատկացուցի՛նք այն գործիքին որ Թերեւս մեր կեանքը փրկէր:

Իջի՛ր երկինքներուդ բարձունքէն և տե՛ս Թէ լուսեղէն ինչ պսակներ կամարած ենք Բու Ճակտիդ և ինչ ալեկոծներ կը զեղգեղենք անուանդ ձօնուած: Չանիներ, նոր Հարսներ և կուսաններ կը շարունակեն դեռ Բու պահդ բռնել: վասն զի կը հաւատանք որ մեր դարտին դարմանն ես Դուն, մեր աղօթքին Թարգմանն ես Դուն, մեր «Յոյսին խարիսխն ես Դուն: Ու մեր յոյսը՝ Հայաստանն է միայն,

ԹԷՈՒԻԿ

Աղատութեան Հօրիզոնովը գրկուած:

ԵՐԵԿՈՅԹԸ

❀

Օրուան քնթացքին՝ իմ ընդունած բազմաթիւ այցելութիւններէն և ունեցած անվերջանալի տեսակցութիւններէն պարտասած, ա՛լ հիմա առանձին, յուլօրէն քնկոզմաներ էի սենեակիս պատուհանիները եղերող բազմոցին վրայ, երկա՛ր, և մեռելութեան ու լռութեան ցանկալի հեշտանքները կը վայելէի կարօտագին՝ բաւեկամ գիրքերէս մէկուն քնկերակցութիւնովը։ Ընթերցում չէր բրածս, այլ թղթատում եւ երազանք։

Դուրսը ցուրտ էր։ ձիւնը չէր յադնար, չէր յղներ թափելէ հատ փաթիլներով՝ որոնց դանդաղ վայրէջքը մանկական պարերու հրապոյրով կը լեցնէր միջոցը։ Ներսը, վառարանիս մէջ քայքայուղ կաղնիի վերջին կտորներուն կարմիր ցոլքը կը խաղար տախտակամածին վրայ և անկիւնը՝ աչքերուս առջեւ ոզջ լոյսը կազմող լամպարիս իւղն ու շողքը կ'սպառէին թոքախտաւորի պէս յամր։ Եւ ես կ'երազէի...։

Բարսեղ Շահպազ

Յանկարծ, դրանս կուշտին ուժգին բախում մը սթափեցուց զիս։ Ա՛յ, սա անժամանակ այցելութիւնը որ կուգար անհացող հոգիիս մտածումները ցնցել և խանգարել ինքնամոռացման հեշտանքս։ Յատկեցի, ոչ առանց դժկամակութեան, և դատապարտելի կիմա քայլերով մօտեցայ դրան՝ մուտք տալու համար եկուորին։

Ներսէնի մը որուն վրայէն սակայն տարիներու հոլովումը չէ կրցեր բառնալ հոգի զաւկի առուգութիւնը, վերէն վար ձիւնածածկ, սառած պեխերով ու պաղէն այրած դիմագծութեամբ, ցցուեցաւ դէմս, ժժգոյն, դեղնորակ պլպլումով լապտեր մը ի ձեռին։

— *Ինչ կ'ուզէք այս ժամուս...*

— *Լֆէնտի, այսօր առաւօտէն մինչեւ իրիկուն քեզ եմ փնտռեր. հի՛մա հիմա շուտով հետս եկէք, ձեզ պիտի տանիմ. բոլոր զինուորականները, քաղաքին մէջ գտնուող եւրոպացիները հոն են. Յորդանի էֆէնտին քառասունաճառ տանիմ ձեզ. ամէնքն ալ քսին որ անպատճառ տանիմ ձեզ. ահաւասիկ թուղթ մըն ալ տուաւ որ հասնիք...*

Եւ գեղջուկը երկնցուց ինծի այցագիրա մը՝ ձիւնէն թրջած, խմոր դարձած, որուն գրկեմ ուրուած տառերէն հազիւ կրցայ հեգել գրուածքը. «Anastas Yorghiadi, Drogman du Vilayet de Sivas»։

— *Շուտ բրէք, էֆէնտի, ձեզի կ'սպասեն, ամէնքը հաւաքուած ձեզի կ'սպասեն... ֆէտայիներ ալ կան այնտեղ...*

Ձիգ մը բրի՝ ամփոփելու համար միտքս, երա՞ղ կը տեսնէի. ընդհէնը միտքս որ հասկնամ թէ ի՛նչ կը դառնայ։ Յորկիւատի էֆէնտին, զինուորականները, ֆէտայի լինի կ'սպասեն. Յորկիւատի էֆէնտին ո՞վ էր, զինուորականները ովքե՞ր էին, ֆէտային ո՞վ էր, հանելուկ. ոչ մէկը կը ճանչնայի, ո՛չ ղրկողը, ոչ հրաւիրողը։ Արդեօք սխա՞լ եկած էր մարդը։ —«Իմ անունս գիտե՞ս, հարցուցի, ուրիշ-մէկը չըլլա՞յ փնտռածդ...»։

— *«Չէ, էֆէնտի, չէ, յարեց գեղացին շեշտով մը որուն մէջ սրտնեղութիւն ալ կար քիչ մը. անո՛ւնդ ալ գիտեմ, քե՛զ ալ գիտեմ, ես սխալ եկած չեմ, ուզածներն դուն ես...»։*

Ոչինչ կրցայ հասկնալ. լայն մարդուն ա՛յնքան հասատաս խօսուածքը՝ միացած ամբողջ պատմութեան անիմանալի էնիթրիկին՝ ծնցուբին մէջս այնպիսի հետաքրքրութիւն մը որ, ալ առանց նոր հարցումներով եր՛ազելու խնդիրը, վերարկուս առի, մարեցի արդէն մարելու վրայ եղող կանթեղս, և քիչ յետոյ սառած փողոցներուն մէջ էինք առանձին, ես ու գեղացի քնկերս՝ միշտ նոյն ազատ ապակիներով ազօտաշող լապտերն ի ձեռին։ Ամբողջ ճամբան անդադար լռութեամբ։ Մեր խոշոր խոշոր առած քայլերն ամէն րոպէ կ'սպառնային գլորել մեզ փարջած սառոյցին վրայ։ Այնու ամենայնիւ մենք կ'շտապէինք, նոյն իսկ չափազանց կ'շտապէինք, ան՝ զիս վայրկեան մը առաջ հասցնելու և զատ բլլալուն փառքը վայելելու ցանկութենէն խաթաղանուած, ես՝ մղուած անդուժելի բրօպլէմին առթած հետաքրքրութենէն որ հետզհետէ աւելի անզուսպ կը դառնար կուրծքիս տակ։ Ամայի էր չորս կողմ, սահարայական ամայութիւնով մը։ Քաղաքն ամբողջ կը քնանար։ Ամէն կողմ ձիւն, ամէն կողմ ցուրտ, ամէն կողմ լուռ, և ո՛չ իսկ հովի սուլիւն մը, երդի մրմունջ մը. տուներն ամբողջ սպիտակ ներկուած. կարծես խոշոր տապանաքարերով ծածկուած գերեզմանատան մը մէչէն կը քալէինք անձայն։ Փիշերն ալ արդէն լաւական առաջացեր և ամէն ճրագ մարեր էր. շատ ջանցած պատուհաններ մթին՝ հետզ հետէ անդադրօրէն լուսաւորուելով մը կը մատնէին ներսը հսկող հոգիները, գուշէ սիրասէր ամոլներու աբեհնութիւնը։ Աչքերս ա՛լ պիտի կուրնային պաղէն և առատ ձիւնէն որ առեւտուրնիս վրայ կը սառէր. համ երբեմն բաժակ լեցուելը եր և ա՛լ հետաքրքրութիւնս զայրոյթի կը փոխուէր մէջս՝ հանդէպ այս անպատեհի, մեռնելէ ժամանակ անլսելի հրաւէրին եւ անոր յաջորդող այս եղերական ճամբորդութեան։

Յանկարծ, ա՛րբապետող խաւարին ովկեանին մէջ, փարոսի պէս դէմս ցցուեցաւ տուն մը որ, անբմբնելի հակապատկեր իր շուրջիններուն, վերէն վար կը շողշողար խոշոր լամպա-

Ներու առատալուծ լոյս մը դուրս կը պոռթկար լուսամուտներէն եւ կ'արծաթազօծէր փողոցին ամբողջ ձիւնը որուն փոքրիկ-փոքրիկ լիս-բեղները մօզայիքի վառքով մը կը փայլփլէին անհամար պրիսմակներու պէս։ Ինչ մը աւելի յառաջ, և ահա՛ նոյն շողշողուն տունէն կը լսուին ձայներ երգի և նուագարաններու, աղաղակներ ցնծութեան, որոնք գիրկընդխառն՝ կը ծածկեն շուրջի լռութեան թաղանթը։

— Եկա՛նք. ա՛լ կը հանգստանաս, Էվէնսի, գոհ պիտի մնաս, կը ձայնէ ուղեկիցս և կը մտնենք լուսավառ և աղմկալի տան դռնէն։

Ներսը, երկու սենեակ մէջէ մէջ, տաք մթնոլորտով մը առլցուն. մէկուն մէջ վառվռուն երիտասարդութիւն մը՝ գարեջուրի և գինիի բաժակներ շրջապատած՝ կը դիտէ երկու դիմուրականներ որոնք բաժակներ շրջապատած՝ կը դիտէ երկու դիմուրականներ որոնք «սաղ»ի մը ճգրիտ ընկերակցութիւնով կը պարեն Թուրքիա-ցիներու սիրական «չիֆթէթէլլի»ն... ու քրքիջներով, ծափերով եւ ջ

— Չ՝ ցեղափոխականները ահաւասիկ գերիները չեն. բմբոստներ, ազատ անհատներ են, չէ՞...

— Ո՛չ, պարո՛ն, ցեղափոխականները ալ յեղափոխութեան գաղափարի՛ն գերիները են. մարդկ. հղմայականաւած են ամէնքն ալ. յեղափոխակա՛ն, պահպանողակա՛ն, բնկերվարական թէ ազատական, ամէնքն ալ, ամէ՛նքն ալ հղմայականաւած են տառապանքներով, խռչնեւրով, ցանկութիւններով, և ա՛լ երբեք չէ որ կը շարժին, կը գալեն, կը արտասուեն կամ կը խօսին, այլ այդ դաւանանքները, իսկ ներն ու ցանկութիւնները են որ զանոնք կը շարժեն և կը դեկավարեն անոնց արտասուանութիւնները. Անհատը մեռած է, մեռած...

Ու խօսակցութիւնը երկարեցաւ. բայց ես հասկցայ որ այդ «վերջապէս» «երկրին հետ» մտածումներու յիշատակում մը թերեւս հասկանալի և հոգեյոյզ բլլար ներկայ ցեղափոխականներուն համար, բայց անկարելի էր որ հաճելի բլլար, մանաւանդ Զմիւռնա կանին և Ոսկեկանին, մարդկային բնկերութեան այդ հնչակաւոր պաշտօնական և քնարեալ ցեցերուն՝ որոնք մութի և աղբի պէտք ունին ապրելու համար.... Դժկամակութեան պազ սարսուռ մը թրթռաց սենեակին մէջ և թանձր լռութիւն մը կպկեց յանկարծ բոլոր բերանները. լամպարին շուրջ թրվրատջող ցայգաթիթեռները վերջին անգամ մըն ալ սուրաչին դէպ ի լոյսը, վերջին անգա՛մ մըն ալ զարնուեցան ապակեայ տաք շիշին և այրուած, անկենդան՝ լինկան վար թեւակոտոր փոքրիկ դիակներուն հաւմուկը գորգին վրայ. ա՛լսելի եղաւ և ո՛չ ոք հետաքրքրուեցաւ այդ անշէջացողներուն մահովը։ «Ահաւասիկ աշխարհ» քսի ես ինքնիրենս, ահաւասիկ Համլէթեան յաւիտենական անլուծելի հարցումը, լինե՞լ թէ չլինել...

Կէս ժամ յետոյ, թէյի ընդարձակ սեղանն էր արդէն, ուր ամէն տեսակ հրաժեշտները պիտի փոխանակուէին. Պարը դադրեր էր անվիջապէս հրաժեշտները պիտի փոխանակուէին. Պարը դադրեր էր անդին, եւ հիմա երգիչը Սուլթան Սէլիմեան «կազէլ»ով մը պատիկ իր ձայնը կը խառնէր «սազ»ին ժխորին. Միջն առիւծները կր դողային fաչ բազուկներուս առաջ, եղնիկի աչեր ուցեցողի մը զերի բրաւ զիս Աստուած...:

— «Արեւելքի լանատեղծութիւն, քսաւ ականջս ի վար երիտասարդ մը որ քովս տեղ առած էր սեղանին առջեւ. կը սիրէ՞ք արեւելեան լանատեղծութիւնը» — «Ա՛յո՛, քսի, կը սիրեմ բանատեղծութիւնները՝ երբ բնական են կամ բնապաշտական, եթէ ալեւի ճիշդը կ'ուզէք և...» Զկրցայ աւարտել խօսքս, որովհետեւ արդէն ծայր մտաւ պայմանագրական բաժակաճառերու շարքը։ Եւ ես անգա՛մ մըն ալ լսեցի այն շատ սովորական խօսքերը որոնք քսուած ու մաշած են արդէն. «Եղբայրութիւն և ազատութիւն», «ազգասիրութիւն եւ հայրենասիրութիւն», շրթունքէ թռչող բառեր։ Եւ ակամայ նորէ՛ն մտածեցի մարդկային միաքին ողբալի խեղճութեան ու ժառանգական կ'ղճիքին վրայ. «Ազատութիւն և սուբ», «եղբայրութիւն և պատերազմ»։ Ի՛նչ անգոյն առեղծուած։

Եւ սակայն հեղգութիւնը կ'սկսէր թանձր մառախուղի մը պէս իջնել հրաւիրեալներու հոգիներուն վրայ։ Պահ մը դադրեցաւ ամէն աղմուկ, բաժակներու շառաչուն համրոյրները սպառեցան, երգիչին ձայնն ալ անդին կարծես ներհնեց իր վաւաշոտ շրթունքին վրայ, և ընդորը վանականի պատկառանքով ունկն դրին «մուէզզին»ին զիլ ձայնին որ մօտակայ մինարէին բարձունքէն կը պատռէր գիշերին լռութիւնը։

«Աստուա՛ծ է եղեր» լացագանչեցին ամէնքը միասին և հինգ վայրկեան եաք արդէն ամէն ինչ վերջացած էր, արտին ալ դատարկացած և վերածուած կոնսանոցի թափուր նրբանցքի մը։

Ամրողջ օրը ծնցքի երազկոտ և տատապագին Տաճն անգամ դրի խունջած գլուխս բարձին, և քնանալու ցանկութիւնը որ կապարի պէս կը ճնշէր արտեւանունքիս վրայ՝ տաճն անգամ խոյս տուաւ ինձմէ, գանկիս մէջ դրգռուող փոթորիկէն սարսափած։ Մէթէրլինկի հատոր մը տակ ձեւքս՝ նետեցի մէկ կողմ, «Իբվիւ»ի թիւ մը նոյնպէս։ Ո՛չ կ'ուզէի կարդալ, ո՛չ կ'ուզէի գրել, ո՛չ կ'ուզէի մտածել։ Երգել սկսայ, ա՛յն ալ չկրցայ։ Ի՞նչ կ'ուզէի։ Սոսկալի ջղայնութիւն մը գրկեր էր ամրողջ էրանս, և ես ջերմաչ պէս հիւանդագին կը սարսայի. ամէոոք կը ձգէի՝ բաղմոցին մօտենալու համար, բայց հոն ալ չէի կրնար հանդչիլ։ Եւ սկսայ լալ, երախայի մը պէս որ կորսնցուցած է ճամբան. և այդ արցունքները հոգիիս վրայ ջօդուեցան՝ չրակարօտ արտերու վրայ ինկող անձրեւին չափ կենսատու զովութիւնով։

ԲԱՐՍԵՂ ՇԱՀՊԱԶ

Ոսկի խօսքեր

❀ Աստուած հանճարը ղրկաու կիներուն, որպէս զի անոնք անոր ամրողջ բոցը սիրտերնուն մէ՛ջ կրեն։

❀ Անձնական հպարտութիւն մը՛ ունենաք, և ա՛նա՛ պիտի չգտնեք ալլոց հպարտութենէն։

❀ Փորձառութիւնը բժիշկ մըն է որ հիւանդութենէն վե՛րջ կը հասնի։

❀ Առաքինութիւնը զգուել՝ առանց զայն սիրել կարենալու, ծերոյթէ խորշուած ձեւքերով դեղեցիկ կնոջ մը թաթիկները աղմելուն կը նմանի։

❀ Մի՛ շփոթէք յամառութիւնը կամքին հետ, յամառը բուռն ու երկչոտ է միանգամայն, մինչդեռ կամքի տէր մէկը՝ հանդարտ և յարատեւող։

❀ Կիները «քօթլէթ»ի կը նմանին, ո՛րքան ձեծես՝ այնքան իր կակուղնան։

ՆՈՐ ԱԷՐ

❀

Նայի՛ր, երբ գիս կը սիրես. ձակտիս վրայ
Կը փայլակի մըտածումի բա՛փը սևրս:
Բարձունքին հասայ ճամբուկ մը սեպ՝ զառիվեր,
Եւ գրկիս վրայ դեռ մութ ունիմ հորիզոն:

Հ. Արսէնի — Վ. Գազիկեան

Մորենիի խածնող փուշերը գիտեմ,
Անապատին գիտեմ երազ տխրութիւնն.
Հայիդի չեմ բաց ու վրձիս երկրիքին,
Այլ կը կրեմ սուգն այծիտուս՝ մազիս մէջ:

Կտաւագործներ՝ գիտեի տակին եղած դուս,
Նիհար գոհեր, ապրուստմբներ անվճեր
Խոռխս շրթունքով, խոշոր՝ աղուոր այծիտով
Ու կը ցաթի փափա՛ր մը սուրբ կրծիւ,

Ինչպես ինձ արդ կը գոչես՝ Քեզ կը սիրեմ,
Ըսիլ անոնք or մ'ինձ. գրքա՛ մեր վրայ:
Ամենին ըսիլ, մատիտոսներ՝ հետոներ.
—Ո՛վ աղջնակ, դուն մեզի ես, մենք քեզ կ'ուզենք:

Աղիքներո՛ւդ մէջ թող ասցնի, աստ կեանք
Ամեն հետուստ, ամեն կրակիծ, ամեն վիշտ.
Բոլոր ցաւերն որ կը բզկտեն մեզ գաղտուկ
Մ'ջդդ յորդեն, որ դուն մեզմո՛վ ապրիս յոկ.

Որ հոս գրկցուած՝ վիրխարած հոգիով
Պոռթկացած երգը մե՛նք ըղանք... Քաղ դուն

Արդարութեան ապառաժուտ՝ պահապիկ
Զառիվայրին, ո՛վ պահապետդ մենութի.

Գայլի՛ք, իմկի՛ր ու շրթերուդ դուն նորեն
Մեռած եւ կամ մեռնող մարմնոյ մը վրայ,
Արտասուելով յորդահոսիկ արցունքներ
Քեզ յափշտակող վիշտին համար եւ գութին.

Եւ երակներդ այրած, ոսկրերդ յոգնած
Երբոր հոս կեանքիդ եղբայրներուս պարգեւես,
Եւ՝ վիրհատուն վրայ հասնելին գոռացնես
Մաքգարեի ձայնիդ շիշտերը փըղձկուն.

Մեր միջեւ, մե՛զ համար մրրկի՛ն մէջ վիրջին
Պիտ' իյնաս, ևո՛ր սիրոյ Մուսա... —խօսեցաւ
Այսպես ամբոխն անհուն:— Նայի՛ր, ու մտածէ...
Այս է անոա ուղիս միմչեւ գերեզման:

❀

Ա՞ռ համար գուցէ դուն գիս կը սիրես...
Ո՛հ, այն ատեն յանուն ցաւին հետս եկուր,
Կը պահեմ քեզ համար ծաղիկ մ'հեշտահոտ՝
Փրթած վէրքաց ծաղկանուշի՝ գիշերանց.

Եկո՛ւր, եկո՛ւր հետըս: Ըլլեռնալ մեր տընական
Հոն պիտ' ըղայ ուր որ յաղթուած մը հեծի.
Ուր մանկութ՛ենէն դողդրդալ անհետուիլ,
Ուր խրնոտի բրշուառութիւնը եւխած:

Դէրսխանիներուն հետ խրշտհակիներն ողորմուկ
Պիտ' բղան մեր ամուսնական անկողինին.
Անանուններն, որոնց որո՛ց բօբաթից
Յաւը բներն բղան մերին զաւակներն:

Իմ կուսական բերանըս քեզ կը պահի
Գիրգ համբոյրներ, ծանօթ իրեն միայնակ:
Համբոյրներ են որ արցունքին կը փըրփի՛,
Ինչպես խոտին միչեւ տխուր ծափկոտրուկ.

Համբոյր գիտակ մրոայլ, սրղոտ խորհուրդին
Որ կը բերէ մազկոխիչներու գրկուն վրայ.
Համբոյր գիտակ մրցածումի ու կրուի՛
Վայրկեաններուն արգասաւոր բարախանաց.

Անդունդներու անմուխչ գրկու սրտոյին,
Զոհին վրան ու գերազոյն օրհասին,
Եւ փափաքին գագաթներու՝ վիհներու,
Եւ խաղրութեան սրտին որ չի յեղեղուկ:

Եկո՛ւր, եկո՛ւր հեսքս... Յանուն իմ սիրոյս
Ընելիիդ համար ես ինչ՝ ի՛զ կ՚օրհնեմ.
Եւ արիւնիդ զոր ինձ համար պիտի չտաս՝
Գաղափարի եղբայր, ևս ինչ կ՚օրհնեմ՝ ի՛զ:

Եկո՛ւր, եկո՛ւր հեսքս... Գուցէ մեռնիմ մենիմ
Բոլոր ատոմիմ տակաւին գրուխ չը հանած:
Ի՞նչ փոյք սակայն... Փաղփիւնին մէջ անհունին,
Արեւուն մեկ ճառագայթում պիտ՝ չատնենիմ.

Եւ մեր փառումը մեծ ժրպիր ծիծաղկոս
Ուրախութենաց վրայ նորոգուած աշխարհի.
Եւ ծաղկի մեր հերքեւ, շուշան ըղձակար,
Այն ոչ ի զուր մեր հոգած ապագան:

Թարգմ. Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ — ԱՏԱ ՆԵԿՐԻ

LÈVE-TOI !

Le rosier périt-il pour une seule rose,
Délicieuse fleur fanée, à peine éclose,
Quand de nombreux boutons non encore entrouverts
Dorment émmaillottés dans leurs calices verts?
Voit-on le pélerin trompé par un mirage,
Se jetant sur le sol, sans force et sans courage,
Se faire un lit de mort des sables altérés
Quand plus d'une oasis est peut-être très près?
Lève-toi, pauvre enfant, et poursuis ta carrière!
Poursuis-la sans jeter un regard en arrière!
Que ta devise soit: En avant! En avant!
Marche sans défaillir vers le soleil levant!
Le Ciel favorise
C'est là qu'est l'oasis. Va! le
Ceux qui ne doutent pas de la Terre promise.

Péra, 1872 — DR. GOMIDAS MINASSIAN (*)

(*) Հայ կաթոլիկ հասարակութեան պատկանող նշանաւոր դէմք մըն էր Տքթ. Կոմիտաս Պէյ, Մատաթիա Գաբագաշեանի և Թ. Ուղուրլիկեանի նման բազմահմուտ athée մը որ անշշուկ անհետացաւ հայ հորիզոնէն 1914 ին: Հիբոկրատի այս ալեւոր աշակերտը մինչեւ իր վերջին շունչը չէ կրցած բաժնուիլ բանաստեղծութենէ, արտադրելով բազմաթիւ սրտայոյզ քերթուածներ ֆրանս. և հայ. որոնց տետրակները Ս. Ղազար դրկուեցան իր մահէն վերջ: Ծ. Թէմ.

ՏԵՈՒՐ ՏՈՂԵՐ ԵՂԻԱՅԷ

Առ Հոյրն իմ հոգևոր,

Գերապատիւ Տիկին Զապէլ (Սիպիլ)

*Մ՚ուշ հասաւ Օգոստ. 5 Յուլիսի նամակդ ձեռքս, երկիւ միայն, սեպտ. 3ի Աշունն արդէն հասած է. Ալեզոտեան ոսկի ճառագայթք՝ որք անշօշափելի կերպիւ Քանդրացած Լիւն Պղծոյդ մէջ՝ աշնան անեցուն տժգունութեան հետ շաղապատեալ ու սեւ շրջանակին մէջ խտացեալ, անիրացեալ ծակատագրի մը խորհրդապատկերն էին գոգցեալ Թուղղ կը դողդոջէր ձեռացս մէջ, մինչ տժգոյն տերեւն անտառին մէջ և անգոյն արտասուքն աչացս մէջ. և գոցդ ոսկին տակաւ կը նուազէր կամ կը խեղդուէր Սեպտեմբերի տժգունութեան գաղջօրէն տենդալիր փարթութիւնեւրուն ներքեւ, կամ մանաւանդ փափկօրէն տենդալիր փարթութիւներն այն Տժգունութեան՝ որմէ կը յաղթահարին արեւ և արարչութիւն: Ի՛նչ Դիր, որ գաղտնիքի մը չափ ինձ հրապուրիչ ես, որ Օգոստոսէն Յուլիանեալ՝ Ոսկեզարէն ինձ կու գաս, որ հոգեհատոր սգաւոր քրոջմէ մը կու գաս, որ ինձ՝ մօրս և վաղահասիկ քրոջ գերեզմանին վրայէն անցնելով, Զապէլին դեղաձաղիկ բեռ[*] և իմ մօրս ոսկերքը գրուելով ոսկի գիտակով. ո՛չ Դիր՝ որ իմ տուգս կը կրկնես քու սեւ շրջանակաւդ, այլ որ գրողիդ զգացմանն անհունութեամբ՝ կը կրկնապատկես իմ երկնքիս անհունութիւնն ո՛չ Դիր, ա՛յնքան կենդանի՝ մինչ գի կը խօսակցիմ ընդ քեզ, հարց առնեմ քեզ, և դու պատասխանի տաս ինձ. ո՛չ Դիր, մէն մի բառիդ ետեւ առասիդ տեսիլներու մոգական շղթայ մը կը ձգի՝ ծիր կամքիներն զուգահեռական, որոյ ծայրն սկիզբն է անտեսանելի ծիր կամքիներն, աստուածքնութաց ուղղոյն աննիւթական՝ ընդ որ զմայլեալ և երանեալ հոգին մեր պիտ՝ ընթանայ յաւիտեան ու յաւիտեան: Ո՛չ Դիր, մատեան սիրոհանաց, բանալի՛ բիւրատեսիլ աշխարհաց, բիւ է՛ղ որ արտասուացս հրոյն տակ կը հալիս, ի լուսաոս վառակ կը փոխարկիս ու կը լուանաս սեւն որ կը պատէ մարմինս ու հոգիս, ու կը տարրանան այսքէն կը բիւրեզանան՝ յոյժամ հոսանք արտասուաց զկայ առնուն հակագրծութեամբ զուարթամէտ մարմնոյն. ո՛չ Դիր ոգելիր, մնացի՛ր սրտիս վրայ, մնացի՛ր աչացս տակ, սիրիլիչ սրբան դիւթիչ Թուղթ, տաք կայլակ սրտի ու հանճարի փայլակ երկնաթռակ:

Նամակիդ հասցէն իսկ մտածութիւններ ազդեց ինձ, քո՛ր իմ «Ատա» դրած

[*] Կ՚անկագրկ ծաղիկ հասակի մէջ մեռնող և Սկիւտար Քաղուած Վերգին Խանձեան գեղարուեստագէտ օրիորդին որ Տիկին Սիպիլի քոյրն էր: Ծ. Թէմ.

ես անուանս տակ. Ձիս հո՞գ, Իսկիւտա՞ր կաթէդիր ըլլալ։ Իմ՛ս Թէ լինէի հոն, լինէի հոգ, մօրկանս դամբարանին մօտ, գերեզմանատան հանդէպ տուն մը բնակէի իմ՛ս Թէ. ինչէի ցերեկն՝ երբ կենդանի էակը կ'արթննան, հսկէի գիշերն՝ յորժամ մեռեալը կ'ալ քննան։ Ու Լեւոնիս պատմէի Թէ ի՛նչ ի օսկեգանք Տիրանին հետ, ու Պէրպէրեանին Թէ ի՛նչ Ագնային հետ, ու Հայր Եղիշէ Դուրեանին Թէ ի՛նչ իր անհոգ հարազատին հետ, ու պատմէի քեզ, Զապէլ, Թէ ի՛նչ ըսաւ և ի՛նչ ըրաւ ինձ սիրատենչիկ բուրիկդ։ Իսկ Թէ մայրիկս, խմ... մօրս ըսելիքն ու ընելիքն, մօրս ի կենդանութեան ըրածն ու ըսածն որո՞ւ պատմեմ. ա՛չ հայրս ունիմ, ա՛չ եղբայրս...և՛ս միայն մնացի ընտանիքէս, միս միտակ մնացի աշխարհիս մէջ։

Դաստրիկ յ, 4 Մայս. 1890 Ե. ՏԵՄՈՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԿԱՐՄԻՐ ԱԽԱՆԴԸ

Կործանած աւանին գործաւորն էր վերջին։
Օրերուն մէջ կարմիր էր երեսին կարմիր։
Ոսկրապինդ թաւ կուրծքին խորունկէն լայնալիր
Աղաղակ մը փրթած կ'իջնէր սառ միջոցին.
«Քանի սպէն է կանգուն օճախին դէմ նրակէզ,
Պէտ է գործս աւարտեմ ու կրա՛մ, կրա՛մ ես»։

Թշնամին գիտէր գինի իբր հրոտ մէկ վարպետ,
Հին մարդ մը ծեր, անյոյզ, մեհենայ մ'անսրխտալ,
Ուստի գինին էր թողած իր կրակին հետ մրխալ,
Եւ ջինել ծրի պայտերն իր վրակ զաւկին հետ։
Բայց օր մը գիտցաւ — օ՛ր սատանին մտէն վեր —
Թէ հինած պայտերով հայ մրն էր պայտրե՛ր։

Աւանին ծերունի վերջին հայ հանանան,
Իր փայտուն պայտերով զամուած ոտին աբիւնլուայ,
Արեւուն տակ հրակէզ՝ մտրակուած անխընայ,
Կը խալէր խինին վրայ քայ քայ իր մեծ նամբան,
Ու արի՛ւն ու արի՛ւն կը թրնէր ջինչ պայտն իր
Փոթորկոտ գիշերուան մահիկի պէս կարմիր։

Այն օրէն, կրկրին մե՛ծ նայուածքէն այն վերջին
Չախչախուած ու խելոած կ'աչխատէր անկանոն.
Ա՛հ, հանի՛ անգամներ, այբր դէպ՝ հորիզոն,
Կը դիտէր գիծն արեան, չարչարանքի պայտին.
Ու պայտը խոտորած, կամար մը բոցահեր,
Կրակէ կապի պէս իր վիզը կը խեղդէր։

Արմուկներէն յ!ցած իր պաղած սալին վրայ,
Մարդը չէ՛ր կրնար ալ մարդասպան իր պայտեր.
Կը խոկար, կայծակէ պատկեր մը գինի կ'ուտէր... :
Գործը չէր խալեր ալ, ու երկաթն հինաւեայ
Կը դիզուէր խորհին մէջ իբր անձեր մէկ ոճիր...
Ու տըղան կը դիտէր ծերուկ հայրն անալիր :

Գանգատներն սկրսան տեղալ իր պինդ գլխուն.
Հայհոյանքի կ'իյնար կարկուտի պէս երակէ,
Մտրակը շառաչեց մերկ ուսին վրայ ուրկէ
Ցորդ ալիք մ'արլուճի խառնուեցաւ ժանգերուն :
Ու տըղան կ'ապիրատէր, թշնամին կը գոռար.
Այն տեղն անգամ մ'ալ շարժեցաւ ծերն յիմար :

Ե. Գո- ղանեան

Թօթվելէ վերջ հսկայ պատկեր մ'նուր աչխարհէն,
Փրչեց կրակն իր խոռոր փրփոցովն հրնամարհ,
Ու մուրճովր զարկաւ Երկաթին խորտուրտ,
Այնպիսի անսովոր ժխորով մը հրրեղէն
Որ ագան թշնամին հեռուէն կարծես ալ
Տարուան մը գործն ամբողջ մէ՛կ ժամէն կատարեալ :

Կայծերու դիւային անտառին մէջ ձուլուած,
Չեռին նագիր շարժած վեր՝ սալին վրայ կ'իյնար շուտ :
Կործանած աւանին հին փառքը դեռ չըղուտ՝
Պատմող այն երկաթէ դէգերուն մէջ յանկարծ
Չախչախուած հայ դրան մ'ուռնակն էր ձեռ աւեր.
Ինչ ձեւի մը համար զայն անդուլ կը կրկեր :

Ուռնակը ձեռ մըն էր՝ բռնած գունն մ'ամրապինդ,
Ու ձեռը կ'երկարէր ու գունն ալ միասին.

Ձեռքն ու գլուխն ատաւէղ, թափելով կայծերնին,
Կակուղ գետ մեղրամոմ, մուրճին տակ մեծաձուիկդ,
Կ'առնէին ձեւ մ'անհուն, մեծ նետին մէջ մարդուն,
Ու մարդը կը դարբնէր զոռ եռագլ իր արքուն:

Յուլիսի իրիկուան արեւէն ալ բոսոր,
Ուռնակն, հին օրերուն բարի ձեռքն հիւրընկալ,
Կը մեծնար, հրայրով կը լեցնէր միջոցն ալ,
Հիդրայի պէս յամառ, Աստուծոյ պէս խոժոռ,
Ու ա՛նհաճ տաք շունչով այրերին կը տիրէր
Որ կարծես հրպնա՛ծ էին հոն վնռելներ:

Ու մարդը խենդ ցած զարկաւ միշտ, հա՛ զարկաւ,
Երկու ժամ էր սահած, ու պայտ մը չկար դեռ...
Բռիներ կ'ուտէին ճակատն ու վոռ այտեր,
Ինչպէս մէգն ու ոզին կ'ուտեն ափն — ուհա՛յն դաւ.
Մարդն անխոնջ ըսպառեր իր ոյժը գերագոյն,
Ու զոռաց բաւ կուրծքին մէջէն. «Գործս է անհո՛ւն»:

Պահնորդը, բռունցքի պէս նմրուած՝ չար դէմովն,
Մօտեցաւ իր սալին...: Հարիւր պայտ կ'ուզէր ան:
Սառամփով կը ճայէր իր հօրը՝ խեղճ տղան:
Ծեռունին չը տեսաւ Օրէնքին մարդն անխռով,
Ծեռունին կը դարբնէր իր եռագլ լծադրածակ:
«Ո՞ւր է պայտն», ոռնաց մարդն ու շաչեց իր մտրակ:

«Ո՞ւր է պայտն, անըզգա՛մ, ո՞ւր է գործդ, իմի ծնո՛ւնդ.
Աշխատիդ գինո՛վ միայն ելլ ողջ եմ բողուցիր:
Ի՞նչ բրիր ամբողջ օրն, ի՞նչ կ'ընես, յիմար ծեր...»:
Ծեռունին չկամացաւ զոռ Օրէնքն — իր անդո՛ւնդ —
Ու կրոնց ու զարկաւ, ու զարկաւ անասանն:
«Հայրի՛կ, ե՛լ կը խօսի», աղեռոգ խեղճ տղան:

«Պա՛յտ կ'ուզեմ զոռաց մարդն, հարիւր պայտ, ա՛յս ժամուն».
Ու մրմռաց խառազանն ուսերուն վրայ ելլ,
Թաւուտին մէջ լանջին մրմրաց շանթի պէս.
Ուսերն ու լանջն եղան արիւնով թաթաւուն:
Ծեռունին չզգաց բնաւ Օրէնքին մարդն, իր Մահ,
Ու դարբնեց ու կրոնց իր տխլին անխընայ:

Արիւնը շիթ առ շիթ հոսեցաւ սալին վրան,
Ու կարմրած երկաթին տրաւ հրայրք մ'աւելի,
Իր ցաւը դրաւ, հոն, իր հոգին պաշտելի,
Ուռնակն ալ չէ՛ր ուռնակն աւերակ մէկ դրան,
Այլ փայլուն ու երկար սուր մը սուրբ զայրոյթի,
Սուր մ'որուն ցայեցաւ դահնին աչքն անօթի:

Սո՛ւր մը, սեւ օրերուն բանձր հողը պատռող,
Անաստուած օրուան մէջ լո՛ւյն Աստուած մը յանկա՛րծ:
Նեմեսի՛ս, արէ՛ն դուն սրլարդ բոցարծարծ,
Բանտորին մէջ ըսռուկ՝ կը կայտռէ հու կոթող:
Կանչեց մարդն Օրէնքին՝ ընկերներն իր դաժան.
Մտրակներ օդին մէջ իսկոյն վեր սլլացան:

«Հարիւր պայտ կ'ուզենք մեզ, հարիւր պայտ, այս ժամուն.
Ի՞նչ է կռածդ, անմիտ ծե՛ր, ա՛յ, սուրն կը նմանի՛...
Անհա՛ սուրդ բե՛զի, անհա՛ սուրդ բեզի՛...»:
Եւ յիսուն խառազան, ի՛նչ մաղնով բաթաւուն,
Սարսեցին իրենց վրկն ու երկաթ գնդիներ
Մարմնին դեմ վարպետին որ զանոնք չէ՛ր տեսներ:

Հարուածներն աւելի բափ տրած իր ձեռքին,
Վերացած՝ կը նախրէր ծեռունին սալին վրայ,
Ինքզինքը կ'ասեղներ իր սուրին մէջ անմահ,
Վեր կ'ելլէր, վար կ'իջներ մռունչիին հետ մտրակին,
Բռիներով որուն մէջ բանձրացած կար արիւն,
Հետաց ան իր արհամբ՝ իր գործով գլմռուն:

Սիրտն ազատ կը զարնէր իր մեծ զարկը վերջին.
Եւ իղձը կը հնչէր բոսեղծող մուրճին հետ.
Տանջանքը մտրակին՝ իր մորքին տակ անհետ,
Աւելի սայրատուր կ'ընէր սուրը վրէժին.
Արիւնն որ կը կաթէր տանջրած արվի պէս՝
Սուրին մէջ կը դրնէր իմնչ շառայլ արփակէզ:

Հա՛ զարկաւ, հա՛ կրոնց, հա՛ դարբնեց, մինչեւ որ
Աղաղակ մը վերջին փրթաւ իր մեծ լանջէրն.
«Անհա՛ սուրս, անհա՛ սուրս, ատատա՛ծ եմ արդէն»:
Եւ յիսուն մտրակի դէմ կանգնած խանդազօր
Զայն տրաւ իր տղուն ու փրկաւ սալին վրայ:
Ու վարպետը մեռաւ՝ տեսիլքին մէջ անմահ:

ԵԴՈՒԱՐԴ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ

Արեւելեան Առածներ

Նուէր առնուած ձիուն
Ձի՛ նայուիր ատամներուն

❀

Հե՛ծնելուդ պէս բնթացող ձին,
Դեռ չքաշած՝ քալ անող որդին
Եւ կեղ յաւէտ սրտակից կին.
—Երչանկո՛ւն ես երջանկին:

ՎԱԳՈՒԱՆ ՀԱՅԵՐ

❀

I

Կը թափառէր՝ որբանոցէն խուսափած.. :
Ընթրաս մ՚էր ան...: Ձէր հանդուրժեր որ կրկին
Փառնալէ վերջ ծոցն ազգութեան գիկաթաց,
Ծեղն ու ողորմ ու անքլուխ տլուայիւն...:

Վահրամ Թաթուլ

Կը թափառէր...: Յանկարծ, շեշտին հիացած,
Հայ մանչուն մ՚լսաւ —«Կ՚լլլա՞ս իմ ոգիին:
Քեզի ուսո՛ւմ, ինչ պիտ կեանք, սիրոյ գո՛նե...
Կերպարանիդ՝ տե՛ս, չի՛ վայիր ցիցսիեն...:»

Լրտես տղան՝ խանձած շրթունքը դողդոջ ..
Եւ երբոր Լե վանից արցունքն ու կսկիծ
«Ո՛չ... լսաւ ան... Հայրս ալ հարուստ մըն էր... Ո՛չ,

Պիտի մընամ Լս ոդեգիրն իմ ազգիս՝
Լոկ ըլլալու համար անո՛ր պարտական ..:
Եւ աւելցուց.— «Պիտե՛մ իմ պարտքս վաղուան ..:»

II

«Թո՛ւրք եմ Լս, բո՛ւրք...» Որբանոցին մէջ լոկ ան,
Անհաւաս աղջիկ մը տասներկու տարեկան,
Կը ծառանար բարբառոյն բարբառով...
«Իմ տեղս հոս չէ՛, բողո՛ք երբամ Թուրքին հով....»

«Բայց Հա՛յ Լս դուն, Հա՛յ Լս, յարեց վարժուհին.
Հա՛յ սէս աչերդ, սէս մազդ, ամբո՛ղ հու հոգին...
Աւդ հօդ ու մօդ դաննի՞ն կ՚ուզես երբալ մօս,
Կ՚ուզե՞ս անոր հացէն պատառ արիւնոտ...»:

Կակիծ, գոռով, մայրական ա՛յնհան հանգամ,
Ձայնին մէջ ա՛յնհան վաղեմի ozor կար,
Որ փղձկեցաւ յանկարծ աղջիկը վայրագ:

«Անպատուրա՞ծ մ՚ե՛մ .. —հեկեկաց գլխահակ.—
Եւ հայ աղջիկն իր պատիւէն երբ զուրկ է՝
Հայ չի՛ կրնար ըլլալ այեւրս, բո՛ւրք է...»:

Բերա, 1920 ՎԱՇՐԱՄ ԹԱԹՈՒԼ

ԸՆԿԵՐՈՒՀԻՆ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

❀

Ամերիկեան Համալսնակալ ոստանի մը արուարձաններէն մէկուն մէջ, խաղաղութեան անկիւն մը, հովանաւոր ծառերով շրջապատուած մենաւոր տուն մը կը ընակէր Նարդիկ, իր երկար զաւակներուն հետ՝ որոնց անդրանիկը քսան տարեկան չի կար. տակաւին, և որոնց երեքն ալ ինք մեծցուցեր էր, երբ անոնց մօրենէն զրկուեր էին, իր գուրսի հետաքրքրական աշխատանքով, մինչեւ որ կրցեր էր մէյմէկ գործի աշխերտ դնել զանոնք:

Իր շինարար ձեռքը շշմարիտ հօսի մը վերածեր էր բնաւնկան այդ համեստ ընկերութեան, ուր ոչի՛նչ կը պակսէր արդիական հանգստաւէտութեան տեսակէտէն, և որ շաշակով ու գուրգուրանքով յարգուած էնթերիէօրի մը ամրողջ տարբերութիւն մ՚էր:

Տունին հովին կը բուսնար գլխաւոր սենեակին մէջ, ուր Պասլերի երգած տիպարէն տիկնոջ մը կար, «գերեզմանի պէս խորհրդաւոր», տարբերակեան ընկերութիւններ, ազգաւոր կարտաէներ, պերճանքի առարկաներ, ինչպէս նաև եկող-գացող նշանաւոր գործիչ էնկերներու պատկերներ՝ պատերին կախուած:

Ասլօն մը չէր այդ սենեակը, ուսն դի՝ ամէն քնկոլկալ կարգի ու դասաւորման դէմ երեսալով՝ անոր մէկ խորքը իր բոներ էր մեծ ճակալ մը իր ձիւնափայլ սրսկապանով:

Նարդիկի ներքին կեանքին տէօնն էր այդ տարօրինակ առանձնացանք, ուր ան կ՚քնդունէր իր քնարեալ ու խեստ հազուագիւտ հիւրերը, և ուր իր խանդազատագին ասպնջականութիւնը արտաշարժօրէն անձնուէր կէչուածք մը կ՚առնէր երբ գիշերուան հանդիստի ժամուն Նարդիկ ուրիշ խուց մը կը գաշուէր՝ իր անկողինը արամադրելով երաշխելի այցելուին:

Այդ տունը, այլ մանաւանդ այդ սենեակը, տասնեակ տարիներ վերջէն, հետաքրքիր ճրագի մը պէս, կը պլպլայ տակաւին խափանուած յիշողութեանս մէջ:

Անիկա իմ ապաստանս եղաւ, ամէն անգամ որ քնկերային տենդա

հետապնդումներէ յոգնարեկ, իրիկուան կիսաստուերին մէջէն անոր դիմեցի, անոր անդորր ու մտերմիկ մթնոլորտին մէջ հանգչելու, կազդուրուելու համար՝ քրոջական ժպիտի մը ազդու լոյսին տակ։

Մանկամարդ չէր Նարդիկ, ո՛չ ալ գեղանի։ Կանչքին տաժանքը, ձախորդ ամուսնութեան մը հետեւանքով կրուած նիւթական ու բարոյական զրկանքները, կանխահասօրէն, խամխեցուցեր էին իր երիտասարդութեան ծաղիկը։

Միջահասակ ու դալկադէմ կին մըն էր, տարապայմանօրէն զգայնիկ ջիղերով, որոնք լոպ՝ մը իսկ հանդարտ չէին թողուր զինք։ Բայց իր սեւ խոշոր աչքերուն տիրապետող նայուածքն ու իր լեզուին զորավազեղ անուշախօսութիւնը տեսակ մը վրդովիչ հմայք կու տային իր մեղմադէմ ու միշտ սեւերով պարուրուած անձին։

Մեծ ուշադրութեան կը պատկանէինք, և ասիկա բնական այնպէս՝ իրերահաղորդ կապ մըն էր որ մեզի զերծ կը կացուցանէր շատ մը խնդիրներու մասին իրար լուսաբանելու կամ հասկնալու պէտքէն։

Նարդիկ դիտեր թէ ի՛նչ մոլեռանդ կիրքեր շուրջս կը խմորուէին շարունակ, ի՛նչ ամէնէն խանդավառութիւններ կը վերջնէին, կը տանէին զիս դահավէժ հոսանքներուն ի վար, և թէ ի՛նչ մաքառքներ կընային օր մը անդունդներ փորել խելայեղ վազդի անկասկած ճայլերուս տակ... Անիկա մօրականս մասին կը հարցնէր ինծի, ամէն անգամ մօրականս՝ որուն տարիներով խապրիկ մը չէի զրկեր իմ արտաքսմանեան իրերայաջորդ հանգրուաններէս։

Սուրէն Պարթեւեան

— Նամակ գրեցիր մայրիկիդ...

— Չէ՛, Նարդի՛կ...

— Ի՞նչ կ'ըսես... Բայց դուն սիրտ չունի՞ս... Մեղք չէ բրածդ...

— Գրելու քաջութիւնը կը պակսի ինծի... Բան մը չունիմ մօրս ըսելիք...

— Մի՛ խօսիր այդպէս... Ո՞ճիր է...

— Իրա՞ւ... Բայց ըսէ՛, Նարդի՛կ, ես հայր-մայր ունի՞մ... Ե՞ս ալ զոյգ մը ծնողներու զաւակ եմ... Իրա՞ւ, մէկը կա՞յ հեռուն, աշխարհիս մէկ ծայրը, մէկը կա՞յ որուն հոգն բլլար ապրի՛լս կամ մեռնի՛լս...

— Նորէն զառա՛ցիլ սկսար...

— Անո՞ր չեն մրակ տեփակնաւաէրն էրը ոդոլմելի իմ դոյութեանս...

— Ցաւա՞ք, բնկերնե՛րը...

— Այո՛, ամրողջ այդ ամրոխէն դուն մինակ, Նարդի՛կ, աչքերուս մէջ կարդաս հոգիիս որբութիւնը...

Նարդիկի դէմքը կ'ամպռոտէր։ Կը հասկնար թէ ի՛նչ բսել կ'ուզեմ։ Բայց չէր ուզեր տեղի տալ, ու պահ մը՝ լուռ՝ զիս սեւեռելէետքը, կը պնդէր։

— Խօսք տո՛ւր, որ եկող գալուդ գրած բլլաս պիտի մայրիկիդ...

— Ադէ՛կ...

❀

Որքե՜այրիե Նարդիկ տանձ գրեր էր իր մէջ անյագուրդ ծնցած տարփանքի ծարաւներուն, և երկար տարիներ ինքզինք զերծ պահեր էր սայթաքումներէ որոնք չեն ներուիր սեւաւորուած երիտասարդ մայրերուն։

Գիտէի, սակայն, որ խելայեղօրէն սիրած էր նշանաւոր գործիչ մը, որուն եղերական մահը, դաղափարական անձնազոհութեան ճամբուն մէջ պատահած, ամէնէն դժնդակ ցնցումը եղեր Նարդիկի կեանքին։

Հիմա սիրելի հասատակին մեծագիր կենդանագիրը, սենեակին մէկ որմէն չրջանակի մէջ կախուած, ուրուականի մը ներկայութեան տպաւորութիւնը կ'ընէր վրաս, բարեկամ այլ աղեխարշ ուրուականի մը, որ եթէ ոչինչ ունէր մեզի մեղադրելիք, սակայն և այնպէս չէր դադրեր դիտելէ Նարդիկն ու զիս՝ գլուխ-գլխի դիշերային մեր խօսակցութիւններուն մէջ։ Ու ես չէի կրնար ինքզինքս արգիլել մտածելէ թէ այդ ուրուականը երբեմն այս սենեակին մէջ ապրեր էր նոյնիսկ ու սենեպատուհանէն մէկ անկիւնը, անոր ձայնը հնչեր, տեսեր, հառաչեր, հեւացեր էր հոդ։

Նարդիկ, ինծի համար զոյգ տուած քրոջական, գրեթէ մայրական ազատատանքին մէջ, չեմ կարծեր որ ըսլորովին անաարբեր բլլար իմ երիտասարդութեանս։ Բայց կարիճ ազջիկը, առջի վայրկեանէն, կռահեր էր թէ՝ իրրեւ լարի քուրիկ մը, իրրեւ թանկագին բնկերուհի մը զինք պաշտելու քնդունակ՝ չէի կրնար սիրել զինք իրրեւ տարփուհի։ Արդէն ոչինչ բլրեր էի այդպիսի կարելիութեան մը կասկածն իսկ նոյնիսկ չելու համար իրեն, կամ՝ աւելի ճիշդ՝ ամէն խնամք տեր էի՝ իմ խօսքերուս, շարժուձեւիս ու նիստուկացիս մէջ՝ ամենադոյզն երկդիմութիւնն իսկ վանելու համար մեր յարաբերութիւններէն։

Նարդիկի խորապէս զգացած էր թէ քաոսնելի լանի մը կը նկատէի վրդովել իր մէջ հեգ տառապած կինը՝ սիրոյ նոր ու պատիր յոյսով մը։ Եւ այս պարագան եթէ ներքնապէս կը դառնացնէր ալ զինք ճակատագրին դէմ, իր սիրտ աւելի անվերապահ խանդաղատանքով կը մղէր ինծի, ամէն կեղծիք ու հիասթափում անկարելի դարձնելով մեր երկուքին միջեւ։

Նարդիկին համար գերազանց հաճոյք մըն էր ինծի չուայլել ըսլորը այն գուրգուրանքները որոնցմէ զուրկ կ'բլլայ, առ հասարակ,

վտարանդի անուններ։ Ցանկ մը եւս ունենայինք, անիկա կը շրջապատէր զիս խանդակաթ հոգածութեամբը մայրիկի մը որ ճամբորդութենէ վերադարձող իր որդին պիտի ընդունէր։

— Պատեհ մը կ'ուզե՞ս առնել, լոգարանը պատրաստ է...

— Շնորհակալ եմ, Նարդի՛կ, տիվանիդ վրայ քնկոզմանիլը կը լաւէ ինծի այս երիկուն...

Ու Նարդիկ, խոհոյն, կը լեռնէր ուխտին, ինծի համար յատուկ պատրաստած արեւելեան համեղ աղանդերներով։

Ու մոգական քնարելին հեշտալիօրէն կ'ոգեւորէր մեր խօսակցութիւնը որ երբեք չէր սպառեր կէս-գիշերէն առաջ։

Երբ զգար թէ քունին լեռը կը ծանրանար կոպերուս վրայ, Նարդիկ տեղէն կ'ելլէր ու կը յարէր։

— Աչքերդ պզտիկցան, օ՛ն, պառկէ դուն, ես կու գամ լոյսը մարելու...

Ու դուրս կ'երթար, պահ մը զիս մինակ ձգելով սենեակին մէջ։

Վերադարձին՝ ես արդէն փռնուած կ'ըլլայի իր փառաւոր անկողնին մէջ։ Նարդիկ մահճակալին եզրը կը նստէր քիչ մը։ Ժանի մը զոյգ խօսք ևս կը փոխանակէինք։ Յետոյ մնարիս վրայ կը հակէր, ճակատս կը համբուրէր, ելեկտրական լոյսին կոճակը կը դարձնէր, ու մութ սենեակին սառնութի մը պէս դուրս կը սահէր՝ մրմնջելով։

— Դիշեր բարի՛...

❀

Անգամ մը, կ'երեւի թէ, սովորականէն աւելի անյագ ախորժակ մը դրեր էի Նարդիկի հրամցուցած ուխտին քմրոշխնելու։

Ուշ առեն, երբ անկողնի ինկայ, հեշտալի զինովութիւն մը կը տոչորէր գլուխս կակուղ բարձին վրայ, ու տարտամօրէն կը զգայի թէ տերը չեմ կամքիս ու շարժումներուս։

Նարդիկ, ինչպէս ամէն հեղուն, նկած նստած էր մահիճին եզրը, ու կ'օրօրէր զիս գիշերուան հուսկ քաղցրիկ խօսքերով։

Թեթեւ բեհեզատ մը հագեր էր՝ որուն ողորկ կտաւին մէջ կը կաղապարուէր անկողնին յեց իր զիրգ ազդրը։

Եւ ահա՛, անտեղեակելի մղումով մը, ձեռքերս յանկարծ կը հպին այդ հիգօրէն զրգռիչ ձեւին, այդ անմեղօրէն փորձիչ մարմնի կտորին, զոր կը շոյեն յայրատ գգուանքներով։

Նարդիկ խռովազին քնկրկում մը կ'ունենայ՝ զոր ինծի զգալի չքնելու համար կրկին աւելի կը մօտենայ ինծի, վերապահ շարժումով մը։

Անիկա գիտէ թէ արբած եմ, ու ըրածիս անգիտակից ու անպատասխանատու։

Բայց Նարդիկ ի՛նքն ալ կը սարսռայ, երբ սենդագին ձեռքերս կը զգէ՝ հանդարտեցնող փափկութեամբ մը։

Արդեօք մտքէն չանցնէր թէ ինծի հետ խոլ գիրկընդխառնում մը, ա՛յդ վայրկեանին, երջանկութեան վաղանցուկ այլ ներուժ վայելք մը պիտի ապահովէր իրեն... Գիրկը նետուիլ համակրելի գինովի մը, որ ղինք այդ գիշեր պիտի սիրէր՝ որպէս թէ անոր երազներուն դիցուհին եղած ըլլար...

Բայց վաղորդա՞յնը։

Նարդիկ ձեռքերս վերմակին տակ կը սահեցնէ մեղմ սիպտումով մը, ու քանի մը անգամ կը կրկնէ.

— Ինացի՛ր, քնացի՛ր, տղա՛ս...

Յետոյ, շրթներըդ ճակտիս դնելով, սովորականին պէս, «գիշեր-բարի՛» կ'ըսէ ինծի, ու սենեակին մէջ մութ քնելէ ետքը, դուրս կ'երթայ, մինչ ես արդէն խաղաղած եմ գէշ խռովքէն ու անձնատուր բարեբար քունին։

❀

Յաջորդ առաւօն երբ Նարդիկ սուրճս կը բերէ, կը ժպտինք իրարու, ինչպէս միշտ, լաւ ու հանդիպ հոգեկան և կատարեալ պայծառութեամբ մը։

Եւ երբ հրաժեշտ կ'առնեմ իրմէ՝ գործիս երթալու համար, ընկերուհին կը զգայ, ա՛շաւշ, թէ իր պաշտելի ասպնջականութեան համար չէ՛ որ ամրողջ սիրտս կը դնեմ վերջին բառիս մէջ։

— Հը՛, Նարդի՛կ, մեռա՛ս...

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ

Մակի խօսքեր

❀ Ի՛նչ անգութ հակադրութիւն. բարեկամութիւնները զօրացնող ժամանակն է որ կը տկարացնէ սէրերը։

❀ Երբ Աստուած ազգ մը պատժել ուզէ, նախ և առաջ անոր կը ղրկէ պատերազմիկները որոնց սո՛ւրը մլայն երկար է, յետոյ բեմբասացները որոնց ճառե՛րը միայն մեծ են, վերջապէս ելմտագէտները որոնց գրպանո՛ր միայն խոշոր են։

❀ Թշուառութիւններ կան որոնց հանդէպ մարդս իր երջանիկ եղած ըլլալուն համար ամօթ կ'ղգայ։

❀ Գաղտնիքները համեմներու կը նմանին. հուրքերնին կ'անցնի՝ եթէ հնանան։

❀ Թորամանկ մը ինչ կրնայ քնել՝ առանց միամիտի մը օգնութեան։

❀ Հաճոյքները ցնորքներու վրա՛յ միայն կրնան կայան դնել. երջանկութիւնը կը պրէ հանգչիլ սակայն ճշմարտութեան վրայ։

❀ Նախապաշա՛ր սեպեցէ՛ք օգտակար բլլալ՝ քան թէ անուն շահիլ։

❀ Յիմարութիւն է չարերուն քով պատճառաբանութիւն փնտռել. անոնց ունեցածը պատրուակներ են միայն։

❀ Ազատութեան մէջ մեծ մարդս անարգ է չգիտցողներու տակ։

ԱՍՐԳԻՍ

I

— Դո՞հ ես Պօլիս բլլալէդ, —Կ՚ո՛ . . . չեմ գիտեր,

— Գործդ ծանր է սակայն, չէ՞, —Չեմ գիտեր . . . ,

— Բայց դուն պիտի ուզէիր երկիրդ վերադառնալ, չէ՞,

Առանց շարժուելու ծերուկ դէմքին ո՛չ մէկ մկանը, ան կը դիտէր մինչեւ ոտքերուն կոճերը ցեխով արատուած արեւմտեան ծայրը. և ես կը յամառէի իր ձայնին մէջ վերահաս բլլալու յուզման նշանի մը, այս արտակարգ էակէն բան մը կորզելու յոյսով,

— Դառնալ Սեբաստիա, կը հասկնա՞ս, Սարգիս, երկիրն ուր կ՚ապրի քու պաբլիկ Շաքէդ . . . ,

Մեօրինակաբար կը թօթվէր երկու բազուկները գլուխէն վեր, որպէս թէ տղայ մը կը վերցնէր, յետոյ արտեւանունքը բաց-խփիկ, բերանը մինչեւ ականջները՝ մեծարաց պրկուած, ան կը խնդար անմիտ ծիծաղով մը, մերթ, երբ այդ ծիծաղը չափազանց կը պրկէր չիգերս, քիչ մը արհամարհանքով կը դիտէի այս տեսակ մը անբանը —մարդկային էակ մը, վերջապէս— զուրկ հայրենասիրութեան զգացումէ, ինչպէս նաև ոչ նուազ անյոյզ իր աղջկան յիշատակին հանդէպ։ Բայց դիմէի միշտ կը թօթվէի ուսերս, արգահատելով հանդերձ օդնականդռնապանի ծանր ծառայութեան դատապարտուած այս խեղճին ճակատագրին։ Սրբ քսան անգամ, փոխ մը պէս հեւալով, վարձակալներէն կանչուած՝ կը մագլցէր հինգ յարկ վեր։ Կը տեսնէի զինքը որ կանգ կ՚առնէր ամէն յարկի սանդուղքին գլուխը, ձեռքին բնդդիմակողմով սրբելու համար քրտնաթաթաւ ճակատը։ Մանաւանդ առաւօտուն, անկա գրասեղանի մը տպաւորութիւնը կը թողուր վրաս, երբ կը մագլցէր անվերջանալի աստիճաններուն վրայ, կռնակը բեռնաւորուած փայտի ահագին կողովով մը որ կ՚սպառնար չափ չափել իր յոյս մարմինը։

— Ծանր է, չէ՞, կ՚ըսէի երեսին երբեմ

Անկիւ կը պատասխանէր ինձ կարճ հա՛ով մը, յետոյ կը շարունակէր սանդուղքները վերելքը։ Օր մը հետաքրքրութիւնն ունեցայ հարցնելու երեսն թէ ինչո՞ւ կը յամառէր իր փայտի և ածուխի փոխադրութիւններով վերելակին միջոցաւ չկատարելու։ «Աիկա պիտի դիւրացնէր գործդ, քենէ առաջինները ամէնքն ալ այդպէս կ՚ընէին»։ Ինքնապէս մը, ինծի նայեցաւ այն ահմար դէմքով զոր կը շշարէր իր սովորական անմիտ ծիծաղէ, յետոյ կոշկոռտա ձեռքերուն մէջ երերցնելով վերելակին խաղը առկախ շղթան. «Աւով վանդ կը պատահի, դուշդ, մինչդեռ սա իմ սրունքներովս . . . » Լաւ քմրռնած չբլլալով իր խօսքէ, երբ երեսն կը նայէի, մասէ՝ բակին վրայ նայող ապակիին դարձուցած՝ ապահէս բացատրեց. «Մեր երկիրը աս մեքենաներէն չունինք։ Եթէ ապակի մը կոտրեմ, պիտի վճարել տան ինծի . . . »։

Այս հակիրճ խօսքը թերեւս իր ամբողջ մտայնութիւնն էր։ Կը սիրէր դրամը։ Զարմացումէ, յետոյ ցանկութեան այն շողը զոր աչքերուն մէջ հրահրեց ձեռքովս երեսն երկարած կլոր դրամի մը տեսքը, տասը ապացոյցն էին։ Այն առենէն ի վեր, ամէն անգամ որ ուզեցի խօսեցնել այն տարօրինակ տիպարը որ էր Սարգիս, դրամական նուէր մը սահեցուցի մէկ մատիս մէջ։ Ու թէեւ շատախօս չէր ան —տակաւ անկարելի էր երեսն համար, քանի որ թօթով էր,— տասով հանդերձ կրցած կ՚բլլայի գոնէ ձեռքը անիկա ներչնչած էր ինծի՝ խան մատ առաջին օրէն։ Այսպէս, երմէ իմացայ թէ Սեբաստիոյ մէջ ունէր իր ծեր ծնողքը, թէ հինգ տարիէ ի վեր ամուսնացած էր, եւ թէ իր մէկ հատիկ զաւակը —աղջիկնակ մը— շատ կը կոչուէր։ Այս մանրամասնութիւնները ինծ պատմած առեն, ուշադրութեամբ կը հետեւէի իր դէմքին։ Խօսելու դժուարութիւն կրող բոլոր մարդոց սովորական մկնացունցով չարչըրկուած այդ դէմքն ամէնէն կատարեալ անտարբերութիւնը կ՚արտայայտէր։ Մտաւգապէս սխալած չէի. անդրանիկ մը հետ էր գործս։

Տիկին Իսկուհի Միւնա

II

Կաղանդին նախօրեակն էր։ Սարգիսը կանչած էի՝ յանձնարարութիւն մը կատարել տալու համար։ Գիտնալով զինքը շատ ճշդապահ իր պաշտօնին մէջ, կը զարմանայի այն դանդաղութեան վրայ որով կու գար պատասխանելու իմ կոչիս, ու վար կը կախուէի բազրիքին վրայէն, տաղտկացած՝ երրորդ անգամ բլլալով զինքը զուր կանչէիս, երբ տեսայ անոր երեւնալը սանդուղքին ոտքը։ —«Հոդ չէի՞ր գուն»։

Ան շարունակեց սանդուղքն վեր ելլել առանց պատասխանելու, բայց դիտէի որ պատին կը կռթնէր, որպէս թէ դժուարութիւն կ՚զգար տասիճաններէն վեր մագլցելու։ Հարցուցի երեսն, թէ մի՛ գուցէ հիւանդ բլլար։ —«Ո՛չ» բսաւ, գլխու շարժումով մը։

Հակառակ իր սովորական դէմքին, իր դիմագծութեան մէջ տարակուսանք մը զոր նոյն իսկ այս ժամուս պիտի չկրնայի ճշդորոշել, —թերեւս պարզ արդիւնք երեւակայութեան— ուշադրութիւնս գրաւեց։ Յիշեցի —չգիտեմ ինչո՛ւ— որ առջի օր տեսած էի զինք իր

հայրենակիցներուն հետ ցած ձայնով խօսքի բռնուած, իր խցիկին մէջ։ Ու, տեսակ մը դէմ յանդիմանութեամբ, Սերաստիոյ Յարդերուն վրայ գրուած թղթակցութեան մը մասին զոր կարդացած էի ֆրանսական օրաթերթի մը մէջ, մէկ քանի շաբաթ առաջ։ Ինազդօրէն, ձայնս ցածցուցի հարցափորձելու համար զինքը. «Հայրենիքդ դէշ լուր առիր արդեօք»։

Ան ինծի նայեցաւ, նայեցաւ տրեխներուն խարխլած կրունկներուն, յետոյ պատասխանեց. «Քիւրտերը Յարդէջին . . . »։

— «Բայց բան մը չէ՞ պատահած քուկիններուդ» յարեցի, այլայլմէ եղած։ Ձեռքերը գրպաններուն մէջ, ձայնով մը զոր ոչ մէկ սարսուռ կ'այլայլէր, Սարգիս արտասանեց. «Սպանուած են ծնողքս եւ . . . » բազուկները դլուխն ի վեր երկարած, — իր սովորական շարժումը՝ ամէն անգամ որ խօսքը Շաբէկի վրայ կը դառնար— աւարտեց իր խօսքը սապէս. «Պղտիկն ալ . . . »։

— Ա՛հ, լե՛ղճ, լե՛ղճ պղտիկ։

Պատին դէմ կրծնեցայ։ Ոչի պղտիկ դրամը զոր պատրաստած էի —իր կաղանդէքը— մատներէս վար սահելով՝ գաւթիկին վրայ ինկաւ։ Կարմիր տեռիլքին սարսափը մարմինս ներս կը թափանցէր մէկէն ի մէկ. աղջնակն՝ իր մրափին մէջ յանկարծակիի եկած, ջահերուն լոյսին տակ քաշկռտուած, բռնաբարուած, յօշոտուած թերեւս իր մօր աչքերուն տակ՝ արեան ծարաւի բարբարոսներու կողմէ . . . Սարգիս վար ծռեցաւ, դրամը գետնէն առաւ, յետոյ լինձ երկարեց զայն։

— Բայց ո՛չ, քսի, քեզի համար է ասիկա։ Ու ետ հրեցի ձեռքը։

Ինծի նայեցաւ սուր սուր, չհասկցած բլլալու երեւոյթով։ Սաստիկ տանկուվրայուած քիչ մը առաջուան բոլոր խմացածներէս և անկարող՝ խօսք մը ուելցնելու, գոհ եղայ տեսնելով զինք, որ կը դարձմրձկէր քառորդ ոսկին իր բիրտ խորտուբոլտ ափին մէջ, այն առաջին շաբաթ ժուռով զոր իր կողմէ արտայայտուած մերժում մը կարծեր էի։ Սխալմունքս շուտով կռահեցի։ Արդարեւ, պղտիկ ոսկեդրամը շատ մօտէն գննելէ վերջ, անիկա քսաւ. «Բանիք եօթը ղրուշ . . . »։ Ու կուրծքէն քաշելով բուրդէ քսակ մը, զարմանալի արագութեամբ մը դրամն ալ ներս անհետացուց։ Հեռանալէ առաջ, սակայն, Հայք նորատքանչ բան մը քրտաւ այդ օրը, բոլորովին անսովոր այն կէս վայրկեան արարածին համար զոր կը կարծէի ճանչնալ ներկապէս։ Անիկա ձեռքս համբուրեց, սա՛ խօսքերով չնորհակալ բլլալով ինձ. «Աստուած պահէ ձեր պղտիկները»։

III

— Հէ՛յ, անասո՛ւն, չէ՞նք պիտի փլցնե՞ս։

Այս աղաղակը, խանին թունդ դռնապանին կողմէ արձակուած, հնոտի երկաթեղէնի խլացուցիչ աղմուկի մը միացած, քնդոստ արթնցուց զիս անկողնէս։ Վաղորդայնն էր այն օրուան ուր Սարգիս ինծի պատմած էր Սերաստիոյ Յարդերը։ Ջառանջալիր մրափէ մը վերջ որ հանդիստ թողած չէր զիս, զարթօնքը փրկութիւն մը եղաւ ինծի համար։ Սակայն քիչ մը դժուարութիւն ունեցայ ամփոփելու միտքս, անցած գացածին մասին ստուգութիւն մը քաղելու։ Ինչի ալ չէին գործածեր վերելակը, ալ մոռցած էի այն ժխորը որ առեղով կանոնաւորապէս արթննալու ժամս կ'որոշէր։ Լսելով այդ աղմուկը —Սարգիսի գալէն ի վեր առաջին անգամ բլլալով— մտածումս նախ այն եղաւ որ խեղճ մարդուն տեղ ուրիշ մէկը գրած էին։ Շուտով վստահ բլլալու համար իմ մտածումիս մէջ, աճապարանքով հագուեցայ և բակին վրայ նայող պատուհանը բացի։ Ինչ որ տեսայ՝ ապշեցուց զիս։ Թեւերը մինչեւ արմունկը հանգրվճած, ճակտին երակները ուռած, Սարգիս վերելակը կը բանեցնէր . . . Խոշոր թաս ձեռքերուն մէջ ահագին շղթան կը ճօճէր, կատաղօրէն կը ձեծէր պատը, կը քսուէր ապակեփեղկին որ ամէն վայրկեան քիչ կը մնար որ ցրեխ ըլլար։

— Չիմաչա՞ր, անասո՛ւն, ուռնաց դռնապանը, լնքերմէն դուրս ելած։

Առանց պատասխանելու, դնդերներուն ճիգովը վայրահակած, Սարգիս կը շարունակէր վեր վերցնել փայտով լեցուն ահագին կողովները, ցեռնելով զինք որ խուլ կը մնար կոչնն հանդէպ իր մեծաւորին՝ որուն սովորաբար կը հնազանդէր անմիտ գեղջուկի մը կոյր հլութեամբը, տարեցի խրոխի —հակառակ իմ բոլոր մտածումիս,— թէ իր երկիրէն ստացած լուրերը մի՛ գուշէ իր գլուխը վերիվայր շրջած էին։ Բայց շատ ժամանակ չունեցայ լուսաբանուելու համար իր դիրքին մասին։ Երկրորդ յարկին մէկ մեծ պատուհանը, ուժգին բաղխուած, քակուեցաւ՝ երկու մասի ճեղքուած, և ահռելի աղմուկով մը վար լնկաւ։ Միեւնոյն ատեն սա շատ տարօրինակ բանը տեղի ունեցաւ. փոխանակ մէկդի քաշուելու — ինչ որ կարելի էր իրեն համար, քանի որ աչքերը վեր սեւեռած էր, — փոխանակ պաշտպանուելու վերելակին երկաթէ ցանցին տակ, քայլ մը առաջ մղուեցաւ։ Րոպէ մը աչքերս փակեցի, յետոյ մէկ ոստումով դէպ ի սանդուղքն գլուխը խոյացայ և սկսայ վար իջնել։ Ձակատը դրոշմուած ահռելի ճեղքով մը ուրկէ արեւնը յորդ կը վազէր, պղտիկ լիճեր կազմելով իր ոտքը, Սարգիս պատին դէմ կը կոթնէր։

— Անպէտ՛ըը... փորձեց բացատրել դռնապանը, կատղած՝ եղած ելածին վրայ։

Մէկ նայուածքով իր խօսքերը դամբէի իր խակ լերնին վրայ. «Պէտք է անմիջապէս հիւանդանոց փոխադրել զինքը»։ Սպասելի որ հեռանար, Սարգիսի մօտենալու համար։ Հայր նախ չծանչցաւ զիս։ Աչքերը կը խանդարէր տեսողութիւնը։ Օգնելի իրեն՝ արեան հոսքը դադրեցնելու համար պղտիկ քառակներով բծաւորուած թաշկինակով մը զոր հանած էր գրպանէն։ Նայուածքը կեցած տեղէս ուղղուեցաւ ա՛յն տեղ ուր

թուրքը կը գանուէր քիչ մը առաջ։ Հասկցայ թէ հետս խօսիլ կ'ուզէր, բայց կ'զգուշանար— «Անիկա մեկնած է» գոչեցի։ Այն տեղն խեղճ մարդը քաջութիւնն ունեցաւ վեր կանգնելու, իր կուրծքէն քաշելու բուրդէ քսակը որուն մէջ, երկկ, խորասուզած էր իր պախիւճը։ Ամիկա ամբողջ արդիւնքն էր իր անբանարար դատանքին, իր պանդխտու-թեան վարձքը, տասնոց տասնոցի վրայ դիզուած այն գումարն ամբողջ գաղանիքն էր իր երկու տարուան մութ՝ անծանօթ մարտիրոսութեանը։ Ինձ երկարեց այդ քսակը— «Ասիկա եղբօրս պիտի տաք, քաւ, որպէս զի ղրկէ մեր երկիրը, հետուն. կ'ուզեմ որ խաչ մը դնեն գերեզմանին վրայ...»

— Պզաիկ Շաքէին, այնպէս չէ՞, ըսի, աւարտելով իր խոսքը, ակրաս յուզումէս պատառուած։

Վայրկեան մը գլուխս մէկ կողմ դարձուցի, չտեսնելու համար այն մարդը որ արիւնթիւնն ունեցած էր այս ահաւոր անձնասպանութեան և որ մեքենականօրէն վեր կը բարձրացնէր ահա նորէն բազուկները, կարծես օրհնելու համար դեռ հեռաւոր մեռած մանկուհին...։ Բայց անիկա լինի փարեցաւ, մեծագոչ հառնչիւնով մը, երկարաձգուած հեծեծանքով մը, ա՛յնքան նման իր երբեմնի ծիծաղին, որ գլուխս մինչեւ ոտքս սարսաւցի։ — «Վա՜խ, այս դրամը ձեհեզին համա՛ր էր» գոչեց ու գիտակցութիւնը կորնցուց։

Թարգմ. Ե. Գ.

ԻՍԿՈՒՀԻ ՄԻՆԱՍ

Ոսկի խօսքեր

❀ Անոնք որ շատ հարուստ են գաղափարներով, աւելի վարպետ են ծրագիրներ կազմելու՝ քան թէ զայնս գործադրելու։

❀ Պարագային համեմատ՝ կրօնքը դեղերուն ամէնէն բարերարն է, կամ, հիւանդութեանց ամէնէն սաստիկը։

❀ Խանդոտ զգացումները դէպքն օգտակարութիւն ունին կեանքի ունակութեանց մէջ։ Պատուաւոր մարդուն յատուկ է առանց խան-դավառութեան կատարել զօրաւոր ու գժուարին գործեր։

❀ Երջանկութիւնը.— Ապրիլ, ուտել–խմել, խնդալ–լալ իր հաւա-սարներուն հետ։

❀ Բաւական իմաստութիւն մը կը թոյլատրէ մեզ՝ վայելել անմի-ջապէս ներկայացող երջանկութիւն մը և շատ չցաւիլ փախչողներուն վրայ։

❀ Արցունքներ կան առանց դառնութեան, որոնցմով կարելի է ջրել մեծ երջանկութիւններ։

❀ Երջանիկ բլլալու ջերմ բղձանքին՝ կէսն մեր երջանկութեան։

❀ Ամէն գոց դուռ եռեւ՝ երեւակայութիւնը դրախտ մը կ'երազէ։

❀ Վիշտ մը մխիթարուելու լաւագոյն միջո՞ց կ'ուզէք. նոր վիշտ մը ունեցէք։

ԼՈՒՆԱԿԱՆԻՆ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

❀

Կան մարդիկ որ կ'ապրին կղզիացած, իր կեղեւին մէջ խցուած խղուճի մը պէս, միայնութեան խաղաղութիւն գիրկը, առանց ներգործելու դարուն ուր կ'ապրին եւ որուն հոսանքին մէջ կը կորսուին։ Կա՛ն ուրիշներ որոնք՝ իրենց նմանեներուն օգտակար ըղձալու տենդին բռնուած՝ կը նետուին ընկերային փոթո-րիկներուն մէջ, ուրկէ ալող, ուրկէ ձախող նիւթերով, միշտ որ կը հասնին իրենց հետապնդած նպատակին, կամ անոր գոնէ կ'ըղձան։ Առաքինիները Պատ-մութեան չեն վերաբերիր, կամ, այլապէս, կենդանաբանութեան հետաքրքիր կը մնան-կատարեն, տարիներէն մը յետնուելով իրենց եւ անցեալներուն ապրեցակերպին միջեւ, միջնոր-դող վերջիններէն որոնք մարդկութեան համար դժբախտօրէն, նուազ երջանիկներ են եւ հետ-զատար ճշմարիտ թշուառներ, կ'իյնան սակայն իրենց դարուն ու իրենց կեանքը կը շարունակեն ապագայ սերունդին հետ որուն դաստիարակու-թիւնը գծած են իրենք՝ իրենց օրինակով եւ քարոզած սկզբունքներով։ Ադեկի այս հետաքրքիր կը մնան հասարակ մահկանացուներէ որոնց անձնուկ է մեծութիւնը, եւ գնում՝ կեանքի նպա-տակը, այլ հանգրուանելի պաշտուածներն են անոնք ու պիտի չանհետանան ցորչափ մեր մտորակը դառնայ իր առանցքին վրայ։

Սմբատ Բիւրատ

Մ՛տքա՛ր, քարերախտ եմ որ մարդասիրաց մեկնակիցը մը չեմ եղած, ոչ ալ ընդունակ եմ ըղձալու, բեւէ յատակնութիւնը չունենամ միջոցներուն պատ-կանելու. միայն քունն իրմէ մը տանջուած եմ տղայ հասակիս, — իմ տունիս ծառայելու իրմէ որ տակաւ ամած, նոքիս հրդեհած ու վերջապէս բերած ձգած է զիս հոս, ողկերու գերեզմանը՝ ուր կը բաղուի ամէն յոյս եւ ուր ամէն ոյժ կը չախչախուի. . . :

Ահա՛ մուրը նորէն կոխեց. բանտապաններն արթուն՝ հաւերու տարմի մը պէս բանտարկեալները կը հլնի իրենց առջեւէն ու կը տանին կը յետգունեն խուց-ե՛րը,— խոնաւ, ցած, տեսակ մը նկուղներ՝ որոնց մէջ դիակները կը խրտին. . . : Ականջներս կը խոցոտեն շառաչները շղթաներուն որոնք դատապարտեալներու եւ մահապարտ անմեղներու ոտքերը կը սրկեն: Կանթիղիս արեւնոտ նշոյլը պաղ պատերը կը ծեփէ, սուուերներ նկարելով հոս ու հոն. եւ ես կ'նրագնեմ այդ սուուերներուն հետ: Հանող ցաւս մոռնալու համար, կղած եմ հաս մը բանտի դեղահատեն. օրհնե՛լ խաշխաշ, դրախտի հրեշտակներուն բուրվառնեն ծաւալող ծո՛ւխ. ահա՛ հետուն հայրենի լեռներուս վեհափառ ուրուական-ները կարգաւ կու գան կ'անցնին առջեւս. ղեկը որ գլխուս խորշը կը նետեր

—յիշատակներու մոխրակոյտ մը— կ'սկսի իրիտիկ. բաղուած ամբողջ անցեալ մը կ'սկսի արծարծիլ . . . :

Տիպիկը կը փարատի վայրկենապես. աւելի որոշ կը տեսնեմ ինքզինքս՝ չորս պատերու մէջ արգելափակ: Ոճիրներուն ամենէն սոսկալիներն են եղեր ստրկութեան գիտակցութիւնը. չուծիլ ատելութիւնն ու ազատագրութեան քաղծանիքը: Ինչ օրեմ եւ ինչ դատապարտեալ . . . :

Բայց անյուսութիւնը չատ հեռի է տիրանալէ ըղեղիս. ութ բեղ ծաներ է, գիտեմ վրաիս յորդիլ գալն: Ահա դուրս կը թռչիմ, կը թափառիմ ազատ անհունութեանց մէջ, կը ճամբամ խաւարած օրերուս բուրաստանը: Օրհնեա՛լ ըղձալ ուրուական ճերմակ բո՛ղք որ կ'ընդունիս ինձմէ ամէն տեսակ արիւնոտ թիւններ: Եկէ՛ք, իմ ոսկի տարիներ, իմ միամիտ մանկութեան օրեր, շուրջս տեղը չկնճռած գոնէ ամբողջ մըն ալ առիթն ունենալի փարելու հողիներուն ու քարերուն, չուրերուն ու ծառերուն իմ ծննդավայրիս՝ որուն կարօտովը կը հալիմ, որուն յիշատակովը կ'ապրիմ եւ որուն ճակատագիրը կ'ողբամ, սա անտարբեր սարհապներուն մէջ բանտուած . . . . :

Հալէպ-բանտ, 22 Սեպտ. 1893

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒԶԱՆԴ

Է. ԱԿՆՈՒՆԻ

Ծովի փարո՜ս, շողերդ սուրեր էին նուր,
Տաք տաք խօսքերդ ճարճատիւնը արեւի. . .
Ըսին.—«Հաւնգեա՛ւ:» Մինչ արդ հոգիդ, աստղ մախուր,
Երեւանի երկնին վերեւ կ'երերի. . .

Յո՛յց տուր մեզի Բեթլեհէմը եւաթոյր
Ուր նայ Մանկան երթանք բարի բարեւի. . .
Ըսեցիք.—«Ա՛ռընա՛ք»: Եւ մախաղէն հայաթոյր՝
Հանեցիք ընծայ — փամփուշտ, բրնար եւ ոգի՛. . .

— Դէպ ի առա՛ջ, դէպ ի երկիր դրախտավայր. . .
Բոլոր Հայոց ժամադրավայրն է նոն մէկ. . .
Or մ'ալ այնտեղ — «Դէպ՛ երկի՛նք, վե՛ր» պիտ գոչեցի՛ք. . .

Եւ այն օրը բեզ, աստղ հայեան, ազգովին
Երկնածովէն խաղիով գերդ մարգարիտ,
Քեզ պիտի մեծ գոհարն ընեին հայ թագին. . . :

ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

1920

ԽՆԹՈՒԹԻՆ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

Պզտիկ աղջիկ եր էին անունը, երբ Հայրենին մեռաւ դժբախտ պատահի մը հետեւանքով: Մայրերնին երիտասարդ էր տակաւին եւ դիւ թէ շատ բարեկեցիկ կը սեպուէին Մեր դիմացի փողոցին մէջը կը բնակէին:

Մայրերնին երիտասարդ էր, բան, աղտոր ալ կարելի էր սեպ, բայց ան չամուսնացաւ, թէեւ առաջարկներ եղան իրեն: Կարծեմ թէ ձախ ձեռքի ամուսնութիւն առաջարկողներ ալ պակաս չեղան, բայց զանոնք ամէնքն ալ մերժեց, իր երեք պզտիկ աղջիկներուն հոգերովը զբաղելու, անոնց դաստիարակութեանը նուիրուելու համար: Համեստ ու բարի, քիչ մըն ալ սահմանափակ գործոցումի տէր կին մըն էր ան: Կառավարեալ տանտիկին մը, շնորհքով խոհեան մը բլլալու նախասահմանուած:

Երբ մեծ պատերազմը ծագեցաւ, երեք աղջիկներէն էն մեծը, Էլիզ Սիրուհեան, հազիւ տասնեմեկ տարու աղջնակ մըն էր դեռ, նիհար սլացիկ հասակով, լայնաբեր աչքերով ու կարճ կտրուած մազերով: Երբեմն կը պատահէր որ չուան կը ցատկէր ան, իրենց տան դրանը առջեւ, կարճ գուլպաներ ու դեղին կիսակօշիկներ հագած, ամէն մէկ ոտտումին կարճ խոպոպներն ու կարճ շրջազգեստին քղանցքները վեր վեր նետուելով:

Այդ թուականէն յետոյ, ա՛լ գրեթէ բնաւ չտեսայ զինքը: Ամերիկեան գիշերօթիկ վարժարան մը դրուած էր ան, և ես, աշխարհէն գրեթէ մեկուսացած ու կէս-ծածկուած վիճակ մը առած էի. յետոյ զինուոր եղայ, հակառակ որ քառասուն անցուցեր էի արդէն, յետոյ փախայ բանակէն ու վերջապէս կէս-ծածկուած կեանքիս:

Մենաց որ, այնպիսի զարհուրանքներ տեսեր ու իմացեր էինք, այնպիսի վտանգներով շրջապատուած էինք միշտ, որ ոչ միայն աշխարհէն անջատուած կ'զգայի ինքզինքս, այլ միանգամ քնդ միշտ կորուած, բաժնուած ու հեռացած էինք այն ամէն բաներէն, որ գրականութիւն, արուեստ, սէր, կին, հոգեկան վայելք կը կոչուէին և երազային, ցնորական երեւոյթներ կ'առնէին մեր աչքին փայտէ մարդեր էինք այլ եւս, անզգայ ու անբանական կենդանիներ, որ կ'ապրին խոտի պէս, մեքենական կերպով, մտահոգ, քնկճուած, շունչը բռնուած՝ մղձաւանջի մէջ, սպասողական:

1914էն 1919, հինգ տարուան շրջան մը անցեր էր, բայց ես, ինչպէս շատեր, գէշ երազէ մը արթնցածի պէս եղայ, անանկ որ, հինգ տարի վերջ ինծի կը թուէր թէ 1914ին յանկարծական և այնքան աղէտալի կերպով քնդհատուած կեանքս կը վերսկսէի ապրիլ հիմա եւ չէի ծերացած, այն սոսկումները չէի ապրած, բան մը փոխուած չէր

մէջս Դրիչս ձեռք առի և պատերազմէն առաջ սկսուած սիրավէպ մը շարունակեցի և աւարտեցի։

Սիրային արկածներու սիրահար սիրտս, միշտ աչխոյժ ու յաւէտ երիտասարդ, կ'արթննար ու կը բաբախէր նոր ոգեւորութեամբ ու անյագ ցանկութիւններով։

Բան մը փոխուած չէր մէջս, բայց մազերուս մէջ արծաթի թելերը բազմապատկուեր էին ու դիմագիծերս մերձակայ ծերութեան խոստովանութիւններով լեցուն էին։ Ձիշտ է սակայն, որ ներքին եռանդս ու ապրելու, վայելելու մարմնջս, երիտասարդական նոր հով մը կու տային առողջ կազմով մարմինս ու խնամուած արտաքինս, թէեւ խարուսիկ, աւա՛ղ, ու կարճատեւ։ Պայմանաժամերը մօտ էին, և ինչպէս ալ առոյգ ու կանանչ ծերութիւն մը քալար իմս, ծերութիւն էր վերջապէս։

Եթէ այդ հինգ տարուան դադարի ժամանակամիջոցը բան մը չէր փոխած իմ մէջս, նոյնը չէր կրնար քալել անշուշտ նաև արտաքին աշխարհին համար։

Էլիզ Սերուենան, մեծցեր, դպրոցը աւարտեր, գեղուհի մը եղեր էր։ Վերջին անգամ թողած պզտիկ աղջնակս, զմայլելի օրիորդ մը դարձեր էր։ Դիմագիծերը շատ չէին փոխուեր. միշտ նոյն պուպրիկն նուրբ ու նիհար դէմքը, խոշորաբիւր աչքերով, աւելի սլացիկ հասակ մը, երկու ափերուս մէջ սղմելու աստիճան բարակ մէջք մը և ամօթխած ու լուրջ արտայայտութիւն մ' դէմքին, որ անզգաստելի չնորհ մըն է այդ տարիքէ աղջկան մը վրայ։

Ամերիկեան վարժարանին մէջ, իր դասարանին առաջինները եղած էր գրեթէ միշտ, կանխահաս ու ընածին կերպով մտացի, յամառ աշխատող, հակառակ իր փափուկ առողջութեան և իր ուսուցչուհիներուն գովեստներուն ու դուրգուրանքին արժանացած։ Այս վերջինները զինադադարէն յետոյ, լաւագոյն պաշտօնի մը անցուցած էին զինքը, անգլիական միսիօնի մը մէջ, Բերա, ուր ան ամէն օր կ'երթար առաւօտեան քիչ մը կանուխէն։

Դիպուածք բերաւ որ ես ալ ամէն առաւօտ, նոյն ժամուն, նոյն շոգենաւով երթամ Պոլիս, իմ խմբագրական աշխատութիւններուս։ Գրեթէ ամէն առաւօտ տունէն դուրս ելլելուս, պիտի դիմաւորէինք զիրար, որով հետեւ ան ծովեզերք կ'իջնէր ամէնէն կարճ ու քնդհանուրներն ճամբէն, մինչ ես, հինաւուրց ունակութեամբ մը, կ'երթայի հակառակ ուղղութեամբ, երկար ու ոլորապտոյտ ճամբէ մը։

Ամէն օր կը տեսնէի զինքը, թէեւ տակ ֆրանսերէն կամ անգլերէն հատոր մը գրկած, որով հետեւ իմացեր էի որ մասնաւորական մը բլալու հակումներ ունէր, անյագ քնթերցող մը, գրականութեան սիրահար մը էր, և նոյնիսկ գրելու փորձեր կ'ընէր։

Թէեւ գրեթէ միեւնոյն քաղաքին մէջ, երկաթօրէն բնակակից, հինաւուրց ծանօթներ էինք, բայց քաղաքական տեսակցութիւն չունէինք հետերնին, հետեւաբար անծանօթներու պէս կ'անցնէինքամէն օր, իրարու քովէն, իբր թէ անտարբեր։

Տժգոյն դէմքին վրայ յարդէ լայն գլխարկ մը, լայն կաթմիր ժապաւէնով մը շրջապատուած, շուք կու տար ոչ միայն իր նուրբ դիմագիծերուն, այլ նաև իր քնքուշ կուրծքին, որ հակառակ տէօլթէին, անյայտ կը մնար ու կը ծածկուէր, խղդուած բլլալով, ճերմակ պլուզին ու fօlդէրին արտաքին ու շապիկին ներքին ժանեակներուն փրփուրին մէջ։

Առաջին անգամ, մեծ հետաքրքրութիւնով դիտեցի մինինիկ աղջկան այդ հրաշալի կերպարանափոխութիւնը և այդքան սիրալի, սպիտակ թիլթեռնիկի մը վերածումը։ Բայց, առաջին օրէն ուշադրութիւնս գրաւեց որ էլիզ, ամէն անգամ քովէս անցնելուն, երբեք չէր համարձակեր երեսս նայելու, նայուածքս դիմագրաւելու, յանցաւորի մը պէս, և միշտ ակնարկը վար, գետնին յառած կ'առաջանար ու կ'երթար քովէս։ Կը հասկնար որ զարմանքով ու հիացումով կը դիտեի զինքը։ Ցեղոյ տակաւ զգացի որ յուզում մը կը պատեր զինքը, աւելի չդային կը դառնար, անմիջապէս որ ձայս տեսնէր, աւելի կը ժժգունէր ու աւելի արագ քայլերով կ'քնթանար։ Կարծես կը վախնար։

Առաուան այդ ժամուն, գրեթէ ամայի էին մեր ազնուապետական թաղին այդ փողոցները։ Ցաճախ իրարու հանդիպած տունիս, գրեթէ բոլորովին առանձին կ'բլլայինք։ Բայց շոգենաւին մէջ, ուր չէս գիտեր ինչ դիւթական դիպուածով մը, միշտ իրարու մօտիկ նստած կ'բլլայինք, գէթ զիրար տեսնելու ստիճան, ան տէր կը դառնար իր պաղարիւնին, ընաւ յուզումի նշոյլ մը ցոյց չէր ի տար և համարձակօրէն իր լայն սեւ բլթերով ու թաւշապատ թարթիչներով աչքերը, որ գծագրուածի պէս շինծու կը թուէին ինձի, ժժգոյն իր դէմքին վրայ, երկարօրէն ու դիտմամբ կը յառէր վրաս կարծես քիչ առչի իր յուզումին սէ, վախին վրէժը լուծել կ'ուզէր։ Կ'երեւայ թէ բազմաթիւնք քաջալերելու կը ներշնչէր իրեն։ Այսաեղ ալ ես կը քաշուէի շատ նայելու իրեն, որով հետեւ իրօք, պատշաճութեան հակառակ է որ իմ տարիքէս մէկը հրապարակաւ դարպասէ կամ հետապնդէ այդքան դեռատուսիկ պուպրիկ մ'։

Բայց, ժամանակի քնթացքին, իր քնկերուհիներէն և ուրիշ անուղղակի աղբիւրներէ իմացեր էի, որ ան իմ հին ու նոր գրածներովս շատ կը հետաքրքրուէր և գնահատումի խօսքեր ունէր յաճախ անոնց մասին։ Ես, որ գրական որ և է փառասիրութիւն չունիմ, որ թուղթի փառքին ունայնութիւնը լիովին ճաշակած եմ, և չեմ ազդուիր քնաւ քննադատներու կամ գրական վարպետներու գնահատութիւններէն, տղու պէս կը յուզուէի այդ աղեկին, իմ մասիս յայտնած կարծիքներէն։

Եւ պատահեցաւ որ էլիզ, քանի մը օրուան համար, իր Բերայի ազգականներէն մէկուն տունը հիւր երթայ. հետեւաբար չի տեսանք զիրար։

Մայիսի դէպ ի վերջերը, գեղեցիկ առաւօտ մը, մեր փողոցին անկիւնը դառնալէս անմիջապէս յետոյ, յանկարծական կերպով, իրա- րու դէմ առ դէմ եկանք, ՝ամնպիսի տեղ մը, որ ոչ մեր տունէն, ոչ ալ իրենց տունէն կ՝երեւար։ Կը գտնուէինք գեղեցիկ պարտէզին առջեւ մեծ տան մը, որ ծառերու ու յորդ բուսականութեան մէջ եաին կ՝անե- յութեամբ։ վարդերը բացուեր էին և զգլխիչ հոտ մը տարածուած էր, առաւուան զով ու անգայտ մթնոլորտին մէջ։

Նոր բացուած վարդի կոկոնի մը չափ գեղեցիկ ու զգլխիչ էր նաև ծաղկատի այդ կոյսը։

Իրմէն երկու քայլ ետդին կանգ առի, ես ալ չեմ գիտեր թէ ինչու. Թերեւս զմայլանքի լուռ մը թոթովելու համար. բայց իր առաջին պերպանութիւնը քնող ազու մը չափ յուզուած էի ու խօսելու անկա- րող կ՝զգայի ինքզինքս. Թերեւս միմիայն դիտելու ու այդ գեղե- ցիկ երեւոյթը վայելելու և այդ վայելքը երկարաձգելու համար, ինչ որ վայելուչ բան մը չէր անշուշտ։

Յովհ. Ասպետ

Տարօրինակը այն է որ, ինք ալ կանգ առաւ, միշտ աչքերը վայրկեակ, միշտ ժպտգին ու կարծես ապասելով բանի մը։ Եւ, այդպէս, իրարմէ երկու քայլ միայն հեռու, առանձին, սրտ- ձանացած մնացած էինք։

Կ՝զգայի որ խեղճ աղջիկը կը նեղուէր. Թաւշապատ Թար- Թիչներք, փոխանակ ժովորակա- նին պէս վայրահակ անշարժա- նալու, ուժգին Թափահարում մը կ՝ունենային. Թեթեւ վար- դագոյն մը կը պատէր իր գու- նատ այտերը, յետոյ յանկարծ խոյս առնու եւ աւելի դեղնե- ցընելու համար զանոնք և մատները կը դողային լարմիր կողքով անգ- լիական ոսկեծիր հատորի մը վրայ, իր նուռացած էր կարծես։

Ցուզումէ, հետաքրքրութենէ, քիչ մըն ալ գուցէ չարութենէ դրդուած, կը մնայի այդտեղ անշարժ, անխօս, զգալով ու զարմանա- լով կարծես որ յանկարծ զայն ունեցած քլլամ իմ ազդեցութեանս տակ, անդամալուծուած, ակարացած, անշարժութեան մատնուած, իմ կամքիս ենթարկուած։

Ես ալ չեմ գիտեր թէ որչափ մնացի՛ք այդտեղ այդպէս, բայց ահա յանկարծ, յետին ու զօրաւոր ճիգի մը մէջ, Թարթիչներու նոր ու բուռն Թարթափումով մը, ուրկէ, սա պարտէզին կոկոններուն ծայրէն կախուած ցօղի կաթիլներուն պէս կայլակներ կը լուսա- գծուէին, դողահար, խղդուկ ու կցկտուր ձայնով մը, քսաւ.

— Խնդրեմ պարոն... Թոյլ տուէք ինձ... որ անցնիմ...

Այդ յուզումնալից ու աղերսարկու ձայնին առջեւ, չես գիտեր ինչ հակազդեցութեամբ, իմ տղայական միամիտ խռովքս մէկէն փարա- տեցաւ, և ինքզինքս զգացի կրկէն, սիրարկածներու հինաւուրց ու քաջամարժ հետապնդողը և որ համարձակօրէն ու կատակելով կ՝զբօս- նու, ինչպէս զօրաւոր մէկը ակարի մը հետ։

— Բայց, օրիորդ, քսի իրէն, շեշտելով այս լուռ այնպիսի ձեւով մը, և այնքան յարգանք ու գորով դնելով այդ շեշտին մէջ, որ հասկնար Թէ այլ եւս պզտիկ աղչիկ մը չէի նկատեր զինքդ, ես, իրենց վաղեմի դրացին, բայց օրիորդ, քսի, ազատ էք անցնելու և երթալու, որովհետեւ ինծի այնպէս կը Թուի Թէ, ես որ եւ է կերպով չեմ կաշ- կանդած ձեզ, մնալու համար հոս, կամ արդելք չեմ եղած ձեր քայ- լերուն, այլ վայրկեան մը միայն լանգ առի, ստիպուած, ակամայ, վայելելու համար ձեր հրեշտակային երեւոյթին գեղեցկութիւնն ու քաղցրութիւնը, բան մը որուն համար չեմ կարծեր որ զիս մեղադրէք։

Կը յուսայի որ ան պիտի անցնէր երթար այլ եւս, բայց զարմացայ տեսնելով որ միշտ անշարժ կը մնար։ Անկարող եղայ այդ ճիգն ալ բնելու, կամ Թերեւս ուզեց բնել ու չյաջողեցաւ։ Բայց Թարթա- փուն ԹարԹիչներուն ծայրէն կախուած ցօղի կաթիլները յանկարծ սկսան Թօթափիլ։

Այդ արցունքներուն ի տես, կատակելու տրամադրութիւնս յան- կարծ ջնջեցաւ և նախաքայլը ես ինքս առնելով, մեկնեցայ, առանց եահս նայելու։

Շոգենաւ գաչած տեսնս, հեռուէն բազմութեան մէջ տեսայ, որ ան ալ եկած էր և ներս կը մտնէր։ Այս անգամ, շոգենաւին մէջ իրա- րու մօտ նստելու և դիրար տեսնելու պատեհութիւնը չունեցանք, գուցէ դիտմամբ։

Այս դէպքէն յետոյ, այլ եւս անդամ մըն ալ չտեսայ զինքը։ Նորէն ինրայի իր աղգականին տունն էր գացեր և ամիսներէ ի վեր կը մնար հոն։

Օր մըն ալ, Թերթերուն մէջ կարդացի իր նշանուած ըլլալը։ Ցեղե- կութիւններ առի և իմացայ որ, իր հօրը հեռաւոր աղգականներէն մէկը, շատ հարուստ ու շատ երիտասարդ վաճառական մը, որ և է Պատմաճեան մը, Մանչեսթրէն եկեր, իրեն հաւներ ու ձեռքը խլնդ- րեր էր։

Պզտիկ ճամրորդութենէ մը վերադարձիս, իմացայ որ անոնք փոխադրուած ու մեկներ էին։

ֆանի մը օր վերջը, Մանչեսթըրէն հետեւեալ նամակը կ'առանայի.

«Աղնիւ պարոն,

«Ձեմ գիտեր թէ ի՛նչ կը խորհիք ինձ նկատմամբ, բլլայ ամուսնութենէս առաջ, բլլայ անկէ վերջը. ինչ որ ալ եղած բլլայ ձեր կարծիքը իմ մասիս, ես կը խորհիմ որ ասկէ առաջ մեր միջեւ տեղի ունեցած դէպքէն ի վեր, ինքզինքս ոչ միայն կապուած կ'զգամ ձեզի անթափանցելի ու քաղցր զգաչուժով մը, այլ նաև երախտապարտութեամբ։ Կ'զգամ որ դէշ տպաւորութիւն մը պահած բլլալու էք, մեր այդ հանդիպումէն յետոյ, իմ խուսափողական քնքշաբարոյութեանս համար, որ շատերուն համար, երբ թէ յարմարագոյն, խելօք ամուսնութիւն մը եղաւ։

«Ձենէ վերչնականապէս հեռացած բլլալովս, և ներէն զիրար տեսնելու ալ հաւանականութիւն չբլլալուն, այլ եւս չեմ կրնար ձենէ ծածկել, այն ինչ որ զգացի, մեր այն զարմանալի հանդիպումին առտուն։ Կը խոստովանիմ որ այդ րոպէին խորին յուզում մը կը պատեր հոգիս, և ինքզինքս կատարելապէս կ'զգայի ձեր տրամադրութեան տակ։ Կ'զգամ որ այդ պահուն, ստիպուած պիտի հետեւէի ձեր ամէն շարժուձեւերուն ու հրամաններուն և դուք պիտի կ'նայիք ինծի զործել տալ ամէն խելքիս։ Որովհետեւ, արդարեւ խենդութիւն մը պիտի բլլար մեր ընելիքը, եթէ հետեւած բլլայինք մեր զգացումներուն թելադրութեանց։

«Լսեցի թէ երախտապարտ եմ ձեզ, որովհետեւ այդ խենթութիւնը գործել տուիք ինծի, ինչ որ թեւեւ խիստ քաղցր ու անմոռանալի, բայց կարճատեւ ու դժբախտ լսեն մը պիտի բլլար և յետոյ պիտի տառապէինք շատ։ Այսիկա խենթութիւն մը պիտի բլլար մանաւանդ, մեր շուրջիններուն ու հանրութեան համար։

«Մինչդեռ, հիմա, ես աւելի մեծ խենթութիւն մը գործեցի, այս անգամ, իմ և ձեր, մեր երկուքին այլեւս, քանի որ առանց սիրոյ ամուսնացայ, մինչ այդ, ինչպէս բոլ, յարմարագոյն ու խելօք ամուսնութիւնը նկատուեցաւ մեր բնաւորութիւններուն ու հանրային կարծիքին կողմէ։

«Արդարեւ, ամուսինս յոյժ երիտասարդ, հարուստ, նոյնիսկ գեղադէմ ալ մէկն է, բայց գործէն ու հաշիւէն ու դրամէն դուրս կարծես լսեն մը չի գիտեր։ Անխելք մէ՛ր չէ անշուշտ, քիչ շատ դպրոց գացած, ուսեալ առած է, բայց ինծի դատարկ կը թուի ան սիրտով ու գլուխով։ Կ'զգամ որ, ան որ և է կերպով դոհացում պիտի չկրնայ տալ իմ զգացումներուս ու ճաշակներուս. մէկ խօսքով, իսկապես չի համապատասխաներ ան, և երբեք պիտի չճանչնամ իրեն հետ Սէրն ու սիրոյ կեանքը այնպէս ինչպէս եթէ . . .

«Ձեմ գիտեր թէ ինչ դեւ կը մղէ զիս այս տողերը գրելու ձեզ,

քանի որ ամէն բան այլ եւս անդարձ վերջացած է մեր միջեւ, քանի որ պարկեշտ ամուսին մը և զաւակներու լրջամիտ մայր մը պէտք է բլլամ ալ ասկէ յետոյ։

«Կը կարծեմ թէ նոր և վերջին խենթութիւն մըն ալ այս նամակը ձեզ գրելս է, բայց ամէն անգամ որ ձեզ կը խորհիմ, ինքզինքս կարծես մաղնիսացած կ'զգամ ձեզմով և գերազանց ուժ մը կը հարկադրէ զիս քնել, այն ինչ որ սակայն խենթութիւն մը կը նկատեմ։

«Միւս կողմէ ապահով եմ, որ ինչպէս մեր այն առտուան պատահարէն յետոյ, վերջին ծայր խորհրդապահ գտնուեցաք ինծի հանդէպ, նոյնչափ խորհրդապահ պիտի բլլաք նաև այս նամակիս և խոստովանութիւններուս հանդէպ։

«Կը կրկնեմ. ամենաքաղցր տպաւորութիւն մը պահած եմ ձենէ, և ամէն անգամ որ անոր անդրադառնամ, ինքզինքս երջանիկ կ'զգամ։ Պիտի ցանկայի ու մաղթէի, որ նոյնքան անուշ յիշատակ մըն ալ դուք պահած բլլայիք ինէ, փոխանակ դառնութեան զգացումի մը, և անով ինքզինքիդ երջանիկ զգայիք։ Չէ՞ք կարծեր որ այդ պարագան, երկուքնուս համար ալ, ամէն խենթութենէ աւելի պիտի արժէր։ Հոգ չէ թէ, այդ ալ ուրիշ խենթութիւն մը բլլար, ուրիշներուն համար։

«Թերեւս սիրոյ մէջ, այդ է խելքը, քանի որ ան, իրականութիւն բլլալով, պիտի դադրէր խելօք բլլալէ։

«Ընդունեցէք, աղնիւ և սիրելի բարեկամ, — հիմա կրնամ ձեզ այդպէս կոչել, — անկեղծ ու սրտագին զգացումներուս հաւաստին։

«Լիլիթ ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ»

Այս գաղտնիք նամակը և իր աղջկան անունին,— զոր պահած էր ինծի հանպատրաստ,— յիշակոչումը միայն, հաճելի ու երազային վայրկեաններ վայելել տուին ինծի, այդ օրը և անկէ յետոյ, ամէն անգամ որ անդրադարձայ, անոր դեռատիպիծ սիրտին ու իմ վերածնուղ սիրտիս՝ մէկ վայրկեանի այդ հանդիպումին, մայիսի զմայլելի առաւօտ մը, ծաղկելից պարտէզի մը առջեւ, նորաբաց վարդերու բուրմունքին մէջ...

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍՊԵՏ

Ոսկի խօսքեր

❀ Ծայրայեղ արդարութիւնը միշտ անարդար է, այսինքն բոլոր իրաւունքներու գործադրութեանը մէջ կը պահուլսի արդարութեան չարաչար գործածումը։

❀ «Պարզ»ը հին է քաղաքականութեան՝ ինչպէս և գիտութեան, բայց հանճա՛ր պէտք է՝ զայն գտնելու համար։

❀ Ձշմարիտ գիտուն մը պարտի իր հպարտութիւնն անցունել տեղի մը ծակէն, երբ գիտութիւնը կրնայ օգուտ մը գտնել հոն։

❀ Խոհեմութիւնը վերջին առաքինութիւնն է զոր կ'ուսանին վհատանձն հոգիները։

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

Դեռ եւս հեթանոս կրօնի ազդեցութեան տակ, Հայաստան ունեցած է —ի շարս կարգ մը չաստուածներու—Անահիտը, գեղեցկութեան, իմաստութեան եւ զգաստութեան դիցուհին որ իր մ'ինքն չքնաղ ձերքերուն միացուցած էր նաեւ ապահպան ու խնամակալ Հայ թագին եւ Հայ ազգին ալ։

Մեր նախնիք ամէն ամառ անոր ծնունդ կը կատարէին, նմանք չտեսնուած շքեղ հանդէսներով։ Երիզա, Աշխէշատ, Անի, Բագաւան, ամէն ո՛ւր որ իր արձանը կար կանգնուն եւ իր մեհեանը, ծաղիկներու թագուհի՛վը կը պճնէին զանոնք. եւ փողոցներու մէջ ու տուներու ճակտին մի՛եւնոյն ծաղիկով՝ վարդով յօրինուած պսակներ կը տեսնուէին։

Իբր թէ վարդի պերճ ողողումներ եւ վարդադրօշ, վարդավառ ծիսակատարութիւններ բաւ չէլլային, Հայ ժողովուրդը նոյն օր մեծէն մինչեւ փոքրը սովոր էր վարդաջուր արտկել իրարու, երդել, կայծել ու կայտառել, ծնծղաներու եւ բամբիռներու ձայնակցութեամբ։

Վարդավառի տօնին Տիրուհի Վարդավառուց Անահիտ

Եւ Անահիտ, ոսկիամայր, որ կ'ուզէ, ոսկեզօծ Անահիտ, —տօնականի այդ ցնծութենէն ու վարդաբոյր մթնոլորտին մէջ՝ վարդամատն դշխոյ չնաշխարհիկ,— զայդ ղայդ տատրակ կ'ընդունէր՝ իր անունին հմայքէն արբշիռ ամբոխէն։

Ծննդակատարութեան այդ օ՛րն էր ահա որ կը կոչուէր ՎԱՐԴԱՎԱՌ. տեսակ մը ոգեկոչութիւն կամ հանգիստութիւն՝ մեր նախահայրերու կեանքի ամենահին ժամանակներէն, Ջրհեղեղի օրերէն, երբ Աղաւնին միջոցին մէջ կը թեւածէր՝ մինչեւ Նոյեան Տապանը, ջուրերուն քաշուելուն առիթը կատուցին . . .։

Երկար տարիներ այսպէ՛ս ապրեցան ահա մեր հեթանոս նախնիք՝ իրենց թագաւորներով, իշխաններով ու ժողովուրդով, մինչեւ որ ԴՐԻՒՈՐ մը եկաւ աշխարհ չորրորդ դարուն, և Քրիստոնէութեան տարածման սիրուն՝ իր չարչարանքէն վերջ յաղթական, չուզեց հետքը թողուլ Հայուն կռապաշտութեան։ Այրեց, փլցուց բոլոր մեհեաններըտեղերնին՝ եկեղեցին սուրբ հիմունքը գնելու համար։ Ու տապալեցան մէկ մէկու եաեւէ երգնակայի Անահիտը, Թորդանի Բարշամը, Աշտիշատի Տիւրը, Բագաւանի Միհրը, Անիի Արամազդը, Թիլ աւանի Նանէական դիքը, ամէն արձան դեռնակործան։

Առանց յեղակարծ ոչնչացումով՝ դիւրին չէր սակայն Հայ ժողովուրդին հոգիէն փրցնել հանել իր հին հաւատքը։ Լուսաւորիչ գիտեր ատիկա։ Ուստի վարդավառը փութաց զուգորդել Քրիստոսի Այլակերպութեան տօնին. մինչ դարերու քնթացքին, նոյն իսկ ինչուան մեր օրերը, չդադրեցան գոյութիւն ունենալէ շաշորդներ՝ վարդավառեան հեթանոս սովորոյթներէ.— վարդատօն (կիւլ քանայբըր), ջրատօն և աղաւնեատօն։

Գաղ՛ափ վարդավառի տօնին Ակիւտարու ծննդավայրիս Ս. Կարապետի ժամբ, տեսնելու համար թէ ինչպէ՛ս կը թռչցնեն վուվու արձակող այդ աղուոր թռչուները։ Տարօն, ափսո՛ս, հիմնայատակ եղած է, և հոն պիտի չտեսնէ՛ք դուք այսօր Մշու Սուլթան Ս. Կարապետի աղաւնեակը տարփածայն . . .։

❀

Իր «քրիստոնեայ» անունին տակ աւելի անդորը ու երանաւէտ մնա՞ց Հայաստան։ Հարցում բնէն իսկ աւելորդ։ Մէկդի՝ Անակի զաւկէն առաջ Ոսկեանց և Սուքիասեանց անունն վկայութիւնները, իր օրով ու իրմէ ետք մանաւանդ քանի՛ քանի՛ նահատակութիւններ տեղի ունեցան այն աշխարհին մէջ որ մերինն էր դեռ, ու մենէ կորզուելէն ալ յետոյ։

Հայր կրեց դերութեան լուծը, հարատահարութեան ու կոտորածի փոթորիկներէ անցաւ անձիւր դարու մէջ, մի՛շտ «քրիստոնեայ» անունը փոթորիկներէ անցաւ անձիւր դարու մէջ, մի՛շտ «քրիստոնեայ» անունը հպարտ և կարծես ա՛յդ անունին համար՝ ոչ–քրիստոնեայ ցեղերէ։ Եւ քրիստոնեայ ազգեր որոնք թագ ունէին ու զէնք, անկարելի՛ր մնացին մեր արիւնոտ տարածին հո՛ղէզ։

Հայը կապուած մնաց միշտ այն «լոյս հաւատք»ին որ իր Լուսաւորիչն էր ժառանգեր, և որչափ այժմ կառչեցաւ անոր՝ ա՛յնչափ այժմ զլխուն կերաւ լաւագի հարուածներ։

Հայուն բոյնն. Հիակալներ մի՛ անուշանար, ողջ չենք ձգեր զքեզ։ Անիկա շարունակեց իր Մեծ Երազը փայփայել, և հաւատափոխութեան դժնի առաջարկներու դէմ նշկահելով՝ արհամարհեց ամէն բան, ու կոտորուեցաւ կոտորակուեցաւ . . .։

❀

Բաժակը յորդեր էր։

Մարդկութեան համար խաչուողը որ 20 դարէ ի վեր փրկիչ անունը կը կրէր և 5 դար ամրողջ Հայ Տառապանքի եղեռնավէպը կ'ընթեռնուր, երեւի, գիա՞ց մեր ազգին վրայ և անկախութիւն չնորհեց մեզի։ Նուր, երեւի, գիա՞ց մեր ազգին վրայ և անկախութիւն չնորհեց մեզի։ (Պապուս հին բարի հաւատքը, նաեւ՝ դեռ եւս քրիստոնէի իմ հոգիս այսպէ՛ս կը վկայեն ինծի)։

իր տաճարներուն մէջ և անոնցմէ դուրս՝ զնդանէն ու աքսորէն քիչ մը քիչ ճըլնացեր էին իր անուամբ. «Ազատութի՛ւն եղբարց մերոց գերելոց...», եւ առաքեալներէն մինչեւ հայ հայրապետները, հայ մարտիրոսներու թափած արիւնո՛վ միայն ածեցան այն սերմերը որոնք յանուն Քրիստոնէու թեան էին ցանուեր։

Իմխս (Ուրուագիծ Լ. Քիւրճեանի)

❀

Փա՛ռք այդ արիւնին ու այդ հաւատքին որ ապրելու և իշխելու իրաւունքը տուին մեր ցեղին։ Փա՛ռք մեր Հայրենեաց վերականգնումին համար լինկող նոր վարդապետներուն։ Փա՛ռք Հայ Հերակլէսին՝ Վահագնի, որուն դարաւոր ոգին թափառաց նոր Անդրանիկներու սրտին մէջ։

Եւ դու, Գողթն գաւառ գիտնաւէտ որ մերինն ես նորէն, խմցո՛ւր մեր աղուց՝ խաղողիդ խայտաւէտ հեղուկէն, որ կեանք ու զուարթութի՛ւն զգենուն անոնք, և երեւակայութիւննին տաքցած՝ մեր նոր դիւցազնե՛րը երգեն, մեր նոր Վահագնէն պատուածացնեն։

Վահագնի և Անահիտի արձաններըք կանգնեցէք տապալիլ, բայց յիշատակները կը մնայ դեռ մեր ուղեղին մէջ անվթար։ Տարօրինակ առասպելաբեմ մը Մինրը կը վերյիշեմ ահա, քաջերը ռազմի առաջնորդող և անոնց գլուխն յաղթութեան պսակ դնող աննուաճ աստուածը Հեթանոս Հայութեան։

Հայրդլնե՛ր, ձեր հոգւո՛յն մատաղ, իր անունո՛վ երդուելիք նորէն, երբ առիթը գայ գուպարելու մեր Սուրբ Հայրենիքին պաշտպանութեանը համար...։

ԹԷՈԴԻԿ

Աւետեաց Առածներ

Մեր սիրան է դիմող միշտ դէպ ի եգեմ,
Կը կանգնի սակայն մեր մեղքն անոր դէմ։

❀

Մէկն ես կռիւի,
Ձէնք փոխ կը տրուի՞։

ՀԵԹԱՆՈՍ ԾՆՆԴՈՑԸ

❀

I

Ծովու վրվուռէն ծնաւ՝ Միլոյի
Աստղիկն աննըման,
Դրաւ Բերթողն այս գլխուն թագուհի
Դափնի մը միայն։

Մարմա՛ր, որ ելար անդունդէն ալի,
Կապոյտ վրվուռէն,
Մե՛րկ աստուածուհի, կո՛յս կապուտաչուի,
Սիրոյ ծովահէն։

Սանտրեց վարսերդ զեփիւռը ալի,
Լօդիկդ բսպիտակ,
Նետեց ուսէդ վար, որ միշտ հոլանի
Մրնաս գեղուհակ։

Սիրերգուներու անմահ Քրնարին
Ուսերդ եղան բարձ,
Որ վարսերդ այսպէս սիրոյ մեծ լարին
Դրպէին յանկարծ։

Մարմարագործը՝ աստուածաբընակ
Ծովուն ծնրադիր՝
Հոգիդ է կերտեր, քարէ՛ Արեգակ,
Շողա՛ գեղադիր։

Ծովուն ալիքը սիրտդ կը ծեծէ,
Համբոյրներեն արդեն
Դեռ չի բրունկած շրթանց վրայ բոցէ,
Կ՛անցնին նախ սրտեն։

Դեռ մարմարները արբարանեներուն
Չի տրւած ծընունդ՝
Տրին ձեզ հոգի ալեաց պէս փրփրուն
Եւ սիրասրնուդ։

Դեռ Մագթադիենէն ի տես Յիսուսի
Չէր եղած գինով,
Մարմարդ ելաւ ծովէն ծիրանի,
Հերապանծ գլխով։

Խորանէ խորան խաչը Խաչակիր
Չեղած տակաւին՝

Լանչֆիդ վրայ ալեաց ժպաւէնն աւիր,
Մէվ ծովու բագին:

Նախ աստուածուհի եկար որ երբաս
Դէպ մարդեղութեան,
Աստուածութեան չափ մարդկայինն անհաս
Եղաւ յաւիտեան:

Կաթի պէս ծովը փրփրեցաւ, եհէ՛,
Երբ ծոցէն ծրնար,
Ծաւի աչքերով մայրըդ կը պարսէ
Իր կաթն անպակաս:

Լ. Էսա Ճանեան

Երկնայիւն կարապ մարդկային արտի
Ինկած եօթնակուճի,
Արտին ծովերը բրիր ճեզ խոցի
Իբրեւ լուսակուճի:

Ըսեանչելաւուեսս կիւն աստուածափառ,
Թեւերդ կտրաս,
Կանգնէ՛ գեղապանծ գլխով տիրաբար,
Ծրնունդով հրպարտ:

Ծովածիւն Աղջիկ, Աւուե՛ս վիմածին,
Գլուխդ անթե՛
Կը բառէ ըլլալ Ուժին, Գեղեցկին
Տիրոյթը իբրև:

Մէկ անթեւ գլուխ բայց մեծ Լրութիւն,
Քարէ տիեզերք,

Անթեւ, անմարմին կատարելութիւն,
Արտի մը եզերք:

II

Հայ բրնագաւառն հղաւ ծով մ'արեան,
Անցաւ սիրոյ դար,
Իր ծունկը ծիծեղ սարերուն վրան
Ամէն մէկ գառան:

Մահուան հովն ալեց աւանն իսկ յետին,
Շիջաւ կեանքն ամէն,
Աստուած կսկիծէն նայեցաւ չորսդին
Ամպի մը տակէն:

Պահ մ'ամայացած արարածներէն՝
Խոկաց ինք իր վրայ,
Թէ ինք կը դիպչէր արարչութենէն
Յորչափ մարդ չի կայ:

Մէվ զարմանալիի կատակերգութեան,
Արտերուն վրայ
Կոտորուած Հայու մարմիններէն բաժան
Թէ՛ մը կ'երեւայ:

Ետր խաւտիճացած, ծովացած արտեր,
Հունձին վրայ ոսկի
Շիր շիր արիւնն է տակաւ մակարդէր
Բազկէ մ'աւնոզի:

Պլսակ են բլուներ հասկաթուխ հասկեր
Թեւին շուրջ հրզօր,
Հնձելէ առաջ ինք է հրնձուիր
Իր կեանքին կէս օր:

Մեր անդ ու արտեր միշտ հայբերուն
Եւ հասուն եղան,
Ուր բսեղծագործ բէւը մըշակի
Պանծացաւ միայն:

Թեւն օձախ կանգնեց լլուիկ ու անձայն,
Տնկեց իր այգին,
Սրբագործելով արեամբն իր հնձան,
Զոհելով հոգին:

Գեղանձն հսկայի հրաշագործող քեւ,
Ուր դրժոխազնեայ

Երկրին մէջ կերտեց արեամբ մշտատեւ
Դրախտ դիւթանըմայ :

Ջարնըւած հօտին բեկորը վերջին,
Վերեւն արեգակ
Լոյսեր կ'արձակէ, օճախին առջին,
Ջերդ լուսապըսակ :

Հոն դիւցասընունդ թեւն ազգին կտրաս
Հողին է կառչեր,
Մարմնէն՝ տարաճջաս, հողէն՝ ոչ անջատ,
Որ ըլլայ միշտ տէր :

Պիտի անդանէ աև Երկն ապազայ
Հողէն անբաժան,
Մեր ազատութեան այգերուն ոսկեայ
Ջերդ եղջիւր վաղուան :

Ծրնաւ Միլոյի գըլուխն Աստղկան
Փրփուրէն ծովու,
Դարեր ետ ելաւ մեր ծովէն արեան
Թեւ մը անարկու :

Երկուքն անմահին կատարելութիւն,
Անբաժան խորհուրդ,
Մին Գեղեցկութեան, միւսը Ուժին,
Վրէժին անյագուրդ :

Ուժն է գեղեցիկ, գեղեցիկն է ուժ,
Համաստուածութիւն,
Որ կրնոջ զրկուն վրայ մարմնացաւ յոյժ
Եւ թեւին Մարդուն :

Մին գրկեց ծովը, միւսը երկիր,
— Անբաւ Ջոհարան, —
Երկու հսկողներ, անմահ ջահակիր,
Ծովերու վրան :

III

Թեւը դիեցուց հողն արեամբ՝ խափուր
Վարդին պէս կարմիր,
Եւ կառչած մրնաց նոյն հողին թափուր,
Իբր հողն անյարիր :

Ջոհերով ծնգած, պարտասուն ազգին
Կտրաս թեւն հրզօր՝

Վաղն Երիվարը կը վարէ փառքին,
Դիւցազնութեամբ նոր :

Ան պիտի պատէ հողն ակօսաբեկ
Եւ արիւնլուայ,
Մեր աստղերուն տակ կանգնելով մէկ մէկ
Դրախտներ հրնօրեայ :

Ակօսէ ակօս կարմիր շիթ մ'արդէն
Ինկաւ սերմին վրան,
Որ վաղուայ բաջերն հացի փոխարէն
Վրէժը որոճան :

Ան պիտի վառէ իր լիաբուռ
Օճախը վաղուան,
Մեր կապոյտն ի վեր մրխալով չոխտակ
Ծրխաններ վրան :

Սատկած իժի վայրն կ'անի խնկնիին
Պատգամեց Վիրգիլ.
Կորաւ Մոնկոլ իժն, որուն կաղաղին
Վրայ կ'արձակէ ծիլ՝

Մեր ոսկեխոտը հէքեաթին ոսկեայ,
Հին դարուն բարօր,
Եւ ծառաբրնակ Պանն անոա կուգայ
Ջարնել Սրինգ նոր :

Թեւն արեան ծովէն ծնցրնէ պիտի
Այսպէս Դիցուհին,
(Մայր հայրենիքը, հագած՝ Անանի
Գեղն աստուածային) :

Ամէն հայրենիք աստղին տակ ամէն
Եղաւ Դիցուհի,
Միշտ արիւնլուայ եւ կախարդօրէն
Հագած ծիրանի :

Եւ մարդն անորէ դիւթուած՝ միշտ անոր
Դիմեց տարփական,
Երբ իր մէջ ծրնաւ հոգին լուսաւոր
Այս նոր Աստղկան. . . :

1920 . ԼԵՒՈՆ ԵՍԱՅԱՆԵԱՆ

ՀԱՅՈՒՆ ԽԱՉԸ

Խաչը չարչարանք մ'է, և չարչարանքն է որ փրկութիւն և ազատութիւն կը ծնի։ Ահա՛ ոյդ գեղածիծաղ աշշալոյսը դեռ չբացուեցաւ Հայաստանի սգազգեցիկ աւերակացը վրայ. իրաւանց և արդարութեան տապանէն լուսաճեա աղաւնի մը ձիթենեաց ճիւղով մեր փրկութիւնը դեռ չաւետեց մեզ։

Անվերադարձ են բազմաթիւ կեանքեր նահատակեալ Հայոց՝ որոնց չունինք ինչ ի կշիռ, բայց եթէ բոլոր անգադար և արդար պահանջ մեր անպարտ արեանց՝ որոնք ո՛չ միայն Տաճկաստանի պղծեալ հողերը ներկեցին, այլ և իրաւանց անբռնաբարելի զօրութեամբ դղրդեցին երկնից պետութիւնը յարդար վրէժխնդրութիւն. վասն զի անոր արդարութեան արեգակը դեռ չերեւցաւ Հայութեան այգաբլուրին վրայ. այլ վաղ կամ անագան իրաւանց սրբափայլ պրոշակը պիտի ծածանի Հայաստանի վրայ, և այն ատեն անհաւատութեան աշխարհը փորձով պիտի տեսնէ և հաւատայ թէ արդարութիւն և իրաւունք ա՛յնչափ անբռնաբարելի են, զոր տիեզերաց ամէն զօրութիւնք չեն կարող յաղթանակել։

Սիմոն Ֆէլէկեան

Սուգ առին Հայոց եկեղեցիք, ժողովուրդն արտասուեց դառնապէս, ողբաց հայ գրականութիւնը, կոծեցին ժամանակակից պատմութիւնք, հայ բանաստեղծիչ վշտակիր քնարը մանկան մը պէս հեկեկեց, և մեր որդեկորոյս Մայրն Հայաստան բիրով չախչախուած, սուրով չարդուած, հողերու տակ կենդանի Թաղուած, խորերու, ձորերու և ծովերու մէջ անողորմաբար նետուած, իր ծոցածին որդւոց դիակացը վրայ հոգեպատռիչ հառաչանքով կը մնայ վշտաչարչար։ Ցաղթո՛ղ դար և անբացատրելի՛ արդարութիւն։

Պատմութիւնը որ անկորուստ կը պահէ ազգաց առաքինութիւնն ու վատութիւնը, Ո՜ւ Հայու արիւնախառն արցունքով աբձանագրէ նախատինք մը ազգաց ոմանց, անէծք մը՝ յաջորդող դարուց աւանդելի, նաև արդար վրէժխնդրութեան կտակ մը մեր ապագայ սերունդին։

1900

ՍԻՄՈՆ Հ. ՖԷԼԷԿԵԱՆ

Ոսկի խօսքեր

❀ Դիւրաւ չէ կընաք կարեկցիլ մարդ այն ցաւերուն զոր ինք չէ կրած։

(Ալֆ. Գաւ.)

❀ Չարմանալի է տեսնել բռնաւորներ որոնք կը կարեկցին ուրիշներուն զոհերուն վրայ։

ԱԵՊԻԼԻ ՎՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՏԱԿ

Տարագրութեան արհաւիրքներէն՝ յիշողութեանս մէջ անջնջելի ձեացած սարսռէջուչիչ եղերապատկերներէն մին է մանուկներու վաճառումը Սեպիլի վրաններուն տակ։

Սեպի՛լ... այս անունը ինչ անդորհական սարսափով կը համակէր հեգ տարագիրներու հոգիները, Հալէպէն մէկ ժամ հեռու, դէպ ի Արեւելք, քնդաւածակ դաշտ մըն էր Սեպիլը ուր կը դրկուէին Հալէպ հասնող տարագիրները, Տանկ ալ Տէր Զօր գլուխը համար։ Դէպ ի Ժողովք տանող առաջին կայարանն էր ան։

1915 Դեկտեմբերի վերջերը երբ Հասայ Սեպիլ, դաշտը ծածկուած էր հազարաւոր վրաններով՝ որոնց մէջ խճողուած էին պարագիրները, Խարբերդի, Մալաթիոյ, Տիգրանակերտի, Պարտիզակի, Ասա-Փազարի, Զրուսայի, Ա. Պոլսոյ, Ռոտոսթոյի, Ադանայի, Այնթապի, Փիլիսի, Գօ-խալի և Էնգիւրիի կողմերէն քշուած, շատերը, մանաւանդ անոնք որ առանց երկաթուղիի օժանդակութեան ճամբորդած էին, ճամբան կողոպտուած էին Քիւրտերու, Արաբներու կամ Թուրք չէթէներու կողմէ և սոսկալի Ցաղթ եղած էին մօրէ մերկ վիճակի մէջ,

Երուանդ Օտեան

Թիֆիւսը, Թանջքն ու Ջերմը կատաղօրէն կը հնձէին օրական 5–600 կեանքեր։ Աղքատաւոք կառքերը առաւօտուն մինչեւ իրիկուն, վրանէ վրան կը պատէին՝ մեռել ժողվելու։ Ամէն մէկ կառքի մէջ 10–12 դիակ կը դիզուէր։ Եւ կը պատահէր որ հոգեվարքներ մեռելներու հետ խառն ի խուռն կառք կը նետուէին, իբրեւ իսկ աերերուն հաւանութեամբ։

— Շատ բարակ նայելու տանը չէր... քանի մը ժամէն անանկ ալ պիտի մեռնէր անանկ ալ... մութը կը կոխէր ու կառքերը պիտի դադրեցնէին իրենց երթեւեկը, պէտք էր օգտուիլ առիթէն։

Եւ որովհետեւ հագուստի ու ճերմակեղէնի պէտք կար, մեռելները կը մերկացուէին և այնպէս կը նետուէին կառքերու մէջ։ Ու այս ահռելիօրէն եղերական բաները կ'ըլլային ամէնուս աչքին առջեւ, անբանաձած անտարբերութեան մը մէջ։

Բայց ամէնէն սոսկալին՝ մանուկներու վաճառումն էր։ Գնորդները կառքով Հալէպէն կու գային և քնդհանրապէս արաբ և հրեայ կիներ

էին։ Կառքին կ'իջնէին ու վրաններէն կը շրջէին՝ հարցնելով. «Ծախու տղայ կա՞յ»։

Մայրեր որոնք տակաւին պատառ մը հաց ունէին ուտելիք, առանց կուշտով կը վանէին զանոնք. բայց ուրիշներ, անօթիներ, լացակոծով և անէծքով իրենց զաւակները կը յանձնէին քանի մը մէճիտիէի փոխարէն։

Ա.ֆոտոգրաֆ Օշեան Երուանդ ի Տարսոն

Կնորդները որոնք հետաքրքրուեցան նարինջ ու սիմիթ բերած էին, փոքրիկ աղջկան ձեռքը նարինջ մը կու տային, —որովհետեւ այդ կիները միշտ աղջիկներ ծախու կ'առնէին,— ու խեղճ անօթի փոքրիկը կը յարձակէր նարինջին վրայ և կը սկսէր կեղեւովը միասին կրծել, իսկ սիմիթը ցոյց կու տային միայն ու կ'ըսէին. «Այս սիմիթն ալ կառքին մէջը կ'ուտես»։

Ու սովահար աղջնակը, դառնուկի մը պէս որ բուռ մը խոտին հետեւէն կ'երթայ, կը հետեւէր կիներուն, մանաւանդ սիմիթին, լալով և առանց առնելու՝ մայրիկին նայելով . . .

Քանի՛ քանի՛ անգամներ խելայեղ մայրը, իր զաւակը վաճառելէ ետքը, վազած ու կառքին մէջէն ետ յափշտակած էր զայն, դրամը գնորդներու երեսին նետելով։ Բայց աւելի յաճախ գոհացած էր ցուցին մէջ գալարուելով և թողած՝ որ կառքը հեռանայ, իր մայրական սրտին ու աղիքներուն վրայէն թաւալելով։

Տեսայ մայր մը որ իր երկու զաւակները վաճառելէ քիչ ետքը խենթեցաւ և ստիպուեցան հիւանդանոց փոխադրել։

Տարագրութեան չարչարանքներուն ամէնէն տաժանականը մանուկներու այս խլուռմն էր իրենց մայրական ծոցերէն։ Եւ այն մայրերը որոնց զաւակները յափշտակած էին բռնի, ա յնքան չէին ազդուած՝ որքան անոնք որ, իբր թէ կամովին, իրենց ողաքը կը վաճառէին։

Անոնք որ տարագրութեան այս ահարկու կեանքը ապրեցան՝ կրնան քսել երեմիա մարգարէի պէս. «Ես այն մարդն եմ որ Տառապանքը տեսայ»։

27 Օգոստոս 1920

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՇԵԱՆ

Ա.ՅԺՄԷԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

❀

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆԸ

Տղան.— Այս առաւօտ ձեր աչքերը հարցաքննիչ են, օրիորդ, եւ իմ ճակատս ալ յանցաւոր։ Իրաւ է թէ կ'ուզէի շատ բաներ քսել ձեզի, բայց կը հրաժարիմ։ Ներեցէ՛ք . . .

Աղջիկը.— Ուրեմն ի՞նչ էր ձեր երէկ գիշերուան քնթացքը։

Տղան.— Ցիմարութի՛ւն։

Աղջիկը.— Չեմ հաւնիր։

Տղան.— Կը կրկնեմ, յիմարութի՛ւն։ Ցիմա՛ր է ամէն այր որ կը դանուի իգական հրապոյրի մը առջեւ, ինչպէս պարզամիտ է ամէն կին՝ այրական շողոքորթութեան հանդէպ։

Աղջիկը.— Ես ձեզի ո՛չ շողոքորթի կը կարծէի, ոչ ալ յիմար։

Տղան.— Ատոնք ճշմարտութիւններ, անխուսափելի ճաճանչներ են որոնք դա՛ղձալ կ'ունան ծնիլ՝ երբ հոս եկա՛ք։ Մի՛ խորշիք, օրիորդ։ Խոյլատրեցէ՛ք որ երեմիդ չնայիմ, նոր յիմարութիւններէ ղերծ մնալու համար։

Աղջիկը.— Ցիմարութեան ինչո՞ւ սկսաք՝ երբ պիտի չշարունակէիք։ Այն առեն, դուք բարեկամ չէք եղեր, այլ վաճառական մարդ մ. պէտք է վախնալ ձենէ։

Տղան.— Կրնաք վաճառական մարդ մը նկատել, կրնաք ալ վախնալ. բայց վաճառն ու վախը չեն խափաներ տարփանքի ժայթքումը. կը յապաղեցնեն և կ'ուժովցնեն։

Աղջիկը.— Ցափտուածքներու կը տարուիք։ Լսէ՛ք թէ գիշերային բաղձանք մըն էր լոկ, և վերջացա՛ւ։

Տղան.— Եթէ կ'ուզէք՝ այդպէս մեկնեցէք։ Բիչ մըն ալ իրաւունք ունիք, բայց ո՛չ ամբողջովին։ Իրա՛ւ է. լիալուսին էր երէկ։ Գիշերային արծաթոզող այդ պայծառութիւնը տարփանքի լարերը կը բանկցնէ իմ ներսս։ Աւելի՛ մեծ և աւելի ղգայուն քերթուած չեմ ճանչցած՝ քան պայծառալուսնի գիշերուան մը առասածային թրթռականութիւնը։ Ամէն լար պարիկ մը, ամէն չշուկ երաժշտութի՛ւն մը, ամէն գիծ նկար մը, ամէն առուեր հրաշալիք մը և ամէն մարդ հրեշտակ մը կը դառնայ հոն։ Տկա՛ր եմ, եթէ կ'ուզէք՝ հիւա՛նդ եմ լուսնափայլ գիշերուան համար։ Կ'ուզեմ շնչել, խրտչիլ, խմել այդ օծական վեհութիւնը. կ'ուզեմ գրկել, պարուրել, գրաւել այդ առատափ անհունութիւնը. կ'ուզեմ տիեզերաչափ առուած մը բլլալ՝ և սիրոս լեցնել անոր հեշտաձուիկ ցոլքերուն չրվէժը . . . Այս անկարելիներուն առջեւ, դէմ կ'ուզամ տարփանքի ճառագայթի մը աչքերուս համար և համբոյր մը՝ շրթներուս վրայ։ Անխափան իղձ մըն է ինծի համար սիրել, համբուրել և բոպէ՛ մը գոնէ անէանալ, անհետանալ այդ երկնաշնորհ ծորումին տակ . . .

Աղջիկը.— Ու ճիշդ այդ պատճառա՛ւ եր որ երէկ գիշեր չանկարծ գրկեցիք զիս, ես որ ինքզինքս ձեզի կը վստահէի, զի ոչ իսկ կասկածելի բառ մը չշնչած էիք ցարդ։

Տղան.— Բառերը՝ զեղումին քով ա՛յն են, ինչ որ ճանճերը շինճղուկին քով. իօսքերը կը խանգարեն ու կը տկարացնեն յուզումը, ինչպէս առուները կը տկարացնեն ակին ժայթքը։ Շրթունքները չէ՞ն որ սիեզերքի բոլոր բառերը կը պահեն իրենց մէջ, եւ բազուկները չե՞ն որ կ'արտայայտեն ստեղծագործ շարժումը։

Ցարուհի Չարպօճ
Յակոբ Տէր Յակոբեան Արմ. Տէր Յակոբեան

Աղջիկը.— Անկեղծ պարագայի մէջ, բանաձեւդ արդարական չէր։

Տղան.— Օրիո՛րդ, տարփանքը՞ն ալ կ'ուզէք նպցնել սեթեւեթներուն քուրջերը։ Սիրոյ գարերու մէջէն կ'անցնի անխոթոր եւ իր ժուժկալութիւնները կամ յայտնութիւնները կը պարտի ընդունելութեան ժամերուն։ Տաւերահնչող անկիւն մը, լուսնափառ պուրակ մը, առուտեան մթնշաղ մը մեր երակները կ'այրեն, ինչպէս գիտէք... փորձե՛ք։

Աղջիկը.— Տեսո՛ւր փորձ՝ ձեզի համար։

Տղան.— Ո՛չ այնչափ սխուր՝ որչափ կ'ուզէք դառնալ։ Երէկի չիմար համբուրողին ա՛ռ յանդգներ է պաղարիւն խօսակիցը. վասն զի, տեսէ՛ք, հիմա մեր գլուխին վրայ արեւը կայ, գաղտնացիր և անայլայլ արեւը՝ որ իր ճառագայթները ճշմարտութեան գամերու պէս կը մխէ մեր աչքին; մեր գանկին խորը։ Արեւը արթնցուց զիս իր լուսին-քրոջը թոյլատրած թմրութեան տաւտ հատանական սխալիս։

Աղջիկը.— Ա՛հ, արդէն իսկ կը խոստովանի՛ք. ա՛խ այրերդ որ միշտ կը սխալի՛ք երբ կիներու դէմ բլլաք, իսկ անսխալ էք միշտ՝ ձեր շահերուն և ինքնահաւանութեան առջեւ։ Բաւական է, ա՛լ մի խօսիք։

Տղան.— Դեռ չբա՛ց՝ ինչ որ պիտի բսէի։ Թոյլատրեցէ՛ք, որովհետեւ կը փափաքիմ ձեր ներումին, Զիս երբ փոխուած և դասալիք կը տեսնէք, հաւատացէ՛ք քիչ մը որ ձեզի՛ համար է պարզապէս...

Աղջիկը.— Ո՛հ, չարաչա՛ր ազնիւ էք. մերսի՛։

Տղան.— Այ՛, պարզապէս ձենդ խնայելու համար հաւանական պատրանք մը։ «Յաւիտենականին» գաղափարը կը չղթայէ ձեզ. գիտեմ սակայն եւ ես կրնամ դիտնալ նաեւ թէ, այն յեղակարծ համբոյրը զոր յափշտակեցի երէկ իրիկուն ձեր այտերէն, ձեզ մինչեւ առտու այրեց իր ցնորքովը, և ինչէ՛ր, ինչ պատկերներ ողողեցին ձեր միտքը, և ինչ յաւերժականի յոյսեր լեցուցին ձեր սիրտը։ Դիրկընդխառնումիս պահէն եաք, ձեզ բնկճող լռութեան գուցէ չանդրադարձաք Հարուածմը կրողի պէս գլխահակ, խուսափողական և լուռ դարձաք։ Բան մը չկրցի քսել և բան մը չբսի՛ք։ Սիրոյ կրակը կ'ուզէր իյնալ ձեր աչքին մէջ և կը կայծկլտար անոր շուրջը։ Հիմա, տեսէ՛ք, ժպտուն էք անոր կընկալէ և ակնկալութեան գալուկով. երազապաշտ գիշեր մը կը մտանէ այդ եւ երազներդ յաւիտենականի առանցքին վրայ կը դառնան դժբախտաբար։

Աղջիկը.— Առանց յաւերժականի գաղափարին՝ կը կարծէ՛ք որ իրական բլլայ հաճոյքը։

Տղան.— Ես այլապէ՛ս ալ կրնամ խորհիլ, եւ քանի որ գիտէի այն յուսալից ակնկալութիւնը որ պիտի ողողէր ձեզ և յաւերժական կապի մը յոյսով պիտի մօտենայիք ինծի, մինչ ես ատրպեր կը խորհէի այդ մասին, ա՛յդ իսկ պատճառով կը փորձեմ այս օրէն խզել երէկ գիշերուան սխալած յուզումը։ Ձեզ խաբել և պատրել չեմ ուզեր. ձեզ կը սիրեմ և կը տենչամ, բայց ո՛չ յաւիտենական կապի մը չղթայովը։ Կրնայի ձեզի հետ բլլալ՝ ա՛յնչափ որչափ որ կամիէի, և յետոյ՝ քաշուիլ եա, քան մը չպատահած պէս. բայց այս խաբէութիւնը խնայեցի թէ՛ ինծի և թէ ձեզի, փոխանակ վազը լեցուն ըսժակը շրջելուն, թող այժմէն չորնայ կաթիլը։ Արժանապատո՞ւ չէ՛ք տեսներ բնաջնջումը։

Աղջիկը.— Ապա ուրեմն ինչո՞ւ սկսաք...

Տղան.— Սկսայ, որովհետեւ, կրկնե՛մ դարձեալ, անկարելի է որ մարդ մը յիմարութիւն չգործէ՝ երբ վեհազօծ պահու մը հանդիպի հեշտանքի ծաղիկի մը, ինչպէս էք դուք։ Այս առտուան խօսքերէս յետոյ, կրնանք մշակել այդ երազը։ Դրի՛նք կէսն իր տեղը, կրնանք յետոյ, կրնանք մշակել այդ երազը։ Դրի՛նք կէսն իր տեղը, կրնանք խօսքը շարունակել։

Աղջիկը.— Այլ եւս խօսելու հարկ չի կայ, վերջացո՛ւ։

Տղան.— Կրնա՞նք խօսիլ՝ երբ սա յիմար «յաւիտենականութիւն»ը վտարենք մեր բառարանէն։ «Յաւիտենական սէր», ինչ ապուշ բառ որ աշխարհի սկիզբէն մինչեւ այսօր կը յեղյեղուի ամէն շրթունքէ. և սակայն արդեօք մէկ շրթունք իսկ կրցա՞ծ ճաշակել իրապէս յաւիտենականն... բանջարանոցի չրանիւ մը որ ճռնչելէն կը դառնայ յաւէտ՝ աչքերը կապ գրասեղ մը կողմէ։ Յաւիտենականն... խրոխտ ապառաժներն ու հիմալայական բարձրութիւնները իսկ չեն, ո՛չ ծնաց ճղճիմ մարդուն մտեղէն սիրոյ։ Յաւիտենականը ա՛յն բոպէն է որ ինքզինքիս կը մոռնանք։ Առաջին համբո՛յրն է Յաւիտենականը,

առաջի՛ն օրը ինքնանուիրման «Յաւիտենական» բառը խարհական պիտակն է զոր կ՛անջքնեն բոլոր սրտակներու. կը բանաս՝ աղբեցու-թեան մը յոյսով, բայց ներկուած ջուր միայն կը գտնես հոն։

Աղջիկը.— Արդիական չեմ կ՛բսէք, բայց արդիական բաներ քլլալու է քաածելը. այնպէս կը կարծեմ։

Տղան.— Սէրը ամէնդարեան է. ինչ բան որ փոխուած կը կարծէք, միտքին ազդեցութիւնն է՝ տարփանքին թափը ճշդելու համար։ Միտքը առաջներք աւելի եւս գերի էր սիրտին, մինչ հիմա այդ գերութիւնը թօթափելու փորձեր կ՛ընէ, աւելի ճիշդ՝ հաշտուիլ կ՛ուզէ անոր հետ։ Իսկապէս ոչինչո՛վ տարբեր է իմ առաջադրած սէրս այն սէրէն զոր դուք աւանդաբար կը ճանչնաք։ Ըրածս, հետեւանքը՝ նախատօ-նակին յայտնել մըն է պարզապէս։ Ասիկա անկեղծութիւն մըն է որ բնականաբար քիչ մը հաճելի պիտի չգայ փաղաքշանքով շաղուած ձեր հոգիին։

Աղջիկը.— Լսէ՛ք, պատրանքով դէպ ի Տարփանք երթալ կ՛ուզէք, փոխանակ Տարփանքէն դէպ ի Պատրանք երթալու. ապագային՝ կորգ մը խղճահարութիւններէ փրկուելու մտահոգութիւնով պարզապէս։ Եսասէ՛ր . . .

Տղան.— Այդ եսասիրութենէն դուք ալ չէք օգտուիր, օրիո՛րդ։ Ցեսէ՛ք ձեզի կը սրտվեչնեմ պատրանքի ժամը, և այն ատեն պատրանքը այլ ևս ցաւ մը պիտի չքլլայ՝ ձեր հոգին խղդող, եւ յետոյ, ինչ աւելի հրապուրիչ և արբեչնող վայելք՝ քան մերը։ Մահուան վախը մարգը կը մղէ խօլական երչանկախնդրութեան։ Մեր սէրն ալ մահչու պիտի քլլայ, և ժամէ ժամ բաժանումի սպառնալիքը որ պիտի կոտտայ մեր աղիքներուն մէջ՝ մեզի պիտի գործել տայ այն ինքնամոռացութիւն-ները զոր յաւիտենականի մտահոգութիւնն ունեչող սիրահարները պիտի չհամարձակին գործելու։ Իմաստութիւնը, խոհեմութիւնը, զգու-շութիւնը որ սեռական սէրու հիւանդագին մտահոգութիւններն են, ո՛չ իսկ պիտի համարձակին մեր պատուհանէն նայելու։ Մեր իմաստու-թիւնը՝ յարաճուն յիմարութիւնները պիտի քլլայ, խոհեմու-թիւնը՝ խօլ զեղուձերը, և զգուշութիւնը՝ անհաշիւ համրոյրները։ Մարդ ինչպէս որ շիտակ, արտաբաց և անկեղծ կ՛քլլայ մէկու մը՝ հան-դէպ՝ որմէ ո՛չ մէկ ակնկալութիւն, հաշիւ ունի, մեր սէրն ալ պիտի քլլայ այդ անհաշիւ, անակնկալու, անկեղծ և արտաբաց տարփանքը։ Այս սիրայրքը՝ հատնել, մաշել պիտի չդիանա՛յ. ջախերու ջոջի մը պես տակաւ պիտի փայլատակէ, պիտի ճարճատէ, և երբ գոյք ակարացած է՝ յանկարծ պիտի շիջի։ Յրատութիւնն ու քաշքշուք հիւծումը պիտի չճանչնայ ան։ Երջանկութիւնը զոր միամտօրէն կը խուզարկենք յաւե-տենական ու մշտական զօդերու մէջ՝ առաւել և՛ս պիտի գանենք այս փախստեայ բոպէներուն և ինքնանուիրման, լքման պահերուն։ Ասիկա արձակուրդի սէր մը, սիրոյ արձակո՛ւրդ մը թող քլլայ, բաբախուն

ջերմ յիշատակներով, ինչպէս կ՛քլլայ՝ տարիներու միօրինակութենէն հառ՝ քանի մը ամսուան գրօսական ազատութիւնը։ Այս բոցաճարճատ սիրոյն՝ բազուկներս են բաց. եկո՛ւր, օրիո՛րդ, և պահ մը վայելենք յիմարութեան քաղցրութիւնը։

Աղջիկը.— Ինչպէ՛ս երթալ... (խիսս ցածէն) յօժար է մարմինս, բայց հոգի՛ս ակար։

1920 Յուլիս ՅԱԿՈԲ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Մ Ա Յ Ր Ը

❀

«Պէտք է սպասի՛ն կեսգիշերը լուսանկել, —
«Հայերն ըմբոստ, անհնազանդ, —
«Պէտք է ջնջուի՛ն: Իսկերն անոնց յուշին վերջ»:
Ըստմրօլին կա՛ռնի է աս:

Իսրայէլ Տիրուհի

Ու տարագի՛ր կ՛երթան Հայեր՝ յանձնուած
Ոսիկանի մտրակին.
Ո՛չ տեր ունին, ո՛չ մեկ պաշտպան կամ աստուած.
կ՛անիծեն յոյսն արեւին:

Միջերնին կան ծերեր, կիներ, մանուկներ
Եւ աղջիկներ ծաղկատի.
Քանի՛ օրեր անոնք անդուլ են քարեր
Ճամբաներէն փըչտի:

Ու դեռ կ՛երթան նօթի, ծարաւ, տրտմագին,
Մինչեւ ո՛ր ուժասպառ՝
Վերերն իրենց քարերուն դեմ արեւնին,
Իյնան գետին գլխիվար:

❀

Սիրն մը յանկարծ ճամբուն մէջտեղ կը կանգնի
Եւ՝ մտքերը փետտիմ

Կը ծնրադրէ իր հինգամեայ գեղանի՝
Այղ մանուկին զաւկին մով:

Ոսկիականներն աւետիսին կը գոռան.
«Շո՛ւտ խալեցիք, կեսվուրներ,
«Գիտէ՞ք խալիճ. դեռ երկա՛ր է ձեր ճամբան»,
Ու կը շալկեն մտրակներ:

Ոսկիականին յուսամիներն են լի՛ լուսեր,
Ձրգզար ցաւը մտրակին.
Չէ՞ որ մայր է եւ սրտին մէջ ունի սեր.
Հոգին՝ մատա՛ղ է զաւկին:

«Ի՞նչ ես կեցեր, դեռ կ'սպասես, Է՛յ պոռնիկ —
Ոսկիական մը կը պօռայ —
«Չե՞ս տեսներ որ խումբը կ'երթայ աւասիկ.
Քեզ կը ծնծե՛մ անիըմնայ»:

Բայց են՝ անշարժ՝ նըման քարէ արձանի,
Դեռ կ'սպասէ զաւկին մօտ.
Կ'զգայ որ իր յոյսը միակ կը մնո՛ի, —
Միա՛կ որդին՝ պառկած հող:

Խումբին ոտանէ կը թախանձեն Հայուհին՝
Որ շուտ իրենց միանայ.
«Երթա՛նք, կ'ըսեն, թո՛ղ զաւակդ իր վիճակին.
«Աստուած գանի կը հոգայ».

«Վայկեա՛ն մըն ալ — կը պաղատի հիմ այրին —
«Ըսպասեցիք վայրկեա՛ն մ'ալ.
«Հրեշտակներն եկեր՝ որդիս կը տանին
«Հա՛դուկի՛ մը շուտափայդ. . . »:

«Հերի՛ք որման մըղոցացիր, խնդազա՛ր,
— Գոռաց կրկին ժանեարման —
«Ոտի՛ն եիր. շան յակոտի մը համար
«Միթէ մոռցա՞ր հու ճամբան»:

«Տեսի՛ն, անիս կը բլնանայ իմ որդիս,
— Կը զառանցի մայրը հիմ —
«Հիմա երթանի ո՛ւր որ կ'ուզեմ. տարի՛ն գիս
«Փոսի մը մէջ նետեցեի՛ն»:

Եւ իր սրտին պոռթկալով ճիչ մը վայրագ՝
Ճամբայ կ'իյնայ...: Խե՛նթ է նա.

Մազերն հովին՝ կը հրիրայ. «Պատարա՛գ,
«Մեռա՛ւ աստուած տրտմօրեն. . . »:

❀

Արեւն աշնան, արիւնոտ ալիք մը իրեւ,
Լճտան եզեր կը մարի.
Վերեն կ'անցնի ագռաւներու տարմը սեւ,
Հոտն առած մեկ նոր որսի:

Գօնիա, 1916 Նոյ. ԻՍՐԱՑԵԼ ՏԻՐՈՒՆԻ

Ասեցիօֆ Սկիւտար՝ Հալէպլեան ընտանիքին տունը ծուարած, Չէօկիւրեան Տիգրանի հայրենակից այս Հայորդին ալ — այլ անուամբ Արիս Իսրայէլեան — զերծ չմնաց ջլօթակի պատճուրիւններէն եւ ուր ուրեմն կորաւ անհետ՝ եղերաբախտ իր ընկերներուն նման՝ Մեծ Նոգի նահապարհին: Տառապանքի օրերուն, ան չկրցաւ գրիչը լքել, եւ թուղթը զոր ձեռք անցուցինք՝ նմուռք նմուռք, frջինքի ու կեղտի խառնուներով, — տան բան խօսեցաւ մեր աչքին՝ սարսափի շրջաններէն:

Տ. Թիլո.

ԿԱՐԾԻՔ

Տարեցոյցդ Թղթատեցի հեւիհեւ, դողդոջ ձեռքերով ու խռովք մըն ալ հոգւոյս մէջ: Դրագետի լրջութիւնդ պահած ես միշտ, ու կարծես քեզի համար վարժութիւն ու պահանջք մը եղած է ամէն նիւթ իբր հիւսելով՝ հատուածի փունջ մը կազմել և նուիրել աղգիդ: Այս անգամուանք ծակայն հիւսեր ես — սոսկո՛ւմ — ցեղիդ գեհաննոս տրիւնէն, բզքտուած մանուկներէ, ջախջախուած գանկերէ և ոսկրերէ: ուղեր ես աղգիդ մատիրոսագրութիւնը խտացնել ականատեսի աչքերովդ, յանձնելով զայն տիեզերական պատմութեան, նոր աղգերը Թող կարդան և դիտնան Թէ այն Մեծ Ոճիրին մէջէն իսկ կանգնեցան մեր Մայր-Հայրենիքն ու անոր անպարտելի բանակը:

Պանկալթի Հ. ՅՈՎՍԵՓ Վ. ՏԵՐ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

❀

Ձեր՝ նաև ամէնուս Տարեցոյցը մէկ շունչով կարդացի: Հան ամէն գիր՝ արցունք մը — քով քովի շարուած — տակաւին չվերջացող մեր տառապանքը կու լար: Վստահ եմ որ գանունք գիրն առնելու և շարունակելու՝ կրկնապէս վերապրեցաք ձեր ու ձեր ցեղին «խաչի ճանապարհ»ը:

Պոսթըն ՎԱՀԷ ՀԱՅԿ

Ա. ԻԵՐԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

❀

Ան՝ օրերուն երբ պարտասած ու զառամած Ասիայէ մը, յաղթահարուած Նիւթին և Մոլին սիեղերակալ ու իմաստուն հեղինակութեան տակ, Հո՛ն, վերը մեռած էր. և Հո՛ս, վարը խճմտանքը ցաւագնօրէն տեղի տուած Եսին բացարձակ ու կարմիր սիրականութեան առջեւ, խորտակ կը քնանար. այն սեւ օրերուն, Թուրք Իանակին մէկ գունդին հետ կը հասնէի Բալուի Ակէքերագ գիւղը։ Ծակաւին հետուէն, մարդկային բնակութեան նշոյլ մը երեւցած էր ինձ, և մանկօրէն կարծեր էի այդ գիւղը շէն գտնել. հիմա, մօտէն, կ'իմանայի որ հիւղակի մը երդիքէն վեր բարձրացող ծուխը ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ սեւ կոթող մը աւերակ, ամայի գիւղին վրայ անկուած, երկրէն ժայթքող լողոք մը երկինքին դէմ։ Այս գիւղն ալ, ինչպէս տեսած բոլոր գիւղերս, Հողաշէն, գլխուն գարնուած անժառանգի մը կերպարանքով, անողորմ «համաղան»ին մատնուած էր։ Հոս, հոն, հազիւ մէկ երկու քիւրտ գաղթականներ, մնացմունդ կը դեգերէին։ Բարձրերէն ուռիներու անտառակն ու գարնի եղերդ նիհար առուն միայն կու գան պատմելու կեանքը որ երբեմն կը տեւէր հոն։ Գիւղն իր մեռելական կեցուածքովը՝ հիմա հողագամբանի մը տպաւորութիւնը կը թողուր վրաս։ Ծեսեր էի Ծաւրոսի սիրտէն մինչեւ Եփրատի տղմուտ ափերը, հայաբերան աւանները ու գիւղերը, թալանուած ու քանդուած, արագիլներու և բուերու բոյն։ Սակայն և այնպէս, հոս, Սէքերագ այլապէս կը յուզէ զիս, իր հողագոյն, մահարոյր, միանգամայն բողոքող, իր սեւ ցաւը հռչակող կերպարանքովը։

Սրգ. Թիւթիւնճեան
(Շարասան)

Ամառնային իրիկուն մըն է, լոյսին ու խաւարին եղբայրացման պահ մը։ Թուրք քնկերներու հետապնդող նայուածքներէն ապրած, կը նետուիմ վրանէս դուրս դէպ ի գիւղ, շրջագայելու և Մեծ Եղեռնէն քանի մը տեղեկութիւններ առնելու համար։ Փլփլած տուներու երբեմն քովէն, երբեմն տակէն կամ վրայէն կ'անցնիմ, յամրաքայլ ու ծանրաբեռն, որպէս յուզարկաւոր տանելով սրտիս մէջ տարտաղնաց ցեղիս անկշռելի ցաւին ծանրութիւնը։ Գիւղին արեւմտակողմը, քարուկիր շէնք մը կը նշմարեմ։ Հայու հոտառութիւնով մը կը դուշակեմ. եկեղեցին է։ Յածում, նեղ դռնակէ մը ներս կը մտնեմ. հատատուն պատերով, չորս աղքատ սիւներով, քառակուսի սրահ մըն է. ձեղունը՝

օր մը, հո՛ն ապաւինած Հալածական Հայերու ի խորոց սրտի երկինք արձակած աղերսանքներէն, քարերն իսկ փշրող խռովաշունչ աղօթքներէն՝ ծակծկած, ճաթռտած ու փլփլած էր. շուրջս, պատերուն վրայ հազիւ կը նշմարուին քերդուած ջրանկարներու հետքեր. տպին կը տեսնեմ, վայրագօրէն յօշոտուած սուրբերու դէմքեր, քիչ մը անդին՝ գլխատուած կամ թեւազուրկ խաչեր, սառնաշունչ մերկութեամբ հրեշտակներու կտրատուած ոտքեր, թեւեր, մատներ։ Գլուխս կը դարձնեմ դէպ ի խորանը որ յօրանջող բերնի մը բացուածքին պէս խորշ մըն է միայն. ո՛չ սեղան կայ, ո՛չ ալ կաթուղիկէ. ճակատը ոսկետառ արձանագրութիւն մը աչքիս կը զարնէ. կարդալու համար զայն՝ կը բարձրանամ ոտքերուս մատներուն վրայ, որովհետեւ հազիւ կը նշմարուին տառերը ձեղունին ծակոտիքներէն ինկած տմոյն ու չուաքրուն ճաճանչներու թափփփուքին տակ։ Եկեղեցիին անունն է, գիւղին պաշտպան սուրբին անունը, Ս. Թորոս։ Հոգւոյս բոլոր դառնութիւնն ու ալեկոծութիւնը դնելով նայուածքիս մէջ, վայրկեան մը կը դիտեմ զայն. կ'ղգամ որ իր յանցանքին ահաւորութենէն կը դողդողայ, իր ամօթին սաստկութենէն կը ժպտունի ան, կը խորհիմ, այս սուրբը տակաւին ինչո՞ւ կը յամենայ մնալ Հո՛ն, վերը, երբ Հոս, վարը մեռելութիւնը կը սիրապեսեր այնքան բացարձակօրէն։ Ընդէ՞ր ան, այդպէս վայրենի ու հեգնող յոխորտանքով մը, կը յարատեւէր ծածկուիլ լուսեղէն տառերու շղարիւնտակ, և գահակալել տաղտուկային արդահրութեան, քրիստոսասանդ սիրոյ բարբարոս խողխողումին։ Մչ, ան պէտք չէր այլ եւս ապրեր ու շարունակէր իր գարաւոր tartufeութիւնը, իր խեղկատակ պրոբութիւնը։ Գետնէն քարեր կը ժողովեմ, կը յարձակիմ իր վրայ, մոլեգնօրէն կը քարկոծեմ զինքը, մինչեւ որ կ'անհետանայ իր անունը, իր պատկերը տեսողութենէս։

Պարտականութիւն մը կատարած մարդու գոհունակութիւնով, անօրինակ վայելքի մը ցնծութեամբ արբշիռ՝ եկեղեցիէն դուրս կ'ելլեմ։ Շուրջս դիշերը կ'երկնէր, լուռ ու ծանր վեհափառութեամբ մը։ Ձախս կը դառնամ, յանկարծակի հոգիս կը լեցնէ տաճարին բնդերքէն փախչող աղբիւրի մը, դրացի ուռիներու մեղմօրօր սօսափիւնովը քաղցրահառնուած, արծաթ կարկաչը։ Ջուրին անհոգ և արագ երգը, որուն մէջ, միանգամայն հառնելու անզուսպ ենչ մը կար կարծես, համատարած մահը կը հերքէր։

ՍՐԳ. ԹԻԹԻՒՆՃԵԱՆ

(Իր ամենիպ մէկ պատմուածքին ակզբնամասն է այս)

Ոսկի խօսքեր

❀ Պզտիկցնել ուզելով ինչ որ մեծ է, մարդ ինքզինքը պզտիկցնելու վտանգի՛ն կ'ենթարկէ միայն։

❀ Ոչի՛նչ այնքան կ'անձկացնէ միտքը, որքան խարուած բլլալու վախը։

Մեռելոցը

❀

Տարօրինակ թափօրը յունական վանքէն կը յառաջանայ։ Իւրաքահանայ մը, ծնօտին վրայ երկար և ցանցառ մօրուքով, շուրջառ մը ուսին և գիրք մը ձեռքը՝ կը հետեւի սպիտակ հագած կնոջ մը։ Ետեւէն աշնուականի դիմագիծով, բայց գործաւորի համազգեստով մարդ մը կը տանի թիթեղէ յարմարցուած խնկաման մը, որ պարապին մէջ անյուսօրէն կը ճօճի։

Խունկին բոյրը, հնոտեան բուսականութեան մը մէջէն կրկնակի զգացուած, ուռնգերս կու գայ գդալ քաղցր միսթիքականութեամբ մը։

Յովհ. Պօղոսեան

Հայ կղզիի բարձունքին վրայ, ժայռի մը կուշտին նստած՝ կը հետեւիմ թափօրին։

Վարը փռուած ծովը խօլ հովի մը համբոյրին տակ սպիտակ խռովքներ ունի այսօր։

Վերը երկինքը, որուն պիտի կրնայ ճակատս հպիլ, ամպ է պատած, արտասուել կ'ուզէ։

Թափօրը կ'ուղղուի մօտի պզտիկ դերեզմանոցը, ուր տապնեակ մը փայտեայ խաչեր իրենց թեւերը կը պարզեն անհունութիւններուն։

Քահանան կը կարդայ։ Կիները կը խաչակնքեն։ Մարդիկը գլուխնին կախած՝ ձեռքերնին կ'ամփոփեն կուրծքերնուն։

Հեռուն լացող ամբոխի մը հեծքն է որ կու գայ կարծես ծովէն։ Խունկին ծուխը կ'երթայ խառնուիլ ամպերուն, որոնք կը թռչին դէպ ի անծանօթ ուղղութիւն մը։ Մեռելոց է։

Մտածումս, խրտչած թռչունի մը պէս, կ'ուզէ թռչիլ մեռելոցէն։

Ատենք կը պատկանէին ազգի մը, որուն մէկ թեւը Եւրոպան եւ միւսը Ասիան կ'ուզէր պարապնդել։

Ատենք կը պատկանէին ազգի մը, որուն կօշիկին ներբաններուն տակ երկիրներ և ուրիշ ազգեր կը հեծէին և որուն կայսրը Ատուածոյ կը սպառնար իր ձեռքին խաչովը։

Ատենք մեռան հոս, պանդուխտի, տարագիրի դժբախտ մահով մը։ Ինչպէս կարեկցութենէ պարպուած է սիրտս այս պահուն։

Խաչակնքող կիները կը տեսնեմ փոխակերպուած սարսափելի դիցուհիներու, որոնք թշուառութեան մէջ անասնացած մարդկութեան մը առջեւէն կ'անցնին, իրենց պերճանքի և շուայտութեան ցուցադրումով ալեկոծելով անոր նախնական մարդու գազանական հոգին։

Իսկ սա երկիւղածօրէն լուռ մարդի՞կը։ Անոնք վատեր են, որովհետեւ փախան՝ փոխանակ մեռնելու։ Դասալիքներ՝ բոլորն ալ իրենց հայրենիքին, որ այքիս առջեւ կը լայնայ անհուն գերեզմանոցի մը պէս։

5 Յուլիս 1920։

ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Նամակներ Տ. Զէօկիւրեանէ (*)

❀

Սիլիվրի, 6 Յուլիս 1908

... Զուարթ գիւղացիութիւն մը եղաւ ասիկա. բայց բաժանումը տխրութիւն մը ունի. կարծես հեռուոր տեղ մը կ'երթայէ, ձեզմէ շատ հեռու, և պահ մը զղջացի նաւ նստելուս։ Նաւը կը հեռանար այնքան դանդաղ որ շատ երկար առիթն ունեցայ դիտելու Սկիւտարի բարձունքները։ Ու տակն տակին կ'քսէի. «Ինչ կ'ընէ արդեօք

Եղեռնախոս Զէօկիւրեան եղբայրները

Տիգրան

Յովհաննէս

Նոյեմին... վերջապէս Հայաստան փաշայի հոյակապ շէնքերը կը պղտորին ու ֆանարի նոճիները կը սեղմուին իրարու մէջ. ա՛լ բաց ծովն ենք. հաճոյալի հով մը կ'անցնի օդէն. նաւը եզերքները կը քերէ

(*) Հատուածներ են ասոնք մտերմիկ նուիրեալ զորս տարաբախտ գրագէտ-ուսուցիչը յղած է իր ուղեւորութեանց ատեն՝ Հալէպլեան ընտանիքին որուն աղջկան Օր. Նոյեմիի հետ միութիւն խոստացած էր ինք։ Ծագկատի առնակոյսը տակաւին «ապրեցաւ վարդերու նման» առտո՛ւ մը միայն։ 1910ին։ Տիգրան նոյն տարւոյն վերջերը հանել տուած է ներկայ լուսանկարը։

Ծ. Թ.Ո.

ու կ'երթայ միօրինակ աղմուկով մը. բնաւ չաճապարեր, նոյն իսկ Թադոս Աղբարէ'ն անգամ կամաց կը քալէ. Ահա եէտի Գուլէի ամուր պարիսպները բիւզանդական, ահա Մագրիգիւղը. կ'երկարիմ կրկին նստարանի մը վրայ, կը գոցեմ աչքերս. տեսակ մը տարտամ զգացողութիւններ գլուխս կը տիրեն. Մեր ետին ալ՝ ասիական եղերքը Հորիզոնին հետ կը նոյնանայ, ու մզկիթներու մինարէները նիհար սաւերներ կը դառնան. Կը նստիմ նորէն, ու մօտս խոհացող Մօլլայի մը դիրքը մտաիտով ուրուագծելու կ'աշխատիմ. Բայց ինչ բան կրնար հեռացնել ինձմէ բաժանումի խեղճուկ ցաւս. Պիզատոնէն վերջ, ահա Սիլիվրիի խարակները կ'երեւան, քիչ վերջ Նաւահանգիստն ենք. Ծովեզրը գիշերով պոյտ մը ձիս կազդուրեց. Չէք գիտեր մուրհին՝ այս անսահման ջուրին գործած վախն ապաւորութիւնը. Հովը ալիքները կը հրէ ու եղերքի քարերուն վրայ անունք կը մեռնին ծափելով. Իսկ անհուն մրմունջ մը մթնոլորտին մէջ անդադար կը շրջի. արդեօք կեա՞նք ունի ծովը՝ ... Նոյեմին պատոյտի երթալու թող չվարանի.

Սիլիվրի, 12 Յուլիս 1908

... Վէպերուս համար typeեր կան հոս. անո՛ր համար մանաւանդ կ'ուզեմ շփուիմ ունենալ այս գեղջուկ մարդոց հետ, որպէս զի կարենամ մօտէն դիտել իրենց հոգին ու մտածումները. ... Ամէնէն աւելի ծո՛ւէն է որ լաւ ապաւորութիւն կ'ընէ վրաս. Հորիզոնը շատ լայն է, ու վերջալոյսները ջուրերուն մէջ՝ ալիքներուն վրայ կը նետեն ա՛յնպիսի գոյներ, որ ժամերով կը մնամ հիացած այս տեսարաններուն առջեւ. ... Միտքս գործելէ չի դադրիր. քանի՛ նորավէպերու նիւթ պատրաստեցի միտքիս մէջ, որպէս զի ձմեռը գրեմ. ... Ծաճկերէն թերթ մը առացանք այսօր, ուրիկ իմացանք Ն. Կայս. Վեհափառութեան շնորհները. Ուրախութենէս կրնաք երեւակայել. ամէնքնիս ալ ցնորած բաներ դարձանք, երբ թերթին պարունակութիւնը տեսանք. այդ խնդիրին շատ շուտ համոզում չեմ կրնար գոյացնել. ինչ որ է, խոհեմ բլլանք, «պոռ այրան տակա չօգ սու գալաըրըր», թերեւս տեսնելու օրեր ունենք. ... Շատ կը ցաւիմ եղիայի եղերական մահուան վրայ. Եթէ Հոգ բլլայի՝ բնական էր որ լաւ բան մը գրէի այդ հսկայ մասին վրայ. Մեր գրականութեան ամէնէն հետաքրքրաշարժ typeն է՝ իր բազմազան հոգեկան և գր. գիրար հակասող երեւոյթներուն համար. ... Վերադարձիս, պիտի ուզէի Նոյեմին քիչ մը աւելի կայտառ տեսնել ու նուազ ժժգոյն, մէ՛ամաղձոտ եթէ միակ խաչալ մը ունիմ որ ձիս կ'երջանկացնէ գրական աշխատութիւններուս հետ՝ ան ալ ինքն է. ամէն կերպով արժանի է իմ սիրոյս, միայն թէ... անժամանակ լրջութիւն չունենար.

... Նոյեմիս, 1910 Օգոս.

Սա պատկերազարդ քարդովս գոհացիր՝ մինչեւ որ երկար նամակ

մը առնես. Այս արձանը Ռուսճուգի մէկ պարտէզին մէջ կը գտնուի, Նուխրուած՝ 1885ին պուլկարեւսերպ պատերազմին մեռնող պուլկար զինուորներու. Ոտքի կանգնած զինուորը հիացումով կը դիտէ կարծես հեռուն կռուող իր եղբայրները. Հիմա կը հասկնամ թէ մենք ալ պիտի կրնայինք բան մը բլլալ, եթէ մեզի տուած բլլային ափ մը հող. Այս փոքր ժողովուրդները չափազանց ազգայնամոլ են. Իրենց գոյութիւնը պահելու ձեւ մը թերեւս ատիկա՝ ... Վատահ եմ որ առաջաբնէ աւելի ազէկ պիտի նայիս ինքզինքդ. Օգ, անունդ և գուարթիւն, ահա՛ քեզի յանձնարարելիք երրորդութիւնս.

Մարսիլ, 8 Օգոստոս 1910

... Օդափոխութեան գացի՛ք թէ չէ, ինչպէս կ'անց,նես ժամանակդ, լինի գրէ անպատճառ, զոր օրինակ օրուան մէջ ձեզի պատահածներդ, դուրսի երեւոյթներ, մեր ծանօթ մարդերուն վրայ, քու գացած գիւղիդ վրայ. վերջապէս ամէնէն չնչին բաներէր կրնաս գրել առանց քաշուելու, որովհետեւ նամակ մը գրականութիւն չէ և Մատ. աբ Սէվինէէ քսած է. «Երբ կարգը նամակին կու գայ, պէտք է ազատ ձգել սանձը», այսինքն խելքին փչածը գրել. Լաւագոյն նամակներն անո՛նք են որոնք կարգ, գրականութիւն, որոշ ծրագիր չունին. Ձիս քնադատի տեղ մի դներ. Նամակ տարբեր սեռի մը կը վերաբերի, և ես անպատճառ քեզ կարդալ կ'ուզեմ:

Շաթօ ծ'Իֆի բանտը
(Փախուստի փորձ)

Շաթօ ծ'Իֆ, 15 Օգոս. 1910

Մօրեղբօրս հետ հիմա կը գտնուինք հոս, ուրկէ կը գրեմ այս երկայնաղէղ քեզի, Chateau d'If կղզեակի մը վրայ շինուած բանտ մըն է Մարսէյլի դիմաց՝ ուր բանտարկուած են քաղաքական և այլ յանցաւորներ, որոնց կեանքէն նկարչուած է Ալէքս. Տիւմա Հայր՝ գրելու համար իր նշանաւոր գործը, Մօնթէ Քրիսթօ՝ ձամբու յաջողութիւններէս բաւական կազդուրուած եմ. յաջորդ երկուշաբթի ճամբայ կ'ելլամ դէպի Մարսիլիա. Շատ կարօտցեր եմ քեզ.

ՏԻԳՐԱՆ ՉԷՕԿԻՒՐԵԱՆ

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

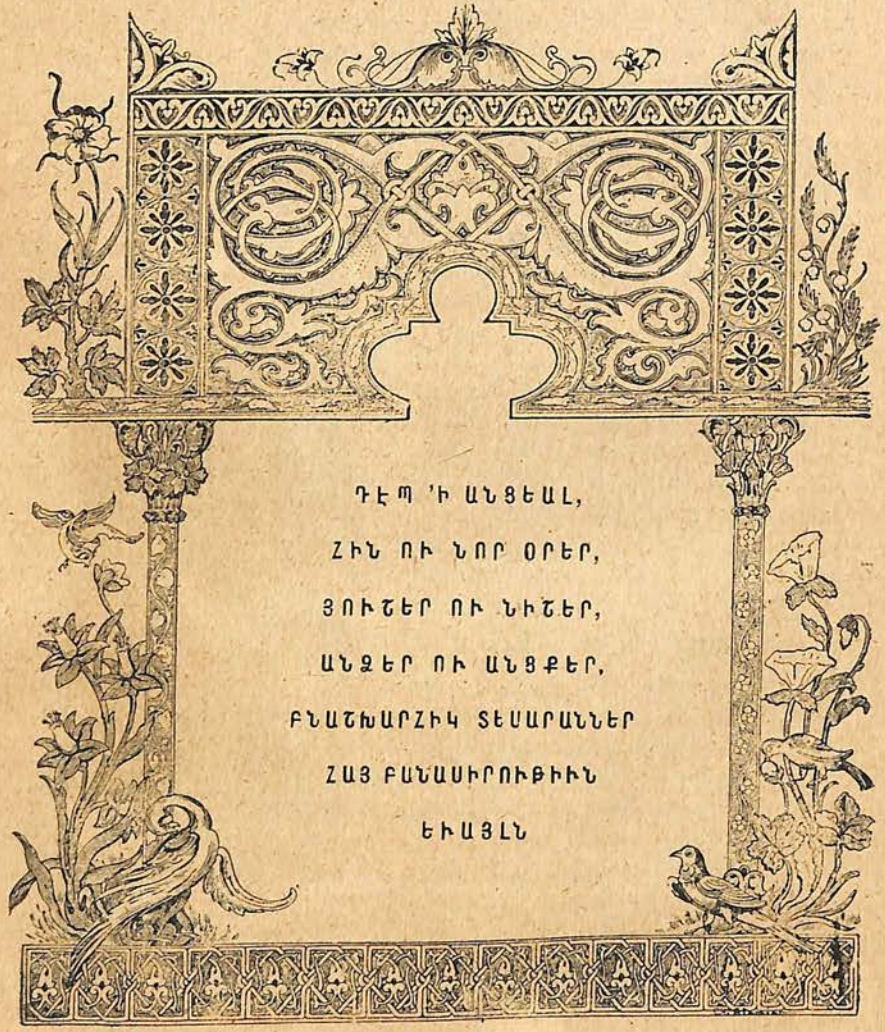

ԺԵ. ՏԱՐԻ ✤ ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ ✤ 1920

Անկախ Հայաստան

ԱՅՍ ի՛ն դարաւոր բաղձանքներուն իրագործումն էր Անկախ Հայաստանի մը կազմութիւնը։ Հայը նախազգաց թէ իր այդ բաղձանքին իրագործումը պիտի տեւեր 1 Օգոստ. 1914ին, երբ եւրոպական հաւասարակշռութիւնը կազմող երկու եղբերը —երբեակ Համաձայնութիւն եւ երբեակ Զինակցութիւն— պատերազմի կ'սկսէին իրարու դէմ, Թուրքիա որ իր գոյութիւնը քարշ տուեր էր՝ այս երկու հակամարտ ոյժերէն մէրթ մէկուն եւ մէրթ միւսին կրթնելով, այլեւս պիտի չունենար յենակէտ մը եւ անխուսափելի պիտի բլլար փլուզումը։

Հայ ժողովուրդը որ իր դարաւոր պատմութեամբ եղած է յաւէտ դաղափարական, իր դատը կը կցէր անմիջապէս Համաձայնութեան Դաշինին, որ, ինչպէս կը հաւակէին իր վարիչները, արդարութեան եւ ազգերու ազատագրութեան համար կը կռուէր։ Իսկ Թուրքիա, բերան ոյժին սիրահար, կ'երթար ոյժին յաղթանակը փառաբանող Գերմանիոյ ծոցն իյնալ եւ 31 Հոկտ. 1914ին յիմարութիւնը կ'ունենար նետուելու պատերազմի՛ մը մէջ որ իր բախտը պիտի վճռէր։ Թուրք կառավարութիւնը միեւնոյն ատեն Համիտեան շրջանէն ի վեր թուրք վարիչ շրջանակներու փայփայած մէկ շատ սիրելի երազը —Հայերը չնչելով՝ Հայկական խնդիրը վերջացնելու ծրագիրը— գործադրութեան դնելու յարմար առիթը գտած կը կարծէր եւ գայն իրապէս գործադրութեան կը դնէր։ Սակայն Հայը դարձեալ ունեցաւ իր Անկախ Հայաստանը, վասն զի Արդարութեան գաղափարն էր որ յաղթանակեց եւ Բիրա Ոյժը պարտուեցաւ կորակոր։

Առաջին Հայ Անկախութեան տարեդարձը կ'առնէր վայրկեանական մէջ։ 6 Ապրիլ 1915ին վանի Հայերը թուրք անասելի խժդժու-

թեանց դէմ քմբոստութեան դրօշը կը բարձրացնէին։ Ռուս Բանակի կողքին կռուող Հայ կամաւորները դաւրակն կը հանէին օգնութեան և թուրքերը կը լքանէին Վանը, ուր քիչ յետոյ կը մտնէր Ռուս Բանակը։ Եւ հո՛ն, 1915 Մայիսի սկիզբն իսկ հիմը կը դրուէր Հայկական վարչութեան մը։ Կովկասի փոխարքայ Կոմս Վարանցով Տաշկով հեռագրաւ տեղական բնակչութեան «Արամ փաշա» անունով ծանօթ Արամ Մանուկեանը կը նշանակէ Վանի շրջանի նահանգապետ, իրաւունք տալով առաջմամպէս պաշտօնէութիւնը կազմելու սոսկ Հայերէ։ Կովկասեան Ռուսաց զօրաբանակի քնդ։ Հրամատար Նիքօլայեվ հրամանագրով մը կը յայտնէ թէ Արամի առաջմայ նահանգապետութիւնը ենթակայ է Վանայ գինուորական իշխանութեան, որ իր կարգադրութիւններն Արամի միջոցաւ պիտի յայտնէ ժողովուրդին։ Արամ 8 Մայիս 1915ին կը հրատարակէ իր անդրանիկ յայտարարութիւնը, որով յայտնելէ յետոյ թէ ռուս յաղթական բանակի յառաջխաղացմամբ նոր դարագլուխ մը եւ իրաւակարգ մը բացուած են իրաւազուրկ ժողովուրդին համար, կը ծանուցանէ թէ արդէն կազմակերպուած են ոստիկանական, դատական, քաղաքապետական եւլն ամէն աստիճան վարչութիւններ, հետեւաբար ժողովուրդն իր բոլոր գործերուն համար պէտք է դիմէ նոր կառավարութեան։ Սակայն այս կառավարութիւնը հաստատուն կեանք ու տեւականութիւն չէր ունենար, վասն զի ռուս բանակները դիտմամբ նահանջներով քանի մը անգամ Վանը կը պարպէին և Հայ ժողովուրդը նահանջող բանակին հետ տեղափոխուելով կը կատարակուէր։ Ռուս բանակներըը սակայն կը յառաջանային հետզհետէ Հայաստանի սիրտը՝ մինչեւ Տարօն, Շ. Դարանիսար և Պոլոռոտ։ Այս նոր գրաւուած շրջանին ալ ունէր բացառիկ վարչութիւն մը որուն գլխաւոր դերակատարն էր Հայ մը, Բժիշկ Զաւարիեվ որ «նահանգապետի օգնական» տիտղոսը կը կրէր։

1917 Մարտի Ռուս Յեղափոխութիւնը, Ռուսաստանի բոլոր տգութեանց նման՝ ռուս գրաւման ենթարկուած Թրք. Հայաստանի Հայ բնակչութեան մանաւանդ օգեւորութիւն պատճառեց։ Ամէն ոք կը մտածէր թէ քնդհ. ժողովրդական այժերու միացմամբ կարելի պիտի ըլլար յաղթական հանդիսանալ պատերազմի ճակատին վրայ եւ բարելաւել գրաւեալ մասերու վիճակը։ Մանաւանդ չանքերով

† Արամ Մանուկեան

յաջողուեցաւ Պեդրոկրատի կեդր. իշխանութեան հակողութեան տակ կազմել Հայաստանի համար մանաւանդ վարչութիւն՝ որուն կեդրոնն էր Թիֆլիս. իսկ անիկա ճիւղեր ունէր, մինչեւ 1917 Օգոստոս, Վան, Կարին, Երզնկա, Պայազիտ և Տրապիզոն։

Վանայ Անկախ Կառավարութիւնը

Վանայ բացառիկ դիրքին պատճառաւ, հոն կազմուած իշխանութիւնն իր վրայ աւելի ուշադրութիւն հրաւիրեց։ Մանաւանդ երբ Ռուս Յեղափոխութիւնը քանդեց Ռուսաստանն ու մանաւանդ անոր բանակը, վանեցիք պարտաւորուեցան ռուս զինուորներէ լքուած ճակատները պահել և միւս կողմէ երկիրը կառավարել իրենց սեփական այժերով։

† Բժ. Զաւարիեվ

1917 Սեպտ. և Հոկտ. ամիսներուն, երբ 10,000նոց ռուս բանակն ու 300 ռուս քաղաքային պաշտօնեաները այս քնդհանուր քայքայման հետեւանօք Թողուցին Վանը, Հայեր հարկադրուեցան տէր կանգնիլ քաղաքին և Հայրենի հողին վրայ կազմել առաջին Հայ Անկախ Կառավարութիւնը՝ որուն ենթարկուած էին.— Ա.) Վան եւ իր արուարձանները, Բ.) Հայոց Ձոր, Գ.) Պաշկալէ, Դ.) Արճակ, Ե.) Մարայ, Զ.) Թիմար, Է.) Բերկրի գալէ, Ը.) Արճէշ–Ալջավազ։ Այս շրջաններէն իւրաքանչիւրն ունէր իր գաւառապետը, որ իր քովն ունէր գաւառին ժողովուրդէն քնարուած ներկայացուցչական խորհուրդ մը։

Հայ Անկախ կառավարութեան վարչութիւնը կազմուեցաւ սա պէս.— 1. Կոստիա Համբարձումեան (նահանգապետ և արտաքին գործոց տեսուչ), 2. Յովհ. Հայրապետեան (նահանգապետի օգն. և խնամակալութեան տեսուչ), 3. Գրիգոր Դէորգեան (գինուորական գործոց տեսուչ), 4. Համլեակ Մանուկեան (ներքին գործոց), 5. Արմենակ Մահսապետեան (երկր. գործոց), 6. Սամուէլ Մեարոպեան (էմմակական), 7. Զաւէն Կորկոտեան (ֆոսթ–Հեռագրական), 8. Բժ. Ներսէս Տ. Թովմասեան (ժողովրդական), 9. Սարգիս Զաւարեան (պարենաւորման), կառավարութիւնն ունէր այս 9 անձերուն ստորագրուած պաշտօնէութիւն մը որուն թիւը 130ի կը հասնէր, իսկ երկրին կարգապահութեան հսկելու համար, կազմուած էր 1 Մայիս 1917ին ոստիկանութիւն մը որուն թիւը 200ի կը հասնէր։ Այս իշխանութիւնն իրապէս կարճ ժամանակամիջոցի մէջ կազմակերպեց պետական ամբողջական կազմ մը։ Պետութիւնը լուացած էր 25

դպրոց, 47 ուսուցիչներով, 1220 երկսեռ աշակերտներով և ամսական 6765 րուբլի ծախքով։ Ձեռնարկած էր շինել Ռուսերուն ծրագրած ու յետոյ լքած Շահթախթ-Սավալի-Վան երկաթուղին և շարժման մէջ դնել Վանայ լիճին մէջ Ռուսերուն լքած նաւերը։ Նոյնպէս աշխատեցաւ ժողովուրդը կարելի եղածին չափ պարենաւորել և երկրագործութեան զարկ տալու համար ոռոգման նպաստել, սերմնցու եւ մշակական գործիքներ բաժնել, իսկ արտաքին յարաբերութիւններէ զրկուած այս երկիրն իր ելմտական դրութիւնը կարգաւորելու համար հաստատեց իսկոյն հարկային կանոնաւոր դրութիւն և որոշ տուրքեր։

Զօրավար Ա. Նազարպէկով

Պետութեան պիւտճէն կը հասներ $10^1/_2$ միլիոն րուբլիի սրմէ սակայն միայն 3 միլիոնը կարելի կ'ըլլար հայթայթել տուրքերով։ Կառավարութիւնը 1918 փետրուարին հրապարակ կը հանէր 164,000 րուբլի թղթադրամ որ ապահովուած էր իր կողմէ և անգլ. պետութեան Թիֆլիսի սպայակոյտին (Շտապ) ներկայացուցիչներէն Գէրբըն Մ. Գրէյսիի կողմէ որ Վանայ անկախ կառավարութեան կազմակերպութեան առաջին օրերուն հոն կը գտնուէր և օգնած էր Զօր. Սիլիկեանի՝ կազմակերպելու Հայ Բանակը, անգլ. սպայակոյտի անուամբ յանձն առնելով հոգալ Վանի Հայ իշխանութեան զին. բաժնի ամբողջ ծախքը որ մօտաւորապէս ամսական կէս միլիոն րուբլիի կը հասնէր։ Մ. Գրէյսի կը խոստանար նաև տալ 20 գնդացիր և 12 թնդանօթ՝ իրենց մարզիչներով, բայց ատոր, հայերէքեան գործակցութիւն մը ապահովելու համար, 1917 Դեկտեմբերին կ'երթար Խոյ, կը տեսակցէր ասատպետ Սմկոյի հետ և կ'աջողէր խոստում ստանալ անկէ, ձեռոյ զակապ

մը չի կար հիւսիսի՝ Առնիսի ճակատին. իսկ Արճէշ՝ Հայ Կառավարութեան ձեռքն էր։ Ալջավազ գաւառն անբնակ էր. բայց երբ ռուս բանակին քաչքայման պատճառաւ Ախլաթը լքուեցաւ, Թուրք բանակը կամուրջն ալ գրաւեց, փորձելով առաջանալ մինչեւ Ալջավազ։ Հարաւ. ճակատին վրայ, Գաւաշ էր կեդրոնը թուրք բանակին որուն շուրջ հաւաքուած էին բազմաթիւ քիւրտ ցեղեր։ Այդ ճակատին մէկ մասը կը կազմէր Պաշ-Թալէի ճակատը որ Մուսուլի ճամբան էր, ուրկէ Հայերը կ'ապահովին անգլ. յառաջխազացումէն։ Հունկէ էր որ Հայ Բանակը կապուած էր Սալմաստի հետ ուր պատրաստուած Հայ նոր գումարտակ մը Հայ բանակին թիկունքը կը պաշտպաններ։ Վանայ Հայ Կառավարութիւնն ամէն ջանք կ'ընէր

Ս. Արարատեան

բանակին թիկունքէն ապահովացող քիւրտ ցեղերու բարեկամութիւնը շահելու, և նահանգապետն ու զին. պետերէն մին անձամբ, քանի մը անգամ այցելութեան կ'երթային քիւրտ ցեղապետներու քով։— Թուրքերը յարձակողականի կ'սկսէին Մարտ 21ին Հարաւէն, սակայն շնորհիւ Հայ մարտիկներու՝ անոնք յարձակումը կը ձախողէր և թշնամին կը քաշուէր։ Իսկ հիւս. ճակատին վրայ Հայերը կը գրաւէին Ալջավազը, ուր թուրք յառաջապահներ մտեր էին, և ծովէն կը ռմբակոծէին Կամուրջն ու Ախլաթը, մեծաժեծ կորուստներ պատճառելով թշնամիին պահեստներուն։ Շուտով կը յայտնուէր թէ թուրք հրամատարութիւնը սերտ յարաբերութեան մէջ էր Հայոց բարեկամութիւն խոստացող քիւրտ ցեղերու հետ, և համաձայնած էին Ապրիլ 2ին գործել ընդհ. յարձակում մը՝ որուն միջոցին Քիւրտերը պիտի պաշարէին Առնիսը, Բերկրի կիրճը բռնելով պիտի փակէին Կօթուրի կիրճը։ Այսպէս, Վան կը պաշարուէր։ Ապրիլ 2ին արդարեւ թուրքերը սկսան յարձակողականի ոստան-հարուածին, յաջորդ օրն ալ Առնիսի

Բժ. Բաբայեան

ճակատներէն կարճ յաջողութենէ մը յետոյ, Հայերը պարտաւորուեցան բնկրկիլ։ Հայ կառավարութիւնը յայտարարեց թէ պէտք էր ժողովուրդը դէպ ի Կովկաս քաշուէր։ Սակայն ճամբանէրը բռնուած բլլալուն, տակաւ 4–5000 հոգի յաջողեցան անշնել Կովկաս. քանի մը հազար ժողովուրդ մնացին Վանայ Լիճին կղզիներէն։ Իսկ մնացեալները՝ մօտաւորապէս 12,000 հոգի Վանայ Հայ Իշխանութեան անդամներէն մէկ մասին հետ Ապրիլ 6ին չհեցան դէպ ի Պարկաստան։ 8 Ապրիլ 1918ին, ժողովուրդը կօթուր հասած էր արդէն, քաղաքն ալ Թուրքերուն ձեռք էր անցած՝ վերջ տրուած հայկական հողի վրայ կազմուած առաջին Անկախ Կառավարութեան։

Զոր. Արարատեան

Երեւանի Հանրապետութիւն

Երբ Վանայ Անկախ Կառավարութիւնը կը չնչուէր, անդին գոյութիւն ունէր «Անդրկովկասի Դաշնակցական Համակովաւ Հանրապետութիւն» որուն մէջ երեք ժողովուրդներէն մին ալ Հայերն էին։ Այն ալ ծնունդ առած էր 1917 Մարտի Ռուս Յեղափոխութենէն։ Բէքէնսքիի առաջնակարգ կառավարութիւնն Անդրկովկասի Համար առեղծած էր վարչական մանաւանդ խորհուրդ մը «Անդրկովկասի Մասնաւոր Յօմիթէ» անունով։ երբ 1917 Նոյեմբերին Պոլշեվիկները Բէքէնսքիի կառավարութիւնը տապալելով՝ Տաստաւեցին Ռուսիոյ մէջ Սովիեթական վարչութիւն մը, Անդրկովկաս մերժելով անոնց հեղինակութիւնը ճանչնալ՝ կազմեց Անդրկովկասեան Քոմիսէրութիւնը (Անդրկովկաս, որ, 28 Նոյ. 1917ին հռչակուեցաւ գերագոյն հեղինակութիւն Պոլշեվիկ շարժումը սկսել կեցոյ, ռուս այժեր կովկասեան ճակատը լքելով՝ գարձան Ռուսիա։ Թեթեւ թուրքիոյ հետ կը համաձայնին բացորոշ կերպով, Վրացիք Գերմանիոյ

Երեւանի զին. հրամատար
Ազատիր Շահխաթունի

հետ յարաբերութեան մասին՝ կը մնան չէզոք՝ կուսակցութեան հանդէպ. միայն Հայերն են որ կը շարունակեն ճակատիլ Թուրքիոյ դէմ։ 1917 Նոյեմբէն մինչեւ 1918 Մարտ, 6 ամիս անգադար Հայկական ոյժերը —դանդաղօրէն հաւաքուած և զինուած պայմաններու, անիշխանութեան և շփոթութեան մէջ կազմակերպուած,— կը կռուին ճակատ առ ճակատ Թուրքերուն դէմ, կանգնելով թաթարները։ Վերազանց ոյժերու առջեւ, կը քաշուին Հայերը, քայլ առ քայլ կռուելով իրենց նահանջի միջոցին։ Վերջապահներու կռիւները կը մղուին Երզնկա և Մամախաթուն և կարենալ անցնելով մինչեւ նախկին ռուսահայութիւնը սահմանագլուխ, միեւնոյն ատեն պաշտպանելով Հայ քաղաքային բնակչութիւնը որ կը փախչէր դէպ ի հիւսիս, Թուրք յարձակումներու սարսափին տակ։

Աւետիս Ահարոնեան

Երբ այս իրողութիւնը կը կատարուէր Հայաստանի հողին վրայ, անդին, Կովկաս լքուած Ռուսերէն՝ կը մնար ինքնագլուխ։ Կովկասի 3 դլխաւոր ազգերուն՝ Հայոց, Վրացւոց և Թաթարաց քաղաքական կուսակցութեանց ներկայացուցիչներէն գրեթէ հաւասար թիւով առնուած անդամներով, Սէյմ (Օրէնսդիր ժողով) մը կը դումարուի 1918 փետրվարին Թիֆլիս, նոր կացութեան համապատասխան կազմակերպութիւն մը բնելու համար։ Սէյմը վերջ կու տայ Բօմիսէրներու խորհուրդին իշխանութեան և կը կազմէ առժամեայ կառավարութիւն մը՝ բազկացած 11 նախարարութիւններէ որոնցմէ 5 կարեւորները վրացիք, 3ը Հայերը, մնացեալ 3ն ալ Թաթարները կը վարեն։ Այսպէս, առանց յայտարարութեան, Անդրկովկաս գործնականապէս կը բաժնուէր Ռուսիայէն, մինչ իրաւապէս անոր մասը նկատուելով։

Սակայն Թուրք բանակներու յառաջխաղացումը, ռուս բանակներու քայքայումն ու Պրէսթ–Լիթովսքի բանակցութիւնները հարկադրեցին Անդրկովկասեան Կառավարութիւնը՝ Թրքաց հետ ուղղակի բանակցելու։ 1918 Մարտին, Տրապիզոնի մէջ կ'սկսի բանակցութիւն մը որ արդիւնք մը չունենար, զի Թաթարք և Վրացիք կը դաւեն Հայոց դէմ, առանձինն Համաձայնելով Թրքաց հետ։

Թուրք բանակը, զօրացած Սուրիոյ ճակատէն բերուած 2 զօրաբաժիններով, յաղթական, նախկին ռուսահայութիւնը սահմանագլուխը հասնելէն յետոյ կանգ չառներ հոն, այլ կ'առաջանայ դէպ ի Կովկաս։ 31 Մարտ 1918ին Սէյմը կը ըղձայ այս արարքին դէմ և բանակցութիւնները խզուած կը յայտարարէ։ Եւ որովհետեւ Պրէսթ–Լիթովսքի մէջ Ռուսիա լքած էր Կարսն, Արտահանն ու Պաթումը, Անդրկովկասի կառավարութիւնը նոյն Դաշնագիրն ընդունելու պարտաւորութենէն ազատ մնալու համար՝ գործնականապէս արդէն իրագործուած բաժանումն իրաւապէս ալ կը նուիրագործէ Սէյմը, Հանդիսաւոր յայտարարութեամբ մը, 22 Ապրիլ 1918ին, հռչակելով Անդրկովկասի բաժանումը Ռուսիայէն և կազմութիւնն «Անկախ Անդրկովկասի Դաշնակցական Համկավար Հանրապետութեան»։ Այս կառավարութիւնը հազիւ 5 շաբաթ կ'ապրէր, վասն զի անոր բազկացուցիչ տարրերն իրենց սեփական ձգտումներով իրարու դէմ կը կանգնէին և շահերու համերաշխութիւն մը՝ ո՛չ թէ միայն չէր ստեղծուած, այլ ներքին գաղտնի դաւերով աւելի կը շեշտուէր օրէ օր։

Ալեք. Խատիսեան

Թաթարք համիտլամական և Թուրանական ձգտումներով կապուած էին Թրքաց՝ որոնց գործակալներն էին. Վրացիք վազուց (1914ին) գաղտնի համաձայնած էին Թրքաց հետ և իրենց հակառուս ձգտումներով՝ կ'ուզէին մօտենալ Գերմանիոյ, որուն խորհուրդներով կը շարժէին։ Հայերն քնդհակառակն հաւատարիմ համաձայնութեան Դաշնի և բնկերակից՝ պատերազմի կ'ուզէին ցվերջ շարունակել Թուրքիոյ դէմ պատերազմը։ Վրացիք արդէն գաղտնի համաձայնած էին Թրքաց հետ, այնպէս որ Անդրկովկասի Դաշնակց. Համկ. Հանրապետութեան հռչակումին յաջորդ օրն իսկ (23 Ապրիլ 1918) նոր կառավարութեան պետը Չէքէլի, առանց դասլիճ կազմելու և Հայոց հետ խորհրդակցելու, կը հեռագրէ Կարսի հրամատար Զօր. Նազարբէկեանի որ Կարսը յանձնէ Թրքաց, և, քան Պրէսթ–Լիթովսքի Դաշնագրին՝ քաշուի Ալեքսանդրապոլ։ Զօրավարը որ նահանջող Հայկական ոյժերը հաւաքած և Կարս ամրացած էր՝ կը պատրաստուէր գործադրել այս հրամանագիր։ Թրքահայաստանի փախստականները որոնց վրայ աւելցած էին նաև Կարսի Հայերը՝ կը լեցուէին Ալեքսանդրապոլ։ Բայց Թուրքիա, առանց նկատի առնելու Պրէսթ–Լիթովսքի Դաշնագրին պայմանները, կանգ առնել չուզեր այլ դաշնագրով որոշուած սահմանին վրայ։ Վէհիվ փաշա Մայիս 26ին Կովկասի Սէյմի պատուիրակներուն կը ներկայացնէ վերջնագիր մը, պահանջելով Ախալցխան, Ախալքալաքն, Ալեքսանդրապոլի շրջանին մարզէ, Սուրմալուն,

Նախիջեւանն ու Էջմիածինը, վերջնագի՛ր որուն ներատակն էր Անդրկովկասի ազգութիւնները բաժան բաժան քնել և մէկիկ մէկիկ ջախջախել զանոնք։ Առաջին հարուածը Հայերն էին որ պիտի կրէին։ Թուրքերը Թրքահայաստանի Հայութիւնը ընաջինջ ընելէ յետոյ կ'ապառնային Ընկել նաև Ռուսահայաստանի բնակչութիւնը։

Վրացիք և Թաթարք ապահովուած Թուրքերէն՝ Հայոց համար ղՀողութիւն չէին ուզեր քնել։ Ինդհակառակն Հայերը չէին կրնար թողուլ որ Թուրքերը գային զերեզք ջարդել, ուստի չէին կրնար համակերպիլ Վ.Էնիկ Փաշայի պահանջներուն։ Այլ ևս Անդրկովկասի Դաշնակց. Կառավարութիւնն իր գոյութեան իրաւունքը կը կորսնցնէր, և ամէն ազգ պէտք էր որ իր գլխուն ճարը նայէր։ Հետեւաբար, պարզ ձեւակերպութիւն մըն էր՝ երբ 26 Մայիս 1918ին Սէյմը կը հռչակէր Անդրկովկասի Դաշն. Հանրապետութեան բաժանումը, Տրաժարելով իր Հեղինակութիւնէն։ Արդէն նոյն օրը վրաց ազգային խորհուրդը կը հռչակէր վրաց անկախութիւնը, մինչ Ատրպէյճանցիք ալ հռչակած էին իրենցն ի Պաքու, նոյն օր։

Մի՛ր. Պապաջանեան

Այսպէս, Հայերը մննակ կը մնային Կովկասի ճակտին վրայ, դէմ դէմի թուրք Հորդաններուն որոնք Ալէքսանդրապօլը գրաւելէ յետոյ՝ կ'առաջանային երկու տարբեր ուղղութեամբ, դէպ ի Տարաւ՝ Արարատեան դաշտ և դէպ ի Հիւսիս՝ Բամբակ և Լօռի։ Հայ ոյժերն ու երկսեռ ժողովուրդն անթափոր ծառացան քնդդէմ Թրքական այս ճնշումին, զօսեպնդուելով վերջին գերագոյն պայքարին համար։ Եւ իրաւամբ, Արագածի սառոյրը, Սարտարապատի առջեւ (Արարատ) և Ղարաքիլիսէի (Բամբակ) լեռներուն վրայ, երկու պատմական ճակատամարտներ կը վճռեն Հայոց բախտը։ Զօր. Սիլիկեանի, Դրոյի և Զօր. Դանիել Բէկփերեմեանի զեկավարութեամբ, Սարտարապատի առջեւ կռիւը 4 օր կը շարունակուի, իսկ Զօր. Նազարբեկեան՝ Հայկ. զօրաց քնդհ. Հրամատարը՝ Ղարաքիլիսէի ճակտին վրայ կը մաքառի դիւցազնաբար։ Թուրք բանակը վճռականապէս պարտուած՝ կանգ առնել կը պարտաւորի և հետեւաբար Թուրք կառավարութիւնը կը ճանչնայ Հայկական Անկախութիւնը, սակայն ատիկ հոդարաժինի մը վրայ։

Երբ անդին Հայ ժողովուրդը իր բախտը կը վճռէր զէնքով, տագին՝ Թիֆլիսի մէջ՝ իր ներկայացուցիչները նոյնպէս կու տային վճռական որոշում մը։ Երկար և անքուն գիշերներէ յետոյ, Հայոց Ազգ. Խորհուրդը Մայիս 28ին կ'որոշէր յայտարարել ինքզինք Ազգ. Դերագոյն Իշխանութիւն և Հայկական խնդիրները լուծելու միակ ձեռնհասութեան, փութալով երեւան, Հայ Հանրապետութեան գաղափարը հիմնաւորելու և մարմնացնելու համար։ Եւ կ'աջողէր կատարելու այս աշխատանքը երկրի մը մէջ որ անօգնական և արտաքին աջակցութենէ զուրկ՝ շրջապատուած էր թշնամիներէ և աշխարհի հետ հաղորդակցելու անկարող՝ մատնուած էր յուսահատութեան։ Երկիրը ներքնապէս ալ չափազանց քայքայուած էր։ Իր բնակչութեան կէսէն աւելին կը բաղկանար փախստականներէ որոնք ո՛չ ուտելիք ունէին, ո՛չ հագուստ և ոչ պատսպարան։ Դիւղերն ու ագարակները աւերուած էին, մշակութիւնն ալ դադրած։ Դիւղացիք սոսկալած էին իրենց սերմնացուն ուտելու և սպանելու։ Մշակութեան յատուկ անասուններ, անոնցմով անասնելու համար։ Ամէն իր բոլոր ախտաւորութեամբ —քնկեր ունենալով վարակիչ հիւանդութիւններ, մանաւանդ տիֆիւսը — կը կոտորակէր ժողովուրդը։ Բժիշկ եւ դեղագործ չի կային։ Արտաքին աշխարհին հետ հաղորդակցութեան միակ ուղին —երկաթուղին— Թրքաց ձեռքն էր։ Ո՛չ մէկ ապրանք արտածելու կարելիութիւն կար։ Ռուսիոյ, Պարսկաստանի, Եւրոպայի և դրացի երկիրներու հետ հաղորդակցութիւնները քնդհատուած էին։ Վրաստան և Ատրպէյճան չէին ուզեր տալ ո՛չ մէկ անհրաժեշտ ապրանք. ամէն ինչ կը պակսէր, լուսաւորութեան քարի՛ւղն իսկ, և պետական պաշտօնատանց գործառնութենէն համար անհրաժեշտ թուղթը չի կար երկրին մէջ։ Ռուս կառավարական վարչութիւնը խորտակուած էր, պետութեան վարչ. կազմակերպութիւնն ալ՝ մնաս-

Բժ. Հ. Օհանջանեան

նըւած անհերեւակայելի անկարգութեան։ Կատարեալ անիշխանութիւն եւ քաոս մը կը տիրէին։ Անհրաժեշտ էր ծայրէն սկսիլ և կանգնել պզտային նոր կեանք մը՝ հիմնի փլատակներուն վրայ։ Ասոր համար պէտք էր որ նախ ապահովուէին արտաքին թշնամիներու դէմ։ Ատոնցմէ ամենէն աշարկուն էր Թուրքիա որ Սարտարապատի և Ղարաքիլիսէի կռիւներուն պարտութիւններէն յետոյ Պաթումի մէջ հայ պատուիրակներուն հետ բանակցելով՝ 4 Յունիս 1918ին ճանչցած էր Հանրապետութիւնը, խոստում տալով հաշտութեան, որուն համար Յունիս 11ին հրաւիրած էր Հայ Պետութիւնը՝ Պօլիս ղրկել իր պատուիրակները։

Արդարեւ Պ. Պ. Աւետիս Ահարոնեանէ, Ալեքսանդր Խատիսեանէ և Միխայէլ Պապաջանեանէ բաղկացեալ պատուիրակութիւն մը Յունիս 19ին Պօլիս կը հասնէր, վերջնական հաշտութեան դաշնագիր մը ստորագրելու համար։ Պատուիրակութիւնը շարունակ կը ձգձգէր բանա-

կջութիւնները, թէ՛ համաձայնութենէն չբաժնուելու և թէ թուրք բանակներու հետ կռիւը շարունակելու հարկէն ազատ մնալու համար։ Վերջապէս Քէօլեջաս պայմանագրութիւն մը (26 Հոկտ. 1918ին), որով թուրքիա յանձն կ'առնէր քաշել իր զօրքը մինչեւ Պրէսթ-Լիթովսքի Դաշնագրութեամբ որոշուած սահմանագիծը։ Սակայն քանի մը օր ետքը Մուդրոսի մէջ կնքուած Զինադադարը կը յեղաշրջէր ամէն բան, հարկադրելով թուրքերը քաշուիլ աւելի ետ, մինչեւ ռուսա-թուրք նախկին սահմանագիծը։ 1918 Դեկտ.ին թուրքիա կը կատարէ այս յանձնառութիւնը։ Թուրք բանակը կը պարպէ Անդրկովկասը, նաև Ռուսահայաստանը. սակայն թուրքերը կը քաշուին նախապէս, աւերակի վերածելէ յետոյ երկրին պարպած երկիրները։ Անոնք իրենց հետ կը տանին ինչ որ կրնային, վակօն, ցօրեն, բամպակ, կաշի, քնասնի կենդանիներ, ինքնաշարժներ, հեռագր. և հեռաձայնական գործիքներ, նոյն իսկ դուռներ և պատուհաններ, քանդելով ամէն ինչ որ չէին կրնար փոխադրել թրքաց քաշուելովը, Հայ Հանրապետութեան հողը կ'ընդարձակուի և կը պակսին արտաքին գործարութիւնները։ Բայց կառավարութիւնը կը գտնուի նոր գործարութենէն առջեւ, վասն զի պէտք էր վերահաստատել կարգն ու խաղաղութիւնը նոր զրաւուած հանդոգ մէջ և օգնել բնակչութեան որ կողոպտուած և աղքատացած էր։

Գարեգին Փաստրմաճեան

Առաջին տարին, այս պայմաններուն մէ՛չ էր որ ապրեցաւ Հայ Հանրապետութիւնը։ Կառավարութիւնը, Հայ ազգին անբնական կորովին և անօրինակ քաջութեան շնորհիւ, կրցաւ տակալ այս կացութեան։ Ժողովրդեան պահանջներն քմբռնեց և կիրարկեց կարուկ և կորովի քաղաքականութիւն մ՛, այսինքն փրկեց ժողովուրդը գաղթականութենէ և ստեղծեց վարչական կազմակերպութեան մը առաջին տարրերը, որոնց շնորհիւ ապահոված եղաւ Հայկ. Անկախութեան հիմերը։ Այսպէս, Հայ Կառավարութիւնը Ա.) Վերակազմակերպեց կեդրոնական և տեղային ոստիկանութիւն մը, պաշտպանելու համար քաղաքացիներուն կեանքն ու հաղորդակցութեան միջոցները։ Բ.) Վերակազմեց դատարան Լազմք, վերականխելով դատարաններու կանոնաւոր գործունէութեան։ Գ.) Վերակազմեց բանակը, թիւով պզտիկ բայց մեծ՝ իր բարոյականով և իր կազմապահութեամբ։ Դ.) Բացաւ փակուած դպրոցները։ Ե.) Վերահաստատեց որոշ չափով երկաթուղիով հաղորդակցութիւնները, ինչ որ

դրեթէ անկարելի էր, վասն զի թուրքերը դիծերը քանդած էին և վագրաշարժներ ու վակօններ չի կային։ Ը.) Վերահաստատեց, որքան կարելի էր, թղթատարական, հեռագրական և հեռաձայնական հաղորդակցութիւնները։ Թ.) Կարգաւորեց ելեւմտական ու կազմակերպեց հարկային դրութիւնը։ Ժ.) Կազմակերպեց բժշկա-առողջապահական հաստատութիւններ, համաճարակներու դէմ պայքարելու համար։ ԺԱ.) Ի գործ դրաւ իր բոլոր կորովն ու ջանքերը՝ սովահար և ղրկեալ ժողովուրդը պարենաւորելու և վերակազմելու համար տնտեսական կեանքը որ փճացած էր։ Ելեւմտաբոյլեն կէսէն աւելին այս նպատակին յատկացած էր։

Հայկական կառավարութիւնն այս աշխատութիւնները կատարած տուն, պարտաւորուած էր նաև շաբունակ երկիրը շրջապատող ահաբեկչական տարրերու դէմ կռիւ մղելու։ Արտաքին թելադրութենէն անպակաս՝ շարունակ բմբոստացող թուրքերն ու թալանարարները չնկճելու հարկէն զատ, Հայ գիւղացիները ստիպուեցան կռուիլ Վրաստանի, Թուրքերու և Ադրպատականի դէմ։ Վրաստանի հետ անհամաձայնութեան շարժառիթը՝ Լօռիի և Ախալքալաքի շրջանները էր։ Վրաստանի հետ վէճը 1918ի վերջերը բանական սուր հանդամանք կ'ստանայ և երկու պետութենէն համաձայնութեամբ՝ կ'որոշուի խորհրդակցական ժողով մը ունենալ Թիֆլիս, քննելու և փոխադարձ հասկացողութեամբ կարգադրելու ո՛չ միայն սահմանի վէճերը, այլ և պետական գոյքերու արդար բաժանման, փոխադրութեանց և այլն. Հարցերը երեւանի վրացական ներկայացուցիչ Մախվանիի հետ 4 Դեկտ. 1918ին խորհրդարանական պատուիրակութիւն մը կը մեկնի դէպ ի Թիֆլիս։ Նոյն օրը տեղի կ'ունենայ Հայ-վրացական առաջին դէպ ի Թիֆլիս։ Նոյն օրը տեղի կ'ունենայ Հայ-վրացական առաջին բնդ Հարուած։ Շաբաթ մը վերջ՝ արդէն բանակիներն լրարու դէմ կը կռուէին։ Զինակիցներու միջամտութեամբ, Դեկտ. 25ին զինադադար կը կնքուի, Լօռիի մէկ մասը չէզոք գօտի հռչակուելով։

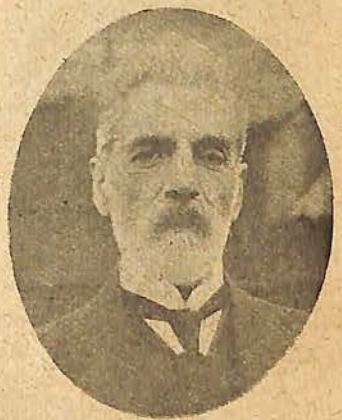

Յովհ. Քաջազնունի

Յաջորդ տարի, Ապրիլ և Մայիս ամիսներու բնթացքին՝ Հայ Բանակը կը գրաւէ Կարաք, Կաղզուանք, Արտահանը, Շարուր-Նախիջեւանի շրջանները՝ 300 հազար բնակչութեամբ։ 26 Օգոստ. 1919ին Հայ Բանակը կը յաղթէ նաև Մուսթաֆա Քէմալի զօրքերուն ի Սարը Ղամիշ։ —1919 Յուլիսին թուրքերն ու թալանարարները գաւազրութեամբ չորս կողմէն կ'արշաւեն Հայաստանի վրայ։ Ղարաքադ հանդնդապետ

Ծքթ. Սալթանով կը սարքէ կառավարիչները, սահեցնելու Պարտզպուի լեռնականները, որ քնդունին Ադրպէյճանի իշխանութիւնը։ Արեւնակի կռիւներէ յետոյ, անգլ. միջամտութեամբ, այս շրջանին առժամապէս կ'ենթարկուի Թիֆլիսի իշխանութեան, վերջնական որոշումը ձգուելով խաղաղութեան վեհաժողովին։ Նոյն բանը կը փորձեն Զանգեզուրի մէջ կրկին անգամներ, մինչեւ Պոլշեվիկները զայ ան եւ այս շրջանն ալ իւրացնելը (1920 Մայիս)։

Աբր. Գիւլխանդանեան

Հայ գիներուրը բոլոր այս կռիւներուն միջոցին ցոյց տուաւ զիտակցութիւն մը որ եւրոպական որևէ զինուորին կը գերազանցէր ապահովաբար։ Անիկա գրկէն ահռելի ծառայ կը կռուէր բազմաթիւ թշնամիներու դէմ, վճռաբար արտայայտելով Հայուն անկախ քլլալուն անդառնալի կամքը։ Շնորհիւ այս եռանդուն աշխատութեան եւ Հայ Ցեղին կորովի կամքին, այսօր, երկաթեայ շրջանէ մը յետոյ, Հայ Հանրապետութիւնը կրնայ զգալ որ ինքնուրոյն գոյութիւն ունի եւ իր ամուր հիմեր դրած է։

30 Նոյ. 1918ին, Ազգ. Պատուիրակութիւնը կը հռչակէր Միացեալ Հայաստանի Անկախութիւնը Փարիզի մէջ, սակայն Հայ Հանրապետութիւնն էր որ 28 Մայիս 1918ին կը նուիրագործէր զայն, Միացեալ Հայաստանի անկախութեան յայտագրով եւ խորհրդարանին անդամակցութեան հրաւիրելով 12 հոգի, իբր Ալեւմտահայութեան ներկայացուցիչ։

19 Յնվր. 1920ին՝ խաղաղութեան վեհաժողովը, 28 Ապրիլին ալ Միացեալ Նահանգներն «արդեամբ» կը ճանչնան Հայաստանի Անկախութիւնը, առանց անոր ապագայ սահմաններուն որոշելու. իսկ Օգոստ. 10ին Սեւրի Դաշնագիրը կը նուիրագործէ Հայաստանի «իրաւական» ճանաչումն ալ, քնդունելով զայն ի շարս դաշնակից եւ յաղթական պետութեանց որոնք այդ Դաշնագիրը պարտադրած էին Թուրքիոյ։ Նոյն Դաշնագիրը կը նուիրագործէր նաեւ Միացեալ Հայաստանը, պարտադրելով Թուրքիան՝ Թողուլ Հայաստանի՝ իր չորս Արեւելեան Նահանգներէն ա՛յն մասերը զորս Նախագահ Ուիլսըն իրը իրաւարար՝ պիտի որոշէր։

Հայ Հանրապետութեան Կառավարութիւնը

Հայ Հանրապետութիւնը չունի դեռ գրաւոր Սահմանադրութիւն մը։ Անոր խմբագրութիւնը վերապահուած է ապագայ Սահմանադիր

ժողովին որ պիտի գումարուի ա՛յն ատեն երբ Միացեալ եւ Անկախ Հայաստանը կազմուի եւ անոր մասը կազմէ արդի Հայ Հանրապետութիւնը։ Մինչեւ այն, Հ. Հ. կառավարութիւնը հիմնուած է հանրապետական ռամկավար դրութեան վրայ եւ կը կառավարուի այս սկզբունքին համաձայն, ունենալով օրէնսդիր մարմին մը՝ քնտրական խորհրդարանով ներկայացուած, գործադիր մարմին մըն ալ՝ որ է Գահլիճը։ Հանրապետութիւնը նախագահ չունի։ Նախագահի լիազօրութիւնները հիմա կը կիրարկեն մասամբ խորհրդարանը, մասամբ ալ Գահլիճը։ Ժողովրդային վեհապետութիւնը կ'արտայայտուի միակ խորհրդարանով մը որ կը բաղկանայ քնդհ. քուէարկութեամբ քնտրուած երեսփոխաններէ։ Քուէարկութեան և պետական պաշտօնները վարելու իրաւունքը կը պատկանի ամէնուն, առանց սեռի և կրօնի խտրութեան։ Քուէարկութիւնն ուղղակի և գաղտնի է, քնտրութիւնն ալ հիմնուած՝ համեմատական սկզբունքի վրայ։ Նախարարաց խորհուրդի նախագահը պետն է կառավարութեան և կ'քնտրուի խորհրդարանին։ Նախարարներն ինք կ'քնտրեն և կ'ենթարկէ իր ծրագրին հետ խորհրդարանին հաւանութեան։ Ծրագրին համար արուած հաւանութեան քուէն առաջարկեալ նախարարներու մասին ալ վստահութեան։ Կառավարութիւնը պատասխանատու է խորհրդարանին և կը տապալի անոր անվստահութեան քուէով։

Նիկոլ Ադրալեան

Հայ Խորհրդարան. — Առաջին Խորհրդարանը

1917 Սեպտ. Թիֆլիսի մէջ կը գումարուի Ռուսաստանի Հայութեան Համագումարը, որուն կը մասնակցին քաղաքային Դումաներու Հայ անդամոց ներկայացուցիչները, նիկ. ռուս պետական Դումաներու անդամները, քզք. կուսակցութիւններէ համեմատական թիւով ներկայացուցիչներ, ազգ. հաստատութիւններէն և Միութիւններէն մէյմէկ ներկայացուցիչ և Արեւմտահայ խորհուրդն իր ամբողջ կազմով (15 հոգի), նաև վճռական ձայնով հրաւիրուած 5–6 յայտնի հանրային գործիչներ որոնք այս կամ այն կերպով վերոյիշեալ ներկայացուցչութիւնէն դուրս մնացած էին։

Համագումարը կուսակցութեան տեսակէտով ունէր սա կազմը.— 115 անդամ՝ Հ. Յ. Դաշնակցութենէն, 44 ժողովրդական կուսակցութենէն, 23 Սոցիալիստ Յեղափոխականներէն (Լս–էր), 24 Սոցիալ–Դեմոկրատներէն (Լս–Դէկ) և 19 Չէզոքներէն, գումար 225 անդամ։ Այս

Համագումարին ընտրուեցաւ 45 հոգինոց Ազգ. ժողով մը՝ իբր օրէնսդրական մարմին, իսկ 15 հոգինոց Ազգ. Կեդր. Խորհուրդ մը կը բաղկանար 6 Դաշնակցականէ, 3 ժողովրդականէ, 3 Լիբէրալ և 3 Լիբ-Դեմ. գումար 15 անդամ։ Այս մարմինը վարեց ազգային բոլոր խնդիրները՝ մինչեւ կազմուելիք Հայաստանի Հանրապետութեան, որուն հռչակումէն (28 Մայիս 1918) անմիջապէս յետոյ՝ կարելի չէր ազգով երեսփոխանական ընտրութեանը ձեռնարկել իսկոյն, 1918 Յուլիսին Ազգ. Խորհուրդին մանակցող կուսակցութեանց փոխադարձ համաձայնութեամբ, Ազգ. Խորհուրդը եռապատկուելով՝ կազմուեցաւ Հանրապետութեան Խորհրդարանը որուն կ'անդամակցէին 18 Դաշնակցական, 6 Լիբ-Դեմ, 6 Լիբ-Լիբ, 6 Ժողովրդական, 3 Ձկոզ, 1 Եզիտի, 1 Ռուս, 6 Թաթար (վերջին երեք ազգերը հրաւէրով աւելցած), գումար 47 անդամ։ [Դժբախտաբար չկրցանք այս 47 անդամոց անուններն ամբողջովին ձեռք բերել]։

Վահան Փափազեան (Կոմս)

1 Օգոստոս 1918ին կատարուեցաւ այս Անդրանիկ Խորհրդարանին բացումը Երեւանի մէջ, ի ներկայութեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ներկայացուցչին և օսմ., գերմ., աւստր., պրակ. և ուքրանեան պետութեանց ներկայացուցիչներուն։ Ամենամեծ նախագահ կը թիֆլիսի Հայոց Ազգ. Կեդր. Խորհուրդի փոխ-նախագահ՝ Պ. Աւետիս Սահակեան որ ճառով մը բացատրեց Թուրքիոյ հետ կնքուած Հաշտութեան պարբերութիւնները, պատերազմներու պատճառները և Հանրապետութեան կազմութիւնը. յիշեցուց թէ Հանրապետութիւնն իր ծաւալով չի կրնար բովանդակել ամբողջ ժողովուրդն ու այն պատճառները որոնք կը ծանրանային կառավարութեան վրայ, դաշտերն ու ճամբաները խնուած պաղեստական Հայերը կերակրելու և ամբողջ ժողովուրդը պաբենաւորելու համար։

Անդրանիկ Խորհրդարանի դիւանը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով.— Պ. Պ. Աւետիս Սահակեան (նախագահ), Գրիգոր Տ. Խաչատուրեան եւ Դաւիթ Զարեհան (փոխ-նախագահք), Պետրոս Չամարեան (աւագ քարտուղար=սահմանադիր)։ Այս Խորհրդարանը կը պաշտօնավարէ մինչեւ 27 Ապրիլ 1919. Նոյն օրը Խորհրդարանը նախարարութեան տալով լիազօրութիւնը՝ կը դադրեցնէ իր նիստերը։ Իսկ 28 Մայիս 1919ի բացառիկ նիստին մէջ՝ Ապրիլ 27ին տրուած լիազօրութեան հիման վրայ նախարարութեան կազմած Միացեալ Հայաստանի Անկախութեան յայտարարութիւնը կը լսէ և կառավարութեան կողմէ նշանակուած հետեւեալ Աբեմատհայերը ի՛ընդունի Խորհրդարանէն ներս՝ իբր անդամ.— Պ. Պ. Հմայեակ Մանուկեան, Վահագն Բոմճեան. Զաւէն Կարկոտեան, Վաղարշակ Յախիկեան, Վահ-Փուշ, Վարդան Առաքելեան, Արմենակ Մատասպետեան, Արտաշէս Միրզաեան, Արամ Կիւտուր, Հայկ Կոսոյեան, Արմէն Սասունի, Հայրապետ Հայրապետեան։ Այս 12 անձանց յաւելմամբ, Խորհրդարանի անդամոց թիւը կը բարձրանայ 59ի. սակայն Մայիս 28ի յայտարարի ընդունելէ յետոյ՝ Խորհրդարանը կը լուծէ ի և նոր ընտրութեանց կը ձեռնարկուի, այս անգամ քուէարկութեամբ։

Գ. Խորհրդարանը

1919 Յունիսի ընթացքին կը կատարուին Խորհրդարանի ընտրութիւնք ժողովրդ. կուսակցութիւնք բողոքելով Մայիս 28ի յայտարարութեան դէմ, չի մասնակցիր այս ընտրութեանց։ Նոր Խորհրդարանի անդամ կ'ընտրուին Պ. Պ. Աւետիք Սահակ (գիւղատնտես, նախկ. նախ. Խորհրդարանի), Յովհ. Քաչազնունի (ճարտարագէտ, նախկ. կառավարութեան), Աւետիս Ահարոնեան (գրագէտ, նախկ. Հաշտ. Պատուիրակութեան), Գարեգին Փաստրմաճեան (քիմիագէտ-գիւղատնտես, նախկ. Մէպուս), Միհ. Վարանդեան (հրապարակագիր, խմբ. Ժրօշակի), Համօ Օհանջանեան (բժիշկ, անդամ Հաշտ. Պատուիրակութեան), Յովսէփ Տ. Դաւիթեան (բժիշկ), Աբր. Գիւլխանդանեան (իրաւաբան), Ռուբէն Տ. Միհրանեան (քիմիագէտ), Նիկոլ Ադրալեան (հրապարակագիր), Ալեքս. Խանխանեան (բժիշկ և փոխ-վարչապետ), Յովսէփ Արղութեան (հասարակական գործիչ), Սմբատ Խաչատրեան (իրաւաբան), Վահան Փափազեան (նախկ. Մէպուս), Լեւոն Թադէոսեան (հասարակական գործիչ), Գրաս Կանայեան (Պրօ՝ զին. նախարարի օգնական), Սարգիս Ադամեանեան (քիմիագէտ և գործիչ), Արտաշէս Բաբալեան (բժիշկ), Պերճուհի Բարսեղեան (ուսուցչուհի), Յովակիմ Բուդաղեան (իրաւաբան), Սիրաք Գրիգորեան (ուսուցիչ), Հայկ Եսայեան (իրաւաբան, ներքին գործոց նախարարի օգն.), Չահար Եօլեան (Պագուի բանուորական խորհուրդի անդամ), Եռւսուֆ Բէկ Թիմուրեան (անդամ Հայաստանի Խորհուրդին, Եզիտի), Սահակ Թորոսեան (գրագէտ, խնամատար բութեան և Աշխատանքի նախարար), Գէորգ Խանխանեան (իրաւաբան, կառավարութեան գործերու վարիչ), Վահան Խորէնի=Տէր Գէորգեան

Լեւոն Շանթ (Սեդրոսեան)

(Տքթ. փլխոփայութեան, տեսարան), Կորիւն Ղազարեան (իրաւաբան և խմբագիր «Աշխատաւոր»ի), Սարգիս Մնձասեան (ուսուցիչ, Ներքին Գործոց Նախրր.), Հմայեակ Մանուկեան (խմբագիր «Աշխատանք»ի), Արմենակ Մախսպեհեան (գիւղատնտես և հասարակական գործիչ), Առշակ Յովհաննէսեան անհետացեալ, խմբագիր «Արեւ»ի), Մարտիրոս Յարութիւնեան (անդամ Հայաստանի Նախորդ խորհրդարանի), Վահան Նաւասարդեան (անհետացեալ–ուսուցիչ), Լեւոն Շանթ (գրագէտ), Առշակ Շիրինեան (գիւղատնտես, անդամ Զանգեզուրի Ազգ. Խորհուրդին),

Ա. Ջամալեան

Լ. Պետրոսեան (անհետացեալ–ուսուցիչ), Առշակ Ջամալեան (ուսուցիչ–հրապարակախօս), Վաւաւոէ Սահակեան (մանկավարժուհի, անդամ Երեւանի Բղք. Խորհուրդի), Կարօ Սասունի (իրաւաբան–գործիչ), Հայկ Սարգիսեան (ճարտարագէտ), Առշակ Սեպուհ (գործիչ), Յովհ. Տ. Միխայէլեան, (բժիշկ և խնամատարութեան նախկ. օգն.), Յակոբ Տէր-Յակոբեան (ուսուցիչ), Սիրական Տիգրանեան (իրաւաբան, Կրթ. Նախրր.), Գէորգ Վարդանեան (իրաւաբան, Նախիջեւանի նահանգապետ), Սիմոն Վրացեան (հրապարակախօս), Վահան Նալչաճեան (բանաստեղծ) Ռուբէն Քաջբերունի (ուսուցիչ, Աւետիս Օհանջանեան (ճարտարագէտ), Տիգրան Ծառմուռ (ուսուցիչ և գործիչ), Համբ. Տէրտէրեան (իրաւաբան, գործիչ), Արտաշէս Աբեղեան (ուսուցիչ, անդամ վրաստանի Ազգ. Խորհուրդի, Գեղամ Տէր-Յարութիւնեան (իրաւաբան, եկեղ. Ներկայացուցիչ ի Վրաստան), Վարոս Բաբայեան (բնագէտ), Արտաշէս Յովսէփեան (ճարտարագէտ, գործիչ), Առշակ Ղազարեան (բժիշկ), Գառնիկ Բեյլաճեան (բանաստեղծ), Վարդան Տէր-Թորոսեան (անհետացեալ), Արտաշէս Նազարեան (լրագրող, վարիչ Հայաստանի հեռ. գործակալութեան), Ներսէս Աւագեան (անհետացեալ), Յովակիմ Մելիքեան (բժիշկ), Գեւոսիմ Բալայեան (գործիչ), Խորով Պապայեան (ուսուցիչ), Միխայէլ Տ. Գէորգեան (ուսուցիչ), Գառնիկ Շահինեան (բանաստեղծ), Անուշաւան Տէր-Միխայէլեան (ուսուցիչ), Լ. Սարաճեան (հաշուապահ), Միհրան Տէր Գրիգորեան (ուսուցիչ), Արամ Սահրասեան (ուսուցիչ), Կայսարիւէ Մանուկեան (բժշկուհի), Եղոմէ Միրաքեան (ուսուցիչ), Եփրեմ Սարգիսեան (մանկավարժ), Սաֆօ Սահակեան, Արամ Խոնդկարեան, Գաւիթ Ջաւրեան, Լ. Թումանեան, Միրքազիր Միրզաբաբեւ, Ասաս Բէկ Ադաբաբեկով, Արտաշէս Միխայէլեան (բժիշկ)։

Այս 80 պատգամաւորներէն էին — վերոյիշեալ ցուցակի կարգաւ — 73ը Դաշնակցական, 4ը՝ Լ–էր, 2ը՝ Թաթար և վերջինն՝ Անկուսակցական։

կան։ Քսան ազգութեանց պատգամաւորներն ունէին սա Համեմատութիւնը.— 77ը Հայ, 2ը Թաթար և 1 Եզիտի. քսան սեռերու՝ 77 այր եւ 3 կին. իսկ Ռուսահայաստանի բնակիչներն են 67 պատգամաւոր, Թիֆլիսէն՝ 13 պատգամաւոր։ Այս նոր խորհրդարանը 1 Օգոստոս 1919ին կը բացուի առաջին նախագահութեամբ Աւետիք Սահակեանի։ Բ. խորհրդարանի նախագահ կ'ընտրուի Ս. Աբրահամեան, որ երբ նախարար կ'ընտրուի՝ անոր կը յաջորդէ Ս. Տիգրանեան։ Դեր–նախագահն է Լեւոն Շանթ որ 1920 Ապրիլին կը հրաժարի։

Հայաստանի Դահլիճները

28 Մայիս 1918ին Հայաստանի Անկախութիւնը հռչակուելէ յետոյ, ինչպէս տեսանուեցաւ, Թիֆլիսի Ազգ. Խորհուրդն էր որ Երեւան փոխադրուեցաւ և կառավարական կազմակերպութեամբ զբաղեցաւ Ցուլիսի, անդրանիկ խորհրդարանին հիմք դրուած տեսնելէ որ կազմուեցաւ նաև Հայաստանի Հանրապետութեան անդրանիկ Դահլիճը որ հետեւեալ կազմն ունէր.

Յովհ. Քաջազնունի (վարչապետ), Արամ Մանուկեան (ներքին գործոց, հաղորդակցութեանց, գիւղատնտեսութեան և կրթական), Խաչատուր Կարնիկեան (եկեղեցական), Ալեքսանդր Խատիսեան (արտաքին գործոց), Զօր. Հախվերդեան (պատերազմական), Այս դահլիճը որ կը բաղկանար Հ. Յ. Դաշնակցութեան պատկանող նախարարներէ՝ պաշտօնավարեց մինչեւ նոր տարուան Հոկտ. ամիսը, որ առնելու Թուրքիա պաշտօնապես ճանչցած քլլալով Հայաստանի Անկախութիւնը՝ Հայ ժողովրդ. Կուսակցութենէ առնուած 4 նախարարներով կազմուեցաւ սա պէս.— Յովհ. Քաջազնունի (վարչապետ), Արամ Մանուկեան (ներքին գործոց), Սիր. Տիգրանեան (արտաքին գործոց), Խ. Կարնիկեան (խնամատարութեան), Սամսոն Յարութիւնեան (գաւառական), Լ. Ղուշեան (պարենաւորման), Զօր. Հախվերդեան (պատերազմական), Ստս. Էմինեան (եկեղեցական) և Աթաբեկեան (կրթական), Այս դահլիճը կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1919 Յունվար, երբ կը վերանորոգուի, Ա. Մանուկեանի մահուան (29 Յնվր. 1919) և Խ. Կարնիկեանի սպանութեան պատճառաւ կազմ փոխել պէտք եղաւ։ Նոր դահլիճին կ'անդամակցէին Յովհ. Քաջազնունի (վարչապետ), Ալեքս. Խատիսեան (ներքին գործոց), Սիր. Տիգրանեան (արտ. գործոց), Սահակ Թորոսեան (խնամատարական), Սամսոն Յարութիւնեան (գաւառական), Ստս. Էմինեան (եկեղեցական), Գ. Մելիք Ղարակէօզեան (կրթական), Բ. Վէրմիշեան (պարենաւորման) և Զօր. Ստարոսեան (պատերազմական)։

Սամսոն Յարութիւնեան

1919 Մարտին վարչապետն ու էքս. նախարարք Թիֆլիս կ'երթան՝ նիւթական միջոցներ հայթայթելու համար։ Այս առթիւ Խատիսեան

կ'սահանձնէ փոխ-վարչապետութիւնը։ 28 Մայիս 1919ին՝ Միացեալ Հայաստանի յայտարարութենէն յետոյ՝ երբ ժողովրդ. կուսակցութեան պատկանող նախարարները խմբովին կը հրաժարին, անոնց տեղ 3 ուրիշներ առնելով՝ դահլիճը կը վերակազմուի սա պէս.— Յ. Քաջազնունի (վարչապետ), Ա. Խատիսեան (փոխ-վարչապետ և արտ. գործոց), Ս. Տիգրանեան (կրթական և գեղարուեստի), Ս. Թորոսեան (ինամատարական), Յր. Զմճկեան (դատական), Սրգ. Մանասեան (ներքին գործոց) և Զոր. Աւարայեան (պատերազմական)։

Ա. ԼՃՓԻԱՆԵԱՆ

Սակայն քիչ յետոյ (1919 Յունիս) խորհրդարանի քննութեանց միջոցին՝ հետեւեալ «ժամանակաւոր» կառավարութիւնը կը կազմուի, Քաջազնունի Լինքիտճեանի հետ իր ճամբան շարունակելով՝ Պոլիս և ապէ Ներսպա եւ Ամերիկա երթալ մտադրած ըլլալով, այլ եւս դահլիճին մէջ պաշտօն չի ստանձներ, ուստի կը կազմուի սա պէս.— Ա. Խատիսեան (վարչապետ եւ արտ. գործոց), Ս. Մանասեան (ներքին գործոց), Ս. Թորոսեան (ինամատարութեան, աշխատանքի և պարենաւորման), Ս. Տիգրանեան (կրթ. և գեղարուեստի), Փազէքեան (եկմտական), Յ. Զմճկեան (դատական) և Զոր. Աւարայեան (զինուորական)։

«Ժամանակաւոր» կառավարութիւնը 1 Օգոստոս 1919ին նորընաիր խորհրդարանին իր հրաժարականը կը ներկայացնէ և Օգոստ. 7ի նիստին մէջ խորհրդարանը 8ի դէմ 40 քուէով վարչապետ կ'ընտրէ Ա. Խատիսեանը որ դահլիճը կը կազմէ սա պէս.— Ա. Խատիսեան (վարչապետ և արտ. գործոց), Աբր. Գիւլխանդանեան (ներ. և դատ.), Ս. Աւարայեան (եկմտ. և պարեն.), Ա. Սահակեան (աշխատանքի և ինամատար.), Նիկոլ Աղբալեան (կրթական) և Զոր. Աւարայեան (պատերազմական)։ Այս դահլիճը Դեկտեմբեր միայն մէկ արձագրութեամբ մը

ԳԷՈՐԳ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

— այն է՝ Սահակեանի տեղ Ա. Բաբալեանի անուանումով — իր պաշտօնը կը շարունակէ մինչեւ 1920 Ապրիլ։

3 Ապրիլ 1920ին, Պրն. Խատիսեան, խորհրդարանին կը հաղորդէ նոր դահլիճին կազմը որ էր հետեւեալը.— Ա. Խատիսեան (վարչապետ), Բժ. Համօ Օհանջանեան (արտաքին գործոց), Ռ. Տ. Միհրանեան (պատերազմական), Զոր. Հախվերդեան (օգն. պատերազմական), Արշակ Ջամալեան (հաղորդակցութեանց), Սիմոն Վրացեան (աշխատանքի և երկրագործական), Աբր. Գիւլխանդանեան (ներքին գործոց), Ս. Աւարայեան (եկմտական), Բժ. Բաբալեան (ինամատարութեան), Աւետիս Չիլինգիրեան = Մ. Դարբինեան (դատական) և Ն. Աղբալեան (կրթական)։ Այս դահլիճը հազիւ մը ամսեակ կ'ուշնայ։

ԳՐԻԱՏ. ՎԱՐԴԻՔԵԱՆ

Մայիս 1ի բանուորական տօնին օրը, տարբ գործակալներու թելադրանքով պայթած պոլշեվիկեան շարժումին հետեւանօք, 5 Մայիս 1920ին Խատիսեանի դահլիճին կը յաջորդէ նոր դահլիճ մը, ազգու գործունէութեան յայտագրով։ Այս դահլիճը որ այսօր պաշտօնի վրայ է՝ կը կազմուի սա պէս.—Բժ. Հ. Օհանջանեան (վարչապետ և արտաքին գործոց), Ռ. Տէր Միհրանեան (պատերազմական և ներքին գործոց), Ա. Գիւլխանդանեան (եկմտ. և դատական), Ս. Վրացեան (աշխատանքի և պետական), Ա. Ջամալեան (ճանապարհներու և հաղորդակցութեան), Գէորգ Ղազարեան (հանրային կրթ.) և Ս. Աւարայեան (ինամատարութեան), իսկ Ա. Չիլինգիրեան (դատական) և Բժ. Բաբալեան (ինամատարութեան) կը մնան իրենց նախարարութեան մէջ՝ ոչ իբր նախարար, այլ իբր օգնական։ Նոր դահլիճը յաջողութեամբ կը խեղդէ պոլշեվիկեան շարժումը որ կ'սպառնար Հայաստանի Անկախութեան, վարչական նոր կազմակերպութեամբ մը և արտաքարգ դատարաններով կարգը պահելով։

ԱՐՇԱԿ ՋԱՄԱԼԵԱՆ

Այս առթիւ վարչապետ Հայաստան կը բաժնուի չորս նահանգներու. 1. ԿԱՐՍ, 2. ՇԻՐԱԿ, 3. ԵՐԵ-

ԻԱՆ և 4. ՂԱՐԱԲԱՂ։ Նոյնպէս այս գանձին էր որ երկրին եկմտական դրութիւնը բարւոքելու համար Անկախութեան 20 միլիոն ոսկուր՝ 6% տոկոսով փոխառութիւնը կը ծրագրէ և այս նպատակով նախորդ վարչապետ Պրն. Ա. Խատիսեանը Հերու Պոլիս, Փարիզ, Լօնտօն, Մանչեսթըր, Եգիպտոս, Ամէնք, Իզմիր, Պուլկարիա և Ռումանիա կը ղրկէ, փոխառութեան գործը կազմակերպելու համար։

1 Սեպտ. 1920

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՈՅԱՃԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆԵՐԸ

Հայաստանի երկաթուղային գիծը կ'սկսի Ստամպուլին Ղարաքիլիսէի վրայով մինչեւ Ալեքսանդրապոլ, ուր գիծը 2 մասի կը բաժնուի. մէկը կ'ուղղուի Կարսի և Սարըղամիշի ուղղութեամբ, միւսն էջմիածին, Երեւան՝ մինչեւ Ջուլֆա, ընդ ամէնը 500 վերստ երկարութեամբ։ Կովկասի երկաթուղային գ. խ. կայարանը Թիֆլիս էլլալով, գծրախատարար Հայերուս շատ քիչ բաժին ինկաւ։ Այժմ մէնք ունինք 99 վայրաշարժ, 29 մարդատար վակոն Ա., Բ. և Գ. կարգերու, 29 առաղջապահական վակոն 873 բեռնատարներ։ Կան նաև դին. փոխադրութեանց համար 40 ինքնաշարժներ որոնք կ'երթեւեկեն Դիլիջան-Ղարաքիլիսէ–Ալեքսանդրապոլ–Կարս, և Դիլիջան–Երեւան ուղղութեամբ։ Հաղորդակցութեան ճանապարհները բաւական լաւ վիճակի մէջ կը գտնուին. Խճուղիները կանոնաւոր և հատատուն շինուած են և մօտաւորապէս 2400 վերստ երկարութիւն ունին։

Ջոր. Բագրատունի

ՓՕՍԹ-ՀԵՌԱԳԻՐ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Մինչեւ 1920 Յունվարի սկիզբները, Հ. Հանրապետութեան Թղթատարական վարչութիւնը կը գործածէր ռուս նամականիշերը. այնուհետեւ քանի մը օր առանց վրայ ձեռագրով գրուած H. P. (Հայկ. փոստ) դրոշմները գործածուեցան. իսկ այժմ կը գործածուին փարիզ տպուած հայկ. դրոշմներ որոնք զարդարուած են Մասիսի, Արարատի և այլ պատմ. վայրերու նկարներով։ Պարզ նամակ մը կ'արժէ 70 կոպէկ, ապահովագրեալը 1 բուռլի։ Արտասահմանի համար parcel-post չընդունուիր, իսկ երկրին մէջ կարելի է ղրկել ամէն տեսակ ծրարներ։ Շաբաթը երեք անգամ ամէն տեղ փոստ կ'երթայ ինքնաշարժով կամ երկաթուղով, իսկ լեռնային շրջաններէ՝ ձիաւոր սահիկաններով։ Թղթատարական վարչութիւնը տրամադրութեան տակ ունի 80 պաշտօնեայ. ամմսական ընդհանուր պիւտճէն է 200–250 հազար բուռլի։ 22 տեղ հեռագրական կայան կայ։ Հայաստանի տեմմաններուն մէջ հեռագրական հաղորդակցութեան համար մէն մի բառի պէտք է վճարել 50 կոպէկ, իսկ Վրաստան և Ադրբէյճան՝ բառը 70 կոպէկ։ Երեւան, Ալեքսանդրապոլ և Կարս կայ նաև տեղական հեռաձայն։

Ջոր. Դուրգանեան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹ. ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հ. Հանրապետութեան բնակչութեան մեծագոյն մասը կը կազմէ գիւղացիութիւնը որ ցարական ճնշումներու տակ չէ կրցած մասնակից իր ուսման մասին, և այսօր գժբախտաբար անգրագէտներու թիւը 50%-էն ալ աւելի է։ Այս պարագան անուշադրութեան չէ մատնուած. ընդհակառակն, որքան որ Հանրապետութեան երկամեայ կեանքն անվերջ կռիւներու շարք մը եղած է, այնուամենայնիւ կրթ. նախարարութիւնն իր բոլոր ճիգերը լարած է՝ օր աւուր տարածելու կրթարանները երկրին ամէնէն խուլ անկիւնն երն անգամ։ Այժմ կան 516 տարրական դպրոց, 12 ո՛չ լրիւ միջնակարգ դպրոց (մինչեւ 6. դասարան), 8 միջնակարգ, 3 բարձրագոյն և 1 համալսարան՝ Ալեքսանդրապոլ։ Համագումար 13,000 երկաւոր աշակերտ, 40 միլիոն բուռլի պիւտճէով։ Ընդունուած է վեցամեայ պարտադիր ուսման շրջան. 7 տարեկանէն վեր եղող մանուկները միայն կ'ընդունուին։ Այս բոլորէն զատ՝ պաշտօնեաներու համար գոյութիւն ունի մէկ բացառած է Ալեքսանդրապոլ, ուր կ'աւանդուին զանազան շիւղերու յատուկ գիտելիքներ։ Կայ նաև ազգային մատենադարան 50,000 հատոր գանազան գիրքերով։

Ս. Վրացեան

ՀԱՄՕ

ՀԱՑ ԲԱՆԱԿԸ

*Թիֆլիսի անգլ. առեւտրական բիւրօն՝ Պօլսոյ անգլ. ներկայացուցչին ղրկած զեկուցման մէջ կ'ըսէ ի միջի այլոց. «Անդնահատելի է «Հայաստանի բանակը. Դերազանցօրէն լաւ յատկութիւններով զին«ուորներ են, և պատիւ կարող են բերել եւրոպ. որևէ պետութեան։ «Անոթի, մերկ, բոկոտն՝ անոնք ա՛յնպիսի հերոսութիւններ կը գործեն «որ եւրոպ. զինուորներ երբէք պիտի չկրնային քնել։ Ուստ բանակի «հեռանալէն վերջ, Հայերը մի՛ս մինակ կառուցան թուրքերեզերման «արշաւանքին դէմ և ցոյց տուին մեծ դիմադրութիւն։ Այդ իսկ պատ«ճառաւ, իրրեւ դաշնակից՝ կ'ակնկալեն որ մենք մարդերով բացէ ի բաց «զիրենք պաշտպանենք։ Եթէ Հայ բա«նակին տրուի պէտք եղած պարէնը, նա «առ նուազն 50,000 լաւագոյն զօրք «կրնայ պատրաստել։ Եթէ ատոր «վրայ աւելցնենք հոգատար պետու«թեան 20,000ը, այդ ոյժը բաւական «է Հայաստանի ամբողջական ապա«հովութեանը համար»։

Կը դնենք հոս պատկերը Գնդապետ ՀԱՒՔԻՆԻ, Դաշնակիցներու կողմէ բարձր քոմիսար՝ Կովկասի և Հայաստանի մէջ, ուր իր պաշտօնն աւարտելով՝ հերու մեկնեցաւ նախ Փարիզ և ապա Ամերիկա, իր համարատուութիւնն բնելու զինք ուղարկող Փարիզի Վեհաժողովին, ինչպէս և նախագահ Ուիլսընի։ Գնդ. Հաւքէլ ծանօթ է իբր Հայոց բարեկամ և մեծապէս աշխատած է Հայաստանի պարենաւորման գործին։ Ինք էր որ երեւանէն իր մեկնումէն պահուն՝ դրամական կարեւոր նուէր մը բերաւ Հայ Խնամակին, իր հիացումը յայտնելով անոր բարոյական կորովին մասին։

Ոսկի խօսքեր

❀ Մեծ իմացականութիւններք շատ աւելի դժբախտ են իրենց չգիտցածներուն համար, քան թէ երջանիկ՝ իրենց գիտցածներուն։

❀ Անոնք որ իրենց հեգնանքը կը սիրեն՝ շատ չեն հաւնիր ուրիշներուն հեգնանքին։

❀ Կոյր ծառայականութիւնը մարդուս համար աւելի դիւրին է՝ քան տրամաբանող հնազանդութիւնը։

Պրն. Աւետիս Ահարոնեան, նախագահ Հայկական Համրապետութեան Փարիզի Պատուիրակութեան։

Délégation à la Conférence de la Paix,
27. Avenue Marceau, PARIS.

"ՏԱՐԵԴԱՐՁ"Ը

❀

Ահա՛ բառ մը —այլ եւս «յատուկ անուն»ի վերածուած— որ մինչեւ այսօր անանուն և անսովոր խռովք մը կ'արթնցնէ սիրտերուն մէջ պոլսեցի ա՛յն Հայերուն որոնք սկսած են դէպ ի ծերոյթ քայլ փոխել հիմա։ Այդ մէկ բառը բաւական է, որպէս զի ամբողջ անցեալ մը ապրին այդ մարդիկը, խանդավառ օրերու այն շրջանը՝ երբ Ռուսենեաններ, Ակրվիչէններ, Ազաթոններ, Օտեաններ ու Փափազեաններ կենդանի էին դեռ և գիրկ առած Ազգային Սահմանադրութիւնը, գիրէն ալ յետոյ՝ զոհըն անցած։

Ու իրաւ ալ Հայ վերածնութեան նախախաչքիք մըն էր սկսուածք՝ վաթսունական թուականներէն ասդին։ Ամիրայական կամայականութիւններ վերչ կը գանէին, Օրէնք և Իրաւունք կ'եղբայրանային, կրթական վաստակաւորը «պատուելի» բլլալէ դադրելով՝ ատոր իմաստին հետ տակաւին կը նոյնանար, քիչ շատ «ազատ» խօսքին ու գրիչին իրաւունքները կը շեշտուէին, և մի բան՝ ժողովուրդը կը թուէր տոդորուած բլլալ իրեն դէռ ևս անծանօթ այն ոգիով որ ինքնագիտակցութիւնն է՛ակ էր, երբ մանաւանդ Պօլսոյ Հայաշատ արուարձաններուն մէջ նոր խմոր մ՝ սկսած էր ուռիլ.— «խաւարեալ»ի և «լուսաւորեալ»ի թունաւ պայքարը։

Այդ Սահմանադրութիւնը պահ մը յաւերժացաւ իր տարեդարձներով։ Տա՛ն մէկ օր, Մայիսի մէջ կիրակի մը կը յատկացուէր նոյն ծոնին որ բոլորովին ազգային հանդամանք մըն էր առած։ Բերայէն, Գալաթիայէն, Ասիական ու եւրոպական եկերքներէն, բայց մանաւանդ Ոսկեղջիւրէն և հին Սեմանպօլը շուրջպատող պարիսպներուն ներսի թաղերէն ժողովրդային զանգուածներ տարուէ տարի կ'երթային լեցուիլ Գէյդոզի մարզերուն կամ Հիւնքեարի թաւուտներուն մէջ, ծայրայեղ

Պր. Գարեգին Փաստրմաճեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ՎԱՇԻՆԳԹՈՆ (Մ. Նահանգք)։

Խանդավառութեամբ մը ապրելու համար այդ օրը՝ ձամբան՝ դրօշազարդ նաւերէ, և հանդիսավայրը՝ գալարագեղ բացատաններէ լսելի կ'ըլլային անդադար պերճ պարբերութիւններ ճառերու, քնկերացած ծափին ու ծիծաղին, «կեցցէ»ներու և երգերու։ Ամբողջ օրը, արեւածագէն մինչեւ մթնշաղ, բանասեղծութեան մը տունէ՛րն էին որ կը մաշէին նուագներու և շրթունքներու վրայ.

Ա՛հ՛ի, Հայկազունի, յառաջ ընթանաւի,
Սահմանադրութեան նոր բարեւ մ՛ալ տանի՛...

Սիրտերու յարութեան ոտնն էր այդ, եղանակին հետ առաջդ ու կենսանորոգ։ Մենք չէաս՛նք այդ օրերուն։ Հայրենասիրական երեւմի այդ ցոյցերուն արձագանգը եղան մեծ տաբեցիներ։ Առանց հոգեվարքին հասանք մենք, երբ «բարեխնամ» կառավարութիւնը փութացած էր առնձել մեր «ազգային զգացումները», քշելով զմեզ մեր Շահ՝ զ'Էլիզեներէն՝ Պէյգօղլին ու Հիւնքեարէն՝ դէպ ի նեարհ Դուլէ, որուն չորս պատերուն մէջ բարձր թոզի եղան ազատաշունչ երգերնիս. Ձերազներու, Եղիաներու և Պէրպէրեաններու «Հրեղէն» լեզուն ածխացաւ, աճիւնացաւ, իսկ ճառերը դարձան շքեղ բուրվառումներ «Օգոստափառ Կայսեր»։

Հնձեցինք գերութեան շրջանի մը մէջ, մրափելով օրօրով մը զոր Համիա — կարծես աւետարաններս չարափոխելով — սովոր էր մեղմաբար «Ձի լուծ իմ քաղցր է և բեռն իմ փոքրոգի»։

Ցաժանագլեն երկունքէ մը վերջ ծնաւ ուրիշ Սահմանադրութիւն մը, աւելի կեղակարծ և ագէտաբար իր շղթաները մէկէն ի մէկ թօթափող Հայուն նաւէ՛ր արուեցաւ իսկոյն կիլիկեան եղեռնէր վեց տարի և՛ պահ անցնէր այնուհետեւ, որ ազգերնուս գլխուն գար ձիւներո՛ւն ձիւնք, Տաճկաստանի Հայոց թեան բնաջնջումը։ Բռնագաղթ և բռնամահ մէկուկէս միլիոն հնձեցին ա՛յն ժողովուրդէն զոր մշակոյթի և քաղաքակրթութեան բարեմասնութիւններվ ժամուած կը տեսնէր Իթթիհատ երանելի հոգիներ որոնք ցեղին վճռական ազատութեան հաւատքով փակեցին աչքերնին...։

Այդպէս, սահմանէն անդին, իրենց պատմական եղբայրները վար չէին դրած զէնքերնին։ Մեռնիլ կամ ապրիլ. երկուքէն մին։ Այդ

Յովհաննէս Խան Մասեհեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ԼՕՆՏՕՆ։

Իտէալո՛վ էր որ կը կառչէին շարունակ հայ ազգին դարաւոր թշնամիները դէմ, յոգնած ոտքերնուն կառչան մը և անկախութեան համառ կայանմը փնտռելով, հանուր աշխարհի անտարբերութեան թոհուբոհին մէջ։ Քանի՛ տարիւր հազարներ տուին անունք իրենց շաբքերէն, իրենց քնկրկումներ և իրենց ոգորումներ ունեցան գոյամարտի այդ օրերուն, իրենցէս ինկան ու իրենցէս ալ չուտ կանգնեցան ոտքի, սուրբ հաւատքին կրակովը միշտ բռնկած, և, աներկեւան, անվկանդ, ճակատնին դեռ ևս թաց՝ կարմիր կայլակներով, ուր ուրեմն յաջողեցան ջնջել վերխարի բունք Հայ Դրօշին՝ Հայաշխարհի նոր մարզի մը կուրծքին վրայ որ կը կոչուէր ԵՐԵՒԱՆ։

Փա՛ռք հայ դիւանագիտութեան և հայ ռազմագիտութեան, փա՛ռք ինկողներուն և վիրաւոր կռուողներուն։

Շնորհաց բուական մը եղաւ ատոնց 1918 տարին՝ իր Մայիս 28 Թուականով։ Հայ Հաւատպետութիւնն իր անկախութիւնը վերծ պահելու համար մախացող Մօնկոլներու գրոհներէն՝ շարունակեց կռուիլ և չարժուն պահել իր նոր բանակները։

Հին ու նոր բոլոր տարեդարձները կը չքանան այլ ևս ամէնուս աչքին, և Ապիշանի տո՛ն է որ կը թեւածէ ամէնուս վրայ, իր մարտադաշտ պատգամը որոտալու մեր ականջն ի վար։

Հրաւէր հայրենեաց հուչակի Ղեմուր,
Հոգիք Հայկազանց բորբոքին ի հուր...

Այսպէ՛ս պարտինք ծնիլ Մայիս 28ը, ամէն տ՛ուր որ Հայ մը կայ, ամբողջ թափովը մեր անսովոր խանդավառութեան։

Մեր բանաստեղծները լար չեթողուցին իրենց քնարին վրայ որ յարակրկնումը չբլլար Հայրենազուրկ Հայուն Տառապեալ Նոյնը չբրին մեր մայրերն ալ՝ իրենց օրօրներուն առին։ Ու երախան մեծցաւ Թախծագին մթնոլորտի մը մէջ։

Լացուկոծ այլ ևս Հայհոյանք է ա՛յն ազգին համար որ իր վերածնունդի ծիծղուն օրերը կ'սպրի այսօր։ Պէտք է յորինել նո՛ր երգեր ու նո՛ր եղանակներ՝ յաւերժացնելու համար անուններն մեր պաշտելի մարտիկներուն և Ազգին վարիչներուն։

Պրն. Մարտիրոս Ցարուքիւճեան, Դիւանագիտական
ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ՊԱԴՈՒԻ։

Իրաւ, «կեցցէ»ներու որոտագին աղաղակները չեն որ պիտի չափանիշ նկատուին մեր ազգասիրութեան, բայց տատնդմո՛վ է որ Հայը պիտի չդիզէ իր հոգին կամքով, աւիւնով ու եռանդեամբ, իր ազգասիրութեան գինովութիւններէն վերջ՝ գո՛րծքն ալ միացնելով իր խօսքերուն։

Իմաստնաբար այն խօսքերը զոր Տերու կ'քսէր իր վերջին կոչին մէջ վկրատանի Հանրապետութեան նախագահ Ժօռատանիա. «Մեր փրկութիւնը կը կայանայ մի՛ միայն մեր սեփական այժերուն, մեր միաբանութեան և, առաւոտ թշնամիին դէմ մեր միութեանը մէջ»։ Մրչափ իրաւունք և պէ՛տք ունինք այս խօսքերը մեզի մանաւանդ պատշաճեցնելու։ Վասն զի պղպջատ այն զբոսը զոր Հաղնել պարտաւոր է ամէն Հայ՝ կը կոչուի Միութիւն։ Այս պարզ գոյականն էր զոր աշխարհարար և աշխարհաքաղաքացիաբար հոլովեցինք երկար տարիներ և, ափսո՛ս, շատ անգամ անկանո՞ն դասնք զայն։ Այսուհետեւ մեր եռանգնին վսեմ ծալքերը թող խօսին մեր աչքերուն դաղափարական խնամասք Սո՛ւրբ Միութեան . . .

ԹԷՈԴԻԿ

ՀԱՅՈՒՆ ՎՐԷԺԸ

Որքա՜ն մեծ վրէժ մը Հայութեան համար՝ իր անկախութեան իւ. տարեդարձը կարենալ տօնելը Պօլսոյ մէջ, Հո՜ն ուր Հայութեան բնաջնջումի ծրագիրները մշակուեցան և որ այդ բնաջնջումին գործադրութեան բոյնն ու ուղեղը եղաւ։ Մոլեռանդ Թշնամիին համար, որուն անառանելի վերք մըն էին բոլոր այն Հայ նահագոյնները որոնք կը ծածանէին Հայ շէնքերու վերեւ և Հայ մանուկներուն ձեռքին մէջ։ Հայ ցնծութիւնն աներեւակայելի արամութիւն մըն էր բոլոր Տարեւանները։ Եթէ ամբողջ Թուրքիան նեղոպտչէն կորանցուցած բլլայիր, Թուրքերը պիտի չցաւէին ա՛յնքան որքան այսօր, ի տես անկախութեանը տարեդարձին ա՛յն ազգին որ իրենց տարուկն էր երկիր և զոր քնաջնջել որոշած էին ամէն գնով։

Թուրքը չկրցաւ օգտուիլ իր պատեհ առիթներէն. քնդհակառակն ան չարաչար գործածեց զանոնք։ Իր ամբողջ պատմութեան քնթացքին՝ շնորհար ո՛չ մէկ դեր խաղացած ան։ Աշխարհի յառաջդիմութեանը մէջ պզտիկ բաժի՛ն մը իսկ չունեցաւ. գիտցաւ միայն կործանել, այրել, ջարդել և սչնչացնել։

Տիեզերքը ունի իր արդար օրէնքները զորս առանց վարանումի կը

Sofp. Ձեյմս Կրիճֆելտ, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ
Հ. Հ. ի ՊԷՐԼԻՆ։— Kaiserallée 16.- BERLIN, 15

գործադրէ, պատշաճ ու խիստ պատիժներ անօրինելով յանցաւորին։ Անոր գործադրութիւնները յամրքէն թաց են, բայց անկասկած՝ ճան՛ցաւոր ազգի մը պատժուելը պէտք չէ՛ որ անհատատալի թուի չարչարեալ ժողովուրդին մը։ Տարիներէ, դարերէ յետոյ արդարութիւնը կը յաղթանակէ։ Ջատագովը կը քաւէ իր ծնողքին մեղքերը։ Ազգ մը որ կը կեղեքէ, կը չարգելը ու կ'ոչնչացնէ, պիտի կեղեքուի, ջարդուի և սչնչանայ իր կարգին։

Չի կայ Հայ մը որ տատապած չբլլայ թուրք սիրապետութենէն, որ կորանցուցած չբլլայ իր բնտանիքի անդամներէն կամ իր ազգականները մին և թերեւս ատելին։ Ամէն Հայ քամած է դառն բաժակը, Անոր արժանապատուութեան և վրէժխնդրութեան ոգին կը զրգռուի, երբ յիշուի իրեն կատարելապես անծանօթ առեւանգուած Հայուհի մը, այրուած Հայ տուն մը, քանդուած Հայ օճախ մը, տարագրուած կամ ջարդուած ազգա՛կից մը և կամ կործանուած Հայ Հաստատութիւն մը։ Ամէն Հայու սիրտ լի է վրէժխնդրութեան զգացումներով։

Հայը կ'ուզէ իր վրէժը լուծել, կը փափաքի, բա՜ մարդկային բմբռնումներու, քնել ա՛յն ինչ որ Թուրքն ըրաւ իրեն։ Սակայն Հայը կը սխալի՝ երբ կ'ուզէ իր զգացումները գոհացում տալ։ Հայը պարտի հրաժարիլ վրէժէն — բաւին իսկական առումով— քնդդէմ իր Թշնամիներուն, պէտք է թող տալ որ տիեզե՛րքը պատժէ զայն. արդէն պատիժը գործադրութիւնը սկսաւ։

Աշխարհի պատմութեան մէջ, Հայ ազգին դերը ո՛չ չարդել է, ոչ ալ կործանել։ Այսօր ունինք Անկախ Հայաստան մը զոր դարերէ ի վեր կ'երազէինք։ Ամէն Հայու պարտականութիւնն է այժ տալ այդ նոր Հանրապետութեան, որպէս զի ան դառնայ քաղաքակիրթ ազգերու շարքին մէջ։

Մեր դարաւոր տառապանքներուն և միլիոնաւոր զոհերուն լիակատար վրէժը կը լուծուի, երբ մեր Հոգեվարքը Տարեւանք — իր անհետացումին առաջ — տեսնէ զօրաւոր Հայաստան մը՝ ազատ և անաէս անկախ, լեցուն առողջ և դատխարակեալ Հայ քաղաքացիներով, օժտուած յառաջադէմ ճարտարարուեստներով և Տանրային Տաստատութիւններով, վերջապէս Հայաստան մը որ ունենայ ամենաբարձր քաղաքակիրթ ազգի մը յատկութիւնները ու գիւրութիւնները։

Անկեղծ Հայրենասիրութեամբ մը գործնականօրէն աշխատիլ՝ նախանձելի և պատուաւոր Հայաստան մը ունենալու Համար, — ա՛յս՝ Հայուն վրէժը։

Տեղակալ
ՅՐԹ. Յ. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

կ. Պոլիս, 28 Մայիս 1920

ԵԳԻՊՏՈՍ

Պրն. Խոսրով Ջօհրապ (փաստաբան), Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ԴԱՀԻՐԻ։

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀՕՐ

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Հերու, Յունիս 5ին, Ջաւէն Ս. Հայրապետական կը ժամանէր Երուսաղէմ կատարած իր ուղեւորութենէն, 6 or վերջ Ազգ. ժողովոյ Գիսակի՝ տալով իր առաքելութեան նպատակը, որմէ բաղդատաբար կը ներկայացնենք հետեւեալ մասերը։

. . . փետրվար 12ին Պօլսէն մեկնեցայ և Մարսիլիոյ ճամբով Փարիզ հասայ, երբ արդէն Ներագոյն ժողովը իր նիստերը Լօնտոնի մէջ սկսած էր՝ Պատուիրակութեանց նախագահները Պօղոս Փաշա Նուպար և Պրն. Աւետիս Ահարոնեան Լօնտոն գացած էին իրենց հետեւորդներով։ Նուպար Փաշային սատցուած հեռագրական հրաւէրին վրայ՝ շատ կարճ դադարէ մը յետոյ պատասխանեցայ ուղեւորիլ Լօնտոն, ուր հասայ փետրվար 23ին։

Ազգ. Պատուիրակութեան հետ միասին ու համաձայն, մեր բոլոր ջանքերը ձգտեցան ձեռք բերելու ինչ որ կարելի էր։ Իրէնք ամէն օր կը կատարուէին խորհրդակցութիւններ և ժողովներ և կը քննուէին խնդիրները որոնք Պատուիրակութեան կողմէ չէին նկատի առնուած մինչեւ նոյն ատեն։ Ասոնք այնպիսի խնդիրներ էին որոնք մեր առջեւ կ'ելլէին օրը օրին և կամ էին ա՛յնպիսի հարցեր, որոնց վրայ Պատուիրակութեան անդամները կրկին չէին կրցած անդրադառնալ, մասնաւոր ժամանակ չբլլալով այն անցուդարձերուն որոնք 1915–18 ընթացքին պատահեցան Թուրքիոյ մէջ։ Ասոնց մասին մեր տուած տեղեկութիւնները իւրացուցին Պատուիրակութիւնները ու ներկայացուցին Ներագոյն ժողովին որ դանոնք հաշիւ դարձնելով խմբագրութեան մէջ մտցնել Լօնտոնի խորհրդակցութեանց միջոցին, առիմանները որոշման համար կազմուած յանձնաժողովին երկիցս ներկայանալու պատիւն ունեցայ և հոն, իբր մասնաւոր երկրին դիրքին, առիթն ունեցայ կարգ մը լուսաբանութիւններ տալու կատարուած այս դիմումներուն մէջ, Ազգ. Պատուիրակութեան հետ իմ աշխատութիւններէս զատ, Ազգ. ժողովդ պէտք է գիտնայ թէ իր նախագահին ներկայութիւնը նաեւ պայմ մէջ բոլորովին անօգուտ չ'եղաւ, իբր հանրային կարծիքը պատրաստելու և զայն իբր ազդակ գործածելու համար քաղաքականութեան վարիչներուն։

Հոս անհրաժեշտ պիտի ըլլար թուել բոլոր այն միջոցները որոնք կազմակերպուեցան մեր ներկայութեան առթիւ հայասէր անձե-

ԹՈՒՐՔԻԱ

Պրն. Գէորգեան Թահրանեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ։
Hôtel Tokatlian, Grand'Rue de PÉRA.

րու կողմէ, օտար անձնասիրութենէն կողմէ ցոյց արուած համակրանքին ու պատիւները որոնք մեր անձէն աւելի՝ անշուշտ ի պատիւ մեր ներկայացուցած ազգին դարաւոր մշակութային կ'քնծայուէին, և վերջապէս այն բազմաթիւ լրագրական հրատարակութիւնները որոնք մեր ներքին ճամբորդութեան առթիւ Համաձայնական մամուլին էջերուն մէջ կը հրատարակուէին, հայ ազգին ու հայ ներկեցին ներկայացնելու և ծանօթացնելու համար։ Ասոնք ամէնը հայ ազգին ճակատագիրը Դերագոյն ժողովին կողմէ վճռուած մէկ պահուն, նպաստեցին զանազան շրջանակներու մէջ աւելի արձարձելու հայկական խնդրոյն նկատմամբ իրենց ունեցած շահագրգռութիւնները։

Իմ միակ ջանքս եղաւ հայկական դատն աւելի ժողովրդականացնել և անոր համար ապահովել կարելի աջակցութիւնը։ Հետեւաբար, երբեք պատահութիւնը չփախցուցի այցելելու բոլոր հայասէր անձանց և շրջանակներու, որոնց կարդին՝ աւելի ունեցայ տեսակցելու նաեւ Լօրտ Սիսիլի, Լօրտ Բրրդքի և անոր օգնական Լորտ Հարտինճի, Յունաստանի վարչապետ Մ. Վենիզելոսի և Դերագոյն ժողովի Ֆրանսայի ներկայացուցիչ՝ Մ. Քամպոնի հետ։

Մասնաւորապէս Անգլիան և ազատ անգլ. ներկեցիները պաշտօնեութիւնը մեծ շահագրգռութիւն ցոյց տուաւ Արեւելքի քրիստոնեայ և նահատակ եկեղեցւոյն մէկ պաշտօնեային՝ որպէս էի ես՝ խղճմտանքներուն և պատուոյ զմեզ անմոռանալիութեամբ բռնկեցնելու համար և իր բոլոր ազդեցութիւնն ի գործ դրաւ մեր խնդրոյ գնահատուելուն համար։ Անգլիական եկեղեցւոյ պետք նկատուող Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսը ս՛չ միայն մեր Անգլիա ընակութեան բոլոր տեւողութիւնը մեզ քնծայեց մեծ դիւրութիւն և ցոյց տուաւ մասնաւոր բարեացակամութիւն, այլ հաճեցաւ ինք առաջնորդել եւ ընկերանալ մեզ, երբ պատիւ ունեցանք Մարտ 9ին Ն. Վեհափառութիւն Մեծն Բրիտանիոյ Թագաւորին և Ընդհատանի Կայսեր ձօրճ Ե.ի ներկայանալ Պիրմինկէմի Պալատին մէջ և մեր շնորհակալութիւնն ու երախտագիտութիւնը յայտնել, յանուն հայ ազգին, անգլ. մեծ ազգին վեհապետին և անոր կառավարութեան։ Եկեղեցական գատուն շահագրգռութեան մէկ ուրիշ ապացոյցն էր այն արտասովոր և բացառիկ պատիւը զոր բրաւ անգլ. ազատ եկեղեցիներու տարեկան համագումարը՝ զիս հրաւիրելով ներկայ գտնուիլ իր հանդիսաւոր մէկ նիստին,

Պրն. Միխայիլ Վարանդեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի ՀՌՈՄ։
Hotel Regina, Via Veneto, ROMA.

որուն ներկայ էին Լնդլիոյ ամէն կողմերէն հաւաքուած հազարաւոր կղերականք ու լրագրականներ։ Նոյնպէս ներկայ գտնուեցայ Սուրբ Յովսէփ Ս. Փրկիչ եկեղեցին Մարտ 9ին կատարուած Արեւելքի քրիստոնեայ նահատակաց յիշատակի արարողութեան, Բենեդիկտոսեան Արքեպիսկոպոսին նախագահութեամբ։ Հոն, չմոռցուեցան յիշատակել նաեւ Հայ նահատակները — Ասիկ զատ, մանաւանդ հրաւէրներով մասնակցեցանք աշխարհական զանազան ընկերութիւններու գումարումներուն եւ ամէն տեղ ջանացինք մեր գոյութիւնը ներկայացնել եւ գոյնք շահագրգռել անոնց։

... ի լօնտոն, Վերագոյն ժողովք հայկ. խնդիրը ձեռք առնելէն առաջ, լինչպէս կը տեսնուի, ոչինչ կար վճռուած եւ հաստատուն՝ բաց ի Անկախ Հայաստանի մը կազմութեան քաղաքականութեան որ կրնայ գործադրութեան դրուիլ շատ մը ձեւերով, որոնց վրայ ծանրանալ աւելորդ է։ Ժողովին գումարումէն առաջ, լօրտ Քրզրքենի յայտարարութիւններէն յայտնի էր թէ միտքերը դէպ ի ո՛ր նպատակ էին լօնտոնի մէջ Հայկ. Պատուիրակութիւնը բոլոր կարելի ջանքերը թափեցին, որ Հայաստան ունենար ծովու վրայ ելք մը, ինչպէս եւ նախապէս ծրագրուած էին քնդրարձակ սահման մը։ Այդ ջանքերը մասամբ պսակուեցան, վասն զի Տեր. Խորհուրդը որոշեց Հ. Հանրապետութեան հողերուն կցել նախկին Թուրքիայէն վանայ նահանգը՝ բաց ի Հէքիարիէն, Բաղէշի նահանգը՝ բաց ի Սղերդի շրջանէն, Տիգրանակերտի կուսակալութենէն Բալուն, Կարնոյ կուսակալութիւնը՝ բաց ի երզնկայէն, վերջապէս —իբր ծովու վրայ ելք— Տրապիզոնի կուսակալութենէն լազիսթանի ամբողջ։ Պատուիրակութիւնը չարմար չհեսաւ որ Տրապիզոնի վրայ պնդէ՝ իբր ծովային անցք, որովհետեւ ատով թէ՛ շատ օտար տարր պիտի մտնէր Հ. Հանրապետութեան մէջ եւ թէ կարելիութիւն կար որ Յոյները վշտանային, քանի որ անոնք բացարձակապէս կը մերժէին այդ քաղաքին Հայաստանի կցումը։ Պատուիրակութիւնը պահանջեց նաեւ Լազիսթանը, որուն 2 բաւականացու իբր ծովի անցք ունենալու համար, որուն հարաւային քիչ մասերի մէջ օգտագործուած են (Րիզէ եւ Ալթինա) հրնայն հարաւային կայաններ, կարելի համարեցաւ Հայաստանին իբր ծովային առեւտուրի կայաններ

Պրն. Տիգրան Զայեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. յՍԹԻՆԲ։

Այն պահեց և յաջողեցաւ Դաշնագրին մէջ անցնել սա պայմանը որ Հայաստան կարենայ օգտագործել նաև Տրապիզոնը։ Միւսնոյն ատեն, նկատելով որ թէ՛ Տրապիզոնէն և թէ Լազիսթանի ծովեզերքէն երկաթուղիներու շինութիւնք մեծ ծախքի և շատ ժամանակի կը կարօտին, աշխատեցաւ որ Պաթումի նաւահանգիստն ալ օգտուինք։

Հոս կրնամ յայտարարել Ձեզ որոշապէս, թէ ապահովուած կրնաք համարել սա խնդիրը որ Պաթում, բլլայ միջազգային, բլլայ վրաց ազատ նաւահանգիստ մը, Հայաստան իրաւունքներ պիտի ունենայ անոր վրայ, և Հարաւակողմէն սկսեալ Ծորոխի ձախ եզերքին վրայ և անմիջապէս երկաթուղիով ան պիտի կապուի ուղղակի դիծով Կարսի հետ։ Այս ղ.ծին անտեսական և ռազմական նշանակութիւնը բացատրել անշուշտ աւելորդ է, վասն զի շատ պարզ է։

Ահա թէ ի՛նչ ձեռք բերուած էր լօնտոնի մէջ, ուր կը կարծէինք թէ ամէն բան վճռուած և մեր խնդիրը վերջնական հանգամանք առացած էր, երբ Ապրիլ 19ին Սան-Ռէմոյի նիստերը սկսան, ուր մենք կը կարծէինք թէ միայն լօնտոն արուած որոշումները գիւրին առնելով պիտի ձեւաւորուէին և Թուրք Դաշնագիրը խմբագրուելով պիտի կայացուէր։ Սակայն դժբախտաբար այդպէս չեղաւ։ Հոն հայկական խնդիրը նոր վիճաբանութեան առարկայ եղաւ և վերաքննութեան ենթարկուեցան լօնտոնի ժողովին որոշումները։ Մանաւանդ պսակ կ՚ուզէին առարկայ եղաւ Կարնոյ Նահանգ։ պետութիւններէն ամենք զայն դուրս թողուլ լօնտոնի գումարման մէջ Հայաստանի հետ որոշուած հողատարածքներէն։ ... Այսպէս յառաջ եկաւ անհամաձայնութիւն մը զոր կարելի չեղաւ լուծել, և ատոր համա՛ր էր որ խնդիրը Թողուեցաւ նախագահ Ուիլսընի իրաւարարութեան։ Ահա թէ ինչո՛ւ Դաշնագիրը փոխանակ ճշդուած սահմաններ ներկայացնելու՝ ծանօթ ձեւով ներկայացուեցաւ, Ուիլսըն որ հետաքրքիր մըն է Հայ Դատին և անով շահագրգռուած բլլալը ցոյց տուած էր նոյն իսկ Սան-Ռէմոյի գումարման պահուն՝ Հայոց պահանջմանց ուշադրութիւն դարձնելու յանձնարարութեամբ մը, քնդունեց իրեն առաջարկուած պաշտօնը, և վստահ ենք թէ մեզի նպաստաւոր վճիռ մը պիտի տայ։ Ազգային Պատուիրակութիւնը, նաև ես, յանուն

Իշխան Յովսեփ Արղուբեան, Դիւանագիտական Ներկայացուցիչ Հ. Հ. Ի ԹԻՀՐԱՆ։

ազգին, դիմում կատարեցինք որ ո՛չ միայն Լօնտոնի ժողովին մէջ որոշուած սահմաններէն, այլ և Խարբերդն ու Երզնկան կցուին Հայաստանի, ինչպէս նաև յարգելի նախագահն իր բոլոր ազդեցութիւնն ի գործ դնէ Կիլիկիոյ մէջ հաստատելու համար մանաւանդ ինքնավար վարչութիւն մը։ Այս մասին մեր Ամերիկայի Հայ գաղութին ալ բոլոր իր միջոցներն ի գործ կը դնէ, և մեծ յոյս ունինք թէ մեր այս դիմումներն անլսելի պիտի չմնան և Հայաստանի սահմանները քիչ մը եւս պիտի բնդարձակուին։

Թուրքիոյ Դաշնագիրը, որ արդէն այսօր ծանօթ է ամէնուն, եթէ քննութեան մը առնուի, պիտի տեսնուի որ եթէ մեր ամէն բաղձանքները չի գոհացներ և հողային կրճատում սահմանի մը մէջ զմեզ կը պարփակէ, սակայն ունի իր մէջ կարգ մը նպաստաւոր կէտեր ալ։ Այդ Դաշնագիրով ո՛չ միայն կը ճանչցուի Հայաստանի անկախութիւնը, այլ իրաւապէս գոյութիւնը. Հայաստան կը յիշուի իբր դաշնակից պետութիւն և պայմանագիրը կողմերէն մին ու պարտադրող կողմին մէկ անդամը։ 36րդ յօդուածի արամադրութեան համաձայն, եթէ Թուրքիա չգործադրէ Դաշնագրին պայմանները, Հայաստան եւս ձայն պիտի ունենայ Պօլսոյ բախտորոշման մասին պետութեանց տալիք վճիռին մէջ։ 92րդ յօդուածը կու տայ կարեւոր ապահովութիւն մը, որով կովկասեան պետութեանց հետ Հայաստանի սահմանները որոշելու համար եթէ կարելի չըլլայ համաձայնութեան մը գալ, համաձայնականք իրե՛նք պիտի կատարեն իրաւարարութիւնը։ 105րդ յօդուածով եգիպտոս բնակող Հայերն իրաւունք կ'ստանան Հայաստանի քաղաքացի դառնալու։ 137–8րդ յօդուածներուն մէջ նոյն իրաւունքը կ'ապահովուի Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ գտնուող Հայոց ալ. իսկ 139րդ յօդուածին համաձայն՝ օսմ. հպատակ ոևէ Հայ դատի պիտի չենթարկուի, պատերազմի միջոցին իր բռնած քնթացքին համար։ Ցեւոյ Նշանակելի է որ Թուրքիա ո՛չ մէկ տեղնակութիւն և ազդեցութիւն ունի Հայաստանի մէջ բնակող իսլամներուն վրայ, մինչ Թուրքիոյ փոքրամասնութեանց գոյութիւնն ապահովելու համար Դաշնագրին 140–151րդ յօդուածները նշանակելի տուրէլութիւն մը կ'ընծայեն Թուրքիոյ

Sofp. Էրիէն Պրազիլ, Դիւանագիտական Ներկայացուցիչ Հ. Հ. Ի ՌԻՕ-ՏԸ-ԵՆԷՅՒՕ։

քրիստոնէից, բնդ որս և Հայոց։ Նոյնպէս, նշանակելի է որ Հայաստան եւս՝ իբր դաշնակից պետութիւն՝ Թուրքիոյ յանցաւորներ պահանջելու և դատելու իրաւունք կ'ստանայ (յօդ. 226–228)։ Ինչպէս գիտէք, Դաշնագիրը ստուար հատոր մըն է և իր մէջ կը պարունակէ կնճռոտ տրամադրութիւններ որոնք կը կարօտին ուսումնասիրութեան։ Ուստի, Ազգ. Պատուիրակութիւնը ո՛չ միայն իր մէջ և Համազգամարի անդամներով, այլ նաև օտար օրէնսգէտներու և քաղաքագէտներու քննութեան ենթարկած է զայն, Հայոց մասին եթէ անյապաղ բան մը կայ՝ երեւան հանելու և պետութեանց ուշադրութեան ներկայացնելու համար։

. . . Լօնտոնէն դարձիս՝ մնացի Փարիզ, ուր պատիւ ունեցայ ներկայանալ Հանրապետութեան յարգելի նախագահ Մ. Իւլ Տէշանէլի և վարչապետ Մ. Միլուանի՝ որոնց աջակցութիւնը խնդրեցի։ . . . Հայ ժողովուրդը ո՛րքան ալ իր իղձերուն լրիւ հասած չըլլայ, կրնայ ինքզինքը մխիթարուած զգալ, քանի որ ինքը կարող է զարգացնելու, բարգաւաճելու և ծաղկեցնելու իր երկիրները, ապագային ալ ոդ ունենալու իր բաղձանքներուն համաղգային պահպանումը։— Պետութիւնք անխախտ բարեացակամ պաշտպան են Հայոց։ Մեր Անկախութեան ո՛չ մէկ հակառակորդ գոյութիւն ունի, և այդ բարեկամութիւնը թանկագին երաշխիք մըն է թէ ապագային ալ Հայաստան պիտի վայելէ անոնց պաշտպանութիւնն ու աջակցութիւնը, իր վերաշինութեան ու զարգացման ճիգերուն մէջ։ Եթէ Ամերիկա Հայաստանի հոգատարութիւնը մերժեց, ատիկա չի նշանակեր թէ ամերիկեան ժողովուրդը համակիր չէ Հայոց։ Ամերիկա նակեր բնաւ թէ ամերիկեան ժողովուրդը համակիր չէ Հայոց։ Ամերիկա իր վաղեմի սկզբունքներէն չհեռացաւ մերժելով միայն, խառնուելով հին աշխարհի գործերուն, և ասոր համա՛ր էր որ մերժեց Հայաստանի հոգատարութիւնը. սակայն մենք վստահ ենք թէ ան միշտ համակիր է մեր ազգին և իր անտեսական ու նիւթական աջակցութիւնը երբեք պիտի չդադարեցնէ մեզի։ Ահա այս, Պատուիրակութիւնը չէ գտրած այդ համակրութենէն օգուտ քաղելէ և կ'աշխատի Ամերիկայի նիւթական օժանդակութիւնն ապահովել Հայաստանի համար։

Տեսաք երեսփոխանք, ապահով կրնաք բլլալ թէ Փարիզի Ազգ. Պատուիրակութիւնն ամբողջովին անձնուէր աշխատանքով և անվհատ յարատեւութեամբ կը հետապնդէ ամէն խնդիր և ամէն հարց, ջանալով օգտուիլ ամէն բարեացակամութենէ ու համակրանքէ, և արժանապէս կը ներկայացնէ Ազգը՝ որուն շահերը պաշտպանելու կոչուած է օտար շրջանակներու առջեւ։ Ան՛յն զգացումներով և միեւնոյն

Պրն. Սաղաթելեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի Սիվաստոպոլ (Հարաւային Ռուսիա, Վրանկէլ)։

ուղղութեամբ դրեթէ կ'աշխատի նաեւ Հայ Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը՝ որուն կը նախագահէ Պրն. Աւետիս Ահարոնեան։ Եւ եթէ երկու Պատուիրակութեանց չհանգերն ու ճիգերը չպսակուեցան կատարելապէս և երենց բոլոր ակնկալութիւնները չիրագործուեցան, պատճառը սա էր որ աշխարհի վրայ ճնշող պատերազմի արդիւնքներն աւելի դրական օժանդակութեան մը արգելք եղան, և ասոր համա՛ր էր որ Պատուիրակութեանց նախորդ պահանջները կրճատելու հարկը ներկայացաւ։ Մանաւանդ կիլիկիոյ, հայկական յիշատակներով հարուստ այս երկրին՝ Հայաստանէն դուրս մնալուն համար մեծ է մեր ցաւը։ Այսու հանդերձ, մտաբերելով այն օրերն ուր պղտիկ բարեփոխումն մը յոյսն իսկ զմեզ կ'ոգեւորէր և կը խանդավառէր, մինչ այսօր անկախ Հայրենիք մը ունենալու բախտը կ'ունենանք, մենք ասկէ պզտիկ յաջողութիւն մը չենք նկատեր, մանաւանդ վստահ ենք թէ Հայը միշտ ոտկուն և քիմքնական ժողովուրդ՝ իր քիչը շատացնելու, կորիզն ընդարձակելու, զարգացնելու և չէնցնելու և օրինակելի երկիր մը ընելու պիտի յաջողի։

Արդ, Տե՛ր և Տէ՛ր երեսփոխանք, դուք որ բախան ունեցաք ազատ ու անկախ Հայրենիքը ողջունելու և զայն աչօք բացօք տեսնելու, կոչում կ'ընեմ Ձեզ որ ուխտէք լինձ հետ, իբր ներկայացուցիչներ Ազգին, որ պիտի գիտնաք յարգն ու նշանակութիւնն ա՛յն անկախութեան որուն տիրացաք այնքան մեծ զոհողութեամբ։ Մենք առաջնորդն ենք ժողովրդեան. աշխատինք ուսուցանել անոր որ իր Հայրենիքը սիրէ և իր Հայեացքը տո՛ն ուղղէ միշտ Դրամատէրն իր դրամը, Ճարտարն՝ իր արուեստը, վաճառականն՝ իր առեւտուրը, որքան իր անձին՝ նո՛յնքան իր Հայրենիքին ի պատս դնէ։ Ամէն մարդ, ի՛նչ դասակարգի, դաւանանքի և համոզման ալ պատկանի, թո՛ղ ասկէ յետոյ միայն մէկ բազձանք և մէկ նպատակ ունենայ.— Հայութեան դրօշը վեր բանել։ Աւերա՛կ է մեր երկիրը։ Եթէ ձեռք ձեռքի չտանք և մեր բոլոր ճիգերը չմիաչեւենք, անկարելի է որ վերականգնենք մեր Հայրենիքը որ կը կարօտի գործող ձեռքերու, աշխատող բազուկներու և հանճարեղ գլուխներու։ Ի բաց վանենք ամէն քէն ու տեղութիւն։ Աշխատանք կայ, տապարէզ կայ։ Նուիրուի՛ր գիտանք այդ աշխատանքին, նետուի՛ր ջանանք դէպ ասպարէզ։ Օրհնեա՛ր բլան ուրեմն հայկական մանուկ Հանրապետութիւնն ու ու ստեղծագործ հայ քաղաքացին։ Կը չնորհաւորեմ նաև զՁեզ եւ Ձեզմով՝ բոլոր Հայութիւնը, որ արժանի եղաւ տեսնելու ցանկալի արշալոյսը, իրականացումը՝ դարերու իր ոսկի երազին։

Պրն. Տիգրան Բէկզատեան, Դիւանագիտական ներկայացուցիչ Հ. Հ. ի Թիֆլիս։

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ (*)

Կ. Պոլսոյ Հայոց Ջաւէն Պատրիարքին բնակութիւնն ի Լնտան ուշագրաւ էր անշուշտ Նախ, անիկա Արեւմտ. Եւրոպա եկաւ, Գերագոյն խորհուրդին միջամտութիւնը խնդրելու իր ազգին բեկորներուն համար, պաշտօ՛ն որուն ամպողջականութիւնը փետրվարի վերջ Անգլիա ժամանումէն ի վեր ուժգնօրէն չեշտուեցաւ Թուրք անամնական վայրագութեան նոյէ՝ այն չարագործութեանց հետեւանօք որոնք տեղի ունեցած են սոսկալի, բայց մեզ համար անբմբռնելի երեւոյթ պատերազմներու մէջ, գ՚նուելով նորէն 15էն 25 հազար հոգի կիլիկիոյ ժողովուրդին։ Մեկ կողմ դնելով սակայն այս ողբերգական պարագան, Ջաւէն Պատրիարքի մեզ հիւր գալուը նշանակելի է անո՛ր համար որ, իր ազգին դրութեան գալ գալէն ի վեր՝ Անգլիա այլեւլող առաջին պատրիարքն է ինք։ Բաց ասոր, այն տեսակցութիւնը զոր ունեցաւ Քէնթրպըրիի Արքեպիսկոպոսին և այլ անուանի կղերականաց հետ՝ հասունցնելու միայն կը մղէն անգլեհայ եկեղեցիներու միջեւ այն սիրալիր յարաբերութիւնը որուն ամենաջերմ կերպով փափաքող են մենք անանք որ տեղեակ են Հայաստանի պատմութեան։ Անշուշտ անվարելի պիտի գլլար մի առ մի թուել այն բազմաթիւ բարեկամութիւնները զորս ան չտեսաւ մեր մէջ, կամ այն ապաւորութիւնը զոր բոլորին վրայ յառաջացաւ մեր մէջ, կամ այն ապաւորութիւնը զոր բոլորին վրայ յառաջերաւ իր անձը, թագաւորէն սկսեալ՝ որուն հետ դէմ առ դէմ եկաւ Անգլիոյ մէջ։ Երկու գործերու մասնակցեցաւ սակայն, որոնք տեւական շահեկանութիւն մը պիտի ունենան։ Մէն՝ իր մասնակցութիւնն էր Աւետարանչական միութեան Արեւելքի առաքելոց Բրիտանիոյ համար բարեխօսութեան մը որ տեղի ունեցաւ Մարտ 12ին Սուրբ Մարկոսի Եկեղեցին, ուր ներկայ էին նաև Քէնթրպըրիի Արք.ք, Տրարկոնի Մեծարգոյ Տ. Իրիզանթոս և Անտիոքի ասորական արք. Պարտամ։ Մեր պետին և Արեւելքի օրթոդոքսոց, Հայ և ասորական եկեղեցիներու ամենէն տղեղիկ երեք հոգեւոր պահանջներու այս իրար գալը չիշատակելի դէպք մըն է ատուդիս Միութեան պատմութեան մէջ։ Միւսն՝ այն fonքէրանսն էր որ տեղի ունեցաւ Ռէսթմինսթըր Աբբայարանի «Սաղմոսեան խոյ»ին մէջ Մարտ 9ին, Բարեմէնթինսթըր Արքեպիսկոպոսի նախագահութեան տակ։ Ասկիա յուսալից երեւոյթ մըն էր այն պիսկոպոսի նախագահութեան տակ։ Ասկիա յուսալից երեւոյթ մըն էր այն մերձեցման որուն համար կը տքնինք մենք. վերջաբանել հարցերու

(*) The Treasury, անգլ. ամսաթերթ, 1920 Մայիս, ձ. Ա. Տուկլասի յօդուածէն համառօտուած։

Պրն. Գամպէրեան, *Հայ Հիւպատոս ի ՄԱՆՉԷՍԹՐ*։
40. Cooper street, MANCHESTER.

շուրջ իրական համաձայնութեան մը առեղծուելն ալ բարենշան էր։ Ապագաբեր Ջաւէն Ա.ի լռնուն մնալուն կարեւորութիւնը կը դնահատուի մանաւանդ տ՛րն պատճառելով որ, արեւկ լայն գուռ մը կը բանայ Անկլիքան և Հայ Եկեղեցիներու մէջև և յառաջ կը մղէ երկուակ համաձայնութիւն մը Անկլիքան, Արեւելեան և Օրթոտոքս՝ երեք բաժանեալ եկեղեցիներու մէջեւ, մինչ դոյդն ինչ անհեկութիւն ունինք Հայ Եկեղեցւոյ մասին։ Մեկ քէչերու ծանօթ Հայ լեզուի և ճամրորդութեան դժուարութիւնը, մանաւանդ ամէն բանէ վեր՝ թրքական կասկածը (որ արդէլք հանդիսացած է Հայոց Համար՝ մշակել անգլ. բարեկամութիւնը) անգլ. եկեղեցականաց Հայ մասր խոչընդոտներ էին ծանօթութիւն առնուելու Հայ Եկեղեցւոյ մասին։ Ջաւէն Ա. գրեթէ արքայական պատիւով մբն էր որ քնդունուեցաւ իր Հայրենակիցներուն կողմէ որոնք բնդ առաջ փութացին՝ բարի գալուստ մաղթելու և հաչեկրոյթ մը տուին, Թագաւորն ալ ընդունէց զինք, Լօրտ քաղաքապետ «վընչի մը հրաւիրեց, խակ Էնթրպըրլի Արքեպիսկոպոսը Լէմպերթի մէջ ի պատիւ իրեն քնդունելութիւն մը կատարեց։ վերջապէս ամէն մեծարանք քնծայուեցաւ Ն. Սրբազնութեան, Հայց այս ամէնուն վրայ կը ծփար տուրէն այն աղբերգութեան որ զինքը դէպ Արեւմտեան եւրոպա բերած էր։ Մեր մէջն էր ան, որպէս զի պաշտպա-

Ամենապատիւ Տ. Ջաւէն Արքեպսկ.
Ս. Պատրիարք Հայր

Պրն. Աւետիս Աւետիքեան, *Հայ Հիւպատոս ի ՊԵՌԼԻՆ*։
56. Charlottenstr. BERLIN, W 8

նութիւն Հայերէ իր ժողովրդեան մնացորդ կեանքերուն Համար, խնդրեր իրիտանական կառավարութենէն որ Անգլիա Հաւատարիմ մնայ իր խոստումին և վերջ մը դնել այն չարդերուն որ գործնականօրէն չէն դադրած բնաւ 1890էն ի վեր։ Մենք քիչեր կրնան խորհիլ անդրադառնալ — առանց ամօթի զգացման — 18 ամսուան այն անգործութեան որ Զինադադարէն յաջորդեց Անգլիա ձեռք առաւ Թուրքիոյ Իրիտանէէ ազատութեան և ապահովութեան Տարեք. բայց փոխանակ գործելու՝ ժամավաճառ եղաւ, մինչ Թուրքերը չարաշահեցին իրենց բնաջնջումի գործը։ Ջաւէն Ս. կրնայ զմեզ կշտամբել *սերպ Եպիսկոպոսա Նիկօլա Վելիմիրովիչի բառերով. «Թուրքը չէ՛ որ Հայերս յաւտահատութեան կը մատնէ, այլ դուք։ Որովհետեւ Թուրքը միշտ քրաւ ինչ որ կ՛սպասէինք որ բնէր։ Դուք չէրիք գեռ ինչ որ կ՛սպասէինք որ բնէիք»։* Ապահովարար Հայերը մեր բարեկամներն էին Մեծ Պատերազմին։ Չքնեցին զմեզ, ինչպես մենք կը լքենք զիրենք։— Երկար տաեն իրեն չեռեցին մեր ներմօրէն խօսած միջոցին, քառատանքի ամենատիեզ. նշան մը իսկ չնշմարեցի Ջաւէն Ս.ի վրայ։ Համակ անգլիասէր մբն է ան և խանդավառօրէն կը խօսի մեր կղերական գասուն յանդուգն բարեխօսութեամբ Հայոց դատին մատուցած ծառայութեանը տասին երբ Թեէօրրի քնթերցողներուն Համար գրուածք մը ուղեցի իրմէ. «Գրեցէ՛ք, բսաւ, որ մենք Հայերս՝ պիտի չդադրինք երբեք չնորհակալ ըլլալէ Աստուծոյ, անգլ. օգնութեան Համար։ Իմ հոս ապրած 45 օրերուս քնթացքին, այն մեծ ազապատանքը զոր կը տանէի Անգլ. Եկեղեցւոյ Հանդէպ՝ փոխուեցաւ դիտակից սքանչացման։ Ներկայ գանուեցայ ձեր սրբազնութեանց և կարծես իմ ժամուս մէջ էի. կարծեցի թէ Հայկական պատարագ մբն էր մատուցուածք։ Իմ ջերմ մաղթանքս է որ մեր մէջ գանուած կապերն ամրապնդուին, և երբ՝ թէ կարենամ ապրիլ՝ տակնուելու Համար երերաՀաղորդութենէն Անգլիոյ և Հայաստանի միջեւ։

Պրն. Մաթիկ Գևորգօֆ, *Հայ Հիւ-պատոս ի ՃԻՊՈՒԻԻԻ*։

DJIBOUTI (Afrique orientale)

ԳՈՐԻՍ

Միւնեաց Հարանդ գաւառի մէջ՝ Ջանգեզուրի կեդրոնը դանուող Հայարնակ այս աւանը հերու քա-նիցս խօսեցուցած ըլլալով եր վրայ, բուն Համայնապատկերը մեր ընթերցողներուն ցոյց տալ յարմար դատե-ցինք։ Գորիսի արեւելակողմն է Տեղի և արեւմտակողմը Ույ Թէփէէր բարձրաւանդակները որոնք դէպ ի Հարաւ իրարու կը մօտենան, իսկ հիւսիսէն իրարմէ Հեռանալով՝ կը ձեւացնեն հովիտ մը ուրկէ կը հոսի Գորիսի գետակը։ Տեղի կը կարուի ուրիշ ձորակով մը որուն մօտ կը բարձրանայ Լաus գագաթը։ Վերչնոյս ից և սեպաձեւ վիթխարի քարա-ժայռ մը՝ արահետներն վրայ կրելով հետքեր փլատակ բերդէ մը։ Կնա-ձեւ Համանման վիմէղէն կուկառներ պար բռնած են ձորակին երկու կողմերը։ Նոր Գորիսը Հակապատկերն է հինին. հիմնուած է 1870ին՝ Սատրաչկի գաւառապետի ձեռօք և Մանուչար-Բէկ Մելիք Հիւսէյինեանի խորհուրդով։ — Գորիսի մէջ եր որ, հերու՝ Օգոստ. 1ի գիշերը բանտէն գաղտ գաղտ դուրս Հանուելով գնդապահպանութեան վահան Խորէնի

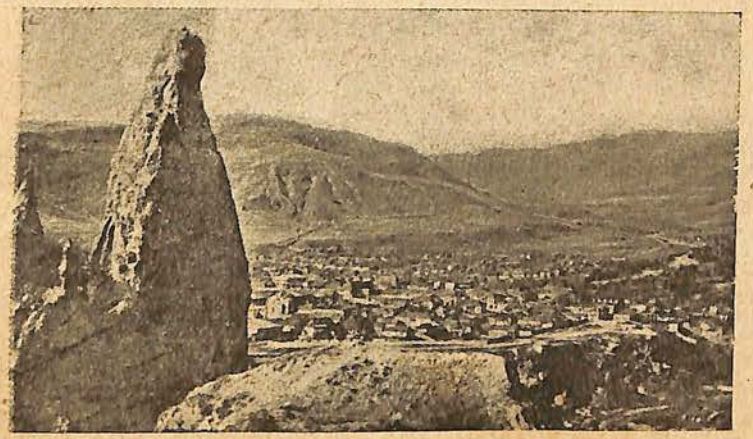

Գորիս Բաղաքը (ցից լեռնագիրքն ամենաբարձրը)

Հայաստանի Գրական Հնկերութեան փոխ-նախագահ) և իր Հնկերը Շիրինեան Սրշակ, Պօլշևիկեանու կողմէ։

Պրն. Նեվրուզ, *Հայ Հիւպատոս ի ԺԸՆԻՎ*։ 37. Boulevard de la Cluse, GENÈVE (Suisse).

ՕԲԱՈԽՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԻՒՆԸ

1913ին, վերյիշելով աքսուԹուԹեան նուիրուած յօդուած մը՝ զոր մէկ քանի տարի առաջ կարդացած էի մանկավարժական Հանդէսի մը մէջ, օգտակար Համարեցի այդ ձեռնարկը նիւԹ քննել մէկուն այն բանախօսուԹեանց որոնք, ընԹերցուՄներու Հետ փոխն ի փոխ, «Նոր Դպրոց»ի մէջ տեղի կ'ունենան առաւօտներ, դասերու սկզբնաւորու-Թենէն առաջ։ Այն ատեն, ֆիզիքական դաստիարակուԹեան Համար ԹենէՆ առաջ։ Այն ատեն, ֆիզիքական դաստիարակուԹեան Համար մեզ գործակից ունենինք ողբացեալ Շաւարշ Քրիսեանը, ազգային վերա-ծնունդի խանդավառ վառուած այդ կարիճը, որուն՝ ֆիզիքական դաս-տիարակուԹեան նուիրուած առաքելի մը յատուկ գործունէուԹիւնը ծանօԹ է նոր սերունդին, խօսակցուԹիւն մը ունեցայ Քրիսեանի Հետ յիշեալ բանախօսուԹեան մասին, ինչպէս ալ ծանօԹացեր էր, քիչ ատեն առաջ, նոր ձեռնարկին, ու անոր մէջ սեսած էր ազգ. վերածնունդի աւետակարեւոր և շատ նպատակայարմար ազդակ մը։ Անմիջապէս որոշեցինք՝ մէկ կողմէն ձեռնարկը ծանօԹացնել ՀասարակուԹեան, —ըլլայ Մարմնամարզ ԹերԹերն միջոցաւ զոր կը հրատարակէր Քրիսեան՝ խեղճ մարդու յատուկ յուզիչ անձնուիրուԹեամբ, ըլլայ ուրիշ դրքոյկի, ըլլայ՝ բանախօսուԹեանց ձեւով,— միւս կողմէ պոյ-սքաուԹ-ներու խումբ մը կազմակերպել «Նոր Դպրոց»ի մէջ։ Գաղափարը գրԹի վերածուեցաւ շուտով և, որչափ ատեն որ պետական գժուարուԹիւն-ներէն չյարուցուեցան իրեն դէմ այդ մասին, «Նոր Դպրոց»ի աշակերտ-ներէն խումբ մը պոյ-սքաուԹուԹեան Հետ գործնական ձեւով քնաելա-նալու փորձեր կատարեց, յաճախ առանձին, երբեմն ալ ուրիշ Հայ պոյ-սքաուԹ խումբերու Հետ, կազմակերպուած՝ ֆիզիքական դաստիա-րակուԹիւնը Հայ ազգի մէջ մշակելու Հետամուտ խանդի տէր ուրիշ ազգասէր երիտասարդի մը՝ Պրն. Գրիգոր Յակոբեանի կողմէ, որ, մէկ քանի տարուան ջանալի կերպով բռնադատեալ գադարէ մը վերջ, գործին Համակիր և անոր կարեւորուԹեանը Համոզուած քնկերներու Հետ վերստին անցաւ գործի գլուխ և հիմնեց անոնց Հետ «Հայ Մարմնա-

Պարոն Մ. Սարեամեան, Հայ Հիւպատոս
ի ԹԷՐԷՔ։

կրթական Լինդհանուր Միութիւնը, Մեծ Եղեռնի շրջանէն վերջ Թրքահայոց մէջ հիմնուած ամէնէն կարեւոր և ամէնէն ազդի կենսունակութիւն ցոյց տուող Միութիւններէն մին։

Նպատակ չունենալով Պոլսոյ մէջ սքաութական շարժումին պատմութիւնն քննելու հոս, պիտի չխօսիմ մայրաքաղաքիս մէջ գտնուող մէկ քանի օտար վարժարաններու, մանաւանդ Ամէն-Պէնուա Քոլէժին և Գալաթա-Սէրայի Լիսէին մէջ նոյն միջոցներուն կազմակերպուած պոյ-սքաութական էֆիքներուն և այդ հաստատութեանց կողմէ կատարուած ապարդիւն փորձին վրայ՝ միայն մը առաջ բերելու նպատակաւ Պոլսոյ, և ամէնէն առաջ, Ամէն-Պէնուային, Գալաթա-Սէրայի և «Նոր Դարոց»ի սքաութներուն միջև։ Պիտի չխօսիմ, նոյնպէս, հաքէն կազմակերպուած թուրք Կենց Տէրճէներու մասին։ Յօդուածիս նիւթին իրր նեղածուութիւն ծառայող այս մէկ քանի տեղեկութեանց միակ նպատակն է ի վեր հանել սա կէտը թէ՝ ինչպէս քաղաքակրթական շատ մը ուրիշ մարզերու, նոյնպէս և սոսր մէջ Հայը նախաձեռնարկ և ահվիրայ եղած է Թուրքիոյ մէջ։ Հայկական Ազիմպականները — որոնց Հոգին էվն, ի մէջ այլոց, Բրիսեան և Պրնյէ. Յակոբեան և Մերճանօֆ, Սկիւտարի Հայորդիներու Մարմնամարզարանը, Տորք Միութիւնն ու նոյն նպատակն ունեցող ուրիշ ձեռնարկներ, վերջապէս, Հայ Մարմնակրթական Լիգն։ Միութիւնը, — մեր ազգային մշակոյթի պատմութեան ուշագրաւ էջերէն են, մեծնալն ատեն բլլալով ամէնէն սրտապնդիչ երեւոյթներէն՝ Հայուն աննուաճելի կենսունակութեան։

Նահատակ Շաւարշ Քրիսեան

Սքաութութիւնը երկկի նորութիւն մը չէ ուրեմն Պոլսոյ Հայութեան համար։ Քրիսեանի «Մարմնամարզ»ին մէջ այդ նիւթին շուրջ

Պրն. Կարապիս Տիլսիզեան,
Հայ Հիւպատոս ի ՄԻԼԱՆ,
8. Via Bocchetto,
MILANO (Italia)

երեջան յօդուածներ, որոնց մէկ շարքը հրատարակուած է նաև առանձին գրքոյկի ձեւով, ինչպէս և մանաւանդ բանախօսութիւններ՝ հոս հան, գլխաւորաբար Քրիսեանի կողմէ կատարուած, ծանօթացուցած էին արդէն սքաութութիւնը՝ Հայ Հասարակութեան։ Բայց դիւրին գործ չէ նոր գաղափար մը բարքերու մէջ մտցնել, գայն ծանօթացնելէ վերջ՝ զգացնել, խորունկ համոզում գոյացնել առ անոր կարեւորութեան մասին։ Արդ, սքաութութիւնը ձեռնարկ մըն է, որուն հետ քնաելանալ կ'արժէ՝ լիուլի։ Ջանքս պիտի բլլայ քնթերցողներուս փոխանցել այս անկեղծ համոզումս։

Գրիգոր Տակոբեան

Ինչ է սքաութութիւնն իր հիման մէջ։ Մանկավարժական նոր գրութիւն մըն է ան, որ իր անզուգական առաւելութիւններէ կը պարտի թերեւս սա դէպքին որ ոչ-մանկավարժի մը կողմէ յղացուած է։ Նոյն մանկավարժ մը հազուագիւտ առիթներէն կընայ ինքզինքէ մերկացնել իր ասպարէզին յատուկ մտայնութիւնէն և էապէս իսկապիսի գաղափարներ ունենալ։ Պաքըն-Բաուըլ, անգլիացի զօրավար, որ իր կեանքին մեծ մասն անցուցած է վայրենի կամ կիսավայրենի կոչուած ժողովուրդներու մէջ, օժտուած բլլալով դիտելու սուր կարողութեամբ, նախապաշարեալ գաղափարներու անհամակիր մտայնութեամբ և արդարակշիռ խորունկ ազգասիրութեամբ, դիտած է իր երկքին դարս հեռուներէ, Պուրերու և ուրիշ ժողովուրդներու մէջ, սովորութիւններ՝ զորս օգտակար նկատած է մտցնել իր երկրին մէջ, հակազդեցութիւն մը յառաջ բերելու համար դէպ ի վատասերում տանող

Տիկին Տիաննա Աբգար, Հայ Հիւպատոսուհի ի ԵՕՒՕՀԱՄԱ։

Մեր օրերու քաղաքակրթութեան Հոսանքին մէջ, Francis Galtorի յղացած սերնդապօրծական սկզբունքները (Eugenics) և Baden Powellի յղացած կրթական սկզբունքները (scoutism), տարբեր ուղղութիւններով, նոր ժամանակներու քննկերային մեծագոյն ձեռնարկներն են ապահովապէս։ Անհրաժեշտ է որ մեր նոր սերունդը տոգորենք այս երկու կարգի սկզբունքներով, եթէ լուրջ և ամուր հիմերու վրայ հաստատել կ'ուզենք մեր ցեղին ազնուացման և զօրացման գործը, միակ անխոցելի վահանն ազգերու գոյութեան պայքարին մէջ։ Eugenicsը պիտի սորվեցնէ թէ ի՛նչ պայմաններու մէջ պէտք է կնքուին ամուսնութիւնները, scoutismը պիտի սորվեցնէ թէ ի՛նչ պայմաններու մէջ պարտինք մեծցնել մեր զաւակները։ Ու այս երկուքը ձեռք ձեռքի տուած՝ պիտի պարգեւեն մարմինով և հոգիով առողջ սերունդ մը։

Աքսուէթ տղաքը ժողովուրդին հետաքրքրութեան առարկայ են իրենց զինուորական տարազով ու կազմակերպութեամբ։ Այս հետաքրքրութիւնը շատ նման գտած եմ այն հետաքրքրութեան զոր կ'արթնցնեն զօրավար Boothի փրկութեան բանակի զինուորները։ Ու կը վախնամ թէ սին հետաքրքրութիւն մը ըլլայ ան՝ շատերուն համար, և թէ շատեր հետաքրքիր եղած չըլլան՝ դիտնալու թէ այդ աքսուէթներն ի՛նչ են և ինչո՛վ կը տարբերին կամ գոնէ ժամանակի ընթացքին պիտի տարբերին իրենց հասակակից միւս տղոցմէ, ինչպէս որ շատեր չեն տեսներ այն բարձրօրէն մարդասիրական խոհայղը որ կը կազմէ փրկութեան բանակի ձեռնարկին հիմը։ Դաստիարակութենէ և յօդուածներու միջոցաւ պէտք է սորվեցնել ժողովուրդին թէ ի՛նչ է աքսուէթութիւնը։ Աքսուէթական կազմակերպութիւնը հետզհետէ կատարելագործելով և զարգացնելով՝ պէտք է դէմյանդիմանօրէն ըզգացնել ժողովուրդին թէ ի՛նչ է սքսուէթութիւնը. պէտք է այնպէս մը քննել որ ամէն ծնողք պարտականութիւն ընէ ինքզինքին՝ իր զաւակը աքսուէթ ընել։

Աքսուէթութիւնը մանկավարժական լաւագոյն ձեռնարկն է, որովհետեւ՝ Ա.) Համաձայն է տղոց բնախօսական-հոգեբանական պահանջներուն, այսինքն տղան կը կրթէ ներսէն դուրս, անոր ներքինն, բնա-

Պարոն Գրիգոր Ծամօեան, Հայ Հիւպատոս ի ԽԱՐՊԻՆ։

կան ցանկութիւնները ու այժերը շահագործելով, և ոչ դուրսէն ներս, բռնի այժ դրծածելով։ Ահա չի՛ չանակեր անշուշտ թէ աքսուէթութիւնը կը չնչէ ճիգը՝ զոր տղան պէտք է ի գործ դնէ ինքզինքը դաստիարակելու համար, անձնական ճիգին բացակայութիւնը դաստիարակութեան ուրացումն իսկ է։ Բայց սխալ է նաեւ աքսուէթութիւնը դաստիարակութեան այնպիսի ձեւ մըն է որ կը յօժարեցնէ տղան այդ ճիգն ընելու։ Իսկապէս անբնականն ալ մշտական բացարձակապէս անբնական ոչ ոք կրնայ ընդունիլ։ Աքսուէթական հագուստն ու կազմակերպութիւնն ալ որոշ դերեր կը կատարեն՝ այս առնակէտով։ Ե.) Համաձայն է մեր ժամանակի անհատական-ընկերային պահանջներուն, այսինքն տղան կ'ընկերանայ տղոց, բաւին ամէնէն ճիշդ և ամէնէն ընդարձակ իմաստով։ կ'ընտելացնէ տղան սա իրողութեան հետ թէ յաջողութեան էական պայմանը հանդարտ և համբերատար կորովն է, թէ կորովը պէտք չէ վատնել այս կամ այն ձեւով, այլ կեանքին համար գործածել զայն օգտակարապէս այս կամ այն ձեւով, առանց

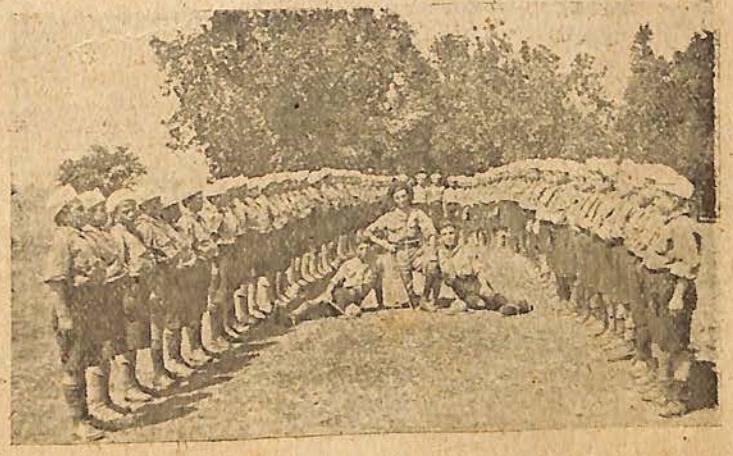

Խմբանկար Ծեսաց-Թաղի եւ Գարակէօզեան որբանոցներու Հայ Աւրիներու

տարուելու ներկայ քաղաքակրթութեան վատնողական Հոսանքներէն։ Տղան կ'ապրեցնէ և կը վարժեցնէ ապրելու առողջապահական ամէնէն

Տօքթ. Գալուստ Ասլանեան, *Հայ Հիւպատոս ի Սալանիկ*։
So. Boulevard Roi Georges I. SALONIQUE (Grèce).

պարզ և էական սկզբունքներուն համաձայն (մանուկ օդ, առատ լոյս, լոգանք, մարմնամարզ, յարմար սնունդ, դիջուելիութիւնը կանխալուծող մարմնական և իմացական զբաղումներ, կանոնաւոր կենցաղ, եւն.)։—Տղուն մէջ կը մարզէ ձեռներէցութեան ոգին։—Տղան կը մղէ բլլալու աւելի գործող՝ քան խօսող և դիտող։—Տղան կը վարժեցնէ պատասխանատուութեան կեանքով ապրելու։—Տղուն կ'զգացնէ պարտաւորութեան գեղեցկութիւնն ու պէտքը։—Տղան կ'ընտելացնէ արդարակշիռ ճնշազանգուածութեան օրէնքին և կարգապահութեան պէտքին հետ։—Տղուն մէջ կը զարգացնէ պատասխանատուութեան զգացումը։—Տղուն կ'զդացնէ տարբերութեան գեղեցկութիւնն ու օգուտները։—Տղան կ'քնէ արբշռիս, աչքերց, ճարպիկ։—Տղային կը պահանջէ մտածումի եւ լեզուի մաքրութիւն։—Տղուն կ'զգացնէ բնական և արուեստական գեղեցկութեանց վայելքը (դաշտ, լեռ, ծով, երկինք, լոյս, անասուն, քար, հող, արհեստ, արուեստ եւն.)։

Բայց կրթութիւն մը, որքան ալ անհատական բլլայ, այն տեսին միայն իր արժէքը ցոյց կու տայ՝ երբ պէտք եղած կերպով կը դրծադրուի։ Մինչեւ հիմա, աքսորութիւնը գուցէ շատ փիչ արդարացուց, գոնէ մեր մէջ, իր համբաւը, որով հետեւ պէտք եղած կերպով չգործադրուեցաւ ան։ Աղէկ խմբապետներ շատ քիչ ունինք։ Աքսորեալ մշակոյթին շատ քիչ տեղ տուած ենք։ Ահա՛ երկու կարեւոր պահանջներ՝ որոնց պէտք է դարմանենք։ Մեր այն զարգացած երիտասարդներուն համար՝ որոնք իրենց կեանքին արժէքը մը տալ կը փափաքին, աքսորեալ-խմբապետ բլլալէ աւելի պատուական տիպ չի կայ։ չի կայ նաեւ՝ անոնց համար, ազգասիրական պարտականութիւն մը կատարելու լաւագոյն տիպ մը։ անհեղձ և խրոխտ համոզումով եւ առ Միւս կողմէն, ինչպէս քալ, լայն տեղ տալու է աքսորեալ մշակոյթին։ Որոշ ծրագրի մը համեմատ, պէտք է կանոնաւորապէս և լրջօրէն զբաղիլ աւելի or աքսորեալներու դաստիարակութեամբ։ Ահա պայմաններով, հաւատացէ՛ք, հայ ծնողք-

Յովհ. Հինդլեան

Պրն. Տիգրան Զաւրիեւրիւն, *Հայ Հիւպատոս յԱՆՎԻՐՊ*։
67. Avenue Plantin,
ANVERS (Belgique).

ներ, թէ աքսորեալութիւնը պիտի կազմէ պատասխանատու զաւակներ եւ պատասխանատու քաղաքացիներ։ Պէտք չէ երբեք մոռնալ այն սրտաբուխ կոչը զոր նախագահ Ուիլսըն 1919 Մայիս 1ին կ'ուղղէր՝ ամերիկացի ժողովուրդին՝ աքսորեալներուն նոր զօրկ մը տալու։ Հրաւիրելու համար «ոչ-զայն» Այդ կոչը հրաշալի կերպով կը պատշաճի հայ ազգին. «Ոչ-զայն» Այդ կոչը հրաշալի կերպով կը պատշաճի հայ ազգին. «աքսորեալական շարժումը ո՛չ միայն պէտք է պահպանուի, այլ նաեւ «զօրացուցուի։ Հանրային ոգի կրող ամէն քաղաքացիի աջակցութեան «արժանի է ան։ Ո և է ազգի ապագան կախում ունի այդ ազգին երի«տասարդ սերունդին հրահանգումէն և զարգացումէն։ Ինչ որ բնենք «Հայ պոյ-աքսորեալներու արդիւնաւորութիւնն աւելցնելու նպատակաւ, «անհեղձ օժանդակութիւն մը պիտի բլլայ Ազգին բարգաւաճման «Համար»։

Յ. Ֆ. ՀԻՆԴԼԵԱՆ

Սկիւտար, 29 Յուլիս 1920

Ուրախալի է որ անցեալ տարի յատուկ հրաւէրով Պօլսէն երեւան մեկնեցան երեք սքաուտ մարզիչներ (Վահան Զերազ, Տիգրան Խոյեան եւ (նախկին Եագմաեան) Հ. Մ. Ը. Մ.ի կողմէ, Հայաշխարհի նորահաս սերունդին մէջ գործնականապէս տարածելու համար «Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր» առոյգ վարդապետութիւնը։

Ծ. Թէմ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԵՐԿՆ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Հայ պատմութեան, հայ աշխարհագրութեան և հայ բանասիրութեան տեսակէտով, կարի՛ ուշագրաւ գործ մըն է ֆրանսերէն այն մեծադիր ու գեղատիպ հատորը որ Rapport sur l'unité géographique de l'ARMÉNIE անունը կը կրէ և որ հերու՝ Հայկ. Պատուիրակութեան կողմէ լոյս ընծայուեցաւ Փարիզի մէջ.— Հայաշխարհի սահմանագծումի ճշդման և անոր վճռական բախտորոշման օրերուն, — հետեւանքութեամբ այդ նիւթին մասնագէտ Պրն. ՉԱՏԻԿ ԹԱՆՉԱՏԵԱՆԻ, Բացատրել հարկ չի մնար. գիրքին անունին մէջէն կ'արտացոլան արդէն անոր ոգին ու նպատակը.— Տեղեկագիր Հայաստանի աշխարհագրական ամբողջականութեան մասին։ Ֆրանսայի «Գեղեցիկ Դարուն Ակադեմիոյ» նախագահ

Պարոն Գրիգոր Զալխուշեան, *Հայ Հիւպատոս*
ի ՌԱՍՍԹՈՎ (*Հարաւային Ռուսիա*)։

Շատ Տիլ, ինչպէս և «Թօլէժ ոը Ֆռանս»ի ուսուցչապետ Ա. Մէյեի իրենց գովքը հիւսած են անոր նախադուռերուն վրայ, մինչ զանազան դարաշրջաններուն մէջ երեւցող դունատիպ հարազատ բարեխնամ կը գրաւեն անոր բամնուած 2 մասերու, պատմական ու ֆիզիքական։ Զայն ուշի ուշով ԱղՓատողը շուտով պիտի կրնայ գաղափար մը կազմել այն հսկայ դատարկին մասին որուն լծուած է երկասիրողը համբերութեամբ մը, այդքան կուռ և վաւերականօրէն ճշդրիտ կերպարանելու համար իր գործը, նախապատմական շրջանէն մինչեւ նոր ժամանակներ՝ պարզելով բոլոր դիմայեղութիւնները Հայաստանի աշխարհագրութեան։ Քարտէսներու շարքին, կը հանդիպինք 1695ին Ամստէրտամ տպուած հայատառ «Համատարած Աշխարհացոյց»ին նմանահանութեան, հակառակ փորրութեանը՝ յստակ և ընթեռնլի, դիցաբանական խորհրդաւոր անկիւնազարդերով։ — Վերջին երկայ էջը կը ներկայացնէ հեղինակին կողմէ յարդարուած խոշոր տակտակ մը որ ARMÉNIE *ն է նրբին, ուր, արիւնով գնուած մեր նոր Հայրենիքին առնուներ՝ կը պատկերանայ արիւնլուայ Տաճկահայաստանն ալ, և այն կարմիր կլորները — որոնք նահանգ առ նահանգ և քաղաք առ քաղաք անոր մակերեսը կը ծածկեն, — իրենց մեծ ու փոքր տարածութիւններով ցոյց կու տան Հայկ. Կոտորածին և Տարագրութեան համեմատութիւնները։ Տաղանդաւոր քարտիսագրին յղացած այդ նորոյթին ի տես զգացած հիացումդ արդար գայրոյթի կը փոխուի յանկարծ, ի յուշ այն մկուէտ մլլիոնին զոր Թուրանեան Թանը սրբեց սկրնից բռնաւար. . . ։ Կարելի չէ գրաւոր կերպով գաղափար կազմել տալ մեր ընթերցողներուն վերին աստիճանի հետաքրքրական այդ 24րդ քարտէսին մասին, հեղինակին կողմէ «Légande» մակագրուած։ (Վախնամ թէ մեր հարեւանները «Առապել» Բարգմանեն զայն, ճշմարտագանգական նոտայի մը տակ)։ Ազատահանութիւնն է յաջորդ էջի պատկերը՝ յետին ծայր փորրցուած և աբստրանիշ ու չարդացոյց կարմիր բոլորշիներու տեղ սեւ տպուած։ — Պրն. Խանզատեան Զմիւռնացի մըն է զոր 1911 ի տարեցոյցով յիշատակած էինք իր ուսանողական մէկ յաղթանակին հետ։ Ուրախ ենք որ 10 տարի վերջ առիթը կ'ունենանք այս անգամ իր հմտութեան գրամիր մէջ ներկայացնելու գինք՝ գործովը միասին, որ, հրապարակ հանուեցաւ թէ չէ, առարկայ դարձաւ եւրոպացի բարձր անձնաւորութիւններու ուշադրութեան և որուն մասին -Ֆրնս. Աշխարհագրական Ընկէն ալ իր պատուաբեր գնա-*

Զաքիկ Խաչատեան

Պարոն Սահակ Գեորգեան, *Հայ Հիւպատոս*
ի ՊԵԼԿՐԱՏ։

հատականն բրաւ իր օրդանին մէջ։ Թէ ինչ դեր կատարեց այս գիրքը Լօնտոնի և Սան-Ռէմոյի Համաժողովներուն մօտ, ուղիղ պիտի ըլլար առ այժմ վերապահութեամբ անդրադարձ անոր վրայէն։ Հեղինակը մարգարտագրած է հիմա պաշտօնով՝ որուն հանգամանքը կը պարզէ հետեւեալ պաշտօնագիրը։

RÉPUBLIQUE ARMÉNIENNE

ORDRE DE SERVICE

Le Capitaine de Corvette Z. KHANZADIAN, attaché à notre Délégation, se rend en mission à Constantinople pour y faire des études relatives à la délimitation des frontières de l'Arménie.

Le présent Ordre de Service sera communiqué au Ministère de la Guerre et à notre Représentant Diplomatique à Constantinople.

GÉNÉRAL KORGANOFF
Conseiller Militaire
de la Délégation de la République Arménienne

Paris, le 21 Août 1920

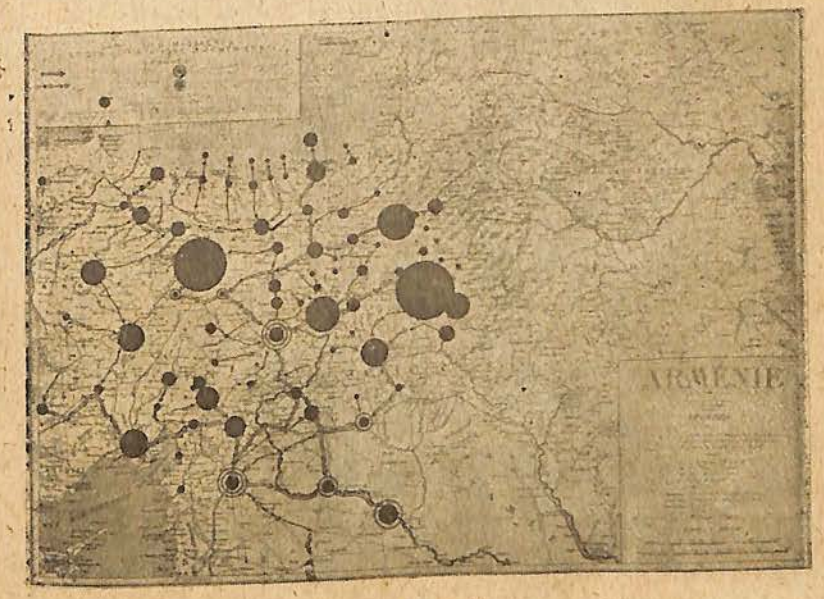

Պատրն Միխայել Ադաբէկեան, *Հայ Հիւպատոս*
ի ՊԱԹՈՒՄ։

Ա.ԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

19 փետր. 1919ին Տ. Չաւէն Պատրիարքի Պոլիս գալէն՝ Ազգ. Սահմանադրական կարգերը վերահաստատուեցան եւ բարձի թողի եղաւ «Հայկական Լիկոի գազափարը զոր ամանք ունէին եւ գործադրութեան կը դնէին սկսեր էին։ — Նախապատերազմական վարչութիւնը կը բաղկանար հետեւեալ անձերէն. Ազգասէրեան Ազգասի, Անտոնեան Հայկ, Աւետիսեան Բարսեղ, Տ.քթ. Դաւիթեան Դրիզոր, Չաքարեան Ներսէս (նահատակ), Լքսէրէեան Մարտիկ (պատերազմին առաջ մեռած), Կիւլկէնկեան Յովհաննէս, Կիւրեղեան Գէորգ, Նարկիզեճեան Մաքսուտ (հրաժարած), Չերազ Կասպար, Պէզազեան Պաւնիկ, Սաւէն Սարգիս (նահատակ), Տնտեսեան Լեւոն եւ Քեամէթպէեան Սմբատ (հրաժարած)։ Այս վարչութիւնը՝ բոլորուած Պատրիարքին շուրջ՝ սկսաւ գործել, սակայն հազիւ ամսուան մը կեանք ունեցաւ եւ մլայն քնթացիկ գործերը վարեցաւ բառականացաւ — Նոր պէտքեր նոր մարզոց անհրաժեշտութիւնը երեւան կը հանէին, կեդրոնական վարչութիւնն իր հրաժարականը կու տար եւ Չաւէն Ս. Ազգ. ժողովին կը ներկայացնէր քնարտման նոր ձեւ մը, որուն համաձայն՝ իր կողմէ կ'առաջարկուէին 4 դք. եւ կրօն. ժողովականներ, այս վերջնոց իրաւասութիւն տրուելով որոշելու իրենց քնկերները։ Այսպէս, 20 Մարտ 1919ին Տէր. Դաւիթեան կը

Տէր. Գ. Դաւիթեան

Հայկ Խճճատարեան

Տէրտր Աւտս Թօնեան, *Հայ Հիւպատոս*
ՏՕՆԻ և ԴՈՒՊԱՆԻ։

կոչուեր քդք. ժողովի ատենապետութեան, իրեն քնկեր առնելով Ամատունի Յ., Գարակէօզեան Եղուարդ, Խորովեան Հմայեակ, Խճճատարեան Հայկ, Չալեան Տիգրան, Սրճճց Սարգիս և Ֆինտզեան Աւրամ։ Իսկ կրօն. ժողովի ատենապետութեան կը կոչուէր Վահրամ Արք. Մանկունի որ իրեն գործակից կ'քնտրէր Յովհ. Արք. Աւետարանի, Մեսրոպ Եպսկ. Նարոյեան, Սմբատ Ծ. Վրդ. Գազազեան և Յակոբոս Ինճ. Տէլէճեան։ Այս վարչութիւնը գլխաւորաբար զբաղեցաւ պործերով խնամատարութեան՝ զոր կազմակերպելու առաջին փորձերն էր բաւ։ Սակայն առանց չօշաֆելի արդիւնք մը երեւան գալու, կազմալուծումով սկսաւ իր մէջ՝ Տ.քթ. Դաւիթեան եւ Խոսրովեանի միջեւ յառաջ եկած սկզբունքի անհամաձայնութեան մը հետեւանօք, Նոյն տարւոյ 26 Մայիսին Խոսրովեան կը

Ա. Տճտեան

Ներսէս Օհանեան

հրաժարէր, մինչ Խճճատարեան ձեռնթափ եղած էր արդէն՝ աղջկանը եղերամահ կորստեամբ, Յունիսի վերջ՝ իր հետաքրքրական հրաժարականեր կը ներկայացնէր քդք. ժողովը, որուն օրինակին կը հետեւէր նաև կրօն. ժողովը։ Յուլիս 4ին Ազգ. ժողովն իր Ս. Նախագահին իրաւունք կու տար վարչութիւնն ի՛նք քնտրելու։ Այս հիման վրայ, Ն. Ամենապատուութիւնը նոյն ժողովները կազմեց հետեւեալ կերպով։

Պատրիարքական ժողով.—Գարագեան Ստեփան, Տէր. Դաւիթեան, Չէյթունցեան Վահան, Խճճատարեան Հայկ, Խորատանեան Պետրոս, Շահրիմանի Վահան, Սրվանեան Միհրան, Տէր Մովսէսեան Դաւիթ և Օհանեան

ՖՐԱՆՍԱ

Պարոն Միրզայեան, Հայ Հիւպատոս

ի ՄԱՐՍԻԼԻԱ։

Ներսէս: *Ամսուան մը քրիստոնեան՝ կը հրաժարին երկաքեան վահաններ, որոնց տեղ պաշտօնի կը կոչուին* Պէյազեան Երուանդ և Տէյիրմէնճեան Յովսէփ:

Գործնական ժողով.— Առշարունի, Դուրեան և Մանկունի Արհեպիսկոպոսներ, Նարոյեան Ս., Գազազեան և Փէրտահճեան Ծայր. Վարդապետներ, Պօյաճեան Տրդատ, Տէլէճէկեան Յակոբոս եւ Փաշայեան Տաճատ խոհանաւորներ: *Մանկունի Ս.ի վախճանումէն յետոյ՝ անգամ կ'առնուի* Դուրեան Ղ.ևոնդ Ս.։ — *Կրօնականը պաշտօնի վրայ է դնե, մինչ Քաղաքականը մինչեւ հերու Յունիս՝ պաշտօն վարելէ յետոյ կը հրաժարի և տեղի կ'ունենայ նորին քննարկութիւնը։*

Հայկ Ագճոճեան

1919 Յուլիսէն մինչեւ 1920 Յունիս՝ գրեթէ մէկ տարի պաշտօն վարող Վարչութիւնը կատարեց վերակազմիչ դեր մը, մասնաւորապէս կարգաւորելով ազգային ներքին կեանքն՝ քան առհմանադրական օրինաց։ Խնամատարութեան տուաւ որոշ ուղղութիւն մը, բոլորովին ի նորոյ հիմնաւորեց Ելմտ. Յանձնաժողովն ու «Հայրենիքի Տուրք»ի կազմակերպութիւնը, հիմնեց «Տեղեկատու Դիւան» մը ուր կեդրոնացուց ազգային բոլոր թանկագին տեղեկութիւնները, վաւերագիրները ու հրատարակութիւնները՝ որոնցմով պատրաստել տուաւ բլօքականի յատուկ տետրակներ։

Ա.ԶԳ. ԳՈՐԾԻՉԻ ՄԸ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

1911ի Տարեցոյցիս մէջ համառօտակի կենսագրած էինք իր ազգանուէր գործունէութիւններով և անբասիր անցեալով ծանօթ Թրքահայ մը՝ Սիմոնկիրճեան իր օտարահաւնէշ մականունը Հայացուցած Սաւրիճ Սոհին էր ան, որ՛ուն եւս իթթիհատ նախատեսմանած էր մահերուն ամէնէն անգութը՝ —Կիլիկիոյ 1909ի կոտորածին առիթ։ Հոն կատարած իր առաքելութենէն դարձին, Սուրն աւելի եռանդեամբ փարեցաւ ազգ. գործերու։ Անգամակցեցաւ «Հարստահարութեանց Յանձնաժողով»ի. յետոյ պաշտօնով երկրէն մեկնեցաւ Կովկաս, առիթը ներկայանալով

իրեն՝ տեսնելու վէճ. կաթողիկոսը որուն համար կ'քսէր. «Հնաւանդից նահապետի ոլորտով՝ կատարեալ հակայ մըն է»։ Ծեսակատարեցաւ նաև Պրն. Ա. Խատիսեանի որուն մասին մեծ գովեստով կը խօսէր. այսօր աչք ապագան արդարացուց անոր գատաստանը։ Պատերազմին սկիզբը Սուրն անդամ էր Գլխ. ժողովի. իր մեծագոյն ջանքն եղաւ համերաշխութիւն գոյացնել կուսակցական զանազան հոսանքներու միջեւ։ Իր պաշտօնակիցին՝ Հէք Ներսէս Զաքարեանի աքսորն ու մահը խորապէս ազդեցին իր վրայ. հեղհեղուկ ջղայնացաւ և գէշ նախապաշարումներ միայն ցանգոտրդեցին իր միտքը։ Ապրիլեան ձերբակալութեանց օրը կը գտնուէր Օրթաքէօյ, երբ շունչն առաւ շնաշուկ Վալաթիոյ խորհրդարանը։ Հոն երբ հասու եղաւ տեսակ իրականութեան, գնաց փակուիլ Սկիւտար՝ քրոջը տունը։ Բարեկամի մը հնարքին համաձայնեցաւ վերջ թէ՝ Պալաթի մէջ հետապնդում տեղի չէ ունեցած իր մասին, գնաց հոն ծանարիլ, բնականքին մօտ։ Դիւղին լրտեսական խմբակին ծանօթ ազգակից մը գիշերին մէկը կ'երթայ լուր տալ իրեն, թէ «խաֆիէ» մէհմէտ օղլի սեղանին տակ յայտարարած էր շուրջիններուն Սիւնկիւեանի մը փնտռտուք, որուն համար մեծ պարգեւ պիտի տանար։ Արաժեանց ալ քանի մը հեղ լուր ղրկած էր, թէ պատրաստ էր միջամտութիւն մը ընելու ի նպաստ իրեն։ Ականջ չկախելով անոր փաքտուս առաջարկին, Սարգիս սակաւեցաւ գլուխ ղարնել ծանօթ համպուռներու, և օր մը ուրախ զուարթ կը յայտնէր թէ տանջմէ մին ոստիկանութեան մօտ գիմումներ կատարելով՝ յապահովի կացուցած էր գինք։ Այդ վատահութ'ւնն էր տչա որ իր կեանքն արժեցաւ 7 Նոյեմբեր 1916ին, երբ բարեկամի մը հետ Ենկի–ձամլի կողմէն կ'անցնէր, Մքխթար Աբթինի ցուցմունքին վրայ՝ Նուին կը ձերբակալուէր ու կը տարուէր Իքմէք Սիասիի որջը։ Վաղը յաջորդ օրն իսկ ամէն աշխատանք ու երթեւեկ ապարդիւն կը դառնային, ընչաքաղց պաշտպանութիւն տանձնելէ խոյս կու տային այն ազդեցիկ ու ծանօթ անձերը որոնք ապահովութեան ամէն հաւատիք չտացած էին իրեն և իր թագատոցէն դուրս ելլելուն պատճառ եղած։ Իր աքսորանքի մի քիչ յետաձգելու մասին Ոստիկանութեան մօտ եղած դիմումներն ալ անօգուտ դարձան, եւ կիրակի առաւտ մը, ձիւնին–բուքին կանչուեցաւ Սաւին՝ վճարելու իր ծանապարհածախսը Փազատիոյ համար, կ'երկարակէր իրեն՝ պատ-

Սարգիս Սաւիճ

բերքբեն «խաղիէն Հիտայէթը։ Հայտար փաշայի կայարանը սրտակիցի մը հետ վերչին Տամլոյը փոխանակած պահուն արցունքոտ աչքերով Սուբին ա՛յպէս կը հեծկլտար. «Դիմէ՛ բարեկամներուս որ ճարս նային. ես իրենց հետ ասա՞նկ վարուեցայ . . . » — 28 փետր. 1916ին, նո՛յն սրտակից մտերիմը Պօղազլեանէ հեռագիր մը կ'առանար՝ իր ծանրապէս հիւանդ և դրամի կարօտ քոյրը Ճանուցանող։ Ապր. 12ին հեռագրական վարչութիւնը ևս դաբձնելով նոյն հասցէին ուղարկուած առակը՝ կը գուժէր անոր մահը։ — Ջինադաղարէն վերջ, այդ Չարդավայրէն վերադարձող 4 ազգայիններու կողմէ Պաարիսբաբաեան դրուած նամակի մը մէջ կային հետեւեալ տողերը. «Պօղազլեանի Ի. Չարդը սկսաւ 22 փետր. 1916ին և տեւեց 5 օր։ Այնուհետեւ խուժանը մտաւ Պաարիսբաբաեանի պաշտօնեայ Սարգիս Սուբինի գտնուած խանը, ուր ապաստանած էին զինք, մարմինն ալ կտոր կտոր ընելով՝ շուներուն առաջը նետեցին։ Հէ՛ք Սուբի, ահա ա՛յս եղաւ քու դժբաղդանք . . . »

ԱԲԵՂԱԹՈՂ ԵՐԵՔ ՉՈՀԵՐ

Ագէտալի 1915 տարեվերջ անհամար զոհերէն ունինք 3 վարդապետներ՝ աշխարհականացած, արմաշական ՄԱՇԹՈՑ Վ.ք (Ներսէս Փափազեան) և ՏԻԳՐ. ԱՇԹԱՐՀՈՒՆԻ, երկուքն ալ Պօլսէն Այաշ տարագիր, ուրկէ անհետ՝ մտաւորականաց հոյլին հետ։ Երրորդն է էջմիածնական ՏԱՃԱՏ Վ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆԸ որ, երբ Հասարակական գործիչ, կ'ապիպուի սքեմէ թողուլ և գաւառի մէջ վարել կրթ. պաշտօններ, ԴԱՒԻՄԻՆ անուամբ։ Մուշ գտնուած տարի, տեղապահ Մուսա Բէկի գրգռումով՝ կը հալածուի կառավարութենէն և ձմեռ եղանակին կ'ապաստանի վանք ուր կ'ամուսնանայ յետոյ պօլսեցի ուսուցչուհի–գրագիտուհի Իսկ. Զիթճեանի հետ (Օր. Նինի) և միասին կը շարունակէ պաշտօնավարել նաև Մուշ և Թալաս, մինչև 1915, երբ կ'ապրուի Չալէպ կնոջ հետ, որմէ բաժնուելէն ետք՝ ցարդ անյայտ։

Էջմիածնական
Տաճատ վրդ. Մելիքոնեան
(Գառմէն)

Ոսկի խօսքեր

❀ Ձշմարտապէս բարի գործերն անո՛նք են որ քիչ մը ուղի կը նամին զերնք գործողին։

❀ Աղաքինութիւնը կը կայանայ խնայելուն մէջ բարեբախտ Հանգիպումներ իր անձնասիրութեան և ուրիշին շահուն մէջ։

❀ Իր մտածումը բարձրաձայն քսելը՝ գործել քսել է։

ՄԵՐ ՈՐԲԵՐ

Զահանգիչ ուրականին եղկելի խլեակներուն հոգն ազգային ամենասուրբ պարտականութիւնն է որուն՝ ո՛րչափ ալ մօտենանք թանկագին ջերմութեամբ մը, դարձեալ անբաւական կը մնանք անոր պարտադրած հսկայական ու գերագոյն պարտաւորութեան։ Որբերը, ազգին այդ նշխարները, որ բոլորարոս եաթաղանին և գերազնիւ զոհաբերութեան ոգորումէն յուսադնելով՝ կը գեռակերտուին մեր առջեւ, իրաւատէրն են ո՛չ միայն զուրգուրալի սրտաջոգութեան մը, այլ և երկաթեայ լուծը կը դնեն մեր վիզին, տեւական ու հաստատ կամեցողութեամբ մը զանոնք կեանքին պատրաստելու։ Անոնք, որ գեղեցիկ ներ այս մարաիրոս ժողովուրդին և ապաւէն-բեկորներ անլուր նաւաբեկութեան, ո՛չ միայն ֆիզիքական վերիվայր խնամքի մը արժանի են, այլ՝ շմարիտ դաստիարակութեան մը որ սլացք տայ անոնց հոգիին, հրաշէրէ անոնց սիրտը, ձուլէ կամքերնին և զինէ դէպ ի գործարն ու գեղեցկութիւնը։

Հայ խլեակներ՝ բափառայած եւ խնամազուրկ։

Ն՛այն խստմբ՝ մեր խնամակալ փրկագործուած։

Յ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ո՛վ դուք որ բոնի որբութիւնը չապրեցաք և անոր ետեւ՝ մահատարած Աշուաուիքինը, ակնարկ մը ձգեցէք սա խմրանկարներուն վրայ, համոզուելու համար Թէ «որբահիտամահաստատութիւնը ինչ հրաշքներ կը գործէ, եթէ մինչեւ վերջ ձեր լուման չզլանար անոնց օգնելու։

ԹԷՈՒԻԿ

ՊԱՐԱԳԼՈՒԽԻՆ

1914 տարեվերջերը, երբ քրիստոնեայ Հայուն բալեկամ դեսպաններ անդարձ մեկնած էին մայրաքաղաքէս, Թալէաթ–Էնվէր–Ջեմալ ութեմվիրէթը (ինչ կ'ըսեմ, չիրէմը) սկսած էր գործել անսանձ եւ անլկամ, իր մտածումին գլխաւոր առանցքը կազմելով հանուր Հայութեան բնաջնջումը։ 1915ի գարնան, ամբողջ Անատոլուի հայ բնակչութիւնը բռնագաղթի ու բռնամահու ենթարկելէ վերջ՝ կը հասունցնէր Գերմանիոյ ալ տեղահանութիւնը։ Ամիսներ անվերջ սարսափի և կեղեքումներու տակ զմեզ ապրեցնելէետք, ուխտի բուռն արհաւիրքով մը համակեց ամէնքս, երբ Սեպտեմբերին կեդրոնը՝ Պոյաճիսի հրապարակին վրայ տարաւ կոխել ազատութեան քսան Հայորդիներ, 15 Յունիս 1915ին։ Պարագլուխներն էր ՓԱՐԱՄԱՋ որ ի փրկութիւն իր ընկերներուն՝ առնչամ մը Թալէաթի՝ իսկ ներկայութեան յայտարարած էր թէ Պոլիս եկած էր գինքը մեռցնելու, —այսինքն Թուրքիան ազատելու իր բռնաւորէն,— և թէ իր միւս ընկերները ո՛չ մէկ մեղսակցութիւն ունէին։

Մեղրեջի պատուական մարդ մըն էր Փարամազ, և հակառակ իր հերոսական կեանքին՝ անանուն և անշուք ապրած, բուն անուամբ Մատթէոս Սարգսեան, այլ անուամբ՝ Ռոտոսթօջի Համբարձում Դրիգոր, Հնչակեաններուն ալ բազուկը։ Ինք էր որ Ռուսահայոց ազգային կալուածոց բռնագրաւման առեն, Հայութեան դահիճ Կալիչինի «Թէռօռ»ը կազմակերպած էր։ 1905–906ի հայ–թաթարական ջնդհարումներուն ինք էր գործակալ ինքնապաշտպանութեան գեկավարներէն մին, երբեմն ալ խառզարար յանձնաժողովի անդամ։ Իսկ 1906–7, մեծ խումբի մը գլուխն անցած, Սալմաստէն կը մանէր Վասպուրական՝ ուր ձերբակալուելով, կախաղանի վճիռ առանալէն յետոյ՝ կ'ազատէր ու կ'անցնէր Կովկաս։ 1909ին կրկին կու գար Թուրքիա, գաւառի ժողովուրդը կազմակերպելու և զինելու գործք կանոնաւորելու համար։ Ուր ուրեմն կը ձեռնարկէր Թալէաթ–Էնվէրի մաքրագործման, բայց դեռ Հնչակեան Դաշնքը պատեհանէն չվերկացած՝

Փարամազ

դաւաճանի սուր մատնութեամբ կը ձերբակալուէր և Պարզմ. Ատեանի առջեւ երկար ամիսներ հարցաքննուելէ վերջ, «կանեփէ փողկապ»ը կ'անցուէր ճիտին։ Ամատասիկ իր «հուսկ բանք»ը՝ կատափնատի սեթոռին վրայէն արտասանուած. «Կախեցէ՛ք զմեզ. բայց գիտցէ՛ք որ մեր քսանին եաեւէն քսան հազարներ պիտի գան և Հայաստան պիտի ազատուի թուրք բռնակալներէն . . . »։

ԿԱՐԱՊԵՏ ՃԱՄՃԵԱՆ

Բարեկեղ Հայրապետի ծննդավայրը ԿԵՍԱՐԻԱՆ որ Համիտեան Ջարդերուն՝ թնար հանգիստացած էր անլուր խժդժութեանց, 1915 Շնորհաց(?) թուականին նուէրագործեց իր անունը, ներկայանալով ամէնէն Հարուստ . . . հոն կանգնող կառափնատներով։ Յնս. 2, Յլս. 24, 30 և 31, Օգտ. 20, Սեպտ. 5 և 13, Նոյ. 15 և Դեկտ. 3. ահա այս անմոռանալի թուականներուն էր որ 54 Հայեր —կղերական, հասարակական ու կրթական գործիչ, բժիշկ, փաստաբան և առեւտրական— Պարզմ. Ատեանները առջեւ տխուր փերբիշներէ և բանտային չարչարանքներէ վերջ՝ մարտիրոսացան, իրենց վերագրուած մահացածին ոճիրները քաւելով չուանին ծայրը։ Կախաղաններու առաջին խումբին էր քաղաքին երեւելիներէն ԿԱՐԱՊԵՏ ՃԱՄՃԵԱՆ, «Մէճլիսը Իսարէ»ի և Գաւառ. Ժողովի անդամ, ամբաստանուած՝ 1. Առանձնորդ խոսրով եպսկ.ի հետ էջմիածնին երթալուն համար իբր պատգամաւոր։ 2. Ծունկն ինքնապաշտպանութեան զէնք մը գանուելուն համար։ Այդ զէնքն էր, որ ձեռքէ տուած՝ փողոցէ փողոց պաքացուցին զինք մինչեւ բանտ, լուտանքներով և հայհոյներով։ Քանի մը ամիս չարչարեցին զինք և հազարներ չդրթնեցին իրմէ՝ իբր փրկագին, բայց նորէն տարին կոխել «Քէօմիւրլիք» կոչուած հրապարակը՝ հետ բոս վիշապահանի, Գաւյումճեանի և այլոց Հետ։ Բանտին մէջ՝ երբ «Ֆալախան»ի պատիժը կը գործադրէին իր վրայ, ձամճեան բացագանչեր է հեգնամղձուկ. «Մէ՛ՀԷթ պէօյիւկ օլմապտան իսկ՝ սօզաղըն իմի օլմալը իմիշ . . . »։ Ժամերով ցուցադրուած իրենց գիակները վար կ'իջուցուին Հայերու ձեռամբ՝ թնուեան տակ. իսկ տեղւոյն «էշրաֆ»էն կը գանուին անհատներ որոնք կ'առաջարկեն իմիհիհատի կառավարութեան՝ դրամ տալ և ձեռքսիմ'ն քաշել զոհերուն չուանները։ Հերոսականն ժէտի, զոր փառք կը սեպեն իրենց . . . —ձամճեան անպատճառ մահապատիժ ենթարկելու համար մեծ փոյթ տարած է «մուհասէպէ քեաթիպի» Տրազ Սամիի որդի Նուրհաղ, որ նոյն միջոցին Պատերազմական Ատեանի քարտուղարն էր։

Պարապետ ՃամՃեան

ՊԵՏԻԿ ԳԻՒՏԵԱՆ

Ինչպէս պարտիզակցի, պայտագործի զաւակ, ուսումնատենչ և վառվռուն՝ նախ. կրթութիւնը ծննդավայրին դպրոցին և Իզմիթի Իտաթիին մէջ աւարտելէ ետք՝ հաստատուեցաւ Պօլիս, հրապարակագիր-ուսուցիչ մօրեղբօրը՝ Տ. Անդրէասեան երուանդի մօտ որուն զոհողութեանց շնորհիւ Սկիւտարի Իտաթիին բ՚թացքն աւարտելով մնաւ Համալսարան, հետեւելու իրաւաբանութեան։ Ա. կարգի վկայականով իջաւ քնկերային ասպարէզ, և թուրք թերթերու մէջ ֆրնսի. իբր թարգմանիչ՝ պաշտօն կը վարէր, երբ աշխարհաւեր պատերազմը պայթեցաւ, սպառնալով փճացնել ի մանաւանդ հայ երիտասարդնեբուն երազները։ Պետիկ յաջողեցաւ գրաքննիչ ըլլալ դին. ծառայութեան փոխարէն, և այդ օրէն շրջապատուեցաւ մէկ քանի դաւաճան ազգակիցներու ծուղակներէն, որոնցմէ միոյն մէջ ինկաւ ուր ուրեմն, Հնչ. Կուսակցութեան հասցէին թղթատուփը եկած վտանգաւոր գրութիւն մը անյայտացնելու վայրկեանին։ Հաղորդակցութենէ զուրկ՝ շաբաթներով բանտարկուելէ վերջ, գրաքննիչներու պետին գթութեան շնորհիւ, իբր պարզ դիւրոր ղրկուեցաւ Ա. Պօլիս՝ ուրկէ վերադարձաւ՝ փրկագինը հատուցանելով։ Տարի մը հազիւ «Թէրճէմանի» խմբագրատունը պաշտօն կը վարէր, երբ լրտես վահէ Իհսան (նայեցեր) կ՚ակսի հետապնդել զինք Սկիւտար՝ Սէլամսըզի սրճարանները, ուր Պետիկ կը յաճախէր լրիւ-կուբները, մինչ հետաքրքիր բարեկամներ իր գալուն կ՚սպասէին լուրեր ստանալու համար. և հայ խմբագիրը կը հրամչնէր անոնց ամէնէն յուսալիցներէն, մանաւանդ թուրքին ձախողուածները, յաջողութիւններն ալ խարտեաշ անուանելով։ Իր մանուկ տեսակցութեան գիշերը, Իթթիհատ-Ամաթայի թուրք յաջողութեան անհիմն ըլլալուն և ամբողջ օսմ. բանակին պաշարման լուրը կը հաղորդէր, մինչ սրճարանին անկիւնը վահէ Իհսան կը շահագնէ եղեր, որը բռնած ըլլալուն վայրագ ուրա-

Պետիկ Գիւտեան

Վահէ Իհսան

խութեամբ զգլխած։ Նոյն գիշերն իսկ Սէլամսըզի ոստիկանապետը կ՚ստանայ Թաֆիէին «Ճուռնալ»ը՝ որուն մէջ Պետիկին հետ մատնանիշ եղող անձերէն մին հեռաձայնով կը կանչուի իսկոյն պահականոց ուր ցոյց կը տրուի իրեն աֆուոր թուղթը։ Ցիշեալը տուն դարձին՝ մարդ կը ղրկէ Պետիկին, իրողութիւնը յայտնելով։ Անքուն անցուած գիշերին կը յաջորդէն 3 օրեր եւս, որոնց ընթացքին՝ սուտեր կը դարբնուին՝ չար ժամն անվտանգ անցունելու համար։ Չորրորդ օրը Պետիկ կը ձերբակալուի իր պաշտօնատեղին և մատնանիշ եղողներէն ի՚նք միայն կ՚առաչնորդուի Գբամբ Սիասի, ուր — առանց որ և է հարցաքննութեան — կը մնայ 2 գիշեր։ Յաջորդ առաւօտ, ձեռքերուն շրջազակ անցուած՝ կը տարուի Հայատար փաշայ ձշմարիտ եղերերգութիւն մըն է իր երիտ Նիկոմիդիայէն անդին, Հեռուստն ու կալանակապ, լեռնէ լեռ, ձորէ ձոր, պահականոցէ պահականոց, մինչեւ ժամանումը Հայոց Հնոցներէն մին՝ Մէսքէնէ, ուրբեր ուռած և անճանաչ կերպարանքով։ Չինքը հան կանխող հայրենակիցը կիներէ թէև կը խնամուի պահ մը, բայց յետոյ կը քշուի նորէն Մէսքէնէէն մեկուկէս օր անդին՝ Նարատպ գիւղը։ Հոդ է որ ժանտատենդէ կը վարակուի և կը կնքէ մահկանացուն գիւղը։ Հոդ է որ ժանտատենդէ կը վարակուի և կը կնքէ մահկանացուն՝ ցաւագին հոգեվարքով մը, պատուատուն վրանի մը տակ։ Չինքը հոգացող մէկ ազգականուհին ցարդ չի կրնար զսպել իր արցունքները, երբ սկսի կրկնել եղերաբախտ Հայորդւոյն «Հուսկ բանք»ը, բարբարոսութեան մօտալուտ անկումին մասին անոր մարգարէութիւնները՝ հիւանդութեանը զառանցանքներուն առեն։ Իր այրի մօրկան — որուն մէկ հատիկ աչքին լոյսն էր Պետիկ — անէծքը կարծես ատուածային վրէժը պատճառուց անոր դաւաճանին վրայ 4 տարի վերջ՝ Մարտ 27ին, երբ վահէ Իհսան Բերա՝ Թարլա-Պաշիի պողոտային վրայ փուուեցաւ անկենդան, անձանօթի մը գնդակով։

ՀԱՅԱՍԷՐ ՏՔԹ. ԹՐԼՑԱՒԻ

Հաղուագէպ կերպով կարելի է գտնել օտար մը որ ա՚յնքան անկեղծօրէն սիրած ըլլայ Հայութիւնը, Մարզուանի Անատոլիա Գոլէճի նկատ. նախագահ Տքթ. ԶԱՒԼՋ ԶԼՓԻՆ ԹՐԼՑԱՒԻ չափ, անո՚ր որ 40 տարի գործեց, աղօթեց և արտասուեց Հայուն համար, և ապա՝ Հայ Աղէտի հոգերով ծանրաբեռն՝ մեռաւ խաղաղականի ափունքին, Լոզ Անճելէզ, ՀՀջապատուած բազմաթիւ զաւակներովին ա՚յն ցեղին որուն նուիրած էր բոլանդակ կեանքը։— 1867ին, իբրև միսիոնար՝ կու գայ Մարզուան որ պարզ գիւղ մըն էր դեռ և ուր միսիոնարք հիւղակի նմանող գպրոց մը ունէին լոկ։ Տքթ. Թրէյսի այդ խրճիթէ՚ն ահա սեղծեց փառաւոր Գոլէճ մը որ բոլորեց անձուկ չրջանակներ և Տօքթորը քանիցս Ամերիկա գնաց՝ մեր երկրին բազմապիսի կարօտութիւններք հրապարակախօսութեամբ իր ժողովուրդին պատկերացնելով։ Միևնոյնատեր Տքթ. Փիրսըն

մանաւանդ աղդուած անոր խօսքերէն՝ եղած է մեծագոյն բարերարը նոյն կրթարանին, տալով անոր աւելի քան 70 հազար տոլար։— Ծքթ. Թրէյսի սիրած է նաև մեր լեզուն, տեսակ մը ասատուածային ծագում վերագրելով ա որ։ Սորվեցաւ զայն ու իր կնոջ ու զաւակներո՛ւն ալ սորվեցուց և իրեն սովորութիւն դարձուց հայերէն աղօթել։ Հրապարակաւ բսած է օր մը. «Ա՛նքան սիրած եմ այս լեզուն որ անո՛վ կ'երազեմ գիշերները»։ 1870ին, երբ կազդուրուելու համար Պօլիս կը մեկնէր, իր իսկ խմբագրութեամբ հիմնեց «Տղոց Աւետարեր»ը։ Ուշագրաւ էր իր «Ընտանեկան նամակներ»ու շարքը՝ յատուկ գիրքի վերածուած։— Հայոց մասին իր համոզումները ծայրայեղօրէն լաւատես էին։ Տարիներ առաջ զուիցերիացի ածւարան Բրօֆ. Կօտէ երբ Մարզուան այցելեց մեծանուն հայասէր Լէօփոլտ Փավրի հետ, Տօքթօրը մեր մասին սա պէս կ'արտայայտուէր. «Հիանալի՛ք, թէ ի՛նչ հիանալի ազգ-են այս Հայերը, որոնց նմանը կարելի չէ գտնել որ և է տեղ...»։ Այդ քաղաքէն անցնող ամէն օտարազգի տոգորուած են միշտ անոր հայասիրական գաղափարներով։ Իր մրակ փափաքն էր, որ երբ մեռնի՝ Մարզո՛ւան թաղուէր Հայոց մէջ։— 1913ին, տարիներու ծանր աշխատանքէն յոդնած՝ անցաւ Ամերիկա, կազդուրուելու համար և ւնդհ. Պատերազմին հետեւանօք՝ կարելի չեղաւ վերադառնալ իր սիրական գործին։ Լօզ Անճէլէզի մէջ, Հայեր արժանաւայել Հաչկերոյթ մը տուին իրենց ազգին մեծ բարերարին, թանկարժէք քնծայ մը տալով անոր։ Երախտագիտական այդ ցոյցն անհուն հրճուանք պատճառեց Ծքթ. Թրէյսի զոյգ սրտին՝ որուն վրայ սակայն, 2 տարի վերջ, պիտի բացուէր խորունկ վէրք մը՝

Տէր. Թրէյսի

Հայ Աղէտին պատճառաւ։ Իրերունի դասախօսակարգ ենթարկուեցաւ արտակարգ յուզումներու, և իր հանգիստը լքելով՝ բեմէ բեմ վազեց, քարոզեց, օգնութեան կոչ ուղղեց ամենուրեք և վերջապէս յաջողեցաւ մեծ չափով նպաստ ապահովել Հայոց համար։ Հայ Սպանդն ու Տարագրութիւնները փճացուցին էին քառասնամեայ իր աշխատութեանց, մանաւանդ եղբայրական մահերն իր ձեռնասուն ուսուցիչներուն, որոնց կսկիծովը մաշեցաւ ու անկողին իյնալով՝ մեռաւ 19 Ապրիլ 1917ին։ Հայերն էին դագաղակիր և ամէնէն շատ տատասուղ։ փափաքելի էր որ իր արժանաւոր արդիքը — Զարկղ և Չէմթը — օր մը միանային մեզ ի Հայաստան, առանձնելու համար իրենց մեծանուն հօր վախճ գործը։

Կ. Պոլիս, 1920 Մայս.

ՎԱՀԱՆ ՄԻՐԱԳԵՆՑ

ԾԵՐՈՒԿ «ՊՈՒԲԻՆԻՄԹ»Ը

Պապը Ալիի Համբաւաւոր պղտոտան — որ Սուլթան Համիտէն մինչեւ Սուլթան Րէշատ՝ քանիցս թատր Հանդիսացած է յեղափոխականութեան ցոյցերու,— իր երկկողմանի շինքերուն շարքերովք կը թուի եղրայրացուցած քլլալ Հայաթաբք... մամուլները գոնէ։ Արդարեւ, անցորդը պիտի տեսնէ հոն ամէն ինչ որ կապ ունի Ծիսին ու Ծառին, թուղթին ու թանաքին հետ. տպարան ու կազմատուն, գրաձուլարան, խմբագրատուն, գրախանութ, վիմագրատուն և թղթավաճառանոց, բոլորն ալ դէմ դիմաց և յաճախ կողք կողքի։ Վերեւքէդ, երբ տասնեակ տողանցքը կը ցանցառի տակաւ, նախակողմնակի կըտակ մը կայ 48 թիւ։ Այսօր տակայն պիտի չհանդիպիք հոն այն բարեւ և ծանրախոհ ծերուկին որ տարիներէ հետէ հոն հաստատուած էր և հինաւուրց գիրքերու դէզի մը մէջ կորսուած՝ անվերջ քննեերցումի ունէր իրեն ախոհանքի ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ ԱՐԹԻՆ ազան էր ան, «պուբլիսիթի» մը, թատրերգուն, բայց մանաւանդ գիրնս. հին գիրքերու ճանաչող մը՝ որուն գլխաւոր յաճախորդներն էին ամերազգի ազգասիրական ուսանողներ և սակաւաթիւ մտաւորականներ։ Աքսորէ դարձին՝ տխրութեամբ նշմարեցի որ ուրիշ մը վարնատեղներ։ Աքսորէ դարձին՝ տխրութեամբ նշմարեցի որ ուրիշ մը վարձած էր անոր խանութը. մեռե՛ր էր այդ պատուական ծերուկը որ ա՛յնքան հաղուագիւտ ցեցամեծ հատորներ հայթայթած էր ինձ, եւ ա՛յնքան հաղուագիւտ ցեցամեծ հատորներ հայթայթած էր ինձ, եւ որ՝ քննեերցանութեան համար բարեացուցիչ բնաւ գիրքե՛ր միայն կ'ուզէր ծախել հայ տղոց, շատ չնչին գիներով։ «Կարգա՛, մա՛րդ եղեր» կ'ըսէր հօր մը պէս լուրջ և հրամայական. ու գիրքը կը կարդայի։ Անգամ մը իր ձեռքը տեսայ նայրանատառ Հայ դպրոցականին

կ'ազատէ փողոցները դարանակալ Իւրաքերու մահակներուն մէջէն։ Այնուհետեւ կը քաշուի այդ փոքրիկ խանութէն, նիւթական կորուստներն ու հայրենիքի իր զոհերը ագալով։ Զգիտեմ թէ գաւառի Հայուն թեան գլխուն պայթած վերջին փորձանքը լսե՞ց եւ այնպէս մեռաւ պօլսահայ գրավաճառներու այս նահապետը որ մէկ յորդոր ունէր շրթունքին՝ իրմէ պզտիկներուն ուղղեալ. «Խոհեմ վարուիլ Տաճկահայրուն հետ եւ ժամ առաջ պարպուիլ երթալ Ամերիկա»։ Բայց ո՞վ կանչէ կու տայ մարդու մը որ հին գիրք կը ծախէ եւ շատ տարիքոտ է ...։

ԹԼԵԱԿ ՄԸ «ՄԵԾ-ԿԱՐԱԻԱՆ»ԷՆ

Եթէ Հարկ է երանի կարդալ անո՛նց որ Հայ Ազատագրութեան Համար գացին ու չեկան, կրնա՞նք երջանիկ նկատել զանո՛նք որ տառապանքի նոյն սկզբնաւորութիւնն ու շարունակութիւնն ունեցան, բայց որ դարձան վերատին, այսինքն «անցան քնդ Հուր և քնդ ասր» ու տեսան մահագին ոգորումներէն իրենց ցեղին զաւակներուն՝ թշուառութեան մագիլներէն աքցանուած։ Մեզ Համար, անձնիւր վերապրող՝ կենդանի պատմութիւնն է վերջին Հայ Մարտիրոսութեան որ ամբողջ Հինգ Ազգաց պատմութեան մէջ իր նմա՛նը չունի։ Ա.քսորի այդ անվերջ ուղիները չափողներու կարգին է կէսիկ փաշա դեղագործ ՎԱՀՐԱՄ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ զոր Իթթիհատի ատելութիւնը խառնեց Ապրիլ 11ի մատուռականներու Հոյլին։ Զանզբրիէն մինչեւ Մէսքենէ՝ եղերական է այս Հայուն երթալ-Այդ վերջին ա.քսորավայրին մէջ անկիկ կրճատ, շնորհիւ իր արհեստին, զերծ մնալ սոյզ մահէ մը, կոչուելով զինւ. ծառայութեան՝ իբր բժիշկի օգնական, մեծապէս ալ օգտակար ըլլալով Հանկէ ա՛ն ցնող բազմաթիւ գաղթականներու՝ որոնց ա՛չ մէկ խնամք ու դէղ խնայեց։

Վ. Ասատուրեան

Ոսկի խօսքեր

❀ Որչափ մաքուր ըլլան իրենց դիտաւորութիւնները, որչափ ազնիւ՝ իրենց Հայեցակէտները, պատուաւոր մարդիկ երբ կ'ուզեն կառավարել՝ յաճախ պզտիկ տգեղ միջոցներ գործածելո՛վ միայն կը Հասնին իրենց վախճանին։

❀ Չի կայ բան մը այնչափ յուսահատական՝ յամառող քաջերութեան չափ։

❀ Կը պատահի երբեմն որ մեծ յաջողութիւններէ փախանակ ա՛յրաերէ փթթեցնելու՝ կը սեղմէ ու կը կարծրացնէ զանոնք։

ՄԱՌԻ ՊԷՅԼԷՐԵԱՆ

Հա՛տ մըն ալ ահա «Ապրիլ 11ի Յուշարձան»ին մէջ յաւելլի։ — Ծնած է Պէշիկթաշ 10 Մարտ 1877ին։ Ուսումը կ'ստանայ Բերայի Արուեստանոցը՝ Նալբեանի խնամակալութեան օրով։ Տակաւին ուսանող Հին, իջած է գր. Հրապարակ և Կալիպսօ ծածկանունով «Արեւելք»ի մէջ գրած է յօդուածներ որոնցմէ «Հայ աղջկանց կեանքէն»ը մեծ աղմուկ կը Հանէ և կ'արտատպուի Թիֆլիսի «Արձագանգ»ին մէջ գնահատական տողերով։ Իր «Նարեկն ու Նարեկացին» գրավէճի մը դուռ կը բանայ Գ. Նեմցեի և Մ.Իշրդ. Նորատունկեանի միջեւ։ Ուսանողութեան իսկ ուսուցիչ էր կրճնի, Հայ լեզուի և պատմութեան, դասատիարակին՝ Սրուանձտեանց Ս.ի կարգադրութեամբ։ Հոգեւին տարուած Հայ Ազատագրութեան գաղափարի կարգալ կ'սկսի «Արմենիա», «Հայաստան» և «Հնչակ», նոյն ոգիով ատուհիններն ալ տոգորելով և Հաղորդակից ընելով Հայ Տառապանքին և Յոյսերուն։ Լսելով որ Գալաթիոյ Նորակազմ վարչութեան անդամ՝ վարդ-Պատրիկեան, Մեղաւորեան, խան ալին. ժողովներ կը գումարեն իր մէկ բարեկամներուն տունը, կը լքե գպրոց ու գպրութիւն և կը ներկայանայ անոնց։ Վարդ անոր տարիքը մատաղ գտնելով՝ կը բաւականանայ նշանակելով զայն «Հնչակ»ի Գալաթիոյ Թղթակից։ Մաւրի Ս. Թղթակցութիւնը կ'ըլլայ հնչ. անդրանիկ շարժման՝ Գում-Գափուի ցոյցին նկարագրականը։ կ'աշխատի իր քնկերուհիներով օրիորդաց խումբ կազմել։ վարդ կը ձերբակալուի, խան, Մեղաւոր և Ատամ Ալանեան կ'աջողին արտաքսման անցնել, որով կը լուծուի Գալաթիոյ կազմակերպութիւնը։ Մաւրի պատնէշին վրայ է գեռ, կը գրէ կէդրանին՝ ներկայացուցչի մը առաքման Համար, և կը ղրկուի Աբթիւր Օհանճանեանը։ Այդ միջոցներուն, «քնկերուհի»ներէն էլիզ Փափազեան (ապա Ատամ Ալանեան) մօրն ու եղբօրը Հետ կը նետուի բանտ։ Մաւրի կ'ապրուի պահ մը ծուարած ապրիլ փոխն ի փոխ զանազան արուարձաններու մէջ։ Ետքը դարձեալ, Իրազեկ դառնալով որ էլիզ մօրը Հետ փախած է Գալաթէն, պզտիկներուն խնամքը կ'ստանձնէ, յետոյ զանազ ալ կ'ուղարկէ անոնց մօտ։ — կը պատրաստուի Գալաթիոյ Սկիի ցոյցը։ Մաւրի իր գործօն մասնակցութիւնը կ'առաջարկէ, ինչ որ կ'քնդունուի վարչութեան կողմէ։ Ներսէս Ծ. վրդ. Խարախանեան 40 մշեցի կիներ կը տրամադրէ իրեն։ Անոնցմէ Սրմաքէշեանի և Քրիսաքինէ Գազազեանի Հետ Բերայէն Գում-Գափու կ'անցնի և կը մանէ Մայր եկեղեցի ուր «Երկաթէ Պատրիարք»ը կը նախագահէր արարողութեանց։ Մշեցիներէն ճանչցուելու Համար, Մաւրի վիզը կապած էր կարմիր փողկապ մը՝ որուն ի տես անոնք Հոգեհատ կը Հաւաքուին իր շուրջ։ ապա խմբովին կը կանգնին Պատրիարքարանի դրան առջեւ։ Իգմիրլեան Ս. տաճարէն դուրս եկած պահուն՝ իր արձիւն աչքերէն չվրիպիր Հայուհիներու և ժողովրդեան այդ արտասովոր խանութը, մինչ Մաւրի անոր

թեզանիքէն կախուած, «Կեցէ՛ք, Սրբազան, խօսելի՛ք ունի՛նք ձեզի» կը բաջգոչէ, և գերազանցօրէն յուզուած՝ կրակէ բառերով կը պատկերացնէ Հայ ժողովուրդին տանջանքները բանակալութեան երեսէն, բայց մայրաքաղաքին մէջ թէ գաւառներէն, պահանջելով Թրքահայոց Հոգեւոր Պետէն փութով առնել քայլը Կառավարութեան մօտ, կտրուկ ու վճռական դարմանի մը համար. «Այլապէս, կ'ուզենք, եթէ անհրաժեշտ եղող բարենորոգումները չգործադրուին, եթէ ժողովուրդին տանջանքները չդադրեցուցին, մենք դիմանք թէ ի՛նչպէս պէտք է մեռնի...»։ Իզմիրլեան Ս. կ'արտայայտուի յուզումէն դողդոջուն ձայնով մը, խոստանալով պէտք եղած դիմումը կատարել. իր խուճապը քաշուելուն՝ անկողին կ'ինկնայ, իր տագնապի նոպաներուն մէջ չմոռնալով Տաթեւիկ թէ ի՛նչ եղած էր խօսող աղջիկը. կ'բանի թէ մեռած է։ Վաղորդայնն է։ Կառավարութիւնը ճառախօս Հայուհին ձերբակալելու համար ճնշում կը բանեցնէ Պատրիարքին վրայ որ կը պատասխանէ թէ բոլորովին ան ծանօթ մըն է իրեն, գուցէ դաւադրացի մը որ իր տեղը մեկնեցաւ։ Այդ խիզախ արարքը կը հարկադրէ զինք վերստին ծուարած մնալու ժամանակի մը համար, որմէ յետոյ Մառի լուսի ճրչքի ուսուցչական հանդամանքը կ'զգենուի, պաշտօնավարելով էսայեան վարժարան մէջ։ Իր անհանգարտ բնոյթը սակայն կը մղէր զինք նորէն դէպ ի գործ։ Բանտերը լեցուած հազարաւոր անմեղ ազգակիցներու փրկութեան համար կը վազէ դեսպանատունէ դեսպանատուն, և վտանգուած փախստական «քնկեր»ներու հետ կը բանակցի, սիրտ տալով ամէնուն։ 96ի Պանքալի ցոյցէն վերջ կը պաշարուի իր տունն ալ՝ ուրկէ հրաշքով կը սպրդի դուրս և տեղ տեղ փախստական ապրելով՝ նոյն տարուց աշնան կ'ապաստանի Եգիպտոս, մինչ ի բացակայութեան՝ կառավարութիւնը մահուան կը դատապարտէ զինք։ Ազէքսանդրիա կը հաստատուի ուսուցչական պաշտօնով և կ'աշխատակիցի տեղական թերթերու։ Աղջկունութեան մականունն առանց փոխելու՝ իր կեանքը կը կապէ յեղափոխական գործիչի մը, Նազարեան Ա.օի, այնուհետեւ կ'անցնի Կիպրոս՝ ուսուցչ. պաշտօնով, մինչ ամուսինն իր թեղադրութեամբ կը մեկնէր Լէյմիածին, կանանց յատուկ օրգան մը հիմնելու համար Ս. Հայրապետէն ակնկալութիւնը խնդրելու։ Իրմեան Հայրիկ այդ գաղափարին հաւանելով՝ կը նուիրէ տպագրական նորածոյլ տառեր, նաև իր անտիպ քերթուածները, հրատարակութենէն գոյանալիք հասոյթը թերթին յատկացուելու համար։ Մառի գեղեցիկ յառաջաբանով մը զանոնք կ'ամփոփէ Վ.Եղիպատոսոյ անյիշատ անուն հատորի մը մէջ և կ'իրագործէ իր ծրագիրը, լոյս ընծայելով ամսաթերթի մը՝ զոր Աւետիս մկրտած էր և որ մեծ քնդունելութիւն կը գտնէ մանաւանդ Կոմկաս, Թուրքիա մուտքն արգիլուած ըլլալուն Ռուսահայ մամուլին մէջ ։Էօ և վահան Նալպանդեան գնահատական էջեր կը նուիրեն եգիպտահայ կանացի այդ անդրանիկ հանդէսին որ երկամեայ կեանք մը

ըլլալէ վերջ կը դադրի, վասն զի Հայ-Թաթարական քնդհարումները սկսած էին և տակնուվրայ էր Կովկաս։ Մառի Դահիրէ հրաւիրուելով՝ դասաւանդութեամբ և յօդուածագրութեամբ (Աղաթեմ) կը պարապի, իսկ Օամ. Սահմանադրութեան հռչակումէն առաջ մը վերջ, փափաքելով գաւառները գործել՝ կը մեկնի Եգիպտոսէն Եւդոկիոյ համար, սակայն Հմմիւն անցնելուն՝ կ'առաջարկուի իրեն Հռիփսիմեանցի տեսչութիւնը զոր 4 տարի կը վարէ, երբեմն աշխատակցելով «Պաշինք»ին։ Հոն է որ կը հրատարակէ իր ալբոմներուն և ոսանաւորներուն առաջարժողովածոն Դէպ ի վեր վերնագրին տակ։ 1913ին կը մեկնի Եգիպտոս՝ սահմանելու տեղւոյն աղջկանց վարժարանին տեսչութիւնը, սակայն հոգիս երկամեայ օդատկարութիւն մը ջլայց տուած գաւառի իր գեղատեսիլ քաղքերուն, ինչն ալ անոնց հետ կը բռնուի Հայ Եղեռնի ամէնի ամբուքէն, և ո՛չ ոք գիտէ հիմա թէ ո՞ւր ինկած է Դաղափարի այս անխոնջ Ջինւորուհին։

ՀԱՅԱՍՏԱՆի Սահմանագծութեան համար, Փարիզի Հայկ. Պատուիրակութեան կողմէ ձարտարուեստ սպառաստուած կցուղ՝ ծով. Հազարապետ Չ. Խանգասեանի կողմէ ձարտարուեստ սպառաստուած գաւճ ցցաքանդակ (relief du sol) *fարտս*, ջնարակեալ գունաւոր մակերեսով։ (Մեծութիւն $1^1/_2$ *fառ. մհքր*)։

"ՀՈԳԻՈՅՆ ՀԱՆԴԻՅԵԼՈՅ"

Երեսունը չորս տարիներ առաջ, Օգոստոսի օր մը, փարիզի տ'Օթէօյլ փողոցը նժգեհի մենիկ և հիւանդագին իր կեանքը բոլորող Հայ մը —որ 19րդ դարու վերջին կիսուն աստղի մը նման փայլած էր Տաճկաստանի դիւանագիտական ու մտաւորական հորիզոններուն վրայ, և, որպես ճշմարիտ ռահվիրայ՝ փորձութիւնն ունեցած էր «Բանօրք Լսասիոյ» փրկութեան լսատ մը ապահովելու Օսմ. անարժան պետութեան,— կը դադրէր շնչելէ, Հայ Ազատագրութեան դատին համար գործելէ այլ եւս ընդ՛ Եւ համակիրներու ցանցառ շարք մը կը տանէր ամփոփել անոր մարմինը Բէօ Լաշէզի մէկ խորշը, Սահակ քահանայ Իւթիւճեանի կերեզմանին շնշտերով։ ՕՏԵԱՆ ԴՐԻԳՈՐ էր ան, ՎԱՀՐԱՄ ծածկանունը հագնող և Բեսթիպեանը, վարժապետեանը եղերերգող և Հայոց Հին Զաւակը վերակոչող մեծ վտարանդին։ Մարմարի անշուք շերտ մը իր հողակոյտին վրայ գետեղուելէն ի վեր, փարիզահայ դաղութի բեկորները առին առին գացին յարգանքի իրենց արիւտուրը հատուցանել։ Իր մահէն 21 տարի վերջ, փորձանաւոր նոյն «Բանօրք Լսասիոյն երբ վերատին կը հռչակուէր, փարիզաբնակ «Ժէօն Թիւրք»եր՝ ցուցամոլիկ երեսփոխանութենէ մղուած եւ միասին առած մերոնցմէ քանի մը «վաթսունտաշ», վազեցին նոյն հողվրտիքը, կարծես անոր յաւիտենական քունը խռովելու ճամարտակութեամբ եւ կեղծ արցունքներով։ Այնուհետեւ պէտք է անցնին եղեր երկոտասնամեայ տարիներ եւս, Հայուն համար անուրի եւ արիւնի բուռն շրջանով՝ որոնք կոչուած էին ուր ուրեմն ապահովել իր վերջնական «ազատագրութիւն»։ Այսպէս, հերու ցուլիս 12ին, Թուրք Դաշնագրին սահրագրութենէն ամիս մը առաջ, փարիզի Ազգային Համադումարը գեղեցիկ գաղափարը կը յղանայ դէպ ի Բէօ Լաշէզ հանդիսաւոր ուխտագնացութիւն մը կազմակերպելու և՝ ի նշան ազգին երախտագիտութեան՝ ծաղկեպսակ մը դնելու աչքէ հեռու տապանին վրայ Հայրենակիցի մը որ շատերու պէս ինկած էր Մեծ երազի ճանապարհին։ —Բիւզարեան Հայր ողբերէն վերջ, կը խօսի հոն Պ. Նուպար։ «Օտեան մէկը եղաւ որ հիմը դրաւ Ազգ. Սահմանադրութեան, այս կերպով տաճկահայ քաղաքական և ընկերային կեանքը կենդանացնելով, Սան Սթեֆանոյի և Պէռլինի վեհաժողովներուն Հայ պատուիրակութեանց աշխատանքին լծուեցաւ, և հիմա մեր դատին պատմական քնարը հիմերէն մին կը կազմեն այդ կրկնակ քայլերը»։ —Խօսք կ'առնէ յետոյ Ռ. Որբերեան։ «Սա պաշտելի տապանաքարին առջեւ, ո՛վ անմահ Օտեանի ոգի, ահա՛ քու երազած ազատ Հայաստանի պաշտօնական մարմիններու ներկայութեամբ մը կ'ուխտենք։ Հաւատամք ի մի Աստուած, որն է գաղափարն ամբողջական և անբաժան Հայաստանի։ Հաւատամք ի Միացեալ Որդի, որն է վրէժը դարերու մեր չարչարանքին։ Հաւատամք ի Սուրբ Հոգի, որն է Սուրբ Միութիւնն ու Համերաշխութիւնը»։ —Յառաջ կ'անցնի Ա.Տարոնեան. «Մեծ մեռեալ։ Նե՛րն են որ ամենազգա և շարունակ կը խօսին մեզի, և մենք միշտ պէտք կ'ունենանք ներշնչուելու անոնց մաքուր կեանքէն։ 12 տարի առաջ Սապահէտտին մը յաջողեցաւ մեզ հոս բերել և Թրքաց հետ կեղծ եղբայրակցութիւն մը ուխտել։ Հայը սակայն ճաշակեց Թուրքին ազատութեան երդումները. 1918ին իր անյաղթելի կամքով ի գերեւ հանեց անոր քանդիչ արշաւանքը, ձեռք բերելով իր ազատութիւնը։ Հայը, հակառակ առածի կարգ անցած իր ուշիմութեան՝ շատ անգամ խաբուեցաւ Թուրքին կեղծ արցունքներէն։ Սակայն վերածնող Հայաստանը պիտի չմոռնայ իր հերոսները, ինչպէս որ Թրքահայերը ունեցան երեք հսկայ միաբեր՝ Սահակ, Ռուբինեան և Սեվվիչէն որոնք չարժուն ոտեղծեցին, նոյնպէս Ռուսահայեր ունեցան երեք հսկայ կամքեր՝ Սիմոնը, Քրիստափորն ու Յոհաննէս։ Այս երկու երրորդութիւնները մեր ամէնէն մաքուր փառերն են։ Ես յարգանօք կը խոնարհիմ անոնց յիշատակին առջեւ»։ — Հուսկ ուրեմն կը խօսի Զօպանեան «Թէ' կարող դիւանագէտ մըն էր և թէ մեր անմահ ու ճկուն աշխարհաքաղաքականութեան վարպետներէն մին, կ'ուսած՝ ոսմանեան հոյակապ վարպետներէն մին ալ։ Գեղարուեստի պաշտամունքն ունէր։ Հոր ընդհանուր վրայ։ Մեծ միաքերու յատուկ յատակատեսութեամբ և հանճարեղ թափչքով գրիչ կը շարժէր, և չակառակ անոր որ պէս պէս չարերով բեղ կը կոտորը ու կ'ալեկոծուէր՝ մեզ կը ներշնչէր մաքուր և ոգեւորող գրական արտադրութիւններով։ Ամէն նոր սերունդ պիտի խնարհի այդ կրկնապէս մեծ դեմքին առջեւ»։ —Յարգանք ի այս անկեղծ հծծիւններ դարձած են իրաւ, բայց չերթինել քաղաքէն դուրս՝ Օտեանի ոգին կարծես կը ծփայ տակաւին Հայաշխարհի մարզերուն մէջ, հնչելով հայրենասիրութեան իր թաւնտ կոյծերը ցոցքելու վերապրող Հայութեան վրայ . . .

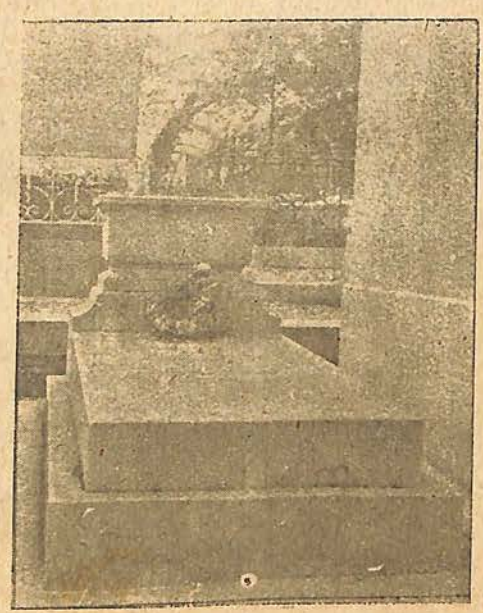

Գր. Օտեանի ծիրիմն ի Բէօ Լաշէզ

ՉԱՅՆ ՄԸ ԿԱԽԱՂԱՆԷՆ

Աղէտի տարին, ՊՐՈՒՍԱն ալ դարձաւ բահերավայր Իթթիհատի սխրագործութեանց: Աչքի զարնող Հայերը ձերբակալուեցան մէկիկ մէկիկ, բանտի մէջ չարաչար ծեծուեցան եւ ուր ուրեմն բռնամահը ճարակեցին, երբ ժողովուրդը տեղեակ չէր եղած տակաւին: Մեհմէտճէլեպիներու, Իպրահիմճելեպիներու, Ալի Օսմանճելեպիներու եւ Նուրէտտինճելեպիներու ջոլիր մը վայն ի վրան կը բերէր դիրքի տէր Հայոց: Աւտոյ կարգէն էր յանձնախաւար-ապահովագրիչ ՍԻՄՈՆԻԿ ՍԷՖԷՐԵԱՆ որուն տունը 16 Ապր. 1915ի գիշերը կը խուզարկուի եւ շաբաթ մը վերջ Սիմոնիկ ձերբակալուելով՝ շղթայակապ կ'ուղարկուի Պանտրմայի Պաշերազմական Աչեանը, Տիր. Ոս. Մելիխսեդեկեանի եւ ոսկերիչ Միսաք Մէրմէրեանի հետ: Ինչո՞ւ. որովհետեւ տուներուն մէջ գտնուած էին երգարան ու խրատ-փօսթալներ՝ նիշ. Հայերու դէմ էրով պատերազմ արդարացուած...: Ինչպէս ամենուրեք, Պանտրմա՛ ալ գոյութիւն ունէր նոյն միջոցին «Տիվանը Հարպ» մը՝ Իթթիհատի ընտրութիւնը կազմեալ, որ իրեն բան-գործ դրած էր Աղդարութեան անունը արատաւորել եւ միջինդարեան Հաւատամքնական Աչեանները գերազանցող գործունէութիւնը մը ցոյց տալ, արձակելով հայկական վնասներ տարապարտուց ձերբակալեալ Հայորդիներու, որոնք՝ իրենց գնդանի ու երեսփեպի անողոք ապաշխարանքէն վերջ՝ կախաղանները վրայ հատեցին չգործած մեղքերնին: Աւտոյէ էին անա մուրտչայցի Տ. Գասպար Բահանան, Թորոսեան Յովսէփ վարժապես, պրուսացի Անէմեան Բարուճակ դեղագործն ու չալկարացի Պազըրճեան Հայրապետ ուսուցիչը: — Գալով Սիմոնիկի, ընկերներով միասին 8 տարուան դատապարտուած՝ Պրուսայի բանտը փոխադրուելէ վերջ, աւելի անաւոր յուզումի մը անձնատուր կ'ըլլայ՝ երբ Գօլ Օրտուն կը բեկանէ նոյն վճիռը, նեխիոն ու շղթայակապ դրկելով զիրենք վերոյիշեալ Պանտրմա՝ ուր ևս՛յն մահապատիժը կը տնօրինուի այդ 5 անմեղ Հայերուն, (բժիշկին, ոսկերիչին, Սիմոնիկի, ձէրացի Սերովբէ Պազալեանի եւ գրիգոր Պէօլիւճեանի) որոնք վերջին անգամ ըլլալով Պրուսա կը տարուին ու կը նետուին ոնրագործներու յատկացեալ բանտը, ամէն ժամ՝ չուանէ զեռոյին մէջ նիտերնին մտցնելու մղձաւանջէն հալածական: — 24 Հոկտ. 1915ի առաւոտուն, փայտէ ախաւոր եռոտանիները կանգուն են արդէն՝ Սէբ-Պաշըի կամուրջին վրայ, միջոցին մէջ նօճելով անոնց անշունչ մարմինները...: Եղերակո՞ւն է պատահարը՝ Սիմոնիկի, մէջերնուն ամենէն գեղանձն ու ամրակազմ երիտասարդին. *չուանը երկիցս կը փրթի:* Եւ հակառա՞կ իսլամական օրէնքի տրամադրութեան որ կախուելէ գլուխ կը կացուցանէ մահապարտ մը, — խեղդակապին առաջի՛ն իսկ

Սիմոնիկ Սէֆէրեան

իզման, — Օրէնքն իրենց գարեպարիզ տակ առնող Իթթիհատի նեռկայացուցիչ *երրորդ անգամ ըղդող* նորոգել կու տան կանեփէ cravate:— Անա՛յն վերջին նամակը զոր տարաբախտ զոհը Պանտրմայի բանտէն իր սիրելիներուն կ'ուղղէր գաղտագողի եւ որուն բնագիրը մեզ փութացուց Պրուսայի այժմու առաջնորդ Սարգիս Ծ. Վրդ. Տ. Սարգսեան:

Սիրական քոյրերս.— Օգոստոս 29 Թուակիր նամակս կարդացած ատենդիդ՝ Հասկցաք անշուշտ թէ կեանքիս վերջ տրուելու ժամանակը եկած էր. բայց փա՛ռք Ամենակալողին որ մինչեւ այսօր կ'ապրիմ դեռ, առողջութիւնս ալ տեղն է կատարելապէս: Այլ եւս մեր բոլոր վայրկեաններն ու ժամերը Համբուրած բլլալով, այդ կէտը յանձնած եմ Աստուծոյ: Կը պաղատինք ու կ'աղօթենք Իրեն որ գոնէ մեր կեանքը շնորհէ մեզի: Տեսնենք. յոյսերնիս չենք կտրած: Եթէ -բախտ ունինք, կու գայ օր մը որ շնորհիւ Իրեն կը գտնենք զիրար ու կ'ողջագուրուինք: Այս միջոցիս վէհ. կայսեր հետ ազիզիր մը տալու վրայ ենք Նորէն. Թերեւս ի դէպ շարժի...: Հակառակ պարագային, այլ եւս պիտի բան մը Աստուած ալ այսպէս կամեցեր է եւ «Ձոր ինչ գրեցի՝ պիտի բան մը Աստուած ալ այսպէս կամեցեր է եւ «Ձոր ինչ գրեցի՝ գրեցի» խօսքը պիտի իրականանայ: Ցոյս ունինք որ ուրախ լուր մը կ'սատանանք. և աղօթող ենք բոլոր մեզի պէս տառապանքի մէջ եղողները ալ Համար: Օգոստ. 29ի Նամակս քաղաքային բանտին մէջ մեզի եղբայրութիւն ընդ կարապետ Մանուկեանի յանձնած էի. ինք պիտի գայ գտնել զձեզ. ամէն լաւ և վերջին ժամերնիս իրմէ կ'իմանաք. անիկա չա՛տ մխիթարեց զմեզ մեր վերջին օրերուն: Այսօր, Տեսուչը ղրկեցաւ, ինչպէս որ Սիմէոնեաններուն օրն է, պատարագ մը բնել տուէք Հոգուս և «Աղբատասց»ին ալ պարկ մը ալիւր ղրկեցէք՝ չքաւորներուն բաշխելու Համար, որպէս զի անոնք ալ աղօթք բնեն Նամակիս վերջ տալով, բոլոր մեծերուն ձեռքերուն կը Համբուրեմ և պզտիկներուն աչքերուն. աղգականներու ալ մեր վերջին «Ճնաք բարով»ը տուէք Հաղորդելիդ յատկապէս կը խնդրեմ Վասահ եղէ՛ք, զիացէ՛ք նել ք Հաղորդելիդ յատկապէս կը խնդրեմ Վասահ եղէ՛ք, զիացէ՛ք և ամենուն Հասկցուցէ՛ք որ, ինչպէս Տէրն մեր Քրիստոս բնա՛ւ յանձնեց մեզ չունենալով Հանդերձ՝ խայտառակեցին, երեսը թքին և վերջապէս խաչը Հանել բլլան, անոնք ալ մենք մեզմէ պզտիկ Քրիստոսներ եղած ենք. Թող աշխարհ գիանայ ասիկա, Աստուա՛ծ ալ վկայ:

... Այս միջոցիս լուսաՀոգի Հայրս ու մայրս ձենէ աւելի մօտիկ կ'երեւան ինծի...: եթէ այսօր վաղը լաւ լուր մը առնենք, գո՛ւք մօտիկ պիտի բլլաք. Ուրեմն Աստուծոյ ուզա՛ծը Թող բլլայ: եթէ բախտ ունինք՝ կու գամ կը գտնեմ զձեզ, եթէ ոչ, ինչպէս նամակովս խնդրեցի, ա՛լ Աբդայութեան մէջը կը տեսնուինք: Ա՛հագ՛ոմ մեզ ալ կրկնելու պէտք կ'զգամ. պիտի չլաք ու չեաւե՛ք երբեք: Դիտէ՛ք արդէն աշխարհիս պարապ բլլալը: տեսէք Թէ ինչե՛ր կը գտանան և քան ամեն մեխիթարուեցէք:

Ձեր սիրեցեալ եղբայրը
ՍԻՄՈՆ Կ. ՍԷՖԷՐԵԱՆ

Պանտրմա, 5 Սեպտ. 1915

Ա. ՄԵՆԱԿ ՀԱՄԱՄՃԵԱՆ

«Ապրիլ 11ի Յուշարձանին մէջ դասուելիք դէմք մըն ալ այս, զոհ՝ Մեծ Եղեռնին—ծնած է 1877ին պօլսահայ ազգ. չարժուման այն վառարանին մէջ որ կը կոչուի Սամաթիա Նին. կրթութիւնը Ս. Սահակեան վարժարանը ստանալէ վերջ՝ կը բոլորէ Կեդրոնականի դասընթացքն ալ և կը խառնուի յեղ. այն հոսանքին որ ծաւալ կ'ստանայր հեղհեղուկ գաւառային հարստահարութեանց հետեւանօք։ Պանքայի 96ի ցոյցէն ետք՝ հալածանքը կը սաստկանայ մանաւանդ Սամաթիա, և իբր քնկեր՝ Գնաւնիի, իր տունն ալ կը խուզարկուի, մինչ ինք կ'ապաստանի Ազգ. Հիւանդանոց՝ ուրկէ կը փախչի Պուլկարիա և ուսուցչութիւնը կ'ստանձնէ Վառնայի գպրոցին։ կ'անցնին ամիսներ։ Հայ մտաւորականներու սրտին ծարաւի կարմիր Սուլթանին կողմէ Հ'դ ալ կ'սկսի հետապնդում. Արմենակ Հայոսէր բարձրաստիճան պաշտօնեաներ Պուլկարի մը շնորհիւ կ'աջողի օձիքը ձեռք չտալ՝ Հայուն յատուկ այն դերագոյն փլկութեամբ որ կը կոչուի «փծիկը դնել»։ Ֆէբրուարեանի Հայրենիքին մէջ, Արմենակի անբաժան ընկերները եղած են Վարդգէս և Ս. Սուքիաս իրր կրթ. և ազգ. գործիչ՝ իր հռանդն ի սպաս դրած է վառնա, Իսլիմիա և Փիլիպէ։ Սամ. Սահմանադրութեան ազիտարեր հռչակման վաղորդայնին, շատ մը Հայրենասէր գործիչներու նման ի'նքն ալ Պոլիս առած է շունչը, կարգուելով անօրէն Մադրիքէօյի Տաւեան երկանք վարժարանաց։ 1915ի ամրան Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէ «Այրիական-Որբանոց»ի կարգադրութեամբ կ'ուղարկուի Կիլիկիա իրր Ընդ. Ինսպէքտոր, բոլորելով 10 ամսուան պաշտօնավարութիւն մը, Մարաշ, Հաճըն և Տէօրթ-Եօլ։ Արհաւիրքի շրջանն էր որ կ'սկսի ր. Ի'րթան ոզը կը գոցուի, ինք եւս կանխատեսելով Ազէաք՝ կ'ներթայ է. Թէոդուղիի պաշտօնեայ արձանագրուիլ հալածանքէ և զինուրա գրութենէ զերծ մնալու յոյսով. սակայն կառավարական Հայոց ջուցակը ծոցն ունեցող կառավարութիւնը չուշանար իր ըրահանգը հետագրել ձերբակալութեանը մասին տարաբախտ Հայորդւոյն որ դեռ և Տիգրանակերտ ճամբայ հանուելով կ'սպաննուի չարաչար։

Ա. ՄԵՆԱԿ ՀԱՄԱՄՃԵԱՆ
(ճախատակ)

*** Համամճեան Պուլկարիա գտնուած միջոցին՝ զարկ տուած է նաև Հայ Թատերական գործին։ 1915ի Տարեցոյցիս մէջ հրատարակեցինք իրեն ուղղեալ Փաստուեածեանի սրատուչ մէկ նամակը (էջ 269-271). այս անդամ ալ կը հրատարակենք Գօնսթանցայէն դարձեալ իրեն ուղղեալ 6 Նոյ. 1907 Թուակիր Տիկին ՍԻՐԱՆՈՅՇի նամակէն հատուած մը ուր տագնապաւոր դերասանուհին գրած է ուշագրաւ խոստովանութիւններ.— «... Գալով Սիլիսդրէի գործին, ներկայացումը մեզ խոստացնալէ վերջ, թոյլ են տուել իրենց՝ խոստումը ետ առնել և Օրէռայի խմբին ծախել 200ով։ Այդ դէպքում յարմար դատեցինք բոլորովին չմտնել այն տեղ և ուղղակի Հոս գալ։ Ես կարծում եմ որ դպրոցի մը հոգաբարձութիւնը պէտք է կազմուած լինի զարգացած անդամներով. և այդ զարգացած մարմինը թոյլ տուաւ իրեն այս արարքը, 100 ֆր.ով ծախելով Հայ խմբի արժանիքը. ինչ կրնայի ապասել մնացեալ դատակարգէն։ Փոխանակ մեր դպրոցի համար մնալ 100 ֆր.ի զիջում պահանջելու, գացին օտարազգի աւելի աժան խմբով օգնել Հայ մանկտւոյն։ Այդ խումբն իր շահո'ւն համար բրաւ այդ զիջումը, մինչդեռ մենք պիտի քնէինք մեր սրտին մօտ եղող Հայ դպրոցի Հայ զաւակների համար։

«Հաւատացնում եմ ձեզ. եթէ ես 35 տարեայ աշխատութիւնս բաւ համարելով հանգստանալ ուզեմ, կրնամ մի կտոր Հաց ունենալ ապրելու Համար, բայց չնայելով որ ես խոկապէս յոգնել եմ և զգում եմ իմ ոյժերի սպառիլը, այնու ամենայնիւ դեռ քանի չեմ հիւանդացել, ես ինձ պարտք եմ համարում բան իմ ոյժերի օգտակար լինել, քանի որ ես ծառայում եմ նաև գաղափարի համար, գի իմ մէջ գեղարուեստ և գաղափար միեւնոյն քայլով են յառաջացել, քանի որ ինձ սիրելի բեմը կ'ուզեմ ժողովուրդին էլ սիրելի դարձնել և գեղարուեստի ճաշակը զարգացնելով՝ Հայ Հասարակութեան մէջ զարգացնել նաև անոր Հոգեկան և մտաւոր աշխարհը։ Բայց տեսնելով որ Սիլիսդրէի Հոգաբարձուեան մտաւոր աշխարհը դեռ շատ հեռի է գեղարուեստէ, և մինչեւ Թեան մտաւոր աշխարհը դեռ շատ հեռի է գեղարուեստէ, և մինչեւ զայն որոշ բարձրութեան մը Հասցնելը՝ ես պիտի չՀանգիմ... եգիպտոսի շոգենաւին, ուստի «Փէպիւսի» նման քշեցի կառքս և Հասայ Գօնստանցա»։

Պարոն ԱՐՄԵՆԱԿ ԲԱՆԹԻՒԵԱՆ, աղրիանուպօլսեցի երբեմնի առեւտրականը, որ պատերազմի տարիներուն՝ արկածալից կեանք մը բոլորած է միշտ ի նպաստ Համամայնական Բանակի յաջողութեանց, եւ որուն՝ սա վերջացող տարիներու ընթացքին մատուցած ազգօգուտ ծառայութիւնները երախտագիտութեամբ հաճակեցին եւ պաղշկեցուցին Ջարդերէն ազատած կարգ մը Հայոց սիրտեր, խոր֊խտաբար կրկնելով դարերու անծերանալի առածը թէ Աղտարութիւը չի՛ մեռցիր...

Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

1919 Հոկտ. Լ.ՋմիաձինԿԹ Տաճիկ Արեւելահայոց եւ Արեւմտահայոց Թանիօթ այս վիպագիրը–ուսուցիչը, երբեւ տեսուչ Վաղարշապատի Գիմնազիային գոր կ'աջդղէր բանալ մեծ Ջանքերով, զրաղելով նաեւ գրականութեամբ, իր պաշտօնակիցը՝ վանեցի Հայկ Աճէմեան հերու գարնան կը գրէր մեզ. «Մեծ Հաճոյքով ստացաւ ձեր Տարեցոյցը, Վանքի Հիւրատան վերին խուցին մէջ կ'ապրէր պարզ ու Համեստ։ Ձմեռը ցուրտ էր եւ ինք չունէր լաւ անուդ։ 11 Ապր. 1920ին կազմակերպեց Հոգեհանգիստ տաճկահայ նահատակ մտաւորականներու Համար։ Լալով խօսեցաւ. շատ վատ էր տպաւորուած՝ երբ քսաւ Թէ անոնցմէ շատերն իր գրչի երբայրներն էին. նոյն իսկ իր եղբայրն անոնց մէջն էր։ Ծերացած էր, դէմքն ու ճակատը խորշոմներով լի, բայց միշտ աշխոյժ էր եւ եռանդով գործող։ Մահէն 6 օր առաջ գնաց երեւան. Հանդիսաւոր յուզարկաւորութեամբ Թաղուեցաւ նոր գերեզմանոցում։ Թողուց մօտ 22 կտոր լրացեալ և պակասաւոր ձեռագիր աշխատութիւններ, —վէպ, Թատրոն, պատմութիւն, ինքնակենսագրութիւն, յիշողութիւններ եւն.։ Վերջին անգամ ինք և ես միասին նկարուեցանք Դամասկոս–Բաթիպայի մահարձանին առջեւ»։ [Պատկերը տե՛ս դէմի էջին վրայ]։

* * *

Թանկագին բարեկամիս մահը կը հարկադրէ զիս Թարթափիլ Հիմա Բանսի Օրագրութեանս մէջ և արտագրել հանիկ էջ մը՝ պատահարի մը առթիւ իր անունին նուիրուած։

Կեդրոնական Բանս, 24 Դեկտ. 1915

... Բանտիս ծակուլիկէն գացի ածուխ գնել քիչ մը առաջ։ Գաշ մը՝ 3 ղրուշ, ան ալ ամբողջ հող մոխիր։ Ածուխը քարէ կրակարանիս մէջ պարպած առեն, նշմարեցի որ հայերէն գիրեր կային տակի թուղթին վրայ։ Դասագիրքի մը Ա. պրակն էր, թօթվեցի երեսներուն նստած փոշիները, ծալլեցի զայն՝ էջը էջին, և մէկ կողմէն կրակը հրահրելով՝ սկսայ աչքէ անցունել բովանդակութիւնը։ Ազգերու Պատմութիւն... արդեօք սխա՞լ էր աչքերուս տեսածը։ Նորէն նայեցայ վրան, բառերը տղու պէս սկսայ հեգել և յուզումս հազիւ զսպած՝ շարունակեցի քնթերցումս։ Ըստ Փրոֆ. Ռ. Վիսպէրի ... կազմեց ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ ... Մասն Ա. ... Հին աշխարհ ... հրատարակութիւն «Եփրատ» ԵԱՆ ... Մասն Ա. ... Հին աշխարհ ... հրատարակութիւն «Եփրատ» ԵԱՆ ... գործակալութեան... Կ. Պոլիս... 1914... տպարան «Առաքս»...։ Նախագուշ դարի զէնքերուն, և ապշեցար, տեսար ու մտախոհ՝ արձանացայ աթոռակիս վրայ։ Թուղթի կտո՛ր մը ահա, լզրծուկ, անշահ, —մոծիրաներու, մատուռներու պահապան,— որ, աղբիւրէ նետուելու պահուն՝ յայտնութիւն մը եղաւ ինձ համար և բացաւ դուռ մտաւոր անցեալի մը յիշատակներու։ —Խե՛ղճ գրագէտ, քանի՜ տխրութիւն, վախճանն ա՛յս է

եղեր թափած ջանքերուդ. գուցէ իմանա՛ս օր մը Թէ աչքի լոյս Թափած գիրքիդ էջերուն մէջ էօսմիւր դրուեր է, աշխատանքդ ալ ճղակտո՛ր եղեր՝ իր երկունքի օրերուն։

... 1914ի ամրան, երբ անտեսական տագնապ մը մէկէն ի մէկ կը սարսեր Պօլսոյ հրապարակը, և, Լնդհանուր Ձօրակոչի հրաւէրին վրայ՝ Թունիա Թունիա կ'ելլէին տարիքին 45էն վար Հայոց սրտեր, Ռուսահայոց մէջ երկար տարիներ ապրող այս տաղանդաւոր վիպագիրը հոս մեծ մխիթար, անպաշտօն, աննեղուկ և իր կացութեամբն անտոյգ, փրկուե-

Թեան մէջոց մը կը խորհէր՝ իր տեղն առնելու համար չունչը, ճամբաներ չգոցուած։ Աւտուներըը, գործի իջնելուս, երբեմն կը հանդիպէի իրեն, Բերա, Ֆէսթիվէլ փողոցի իր ճգնարանը։ Կը գրե՛ր ու կը գրեր։ —«Պարոն Վրթանէս, քանի անգամ մը, աղէ՛կ սիրտերիդ տաք է գեռ՝ —«Պարոն Վրթանէս, քանի անգամ մը, աղէ՛կ սիրտերիդ տաք է գեռ՝ գրիչ շարժելու քաղաքական այս թոհուբոհին»։ —Ախըր ինչ անէի, յարեց ինձ. պայմանաւորուել եմ Եփրատի հետ. ուզում եմ իմ դասա-

գիրքը գլուխ հանել միանգամ։ Հէնց երէկ առաւօտ գնացել եմ հրատարա-կիչը տեսնել. ասաց Մօրաթօրիսւմ կայ, չդիտեմ ի՛նչ կայ, վճարմունք ունի, չտար, չէ կարող տալ. փող չունեմ, ծանօթ չունեմ. այս կերպ ինչպէս հնար է ապրուել. չուարել ձեացել եմ. . . »։ Առաւօ մըն ալ հեռա-գիր մը ցուցուց ինձ՝ կովկասէն դեռ նոր հասած. Դէլիջանի Սէմինա-րիայի համար տնօրէնի պաշտօն կ'առաջարկուէր իրեն. անցագիր ունէր, բայց ճանապարհածախսը կը պակսէր։ Այն օրերուն էինք հասած բայց, որ փոխատուութիւն բառը արդուեր էր իսպառ «Բարեկամութեան բառգիրք»էն. մօտալուտ ազէտի մը վախը կը փոթորկէր գայնկերու մէջ, եւ օրերը կը հոլովէին, «վաւօգի հոտն ալ կ'սկսեր մթնոլորտը լեցնել։ Փափազեան պարա՛պ տեղը դիմումներ բրաւ Պատրիարքարան և այլուր, մինչեւ որ հնարքը գտանք վերջապէս և շոգենաւ դրինք գինք։ Հապա եթէ մեկնած չըլլա՛ր. . . ։ Խախտաւո՛ր տղայ։ Հոկտեմբերի վերջերը քարտ մը

1. Սիմ. Տէր Միճաէլեան, 2. Վ.Բ.Ճէկ Փափազեան, 3. Ց. Խաչատրեան
Շուշիի Բալուջա գիւղի դպրոցին բակը (1912 Ապրիլ)

կ'սպասէին իրմէ. պաշտօնի գլուխ անցնելէ կ'սւեւէր ինձ և «պիտի չմոռնամ ձեր չնորհքը» տողով կը վերջացնէր, ճի՛շտ այն պահուն որ թշնամութիւնը սկսած՝ ռումբերը կը տեղային արդէն ի Սեւ ծով։ Մոլորա՛ծ քարտ, ինչպէս ալ յանդգներ էիր ինձ ժամանել ի Սեւ ծով։ — Իր մեկնումով դասագիրք, պայմանագրութիւն, ամէն անվտանգ։ — Իր մեկնումով դասագիրք, պայմանագրութիւն, ամէն ծրագիր չուրը կ'իյնային, և շատ չանցած՝ կը դադրէին Եփրատ ու Արաքս, մարդիկը ցրիւ ցրիւ, գործերը երեսի վրայ, մինչ տպագրուած «Ֆօրմա»-

ները կ'ամբառնային հրեայ ու տաճիկ չհաղէանիերու ուսին, ծրար փաթթելիք թուղթի տեղ ծախուելու համար։ Ազգերու Պատմութի՛ւն, նոքզնոր գիրք՝ պատառ պատառ, «քէօմիւրի թուղթ, —մանրանկար պատկեր՝ Հայուն ճակատագիրին,—եկուր գնե՛ղ ալ պահեմ բանաի թուղ-թերուս հետ։

. . . Իսկ դուն, կէսիկ փաշացի ծերունի հա՛յ մարդուկ, որ մեր վրթանէսին անունն ու մականունը կը կրէիր, բայց գրիչի տեղ ասե՛ղ շարժել գիտէիր միայն, ո՞ղջ ես թէ մեռած։ Զանգրբիի աքսորավայրէդ ո՛րքան անլիճեցիր արդեօք՝ պատահմամբ այդ մասւորականին անուանա-կից բլլալուդ, և ինչե՛ր ալ չանցուցիր միտքէդ, ձերմակ մազէդ ու մօրուքէդ ալ չխպնելով՝ գլեզ սիրկիւն քնոզներուն հասցէին . . .։

ԹԷՕԴԻԿ

1919ի ամրան, Զօր. Անդրանիկի ուղեկիցը՝ Սէլանիկէն Եւրոպա

Մէջտեղը նստած՝ Զօր. Անդրանիկ.— Աջէն ձախ՝ կարգաւ, Անդրանիկի քարտուղարը, Սէլանիկի ուսուցչուհի Օր. Տեփանեան, Սէլանիկի Հայոց հեռաւորդը, Սէլանիկի ուսուցչուհի Օր. Տեփանեան, Սէլանիկի Հայոց հեռաւորդը, «ազգապետ» Լ. Շիրին, Թիւնապահ հարիւրապետ բժ. Տէր-Ստեփանեան։

ԲԱՐՍԵՂ ՀԱԼԱՃԵԱՆ

Իննսուն տարիներու բեռին տակ կքուն, երկար ժամանակ լծուած Ազգին գործերուն ու պէտքերուն և ընծայած ուսումնական զաւկըներ, երջանիկ Սիմէոն Երուսաղէմին նման Հայ Ազատութեան արշալոյսը ողջունելէ վերջ, հերու՝ Յունիս 1ին իր երկրաժեշտը տուաւ կեանքի ասպարէզին մէջ ձեռներէցութեան ոգի արդեա՛մբ ցոյց տուող և վաճառականի համբաւը ցվերջ բարձր ու անաղարտ պահող ազգային մը՝ ԲԱՐՍԵՂ ՀԱԼԱՃԵԱՆՆ էր ան։ Իր ընչեղ և անկախ դիրքովը որքան պատիւ պոլսահայ առեւտրական դասուն, նո՛յնքան պատուաբեր եղած է ազգային շրջանակներու մէջ իր անբասիր գործունէութիւնը, 70ական Թուականէն շարունակուած մինչեւ դարասկիզբ։ —Պզտիկ տարիքին՝ Կեսարիայէն Պոլիս գալուն, Հալաճեան պաշտօնեայի կեանքը կ'սկսի սեղանաւորներու, ապա հանքածուխի վաճառական Մ. Դավաֆեանի քով և Խրիմի պատերազմին անկախաբար գործելէ ետք՝ կը նուիրուի հանքածուխի գործառնութեանց որ իր բախտը պիտի ոսկեզօծէին։ Ալեքսանդրեան Թուականին, Փարամանեանի և Ասլանեանի հետ կ'սկսի շահագործել Զօնկուլտագի ածխահանքերը՝ համագգի պաշտօնեաներով և գործակցած է 72ի, 78ի և 82ի Բաղարական ժողովներուն, ինչպէս և Ռուսիա-Թուրքերէն լեզուով ի Պոլիս։

Հայերէն լեզուի մէջ ունինք Հոմանիշ բառեր որ նոյնն է վերեմանի անուան հետ, որպէս կը կոչեն սուսամբարը Թուրքերէն լեզուով ի Պոլիս։

Հայ բժշկարաններու մէջ յիշատակուած է Սիսամբարը։ Սիսամբար, նամամ.— Նամամ, սուսամբար.— Նամամ.— Նամամ, սուսամբար.— վարաամանի, սիսամբար, նամամ.— Պզեամամ, սիսամբարի Հիւռ.— Փրեմի տակ, փրեմի տակ, վարաամանի, Հօտաշ, սիսամբար, նամամ. [ձեռ. Փարիզի Ազգ. Մատ. Թիւ 245, էջ 147–176]։ Ամիրտովլաթ կը գրէ (Հայբուսակ էջ 597)։ «Նամամ որ է նամամ-ըլ-մլուճի և ինքն սիսամբարն է... գրոցս չհնդղն ասացել է, թէ շատ եղեր է որ սիսանպարն նանայ է գարձել և փոխեր է իւրաւ տեղն և այս բանիս իսկի հակառակութիւն չկայ որ սիսանպարն նանայ եղաւ»։

ՍՈՒՍԱՄԲԱՐ

Սուսամբար կամ Սիսամբար. σισύμβριουμ sisumbrium, sisumbrium hortense, baumé *կամ* menthe-coq, balsamate, tanaisié des jardins: balsamita suaveolens, L., tanacetum balsamita L.— *արաբ.* —*իտալ.* mentha Romana *կամ* sesembris.

Հայաստանի զանազան գաւառներու մէջ, ինչպէս երեւան, Էմիածին, վան, որոնք եղած են պատմութեան մէջ Հայ մշակոյթի կեդրոններ, պարտէզներու մէջ կը մշակեն, իր անուշահոտ տերեւներուն համար, Սիսամբար կամ Սուսամբար կոչուած տունկը՝ որ բարդ (composées), կցամարիկ (synanthérées) տունկերու տոհմին կը պատկանի։ Իր գիտական անունն է tanacetum balsamita L. զոր կը գտանեն այժմ Քրիզանթեմներուն մէջ, chrysanthemum balsamita L.: Ի Ֆրանսա յաճախ կը մշակեն զայն գիւղական պարտէզներու մէջ, մանաւանդ ի Նորմանտիա, menthe-coq, baume-coq անուններով, ու այսպէս կոչուած՝ անանուխի, դաղձի հոտ ունենալուն համար։ Կանաչ սպիտակաւուած՝ անանուխի, դաղձի հոտ ունենալուն համար։ Կանաչ սպիտակաւուած՝ գոյն տունկ մըն է Սուսամբարը, երկայնաձեւ ատամնաւոր տերեւներով որ երկար կոթուն (pétiole) ունին, իսկ վերջիններն անկոթ (sessile) են ու գրեթէ կը պարփակեն ցօղունը։ դեղին ծաղիկներէ գունդ կը կազմեն փորի ճճիներու դէմ, տղցանի մէջ չամեմ ալ կ'ըլլար։

Տիր. Յովհ. Արբինեան

Սուսամբարը շատ ժողովրդական բոյս է Հայաստանի որոշ գաւառներու մէջ. պարտէզներու մէջ իր յատուկ տեղն ունի, ուշադրութիւն մօտ։ «Սուսամբարը թէեւ ծաղիկների թուրում տեղատարուեցաւ, կը գրէ Յովհ. Աթանասեանց իր Երեւանի նահանգի բուսաբերութիւնը գրքոյկին մէջ, էջ 65, բայց նա իսկապէս լայնատերեւ անուշահոտ խոտ է, և ոչ թէ ծաղիկ։ Նորա բուրմունքը այնքան խիտ է որ յիսուն և աւելի քայլից հեռու մարդ կարողանում է հոտառելիքով հասկանալ նորա ներկայութիւնը պարտիզում կամ այգում։ Շատ Հայ կանայք, մանաւանդ գիւղացիներից, այս հոտաւէտ խոտի անունով են կոչում»։ «Սուսամբար, անուշահոտ խոտ» կը գրէ Սրուանձտեանց, Մանանայ 451։ Այս հեղինակները խոտ կը կոչեն զայն և ոչ ծաղիկ, որովհետեւ Հայ պչրուն աղջկունք առ ի չգոյէ մեծածախս անուշահոտ իւղերու, կը գոհանան անոր տերեւները փեթթելով ու իրենց ծոցին ու գօտիին մէջ պահելով։ Սակայն Սալաձորցին տեսած է անոր ծաղիկն ու կ'երդէ իր Ծաղկանց երգին մէջ.

Այն Սուսամբար ծաղիկն որ կայ՝ գեղեցկացել պայծառագոյն,
Երբոր բացուի ի վերեւ բլրիին՝ խիստ գեղեցիկ է ու սիրուն։

Ասկէ քանի մը տարիներ առաջ Հրաչեայ Ադճառեան, կեդրոնական վարժարանի վաղեմի բնկերս, նշանակ ուղարկեց ինձ Սուսամբարը՝ որպէս զի որոշեմ, ու կը գրէր ինձ. «Ի՛նչմիածին եղած ժամանակս քեզի համար վերցուցի և չորցուցի Սուսամբարի երկու տեսակները, որոնցմէ մէյմէկ նմոյշ քեզի նամակիս մէջ ներփակած եմ։ Առաջինը՝ որուն վրայ մեծ և լայն տերեւ մը կայ՝ բուն սուսամբարն է. առ հասարակ սուսամբար քսելով այս բոյսը կը հանկնան երեւանի մէջ, բայց միւսին զանազանելու համար կը կոչեն «լէնտտերեւ սուսամբար». ասիկա բուն ժողովրդական բառ է և ոչ գրագէտի շինած բառ։ Երկրորդը՝ նոյնպէս սուսամբարն է, բայց կը կոչուի «նեղատերեւ սուսամբար». այս ալ բուն ժողովրդական բառ է։ Պիտի գտնես նաև դեղին գոյնով ծաղիկ մը. ասիկա լայնատերեւին ծաղիկն է, որ են ձեւ-քովս ծայրէն կտրեցի։ Այս երկու բոյսերը Ղարաբաղի մէջ ալ կան. տեղացիք լայնատերեւը կը Ճանչնան պարզաբար Սամբար (= սուսամբար) անունով, իսկ միւսը (նեղատերեւը) կը կոչեն Գեանջի ծամբար. Սամբար՝ Ղարաբաղի լեզուով սուսամբար կը նշանակէ. Գեանջա թուրքերէն անունն է Դանձակ (նեղսաբէթպոլ) քաղաքին, որով Գեանջի սամբար կը նշանակէ «Դանձակ քաղաքի սուսամբար»։

Մեր հեղինակները չեն կրցած որոշել սուսամբարը. Ալիշան, Լուսինեան, Բաջունի այլ և այլ անուններ կու տան անոր, և Նորայր բոլասան ծաղիկը կը համարի balsamite, որն է Սուսամբար։ Զարմանալի չէ այս, քանզի նոյն չփոթութիւնը կը գտնենք օտար հեղինակներու մէջ. Սուսամբարն է նախկին յոյն և Հռովմայեցի հեղինակներու Սիսի'ւմբրիան, sisumbrium։ Դիոսկորիդէս կ'ըսէ. Սիսիմբրիոնը զոր ոմանք

վայրի ուրց (serpollet, նաւմամ) կը կոչեն, կը բուսնի խոպան տեղեր. Նման է պարտէզներու անանուխին, բայց ունի աւելի լայն և անուշահոտ տերեւներ...»։ «Սիսիմբրիոնը չմշակուելով իր տեղը անանուխի (նանայ) կը փոխուի» կը գրէ Թէոփրաստ. բայց այս փոխոխութիւնը զոր կը կրկնէ Ամիրտովլաթ Ամասիացին և Պլինիոսին հետեւելով, հոտի մասին միայն է և ոչ թէ տեսակին կամ բնութեան։

Սիսիմբրիոնը հռովմայեցի կանանց մօտ ի մեծ պատուի էր ու իր հոտը հաճելի. ամէն պսակներ կը հիւսէին նոր հարսերուն, ինչպէս այժմ նարինջենիի ծաղիկներէն։ «Տուէ՛ք ձեր թագուհւոյն, կը գրէ Ովիդիս (Fastes, IV. 869) սուսամբարն ու մուրտը զոր կը սիրէ, և դրասանդները ուր կինին կը պնդէ վարդը»։ Աստղիկի տօներուն, երիտասարդները մրտի, վարդի և սիսամբարի դրասանդներ կը նուիրէին չաստուածուհւոյն։ Այս հին հեղինակներուն մեկնողք ևս չէն հասկցած Սիսիմբրիոնը, չփոթելով զայն այլ և այլ տունկերու հետ, որպէս ջրի անանուխին (menthe aquatique)։ Սուսամբար և սիսիմբրիոն միեւնոյն անունն են և հայերէն լեզուի մէջ պահուած սուսամբար բառը կը բացատրէ հին հեղինակներու սիսիմբրիոնը, որու հետ անպայման նոյնն է։

Ու հետզհետէ երբ Հայ կեանքի պայմաններէը բարելաւուին և կարելի եղաւ գիտական հետազօտութեանց ձեռնարկել Հայ երկրին մէջ, հին արեւելքի քաղաքակրթութեան հասկացողութեան ու բացատրութեան համար իրենց գանձեր պիտի երեւան գան, և քաղաքակրթ Եւրոպան գոհութեամբ պիտի տեսնէ հայ ցեղին ո՛չ միայն ջանքն իր քաղաքակրթական միջնորդի յաջող գերին մէջ, այլ թէ ինչպէս անվթար կը պահէ ան գարերու քնթացքին իրեն յանձնուած աւանդը։

Կ. Պոլիս, Օգոստ. 1920

ԴՈԿՏ. ՅՈՎՀ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ(*)

(*) Ծնած է 6 Ապրիլ 1874ին Նոր-Փազար եւ տղոյն կերտուելան դպրոցը ստացած իր նիւն. կրթութիւնը: կու գայ Պոլիս եւ կը յաճախէ կեդրոնական, ապա Կայս. Լիկոն, ուրկէ փայլուն ուսումնասիրաւ՝ կը մեկնի Ժնեւդատայր, 1892-3 տարի մը պաշտօն վարելով հոն՝ իբր ուսուցիչ փրնս.ի ծնեւդատայր, միաժամանակ յոյս ընծայելով Տարերի բնական եւ բնութեանց, միաժամանակ գիտութեանց դասագիրը: Այնուհետեւ կը մեկնի Թրանսա, Հիդրոգրաֆի պատմ. գիտութեանց դասագիրը: 5 Մայիս 1899ին Նաւսիթի թժշկանոցին վկայուած արուեստին նուիրուելու: 5 Մայիս 1899ին Նաւսիթի թժշկանոցին վկայուած արուեստին նուիրուելու:

մաժորութիւն: Հիմա Պօղոս կ՚վերսին, զբաղելով իր մասնագիտութիւնը եղող կանացի հիւանդութիւններով եւ մանկաբարձութեամբ.

*** Իր գրական սկզբնաւորութիւնն ըրած է պատանեկութեան օրերեն, աշխատակցելով Ն. Պէրպէրեանի անմոռաց «Բուրաստան»ին: Տարիներ վերջ՝ ուսանող ի Նանսի, կ՚սկսի յղութակցիլ Արփիարի «Հայրենիք»ին, գրելով ինքնատպութիւն մը Հ. Բաջուճիի գիտական բատգիրին վրայ, նաեւ գրեթե գիտական ու կրթ. հատատութեանց մասին յ դուռնեներ, / նոր աղբարկներու հետաքրքրութեան եղող հայ հրիտասարդութեան ուղի ցոյց տալու համար: Այսպէս, նախաձեռնարկ կ՚ըլլայ Նանսիի մէջ մարմնի պատրաստելու գործին եւ կը հրատարակէ յօդուածաշարք մը նոյն թերթին մէջ որ —այդ գաղափարին գործնական գետին մը ապահովելու համար— կը փութայ հանգանակութիւն մը բանալ եւ այդ առթիւ Տէր. Արթինեան հետ կը տանի 4 պօղատնայ օրիորդներ որոնք իրենց մասնագիտութիւնը կը յայտնեն նոյն խաղարքը: —Լեզուաբանութեան եւ բանասիրութեան մասին իր ունեցած խոր հակումին ապացոյց են Տուգներ եւ անոնց հայերէն անուններ (Զօլոֆնեանի «Անահիտ»ին մէջ հրատարակած, յետոյ գիրք եղած) եւ Աստուածատուչի տուգներ (Պօղոսյ «Արեւելքեր»ին մէջ հրատարակած, յետոյ գիրք եղած), որոնցմէ ստանձնած մեր նախնեաց մասնագրութեան մասին: 1915ին, Տր. Մաքին այս ուշագրաւ հրկն ու անոր հետքնական կիւրը ըրած է յօդուածի մը՝ հրատարակած Revue Asiatique-ի մէջ: Կ՚արժէ յիշել նաեւ Տէր. Արթինեանի մեկ տետրիկը «Նոր Զուղայեցի Հայոց առեւտուրին մասին» փէ. Դաւուն» Անանիտի մէջ: Դարձեալ Նանսի հատատուած ատեն անդիկա աշխատակցած է տեղւոյն Ֆրանսական թերթերուն, գիտական նիւթերու շուրջ:

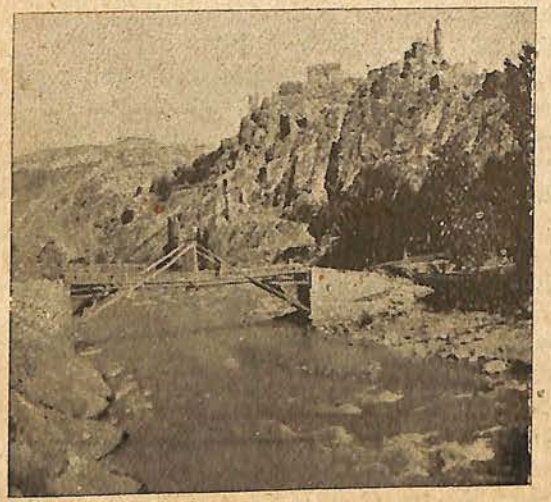

Ա. Պատրիարք Հոր տպարանը

Ա. Պատրիարք Հոր տպարանը

Ճիւաեսակ ռուս զօրաց առաջին անգամ Վան մտնելուն (1915)

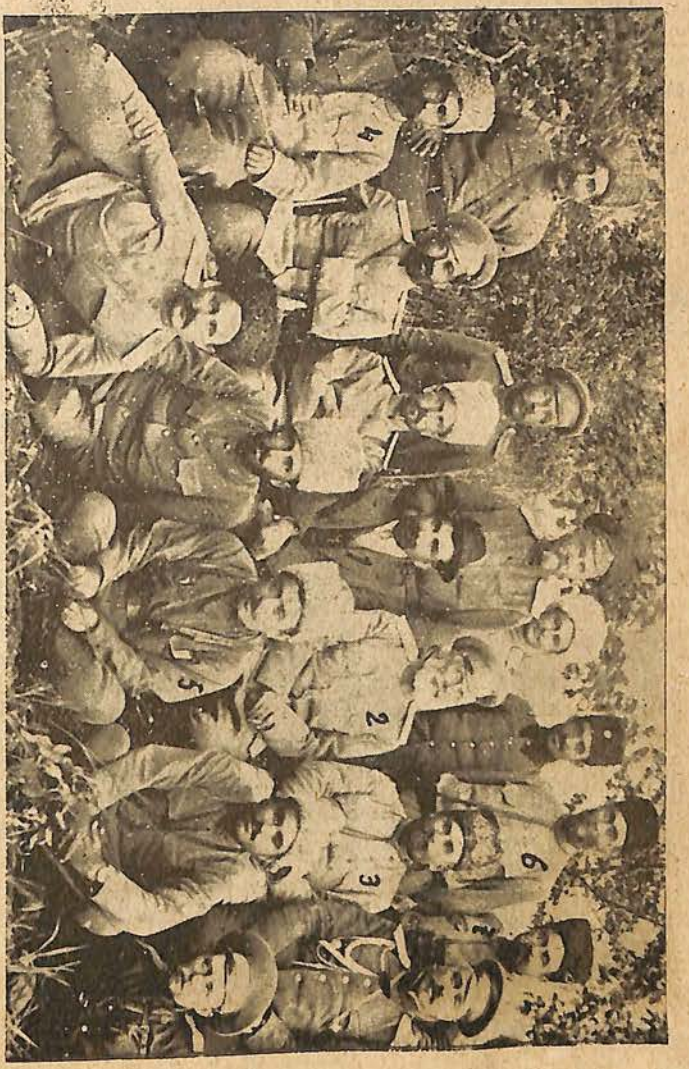

1. † Գրիգ. Փէշտ, 2. Զօր. Նիկոլաեֆ, 3. Թէրգէա Վլադիմ, 4. Զօր. Տ., 5. Գրիգոր Լեւոնեան (տեղի Ազիզբաղդեան), 6. † Թէրգէա Թէշո, 7. † Գուստա Շարամբոնեան

ԲՐՕՖ. ԱԲՐ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ծնած է 1860ին Պարտիզակ՝ ուր նախ. կրթութիւնը հաղիւ ստացած, մատաղ հասակէն կ'սկսի վարել ուսուցչական պաշտօն և խմբագիրը կ'ըլլայ «Սոխակ» ձեռագիր թերթիկ մը, այն ատենի հայ լրագիրներէն համակրանօք ողջունուած։ 1877ին իրրեւ «Պահպանող Արուեստից» քոնթայներ Իօզէրթ Գոլէճէ՝ ուսուցիչ կը կարգուի և այդ բարձրագոյն կրթարանին մէջ 40 տարի անընդհատ կը դասախօսէ հայերէն (Ակնարկ Հայ Գոլէճին ալ) և անգլիերէն, իսկ իր մանկավարժութիւնը եղող իմաստասիրութիւնը՝ Գալաթիոյ կեդրոնականին մէջ։ Ի գնահատութիւն իր արդիւնաւոր և խղճամիտ պաշտօնավարութեան, նոյն Գոլէճին Նիւ–Եօրքի ինտամակալութիւնը 1890ին կը շնորհէ իրեն «Մագիստրոս Արուեստից» տիտղոսը, 1898ին ալ «Բրօֆէսօր»ութեան աստիճանը, կարգելով զինք վարչական ժողովի անդամ։ Յաճախակի կը ճամբորդէ Եւրոպա և Ամերիկա, մանաւանդ Սկովտիա և Օքսֆորտ՝ որոնց համալսարաններէն յաճախելէ զատ, պետական և ուսումնական ականաւոր հիմնարկութեանց հետ կը մշակէ մտերիմ յարաբերութիւններ։ Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ, կ'ընտրուի ազգ. երեսփոխան Ի. Հիսար–Պէյազիքքէօյ միացեալ թաղերու, Մայր Դիւանի Ա. ատենապետ, Ուսումնական խորհուրդի անդամ, ասոնցմէ դուրս վարելով նաև ազգային զանազան պաշտօններ։ Հինէն ի վեր գրած ունի պօլսահայ այլ և այլ թերթերու մէջ քանի մը հատոր լեցնող յօդուածներ՝ մասնաւորապէս ազգասրական տպաւորութեանց վրայ, և շատ անգամներ քրած ատենախօսութիւններ՝ որոնցմէ ամէնէն ուշագրաւը պիտի մնայ Պէրպէրեանի մահուան 4րդ տարելիցին օրը նիկ. ատերու կողմէ սարքուած ազգանդէսին իր արտասանածը որով ա՛նքան ճարտարօրէն կը պատկերացուէր մեծանուն Ուսուցչապետն իր խաղաղասիրի դերին մէջ։ Նոյն շարքէն է իր Հակակրօն պայքարը՝ 1910ին առանձին գրքոյկ եղած։ Սերտ մտերիմ Գոլէճին անդուգական անօրէն Տքթ. Ուօշպըրնի, կը թարգմանէ և լոյս կ'ընծայէ անոր 2 գործերը, Դրամապաշտութիւն եւ ուրիշ fառոզներ և Մանկավարժական դասախօսութիւններ։ Արտասանման գանուած միջոցին, ընդլ. մամուլը հրատարակած է իր ուսումնասիրութիւններն ու յօդուածները։ Չերմ ու խոհական հայրենասէր, Բրօֆ. Աբրահամ անգլիախօս կարեւ որ ակումներուս առջեւ բրած է բազմա-

Բրօֆ. Աբր. Տէր Յակոբեան

թիւ ատենախօսութիւններ՝ Հայկական Հարցը շահագրգռող նիւթերու շուրջ։ Զինադադարի կնքման վաղորդայնին, մասնաւոր մարտահրաւէով Պօլսէն կը մեկնի Փարիզ Դաւրեան Ս.ի հետ, իբր պատուիրակ Ազգ. Համագումարի և կը գործակցի Պ. Նուպարի։ 1919ի կիսուն նոյն պատուիրակութեան կողմէ կ'ուղարկուի Ամերիկա՝ ուր կը մնայ ցարդ, Ուսանչէնկէքնի կառավարութեան մօտ բանակցութիւնները վարելու, նաև Զօր. Անդրանիկի նախագահութեամբ բացուած «Փրկութեան» Հանգանակութեան գործին մղումի տալով։ — (Իր առաքելութիւնը կամովին դադրեցուցած, Հերու աշնան կը դառնայ Պօլիս, շարունակելու Ի. Գոլէճի դասախօսութիւնները)։

ԿԱՐՆՈՑ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Բարձր Հայքի եկեղեցիներէն ամենամեծն է այս, նահգոյն սրբավայրի մը ուխտատեղիներուն վրայ 1846ին կառուցուած։ Ունի 20 սիւն և 14 որմասիւն, հինգկարգեան կամարներով կոփածոյ կարմրագոյն քարերէ։ Ընդարձակութիւնը նայելով, չէ այնքան բարձր։ Երեք խորանները համեմատաբար փոքր են, բեմն ալ նեղ։ Հարաւային որմին վրայ կայ փայտաշէն և ոսկեզօծ ամպիոն. շքեղ է մանաւանդ կանանց վերնատունը՝ որուն վրայ ծարտարապետը Ծտիած կ'երեւի իր արհեստին բոլոր նրբութիւնները։ Իր 3 դուռերէն արեւմտեանին առջեւ երկսիւն գաւիթ մը կայ, ուր կը բարձրանայ զանգակատունը։ Ս. Աստուածածնայ կից է՝ հարաւ դիէն՝ «Տաճար» կոչուած բարաշէն մատուռ մը։ Եղր կաթողիկոսի օրով հոն գումարուած է այն ժողովը որուն մէջ Հայերը միաբանած են Ցունաց հետ — Տաճարակապուտ ձեռքեր 1915 տարւոյն մէջ ի՛նչ վիճակի վերածեցին այս հոյակապ սրբավայրը, զանց կ'ընենք մանրամասնել, գաւառի բոլոր եկեղեցիներուն և վանքերուն ճակատագիրը նոյնն ըլլալուն։

ԽՈՐՀՐԴԱԻՈՐ ՆԱԻԱԿԸ

Ակնայ Անդրանիկ զոհերու յիշատակին

2 Մայիս 1915ին, Ակնայ կառավարութիւնը խորհրդաւոր պարագաներու տակ 2 հայ երիտասարդներ սպաննելով՝ ո՛չ միայն ոճիրը կը վերագրէր Հայոց, այլ և քաղաքական գոյն կու տար անոր և հետեւեալը կը տեղեկագրէր Խորհրդարանին. «Այսօր քնդհանուր դաւադրութիւն մը երեւան հանուեցաւ. Հայերը վճռած էին անբացառ «Թէհտօ»ի ենթարկել կառավարական կազմը, յափշտակել անոր ինչքն ու հրոյ ճարակ դարձնել Գալ Սրտուի վերաբերեալ զինապահեստի և արմատաց շտեմարանները». ու դեռ, իբր թէ դաւադրութեան ապդանշանը տուող՝ նահատակ «Փիլիպպոսի քովէն գանուած ռումբերէն ու գրութիւններէն առաջնորդին դրդումով և նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած էր այդ ապստամբութիւնը, որուն հեղինակներն արդէն խակ ձերբակալուած՝ կ'սպասեն ձեր գերագոյն վճիռին». Այդ տեղեկագիրին պատճէնը կայ Իթթիհատի կեդրոնին 1917ի պաշտօնական հրատարակութեանը մէջ որ Էմմէնի fonմիքէլէրին ամալ վէ ճարէեաթը իսթիլահիէսի վերնագիրը կը կրէ (էջ 180–1).

Ահա այս զրպարտութեանց հետեւանօք բանտարկեալք ամիս մը շարունակ կ'ենթարկուին անասելի բռնութեանց և ցասանքներու. Յունիս 2ին, տեղւոյն սխրանուն գայմագամ Իզզէթ աչքի զարնող Հայերը բռնի դիւանակարելէ վերջ՝ դատուելու համար անոնց խորհրդաւոր ուղարկութիւը կը յայտարարէ, ուշադնելով որ Առաջնորդին հետ ինք ալ անպայման ներկայ պիտի ըլլայ դատավարութեան ժողովուրդին մէջ իր մասին պաշտօնականութեան և այլ աննպատակ տարաձայնութիւններ մշակելէ յետոյ, Իզզէթ յաջորդ օր ճամբայ կ'ելլէ Ակնէն՝ առաջին. փոխանորդ Տ. Պետրոս քահանայի հետ. սակայն հազիւ Արնավուտ խան հասած, ուղեկից 2 ոստիկաններ՝ որուած հրամանի մը համաձայն՝ կը յարձակին հետ եկեղեցականին վրայ ու կը նահատակեն չարաչար զայն. Այն վայրն էր ասլ, որ քանի մը օր վերջ Սպանդարանը եղաւ անհամար Հայերու.

Կառավարութիւնը, սրատեսկ Հայութեան յուզումը մեղմացնելու միտումով, միաժամանակ կը շարունակէր իր խրդային գործունէութիւնը. Այսպէս, յանցապարտներէն(?) դատ համար ճամբելու պատրուակին տակ՝ եղեռնը վարագուրելէ յետոյ, կեղծ հեռագիրներով և աւորագրութիւններով կ'ուզէր հաւատացնել հեռ ժողովրդեան թէ անմեղ անվնաս խարբերդ հասած են, մոս orէն ալ պիտի դառնան. և շահագործելով անոր միամտութիւնն ու յուսահատութիւնը, նուէրնե՛ր իսկ կ'ակնկալէր. Իրականութիւնն այն էր որ, այս հրէշն Արնավուտ խանի նախճիրը կատարելէ ետք՝ Արաբկիր կը մեկնէր, ուրկէ — մեռցած՝ մահապարտները քշող վոհմակին — կ'ուղեւորէր դէպ ի Կ. Մաոէն, վարելու այն սպանդը որ տեղի ունեցաւ Եփրատի ջուրերուն վրայ.

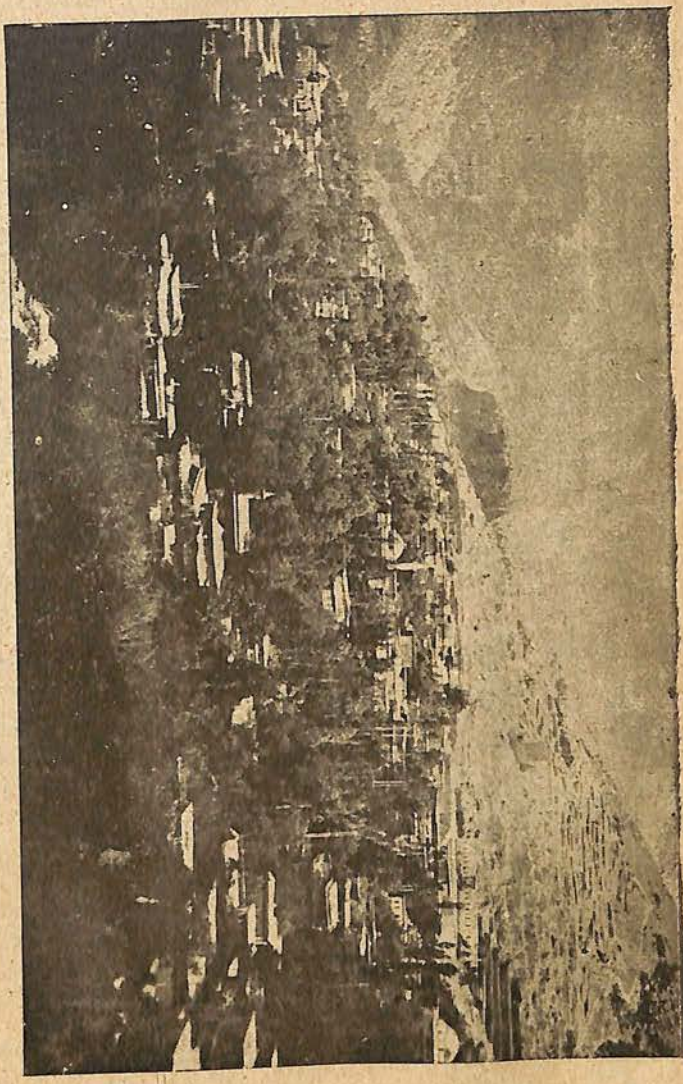

Ակն. — Զախախոտի բարձունքէն Հայոց թաղն ի 1886ին (լիթոգրաֆ. Հանդիսատես կոչեցեալ ի Ա. Պատմիչ)

Ակնայ նահատակման զոհերուն միացուցած էին Արաբկիրի գլխաւոր բանտարկեալները Հայերն ալ։

Ահա թէ ինչպէս կը նկարագրէ նոյն եղեռնը՝ Կ. Մատէնի ականատես յոյն քահանան. «Զրոյցներ կային թէ մօտ ատենէն մահուան պիտի դատապարտուէին Ակնայ և Արաբկիրի երեւելի Հայերը։ Յունիս 5ի առաւօտն, ոստիկաններու դէպ ի գեաուղք անսովոր խուժումը տեսնելով՝ սրտատրոփ հոն փութացինք աղգակիցներու և Թուրքերու հետ, մեր կասկածը փարատելու։ Սարերու ետին հազիւ տեղաւորուած, տեսանք որ հետուէն կալանաւորներու շարանը կ'առաջանար Եփրատի եզրէն։ Շրջապատող դահիճներու շարքին կը նշմարուէին բարձրաստիճան զօրականներ և պաշտօնեաներ։ Տրուած հրամանի մը վրայ, դոհերը տեղաւորուեցան խորհրդաւոր նաւակի, մինչ եղերապատներ կ'բնդլայնէին պաշարման գօտին։ Նաւակը չորրին կեդրոնը հասնելէ առաջ, Թիւավարները ճարպիկ գործողութենէ մը վերջ՝ ցամաք ելան լողալով։ Դաղանիքը պարզուած էր. ահաւելի իրարանցում մը կ'սկսէր դատապարտեալներուն միջեւ... Նաւակը կ'բնկղմէր... Շղթայակապներն անարգել կ'անհետէին լոյծ տարածութեան ծոցը, մինչ ձեռնակապ եղողներ զո՞ւր կը փորձէին ոգորիլ կատաղի հոսանքին դէմ... Մահուան տարուբեր մը համակեց նոյնհետայն մեր էութիւնը. մեքենաբար դոցեցինք աչքերնիս, կծկուելով պատնէշին ետեւ՝ ուրկէ նորէն փորձութիւնն ունեցանք դիտելու եղերաշուք ներկան... Մեր հայուածքները չէին զօրեր այլեւս զանազանելու թէ ինչպէս ոստիկաններ անդուլ հրացանաձգութեամբ կ'անշնչացնէին հոսանքին վրայ ծփուն հէք խլեակները...»։

❀

Իր պարզութեանը մէջ սքանչելի, բայց իր տեսակին մէջ նոյնքան սովորական մէկ հատուածն է այս՝ Ակնայ գաւառի բազմադրուագ եղերապատումէն, խօսողին շրթունքը առեղծող, պատմագիրին ալ գրիչը տարուցանող։ Տառապանքի որջերէ դէպ ի զոհաբերութեան Golgotha ելլելու յոյսը չ'ր առկայծ՝ իրենց ակնակապիճներուն մէջ, այդ նահատակներուն հոգիները մարմնացումն են Սուրբ Վրէժին։ Ալ հանդչին Թող, քանի իրականացած են գործուր իղձերն իրենց ցեղին։ Եւ սերունդները որ ասկէ ետքը պիտի գան՝ Թող յաւերժացնեն անունց յիշատակը, վրէժի կայծեր սերմանելով և տեսնելով վերածխումը ոճրապաղձ տիրապետութեան, մինչ Հայ Դրօշը պիտի չդադրի ծածանելէ արեւնաւեր Հայրենիքին փլատակաց և անշէնքիմ զոհերու աճիւններուն վերեւ։

ԹՈՐՈՍ Մ. ԱԶԱՏԵԱՆ

«Փրցուած էջեր Արիւնի Մատեանէն» անուն ի մօտոյ հրատարակելի պատկերազարդ իր գործէն արտագրուած։

"ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ,, ՎԱՆՔԸ

Աղէտի տարին (1915) Մշոյ շրջակայ այս մենաստանին մէջ կը պաշտօնավարէր Յովհ. Ծ. Վ. Մուրատեան (1833ին ծնած և 1857ին վարդապետ ձեռնադրուած) որ հոն հնահատակուեցաւ բարբարոս Թուրքերէն։ Այս վանքին նշանաւոր և հնաւուրց դուռը Բաղէշ դրկուեցաւ, Ուլոս ձամիի հնութիւնը. սակայն Գերմանք մեծագին ծախու առնելով զայն՝ ուղարկեցին իրենց հայրենիքը։

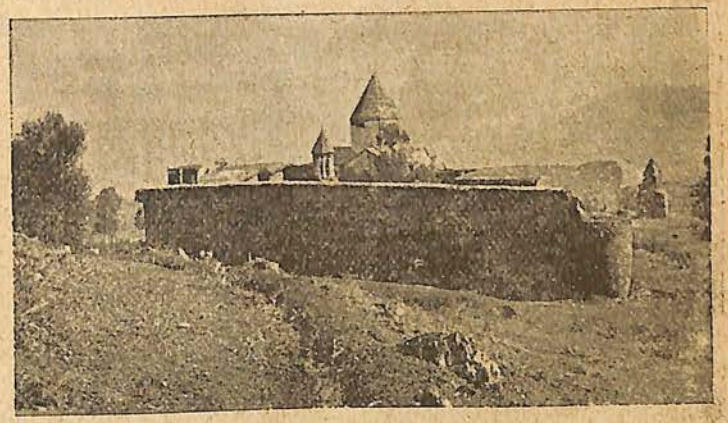

ԿԱՐՆՈՑ ԱՌԱՋԻՆ ՉՈՀԸ

Տեղահանութեան նախօրեակին, Կարնոյ եկեղեցական, մասնաւորական եւ առեւտրական դաստակերպէն 200 ազգայիններ բանտ կը դրուին և կը ձեծուին անխնայ։ Իրենցմէ շատեր անծանօթ ուղղութեամբ աքսորելէ և սպաննելէ վերջ՝ միացորդ 7 հոգին կը նետուի Կարնոյ Դաշտէն հոսող Շամիք (Սեւ Ջուր), Ատրունի, Բ. Օտապաշեան, Ղր. Քէօսէեան, «Ցառաջ»ի խմբագիր Փիլոս եան.։ Կարնոյ Առաջին գոհն է Օտմ. Դրամատան Հաշուակալ Սեդր. ՓԱՍՏՐՄԱՃԵԱՆ որ օր ցորեկով կ'սպաննուի 1915 տարւոյ վաթգանանցի տօնին օրը, «Մէկուս» կարոյի մակաունէք կրելուն և անոր ամենամօտիկ ազգականն բլլալուն։

Սեդր. Փաստրմաճեան

ԽԱԽՈՅԻ ՎԱՆՔԸ

Գեղգ և հռչակաւոր մենաստան մըն է Խախոյ, Տայոց Աքաղէ (Թորթում) գաւառի մէջ, Լիշքի Հարաւ–արեւմտակողմը, առուակի մը եզերք։ Վրաց եկեղեցի Խախուլ կը կոչեն զայն, որ առնուազն մեծ ուշան մըն է եղեր և եպիսկոպոսական ոտնակեր էր եկեղեցին Թ. դարուն հիմնուած և վրաց Դաւիթ Թագաւորէն. վկայ՝ իր մէկ սիւնին վրայի ՅԺԴ. հայկական թուականը։ Պատկերս կը ներկայացնէ նոյն վանքին ճակատն ու դմբեթը՝ հարաւ — արեւմուտքէն։ Մէջտեղի կամարին տակ կեցողն է նոյն հնչն Կ. Պոլսոյ արդի պատրիարք Զաւէն Սբբազանը։

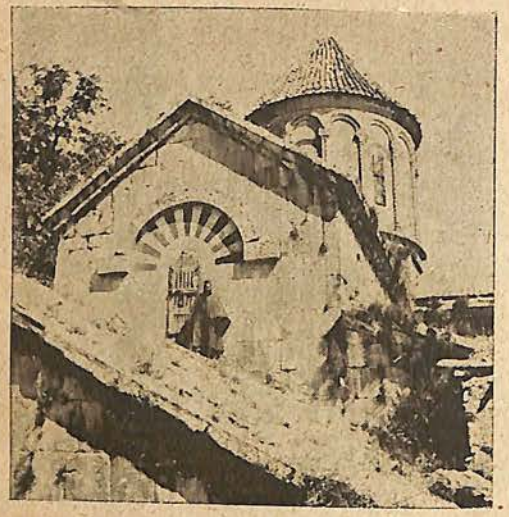

ՏԻԳՐԱՆ ԱՄԻՐՃԱՆԵԱՆ

Վանեցի զրագէտ մըն է ան, որ իր ուսումը ստացած է Վարագի ժառանգաւորաց դպրոցը։ Գործերէն հետևեալ երկը տպագրուած է իր ծննդավայրը՝ Իրիմեան Հայրիկի հիմնած «Աբծուի Վառպուրականի տպարանը.— Ողբերգութիւն Մեծին Վարդանայ եւ Տղաւտայ (1862), Ուսեալ պանդուխտ (1873, Վանեցւոց կեանքէ Թատերգ), Մրմունջք (1873, եղերերգ)։ Առաջին երկրորդը ի. տպագրութեան արժանացած է 1903ին Թիֆլիսի մէջ։ Ամիրճանեան թողած է Գիզօ անունով երգիծական թատերգ մըն ալ և ուրիշ շատ երգեր որոնցմէ «Թո՛ղ, տէր, Թո՛ղը մեծ ժողովրդականութիւն գտած է Ռուսահայոց մէջ։

Տիգրան Ամիրճանեան

ԼՕՇՔԻ ՎԱՆՔԸ

Թորթումի (Տայք) լիճին գլխուն մօտ, վտակի մը եզրն է Լօշք գիւղը, որմէ կէս ժամ հեռու է ամայացած այս վանքը։ Շինուած է դեղնագոյն փայլուն քարերով, խաչաձեւ, 34 մէթր երկայն և 22 մ. լայն՝ թեւէ թեւ։ Ներսէն 4 մեծ սիւներ կը վերցնեն շրջաբոլոր գմբէթը որ— Հայոց և վրաց եկեղեցիներու ոճով — վարի կողմը լայն կլոր է, վերը երեքալով սրաձած և կոնաձեւ վերջացած։ Այդ գմբէթը փլած բլլալուն, թուրքերէնէն մզկիթ բրած և անշնորհ կերպով ծածկած են գլուխը։ Ներսի վրացերէն արձանագրութիւնները կ'ինամցուի որ ժ. դարուն մէջ զայն շինողներ եղեր են Ատրներսէհ, Բագարատ և Դաւիթ Մագիսարոս։

Ռէվանտուզի վերի թաղը (Ռեւռի Դ. կամաւորական գունդի կողմէ գրաւուած) ուր սպաննուած է Ռեւռի։

ՎԱՐԱԳԱՅ Մ. ԽԱՉ ՎԱՆՔԸ

Վանայ Այգեստանի հարաւ դին՝ 2½ ժամ հեռու կը գտնուի մենաստանա, լայնածաւալ և բարձր բլուրի մը կողին, կառուցուած է

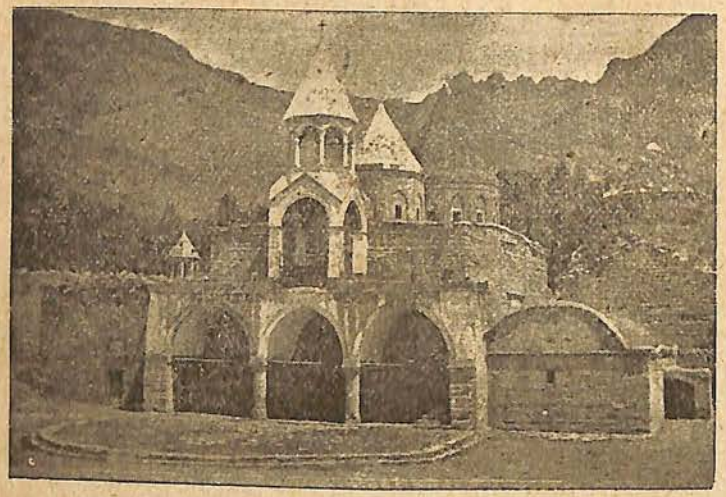

կոփածոյ քարերով, շատ հին ժամանակ։ «Վասպուրականի Արծիւ»ը 1858ին հո՛ս էր որ փոխադրեց իր տպարանը։ Աղէտի տարին (1915) հո՛ն նահատակուեցան Վրթանէս Ծ. Վրդ. Տէվկանց և Արիստակէս Վ. Կատէճեան, առաջինը 80, իսկ վերջինը 57 տարու, Ապրիլ 7ի գիշերը, հան պահակերութիւն քնող Թուրք ոստիկաններու կողմէ, ա՛յն պահուն երբ վարագի Հայութիւնն ինքնապաշտպանութեան իր ահեղ կռիւին էր սկսած, ջաղաքամէջի բազմութեան պէս . . .։

ԱՄԱՆՈՍ

Եկո՛ւր, Հայ ուխտաւոր, Ամանո՛ս եկուր։ Ջօհրապ, Վարդգէս, Զարդարեան և ամբողջ մորթուած մեր գրագէտները հոսկէ՛ անցան։ Անոնց ոտքերուն դղրդիւնը չե՞ս լսեր։ Հո՛ս է Իսլահիէն՝ ուր գիշերից Զօհրապ և Խրճիթի մը պատին վրայ իր վերջին խօսքը գրեց.— Ասկից անցաւ Զօհրապն ալ . . .։

Մերսին, 23 Սեպտ. 1920

ԳՐԻԳՈՐ Գ. ԳՈՒՏՈՒԼԵԱՆ

ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ ԴԵՐԵԶՄԱՆԸ

ԺԱ. դարուն, Պահլաւունեաց տոհմէն վասակի որդին էր Դրիգոր Մագիստրոս՝ որ Հօրը մահէն ետք նախարարներու հետ միաբանեցաւ և Դաւիթ Բ.ը Թագաւորեցուց։ Վեստ Սարգիսի քաղաքեամբ, Դաւիթ Թշնամացաւ Դրիգորի հետ՝ որ Տարօն անցաւ, զոր շէնցուց, Տանկէ ալ ստիպուեցաւ ապաստանիլ Բիւզանդիան ուր մեծամեծներ յարգեցին զինք և «Մագիստրոս» ու «Դուքս» պատուանունները տուին։ Դաւիթ քնդ ակամբ նայիլ սկսաւ և յանդիմանագիր մը ուղղեց Դրիգորի որ իր Ճարտար գրիչը շարժելով՝ ջրեց իրեն վերագրուած սուտ թիւնները, երբ Յոյներէ մատնութեամբ Անին գրաւեցին, Մագիստրոս Պոլիս գնաց — ուր կը գտնուէր Գագիկ Նոյն տաեն — կործանումէ փրկելու համար Հայոց գահը, իր Ջանքերն ապարդիւն մնացին. Յունաց յանձնուելացան Բջնի, Կայեան և Կայծոն Հայրենի ամրոցներ. փոխարէն՝ ինքն ալ Միջագետքի մէջ քաղաքներ ու գիւղեր առնելով Հան քաշուեցաւ և Թոռնիկ Մամիկոնեանի յանձնեց Տարօնի մէջ ունեցած իշխանութիւնը։ Այնուհետեւ իր կեանքը բոլորովին բարեպաշտութեան և մատենադրական պարապմանց տալով՝ 1058ին կնքեց իր արդիւնաւոր կեանքը։— Իր գործերէն կը մնան 80ի չափ Թուղթերը՝ լի իմաստի գեղեցկութեամբ և դիւցարանական գիտութեամբ, Մեկնութիւն Քերականին՝ ուր կը ճառէ դպրականութենէ և դպրագիտութենէ։ Ունի նաև Տաչի վրայ ներբող մը ոտանաւոր և զանազան Թարգմանութիւններ։— Վերին Բաանի գիւղերէն՝ Ոգոմիի մօտ է, Ծիրանի լերան կողին, Ս. Յովհաննու վանքն ուր կը ցուցուի իր գերեզմանը որ տա՛, Զաւէն Ս. Պատրիարք լուսահոգուած, կարնոյ առաջնորդութենէն շրջանին

Հակառակ տիրող խոչընդոտներուն, և չնայած՝ տարագրութենէն խանջ անդամներուն, թէոդիկ — թուրք անլուր գաղանութեանց ակա- նատես այս մտաւորականը — անվհատ յարատեւութեամբ կը շարու- նակէ տակաւին Ա.մ. Տարեցոյցը։ Այս անգամ ալ իր տողերը կը կար- գացուին անձանձրոյթ։ Թրքական ապանգանցի գործունէութիւնը, Հայոց վերջին քառամեայ գժոխքմերը կեանքն իր ամէն դոյներով պատ- կերացած են հոն, ամփոփ՝ բայց ցայտուն։ Կան հոն արտասուաշարժ դրուագներ (Մor Սէր, Ճամբու վրայ ևն.), կան ուրախալիներ, ու չեն պակսիր նաև էջեր որոնք գողցես յակամայս կը փոխեն քնթերցողին տխուր գէմքը, որ — գիտակից իր Ազգին գերակշիռ դիրքին — սիգօրէն և արհամարհանօք կ'սկսի դիտել Հայոն երկուստեք արհնաարրու դահիճը։ Բանասիրական բաժինէն՝ կ'արժէ յիշատակել Բարեջուրիւն Հայ Օրա- գոյցի յօդուածը (Հոս չափազանց ազգասիրութիւնը քիչ մը հեռուները տարած է գինք) և Կ. Պոլսոյ Հայ Մամուլի տեսութիւնը։ —Ինչ վայր խօսքերով չերկարենք մեր գրութիւնը, Ներկայ Ա.մ. Տարեցոյցը՝ նայելով հանգամանքներուն՝ կը գլէ նախորդներն իր աւելի համայքուտ ու բազմա- պիսի բովանդակութեամբ. ան հայելի մըն է ուր կրնանք տեսնել նահա- տակ ու յաղթող Հայութի՛ւնը միանգամայն։

Վիհնա

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

Ա. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԿՏՈՒՐԸ

Ուխտաւորներէ «Մուրատատուր Մշու Սուլթան Սուրբ Կարապետ»

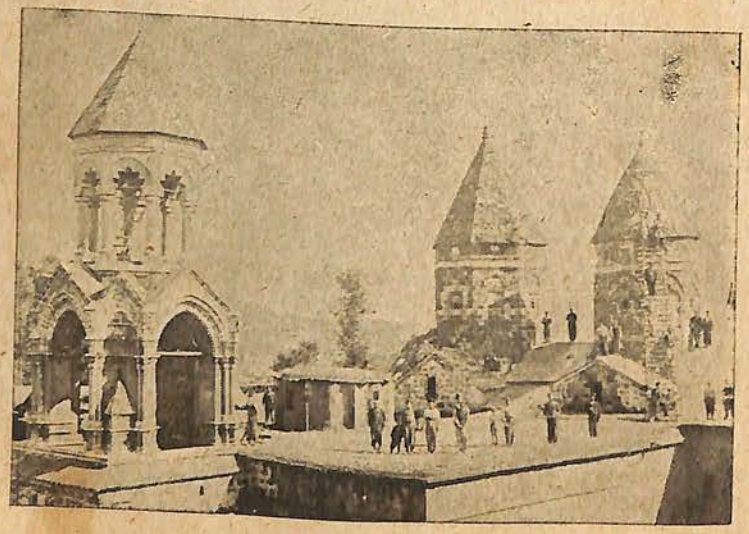

և բանասէրներէ «Գլակայ վանք» կամ «Ինտախնեան» յորջորջուող

Հնադարեան այս վիմխարի ժեռատաճար որ ա՛յնքան խօսեցուցած է իր վրայ, կը գտնուի Մուշէն 7 ժամ հեռու՝ ծարքէ լերան գիւր մէկ կողին, Տո՛ն ուր Լուսաւորիչն առաջ՝ հեթանոս Հայութիւնը դեմառ և գիտանէ իր չատատածներն ունէր։ —Հիմնարկութիւնէն ի վեր Տարիւ- րաւոր վանահայրեր և անհամար միաբան ունեցած է այս աշխարհա- հռչակ ուխտատեղին՝ ուր քանի մը հազար Հաւատացեալ կը լեցուէին վարդավառի տօներուն, և որ հիմա իր չորս պատերը կը ցցէ ամայու- թեան մէջ։ —Ազէտի տարին, Ա. Կարապետ գոհ առաւ վեց միաբան վարդապետներ —բաց ի Մշոյ առաջն. փոխանորդէն— զորս յիշած էինք մեր նախորդ տարուան հատորով (էջ 125)։ Ա.հաւատկի մանրացոյց համայ-

նապատկերն ալ Մ՚ՈՒՇ չաղաքին զոր վեց տարի առաջ կատարեալ գէհենի մը վերածելին հօծ ոլիսա և սմահուա Մուսա Բէկ՝ երչարա- շուք թալքաթաներով որոնք ալեսա Տամաթակ կը պաքտին ու շնչե՛ն գէս, այս երանելի երկրին մէջ... Ազէտէն իր հերոսական փոխուտատով վերապրող նշխարք քննչ. Տէր-Պարսամեան 1919ի վերջէն ի Պոլսէն Փրէզնօ անցաւ, միանալու իր ամերիկահայկական Հայրենակիցներուն և պատմելու Մեծ Եղեռնը միքսամիսչէ։ Երկի առաւ գայն Ափսակ Նալբանտեան, որով Մեծ Եղեռնը միքսամիսչէ։ Երկի առաւ գայն Ափսակ Նալբանտեան, որով Նոր Եղերապատո՛մ մըն ալ աւելցաւ չատերու վրայ։— Տարօնոյ Լուսա- ճնապատեպանութիւնն ու ջարդը (ապուա՝ Փրէզնօ 1920ին)։

ՕԱԿԻ ԽՕՍՔԻՐ

❀ Տխմարութիւնը կ'ապատանի երբեմն պաշտպան թեւերուն տակ ա՛յն ատատածին որ կը կոչուի Լուսութիւն։

❀ Պատուաւորութեան Համար, ամէնէն անգութ տանջանքը՝ կարմրիլն է երբեմն մը Հանդէպ։

"Աստիծոյ տունը,,

Պոլիբլիէն Հայոց Ս. Հրեշտակապետաց նորակառոյց եկեղեցին է այս՝ որուն օծումը կատարուած է Պուլկարիոյ առաջնորդ Ղեւոնդ եպսկ. Փափազեանի ձեռամբ, ի ներկայութեան ռուսիոյ նախարարութեան և արքայական բարձր ներկայացուցչին, նաև պուլկարահայ և ռուսահայ թեմերէ հաւնող ուխտաւոր բազմութեան և ռուսիոյ հայատէր ժողովրդեանը— իր հայոց դմբեթներով Ս. Էջմիածնի կաթուղիկէները յիշեցնող այս փառաւոր տաճարը կ'օծուէր 6 Սեպտ. 1913ին, այսինքն

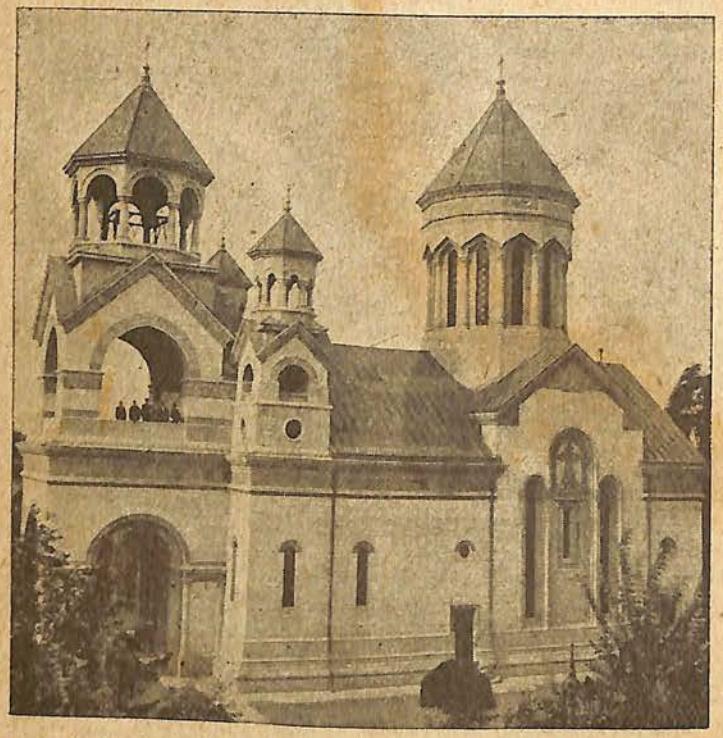

հազուագիւտ առաջին անգամն էր, երբ Տաճկաստան մէկ ծայրէն մինչ միւսը՝ կը ծածանած էր հակայ թաղթի մը ուր խաչագրուելու վրայ էր Մեծ Տէրանը գաշտնակ վարագոյրներով, Հայութեան բանտարկեալ ու բանտագրկեալ կը յայտարկին անհատ բանտարկութիւններ անշուշտ սրբութեանց Աստ ինչ տասանութիւնները գարաւոր հնութիւնները կ'ապշեցնէր Թուրանեան Հազդը, մինչ իր վանասալի ձեռքերը կը կեղտէին ու կը քանդէին անհնայ տունն ու որ Աստուծոյ Տուն մը կար խաչապատկ

կատարով, որպէս զի Մինարէներու Մահիկին տակի աղեղնի՛ր մնայն ցցուած մնային կապոյտ ի վեր, և ի տես տունց՝ Արարիչը Համիսլամութի՛ւնը նուիրագործած բլլար վերջապէս . . . : Իր մոլեռանդութեան ճախճախուտքին մէջ խրած այդ ցեղը որ ամէն հրաշք և ամէն յաղթանակ Բիբա Ոյժին կը վերագրէր՝ չուշացաւ հիասթափ բլլալէ. յանցումին փոխարէն՝ հատուցո՛ւմը տեսաւ ու զնաց խորդալ իր յոխորտանքին փլատակներուն վրայ: — Ձօճէ՛ դուն վերսաին, Հայուն ժամին սրբատաշ կոչնակ, և դարերէ ի վեր մեր հարեւանիներուն տկանջներէ խոովող ստուածատեաց քու հնչիւններդ յաւիտենական ցնծա՛ւրդը թող կազմին մեր կամքի կորովին, մեր ապրելու իրաւունքին, մեր ազատութեան իրականացա՛ծ երազին . . . :

Ներսիսեան Լիճը

Ներսէս Ե. Աշտարակեցի՝ Էջմիածնայ երջանկայիշատակ հայրապետ որ իր նախորդներէն և յաջորդներէն շատերուն պէս շինարար

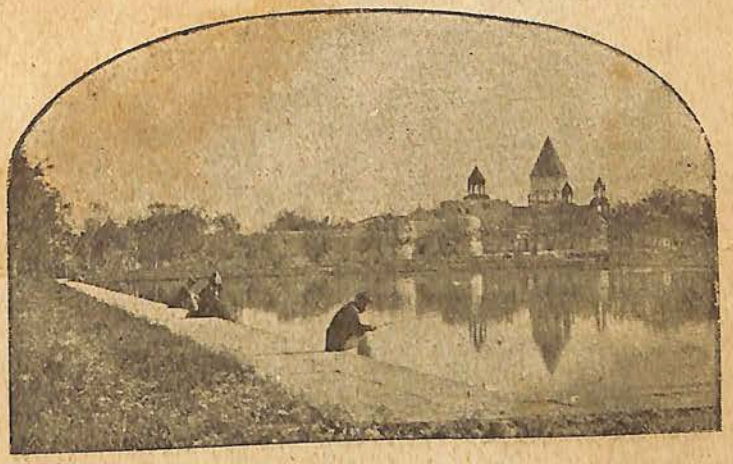

կաթողիկոսի Համբառ մը թողուցած է, 1847ին սկսեալ Մայր Աթոռոյ վանքէն դուրս՝ անոր արեւելեան հարաւակողմը անկել կու տայ բիւրաւոր կազամախներ, ուռիներ ու Թթենիներ, քանդ ամէնը 250,000 ծառէ աւելի, փորել կու տայ նաև 160 մէթր երկայն և 60 մէթր լայն աւազանի մը, իբր ձկնաբոյծ լճակ, եզերքներէ քարէ, ջուրը բերելով Շահդան մը, իբր ձկնաբոյծ լճակ, եզերքներէ քարէ, ջուրը բերելով Շահդան մը, Արխ առուէն: Նոյն կաթողիկոսին անուամբ կը յորջորջուի ցարդ արուեստական այդ գեղեցիկ լիճը՝ որուն պատկերն է ներկայս

ՍԻՄՈՆ Հ. ՖԵԼԷԿԵԱՆ

Ծնած է Զմշկածագ 1835ին, փոքր հասակէն Պոլիս զաղթելով կ'աշակերտի Ազգ. Որբանոցի և այնուհետեւ կը նետուի ուսուցչական ու գրական տագարէզները, կրթելով ու քերթելով անդուլ՝ ձեմարանի մէջ Դուբեան Հարապատք, Զապէլ Խանճեան (Սիպիլ) և ժամանակակից յայտնի անձեր իր սաները եղած են։ «Սկիւտարի սոխակին» ձայնիկը յաւէտ մարելէն վերջ, երբ համակիրներ'ը անոր երգերուն հրատարակութեանը կը ձեռնարկեն, ձեռագիրը կը յանձնեն Ֆելէկեանի որ իր սրբագրութիւնները կը սպրդեցնէ հոն, այսինքն, անդիտակցաբար, ուրիք ուրիք սաւեր կ'ածէ կոյս հանճարի մը ցոլքերուն վրայ, ինչ որ իրաւամբ դուռ կը բանայ անվերջ քննադատութեանց։ Ուսահեթութիւք պատերազմին, Ֆելէկեան՝ թարգմանի պաշտօնով Սեւաստապոլ կը մեկնի և 2 Ռուսահիներով կը վերադառնայ յաղթական։ Պահ մը կը քաշուի ուսուցչութենէ և վերակացու կը կարգուի Տատեանց ազարակին ի Սան-Սթեֆանօ, բայց աւելի գրական՝ քան թէ դրական խմոր ունեցող մարդ, կը հրաժարի այդ պաշտօնէն և կը շրջագայի Ռուսաստան, Վիէննա, Լօզան, Փարիզ ու Լօնտօն։ Դէպ ի քառասունը մոգելու մօտ, կը տեսնենք զինք որ իր կեանքի զացեր է կապել Չորեքտասանամեայ Լիժէնի Ալանեանի հետ, հօր մը պէս զարգացնելով ու խնամելով զայն, նաև ծնունդ տալով 4 զաւակներու որոնցմէ երկուքը՝ վարդիթերը և Հրանոյշ՝ աստղերու պէս կը պսպղան դեռ մեր թատերական հորիզոնին վրայ։ Հոգաբարձու Ազգ. Հիւանդանոցի։ Ուսուցիչ Պոլսոյ գրէթէ բոլոր ազգ. վարժարանաց՝ որոնց վրայ —Իճտահիէ մէջ— ի'րն ալ կ'աւելցնէ և Հոն ուսուցիչ եղող Ի. Ց. Պերպերեան անոր կրթարանին փակումէն վերջ կը փութայ երևնք հիմնել։ Համիտեան շրջանին, ստանաւորի մը խնդիրով կ'սիրպուի ապաստանիլ Պուլկարիա ուր ազգօգուտ գործունէութիւն մը կը բոլորէ Ուլնիացի Զագըրեանի հետ։ Ամբոխավար, հռետոր, դաստիարակ, հրապարակագիր (հիմնադիր «Եփրատ» Թերթի) և բանաստեղծ։ Հին դպրոցի յատուկ դասական ոճով և գրաբառախառն իր քերթուածներն ամբողջ խմբած է 2 հատորիկներու մէջ (Թռճենեայ ծաղիկ եւ պսակ-դուխս, տպ. Կ. Պոլիս 1884, Սասուն եւ Զէյթուն, տպ. Դահիրէ 1900) ուր ազգային–հայրենասիրականները լայն տեղ կը գրաւեն, մեկ քանիներն ալ եղանակաւորուելով՝ դարձած են ժողովրդական, ինչպէս «Կարմիր Վարդան»ը, «Տեսիլ Հայաստանի»ն եւն.։ Պուլկարիային Պոլիս գալով՝ կ'անցնի եգիպտոս ուր կը հիմնէ լսարանական միութիւն մը։ Դահիրէի մէջ Պ. Նուպարի լիազօր ներկայացուցիչը կ'ըլլայ։ Կառքի մը զարնուելով կը վիրաւորուի և արկածէն չարաթի մը վերջ 1904ին կ'աւանդէ հոգին։

Իմ Հայրենեաց առե՛ւ վարդան,
Հոգիս հոգւոյդ եղնի դուրպան...

Իր յօրինած այս ե՛րգն ունինք մեր շուրթերուն՝ կէս դարէ ի վեր, ամէն վարդանանցի։

6 Փետ. 1920

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՆԱՐ-ՊԷՅԻ ՆԵՐՔԻՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

Լամարթինի «Դաշնակներուն սիրահար այս մեծանուն վեպագրողը —որուն համար՝ պատնեշական խոյանքներու չափ հեշտ էր terre à terre դեգերել ազգային ու քիչ մըն ալ աշխարհիկ կեանքի թոհուբոհերուն մէջ,— ակարութիւնն ունէր արդուզարդի՛ ալ սիրահար ըլլալու՝ իր կեանքի ամառին ու աշունին խակ մէջ։ Մեծ խնամք կը տանէր իր զգեստներուն, մազերուն ու մօրուքին, յամենալով հայելիին առջեւ։ Փակեղները թուարկած էր։ Սովորութիւն ունէր հագուիլ՝ երթալիք տեղին համեմատ։ — Կուրգուրանքի առարկայ դարձուցած էր իր «սալօն»ը. մէջտեղ՝ պատէն կախ՝ իր նուագներուն պատկերը կար, վեղարը դլխուն ու գաւազանը ձեռքին, Այվազովսքիէ նկարուած, $1^1/_2$ մէթր բարձր և 0,80 լայնքով։ Դրանը կից կը կանգնէր գմբեթաւոր գրատունը, սատափեայ և քանդակազարդ —Տօղրամաճի Պաշէ Սրդիկ Պէյի ձեռագործ կերտ,— որուն քովն էր գրասեղանը, Պալեան Սարգիս Պէյի հրաշակերտ Սրահին մէջտեղը կը գրաւէր ձուածեւ եռոտանի մը՝ նեբոպալէոնեան բերուած. միւս կահերն ալ նոյնքան ճաշակաւոր ու նուրբ էին։ Իր կենդանագիրին վերեւ թառած էր Պատուոյ Լեգէոնի պաշտօնաթերթը, քիչ մը վերօք ալ՝ Մէճիտիէ և Օսմանիէ իր պատուանշաններուն «պէրաթ»ները։ Պատերուն վրայ տեղ չէր կար հասարակ մահկանացուներու. Ֆելիքս Ֆօռի, Խոլվին, Ռուսմանիոյ բանաստեղծ Թոգուէսքոյին, Լօրտերու և եւրոպացի մեծանուն գրագէտներու լինքագիր սատրագրուներով լուսանկարները շարուած էին քով քովի։ Հոգ կ'ընդունէին միայն բարձրատիճան հիւրեր։ իր աշխատանոցն ալ, հակառակ փոքրութեանը՝ շատ բան կը պարունակէր իր մէջ. հոն էին տաղանդաւոր քերթողին միտքի արտադրոյթները բոլոր։ Սենեակին երկու կողերը

գրաւած՝ խորունկ դարակներով պահարաններն ալ ակաղձուն էին ամէն լեզուէ արժէքաւոր երկերով,— հին ու նոր յայտնի գրողներու հեղինակութիւնք ու թերթերու ճոխ հաւաքածոներ խնամով թուագրեալ։— Ցորեկները տ՛ող մը բան չէր գրեր. գիշերները՝ լամպարին լոյսովը կը սիրէր աշխատիլ խոր լռութեան մէջ։ Աւտուն կանուխ իր խուցը մտած պահուդ կը տեսնէիր դէզ մը մրոտած թուղթերու, զորս յետոյ զգուշիւ կը տեղաւորէր դզրոցին մէջ։ Ամէն օր իր սեղանին վրայ կարելի էր տեսնել տասնեակ մը թղթակցութիւն, մէկ Եւրոպայի համար, պահանդներուն վրայ գրոշմաթուղթերն իսկ փակցուած։ Արտասահմանէն ղրկուած նոյնքան ալ նամակ ինք կ՛ստանար կանոնաւոր կերպով։ —Այցելութեանց համար որոշ օրեր ունէր. յաճախադէպ էին օտար շրջանակներու տուած իր այցերը, (ֆրնս. դեսպանին և Ա. Թարգմանին, ամերիկ. հիւպատոսին, պետ. աւագանւոյն, Պալատան Թարգմ. Միւնիր՝ և բժշկապետ Մավրօեէնի փաշաներու. վերջնոյն հետ մտերմական քաղաքական ուրիշ կապեր ալ ունէր՝։

Իր լեզուագիտութեամբ, պերճախօսութեամբ, կենցաղագիտութեամբ, առնչող բնոյթով, մտաւանդ իր գեղով՝ կը վայելէր մեծ դային համբաւ մը որ մեծ բռնակալին՝ Սուլթան Համիտի անձնանօթ չէր։ Ան սկսած էր տեսակ մը կեղծ համակրական վերաբերում մը տածել Նար-Պէյի հանդէպ, միաժամանակ լրտեսել զայն մեր մէկ քայլափոխը։ 78ի պէռլինեան վեհաժողովի հայ պատուիրակութեան իր անդամակցութենէն ետքին՝ Խորէն Սրբազան իր վրայ հրաւիրած էր արդէն կայսեր մտնելու ուշադրութիւնը։ Ակէ զատ, Սանասարեանցի յուշարկութեան ու թաղման առթիւ իր Թիֆլիս մեկնումէն՝ Թէեւ անտեղի, այլ մեծ իրարանցում ծնցուցած էր Եզլաբզի շրջանակներուն մէջ։ Արդարեւ Նար-Պէյ մեծ պատուիրներու արժանացած էր հոն և այլուր, պատուանշան իսկ ստանալով Աղեքսանդր Զարէն։ Դարձին, ինք փուշ մըն էր այլ եւս Սուլթանին աչքին։ Ռուսիայէն իր մեկնումը Պօլիս հետաքրքրուած բլլալով, Պէշիկթաշի Ս. Աշ.ածին ժամը նախօրօք պաշարուած էր լրտեսներով։

Խորէն Նար-Պէյ եւ եղբայրը
Ամբրոսիոս Փալճեանցի

Սրբազանին ժամանման լուրը եզլաբզ տանողը կ՛բլլար նոյն տունին լրտեսապետ Ահմէտ Րէֆիկ փաշան, և Նար-Պէյ Պալատ կը հրաւիրուէր իսկոյն։ Թէ ի՛նչ էր շարժառիթը, տեսակցութեան նիւթն ինչի՛ շուրջ դարձած էր, տասնք անծանօթ կը մնան մեզ. սակայն անկէ հետո՝ Խորէն Ս. առաւել քան երբեք ուրախ կ՛երեւէր. եւ արդարեւ քանի մը օր վերջ թերթերը կը ծանուցանէին Ա. Օսմանիէով իր պատուաւոր բլլալուն պարագան։ Եթէ Համիտ խորամանկ էր, «Սուլերք Հայկականքէն երգիչը նոյնքան թափանցամիտ ու գիւրաթեք՝ գիտցած էր դիմագրաւել ամէն վտանգ և յաջողած՝ բամպակէ թելով մը կապել ուխտաւոր Հայաստաց Խալիֆան։

Նար-Պէյի՝ Մավրօեէնիի մեզակցութեամբ Պալատան գաղտնիքները Եւրոպա հաղորդելու պարագան գաղտնիք մը չէ այլ եւս Պատմութեան համար. կանոնաւոր թղթակցութիւն մը գոյութիւն ունէր Սրբազանին և ֆրնս. նաև օտար քաղաքական շրջանակներու միջեւ։ Իր գրածները նամակատուն կը ձգուէին մանաւանդ պաշտօնեայի մը միջոցաւ, իսկ Եւրոպացին հասածները՝ poup-ռէսթանր իր անուան։ Այսպէս շարունակուեցաւ տարիներ, մինչեւ որ անձնկնիկալ մը եկաւ ո՛չ միայն տակնուվրայ բնել անոր ծրագիրները, այլ և պատճառ բլլալ անոր յանկարծամահ կորուստեան։ Պատմենք։ — Վերհապետեան Յարութիւն Ս. երբ կ՛քնաքրքրէր Երուսաղէմի պատրիարք, Պօլսոյ Աթոռին համար արժանաւոր քնարելիի մը պէտք կը ներկայանար։ Օրուան եպիսկոպոսներուն միջեւ անսովոր եռուզեռ մը սկսած էր և «Ինար Պանդխտին» ուսումնական անսովոր եռուզեռ մը սկսած էր և «Ինար Պանդխտին» ուսումնական հեղինակը գոնէ ա՛յդ անգամ կը յուսար փառատենչիկ եկեղեցականի իր երազն իրականացած տեսնել՝ պատրիարք քնարուելով, մանաւանդ որ Մաքսուա Սիմոն Պէյ և այլ ազդեցիկ ազգայինք առանձկ խոստում մըն ալ բրած էին իրեն, ինչ տեղի ունեցած էր մէկ օրէն միւսը, որ յանկարծ քաւէներէ կեդրոնացեր էին Արմաշու վանահօր՝ Աշբգեան Ս-ի վրայ։ Ոմանք կ՛բսէին թէ պատճառը՝ Նար-Պէյի նախապէս պատրաստած բլլալն էր։ ուրիշներ ալ կը պնդէին թէ օրուան վարչութեան անդամք քնդ ակամբ նայիլ սկսած էին անոր, չբաշխելով իր յայտնի արժանիքները։ Այսպէս թէ այնպէս, իրականութիւնն ա՛յն էր որ Աշբգեան Ս. պատրիարքական աթոռ բարձրանալուն պէս՝ իրեն մխոյեան նկատեց իր անուանակիցը որ եզլաբզի հետ յարաբերութիւն ունենալով, մի՛ գուցէ յաջողէր չէզոքացնել զինք։ Եւ ահա նախանձին հետ իրենց մէջ ծայր կու տար բուռն առելութիւն մըն ալ, մինչ խրիմեան Հայրիկ զո՛ւր կը ջանար երկու խորհուրդները հաշտ ապրեցնել՝ յանուն Ազգին, եկեղեցւոյն և Հայրենիքի շահերուն։ Արմաշու խաղաղասէր մենաստանին երբեմնի խելօքիկ վանականը հիմա խորթ հագած՝ ետ չէր կենար իր մրցակիցը վարկաբեկելէ և պատեհ ժամուն կ՛սպասէր վրէժ լուծելու անկէ։ Իր չարաշուք բախտն էր որ պաշտօնավարութենէն միջոցին կը պայթէր Հայ Ցեղափոխութիւնը։ Պալը Ալիի դէպքն ու պատրիարքին վրայ

կատարուած մահափորձը բուռն վէվուք յարուցեր էին Պալատան մէջ։ Ով գիտէ ո՛ր բարի–ծազիկ երկիծաբանն ալ Նոյն միջոցին Թուրքիոյ Հայոց այդ հոգեւոր պետին անուանը, մականունին ու տիտղոսին վրայ յղացած էր երեք նմանաձայն բառախաղեր՝ բերնէ բերան տարածուած։ Այս ամէնքէն ի զայրոյթ փրթած՝ Աշբգեան Ս. շունչը եբլտզ կ'առնէր, խոստանալով աջակցիլ ոսոխականութեան՝ յեղափոխական նոց ձերբակալումին համար։ Իր խոստումը կը յարդէր սուգիւ, աչ բազուկը հանդիսանալով Նազըմ փաշայի։ Ձերբակալութիւնը յաճախադէպ կը դառնային, մինչ Հայ ցեղափոխութիւնը չէր դադրեր ահռելաբերը հետեւելու այդ անցուդարձերուն։ Պէշիկթաշի Մաքրուհեան վարժարանի Դ. դասարանէն 16 տարու խելոք պատանի մը՝ Արմենակ Կարնեան (*) Թօփ–Դափուի մէջ դաշոյնի մէկ հարուածով կ'անշընչացնէր փաստաբան Խաչիկը —Զապթիէի ծանօթ մէկ լրտեսը— բայց չյաջողելով փախչիլ՝ օձիքը ձերբ կու տար և իր հարցաքննութեանը կը կանչուէին Պէշիկթաշի ժամին բանկալապետը, շապկապետն ու ժամկոչը։ Ոխերիմ պատրիարքին համար Թանկագին միջոց մը կը ներկայանար քնկճելու իր ախոյեանը որ քարոզիչն էր Նոյն Թաղին։ Երկու լաթախաղաց մէկ չուանի վրայ էին, բայց ոչ–պատրիարք Խրէնկը կը վճռակուէր յաղթանակ տանիլ, քանի որ վերջինս իր առաջին դիմումին իսկ կ'աջողէր փրկել եկեղեցւոյ երեք պաշտօնեաները Նազըմ փաշայի հայրական ճանկէն։

1888ին հրդեհի սկզբնաւորութիւն մը ի Պէշիկթաշ։ Ո՛չ ոք կրնար միտքէն անցունել որ մեծ ծուռալ պիտի ստանար ան և մոխիր դարձնէր քարոզչարանը,— սիրական բոյնը բանաստեղծին ու ժամապրավայր մեծամեծներու։ Ոչինչ կարելի եղաւ ազատել. Ալվազովսքիի հրաշալուեստ նկարը, մատենադարան, անտիպ ձեռագիրներ, թանկագին կահեր ու զեղորներ ակնթարթի մը մէջ կը փճանային, մինչ ատոնց տէրը բոցերուն դէմ կեցած՝ տղու մը պէս կ'արտասուէր։ Համիա կը փութար իր ցաւակցութիւնները յայտնել պալատականի մը միջոցաւ, հրամայելով մեւնոյն ատեն մամուլը «գօնագ» մը արամադրել անոր։ «Իրատէն» կը գործադրուէր իսկոյն. Բ. Կիւմիւշճեանի հոյակապ բնակարանը կահաւորուելով Անձնական Դահնուն կողմէ՝ կը յանձնուէր հրկիզեալ Սրբազանին, ճաշն իսկ Սարային խոհանոցէն բերուելով։

Անդին Նազըմ և Աշբգեան համաձորհուրդ՝ չէին դադրեր առիթ մը ստեղծելէ, փառքի իր գագաթնակէտը հասնող պերճանուն քարոզիչը տապալելու համար։ Առաջինը «խորհրդաւոր թղթակցութեանց» մասին տարաձայնութիւն մը միայն ունէր, երբ օրին մէկը՝ Նար–Պէյի

(*) Այդ պատճառաւ, յանիրաւի կը ձերբակալուէին նաև Տրդատ Պէյ Տատեան՝ իբր ատենապետ նոյն դպրոցի հոգաբարձութեան, եղբայրը Վահրամ Պէյ՝ ոճրագործին իբր դրիչ!...»

հացովք անած արեւելուշտ սրիկայ մը չնչին պատճառով մը կ'երթար ուղղակի Նազըմի յանձնել Սրբազանին կողմէ իրեն յանձնուած և ֆրնս. Թղթատարին ձգուելիք նամակ մը որ լի էր պալատամէջի գաղտնիքներով... 88ի վերջերը առաւ մը կանուխ, նամակագիր հոգեւորականին ապարանքը կը շրջապատուէր լրտեսներու ջոլիրով մը, ինքն ալ գիշերանց կ'առաջնորդուէր ոսոխականատուն՝ պատրիարքին թոյլտուութեամբ։ Հարցաքննութեան օրը կ'որոշուի. յանցապարտը կ'ուրանայ այդպիսի նամակի մը գոյութիւնը, նոյն իսկ կ'երդնու՝ ահաւոր վտանգէն խուսափելու յոյսով. և երբ ցոյց կը տրուի ի՛ր իսկ ձեռագիրը, Նար–Պէյ —գործք չէզոքացնելու համար իր քաջ. հանգամանքէն — կը պատասխանէ թէ նիւթական փոխարինութեա՛ն մը համար կը գրէր միայն։ Այս գաւաճանն արարքին՝ Աշբգեանի կարգադրութեամբ իբր վկայ ներկայ կ'ըլլան Իզնաւուրս վրդ. Շնչէճեան և Պօղոս Լիքսէրճեան, վարազոյրի մը ետին ծուարած։ Լուսահոգին Պօղոս ցաւելով կը պատմէր այս պարագան։ Մինչ «Վարդենիկ»ի անզուգական հեղինակը նոր կայխափաներու առջեւ հանուած էր, տագին՝ Պալատէն ուղարկուած խումբ մը մարդիկ անոր գերբէրն ու ձեռագիրները պարկերու մէջ լեցնելով կը կնքէին, նե ի լրումն ազէտի, Աշբգեան Ս. կարգոյն կը հաստակեր զայն՝ մանաւանդ կնդակով մը որուն նմանը ոչ մէկ պատրիարքաբար սարագրած է ցարդ։ Ահա՛ տող մը այդ սոփեստագրութենէն. «Ամենածանր յանցանաց մէջ գտնուած, ի պատեառս չարաշահութեանց...»

Լախտի հարուածը տրուած էր Հայաստանի հէք քերթողին որ ներքնապէս մխալով ու խոխալով հանդերձ՝ կը ջանար ոչինչ յայտնի քնել արտաքուստ։ Կը քաշուի Բերա, Բանկալթի, իր քրոջը՝ Տիկ. Աննա Մարկոսեան Պէյի բնակարանը։ Զուզեր դուրս ելլել և յարաբերութեան մանել արտաքին աշխարհին հետ. կը սիրէ մութի մէջ նստիլ, որ ցորեկով սենեակին վարագոյրները գոցած, երբեմն միայն երթալով աղօթել հինիկ Ս. Յակոբայ դէմի գերեզմանատան մատուռը. «... զվաստակաւոր, գխոստովանող, զապաշխարող, զգերիս, զհիւանդս, զնեղեալս, զաքարարս, ...զհնձնամիս և զատելիս»։

Տիկ. Աննիթա Մարկոսեան Պէյ

Մ'ըր էին իր գանգրագեղ սև մազերը, կակուղ, թուխ մորթը, ո՞ւր՝ այնքան գուրգուրանօք պահած վերարկուները, ո՞ր մանուանդ այն պերճահունչ ձայնը որ Լացի Դիշեր մը, մութին մէջ, Ս. Աստուածածնայ տաճարին կամարն էր թնդացուցած, երբ Մեծ Տառապողին դամբանա-

կանը կը խօսէր. «Ցաննուն Չor. . . . . քայց ո՞ւր է Ոդին» ամենաւսեմ բնաբանով։ Չէր ուսեր, չէր խմեր. կը մտմտար ու կը մտմտար։ Ամիսներ անցան այսպէս, իր մտատանջ գլխուն վրայ ձիւն մանելով շարունակ։ Իրիկուն մը, բարեկամ մը՝ անոր հասցէին գրուած նամակ մը կը տանի տուն, և սենեակէն ներս մանելուն՝ առաջին անգամ աչքին կը զարնէ Սրբազանին երբեմնի ժպտուն դէմքն ու մազերուն յարդաբանքը։ — «Նստէ՛, կ'ըսէ Նար-Պէյ զուարթ շեշտով մը, մի՛կ քրէ։ Ուրիմեանը կաթողիկոս պիտի ըլլայ, ի'նձ պիտի վերադարձնէ իմ եկեղեցականի իրաւունքս եւ ես պիտի պայմարիմ Աբգեանի դէմ»։ Այս յայտնութենէն 14 ժամ ետքը, 4 Նոյ. 1892ին, Ոսկիկանութեան Դոսըը խափած բունաւոր սուրհին հետեւանքով յանկարծական մահուանը լուրը կը տարածուի Բերայի մէջ . . . ։ Յուղարկաւորութիւնն ալ անշուք տեղի կ'ունենայ, լրտեսներէ շրջապատուած։ Իր օգոստափառ առանձնոցին՝ ԵՒԼՏՉԻ անցուդարձերը եւրոպայի հաղորդագրել ժպրղող վաթսունամեայ էմէնի մուհարիր ռուհանիին համիտ տուե՛ր էր պատրաստ, գաղտահետ միջոցներով անոր դլուխն ուսեալով վերջապէս։

... 29 տարիներ անցած են խորհրդաւոր անհետացումէն ի վեր դերզգայուն քերթողին որ ա՛յնքան անուշ «Հայ տարինք, եղրարք»ը տարփողած է Հայութեան և որ դացած է պատկիլ իրեն պէս Հայաշխարհը երգող Սրուանձտեանցի և իր սխերիմին՝ Աշըգեանի առքնթեր, տարօրէն եղբայրացումով մը որուն գաղանիքը գիտէ միայն անսահման դանդիւք Դամբանին։ Լուսինեան ազգատոհմին չառաւելիդ այս գոհը — հին ու նոր սերունդէն կատարեալ մոռացումի մատնուելէ կարճեայ մարգարէացած — իր կարապի երգը կ'ունենար, երբ լքեալ քնարը ձեռք առած՝ կ'ոգեր վերջին օրերուն.

Թոյնի՛կ իմ սիրուն, ❀ *Մարդին զիս մոռնան,*
Երբ գաս ի գարուն, ❀ *Ցիշէ՛ զիս տապան . . .*

ԹԷՈԴԻԿ

ՊՕԼՄՈՑ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀՈՒՆՁԸՐ 1920ԻՆ

(Երջանկատուրս Հայեր)

Գեղոռնականէն.— Ազան Ենկոյեան, Աբրամ Խաչխաչեան, Արմենակ Սիբուհեան, Աբշալոյը Աբսլանեան, Գեղամ Բէօսէեան, Գեղամ Ֆէսճեան, Կարապետ Մրջիկեան, Ղուկաս Սարեան, Նշան Թէքզեան, Նուպար Վրթանէսեան, Պերճ Տէյիրմէնճեան և Վարդան Պետոյեան։

Պէրպէրեանէն.— Աշօտ Ձէզվէճեան, Աբրամ Շիրինեան, Թորոս Պարոնեան, Խաչիկ Ջուլֆայեան, Ղեւոնդ Սէլճիքեան, Յակոբ Յակոբեան, Յակոբ Փելիճեան, Յովսէփ Բէշիկեան։

«Նար Պարոց»էն.— Աբշակ Տէյիրմէնճեան, Կարապետ Չաճեան, Կարապետ Շալճեան, Պօղոս Փրէնկեան, Ռուբէն Ասեոսեան, Սուրէն Քնարեան, Վազգէն Սբվաճեան և Վահան Մամիկոնեան։

Կայս. Լիկէոնէն.— Դէորգ Սթամպօլլեան (մէկ տարի միացած՝ ֆրանսական դեսպանատուն ներկայանալով «պաքալօռէա»ի քննութեանց կը մասնակցի և կ'աջողի)։

Գրք. Ակադեմական էն.—Արամ Յ. Աղնաւուր, Ղեւոնդ Տ. Պետրոսեան, Նուպար Իւթիւճեան, Սահակ Մբխճեան և Օննիկ Թէմիրեան։

Դեղագործականէն.— Արամ Ձիկէրեան, Գրիգոր Արսլանեան, Երուանդ Նագաշեան, Զաքարիա Պճօեան, Նուպար Ձէլալեան, Ռոպէնսոն Թէքեան, Սիմոն Զալեան և Վահրամ Պօտանեան։

Ակադեմական էն.— Եդուարդ Շահնազար, Յակոբ Փէհլիվանեան և Պէնոն Թորոսեան։

Թօպէրը Դօլէճէն.— Արշակ Սօլագեան, Դեղամ Գարակիւլեան, Դէորգ Արսէնեան, Կարապետ Ահարոնեան, Կարապետ Յովնանեան, Հայկ Աստուրեան, Յակոբ Տ. Ղազարեան, Նուպար Դաւիթեան, Շաւարշ Փափազեան և Պօղոս Քիչէկէչեան։

Գօնսթանթինօփըլ Գօլէճէն (Հօմ).— Արփինէ Կարապետեան, Զարուհի Արեւեան, Թագուհի Տիգրանեան, Հերմինէ Կիւլպէնկեան, Հերմինէ Պէյլէրեան, Նուարդ Իսկեան, Նուարդ Համբիկեան, Շահան-դուխտ Սարգիսեան և Տիգրանուհի Ադամեան։

Պէզազեանէն.— Ագդինէ Բարսեղեան, Անդիկ Պէքճարեան, Ասրինէ Երկանեան, Երանուհի Բարունակեան, Հայկուհի Երէցեան, Հայկուհի Խաչատուրեան, Հերմինէ Փանոսեան, Նուարդ Նիզամեան և Սիրվարդ Սրապեան։ —Գեղամ Թէրզեան, Եդուարդ Սիմքէշեան, Եդուարդ Փամպուքճեան, Ժիրայր Գասպարեան, Յովակիմ Պճօեան, Պարոյր Յովնանեան, Վարդան Աղէքսանդրեան և Տիգրան Մանուկեան։

«Հայ Օրիորդաց Ճեմարան»էն.— Ասաղիկ Առաքելեան, Ասաղիկ Դաւթեան, Արուսեակ Դաւթեան, Եղգինէ Ձէզվէճեան, Լուիզ Պետրոսեան, Հայկուհի Նշանեան, Մաննիկ Փափազեան, Մաւրիկ Ձէնազեան, Ռեբեկա Փափազեան, Սիրվարդ Գավաֆեան և Տիրուհի Պօսթանճեան։

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ

Ծնած է Իզմիր 1843ին։ Ծննդավայրին մէջ կ'սանայ իր ուսումը զոր կը կատարելագործէ ինքնօգնութեամբ։ Ի տղայ տեղ կը հետեւի ժամանակին գիտական շարժման, անդադար զարգացնելով իր իմացականութիւնը, նաև ուշադրելով եւրպ. քաղաքակրթութեան կեդրոնները, ուր անդրանիկ երկասիրութիւններն են Սիպէլն ու Տիեզերք, ուղղ ներքը։ Ընդհանրիկ երկասիրութիւններէն են Սիպէլն ու Տիեզերք, ուղղ յատուկ բնագիտական պատմութիւններ։ Նոյնպէս Տէտեան տպարանէն պատանութեանը լոյս ընծայած Հասարակաց բանգարանը կը բաղկանայ հետեւեալ 16 տետրերէն՝ զորս ձրիաբար բաժնել կու տար ուսումնասէր հասարակութեան։

նաեւ ազգային.— Դանկարանութիւն, երկրաբանութիւն, Զոզոլարանութիւն, Քիմիաբանութիւն, Ելեկտրաբանութիւն, Կենդանաբանութիւն, Բուսաբանութիւն, Ջերմաբանութիւն, Աստղաբանութիւն, Աստղաբանութիւն, Լուսաբանութիւն, Մագնիսաբանութիւն, Մէմէրանութիւն, Նմանաբուժութիւն, Մթնոլորտաբանութիւն եւ Չափաբանութիւն։—Ասոնցմէ զատ անջատ թերթի վրայ, միշտ ձրի, ցրուած է վիմատիպ եգիպտական նշանագիրներէ որոնց բանալին առաջին անգամ գտած էր Ֆրնս. Շամբօլիոն (1790–1832), Ասոնց յաջորդած են ետքը ուրիշ ազգեր Օռիան անուամբ Ֆրնս. պրակներ՝ արեւելեան գիտութիւններէ, սովորութիւններէ եւ աւանդութիւններէ մասին, որոնցմէ առաջինը արտատպուած է Ֆրանսայի քանի մը գիտական հանդէսներէն։ Այդ ժամանակէն՝ Իզմիրցի ներհուն երիտասարդը թղթակից անդամ կ'ընտրուի Փարիզի Ասիական եւ Մէսմէրական Ընկերներէն։ Կոստանդեան այս հրատարակութիւններով չհանգցած է գիտութիւնը ժողովրդականացնել եւ օր օրի ուշագրաւ դէմք մը դառնալ հայ գրականութեան մէջ՝ իր բանասիրական եւ գիտական գործունէութեամբ, աշխատակցելով իր ատենին հայ պարբերականներուն ալ, մանաւանդ Զիլինկիրեանի «Յաղիկ»ին։ Գրական եւ օգտապաշտ իր միտքը թեւածած է նաեւ դէպ ի գեղարուեստական ոլորտ, գաշնակի ստեղնաշարին վրայ երազանքի ժամեր անցունելով եւ յօրինելով քնարեր կտորներ որոնք ապուած են՝ միշտ անտորոգիր։ Աւանի մը Սվէտէնգօրկի հոգեխօսական վարդապետութեան հետամուտ՝ չէ գտած ինչ որ կը փնտռէր անոր մէջ. ապա Օկիւսթ Գոնթի դրութեան յարելով՝ կը հրատարակէ Մէթոտի վրայ իր գործը որ ա՛յնքան աղմուկ կը յարուցանէ եւ առարկայ կը դառնայ բուռն քննադատութեանց որոնցմէ ուշագրաւ է Նեռակս պատրիարքի խնդրանօք Բղք. Միսիոնարի մը՝ Ծքեր. Ուստի գրած գրքոյկը, երիտասարդութեանը՝ Թուխտ հոգեպաշտ մըն էր և համոզուած ոգեհարց, աշակերտ Ալա Քարեէքի որուն հետ յարաբերութեան մէջ էր, կատարելութեան տարիքին՝ Կոստանդեան անդիի ծայրն անցաւ այլ եւս և «Մէթոտի վրայ»էն յետոյ հրաժարեցաւ հայկէն գրելէ, իր գաղափարներուն անպատրաստ գտնելով ազգակիցները։ Աւետեաեան գիտ. մատենաշարք պահ մը Ֆրնս. հրատարակէլ վերջ՝ ոչինչ յանձնեց մամուլին, և օրհասականի ժամուն՝ կտակեց որ հուրի մատնուին իր թողած ձեռագրերը բոլոր՝ որոնք հակակրօն

Գալուստ Կոստանդեան

հանգամանք ունէին իր մեծանուն եղբայրը Ճքեր. Պօղոս բարեբախտաբար չէ կատարած այդ դժուէ կամքը։—Կոստանդեանի թարգմանութիւնն է Միէրէալի «Գաղտնիք հաւատոցինութեան»ը։—Օգնած է Մ. Նուպարեանի, Ֆրանսահայ բառարանին պատրաստութեանն ատենի արամագրելով անոր իր կերտած գիտական բառերու նորաբանութեանց մեծերքմը։—Իր անվերջ քններցումներուն եւ ուսումնասիրութեանց նուիրուած մէկը բնական էր որ ձեռնպահ մնար ազգային պաշտօններէ. Հազիւ ուրեմն անդամակցած է ծննդավայրին ուսումնական խորհուրդին եւ բարեգործ. հիմնարկութեանց՝ որոնցմէ յիշատակելի է Իզմիրի Հայ Էնթերցարանը, Գարեդին Յ. Բարազեանի ազգակցութեամբ (Ատոր յիսնամեակը տօնուեցաւ անցեալ տարի)։ Մինչեւ այսօր շատերու զարմանք պատճառած է տակաւին իր այն քնթոցքը, երբ Հազար Տնչուն տակի արժողութեամբ իր ծոխ մատենադարանը կենդանութեանը կը նուիրէր Իզմիրի Էվանկելիւմի յոյն վարժարանին, կարծես առաջին քայլն առած ըլլալու մօտը Հայկազեան եղբայրակցութեան։ Աղքի և կրծնի խոր չճանչցող իրեն պէս ճշմարիտ իմաստասէրի մը համար քննադատելի ոչինչ կը տեսնենք մենք այդ նուիրատուութեան մէջ, երբ խորհինք որ մանաւանդ որ այդ դիրքերը ցարդ ա՛յնքան խնամով պահուած կը մնան հոն, և նոյն բախտին չարժանանալին զուցէ Հայ ձեռքերու մէջ։—Կոստանդեան մեռած է Իզմիր 15 Օգոստ. 1898ին, ծննդավայրին, Պօլսոյ, Վենետիկի և Թիֆլիսի մամուլին մէջ թերուդեմ խօսքեր նուիրելով իր վրայ։

Ճորոխի հետագրան մը (Սպեր)

Ս. Պատրիարք Հոր սենեակեան տպաւորիչ

ԿՈՆԴԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԿԱՆ

Հայ Ազգագրութեան տնակէտով յոյժ շահեկան ձեռագիր մըն է հետեւեալը որուն բնագիրն ատենօր ձեռք ինկաւ Ծոմակեան Ս.Ի: Այս կոնդակը փոր ի շատ կը խտացնէ իր մէջ Հայաստանի հարաւակողմեան հին սովորոյթներ ու բարքեր, նաեւ մեկ դար առաջուան մեր աշխարհիկ յեզուին մասին ճաշակ մը կու տայ:

Ամենայն հայազգի քրիստոնեայք արժանաւոր հնազանդութեամբ պարտական են իւրեանց քահանայիցը պատուել, և անոնց ամէն կանոնական խրատներուն և թէմական՝ ազ.ային պատուիրաններու պէս հնազանդ և մտիկ ընդ բլնալ:— Ամ. քրիստոնեայք ամ. Հայոց եկեղեցւոյ կիրակիները պարտական են անխափան պահել. կիրակի չպահող հատատացեալին քրիստոնէութիւնը հատատուն չէ, այլ շիւպհելի է:— Ամէնքը պարտին սէր ընել և սէր ունենալ միմեանց հետ, որ ի.ս.ի հատատացեալ բլնալները հասկըցվի:— Աղօթքը մարդոյս հոգւոյն կերակուրն է. ուրեմն ինչպես որ հացը մարմնոյս պէտքական է, ասոր պէս ալ աղօթքը հոգիներուս համար շատ է. և ինչպես որ հաց չուտելով մարդը սովամահ կ'բլնայ և կը մեռնի մարմինը, այսպես ալ աղօթք չընող մարդոյ հոգին կը մեռնի: Եւ աղօթքին տեղը ո՞ւր է. յատկապես եկեղեցին. ապա ուրեմն քրիստոնեայ եղողը թէ այր թէ կին, թէ հարս թէ աղջիկ, թէ մեծ թէ փոքր՝ պարտական է յեկեղեցին գնալ հիչ չէ նէ շաբաթ և կիրակի օրերը. և ո՛վ որ անշուշ ըրուցներով թէ հարս և թէ աղջիկ եկեղեցին արգիլէ նէ՝ անոր մեղացը կցորդ կ'բլնայ:— Այլազգի ձեռքով և այլազգի գիտութեամբ աղջիկ կամ մանչ նշանել ուզող քրիստոնեայն եկեղեցւոյ խորհրդոյն անարգող է, և եկեղեցին ալ անանկ մարդը կ'անարգէ, և նշանածն ալ չի վայելէ:

Օրինաւոր խնամախօսութիւն այս է: Խնամախօսութեան երթայ մէկ քահանայ և մէկ մարդ միայն մանչուն կողմէն հետը, բայց երկուքն ալ խմած չի պիտի բլնան ամենեւին. և երբ հատնի աղջկան տէրը և խօսք տայ պարտին մտանին մէջ բերել և օրհնել տայ:— Նշանին պէտն (գինը) 11 ղրշ.էն վեր չի պիտի բլնայ, մէկ մատնի և մէկ փուշի՝ մեր գիտութեամբը քահանայն առնու տանի աղջկան մատն անցքնէ և փուշին գլխուն ցըկէ. բայց ղեղի փրյ. հէ տէմէսի և այլ այսպիսի ինչ ամենեւին չըկայ և չբլնայ:— Եւ աղջկան տէրը խմած կամ չխմած բլնալով՝ եթէ ղեղի փրյ. կամ հէ տէմէսի՝ ինչ որ ուզեն նէ խնամախօսութեան գնացողը թող խօսք տայ կու տամ բսելով, և կամ ուզածը տայ. բայց միւս օրը թող գայ մեզ ծանուցանէ և ավածը մեզնէն առնուշ:— Հարսնատեաը պէտք մեծ քահանային մէկ ուռուպիէ տայ, և տահա վարը մէկ տօղամնոց, և տահա վարը մէկ եէթմիշնոց. բայց հարսնացու աղջիկը հարսնատես եկողներուն՝ թէ մեծին և թէ փոքրին ամենեւին բան մը խլայ չի պիտի տայ, և հարս գնալու ժամանակն ալ

հարսնատես եկած մարդոցը ամենեւին խլայ չի պիտի տանի:— Հարսնատես եկողը՝ թէ գիւղին մէջէն բլնայ՝ հարսնատես քնէ և գնայ. բայց գիշեր մնալ ամենեւին չբ կայ. ապա թէ ուրիշ գեղէ բլնայ՝ մէկ գիշեր կրնայ:— Նշանած մանչուն՝ նշանած տեղը թէ բազմութեամբ և թէ մինակ անէրանցը տունը գնալ չբ կայ:— Հարս եկող աղջիկը տուն տանիլ և կամ տնէ տուն հանդէսով ժուռ ածել ամենեւին չբ կայ:— Հարսանեաց հինայի հետ կին ամենեւին չի պիտի բլնայ, այլ մինակ քահանայն չորս աղամախալլի հետ առնու և հինայի տանի: Շապիկը մէկ կին մը մէկ տղայի հետ, քահանային և ս հետը երթայ և գայ. և սազ կամ սիկ և կամ այլ ինչ հինին առաջ չի պիտի երթայ:— Առանց կանչելու՝ մարդ հարսնիք չերթայ:— Բշ. գիշերանց կամ առաւօտը՝ թագուորը պարտի գնալ հարսին տունը և քահանային մղջիկան տունը ձեռնադրութիւն քնէ փեսային և հարսին, և ապա գնան յեկեղեցին, և առանց ձեռնադրութեան՝ հարսը փեսային տունը չի պիտի գայ:— Եթէ պսակ գնալու և գալու ժամանակը և թէ այլ ժամանակ թագուորին կամ կնքահօրը ձեռքը ամենեւին բան չի պիտի բլնայ, ո՛չ թուր, ո՛չ դանակ, ո՛չ ծուռ, ո՛չ խաչ, ո՛չ սէյֆնիկ և ո՛չ այլ ինչ:— Հարսին հետ մէկ մեծ կին երթայ հարսնատուր, և հարսնախապար ամենեւին չբլնայ:— Թէ հարսնատ գնալու և գալու ժամանակը՝ թագուորին առաջը թէխմախ կամ գիւլէշ բռնել և կամ այլ այսպիսի ինչ ամենեւին չբ կայ, և թագուորը սազով անէ տուն ժուռ ածել և խօնչայ հանել չբ կայ ամենեւին:— Կեսուրը հարսին խլան դանդն դուրս պիտի չհանէ և մահկլէին մէջ գլխուն չի պիտի ցըկէ, այլ իւր տանը մէջ:— Դուրսը՝ մահկլէն թագուորը սրա հանել և

Գաւառացի հարս ու կեսուր

հաւի կամ այլ անասունի գլուխ զարնել չըլնայ ամենեւին, — իկնա փայլ և չիշխող ամենեւին չը կայ. և Հայոց տղայքը ամենեւին այլազգ հեռաւորին Հայոց հարանիքը չի պիտի ուանին, — Պատկր բր. կամ գիշերանց և կամ ճաշու ժամուն քլնայ և գշ. առաւօտը պատկր վերացուի, և մինչեւ յերեկոյ մարդ չը ծայ հարանեաւնք, և ճէհէզը հարսը հետ տանի, և ճէհէզ տեսնել չը կայ։— Դարձ գնացող հարսը 20 օրէն աւելի չի պիտի ծայ մարանցը, այլ 20 օրէն յետոյ անպատճառ պիտի դայ կեսրանցը տեսնը։— Իսլոր Օսմալի մէջ որքան որ դերիի տերդանք կան, Հայոց ազգին այն դերիի օրերը բազմութիւնով գնալը արդիլմամբ արդիլուած է։— Նոյնպես և արդիլմամբ արդիլուած է Հայոց ազգին պար խաղալը, թէ՛ ներսը գիւղին մէջ և թէ տանը մէջ և թէ դուրսը, թէ Բարեկենդանին և թէ յայլ օր. բայց թէ հարսանեաց մէջ կամիցին խաղալ, այր և կին զատ զատ՝ ի միասին բնաւ խաղալու չրտման չը կայ, այլ այր մարդը չոկ մէկ տան մը մէջ պարտի խաղալ, և կին մարդը չոկ մէկ ուրիշ տան մը մէջ. և այր մարդը ո՛վ ոք և իցէ՝ կանանց խաղալը չի պիտի տեսնէ։— վերջապէս բիւթիւն բիւթիւնէ արդիլմամբ արդիլուած է ժամին դասերը կինող աստիճանաւոր կամ առանց աստիճանի եղող մեծ և փոքր սիրացուներուն թէ հարսնեաւն մէջ և թէ դուրսը պար խաղալը, զուռնայ կամ ուիկ չալելը և խաղ կանչելը։

Համայն Օսմալի գիւղորէից Նորապէս սահմանեալ բարեկարգութեան օգտաւէտ եւ պատուիրանական կանոնները, ի Կարնոյ Արժանապատիւ Առաջնորդ Տէառն ԿԱՐԱՊԵՏԻ ասաբելազարի Ս. Աք.եպսէ կանոնեալ եւ առ մեզ հասեալ եւ մեր սահ. զգուշութեամբ ընկալեալ։

Ի 1822 ամի Տան.

Ն. Ծ. ՅՕՀՆՆՍ.

Փետրվ.ի Ա.

Աբք. եպս. Կարմիր վանից

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Նուպարեանց գերդաստանէ սերած է Հայաստանէն Հայրենին Սահ. Կաթողիկոսութենէն հաբատարմարու թիւններ կրելուն՝ քաշուելուց եգիպտոս և եղաւ խորհրդականն ու բարեկամը Մէհմէտ Ալիի։ Ջաւահիրեբը մեծցուց իր նոր սրդեգրած Հայրենիքին համար սիրով և անձնուիրութեամբ։ Նուպար Պէյ կրասեր եղբօրը հետ կը զրկուի Սուէզ (Թրանսա) ուր փայլուն կրթութիւն մը կ'առանայ։ Այդ կրթարանն ուրկէ եկլազներէն շատեր ա՛յնքան նշանաւոր հանդիսացան արուեստի, գիտութեանց, բանակի և իրաւաբանութեան մէջ, աչքի կը զարնէր այն առնն իր անկախութեան ոգիով և ազատական թափչքով։ Վէհ զգացմունքներու մթնոլորտը որով շրջապատուած է Նուպար իր պատանութեան օրերուն՝ հզօրապէս ազդած է բնաւորելու համար բազմոցնեքն ա՛յն յատկութեանց որոնք բնաւորին էին իր մէջ, և տուած՝ եւանգը

պաշտպանելու բոլոր օգտակար գործերը, բոլոր մտաւորական յաղթանակներ եւ. Բազաքակրթութեան։ Իսլէժն կլլելուն պէս՝ մտաւ Մէհմէտ Ալիի ծառայութեան մէջ, նաև իր թարգման Իպրահիմի, և չմուտ ատեն լեզուաց՝ ձեռնհասորէն վարեց այլ և այլ պաշտօններ, մանաւանդ իրեն վստահուած բանակցութիւններ։ Յիշատակենք գէպք մը միայն որ ցայտուն ապացոյց մըն է մեր քաղաքին և այն չերմ վերաբերման զոր Իպրահիմ կը տածէր անոր հանդէպ։ 1846ին այս իշխանը Փարիզ գնաց և Լուի-Ֆիլիփ Թագաւորէն կրցաւ ստանալ տեսակցութիւն մը ուր կարեւոր խնդիրներ պիտի կարգադրուէին։ Իշխանը փափաքեցաւ որ Նուպար՝ ալ ներկայ գտնուի։ Սրտաբուխ գործոց նախապատրաստութիւնը կիզոյ առաջարկութիւն կ'բնէ անոր տարիքին համար որ 21 էր գնուց։ Իպրահիմ կը պնդէ իր որոշմանը վրայ։ «Ջաւահս կը նկատեմ թագմանս, պէտք է որ անպատճառ հետս առնեմ զինք»։ Նախատրրք գոհացում կուտայ եգիպտացի իշխանին փափաքին և տեսակցութիւնը տեղի կ'ունենայ։ Լ. Ֆիլիփ հիացած երիտասարդ Հայուն խելացութեանը վրայ՝ հետ մաքսմօրէն կը խօսի և պատուոյ Լէգէոն կը շնորհէ անոր։—Ապագա և Սայիտ կը շնորհէ անոր։—Ապագա և Սայիտ փաշաներու օրով, Նուպար կը կատարէ խիստ կարեւոր բանակցութիւններ Ներքին և արտաքին խնդիրներու մասին՝ թէ՛ Եգիպտոս և թէ արտասահման։ Բուրգերու աշխարհն անո՛ր կը պարտի տեղծումը երկաթուղիներուն որոնց չաջորդաբար կ'բլլայ հոգատար և բնդ։ անօրէնն։ Եգրայրն ալ, Ատաքէլ Պէյ ուրիշ առպարէզի մը կը հետեւի։ Սուտանի կառավարիչ նշանակուելով՝ աչքառու կը հանդիսանայ իր հրամատարութեանը մէջ, շնորհիւ իր կորովին և հաշտարար ոգւոյն։ Դժուարին պաշտօն մըն էր այդ։ առաջին անգամ էր որ Արեւելքի մէջ կ'երեւէր այդքան բարձր պաշտօնի տէր քրիստոնեայ մը՝ զոր մահը զդեցնց քանի մը տարի առաջ, խլելով Եգիպտոսն անձնուէր և խոհական պարծիչ մը, Նուպարեն ալ եղբայր մը որ իր բոլոր սէրը կը գրաւէր։— Նուպարի անունը կապուած է իրականացած կամ իրականութեան ճամբուն մէջ եղող եգիպտական բոլոր յառաջդիմութեանց։ Անիկա դիւանագէտ, վարչապետ և հանրօգուտ շինութեանց նախարար է ի տարկին։ Ինչ դիւրութեամբ որ կը

Nubar Bey, conseiller intime de S. A. le v ce-ro d'Egypte
(Cliché «Illustration»)

յղանայ ծրագիրը մը՝ այնպէս ալ գործագրութեան կը դնէ զայն։ Մին է այն հաղուագիւտ անձերէն որոնց մօտ սրտի յատկութիւնը երբեք չեն մղեր ղիջանելու մտքի յատկութեանց՝ որ և է նկատումով։ Մարդ մըն է հինօրէնք ուղղամտութեամբ, անհաշտ թշնամի խարդաւանանքի՝ որ կղմէն որ ալ գայ ան, իր անձնական նկատումներուն վրայ ծածանել տալով մեծութիւնն ու բարգաւաճումը որդեգրած պաշտելի իր հայրենիքին։ Ֆրանսան ալ սիրելի է իրեն, որովհետեւ բազմաթիւ բարեկամներ ունի հոն և հո՛նկէ սաւցած է իր վարմունքին կանոնը եղող սկզբունքները, ինչ որ չարգիլեր իրեն՝ հիանալու նաև այն ազատ հաստատութեանց վրայ որոնք անգլիոյ զօրութիւնը կը կազմեն։ Իր ճաշակները պարզ են. պատուանշաններ ունի եւրոպայի բոլոր վեհապետներէն. սակայն այդ բազձալի ժապաւէնները հազուագիւտ կերպով իր լամբակը կը զարդարեն։ Սուլթան Ազիզ, Եգիպտոս բնակութեանը միջոցին, մատուցած թանկագին ծառայութեանցն ի վարձ՝ Փաշա տիտղոսը շնորհեց անոր։ Բրիտանիայի մէջ բնծայուած այս բարձր պատիւը տարուած յաղթանակ մըն է միանգամայն իսլամական նախապաշարմանց վրայ, նաև յարգանք մը՝ արժանիքին և անշահախնդիր անձնուիրութեան մատուցուած։ ՄԱՒԻ («Illustration»ի ամենաճիգ թիւէ մը)։

Հայր Նուպար Փաշա

* * * Իր յարգուցիչ նօթի վերոյիշեալ տողերուն, աւելցնենք հետեւեալները։ — Նուպար Փաշա էր որ 1862ին եգիպտական Ա. փոխարքութիւնը յաջողցուց տարի մը վերջ վարել բանակցութիւնները Սուէզի Ջրանցքին բացման մասին, Պոլիս ու Փարիզ ճամբորդելով։ 87ին կրկին ուղեւորեցաւ Պոլիս և խոխիմ՝ան ու պետական կնճիռներ յաջողապէս հարթեց։ Հակառակ մեծ խոչերու բախումին, Եգիպտոսի մէջ ուր ուրեմն կազմից անկախ և խառն դատարաններ որոնք ա՛նքան բարերար գեր մը կատարած են իրաւագործ բնիկներու համար, 1878ին նախարարապետ անուանուեցաւ և մեծ հոգ տարաւ երկրին ժողովրդեան բարօրութեանը։ «Ֆելլահին Հայրիկը» կոչուելով իրաւամբ։ 41/2 տարուան պաշտօնէ հեռացումէ մը ետք՝ 1883ին նորէն նախարարապետ կարգուեցաւ և սրտ. գործոց նախարար, երբ Եգիպտոս մտած էր արդէն անգլ. թեւարկութեան տակ։ 1889ին հրաժարեցաւ և անկէ ետքն ալ վարեց նախա-

բարապետի պաշտօն, խոխիմն բացակայութեանն ալ՝ խնամակալ Եգիպտոսի։ 94ին վերջին անգամ քալլալով քաշուեցաւ քաղ. ասպարէզէն, մեկուսանալով փարիզ։ 95–96ի Հայկական Ջարդերուն հետեւանօք Տրն ապաստանող Հայ գաղթականաց համար տուն բացաւ և պահպանեց զանոնք, կարող ուսանողներու ալ անպակաս ընելով իր աջակցութիւնը։ Բազմաթիւ ազգակիցներ պաշտօնի մատած և դիրք շինած են յԵգիպտոս՝ իրեն շնորհիւ։ Նախանձախնդիր որ Հայ Ազգին փառաւոր անցեալը ճանչցուի եւրոպացիներէ, իր ծախքով պատրաստել ու տպել տուաւ վիքթոր Լանկլուայի հոյակապ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ, նաև Ալիշանի ՍԻՈՒՆԻԱՆԸ, երկուքն ալ ֆրանսերէն։ 1899 Նոյեմբ. սկիզբը կնքեց մահկանացուն, 74 տարու, փարիզի մէջ՝ սրտի մարմինն Աղէքսանդրիա փոխադրուելով, մեծահանդէս ամփոփուեցաւ եկեղեցւոյն պարտէզը։

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Միութիւն.— 1917ին կազմուած՝ մասնակցութեամբ քաղ. բոլոր հոսանքներուն, որոնցմէ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն ու Ս. Ի. Ընդհակառակ ապա քաշուած քլլալով՝ ներկայիս կը մնան Ազգ. Ժամկավարք, Վեր. Ընդհակառակ, Հայ Բարեգործական, Բողոք. և Լուսաւորչ. Եկեղեցիները, նախկինէն աւելի տակաւ վիճակի մէջ։ —Նպատակ. Ազգ. Դատն առաջնորդել յԱմերիկա, նոյսկզբունքով կազմուած Միութեանց գլուխ տալ և վերադարձի ու վերաշինութեան բոլոր ձեռնարկները քաջալերել։

Ամերիկահայ Կրթ. Ընկ.— 1906ին հիմնուած՝ կ. Ք. Փուշմանեանի նախաձեռնութեամբ։ —Նպատակ. Զանազան ազգայիններէ հանգանակեալ հիմնագրամով օժանդակել կարօտ ուսանողներու՝ փոխատուութիւն անուան տակ, երկտեղ աշակերտութիւնը մղելով դէպ ի բարձրագոյն ուսում և ինքնօգնութեան գիտակցութիւն։

Հայ Ազգ. Կարմիր Խաչ.— 1915ին ծագում առած և 3 տարի վերջ ծաւալած։ Ունի 40է աւելի մասնաճիւղ այլեւայլ քաղաքներ, կեդրոնը գտնուելով Ուէս Հօթըքի վարչութեան դիւանը կը կազմեն բժ չկոչհի Տիկ. Լուսի Կիւլէկեան (ատենապետ), Տիկ. Արուսեակ Ձէրուհեան (ատենադպիր) և Թովմաս Համաքեան (գանձապահ)։

Հ. Ը. Փ Կարմիր Խաչ. Նոյն նպատակով կազմուած անջատ մարմին՝ որ գնահատելի ծառայութիւններ մատուցած է։ Հիմա բանակցութիւններ կը կատարուին՝ երկուքն ի մի ձուլելու համար։

Ճարտարագիտաց Միութիւն.— 1919–20ի վարչութիւնը կը կազմեն Ա. Լուսեան (ատենապետ՝ ֆիլատելֆիա), Զ. Թէնեքէճեան (ատենադպիր՝ Նիւ–Յորք) և Ե. Գարեգին (գանձապահ, անդ)։ —Նպատակ. Մասնակից Հայաստանի վերաշինութեան գործին և ճարտարարուեստներու զարգացման, յարաբերութիւն Հայ կառավարութեան ներկայացուցչութեան հետ՝ գործ տալու համար ի մասնաւորի Հողագործութեան, ճանապարհներու մշակման մասին եղած կամ ըլլալիք բոլոր չանքերուն հա-

Հայ Աւետարանական Միութիւն.— 1902ին կազմուած՝ կրօն. և յարանուանական նպատակներով։ Գործադիր մարմին վեր. Մ. Դալայճեան և Բ. Լեւոնեան (նախագահ և դեր Նիկ.), վեր. Վ. Նազարեան (քարտուղար), Յ. Թէլիգեան (գանձապահ) և Տ. Տաճեան (խորհրդական)։

Ուսանող. Միութիւն.— 1908ին կազմուած, նպատակով մասնաճիւղեր ունենալ քաղաքներու մէջ։ —Նպատակ. Ամերիկահայ ուսանողութիւնը շահագրգռել և անոնց օժանդակել նիւթապէս ու բարոյապէս։

Հայ Ուղղափառ Օրիորդաց Միութիւն.— Նպատակ. Ամերիկա ծնած ու մեծցած նոր սերունդը փրկել օտարացումէ, անոր սորվեցնելով մայրենի լեզու, պատմութիւն ու քրիստոնէութիւն։

Հայ Տիկնանց Ողբախնամ.— Կազմուած՝ բնդ Տէրտէրեան Բարեգործականին։ —Նպատակ. Մղում տալ որդեղրութեան գործին, Տայկական և ամերիկեան շրջանակներու մէջ։

Հայուհեաց Ազգասիրաբ Ընկ.— Կազմուած ի Պօսթըն։ —Նպատակ. Հայ բնտանիքներու բարոյապէս սատարել՝ զերծ պահելու համար զանոնք միջավայրի դժուարութիւններէ ու վտանգներէ, նիւթապէս ալ օգնել հին ու նոր գաղթականի կարօտեալոց։

Հ. Բ. Ը. Միութիւն.— Ամէնէն շատ տարածուածք, Մ. Նահանգց մէջ ունենալով 4 շրջանակ և 100ի չափ մասնաճիւղ։ Պօսթըն է կեդրոնի շրջ. Յանձնաժողովը որ միշտ յարաբերութեան մէջ է Թահրիզի կեդր. վարչութեան հետ։ Հ. Բ. Ը. Մ. հերու հայ կարօտեալոց ուղարկած է 170 հազար տոլար։

Բժշկ. Միութիւն.— Նպատակ. Ներկայիս բժշկական առաքելութիւն մը ճամբայ հանել դէպ Հայաստան ու Կիլիկիա։ Անդամագիր՝ Տքթ. Յակոբեանէս Մովիկեան։

*** Առանցմէ զատ կան բազմաթիւ միութիւններ, որոնք ալ վերաշինութեան և կրթութեան գործերուն նուիրուած, անզուսպ ուրախ ունենալով ժամ առաջ հայրենիք վերադառնալու և իրենց օճախը շէնցնելու։ Այս նպատակաւ 36 միութիւններ կան մէկ՛յն Պօսթընի մէջ, առանց հաշուելու մէկ հայաշատ քաղաքներու միութիւններու։ —Բազկուսակցութեանց մէջ զօրաւորագոյնն է Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝ շուրջ 6000 բնակիներով. վերջը կու գայ Ռամկավարներուն՝ 3000 բնակիներով։ Վեր. Հնչ. Ազատեան-Ազգայնական կուսակցութիւնը 2500 բնակեր կը հաշուէ իր մէջ։ Իսկ Ս. Դ. Հնչակեանը երկուքի բաժնուած են, «Յառաջականը» և «Բողոքական», երկուքին գումարը՝ 1500 հոգի։ —Ամէնէն ալ ունին իրենց օրգաններ, գործիչներն ու ակումբներ։ Կեդրոնները կը գտնուին Պօսթըն, բայց ի Ս. Դ. Հնչակեանէն որ Շիքագոյ է։

Թերթեր.— Ազգ, 1907 Ապրիլին Ս. Պարթեւեանի խմբագրութեամբ սկսուած շաբաթաթերթ, իրը օրգան Հ. Ա. Ը. կուսակցութեան, իսկ 1919էն ի վեր օրաթերթ, հրատարակուելով պատասխանատու մարմինի մը խմբագրութեամբ ի Պօսթըն։

Ասպարէզ, 1908ին սկսուած շաբաթաթերթ՝ հրատարակչական մարմինի մը կողմէ, «խմբագրուելով Հ. Յ. Դ. կուսակցութեան ուղղութեան համաձայն» ի Ֆրեզնօ։

Արդարութեան Ձայն, 1919 Մայիսին սկսուած շաբաթաթերթ Ս. Դ. Հ.ի բաղքաղ հատուածին կողմէ, նոյն կուսակցութեան հիմնական հայեցակէտը պահելով։

Արօր, 1919ի աշնան սկսուած կիսաշաբաթաթերթ վեր. Հնչակեանց։

Բուժակ, 1916ին սկսուած բժշկ. և առողջապահական ամսաթերթ, հիմնադիր Տքթ. Աբշակ Տէր Մարկոսեան։

Երիտասարդ Հայաստան, 1903ին սկսուած կիսաշաբաթաթերթ, Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան, ի Շիքագօ։

Կոչնակ, 1901ին ի Նիւ-Եորք սկսուած շաբաթաթերթ, հիմնադիր Հ. Ալէն՝ որմէ յետոյ խմբագրութեան կը կոչուի վեր. Խ. Պէնիէեան։

Կռունկ, 1920ին ի Ֆիլատէլֆիա սկսուած շաբաթաթերթ։

Հայրենիք, 1899ին իրր շաբաթաթերթ սկսուած, 12 տարի վերջ երկօրեայի վերածուած և 1915էն ասդին իրր օրաթերթ շարունակուող օրգան Հ. Յ. Դ. կուսակցութեան, Անդրանիկ խմբագիր Թ. Զարշաֆեանի։

Յուսարար, 1914ին սկսուած շաբաթաթերթ, օրգան Հ. Բ. Ը. Մ.ի։

Նոր Կեանք-Սիսուան, առաջինը հանդ. Հ. Լիկինեանի, իսկ երկրորդը Բրօֆ. Մ. Մինասեանի կողմէ հիմնուած, այժմ մէկտեղել կիսաշաբաթաթերթ Ազդ. Ռամկավար կուսակցութեան ի Տէթրոյթ։

Պահակ, 1911ին փրովիտենս սկսուած շաբաթաթերթ՝ որ Պօսթըն փոխադրուելով՝ կիսաշաբաթաթերթի և ապա երկօրեայի կը վերածուի, օրգան վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան։

Վերածնութիւն, 1918ին Մոսկուայ Դեմոկրատ Հնչ. կուսակցութեան Պօսթընի մասնաճիւղին կողմէ սկսուած ամսաթերթ։

Տեղեկագիր, 8 Յլս. 1920ին ի Նիւ Եորք սկսուած պարբերական «Հայ Ճարտարագէտներու Միութեան»։

Փիւնիկ, 1918ին Ամերիկահայ Հրատարակչական Ընկերութեան կողմէ սկսուած ամսաթերթ։

The New Armenia (Նոր Հայաստան), 1904ին Պօսթըն հիմնուած եւ 3 տարի վերջ Նիւ Եորք փոխադրուած անգլ. ամսաթերթ, խմբագրութեամբ Արշակ Մաշխալեանի, միակ նպատակակէտ ունենալով Հայ Դատը ծանօթացնել օտար բարձր շրջանակներու։

Դադրած թերթեր.— Ազեւտարանին փողը (օտարներու կողմէ հրատարակուած կրօնաթերթ), Բեմ (Թալիճօնեան՝ Պահպետաց եկեղեցւոյն կողմէ հրատարակուած), Եկեղեցի (Հայ Աւետարանականներու կողմէ 2 տարի հրատ.), Եկեղեցիին թերթիկը (Նիւ Եորքի Աւետ. եկեղեցւոյն կողմէ հրատ.), Էջմիածին (1918 Յունվ.ին վարդան ի. վ. Դասպարհանի կողմէ հրատ.), Կիլիկիա (3 տարի հրատարակուելէ վերջ՝ հերու դադրեցաւ), Հայ (Բարեգործականի ամսաթերթ), Շողակաթ (ի Նիւ Եորք Ս. բուծ), Հայ (Բարեգործականի ամսաթերթ), Շողակաթ (ի Նիւ Եորք Ս.

լուսաւորիչ եկեղեցւոյն կողմէ հրատ.), Ջանասէր (1914–19, քնդհատումներով շարունակուած ամսաթերթ՝ Դալիֆօռնիոյ Հայ Երիտասարդ Ջանից Ընկերութեան կողմէ հիմնուած), Տաւրոս (Թարգէն Եպսկ. Կիւլէսէրեանի խմբագրութեամբ տարի մը շարունակուելէ վերջ՝ հերու դադրած ամսաթերթ)։

Պօսթըն ՎԱՀԷ-ՀԱՅԿ

"ԲՈԽՈՕՆ,, Ա.ԿՈՒԱՆԵՐՐ

Այսուհետեւ գրիչ շարժող ոեւէ Հայ իր միտքը շատ չտրուէ՛ քող՝ երբ ուզէ ճարել վէպի կամ վիպակի անանկ նիւթեր որ ըլլային *զգայացունց, աղեխարշ*, եւ զոր շարադրելէն վերջ՝ է՛ն խոհեմ ընթերցողն իսկ փշահաղէր անպատճառ: 1915ի Զուլումը մոռցուց մեզ մեր բոլոր ազանդավէպերուն շարքը, մանաւանդ հիմնութեամբ այդ գանձարանը: «Անգիր Դպրութեան» վիթխարի Մատեան մը ունինք մենք հիմա. աղէտակոծ Հայութեան Բերա՛նն է այն: Հայ վիպագիրը Մեծ Եղեռնէն վերապրող որբերու եւ այրիներու շո՛ւրջ քող դեգերի, սիրելիներեն մէկիկ մէկիկ կորուսած՝ անապատներէն դարձող անուանապէս «օրհոդ» մեր հոյրե՛րը քող փնտռէ ու մտի՛ն ընէ գիրեներ, իրենց խաչի ճանապարհի անատոմ պատմուածքներուն մէջ: Ես կը կարծեմ թէ նոյն իսկ արձակդութիւն պիտի ըլլար գրականութիւն խառնել ատոնց, իրենց պարզութեանը մէջ ատելի՛ տպաւորիչ եւ ա՛յնչափ *նիւերականօրեն ԻՐԱԿԱՆ* որ, յօդորներ —Սխսորի եւ Սպանդի սարսափը չնպրող մեր ազգակիցներէն շատեր— դեռ եւս կը յամառին կրկնել. «Հատուցս չի գար կոր...»: Իր կողմէ բա՛ն չաւելցնել, գրել ա՛յնպէս ինչպէս ենթական կը պատմէ՝ խոտանոզուելով իր յիշատակներուն մէջ, «տէֆոն»ին ուշադիր ըլլալ, երբեմն ջանալ փափկօրէն վեր առնել այն վարագոյրը զոր արհամեալ Հայուհին զանց ընելու ճիգն ունէր՝ ամօթխածութիւնը սպիացուցած վերտին.— Եւ անա կ'ունենանք հարազատ էջեր այն Տաւրոսցիի Պատմութենէն զոր գալիք սերունդին կտակել՝ արդարեւ սրտմտի է հայ գրագէտին:

Վերջերս, Ակիւտար՝ Տիր. Երուանդ Աւագեանի տունը, պատահմամբ հա՛ս մըն ալ լսեցի եղերապատում այդ իրավէպերէն, Տիգրանակերտցիէ մը որ կը կոչուէր *Տիկին ԶԱՊԵԼ ԹՕՓԱԼԵԱՆ*, հաղարիւն երեւելիներէն՝ ճերամի գործարանատէր *ԴԵՂԸԱՐԵԱՆի* դուստր, զարգացեալ, լեզուացի, էճնող, մանկամարդ ու ճնորհալի: Այս յատկութիւններն ունեցող բիւրաւոր Հայուհիներու մէջէն դարձեալ «բախտաւոր» մը կրնանք համարել գիտի, չնայելով որ այս ածականը պիտի խեղդուի զարհուրելի Ողիսականին մէջ սգաւոր տիկնոջ որ ամսուան մը հարս՝ այրիացեր էր յանկարծ եւ խալեր, փորձանքէ փորձանք թաւալգլոր, բայց Սողոմ-Գոմորի կրակներէն աւա՛ղ չէկղին խանձելու: Հրա՛ճ: — Խօսքն իրե՛ն տանի հիմա: ԹԷՕԴԻԿ

... Հայրենիքիս մասին կրնաք շատ բան լսած բլլալ։ Ողջ մնացողներ երէկ զատ զատ իրենց քաշածները պատմելու բլլային՝ նորէն կէսին

կէսը չէր սեպուեր Տքթ. Բէշիտի բրածներուն, այդ զազաններո՛ւ զազանին որ մնծէն մինչեւ պզտիկ՝ ամէնուս բզիկը Հանեց,— Ցունիսին սկսաւ տեղահանութիւնը։ Անկէ 2 ամիս առաջ, 666 երիկմարդ ձերբակալութեան, 40 օր բանտ մնացին, անհնայ ծեծի տակ չգործած մեղքերնին խոստովանեցան, յետոյ աքսորուեցան Մուսուլի Ճամբով, այսինքն 24 ժամ հեռու՝ Ամպար կոչուած գետին եզերքը տարուելնուն Լեռներու մէջ, Տիգրիսի մէկ անցքն էր այդ, ուր բոլորը մէկ խեղդամահ եղան։ Մէջերնին էր ամուսինս... : Ան նոյնհետեւ «սէվդըյաթ»ը սկսաւ. առաջին աքսորուողներն էին այդ բանտարկեալներուն քնանիքներր, դազաեանները, Թըրփանճեանները, Եկեկեանները եւն., վերջն ալ միւսները՝ Թազ Թազ։ Հայրս 200 կարմրուկ ոսկի Համբեց Մինչ Թէչքիլաթի անդամ Շեվգբի եւ Գօմանտան Բիւշիի՝ մէ՛կ շաբթուան պայմանաժամի Համար։ Մեր դրան առջեւ պահակ սպասեց միշտ, և որոշեալ օր արշալոյսին Ճամբայ Հանուեցանք։ Բազաքը պարապապատ բլլալուն՝ ունի 4 դուռ. Մէջերնին դուռն անցանք, մենք առջի կարաւաններուն պէս։ Կէս օր եղած էր, երբ կեցուցին կառքերնիս։ Ամբողջ խումբը 333 հոգի էր, 36ը միայն էրիկմարդ։ Խուզարկութեան յաջորդեց կողոպուտը ժանտարմաներու, ձեռամբ, այրերէն՝ դրամ, ժամացոյց ու շղթայ, իսկ կիներէն՝ գոհարեղէն և զարդասկիներ։ Կառք չեծանք Նորէն. Ճամբան հանդիպեցանք անօթի և գրեթէ մերկ կիներու՝ ծառերու տակ կծիկ դարձած. Էրզրումէն ու Պիթլիսէն էին քշուելու։ Ճամբորդեցինք գիշեր ցորեկ առանց դադարի, մինչեւ որ Հասանք Մէբրին, 16 տարու Սուրէն եղբայրս թեբեւս տա՛սը տեղ վար առնի կառքէն՝ սպաննելու Համար. ամէն անգամուն ալ կաշառք տուինք, ազաչեցինք, պաղատեցանք, առինք ձեռքնուն։ Թացինք լեցուեցանք Հայ կաթոլիկներու ժամը որ պարապ էր. Հոգ մնացինք շաբաթ մը, Հսկողութեան տակ։ Նորէն Ճամբայ, այս անգամ Նիսիպինի ուղղութեամբ։ Մեր շաբքերէն Հեզհեզ պակսողներ եղան, սովը բաբար պզտիկներ՝ գիշերանց դողցուած, բայց ա՛ր տարուած, ինչ եղած, մէ՛կը չէր գիտեր, ոչ ալ կրնայինք Հարցնել։ Կային որ կու լային գաղտուկ, կային որ կ'աղօթէին։ Ցայտնի էր թէ ա՛լ Հեռու չէինք աքաափի ժամէն։ Հասանք քիւրտ գիւղ մը. գիշերեցինք Հոն և առտուն Ճամբայ ելանք 6 ժամ անընդհատ Ճամբորդելէ ետք՝ յանկարծ կեցուցին կառքերնիս անապատին մէջտեղ. «չէթէ»ներ երեւցան որոնք զինք կառքերնիս անապատին մէջտեղ. «չէթէ»ներ երեւցան որոնք զինք

Տիգրանակերտի եղեռնէն վերապրող երկու քոյրեր, Դեղերաեանց ծանօթ ընտանիքէն

պարպեցին օդին, և անոնց ձայներէն՝ Բիւբառեր խուժեցին մեր վրայ։ Ողջ մնալու ո՛չ մէկ յոյս կը մնար այլ ևս, ամէնքս ալ մահուան դողրուն մէջ էինք, երբ երիկմարգիկը բաժնեցին մեզի և 5-5 տանիլ սկսան։ Թէդճ Հայրիկ, իր վերջին խօսքը եղաւ։ «Եթէ Թրքուհիւն առաջարկէն՝ ընդունեցէ՛ք»։ Կարգը եկաւ մանուկներուն, վերջն ալ կիներուն։ — «Ազջիկնե՛ր, մեռէ՛ք, չբլլա՛յ որ ուրանաք Հաւատքիդ» Հեծկլտաց մայրիկս՝ եաեւ դարձած։ Ա՛լ չէի լսեր, ա՛լ չէի տեսներ. խեղճեցածի պէս բան մըն էի. ինչո՞ւ կու լայինն, որո՞ւ կը պօռայինն էովիս տղրկներէն։ Տեսայ մէ՛կ գէմք մըն էր միայն, «չէթէ պաշի» Զէրքէզ Շէյխ Մուս, լսայ ալ անոր սոսկալի հրամանները։ Վերջին խումբերնիս 25 հոգի էր, ամէնքս ալ գրեթէ մէկ տարիք։ Երբ այս թիւը կ'բսեմ, որոշ չեմ գիտեր. կը յիշեմ միայն խել մը գլուխներ՝ մազերնին թափած, մինչեւ չփակներնին ու փէշերնին պատռտուելու վրայ, դիւահար, այլակերպ դիրքերու մէջ...։ Կիսազգեաց որուն քղացքին էի կարեր զարդոսկիներ՝ հանեցին, և ժանտարմա մը թեւէս բռնած կը քաշէր ուժով։ — «Աճքյօրքմ հալինէ, կէ՛լ հագ տինի դապռալ էթ» կրկնեց երկու տեղ, և երբ թաքի երեսին, «չլի՛մաի կէօրիւբսին» ոռնաց՝ ապատակելով դիս։ Գուլպանե՛րս անդամ հաներ էին. տակս կ'զգայի՝ արեւէն տաքցած գետինէն։ Մէ՛կ շապիկ մը կար վրաս՝ երբ ծունկ չոքեցուց դիս ու երեսս նայեցաւ և պահ մը միայ անշարժ։ Տեսածդ՝ «քուռան» ակռաներս էր. կարծե՛ր էր թէ մէջով դուրսով ամրողջովին ոսկի բլլային անոնք։ Երբ խանչէրը հանեց՝ բակելու համար, յուսահատ եղաւ, հագ չբնելով որ լինտա պատռեր էր և արիւն կը վազէր բերնէս...։ Որո՞ւն միտքէն կ'անցներ թէ այդ քանի մը վայրկեանի բերնիս չարչարքը պատճառ պիտի բլլար կեանքիս փրկութեան։ Նոյն պահուն յանկարծ ձիաւոր Զէրքէս մը հասաւ և «որո՞ւն աղջկին ես դուն» հարցուց։ Երբ ազգատոհմիս անունը լսեց, ուրախութիւն մը երեւցաւ դէմքին վրայ։ Մէկդի վանեց դահլճա իր մերկացուցած գաշոյնին հետ և սեւ Զարշաֆ մը տուաւ որ պլլուխիս։ Որո՞ւ կողմէն կու գար, ո՞վ էր այս անծանօթ ազատարարս. Հանելո՛ւկ պարզապէս։ Զգիտեմ ինչո՛ւ սակայն այդ պահուն հոգիս չէր խայտար երթալուն դէպ մեռնելս համար. կատարելապէս անտարբեր էի կեանքիս մասին, մտքը նոր նոր բարեւածծ բլլալուս, թէ սերկլիներս քովս չգանուելնուն։ — «Եթէ իրօք ինծի բարիք ընելու էք ևկեր, խմիններուս մո՛տ տարէք զիս» ձայնեցի Զէրքէսին՝ խելայեղ։ Իրականութիւնը պարզելու անողոք հարկին առջեւ, մարդը գնաց բերել և ցոյց տալ ինձ առարկայ մը որ արիւնլուայ դանակ մըն էր... Մարերը ինկեր եմ մէկէն ի մէկ, երբ սթափեցայ, զգացի որ խոսում էր վրաս գլուխս, ա՛յնչափ ջուր էին թափեր գլուխս ի վար։

... Արեւը քաշուելու վրայ էր։ Բիւբառի կիներ զոհերուն յաթերը ծրար ծրար ուսերնին առած՝ կը հետանային Ջարգավայրէն։ Զէրքէսը ձի հնծցուց դիս և մօտակայ գիւղ մը առնելով՝ յանձնեց Բէհեայինն «Լիմանէթ» մըն էի անոր առնչ։ Չեն գտայ մեր խումբէն Օր. Մարիամը

զոր Բէհեան ողջ պահած էր, իր տղուն կնութեան առնելու համար։ Այդ աղջիկէն լսեցի զարհուրելի բաներ զոր պիտի չմոռնամ մինչեւ կեանքիս վերջը։ Ցետոյ տեսայ հօրս հագուստներն ու կօշիկները Բիւբառու վրայ։ — Սովորութիւն կար տանիքը պատկելու. իրիկուան երբ հոն բարձրացանք, Մարիամ ցոյց տուաւ ինձ քարայրի պէս տեղ մը որուն վերեւ ցից մը կար դրօշակով։ Հոդ նետուեր էին մորթուողները։ Դիակներուն մէջ կան եղեր ողջ վիրաւորներ ալ որոնց՝ չուանով հաց ու ջուր կ'ղրկեցնեն եղեր գթասիրտ ! գիւղացիները։ Այդ քարայրէ՛ն էր որ վեր էր հանուեր յղի կին մը՝ Անոնա, Աճէմեան Պօղոսի աղջիկը որ Բիւբառ մը տուն բերուելով կը դարմանուէր և որ բնակերուհիս պատմեր էր այդ վիրապին մէջ իր քաշածները։ դիակներուն տակէն սողսկելով դուրս էր եկեր և մութ, խոնաւութենէ քրտնած պատերուն էր քար ձեւ քր, որպէս զի ծարաւն անցուներ։ Լսեցի ասոնք ամբողջ ու քունս թռաւ։ Յաջորդ օր, ինձ յանձնուեցան յաթեր՝ արեան բիծերով։ Պէտք էի լուսալ չորցնել զանոնք և էֆէնտիս համար շապիկի վերածել։ Ինչ սիրտով ... ։ Օրերը կ'անցնէին, և «էմանէթ»ը վերցնող չի կար մէջտեղէն։ Այս պարագան առիթ մը եր որ տունին մեծ Մէրսին երթայ՝ հագուստ բերելու և տղուն հնիքեան՝ կատարելու. Ականջս հասաւ որ ե՛ս էի ենթախան։ Այդչափ պատուհասներէ անցնելէ վերջ, կամքի կորովս ուելլը զօրացած՝ բմբռնատցայ ու նոյն իսկ գադրեցայ անունդ առնելէ, մինչեւ այն օրը որ նոր ձիաւոր մը հասաւ տուն եւ սպէս արտայայտուեցաւ ինձ. «Պէյբրխան զտուէ Հասան Պէյ — քու «Հօրդ լաւ բարեկամը— ամարանոց գացած է Մէրսին և քեզ կ'ուզէ. «նոր Զարշաֆ ալ բերած եմ հետս։ Պէյլին ծառան աչս հո՛ս է. պատրաստուէ՛. Հասան Պէ՛յն էր որ ուզեց ամէնքդ ալ ազատել և շատ ցաւ «զգաց որ մէկ հոգի միայն իր ձեռքէ հասաւ»։ Հանելուկը լուծուած էր։ Ուրախութիւնս անսովոր ոչինչ ունէր նորէն, քանի որ միմակ պիտի ապրէի աշխարհի վրայ։ Աչս թէ ի՛նչ լսեցի պատուհասներէ Բէհեային կնոջը բերնով, երբ ձիս հեծնելու կը պատրաստուէի. Գանպիկ, չը՛մարու դարէ... (բո՛ղ, ինչո՞ւ կ'երթաս)։ Քաղաքին կէս ժամ մնացած՝ հասանք պարտէզներու մէջ էօշկ մը որ կը պատկանէր տեղւոյն «էշրաֆ»ներէն Շէյխ Ապտիւլ Մութալիպի։ Չո՛ղ էր որ ամարանոց էր եկեր Պէյբրխան զտած։ Իջայ ձիէս, պարտէզին ներս մտայ և Զարշաֆս հանեցի։ «Ակվան»ին մէջ — տեսակ մը վէրանտա— բազմեր կին ժեժտուղներէ «սքնսայ»ին՝ շատրուանին գիմաց։ Ճանկարծ նշմարեցի ոտքերը բպիկ եօթը տարու աղջիկ մը որ աման մը ձեռքը՝ ջուր առնելու վրայ էր տեազատնէն։ Գուլպ, անխնամ մազեր ունէր և թափթփած վրայ-գլուխ մը։ Ան էր, Սանդուխտս էր, անուշիկ քուրիկս... և մոռնալով բարեւել այն չարգալիր արարողութիւնը զոր Շամրան սորվեցուցեր էր ինձ ուղեկից, վազեցի քրոջս վրայ։ Պլլուեցանք և արցունքներով թրջեցինք զիրար։ Ապշահար կը դիտէին զմեզ։ Շէյխը կ'բսէր. «Բու ինչդ է»։ — «Մ՛յրս»։

—«Մէ՛կ Տօրմէ մօրմէ»։ —«Հրամմե՛ր էք, մեցիմ ձեզի պէս չեցիմ...»։ Ու տեսնելու բան էր կեպարանքը քթան մօրուօք կրօնաւորին որ բազկաստ-բած՝ երկինք կը նայէր գոչելով «Եա՛ Բապպի... մեցիմ կը բաժնեցիմ, Դո՛ւն կը միացնես նորէն...»։ —18 օր մնացի Տոդ և հիւրասիրուեցայ պէտք եղածէն աւելի։ Բոլոր ազատած էր իր գերեվիճակէն, մինչ ես Բամազանի «ինքնաբ» խակ — անտովո՛ր երեւոյթ և կատարեալ գայթակղութիւն կանանոցին — ծերուկ բարերարիս հետ կ'քնէի, ո՛չ «օրուճ» ճանչնալով, ոչ ալ հնամազ»։ Այնո՛ւնս միայն Նիյմէթ եղաւ, Սանդուխտին ալ՝ Սաատէթ։— Պատճառներ ունէի չհաւնելու սակայն Շէյխին տղուն՝ նասբր Պէյի քնթացքին։ Միշտ տանձ ու խաղող կը մեծարէր ինձ, արաբերէն դարպասումներ կը շռայլէր, մինչեւ որ սահպուեցայ գանգատիլ Պէյիս որ աղօր մը լուաց և պատրաստուեցաւ Տիգրանակերտ մեկնիլ՝ զմեզ միասին առնելով։ —Ննդաւայրս հասնելուս՝ լացուկոծ էի ամէն օր. Հա՛յ մը չէր մնացած. ամէն դի ամօսնիս, սիրելիներուս ու ծանօթներուս ուրուականները կը տեսնէի. եկեղեցիս կոչնակը լռած էր, տխուճի պէս Սուրբնս ու կորիւնի պէս Նուպարս չի կային քովս, ծնողքիս ձայնը չէ՛ր հնչեր ականջներուս մէջ ու Տաճիկնե՛ր կը բնակէին պալատի պէս տունէնիս։ Ողջ մեռել մըն էի այդ ահագին գերեզմանատան մէջ որ Տիարպէքիր կը կոչուէր։

... Ցուզուներս անկողին ձգեցին զիս վերջապէս։ Մնարիս վերեւ աբձանացած կը տեսնէի շատ անգամ ծերուկը պաշտպանս, որ, նահատակ Տօրս յիշատակին հանդէպ պատկառոտ՝ ա՛յնքան անուշ կը վարուէր հետս, կարծես խռոված խիղճը հանդարտեցնելու համար։— Օրին մէկն ալ հեռագիր մը հասաւ Պօլսէն, թէ զաւակը թոքախտ էր և հայրիկն էր քով կ'ուզէր անպատճառ։ Հէ՛տը պիտի տանէր երկուքս։ Փրկուած էի, քանի որ պիտի հեռանայի այդ անիծեալ քաղաքէն։ Մինչեւ Գօնիա եկանք միասին, տկարացաւ։ Ինք ինաց՝ մէ՛նք եկանք Տոս, կէտիկ փաշային էր Գօնագը։ Գաղտնաբար գացի Պատրիարքը տեսնել և պատմել ամէն բան։ Քանի մը օրէն ա՛ն ալ ուքսորուեցաւ։ Մերկացայ Թրքուհիի տարազէս. քոյրս Օրթաքէօյի որբանոցը տեղաւորուեցաւ, ես ալ աղերդցի բժիշկ Վարժապետեանի տունը։ Սուգի և արցունքի ամիսներ անցուցի, սպասելով այս օրուան։ Բիչ օրէն ճամբորդ եմ քրոջս հետ Ֆիլատելֆիա։ Հո՛ն է միւս քոյրս Աստղիկ, եղբայրս՝ Յովհաննէսն ալ։ Չորսերնի՛ս միայն ողջ՝ մեր ամբողջ գերդաստանէն...։ Աստուծմէ՛ գթած։...

Հերու գուժած էինք յանկարծական մահը մեր ժողովրդական բանաստեղծ ԱՂԵՒՈՒ. ՓԱՆՈՍԵԱՆի, «Հայ յանգի այդ միլիառատէրին՝ որ իր գիրէ հարստութիւնը շռայլեց աննախանձօրէն եւ յաճախ ազգասիրաբար, ի պարծանս Հայ Գրականութեան։ Անգուգական վարպետին յիշատակն արծարծել ուզեցինք վերտին, մեր ընթերցողներուն հրամցնելով յաջորդ էջի անտիպ քերթուածը՝ ծննուած Ց. Ագնաւորեան տպարանի վառվռուն ու գեղանի գրաշարուհւոյն որ նոր նոր հարս գնաց «հայ հարսերու հայրենիքին» Ամերիկա։

ՆՈՒԱՐԴՆ Ո՞Վ Է

Ննջարդ՝ Հայու աղջիկ մըն է,
Լաւ օժտուած բընութենէ.
Աշխատասէր, կայտառ, ժպտուն,
Որ կ'արթընուայ կանուխ առտուն
Եւ իր պատուոյն, պարտքին գիտակ՝
Գործին կ'ուրայ շիտակ։

Գիրուկ ձիւտակ դիմիին վերեւ
Կը շողշողան այգերը սեւ.
Այստեղ ունի բարմ ու զբաղ
Ուր կը բացուին շուշան եւ վարդ.
Շարժուձեւն ալ բաղցր ու իտնարհ՝
Մարդ դիտելի չի յագնիար...

Փորձառութենէ դիզած պաշար,
Մատղաշ աղջիկն է... գրաշար.
Տղայաբանին մէջ օրն ի բուն,
Միտքն ուշադիր, սիրտը տրտմուն,
Խնդալ իսկիլ չի փափաքիր,
Այլ կը շարժ շարունակ... գիր։

Գեղանիատակ բիսիս տղայ՝
Գիրերուն հետ ան կը խաղայ
Նուրբ մատներով, վարպետօրէն...
Որ համաձայն կամքին իրեն՝
Մեծ ու պզտիկ ուղիղ կարգով
Տողեր կազմեն իրարու մով։

Ննջարդն օժտուած բընութենէն՝
Միտուն խելօք աղջիկ մըն է,
Կրնոչական շուքն ու շրնորհ
Կը զարդարեն նոգին անոր.
Եւ կ'աշխատի պարկեշտօրէն,
Միտուած՝ բարի հետեւակներուն։

1919 ԱԼՓԱՍԼԱՆ

ՄԱՆՉԷՍԹՐԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

4 Նոյ. 1914ին երբ Թուրքիա պատերազմ հրատարակեց Դաշնակից պետութեանց դէմ, անգլիաբնակ Թրքահպատակ Հայեր՝ Թշնամի՝ հպատակներու մասին գծուած նոր օրէնքի խստութեանց ենթարկուեցան՝ առեւտրական և այլ տեսակէտներով։ Իրաց այդ վիճակին արագ դարմանելու առաջադրութեամբ, շաբաթ մը վերջ գումարուեցաւ Ազգ. Ընդհ. Ժողով մը՝ ստուարաթիւ մասնակցութեամբ Մանչէսթրի Հայութեան որ հետեւեալ ցանձնաժողովը ընտրեց, անոր յանձնելով յանուն գաղութին գործելու ամէն իրաւասութիւն.— Պ.Պ. Մ. Մանուկեան, Ց. Դամպէրեան, Տ. Իրլիքճեան, Գ. Ֆնտզլեան և Տ. Դալբագճեան։ Ժամանակի քնթացքին, անդամներուն թիւը մինչև 12 բարձրանալով՝ յետոյ պակսեցաւ, և այդ փոփոխութեանց ատեն, բաց ի Դամպէրեանէ — որ միշտ գործօն ու ծնայուն անդամը եղաւ, — գործակցութեան բաժին ունեցան նաև Պ.Պ. Ս. Եալտըզճեան, Մ. Պագրճեան, Լ. Արշաւիր, Ե. Լպէեան, Բ. Խերպէկեան, Տ. Տէօվլէթեան, Մ. Աբապեան, Գ. Յակոբեան և Ա. Քէհեայեան։ Ցանձնաժողովը պաշտօնի վրայ է ցարդ. գործադիր մարմինը կը ներկայացնեն Պ.Պ. Պագրճեան, Դամպէրեան և Քէհեայեան, իսկ Պ.Պ. Ֆնտզլեան և Խերպէկեան՝ խորհրդական։ Ցանձնաժողովն այն ինչ կազմուած՝ փոյթ տարաւ հասարակութեան համակրանքը շահելու, և չնայելով տիրող անտեսական տագնապին, լոկ Հայ ազգայիններէ 460 սթէռլին հաւաքելով՝ յանձնեց տեղւոյն Լօրտ քաղաքապետին, պատերազմի առթիւ կարօտելոց ի նպաստ բացուած հանգանակութեան հիմնադրամին համար, պարագա՛յ մը որ պահեց իր տպաւորիչ հանդամանքը՝ յաչս Բրիտանական Ազգին։ Ջանաց նաև Հայ գաղութը վերծ կացուցանել օրինական դժուարութեանց կապակցին, դիմումներով և հանրագրութեամբ. նոյն իսկ ներկայացաւ Ռուսիոյ՝ Լօնտոնի դեսպանին, որպէս զի Թրքահպատակ ազգայինք ազատ քաղաքացի ճանչցուէին։ Անգլ. մամուլը թէեւ այս հարցով շատ կ'զբաղէր, բայց թերահաւատ էր անոր նպաստաւոր ելքին մասին, ինչ որ չկրկնցուց ընաւ ցանձնաժողովը՝ իր հետապնդած նպատակէն, մինչեւ որ կառավարութիւնը տեղի տալով՝ ARMENIAN անունին տակ 2 Յունվար 1915ին հրատարակեց Արքայական Օրէնք մը, որով՝ Օսմիկանութեան տիրապետութեան մէջ արձանագրութիւն ունեցող Թրքահպատակ Հայեր կը դադրէին Թշնամի տէրութեան հպատակ նկատուելէ։ Կառավարութիւնն ատոնց վկայական տալու իրաւասութիւնը յանձնեց հնդկահայ Գնդ. Կաէկօթի և Պրն. Ց. Դամպէրեանի, առաջինը Լօնտոնի և վերջինը Մանչէսթրի շրջանակներուն համար. իսկ Գնդապետին մահէն վերջ՝ միւսը միակ ներկայացուցիչ 2 քաղաքներուն,— տեսակ մը «Հայ Հիւպատոս»ի դեր՝ զոր կը պահէ ցարդ մանչէսթրաբնակ այս ազգայինն, անհրաժեշտ

կորովով և անձնուրացութեամբ(*)։ Կառավարութեան՝ անգլիաբնակ Հայոց ի նպաստ հռչակած վերոյիշեալ մասնաւոր օրէնքը որքան եղաւ կան յաջողութիւն մը ցանձնաժողովին համար, նոյնքան նշանակելի դէպք մըն է Մանչէսթրի հայ գաղութին տարեգրութեանց մէջ։ Նոյն ցանձնաժողովն էր որ իր գործունէութեան սահմաններն ընդլայնելով՝ յարաբերութեան մտաւ Պ. Նուպարի և այլ քաղաքական ու ազգային մարմնոց հետ, և օրհասն գումարուած զանազան ժողովներու մասնակցեցաւ, միթինկներ սարքեց և գործեց հնարաւոր ամէն միջոցներով՝ Հայ Դատը յաջողութեան ճամբու մը մէջ դնելու անձկանօք։ Լօյտ Ճօրճի՝ Մանչէսթր բրած այցելութենէն օգտուելով, հայոց և գեղազարդ ուղերձ մը մատոյց Նախարարապետին՝ որմէ ստացաւ այն խոստմնալից և զգայացունց պատասխանը որ տեղական և օտար մամուլներու մէջ արձագանգ գտաւ, մեզ համար ա՛յնքան պատուաւոր կերպով։ Նոյնպէս, հակառակ անոր որ հրապարակային կամ քաղաքական որ և է քնդունելութիւն պիտի չընլար Ուիլսընի՝ Մանչէսթր այցելելուն, Պրն. Դամպէրեան պետական անձնաւորութենէն հետ մշակած իր յարաբերութենէն շնորհիւ՝ յաջողեցաւ մասնաւոր արտօնութիւն մը ձեռք բերել և Նախագահին անձամբ ներկայացնել Համիմաստ ուղերձ մը, լաւագոյն խոստումներ ստանալով Արդարութեան այդ մեծ ախոյեանէն։

Մանչէսթրի Հայ ցանձնաժողովը հետատեսելով Հայ Դատին ի սպաս՝ գաղափարատիւռ գործունէութեան ուազ կարեւորութիւնը, նոյն նպատակաւ 5000 սթէռլին հանգանակեց և ի՛ր իսկ վարչութեան տակ Լօնտոնի մէջ «Armenian Bureau»ն բացաւ որուն գործը եղաւ յարաբերութիւ չէզոք երկիրներու Հայ և օտարազգի լրագրաց, ինչպէս եւ Ռէօյթէր հեռագր. վարչութեան հետ, մշանջենապէս իրազեկ դառնալով Հայաստանի և առ հասարակ Թուրքիոյ բոլոր անցուդարձերուն՝

(*) Ծն. 1870ին Սիվրի-Հիսար՝ 78ի մեծ հրդեհին վերջ՝ ընտանեօք գաղթելով Մարզուան, նին. կրթութիւնը հոն կ'ստանայ և 19 տարեկանին կը հրաւիրուի Մարզուան, նին. կրթութիւնը հոն կ'ստանայ և 19 տարեկանին կը հրաւիրուի տարակ «Զեփիւռ» խմորատիպ հանդէսն՝ իբր մրցակից Միսիօնարաց Գօլէճի «Արուսեակ»ին՝ 90ի ընձեացաւարտ «Անահիտ» Գօլէճէն, կ'ընդգրկէ առեւտրասպարէզը, հիմնելով ալիւրի ընկերութիւն մը ի Սամսոն՝ ուր կը կազմակերպէ Ընդ. մանուածիւղը։ Ապա կասկածելի դառնալով յաչս Պուրք կառավարութեան՝ կ'ստիպուի անցնիլ Մանչէսթր և հոն կը հիմնէ առեւտրական տուն մը։ Երբեմնի Քղքակից Թիֆլիսի «Ներ Դար»ի՝ Մէրամ Յակոբեանցամբ։ Հիմնադիր Մանչէսթրի փորրիկ լսարանին որ երկար կեանք չունենար։ Ատենադպիր Ընդհ. Ժողովոյ դիւանին՝ 5 տարի շարունակ, նաև նախաձեռնարկներէն մին Մանչէսթր կազմուած Հ. Բ. Ը. Միութեան մասնաճիւղին։ 1907ին անդամ Ազատ-Ըրմնադիրներ Օթեակին, 7 տարի վերջ ալ լիազօր ձեռնադրուած։ 1915ին ի վեր պաշտօնու նախէն կը գործէ իբրեւ հայկական ներկայացուցիչ Անգլ. Կառավարութեան, անպաշտօն կերպով ալ՝ Հայկական Կառավարութեան կողմէ։

զոր աշխարհի լրագրութեան հաղորդելու համար ո՛չ մէկ առիթ ձեռքէ հանեց։ Բաց ասոնք, Ռեսպան Մարկընթաուի և այլ նշանաւոր անձանց ճառերն ու զանազան առիններ տեղի ունեցող հայանպաստ դէպքերն ու փառատօնախմբերը հաւաքելով՝ լոյս ընծայեց զայնս առանձին գրքոյկով եւ ցրուեց երկսփոխաններու, յայտնի օրագրողներու և հեղինակաւոր

Պրն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
Խնդրատու վարչապետութեան

մարդոց։ Ամերիկեան և անգլիական խորհրդարան ներուն մէջ ատեն ատեն մեր գաղթի շուրջ յուզուած խնդրոց և հարցապնդումներու խօսքը նոյն գրքոյկներն էին արդարեւ։ «Armenian Bureau»ի վերջին հրատարակութիւնն է նայիլ Պէյի յիշատակները, ըլ՝ Հայ եղեռնի առաջապատրաստմամբ գրուագներով և վաւերական փաստերով։ Հայկական տեղեկատու

այդ դիւանին քարտուղարն էր ողբացեալ Արամ Բաֆֆիի, որուն յաջորդեց Արշակ Սաֆրաստեան։ Անմոռանալի պիտի մնան մեր այս երկու հայրենակիցներուն մատուցած ծառայութիւնները։

Մանչէսթրի Հայ Ցանձնաժողովի բոլորած գործունէութեան ակնառու մէկ մասն է նաեւ՝ Մեծ Եղեռնէն վերապրող թշուառ Հայութեան օգտին հանգանակած դրամը, մօտաւորապէս 150,000 սթէրլին։ Պատերազմի սկզբնաւորութեան, երբ տեղւոյն հայ առեւտրականք անձուկ վիճակի մէջ կը գտնուէին գեռ, սուսար թիւով հայ գաղթականներու կովկաս ապաստանած բլլալու լուրն առձագանգ գտաւ Հոն։ Հաւաքուեցաւ իսկոյն 600 սթէրլին և ուղարկուեցաւ պատկան մարմիններու։ Ցանձնաժողովը Մանչէսթրի Լօրտ քաղաքապետին Հովանաւորութեան տակ Հայկական ֆոնտ մը բանալ տուաւ, և բաց ի 8000 սթէրլինէ՝ 17 Ֆակ գործածուած ձորձեզէն փութացուց կարօտեալոց։ Բարբարոսներու մօտ գեռ ևս գերութեան մէջ Հեծող մեր եղերաբախտ որբերուն ազատագրութեան գործին ի սպաս 1500 սթէրլին ժողվեց, «ազգային տուրք» անուան տակ նոր Հանգանակութեան մըն ալ ձեռնամուխ եղաւ զոր յանգեցուց 8000 սթէրլինի, իսկ Կիլիկիոյ և Երեւանի Հայ Բանակին Համար 2000ական սթէրլին։ Ամենամեծ զոհաբերութիւնը զոր Մանչէսթրի հայ գաղութը ցոյց տուած է՝ Ջօր. Անդրանիկի նախաձեռնութեամբ բացուած «ֆոնտ»ին առթիւ եր, այսինքն 50000 սթէրլին որուն վրայ 10000 մըն ալ Լօնտոնի և Ամերիկայի Հայոց կողմէ բարգուած է, մինչ անգլ. կառավարութիւնն ասպետականօրէն կը փութար կրկնել այդ Համագումարը, 120,000 պատկառելի թիւին յանգեցնելով զայն մէկ անգամէն, — առանց Հաշուելու գեռ այն 5000 սթէրլինը զոր նոյն գաղութը տրամադրեր էր սկզբնապէս՝ «բրօքականատի գործին Համար։ Ջօր. Անդրանիկի «ֆոնտ»ին մատակարարութիւնը յանձնուած է Հիմա մասնաւորապէս Ցեղասպանութեամբ։ — Տեղւոյն Հայ Նախամբի մը, Պ. Տէօվլէթեանի ատենապետութեամբ։ — Տեղւոյն Հայ առեւտրական դասակարգէն յիշատակելի է Պ. Մարգօ Պագրճեան որուն առատաձեռնութիւնը գեղեցիկ խթան մը եղած է՝ Հանգանակութեան գործն արդիւնաւորապէս յամրոկ ածելու Համար։

Մաղթելի է որ Մայր-Հայրենիքէն Հեռու՝ ի սփիւռս աշխարհի գանուող ամէն բարեկեցիկ Հայ գաղութ ունենար գիտակցութեան նոյն բարձր ոգին, և ըմբռնելով բոպէին կարեւորութիւնը՝ գառնար բուխերա, Մանչէսթրի Հայոց նման, ի փրկութիւն աղէտակոծ Հայութեան, ի զօրացումն Հայ Բանակին և ի բարգաւաճումն ապրացաւեր Հայաշխարհի։

Ոսկի խօսքեր

❀ Ձգձիմ նկատումներէ երբեմն գերեզմանն են մեծ բաներու և գերագոյն երջանկութեանց։

❀ Եթէ միլիոններէ երբեմն ձանձրոյթ կու տան զանոնք ունեցողներուն, երեւակայութեան խեղթեցնող գինովութիւններ ալ կու տան՝ զանոնք չունեցողներուն։

ԿԻԼԻԿԻԱ.

«Այն ժողովուրդները որոնք ապրելու կամքն ունին՝ չեն մեռնիր»։ Այսիկա շատերու համար խիստ սովորական խօսք մը կը թուի, յաճախ կրկնուած հանդիսաւոր առիթներու, բայց իսկապէս յատկեռնական ճշմարտութեան մը կը փոխուի՝ երբ մօտէն դիտենք ժողովուրդներու կեանքի պատմութիւնը։ Այդ ճշմարտութիւնն ա՛լ աւելի ցայտած եւ անհերքելի կ՚ըլլայ, երբ տողանցին մեր աչքին առջեւէն սա վերջին տարիները, պատերազմի սկզբնաւորութենէն մինչեւ ներկայ օրերը։

Հայ Հանրապետութիւն մը ունինք այսօր, ծնած արիւնէն և կրակէն, որուն ժողովուրդն իր կեանքին էն յուսահատ և լքուն օրերը ապրեցաւ, երեսէն ինկած իր բարեկամներուն և եղբայրակից թշնամիին, հազա՛ր անգամ զօրեղ և անգութ թշնամիին հարուածներուն։ Բայց ապրեցաւ, տակաւին իր վէրքերուն՝ ոտքի ելաւ և մինչեւ այսօր կը շարունակէ կուրծք տալ ամէն դժուարութեան և տառապանքի, որովհետեւ ապրիլ կ՚ուզէ և պիտի ապրի ապահովաբար։

Իսկ ինչքան աւելի անյողդողդ կերպով պիտի մնանք մեր այդ համոզումին վրայ, երբ աչքերնուս առջեւ բերենք Կիլիկիան ու իր ժողովուրդը, անոր պայքարն ու այն վճռակամութիւնն ու կորովը, որովքով պաշտպանեց իր իրաւունքը, ափ մը տեղ չզիջելու համար այն թանկագին հողէն՝ որուն մէջ է Հայուն անցեալն ու ապագան։ Կիլիկեցին պայքարը եղաւ մէկ քանի ճակատի վրայ. անիկա իր իրաւունքներն ուրիշին յափշտակել չտալու համար փարեցաւ զէնքին ու դիւանագիտութեան, եղաւ «օձի պէս խորամանկ, աղաւնիի պէս միամիտ եւ առիւծի պէս քաջ» և այդ կրակի մկրտութիւնը զայն աւելի զօրացուց և բարձրացուց հոգեպէս և ֆիզիքապէս։

Որ մը պատմաբանը հանգամանօրէն և խորապէս պիտի տայ այդ ժողովուրդին պատմութիւնն ու պիտի չափէ անոր խորութիւնը։ Մենք հարեւանցի ակնարկ մը պիտի նետենք միայն այն փուլերուն վրայ, ուրկէ անցաւ Կիլիկիան հարցը։

Կիլիկիան երազեր է մեր ժողովուրդը միշտ և միշտ։ Այդ երկրէն դուրս եղողներն ալ Հայաստանի մը անկախութեան գաղափարին մէջ միշտ պարփակուած տեսեր են նաև Կիլիկիան։ Անձնապէս ես, իբրեւ մին ապրող այն սերունդէն որ անաւ մեր յեղափոխական կուսակցութենէնց շունչով՝ Օսմ. Սահմանադրութեան վաղորդայնին, խանդավառուեր եմ յեղափոխական այն կուսակցութեամբ որ իմ պատանիի երեւակայութենս առջեւ պատկերացեր է՝ իբրեւ այն մարտական կազմակերպութիւնը որ իր քաղաքական մօտաւոր ծրագրին մէջ դրած է այդ հայաշխարհին աղատագրութիւնը։ Անկէ անդամ որ կ՚անդրադառնամ այն «Հայկական պատմութեան» դասերուն զորս կ՚աւանդէր դաղտագողի մեր պատմութեան ուսուցիչը նախակրթարանին մէջ, ականջիս մէջ կը թսան անոր ձայնը. «Հայաստանի անկախութիւնը կործանեցաւ, որովհե-

տեւ ծովերէ հեռու, Արեւմուտքէն հեռու էր»։ Եւ իմ հոգիս մէջ կ՚արձագանգէ այն պատասխանը զոր մեր ուսուցիչը կու տար. «Որ մը եթէ Հայաստան մը կազմուի, առանց ծովի, առանց Կիլիկիայի չի կրնար ապրիլ»։ Եւ այս դատաբարակութիւնը դատարակութիւնն է ամբողջ սերունդի մը, մեր ամբողջ ժողովուրդին, արմատացած անոր հոգիին մէջ, միախառնուած անոր միսին ու ոսկորին։ Ու բնական է որ երբ փորձեր կ՚ըլլան զայն բռնօրէն հաւատզելու թէ իրաւունք չունի այդ հողին վրայ, ան կ՚ընդվզի, կը ծառանայ և կը դնդրէ թաղուիլ այդ հողին մէջ, բայց չի հեռանալ անկէ։

Նորագոյն պատմութիւն մըն ալ ունին այն զոհողութիւնները զոր բերաւ Հայ ժողովուրդը, անգամ մըն ալ հաստատելու համար իրաւունքը։ Սուէտիա, Ուրֆա, Հայկական Լեգէոն, Արաբա, Մարաշ եւ Հաճըն մէյ մէկ հրաշէկ սուրեր են որ կը մնան սրտերուն մէջ անանց որոնք կը փորձեն ստանալ այդ իրաւունքը։ Կիլիկեցին գիտէ պաշտպանել իր պատիւը, կեանքն ու ինչքը. վկա՛յ Սուէտիայի և Ուրֆայի հերոսամարտերը, Հայը գիտէ արիւն թափել՝ անիրաւութեան սիւներըք քայքայելու համար և գիտէ յաղթել. վկա՛յ Հայկական Լեգէոնն ու Արաբան, Արաբաւի այդ փառաւկիրը։ Կիլիկեցին իր արիւնով ներկած է ամէն մէկ թիղն այդ սրբազան հողին և ոսկեայ նորէն կը մնայ իրրեւ յաւիտենական պահակ, լուսատու փարոս Անատոլուի խաւարին մէջ. վկա՛յ Մարաշն ու Հաճընը։

Յոյսի և վհատութեան, յաղթանակի և զոհողութեան օրեր յաջորդեցին իրարու՝ Կիլիկեցիին համար։ Երբեք «ազգերու ինքնորոշման» եւ «Վիլսոնեան 20րդ դարու տանապարհայո»ի սկզբունքներու իրագործման հեռանկարով ոգեւորուած, ան կ՚սպասէր տակաւին, միանալու համար Մայր Հայրենիքին։ Բայց աշխարհիս մէջ, զօրաւորի իրաւանց տիրապետութեան այս կարգերուն մէջ, կարելի էր իրականացնել սկզբունքներ, նոյն իսկ Վիլսոնի բլլար անոնց հեղինակը, եթէ ան իր բանակներէրք չէր տրամադրեր՝ դէպ ի կեանք կոչելու համար զանոնք։ Եւ Կիլիկեցին զգաց առաջամասէս այդ շատ բնական մղումը, սիրտը մնաց կապուած Մայր Երկրին, բայց արտաքնապէս մնաց օբինապահ Հանդէպ նոր սահեցած կարգերուն։ Զինուեցաւ, պատրաստուեցաւ և սպասեց։ Ու իր ծբւած կարգերուն՝ զինուեցաւ, պատրաստուեցաւ և սպասեց։ Ու իր այդ առնական կեցուածքը պատճառ եղաւ իր յաղթանակին։ Այդ յաղթանակը շատերու համար անբմբռնելի է, բայց իրական. իրական՝ անո՛ր համար որ այսօր աւելի քան երբեք Հայուն է Կիլիկիան և Հոն Հայեր միայն կ՚ապրին. իսկ անոնք որ եկած էին խորթ Անատոլուէն՝ միանգամ ընդ միշտ հեռացած են Հոնկէ, այլ եւս չվերադառնալու համար։

Ահա յաղթանակն այն երկու տարուան պայքարին որ կանգ չառաւ երբեք, շատ զոհեր խլեց, բայց որուն իրականացման վրայ ամենեւին չտարակուսեցաւ Կիլիկեցին, անհիւրընկալ անապատներէն վերադարձող այդ ժողովուրդը։

ԵԴՈՒԱՐԴ ՋՈՐՈՒՐԵԱՆ

ՓՇՐՈՒԱԾ ԵՐԱԶ

Ողողուած կոյս արշալոյսէն, որ իր ծիրանի ծովին մէջ աղջամուղջը կը թաղէր, իր կարմիր ալիքներովը դրկելով ամէնի գմբեթը երկնակամարին, ուր աստղերը լուսեղէն աչուընին փակելով կը ցնդէին, պուրակը արթնցաւ։

Թաւ սաղարթները քրաներ էին ցօղի մարգրիտ կայլակներովք՝ որոնք արեւէն ոսկեզէն ճաճանչներու բրուհներէն հրդեհուելով՝ բիւրեղէ զանակներու պէս կը վառէին ոստերուն ու տերեւներուն վրայ, կիսալոյս անկիւններու մէջ ծիածանի պզտիկ աղեղներ կամարելով և յամրօրէն շոգիանալով — լոյս սփռելով հանող չահեր։

Նոր առաւօտ մէջ՝ կեանքը կ'եռուզեռար, հողին վրայ, հողէն վեր ու օդին մէջ։ Պուրակին էն վրդովիչ ոգիները, շաղակրատ կտուցներ, ճիչերու, ճռուողիւններու, զեղգեղանքի կոհակներով կը լեցնէին օդը, անհուն զիւզակներով թռչտելով ոստէ-ոստ, իջնելով գետին, բարձրանալով ծառերու կատարը, զիրար հալածելով, կոցահարելով, սիրուբառելով, շէն, զուարթ, կայտառ, անվիշտ ու ոստոստուն։

Աստն-յաստն, կ'իջնէին պուրակը եզերող ափունքը, լուացուելու ջինջ ջուրին եզերովի փռուած վէմվէտուն արծաթ ալիքներուն մէջ, որոնք զուլալ ճողփիւններով կը լիզէին մաքուր աւազը։ Ինչ հեշտանքով, թեւերնին տարածած կը թաղուէին ջուրին մէջ, կը գլտորուէին, կը քթուքաէին, կը թափահարէին զունագեղ փետուրներով հովահար շինուած թեւերնին, զուարթ, կայտուն ճիչեր արձակելով, ջուրէն ձիւնափայլ պղպջակներ յարուցանելով։ Աւազանէ ելլող մաքուր մանրանկարչական կարապներու պէս, կաղդուրուած, ոգեւոր, կը թռչկոտէին ամէն ո՛ւր որ իրենց թռչնամիտ հետաքրքրութիւնը մղէր։

Կոյս բնութեան արեւագեղ ծոցին մէջ, կոյս այս ոլիներէն կեանքը կ'քմպէին իր բոլոր հեշտանքով, վայելքով ու անուշ արբեցութիւններով։

Նոր թեւ առած մատղաշ արու գեղձան մը, որ բոյնէն իջնելէն իվեր մեծ հրճուանք կը զգար թեթեւ մարմինը օդին մէջ օրրելէն, ոգեւոր թռչչքներով կը ճախրէր, միշտ նոր բարձրութիւններու խիզախելով։ Բոյնի նեղ բանտէն ետքը, ազատ միջոցին անկաշկանդ հակադրութիւնը՝ զգլխիչ զգայութիւն մը կ'առթէր իր նորաթռիչ էութեան, որ կեանքի հաճոյքներուն գիտակցութեանը կ'արթննար։

Այդ առաւօտ, սուր զգայութիւն մը կ'տազնուեր իր մարմինը։ Երակներուն մէջ կը զգար արիւնին խլրտիլը՝ անծանօթ ցանկութեան մը դրդումով։ Խաւիչ հեշտանք մը կը սողսկէր իր կոյս էութեան մէջ։ Արթննալուն, վարդենիի ոստին վրայ, իրեն քնկեր մըն էր գտեր, սիրուն էգ մը, որուն փետուրներուն դպչելուն՝ մարմինը խաղաղ էր՝ վրդովիչ դիմադրութիւն մը տալով երևակներուն։ Կտուցովը քնկերին կատարն էր շոյեր։ Զգացեր էր որ՝ աւելի՛ մօտենալով՝ աւելի՛ լայնցեր էր իր մէջ

հաճոյքի հոսանքը, որ հրդեհի մը պէս բռնկած՝ կ'այրէր զինքը։ Կացեր էր անոր բերանը։ ԵՒ անոր լեզուն իր լեզուին հանդիպելով՝ հոգին ողողուեր էր անճառ երանութեան մը սարսուռով։ Զգայազրկի մնացեր էր պահ մը, աչքերը յառած քնկերոջը աչքերուն մէջ՝ ուր խենթեցնող երազանքի մը հարցականը նշմարեր էր։

Հիմա այդ պահը կը փնտռէր։ Նոր այդ տագնապին կրակովը կ'այրէր։ Հոգին ուժգնօրէն կը բարախէր։ Կը զգար կուրծքին վանդակին պայթիլը՝ դժնդակ հատումի մը տրտփումէն։

Թռաւ փոխեց, բարձր ճիւղի մը վրայ սուրալով, որպէսզի բովանդակ հորիզոնը քնդրկելով դիտէ։ Ճիւղը ցնցուած՝ կքեցաւ իր ջղագրգիռ ու տենդոտ ոստումէն։ Ակնարկը սեւեռա՛ւն ամէն կողմ, երկար դիտեց ու սպասեց։ Երկա՛ր երազեց . . . Իսր խոկումներու մէջ մխրճուած, շքեղ տեսիլքներու վայելքովը արբեցաւ։ Երազեց կրկին գանել զայն, որպէսզի ա՛լ չի թողու հեռանալ իր քովէն, որպէսզի ա՛լ անոր փետուրներուն քովէն անբաժան մնայ և ա՛լ յաւիտենապէս մէկտե՛ղ ածնեն արշալոյսներու և վերջալոյսներու հեշտողող փառքը։ Երկուքնին՝ շքեղ աշխարհ մը պիտի սահդեէին, հո՛ն մէկտեղ շնչելու, մէկտեղ թեւածելու և մէկտեղ հիւսելու իրենց երազը։ Այդ կեանքով՝ ինչպէ՛ս երջանիկ պիտի բնէր իր սիրականը։ Երկուքն ալ պիտի զգային թէ՝ կեանքը լիայոգուրդ կ'ապրին։ ԵՒ իրենց հոգին պիտի ծփար ու թեւածէր երանութեան ովկէանին կապոյտ անհունին մէջ։ — փնտռե՛ց։ — Ձեկա՛ն։ — Տարի՛։ — Ի՞ր անօրէն աւազակը արդեօք առեւանգեց զայն։

Շատեր կը թռչտէին իր աչքերուն դէմէն. բայց անուշադիր, անտարբեր, արհամարհոտ՝ երես կը դարձնէր անոնց։ Անոնք Ի՛րը չէին։ Ի՛րը կ'ուզէր ինք։ Իր Հոգիին կէսը, որ խլուեր էր իրմէ։ Ա՛ն՝ որուն քով ճանչցեր էր առաջին անգամ Սիրին սարսուռը, որուն քո՛վ զգացեր էր կեանքի երազին ցնցումովը արթնցող իր կոյս հոգիին առաջին խռովիչ տագնապը։ Ի՛րը կը փնտռէր ու կ'ուզէր ան։ Անոր խարտեաշ չանչքը ինչպէ՛ս ձիւնափայլ ու ջինջ էր։ Անոր կուրծքը ինչպէ՛ս կոյս զգայութիւններու կոհակներով կ'ուռէր ու կը բարախէր։ Ինչպէ՛ս նոր սարսուռներով կը տրոփէր։ Ա՛ն։ Ի՛րը . . .

Երկար երազեց ոստին վրայ — պարապին մէջ առկախուող վտանգաւոր պատուանդան։ Որսորդը դարանակալ նշան կ'առնէր՝ հորիզոնին վրայ անծանօթ ցնորայոյզ տեսիլքներու մէջ սառած իր մոլորուն աչքերուն։

Սեւ բլօրշի հրաբերաններու բիբերով զինքը կը դիտէին հրաշէնին զոյգ փողերը — մահացու մեքին ճամբաներ՝ ուրկէ կեանք խոցող կապարէ նիզակներ կը ժայթքէին։ Թռչուն ու որսորդ արձանացած էին։

Հրաշէնը թնդաց։ Դաւաճան գնդակը հրեղէն ալաքի պէս խոյացաւ ծակելու զոհին փրփուր մարմինը։

Մեծ և ուշադիր Անհունին մէջ, երազի ճամբուն վրայ կուրծքէն շանթահարուած, Հոգին սառելով իսկայի տեսլական եղեմին ասղերէն առկախ, ոգեղէն ասուպը գահավէժօրէն անցաւ ժպիտի եթերէն՝ Անէութեան խաւարչային դէհենը, թեւատարած թաւալելով գետին, ուր ձեւացուց սեւ խաչ մը՝ կ'անքի Գողգոթային նահատակ:

Պ.Խոռոմլայր, 6 Նոյ. 1915 ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

«Գրական Բաժին»ին յատուկ գրուածք, վերջին պահուն ստացուած:

ԱՔՍՈՐԻ ՄԷՋ ԱՔՍՈՐ ԵՒ ՄԱՀԷՆ ԴԷՊ Ի ԿԵԱՆՔ

Մխիթարեան տարագրութեան վերջ մայրաքաղաքիս 300ի մօտ մտաւորականներուն և ազգային գործիչներուն —որոնց կարեւոր անունները Զանգլրի և Այաշ երթ ճղելով՝ մեծ մասամբ ճղակտոր եղան ուր ուրեմն,— պայմանի հրապարակին 20 կախաղաններէն ալ վերջ, Պօլսոյ պանդուխտ Հայոց մաքրագործումը կ'սկսէր: Սահմանադրութեան անօրէն Պէտրիի նախաձեռնութեամբ ու հրամանով, 1915ի ամրան՝ կը ձերբակալուէին հոս քնատնիք կազմած չեզոք հպատակ աղբրատանք, փոզոց երէ, խանութներէ և խաներու անկիւններէ խումբ խումբ հաւաքուած, որոնք օրերով Մխիթարեանի սրճէք ձեծուելէ և անօթի պահուելէ վերջ՝ կը քշուէին, առարկայ դառնալով այն ահաբեկման ամարդութեան՝ զոր յետնոյ հովիւները զիտեն, երբ նախիր ալածել տանին: Անանք կը տարուէին Հայտար փաշա–Պիլէճիքի ճամբով հետեւեան դէպ ի Պզանթի, իրենց շուքին պէս անբաժան ունենալով կեղեքումներ և անլուր նախատինքներ: Քանի հազար հոգի կը հաշուուին անոնք, 100ին 95ը՝ ծեծին, քաղցին և անդադրում քալելուն չտոկալով ինկած և այլ եւս ոտքի չելած, մեծ մասամբ թերուս, անվնաս և անխարդախ երիտասարդներ որոնց միա՛կ մեղքը ՀԱՅ անունը կրելնին էր, մարդե՛ր որոնք տարին ամբողջ պաշտօնեական, վաճառորդի, դպրապանի, բանուորի, կամ որ նոյն է՝ կամաւոր աքսորականի իրենց չքտաի կեանքը կ'ապրեին արդէն Սթամպոլի մայթերուն վրայ, և որոնց միակ մասնագիտութիւնն էր իրենց անձէն զրկել միշտ՝ «երկեր» ստակ փոխադրելու համար: Ասոքձո՛ն օրը սէվգըյար: Ջուխա ջուխա կարգ կազմած կառաւանները, մերկ սուլիաններին իրենց ուսքնդանոթ հրացաններուն վերեւ ցցող ժանտագէմ ժանտաբանները հակոդութեան տակ, կ'երթային չկօթակի դառնութիւնները ճանչնալ, այսինքն առաջին շարքերը կազմել՝ անճիտուելու դատապարտուած ցեղին զաւակներուն...:

*** Եղկէ իներու այդ խումբին կը պատկանէր ակնցի պատուական Հայորդի մը՝ ԴԱՐԵԳԻՆ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ, փոքր հասակէն Պօլիս ևկած, Դեղարուեստէն վարժարանը յաճախած, ինք իր գլխուն մարդու կարգ անցած եւ յաջողած ծով: Նախարարութեան մէջ ճարտարապետի պաշտօն մը ձեռք ձգել, նաև խառնուիլ ազգային կեանքի հոսանքին, մանելով Դաշնակցութեան գրօշին տակ: Եւ ահա՛ Ահագանգը կը հնչէր և էն

շնորհքով Հայը կ'անշնորհքնոր յաչս կառավարութեան՝ եթէ բաւարար էր և պէէեար: Գարեգին Սեպտ. 14ին կը ձերբակալուէր խորհրդարանին մէջ Գասքմ–Փաշայի Աղքատախնամին — որուն անդամ էր, — առաջնորդուելով Միւտիրիէթ՝ ուր 200 ազգակիցներ դիզուած էին քով քովի, տուայտելով կեղտի և ապականութեան կատարեալ մթնոլորտի մը մէջ՝ տաճկական բանտերո՛ւ միայն յատուկ: Կարգն իրեն կու գար վաղայսօրդ օրն իսկ 27 բնակիներով աքսորուելու, ո՞ւր, անծանո՛թ ուղղութեամբ, իմա՛ դէպ ի մահ՝ երկարաձգուած հոգեվարքով մը: — Դաղափար մը կազմելու համար թէ դժոխքի այդ օրերուն ի՛նչ կերպ կը վարուէին հետերնին քնկերացող «փաւուր»ներ, պատմենք դրուագ մը միայն: Մէկէրնուն երզնկացի տղայ մը նորզնոր ֆէս կը կրէր գլխուն. ժանտաբան աչք կը տնկէ, «տո՛ւր» կ'ըսէ, և երբ կը մերժուի՝ քանի մը քայլ անդին Մավղէրը կ'ուղղէ ահոր ծոծրակին և բա՛մմ..... տղան անշունչ դետինն է արդէն, ֆէսը գլխէն տաճուած, և կարաւանը մէկէ

Գարեգին Զաւուշ (ւֆօրուսաւորը)
եւ իր սիրական «Չաճիյն»

պակասով իր ճամբան կը շարունակէ վերատին՝ Էսկի–Շէհիրէն դէպ ի Մէյտի–Ղազի — Ու կը պատահի որ այդ «նահիճ»ին հազարապետը հեռադաշի մը ունենայ աւրուկ. Գարեգին կը ներկայանայ անոր և այդ արհեստին մէջ ունեցած իր մասնագիտութիւնը(?) ներբողելով՝ կ'սկսի նորոգութեան (Մ'վ Հայու ուզեզ, ինչ կախարդութեամբ գիտէ գործել, երբ մահուան վտանգի մէջ բլլայ տէրդ): Արդարեւ Գարեգին գործիքը քակելով լարելով՝ կ'աջողի շիակել, պաշտօնի կոչուիլ և խումբէն 13 հոգի՛ ալ փրկել՝ իրրեւ իրեն օգնական, մինչեւ այն օրը որ Էսկի–Շէհիրի «մխիթէսարքի»ը կու գայ հոն և կը նեղսրտի Հայեր վարդրուած բլլալուն— Նորէ՛ն աքսոր, 17 բնակիներով: Կը հասնին Գարասմանի մօտ գիւղ մը ուր գիշերել հարկ էր: Խումբը երկուքի կը բաժնեն և կը բանտարկեն զատ սենեակներու մէջ: Բուն չէ Գարեգին, և 10 ողջունձեւելէ վերջ կ'որոշէ 1 ձեւել: Կէս գիշերուն առ խարխափ

դեգերելով՝ կ'երթայ դուռը կղպել ժանտարմային վրայէն և 9 քնկեր միասին կը նետուին դուրս, անվտանգ Իօնիա առնելով շունչերնին...։ Տարագրելոց խաժամուժին խառնուած են այլ և այլ, գերծ՝ մանուկի հալածանքէ, ճի՛շդ այն օրերուն որ արհեստաւորի պէտք ունէր Պէլէմէտիկի Ինշաաթ Թապուրին։ Արթուն Հայորդին գործի վրայ է արդէն, այս անգամ ԴԱՐԵԳԻՆ ՁԱՎՈՒՇԻ հանգամանքով, առջին ձգած իր խումբն իրրեւ հիւան։ Զրկանքի օրերը դադրած են։ Իրեն յատուկ վրան ունի անիկա Պէլէմէտիկի վրաններու դաշտին մէջ։ Կը գործէ ֆրանքֆօրթի Philipp Holzmann & Co ի հաշուոյն՝ լեցուկի օրականով, կը գործէ հայ բանւորներու օգտին՝ աղէկ աչքով նայելով անոնց, և ի վեր քան զամենայն՝ գաղտնաբար կը հիմնէ Պօզանթիէն դէպ ի Տէր Զօր աքսորուող Հայեր ազատելու «գործակալութիւն» մը, զէյթունցի Իսքէնտէրի և բլինկեանցի Արմենակ Պէկեանի հետ քնկերովին։ Միշտ իր Զաւուշի սիրտոսով, ա՛լ մտադ կը բանի Դարա-Փունարէն Պօզանթի, յաղթանակէ յաղթանակ արշաւասոյր։ (Այս խորհրդաւոր «գործակալութիւն» կը պարտիմ և ես իմ կեանքս, երբ շեղեցայ Տէր Զօրի ճանապարհէն 1916 ամառուոյ Օգոստոսի վերջերուն)։ — Տաւրոսի լեռնաշղթան և անկէ անդին ուղղագրականօրէն ուսումնասիրած, կը ծրագրեն կիպրոս փախչիլ։ Համախոհներէն ամէնէն յանդուգնը — Թուշճեպլրի հայ դեղատոր, տարօրինակ— ճամբայ կ'ինկնայ, լողալով կ'անցնի Սէլէֆքէի գետէն, յետոյ կը մտնէ խեղճուկ նաւակ մը միսթի ու կ'անհետի Տօսանքի ծովը...։ — Օր նոր, լուր նոր։ Դանիայէն հեռագի՛ր մը ասէ. Տասը ոսկի կու գայ ճօռւէս, 2ը ես կ'առնեմ, 8ը բեզի կը դրկեմ։ «Բառօլա» մըն էր այս։ Ազգային գործիչներու խումբ մը, Թիւրի Նոյն, Պօլսէն Հոդ Հասեր էին. երկուքը փախեր, ուրիշ ճամբայ հանուեր։ Մէջերնին էին Յովհ. Զէօկիւրեան, Խոսրով Պապաեան, «Ազատամարտ»ի դէնպան Կարօ Ան.։ Այս բանը սակայն այն օրերուն կը պատահէր, երբ Էնվէր փաշա նոյն գիծէն անցնելու վրայ էր մանաւանդ կառախումբով, հետեւաբար Պէլէմէտիկէն Պօզանթի երթն արգիլուած էր ամէն քրիստոնեայի։ Դարեգին Զաւուշ «խորհուրդ մեծ» կ'ընէ Հաճիին հետ (Պէկեան Արմենակ), ազերսագիր կու տայ իսլամանալու և կ'աջողի Պօզանթի երթալ, երբ տղերք անցեր գացեր էին հնկէ...։ —Ասկէ անդին կ'սկսի բո՛ւն Ողիսականը Զաւուշին ու Հաճիին։ Ազերսագիրներն Ատանա ղրկուած է և հնկէ հրաւէր եկած՝ պաշտօնապէս մահմետականանալու։— «Ձեր աչքերուն մէջ իսլամութիւն չե՛մ տեսներ կոր ես...»։ Ա՛յս կ'բլլայ անողոք ապտգարձն Ատանայի ոստիկանապետին որ զանազան բանա կը նետէ իսկոյն։ Օրեր վերջ կ'արձակուի հնկէ՝ բարեխօսութեամբ թուրք երկրաչափ Բազուպ Պէյի, երդուբննալով Թաղապետական գործերու մէջ մնալ և չփախչիլ։ Դարեգին՝ Մուհիտտին է արդէն, և Արմենակ՝ Մէհմէտ Ջէմիլ։ 14 Մայիս 1917. արձանագրեցէ՛ք տոմարնիդ մկրտութեան այս թուականը, ո՛վ դուք որ 2 «կորուսեալ Հոգի»

ներ ձեզի դարձուցիք, և կարծեցիք որ ձէթը քացախին էք խառնած՝ շիշն առանց ցնցելու...։ — Կեդրոնական բանտ մը շինուելու վրայ էր Ատանայի մէջ։ Մուհիտտին Ճարտարապետ կը կարգուի անոր։ գործաւորներն ամբողջ՝ տարագիր Հայեր են։

Ու օրերը կ'անցնին նոր անդոհներով, հայահալած նո՛յն քաղաքականութեամբ։ Անխոհեմութիւն էր Ատանայի պէս տեղ մը մնալին եւ իրենց «ախնիվէ»ի գոյութիւնը հաւանական էր որ արկածուէր յանկարծ։ Նիսպլինի գիծին վրայ աշխատող քնկերներ—Մարզպետ, Խոսրով Պապաեան, Տօրադէն աքսորուած Մովսէս Սահփանեան են.— կը կանչեն ղերենք։ Կը մնկնի Հաճին, իսկ Դարեգին «մուլազիմը էվվէլ»ի կեղծ «վեսիգա»ով կ'անցնի Հալէպ՝ ուր կը գտնէ Ալինէն տարագիր կարգուկ քոյրը Սրբուհին իր մանկիկով։ Պէտք էր փրկել ղերենք ամէ՛ն գնով։ Զարշաֆ մը կը հագցնէ անոր ու ճամբայ կ'ինկնայ միասին։ Ձերբակալում ի Գաթմա. իր զրպանի թուղթը կեղծ, քրոջը տարաղէ կեղծ... ։ Վերջինս Պապ կը տարուի, ինքն ալ բանտ՝ Պարզմ. Ատեան երթալու համար։ — Փախչի՛... Պէտք է Դարեգինին հարցնել այս բային աստուածային իմաստը, սորվելու համար թէ Թուրք եղեռնի գործին մէջ՝ Հայուն փախուստը հետոսուիւնն է usուգիւ։ Ու կ'աջողի։ 8 օր ծանրած կ'ապրի Հալէպ, երբ Հաճին Բօֆ. Ա. Խաչատրեանը կը բերէ հոն, զոր Հրեայի «նասէֆ» անուամբ մկրտելով՝ կը փախցնէ Նիսպլին, Մարզպետի մօտ։ Միսթին է այս անգամ Դարեգին։ —Ու Մինչդեռքի իրենց այդ հեռաւոր թաքստոցին մէ՛ջ է որ կը յղանան գաղափարը ձուլքայի գիծով Պարսկաստան ցնցնելու. Հակա՛յէնքրպլիը որ կը վիժի շուտով, ձիէ անկումի մը հետեւանքով։ Նօք եղերական մահովն իրենցմէ ամէնէն արիաբանց քնկերոջ որ Հաճի Հիւսէյինն էր, նո՛յն ինքն Մարզպետը։ Միւս Հաճին, Բինկեանցին, նոր ծրագիրով մը կ'անցնի Հալէպ՝ ուր օձիքը ձեռք կու տայ, հետապնդուելով 2 զազիր դաւաճաններու որոնք երկար տեղ արիւնէ արցունք մովը 2 զազիր դաւաճաններու որոնք երկար տեղ արիւնէ արցունք մովը թափել տուին ա՛յնքան տարագրելոց։ Արշաւիր Եսեան և զէյթունցի Թափել տուին ա՛յնքան տարագրելոց։ Արշաւիր Եսեան և զէյթունցի Քարապետ. կարելի՞ է մոռնալ այս վատահներուն անուններէն։— Բաւական տեղն բանա մնալէ վերջ, Հաճին նորէ՛ն միջոցը կը գտնէ դուրս շպրտելու իր «էշու գրախտ»էն և Նիսպլին վերադառնալու։ —Նո՛ր ծրագիր։ Բօֆէսօրը կը ղրկէն Արաբի տարազով 2 օր հետո՝ ապատամբ եղելիսներու մօտ, իբրեւ Արաբ։ Լաւ քնդունելութիւն հոն, ուրկէ պաղատանքի կ'անցնի և կ'ազատի վերջնականապէս։ —Փոքր միւս ե՛ւս, և ահա վերջին հրաման մը կ'ելլէ Տիգրանակերտ վտարման՝ Նիսպլին մնացող Հայոց... ։ Բանտերին բո՛ւրդ էր աս հեղուս։ (Մի՛ դեղեւիք, Տա՛յ աղաք, Նիսպլինք մեր Մծբինն է. Մծբնայ մի՛ծ Հայրապե՛տ ձեզ բարեխօս...)։ Նիսպլինք մեր Մծբինն է. Մծբնայ մի՛ծ Հայրապե՛տ ձեզ բարեխօս...)։ Գարեգին Զաւուշ 3 քնկերներով Հալէպ կ'ապատամնի, ուրկէ՝ Ատանա։ —Չմնադադար։ փո՛ւք Տիրոջը, փո՛ւք և պատիւ փախչողին՝ օրուն եւ մայրը չէ լացեր... ։ — Այնուհետեւ կը լծուի ազգային գործերու եւ կազմակերպութեան, երբ ամիսներ վերջ, անդին, երկու դաւաճան

Ներուն մաքրագործումը տեղի կ'ունենային մէկ մէկու ետեւէ, մին խեղդամահ, միւսն ալ դաշունահար, վարդ բանալով հայ սիրտերու չորցած թաղարին մէջ։ Արշաւիրի սիրտին պահարանն է հիմա ցակոբ Քիւրէլեանի մօտ գտնուող թափանցիկ սրուակ մը՝ ալքոլով լի, —յարատեւ յոյժ խորհրդանիշ հայ մտաւորականներու զգացման, —իսկ իր սեւ ակնոցը ճամբորդած է մինչեւ Ամերիկա, իբրեւ աղծապիղծ յիշատակ՝ իր գոյնին հանդուրժասիրտ։ —Քէմալականք 4 Յունիս 1920ին երբ Ատանան պաշարած էին, Գարեգին Զավուշ «պատանէշին վրայ» էր արդէն հարիւր քնկերներով և այլ խումբերով, և Սիհունի ու Ձիհանի միջեւ երկարող ԻԻրլիճլիի դաշտը կը վերածուէր Նո՛ր Աւարայրի ուր Վարդանի պէս կ'ինար Մուշմուլեան Աւետիս Զավուշ իր քնկերներով, բայց յաղթանակը կը տարուէր և կը յայտարարուէր Հայկական Ինքնավարութիւն մը որ 45 օրուան կեանք կ'ունենար միայն։ Հայո՛ւ ճակատագիր։

ԹԷՈԴԻԿ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ 9ՐԴ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԸ

Երեւանի Խորհրդարանին յակը, 27 Նոյ. 1919ին

❀

Հանդիպակաց էջի ԽՄԲԱՆԿԱՐԸ կը կազմէն վերոյիշեալ ընդհանուր ժողովի անդամք, որոնցմէ մեծ մասը պաշտօն վարած է ՀԱՅԿ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ա. և Բ. Խորհրդարաններուն և Դահլիճին մէջ, ինչպէս տեսանք Տարեցոյցիս 117–127 էջերով։ Այս խմբանկարին թուարկեալ անձանց ցուցակն է հետեւեալը։ — 1. Ա. Խատիսեան (*վարչապետ և արտաքին գործոց*)։ 2. Իշխան Յովս. Արղութեան (*այժմ Թէհրանի դեսպան*), 3. Մովսէս Պետրոսեան, 4. Բրօֆ. Ա. Խաչատրեան (*Մեծ եղեռնէն վերապրող*), 5. Աւետիս Սահակեան (*Խորհրդարանի Բ. նախագահ*), 6. Նիկոլ Ադրպետեան (*կրթական*), 7. Արամ Սաֆրաստեան, 8. Կարօ Սասունի (*բեմբասաց*), 9. Ռուբէն Տ. Միհրսեան (*այժմու պատերազմական նախարար*), 10. Գրիգոր Մէրճանօֆ, 11. Գէորգ Ղազարեան (*Հանրային կրթութեան*), 12. Սիմոն Վրացեան (*աշխատանքի և զիւղագործութեան*, 13. Վ. Երամեան, 14. Վահան Խորէնի (*Դօրեսի մէջ վերջերս նահատակուած, իր քնկերոջ՝ Արշակ Հիրիմեանի հետ, Պոլշեվիկներու կողմէ*), 15. Շահան Նաթալի, 16. Վահագն Գրմօեան, 17. Դրօ, 18. Աբր. Գիլխանդանեան (*եկմատական և դատական*), 19. Կորիւն Տ. Ղազարեան, 20. Խորով Պապայեան, 21. Բժ. Տ. Դաւիթեան, 22. Շաւարշ Միսաքեան (*«Ձեռնասունարան» խմբագիր*), 23. Սասունցի Մուշեղ (*Հեծելազօրաց խմբապետ*), 24. Արշակ Ջամալեան (*Ճանապարհներու և հաղորդ.*), 25. Արսէն Միքայէլեան (*ամերիկահայ բեմբասաց*), 26. Բժ. Արս. Բաբալեան (*ինամատար.*), 27. Տիգր. Ճէվիլ (*Մեծ եղեռնէն վերապրող*), 28. Միհրճան Օգանեան, 29. Յովն. Տէվէճեան, 30. Յարութիւնեան, 31. Մալխաս։

Գ. ՄԱՆ

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

ԵՐԻԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

ՆԿԱՐՋՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՁԱՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

1921

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

ԱՄԻՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ԺԵ. ՏԱՐԻ

ԹՈՒՍԱՀԱՅ ԱՐՁԱՆԱԳՈՐԾԻ ՄԸ ՄԱՀԸ

ԱՏԵՐԱԶՄԻ քոթոթքին՝ հայ գեղարուեստական աշխարհը դժբախտութիւնն ունեցաւ կորանցնելու իր փառքերէն մին՝ յանձին ՏԻՐ-ՄԱՐՈՒԿԵԱՆ ԱՆԴՐԻԱՍԻ, որ թէեւ ծանօթ մը չէր Պոլսահայոց, բայց կը վայելէր մեծ համբաւ փարիզի մէջ և որուն՝ մեծ արուեստագէտներէ գնահատուած ձեռակերտներուն համար գրիչս. Մամուլը շատ հեղ առիթն ունեցած էր նկրտղներ հիւսելու— Ծնած է 1875ին երեւան։ Տղայ հասակէն՝ իր մէջ կը շեշտուին արուեստագէտի կարողութիւններ, երբ — վարպետի դեռ ևս չաշակերտած — կը փորձէ փայտի վրայ փորագրել դէմքեր՝ զոր իբր «քիշէ» կը գործածեն տեղւոյն ապագրիչները։ 17 տարեկանին կ'անցնի Մոսկուա, հետեւելու Ակադեմիոյ գծագրական ճիւղին։ Երկու տարիէն իւղանկարի կ'ակսի, միաժամանակ պարապելով կաղապարման աշխատանոցին մէջ։ Ապարէզէն ախորժելով, երբ Մոսկուայի Մուսկինեն քանի մը հնութիւնց քնդրնակութիւններ կ'քնէ՝ արուեստագէտի իր հակումներք

երեւան կ'ելլէն, և Անդրէաս կը նուիրուի արձանագործութեան։ Կը մեկնի Բէդրօկրատ ուր կը յուսայ գտնել ներշնչող տիպարներ։ Առայժմ չի բաւականանար, և փարիզի անդիմադրելի ձգողութիւնէն հմայուած՝ կ'երթայ մտնել անոր Գեղարուեստից Վարժարանը, չնայելով որ երբեք գիտակ չէր ֆրանսերէնի։ Չորս տարի կը մնայ վարպետին՝ Ժալկիէսի աշխատանոցը։ Գ. տարւոյն վերջը (1899), Artistes Français ի նկարահանդեսին կ'ուղարկէ իր անդրանիկ գործը, Հայբանասէրներուն ու գրագէտներուն դափնիներ ընծայող Մուսան։ Նախաքայլն առնուած էր. Ժալկիէս իր

Ա. ՏԻՐ-ՄԱՐՈՒԿԵԱՆ իր աշխատանոցին մէջ։

Ա. Արուեստագէտը իր արուեստին մէջ։

հայ աշակերտով լրջօրէն կը չափաղդուի, և ալ այնուհետեւ ամէն տարի երիտասարդ արձանագործը կը ցուցադրէ՝ մեծ մասամբ կովկասի և Հայաստանի վերաբերեալ ձեռակերտներ որոնք ազգային յանձնաժողովներ էին։ Առանցմէ առաջինն էր Թամամ Քաթիպա՝ նախիջեւանի կանոնուած, յետոյ Մ. Նալբանդեանց՝ Ռոստով, Թաիիրեան՝ երեւան, նաև Ալիշան (մանուածոր անդրի)։ Մեծապէս գնահատուած իր գործերք կ'ըլլան գարնան, 1905ի, 6ի և 9ի «Սալոն»ներուն ցուցադրուած, Խրիմեանի, Պետրոս Ադամեանի, Մատամ Բօյին Վիլսօի և Ժիլ Պենատի

(Պանք տը Ֆռանսի բարձր պաշտօնեայ) անդրին[ել]ը, որմէ կ«Հայոց Հայրիկ»ին փարիզահայ գաղութին կողմէ կը նուիրուի Լ[ե]ժիտնայ։ 1913ին, Տէր-Մարուքեան իր աշխատանոցէն Սայն կը փոխադրէր Դոդոխեանի մարմարէ անդրին և Ս. Արովեանի կրծողն մաս մը, վերջինս աւարտելուն՝ Երեւանի հրապարակը կանդնելու։ Այդ ազէտալի տարիներ կը յաջորդեն իրարու և ուսումնական գրականութեան Հոր այդ Հոյակերտ արձանը թէեւ աւարտած՝ լուսադէմ օրերու կ'սպասէ իրեն վերապահուած վայրը փոխադրուելու համար։ Ստուգիւ, վարպետին զլսեխզործոն է այդ, որուն մասին «Տարազ»ի վերջին համարով Տիգր. Նազարեան սա պէս կ'արտայայտուի. «Երիտասարդ արուեստագէտ՝ իր հոգու ամբողջ կարողութիւնը գործադրելով և մեծ նուիրում թափելով՝ մեր

Հայրասանցի գեղջուկ ամուլը (Գործ՝ Ա. Տէր-Մարուքեանի)

աշխարհիկ գրականութեան նախանձելի վայել մի արժանաւոր և շքեղ գործ է արտադրել։ Հոյսով ենք որ Հայաստանի մեր կառավարութիւնը այդ արձանը չի թողնի օտար երկնքի տակ և հինգ որ հնարաւորութիւն կը ստեղծուի, կը տեղափոխի Հայաստան և նրանով կը զարդարէ մեր մայրաքաղաքը, որով արժանաւոր կերպով յարդուած կը լինի ԹԷ՛ անմահ Արովեանի յիշատակը և ԹԷ մեր վաղամեռ արուեստագէտի յիշատակը»։ —Նկերական դէպքերը՝ այնց մէջէն անցաւ Հանուր Հայութիւնը, ներշնչեցին Տէր-Մարուքեանը չնայելով նախակաղապար մը որ կը ներկայացնէ ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ գեղնի Հայուհիի մը դիմանկարին տակ (յուշապակի), նաև Հայասանցի գիւղացիներու զոյգ մը կիսանդրի, վերջին ծայր յաջող և աչքառու։ Այդ վկայեցին մեզ

սեփականութիւնն է Պ. Նուպարի, միւսն ալ Մ. Հ. Լաքուազի։ Ահա թէ ի՛նչ կը գրէ իր մասին Foi et Vie թերթը 16 Օգոստ. 1916ին.

«Ամերիկեան արձանագործը Լուսահոգի մը չէ միայն. նախ և առաջ Հայաստանի զաւակն է. ուստի չէր կրնար մոռնալ որ երբ Հայաստանի մէջ ուրուս կառավարութեան բարիքներէն կ'օգտուէր ինք, անդին իր տաճկահայ եղբայրները կը տառապէին ու կ'անհետանային թուրքին վայրագ թաթին տակ։ Իր բմբռնած կերպով կը մեկնէ կարեկցութեան այն զգացումները որոնցմով առաջնորդուած է Հեղեն Թիւրք» կոչելը սովորութիւն եղած կառավարութեան գոհերուն համար։ Արուեստագէտի իր մտահոգութիւններէն եղած են երկու անդրիներ՝ տպաւորիչ իրապաշտութեամբ մը. մտքին դիտուած պահուն՝ կ'զգացուի թէ ո՞րչափ ճարտարօրէն արտայայտած է ան ժողովուրդի մը տառապանքները. ինչ արուեստով քանդակած է զեղջուկ այդ Հայուն ճակտին վրայ և թշուառացած պառաւին աչքերուն մէջ բոլոր այն բարդուած ցաւերը, գործուած ոճիրներն ու արիւնհալից անցեալին արհաւիրքը։ Որ վերջերս յայտնած են մեզ՝ թարմ էջերը Հայկական երկար ու դարաւոր մարտիրոսագրութեան»։ —Տէր-Մարուքեան աչքերը փակեց իր փառքի Հայրենիքին՝ Փարիզի մէջ, ցեղին յարութեան և երի՛ցս երանելի իր ծննդավրկուրթեան ապետիրը չողջունած։ (Ազրացեալ արուեստագէտին մահկերանէրուն սայն լուսանկարները կը պարունակեն մէկ քանի ձեռակերտներուն մեր քով մնացած Հայաստանի ծրէկտերիք Մաքէլէսի որ բարութիւնն ունեցաւ զայն ուղարկելու մեզ, յատկապէս Տարեցոյցիս համար։

Ա. Տէր-Մարուքեան.— «Հայասանց»

Ոսկի խօսքեր

❀ Մարդ երբ իր կամքին կը պարտադրէ ծանր զոհողութիւն մը՝ կը կարծէ դանել իր էութեան խորք բան մը որ իրմէն վեր կը։ իր մէջ կը կարծէ դանել բանաստեղծ մը որուն ներկայութիւնը կ'անդիտանար, կար երկնային բանաստեղծ մը որուն ներկայութիւնը կ'անդիտանար, եւ յանկարծ այդ բանաստեղծն իր տէրը կը դառնայ։

❀ Աւելի դիւրին է իր պարտքէն կատարելը՝ քան թէ զայն ճանչնալը։

Երբ Պօլսոյ Դեղարուեստից վարժարանը կը հիմնուէր, 16 տարուայս պատանին կը մանէ հոն և կը խլէ Հռոմի մրցանակը. մրցումի ներկայացուցած իր նկարն ալ կը գնէ այն տաեն կրթ. նախարար Մխիթիճ փաշա։ Դեռատի արուեստագէտը 1877ին կը մեկնի Հռոմ ուր կ'աշակերտի մեծ վարպետներու, մասնաւորապէս Բրօճ.Սէզար Մակկարիի։ Հոն, դեղարուեստական ասպարէզին ներս իր մուտքը կը գործէ «Նոր Արուեստի Պալատ»ը ցուցադրած 2 նկարներով որոնցմով «անծանօթ հայ պատկերահանը» յայտնութիւն մը կը դառնայ։ 1896–1904, գինքը կը գտնենք Բէդրոպուրգ, հռչակ հանած՝ իբր Ջրանկարչութեան իսկական վարպետ։ Ցիշատակարաններու նկարչութեան իսկական վարպետ։ Ցիշատակարաններու նկարչութեան իսկական վարպետ։ Ցիշատակարաններու ն

աքեւէր անկողմնակալ դիտողութիւններով և նրբերանդ դատողութիւններով— Թէրլէմէզեանի մեծ ու փոքր նկարներուն թիւը կը հասնէր 95ի, իսկ Քիւրքճեանինը՝ 50ի։ Թուենք առանցք գլխաւորներէն։

Թէրլէմէզեան.— Սահակհինի առաջարք, Սեւանայ լիճը՝ լուսնակ գիշերով, Ոսկեղջիւր՝ ձիւնապատ օդին, Վուբանի քնթերցում, Կոմիտաս վրդ. Ծառին տակ, Հայ բանաւորու հինէր եւայլն։

Քիւրճեան.— Մխիթարեանց, Տիկին Վառվառեան (կնդանագիր-

Մխիթարեանց (նկար Քիւրճեանի)

նէր), Պօղոսհայ կինը՝ խոհանոցէն նէրս (օճախ), Հայուհին՝ Անհայ առոմիկ տարազով եւայլն։

Իրենց այդ փայլուն նկարահանդէսը նիւթական յաջողութեամբ մը պսակուելէ վերջ, առաջինը մեկնեցաւ Իտալիա, իսկ վերջինը սկսաւ դեգերիլ Պօղոյ արուարձաններէն, իրենց կառներուն նորնիւթեր նօթագրելու։

ՇՕՊԷՆ "Les Préludes, ը նեղինակելու պահուն

ԴԱՇՆԱԿ (*)

... Խաբերու քնթացքին մէջ, մինչեւ մեր օրերը, ազգերու քաղաքակրթութեան և հոգիներու ազնուացման տեսակէտէն՝ երաժշտութեան կատարած աստուածային յայտնի գերը մեզի ծանօթ բլլալով, կը խորհինք թէ ամենակենսական պահանջք մըն են անոր ճանաչումն ու ուսուցումը, և թէ վերին աստիճանի բարձր է ծառայութիւնն այն անձերուն որ նկած ու կոչուած են՝ տալու մարդկութեան երաժշտութեան նախաճաշակը, դէպ ի հոն քայլեր առաջնորդելով, կամ արթնցնելով բազում էակներու մէջ երաժշտական հոգին, որ, եթէ երբեմն թմրի՝ բայց յաճախ այնքան պատրաստ է թրթռալու և տարուելու համար։

(*) Հերու, մեր գեղարուեստի բաժինին «Հայ Քրոնիկոն»ով յիշատակութիւնն բրած էինք դաշնակահար Ստեփան Բաբելեանի երկտես աշակերտներուն տարբած երաժշտական մրցումներուն, ծովանաւորութեամբն ու գրաւոր քննադատականներովը վարպետին։ Հետեւեալը հատուած մըն է անոնց ուղղեալ, իբր նեթաժութիւն նոր տարեշրջանի Դաշնակի ունկնդրութեանց։ — Վերջերս պատճառն եղաւ ընդարձակ մէկ տեղեկագիրի ընդհատուած, — իր տեսակին մէջ խոհաթիւնն ունեցանք վայելելու յայտարարելին այդ մրցումներէն, Բաբելեանի յիշէն նուիրեան

Եւ այս ծառայութիւնը, այս գեղարուեստական ծառայութիւնը կարելի կ'ըլլայ շնորհիւ զանազան երաժշտական գործիքներու գիւտին, բայց մանաւանդ Դաշնակին որ իր ընդարձակ ուելի լիակատար ու բազմակողմանի առաւելութիւններուն պատճառաւ՝ կ'ստանայ, բոլոր երաժշտական գործիքներուն մէջ նախապատուութիւնն և կ'ըլլայ, իր կատարելիք բարձր դերին համար, արքայն նուագարաններուն։ Անոր գոյութիւնը հմայած, գիւթած է արուեստագէտներ ու երգահաններ, որոնք անոր միջոցաւ իրենց հոգիին յուզումներն ու տարօրէնները հաղորդած են մեզի, մեր ամբողջ կեանքը զգրգռած, և ճանչցուցած՝ մարդկային կեանքի ամենաարժէք զգացումները, յոյզերն ու վայելքները։

Անշուշտ մրցող Դաշնակին բնութենական ծիծաղները, մրմունջները կամ բամբ ալիքները չեն որ օրօրած և խոոված են արուեստագէտին հոգին։ Ան յաճախ կ'իմանայ իր հոգիին մէջ՝ մարդկային երկնագեղ ձայներ որ կ'երգէ, չութակին հառաչները որ կը հեծեծեն, թաւջութակին արցունքները որ կ'ինկնան, երգեհոնին վեհափառ աղօթքները որ կը բարձրանան, նուագախումբի մը չքվեճները որ կը հոսին յուսազեղ և անոնց ալեկոծումը որ կը գահավիժի։ Արուեստագէտին խորքին մէջ առանձինն անոնք կ'ապրին, և անոնց ամէն մէկուն համար ան այլապէս կը յուզուի և այլապէս կ'առեղծէ։ Ու այս պատճառաւ է մանաւանդ որ չութակի, երգի կամ թաւջութակի համար յղացուած մեղեդին պիտի չյարմարէր դաշնակին ոգիին ու բնութեան, ինչպէս դաշնակի համար ստեղծուած կտոր մը պիտի չյարմարէր ուրիշ նուագարաններու նկարագրին։ բայց արուեստագէտին մէկ այսպէս իրաքանչիւր նուագարան ունենալով գործին ստեղծման մէջ իր ազդեցութիւնը, ազեատալի բան պիտի չըլլար երբ գոյութիւն ունեցած չըլլար Դաշնակը, քանի որ այդ պատճառաւ իսկ գոյութիւն պիտի չունենային Շօբէնի գործերը, այդ սուրբ հրաշակերտները, «Նօքթիւն»ները, Էթիւտները, Պալլատները, բոլորը։ գոյութիւն պիտի չունենային Պէթհովէնի ասաւածային Սնոտեաները, Էթիւդի գիւտային Ռարսուանները, Շուման, Շուպէռթի, Կուքի հրաշալի կտորները և անհուն ամբոխ մը գործերը Պախի, Մօցարթի, Հէնտելի։

Դաշնակը սակայն չէ բաւախնացած պատճառ ըլլալով իր ընդհին և նկարագրին համաձայն ստեղծագործութեանց։ Ան՝ շնորհիւ իր ձայնաշարին ճոխութեան և շինուածային զանազան մանրամասնութեանց՝ մեզի ուրիշ գոհացումներու ալ տեղի տուած է։ Ան մեր ալօնիներուն մէջ փոխադրած է երաժշտական այն գործերը որոնք ստեղծուած են արտայայտելու համար բազմաթիւ նուագածուներով և զանազան նուագարաններով։ Օրինակ, ան կրնայ մեզի ճանչցնել Պէթհովէնի Սէնֆոնի մը զոր Ռօյտոյ մէջ ապրողներն այնքան պիտի կրնային ճանչնալ, որքան մեր երկրագունդին մէջ ապրողները՝ Հրատ մոլորակը։ Եւ Դաշնակն իր թարգման նուագախումբին՝ որքան ալ անբաւարար չատ

աւելի որոշ ծանօթութիւն պիտի տար սակայն մեզի Պէթհովէնի մէկ համանուագին մասին, որքան զերմանական հսկայ և յաւակնոտ հեւաձիտակ մը՝ Հրատին . . . ։

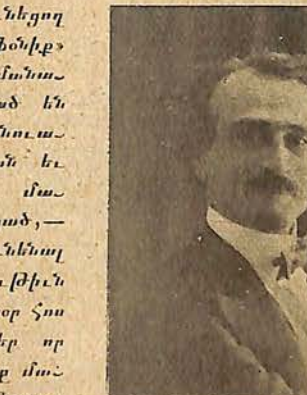

Դաշնակահար-երգահան-ուսուցիչ
ՕՏԵՓԱՆ ԲԱԲԵԼԵԱՆ

Եւ երեւակայութիւն ունեցող անձեր մտիկ քնելով «սէնֆոնիք» գործերը Դաշնակով — երբ մանաւանդ նոյն գործերն ունկնդրած են նուագախումբով կամ գէթ նուագախումբի մը կազմութեան եւ անոր բազկացուցիչ տարրերու մասին ծանօթութիւն են ունեցած,— պիտի կրնան նոյն պահուն ունենալ նուագախմբական զգացողութիւն ու իբրեւ զայն ունկնդրել։ Այսօր հոս ներկայ զանուելով այնպիսիներ որ կը լրացնեն առաջին պայմանը մանաւանդ, պիտի կրնն վկայեի ծանաշնութեան պահուն այդ ապաւորութիւնը։

Ուրեմն իբրեւ թարգման զուտ երեւն Համար երկարերաւած գործողներու և բազմանուագեալ երկերու, իբրեւ երգի, չութակի կամ թաւջութակի և ուրիշ նուագարաններու ընկերակցող, պակասը լրացնող, մանաւանդ trio՝ այս գեղեցիկ ամբողջութիւնը՝ կարելի դարձնող գործիք, Դաշնակը պէտք է ապաքէն ճանչնալ իբր այն նուագարանը որ կոչուած է կատարելու երաժշտական ուսուցման և անոր զանազան աեւերու ուղղութեանց մէջ զարգացման դիւրութիւններ մատակարարող եզական մեկնաւոր, ուստի և իրաւամբ՝ արքայն նուագարաններու։

Երաժշտութեան այս գիւթական վեհաշուք գործիքին պէտք է սակայն մօտենալ երկիւղածութեամբ, և անոր ուսուցման յաւակնոտ պէտք է կանգ առնէն վայրկեան մը և նկատէն թէ խորհրդի աշխարհի մը նախազուարճն են, չափն անոր հեւաւորութիւններն ու առարածութիւնները, խորհին թէ՝ Համարելու Համար անոր դրախտային Հորիզոններուն՝ սեպ ժայռեր ու խութեր կան, փուռեր, դարսափոսեր, անդունդներ, և կարելի է սխալ չարժուձեւով մը դլորիլ, մլորիլ անոնց մէջ ու կորսուիլ, խորհին թէ Շօբէնի աստուածային գործիքին նուիրուող մատաղ էակը, անծանօթ անոր ու ինքզինքին, զուցէ մին է քնարուածներէն, որ օր մը պիտի ճանչնայ անոր դերանուրը Հոգին, պիտի զգայ անոր խռովքները, երջանկութիւնները, անոր արտաքութիւնները, պիտի ապրի զանոնք, ապրեցնէ, և Հաղորդելով Հոն բարախտ չունչը մարդկութեան, պիտի ողողէ զանոնք երջանկութեան նոր արեւներով, եւ Պէթհովէն, չկայ աւելի երջանիկ մարդ մը, քան այն որ մարդկային էակներ կ'երջանկացնէ»։

Ս. ԲԱԲԵԼԵԱՆ

Ակիւսար, 1920

ՕՐՊԻՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ տարի մեր «Հայ Դեղարուեստի քրոնիկոնին մէջ անցղակի յիշատակած էինք ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ, որպիսութեանը մասին սա տողը նուիրելով. «Հետզհետէ իր լանդալու աւետիսը երջանկութեամբ կը զեղուի ամենուս հոգին»։ — Լաւատես յոյսեր Հայ շունչերէ և երկամեայ խնամածութիւններ փրանսացի վարպետ բժիշկներէ՝ ինչ օգուտ որ ո՛չ մէկ բարերար դեր կատարեցին, շիտակելու համար իր մտայնի խանգարումը— Հայ Երաժշտութեան պարծանք՝ այս վարպետին կեանքը ճշմարիտ եղերերգ մը եղաւ այն օրէն ի վեր որ Ապրիլեան ահաւոր Ջերմակալութենէն առեն զինքն ալ խառնեցին պօլսահայ մտաւորականներու խումբին իր տաղանդին ու համբաւին հիացող մը, գահաժառանգ իշխան Մէհմետ Զանդրըլի աքսորավայրէն իր վերադարձը փութացուց թէեւ, բայց պատերազմի քմահաճոյքին՝ բարեկամներու և աշակերտներու տեսութենէն զուրկ՝ մեկուսացեալ իր կնոջ ցաւագարութիւնը խորապէս խոցած էր ջղային դրութիւնը։ Ամբողջ մինչեւ իրիկուն, առանձնացին չորս պատերուն մէջ մանդատիական պրպտումներ անզօր մնացին փոփոգելու եռուզեռ իր կեանքը որ անհամոքելի սկսած էր տակաւ, մանաւանդ որ վարդապետը ո՛չ մէկ կերպով կրցած էր վանել կրկին աքսորուելու և Թուրք նախարարին զոհ դառնալու սեւեռամտածումը։

Կոմիտաս վարդապետ

Ար օրի զինքն բնկճող այդ մղձաւանջէն զատ՝ ուրիշ պարագայ մըն ալ զարկ տուեր էր աւերումի դործին.— Իր փառքի օրերուն՝ դարպասաղ չոչ դեղարուեստասէրներ երես դարձուցեր էին իրմէ, այսինքն՝ ինակալի՝ կոշտուրեալ բնակարանի մը վարձքը հոգալ շատ տեսեր էին մարդո՛ւ մը որ դեռ ինչերո՛ւ արժանի չէր... Եւ «Հայաստանի սոխակը» եղաւ՝ ինչ որ անխուսափելի էր որ բլլար վանդակէ և... կորնկէ զուրկ խելագար և աղցատ վիճակի մէջ՝ ուր ուրեմն փոխադրուեցաւ Շիշլիի «Լա Իէ» հիւանդանոցը, առաւել քան երբեք զառանցոյներ, նեխուածոտ և բարկաճոյի՝ ամէն անոնց հանդէպ որոնք փութացեր էին իր անարին մօտ՝ պղտոնական համակրութիւնները յայտնելու։ Թանք բանէն անցնելէն ետք կը հասնի մերոնց դրական համակրութիւնը, և հիւանդը կը փոխադրուի վերջապէս փարիզ։ Իր շուրջ գտնուող բժիշկներ ոչ՞ս որ թերահաւատ են դեռ իր ապաքինմանը մասին։ — Ահաւասիկ ամփոփոյքն այն տեղեկագիրներուն զոր հերու ամրան՝ «վերջին լուր» հրատարակեց. «Մարդոցմէ խոյս կու տայ. առանձնանալ կը սիրէ. բժիշկներէն կը խուսափի, քնդհակառակն շատ լաւ է պաշտօնէից հետ. առանց բանով մը զբաղելու՝ ժամերով կը նստի, երբեմն կը խնդայ՝ կարծես հեռաւոր բանի մը ժպտելով. իր վիճակէն գոհ է, կացութեանը գիտակցութիւնը չունի բնաւ. չի կարծեր որ Ապաքինած բանի մը մէջ կը գտնուի. երբեմն շատ հնազանդ է. լաւ կը ճաշէ. ժամանակին կը գրէր, հիմա ձեռքը թուղթի կտոր մը իսկ չառներ. մինչեւ իրիկուն փակուիլ կ'ուզէ. գիշերկեայ օգերուն՝ յետ-միջօրէի՝ պարտէզ ելլելով կը խօսի իր բախտակիցներուն հետ. հազիւ կ'կտուր բառեր կրնանք իմանալ իրմէ»։— Այդ Ապաքինարանը կը գտնուի փարիզէն 13 քիլօմեթր հեռու՝ Նէօյի-սիւր-Մառն, ուր այցելութեան դացած էր Մերուժան Պարսամեան, Բիպարեան վրդ-ի և Տէթ. Ալլահվերտիի հետ որոնք կը վախնային իր խուչէն...։ Պարսամեան իր թղթակցութեանը մէջ կ'աւելցնէ. «Դեռ շատ կանուխ է քննելու համար իր կացութեանը մէջ կ'աւելցնէ. «Դեռ շատ կանուխ է քննելու համար իր կացութեան պատճառները, զորս տարբեր տեղ փնտռելու է՝ քան այն տեղերասասան դէպքին մէջ որմէ իրրեւ թէ ծայրայեղօրէն ազդուած բլլար։ Ատիկա գուցէ աստակացուցիչ գեր մը կատարած է միայն»։

Անմնց ու պատկառագոյ գիրք

Քամ իմ ինչիս տալիք

ՊՕՂՈՍԱՀԱՑ ՎԱՂԵՄԻ ԴԵՐԱՍԱՆ ՄԸ(*)

Աղամեանճէն զատ — որ արուեստագէտ ու բանաստեղծ ծնաւ և այնպէս ալ մեռաւ, վրձին ու գրիչ չարժելով, — մեր միւս դերասանները բեմականէն դուրս ապարէշներ ալ բնդգրկած են, բեմ ելլելէ առաջ կամ վերջ։ Մնակեան ուսուցիչ էր, Ոճսոյնի դեղագործի գրագիր, Ալիխանեան դեղագործի աշկերտ, Անէմեան երէց քանդակագործ, արձանագործ և նկարիչ, Անէմեան կրտսեր հրապարակագիր և համաքարակալ, Էֆեան նախ կահկազարդար, ապա թարգման և ուսուցիչ, Թրեանց զարգանկարիչ, Թօսպաթեան ատրացու, Նալեան ուսուցիչ, Զափրաս ժամագործ, առաքնաբոյժ և կեղծամ շինող, Զէրապի լուսանկարիչ, Պէնլեան կեղծամի ճիւղէ կը մշակէր, Վարդվեան ոսկերիչ, ապա արձանագործ, իսկ Մաղաքեան — որուն կեանքին ու գործունէութեան նուիրած եմ ներկայ յօդուածս — կօշկակար էր և ցվերջ մնաց կօշկակար։ Ես սակայն իրաւունք չտեսայ «կօշկակէն վեր ելլելու», արհեստին հետ զեղարուեստը իրարացնելու և զայն արժանաւորապէս մշակելու։

Պետրոս Մաղաքեան

Ծնած է Բերա 1832ին և կը պատկանի կաթոլիկ հասարակութեան։ Դեռ նախնական կրթութիւն իսկ չառած՝ կը ղրկուի Լիբանան, Զմմառի վանքը, հոգեւորական ապարէշին պատրաստուելու համար, բայց խիղճը բնաւորութեանը պատճառաւ չկրնալով յարատեւել՝ կը դառնայ 1850ին Պոլիս, ուր հայրը՝ Ամբրոսիոս՝ կօշկակարի մը քով կը դնէ զինք։ Լքշեանի բնակէր, անոր հետ կը յաճախէ արուեստասէրներու երեկոյթներուն՝ Օրթաքէօյ, Հասքէօյ, Բերա և այն, և 1855ին բեմ կ'ելլէ։ Վէց տարուան նախափորձէ մը վերջ, Աբեւելեան թատրոնի Ա. շրջանին (1861) կ'քնարուի դերասոյց։ Նոյն յաջողակ վարիչ մը կը ճանչցուի, պարկեշտ մարդու իր նկարագրին

(*) Քաղուած «Հայերն ու Թատերական արուեստը» ձեռագիր ստուար գործէն որուն համար ահա 16 տարի է աշխատութեան և հետազօտութեան լայն բաժին մը նուիրած եմ և .. չեմ գիտեր, տեսնելով որ անով ահիմ կ'ունենամ երեսին բերելու Հայուն եզական դերը՝ Արեւելքի քաղաքակրթութեան գործին մէջ։ Հետազօտութեանցս ընթացքին, երբ տեսայ և համոզուեցայ թէ Հայը գերակշիռ դեր մը ունեցած է դեղարուեստի այս ճիւղին մէջ ալ, — ինչպէս Ցպագրութեան և ուրիշ մարզերու մէջ,— ազգս աւելի մեծ երեւցաւ աչքես և իմ վստահած համեստ գործս ալ կարեւոր ծառայութիւն մը, քան որչափ կ'ենթադրէի։

մերացնելով սիրաշահող ու կիրթ վարմունք մը։ Հայերէն հասարակ քնթերցուածի մը հազիւ տիրացեր էր, և ակռապիկ բերնին մէջ բառերը կը թափթփէին կարծես. բայց իր վարժ ու ճարտար շարժուձեւերուն և բեմական յաջողութեանը մէջ՝ անզգալի կ'ելլար այդ թերութիւնը։

Մաղաքեան ամբողջ կեանքին մէջ կօշկակար և դերասան եղած է, համբերութեամբ չարունակելով թէ՛ մին և թէ միւսը։ Կրնայ բսուիլ թէ այս մարդուն մէջ ի բնէ կար արուեստին ձիրքը, բայց միայն զարգացումէ զուրկ բլլալուն՝ չէ կրցած փայլեցնել իր տաղանդը։ Յաջողակ դերասան և լաւ խմբապետ, եղած է նաև մեծապէս մեր լաւագոյն դերասանուհիներուն, Աղաւնի-Զապէլի, Հրաչեայի, Ասպղիկի և Սիբանոյշի,— այս վերջինը երբ Նաւումի Թատրոնը կը գտնուէր 1868ին։ Ադամեան ալ չատ բան կը պարտի իրեն՝ իբր առաջնորդի իւր նախաբայլերուն մէջ։

Ամբրոս Դաւթեան

Նոյնպէս Մնակեան, Փափազեան, Սիսակ և Թրեանց, որմէ նախ դերասոյցը ապա դործակիցը եղաւ երկար տարի։

Իր գործունէութեան գլխաւոր ասպարէզը դարձաւ — Բերայէն եաք — Օրթաքէօյի Բարեսէր Անձնուէրներու Թատրոնը. հոն՝ իր ձեռքին տակ մարզուեցան չատեր և տարիներով ապրեցան գեղարուեստական մթնոլորտի մը մէջ, Պալեան Յակոբ Փէյի պաշտպանութիւնն ու իշխանական շնորհները վայելելով։— Հասքէօյ և Օրթաքէօյ հայ ազնուապետական դասակարգին երկու օրրաններն էին. առաջինն իր մէջ կը համբեր ձեղայլերլիներ, Մխաքեաններ, Կէլկէլեաններ. երկրորդը՝ Շնորհք, Աշխան, Մազուտեան., Հայրը՝ պատուական այն Հայերուն որոնք Համբաւով ալ, գործքով ալ պատիւ բերին Հայ անունին։ Հասքէօյէն եաք, Օրթաքէօյ սկսած էր փայլիլ իր ազգօգուտ ձեռնարկներով, կրթական ու գեղարուեստական շարժումներով՝ որոնց քաջալերը կը կանդնէր Պալեան։ Եւ Թատերական գործը նոր թափ կ'առնար՝ առաջնորդութեամբ Մաղաքեանի (1872) որ երկրորդ անգամ խմբապետութեան կը կոչուէր։ Հայ բեմի այդ ոսկեդարուն մէջ, անիկա իբր խմբապետ և դերասոյց՝ իր ձեռքին տակ ունէր Պօլսոյ լաւագոյն ոյժերը.— Ադամեան, Մնակեան, Սիսակ, Թրեանց, Անտոն Աշխարհի, Վարժապետեան, Հրաչեայ, Ասպղիկ, Սիբանոյշ և Տիկին Վալիսէեան (ետնդրանիկ դերասանուհի։ Արուեսեակին էույրը)։

Յորելեանը մանաւանդ կանանց չատուկ վայելուչ կօշիկներ կարած պահուն, Մաղաքեան լուսափաղձ բեմը կ'երազէր՝ ապրելու

Համար Բիէռ ս'Արէձոյի ցնորեալին կեանքը (եզական յաջողութեամբ կատարած դերերէն մին), Արհայն զբօսնու տուամին մէջ՝ դժբախտ եւ արհամարհ Թուիլուէրի կ'երազէր և Թափառական Հրեայի անշուք բայց բարեսիրտ Ճակօպէնի տիպարը կը վերլուծէր իր արհեստաւորի գոհունակութեան տակ, Մօնթէ Քրիսթօի մեծահարուստ Տանկլառն էր որուն հոգին կը փոթորկէր իր գլխաւոր դերերն ասոնք էին ահա. և կ'ինթադրեմ թէ երբ այդպէս մտովի տարուած՝ կը սերտէր Լիօնի սուրհանդակին կառապան Շօրարի դերը, ինքզինքը կապելան կարծելով՝ ձեռքը կօշկակարի սեղանին կը զարնէր. «Լ՛, Նայինք, Ֆո՛ւինար, ձանձրալի բան չէ՞ այսպէս ժամերով սպասել... խմելի՛ք բեր, գինի՛ բեր մեզի...» պօռալով։

Որչափ կը յիշեմ, Մաղաքեան սիրուն չէր արտաքին երեւոյթով։ Զեչոտ, ոսկրուտ դէմք մը, լայն բերնով, խոշոր ձեռքերով. բայց ինչպէս յիշուած է իր ձեռնասունին՝ Տիկին Հրաչեայի կենսագրութեանը մէջ, իր վայելուչ ու շնորհալի շարժուձեւերն ու քաղաքավարութիւնը կ'աջողէին համակրութիւն ներշնչել խօսակիցին։ Ինք այն հազուագիւտ դերասաններէն է որոնք Հայերէն «խաղալ» կ'ուզէին, ինչպէս Ադամեան։ Նոյն իսկ Թուրքերէն խաղալու հետամուտ վարդովեանի խումբին հակակշռած է իր Միջագիւղեան «սէգ»ներով (1872–5). բայց քնդհանրապար մանակցած է նաև Թրք. խաղերու, նախ Կէօհէկ-Փաշա եւ ապա Ֆիլեկ առաջնորդած իր բեմական պատյային տուիթով, պատ՛յա որուն կը մանակցէին Գ. Չօլաս և Պետրոս Պալթազարեան (վերջինս՝ իր ձեռնասունք)։ Արուեստակիցներ և ժամանակակիցներ գովեստով կը խօսին իր ինչ ինչ ձիրքերուն վրայ որոնցմէ մին էր նախանձախնդրութիւնք՝ պաշտպանութեանք տակ գտնուող դերասանուհիներու պատիւին ու համբաւին։ Մեռած է 1891ին, մինչ կը պատրաստուէր նպաստի ներկայացում մը տալ Ադամեանի համար։

ՍՄԲԱՏ ԴԱՒԹԵԱՆ

«ՌՈՄԱՆ»

ՀԱՅ

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԶԱՏՈՒՆ

Ռեթա, Կալաթա Սէրոյ

ԵՏԿԱՌ ՇԱՀԻՆ

Փարիզարնակ հանրածանօթ այս նկարիչը գեղեցիկ գաղափարն ունեցած է Պօլսոյ մէջ ցուցադրելու իր փորագրութիւնները ու բուանք-սէճ նկարները՝ որոնք Եւրոպայի մէ՛չ իսկ ալինքան գնահատուած են։ Պօլսահայ Փեդարեւտասարեաց՝ իր հովանիին տակ պիտի առնէ սոյն ցուցահանդէսը, Բերայի Հայ Ակումբին ալ իր սրահները պիտի արամադրէ։—Իր մասներէն ելած ուրուագիծ մըն է այս, 10 տարի առաջ «Ազգանուէր Հայուհեաց Լնկերութեան պատրանդէսին carnet»ն զարդարող, ներկայացնելով թըլեակներ ազէ-ազած Հայու թիներ, գէմքերնին արամադրած և հագուստներնին՝ զրկեա՛...

ԳՐԱԳԵՏ-ԴԵՐԱՍԱՆԸ

Իտալահայ ծանօթ գրող՝ Լէոն Մանուկեանի եղբայրն է Մ. Մանուկեան (Միշօ) կրտսերագոյնը մեր արեւելահայ հին գրողներէն. հեղինակած է Հէրիաթ (մէկ արար) և Դեւերի երիկը (3 արար) գրամատներ, ուրկէ շարք մը պատմուճաններու որոնցմէ մասմը ամփոփեց «Երկերի ժողովածու» հատորին մէջ։ Իբր դերասան ալ գէմք մըն է, յաջողապէս ծառացած բլլալով Հայ Բեմին։ Ներկայ «գլխիշէն» արտասանութիւնն է Միշոյի լեզանակերպ պատկերին գոր չինած է Թէրլէմէզեան։

ԱՐՔՈՒԹԻ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒԵՐՈՒ ԱՋԳԱՏՈՒՄ ՄԸ

Անցեալ տարի, դիրքիս դեղարուեստի բաժինին մէջ ակնարկ մը ձգած էինք ՊԱՒԼԵԱՆ Սարգիսի վրայ «Պօլսահայ փառքերուն շուրջ» խորագրով։ Կը ներկայացնենք այս անգամ համանուն դերդաստանն ամբողջ՝ իր տոհմագրութեամբ և ճարտարապետական ու ազգային գործունէութեամբ, օգտուելով Ձերազի L'Arménieէն, Չարդարեանի «Ցիշատակաբան»էն և նոյն քնարնիքին դեռ եւս կենդանի անդամներու տուած բերանացի տեղեկութիւններէն։ Արդարեւ Պալեանք եղած են որ, շուրջ երեք դար, յորդուց որդի՝ ուղղանշած են (jalonner) Օսմ. կայսրութեան մայրաքաղաքն ու իր շրջակաները գլուխ-գործոց շէնքերով (Սաթայ, Բէօշկ, Նալը, Ձամլը, Բէշկյա, Թիւրպէ, պետական հաստատութիւններ ևն.)։

*** **ՊԱՒԼԻ** անուն կիլիկեցի Հայ մը — որմէ՝ քսան աւանդութեան՝ Պէյէն գիւղն իր կազումն էր ստացած,— ժԹ. դարուն՝ կ'ենթադրուէր նախահայրը եղած բլլալ այս հանրածանօթ քնատնիքին։ Ուրիշներ կը հաւատան թէ Բարերդն էր անոնց բուն ծննդավայրը, քանի որ մէկ անդամին Պօլսէն հոն աքսորուած էր առեներ, մանաւանդ որ Բարերդցիք ի վաղուց հետէ քնդունակ էին շինուածոյական աշխատութեանց։ — 1682ին, Պալի Հայրենիքէն կը պանդխտէ Պօլիս, երբ Սուլթան Մէհմէտ Դ-ի մօտ կը ծառայէր Հայ մը «Հենքեր Նորոգող»ի պաշտօնով։ Թուրքիոյ Ճարտարապետութիւնն այս համեստ տիտղոսն ունէր այն առեն։ Պալի օգնական կը կարգուի անոր և ինքզինքը սիրցնելով՝ աղջիկն ալ կնութեան կ'առնէ։ Ներոջը մահէն վերջ, անիկա նո՛յն պաշտօնը կը շարունակէ ձեռնհասէն և կը մեռնի 1725ին։ Իրեն կը յաջորդէ զաւակը՝

Կարապետ Ամիրա Պալեան

ՄԻՆԱՒԱՏ որ Ահմէտ Դ. և Մահմուտ Ա. Սուլթաններու ծառայութեանը մէջ նշանաւոր կը հանդիսանայ, բայց հօրը մահուանը վրայ հազիւ 5 տարի կ'ապրի, իրեն յաջորդ թողլով որդին՝

ՄԱՀՄՈՒԴ, գործունեայ, ձեռներէց և յանդուգն երիտասարդ մը որ իր ցայտուն արժանիքներուն պատճառաւ ոչ-քրիստոնեայ նախանձոտներ կ'ունենայ՝ Մահմուտ Ա.ի մօտ զինքը դրպարտող։ Իր վերապահին մատուցած բարձր ծառայութիւնները կը մոռցուին խայտիւն. քնատնեօք կ'աքսորուի Բարկոյն։ Տարիներ վերջ իր անմեղութիւնը Սուլթանին ականջը հասնելուն՝ կը կանչուի Պօլիս և կը շարունակէ շինարար գործունէութիւնը։ Մահարի ձեռնակերտներէն յիշատակելի է Նուրը Օսմանիէի մզկիթը։ Ալեւոր տարիքին՝ հայրենասիրութեան զգացումով զօրաւոր զգալով իր մէջ, կ'ներթայ հաստատուիլ նորէն Լաճնք ուր կը կնքէ մահկանացուն։

Աքսորի տարիներուն, նոյն գիւղին մէջ աշխարհ եկող և ճարտարապետական ասպետական ասպետական մէջ հօրմէն ճախարակուող զաւակը՝

ԳՐԻԳՈՐ որ, հոնկէ մայրաքաղաքս գարձին, անոր գործակից էր եղած արդէն, 1777ին Ապտիւլ Համիտ Ա.էն կ'ստանայ «Ճարտարապետի տիտղոս»։ Իրմէ՛ է որ կ'սկսի ՊԱՒԼԵԱՆ մականունանալ ՊԱՒԼիի յաջորդներուն համար՝ թուականք հոյակապ շէնութեանց։ Գրիգոր խալֆա արուեստագէտ ու գիտո՛ն էր միանգամայն. ա՛յնքան մեծ վարկ ունէր Մահմուտ Բ.ի մօտ, որ դեսպաններ յաճախ խորհրդակցելու կ'ներթային իր գրասենեակը, Սուլթանին ներկայացնելիք խնդիրներու մասին, այս վերջինն ալ Գրիգորի միջոցաւ կը հաղորդէր իր պատասխանները։ Հազուագիւտ իմացականութեամբ և գթոտ սիրտով օժտուած խազէզ Արթին ստուգիւ անո՛ր կը պարտի Ամիրայի և քաղաքագէտի իր համբաւը, վասն զի Գրիգոր էր որ Մահմուտ Բ.ի յանձնարարեց զինք, իբր անհատականութիւն մը մարդերու սովին մէջ։ Փայլուն ծառայութեանց երկար տարի՛ներ ետք, Հայ փառքի անկայունութեան այս ոստանին մէջ, զարմանալի չէր անշուշտ երբ Գրիգորին ալ տապալէր օրին մէկը։ Բանտին պատճառ եղան կեսարիա իր աքսորութեան Գրիգոր իր ծախքով սրբավայր մը կառուցց հոն, նաև Սկիւտարի Ս. Խաչը՝ խազէզի օգնութեամբ։ Իարսեղ Հայրապետի այդ ծննդավայրին նշանաւոր եղող ապուխտը (զոր իր Ամիրայ մտերիմին միջոցաւ նուէր ղրկած էր) հաճոյ գալով Սուլթանին քիմքին՝ կը փութացնէ իր աքսորադարձութիւնը, համեղ շերտերը ճաշակող վեհապետին առ կատակարանութեամբ. «Գիտէի թէ շերտ մը ապուխտ կը գործածեն մուկ որսալու համար, բայց մինչեւ չէր անցներ բնաւ որ մա՛րդ ալ կ'ագատուի եղեր անով»։ Պօլիս դարձին, Գրիգոր չուշանար շահելու Սուլթանին լայն վստահութիւնը։ Երկու Սուլթաններու յաջորդական գահընկեցութեամբ սպանութեանց առեն, անիկա կ'աջողի իր գիրքը պահել արթնամտութեանը շնորհիւ։ Խորհրդատու Սկիւտի Դ.ի, լայն բաժին մը կ'ունենայ բարենորոգմանց ծրագիրներու պատրաստութեանը մէջ՝ զոր սակայն կը կասեցնեն եէնիչէրիք երենց անոպայ շարժումով։ Գրիգոր ազգային շրջանակի մէ՛շ ալ կը բոլորէ օգտաշատ գործունէութիւն մը և չի գադրիր բարիք

Գրիգոր պէյ Պալեան

սփռելէ ազգակիցներու, մանաւանդ ամէն ջանք կը թափէ՝ բառնալու

համար Լուսաւորչականներու և Կաթոլիկներու միջեւ ծագած հակառակութիւնները։ Կը մեռնի 1823ին՝ իր փառքի լրումին մէջ, ծառայելէ ետք Համիտ Ա.ի (որմէ հրովարտակ մըն էր առացած, լի՝ օսմ. հպատակներու հաւատարմութիւնը պարգեւող առանձնաշնորհումներով), Սելիմ Գ.ի, Մուսթաֆա Դ.ի և Մահմուտ Բ.ի — իր ձեռակերտներէն յիշատակելի են Սարայ Պրուսիի պալատը (1875ին այրած), Պէշիկթաշի պալատը (տեղը յետոյ Տօլմա-Պաղչէինը կառուցուած), Ագրնքը-Պրուսիի Սուլթան Սարայը (Արիսուտա Բէյ), Պէյլէր-Պէյի պալատը (Եղինիչէրիներու ձեռամբ այրած), Տէմիրտարի Սուլթան-Սարայը, Թոփհանէի մզկիթը, Փողերաճոցը, Սէլիմիյէի և Տաւուս-Փաշայի զօրանոցները։ — Իր մահէն վերջ, օտարազգիները թէեւ կը ճգնին այդ բարձր պաշտօնը կորզելու, բայց խազէզ Ամիրայ առաջքը կ'առնէ ամէն ոտնձգութեանց, եւ չորս վեհապետներու հաւատարմութեան ծառայող մեծանուն խալիֆային արժանաւոր յաջորդ կը կարգէ զաւակը՝

ԱՒԱՊԵԱ, փեսին՝ Յովհաննէս Ամիրայ Սէրվէրեանի զօրածակցութեամբ։ Կարապետ (յետոյ Ամիրայ) ծնած է 1800ին և ամուսնացած Նազենիի հետ (ծնեալ Պապազեան), ունենալով հետեւեալ զաւակները՝ որոնցմէ արժանաւորներուն մասին քիչ յետոյ պիտի խօսինք առանձնակի։

Գրիգոր Պալեան

1. Աճեան, ժամու և աղօթքի նուիրուած մէկը, զուրկ արուեստագէտ խառնուածքէ, կողակիցը եղած, ունեցած մէկ մանչ և երկու աղջիկ՝ որոնցմէ 2ը կ'ապրին դեռ։

2. Գրիգոր, անդրանիկն Ի. տիպը, վարած պանդորը կեանքի մը, ամուսնացած երմանէի հետ և ունեցած 4 զաւակ՝ որոնցմէ մին լուսանկարիչ Արամ Պալեան (Բերա)։

3. Եղիկոպա, մեծանուն հօրը հարազատ շառաւիղ, ամուսնացած Նունեայի հետ (ծն. Մինասեան) և ունեցած Միհաս (իրաւագէտ); Լեւոն (ուսումը փարիզ ատացած և Օսմ. Արուճիհիի ծառայող վերջին ճարտարապետը կ'ղեկավարէ դեռ), Երանուհի (ապա Գարաքէհեա երաժեան), Մարիամ (ապա Կիւմիւշճեան), Իսկուհի և Ֆուլիկ (ծաղիկ հասակի մէջ կնքած իրենց մահկանացուն)։

4. Սարգիս, մեծանուն հօրը հարազատ շառաւիղ, ամուսնացած Տատեան Աւագէի դուստր՝ Մաքրուհիի հետ որ 3 տարի վերջ անորդի կը մեռնի, թողլով քաջ դաշնակահարուհիի համբաւ և — ամուսնոյն հետ — եղանակը հանրածանօթ «Մայր Արաքսի»ի Մաքրուհի թաղուած է ձայնագրութեան իր սիրական տեսերուն հետ։

5. Յակոբ, մեծանուն հօրը հարազատ շառաւիղ, ամուսնացած իր զեղարուեստական ձգտումներուն անզուգական մուսայ՝ տարփալին Բէմգիէի հետ (ծն. Պարտիզպանեան) որ անորդի կը մեռնի՝ ա՛յնքան թաղմատիւ, յետ մահու պանծացուած Թ. Թէրզեանէ։

6. Սողոմէ, ամուսնացած վառօդապետ Սիման Տատեանի հետ և ունեցած Գրիգոր անուն զաւակ մը։

7. Իսկուհի, ամուսնացած Նազէնեանի հետ։ (1832-1851)

Նազենիի մահէն վերջ՝ հայրերնին նորէն կ'ամուսնանայ այրի Տիկին Մարիցայի հետ որ աշխարհ կը բերէ

8. Սիմոն, նոյնպէս արքունի ճարտարապետ և քաջ գծագրիչ՝ որ արուագրած է հայակերտ շէնքերու դունաւոր մանրանկարներն ա՛յնքան նրբութեամբ. ամուսնացած Տ.քթ.Անդր. Կոճիկեանի դուստր՝ Փարիսի հետ։

9. Սօֆի, առաքինազարդ բարեպաշտուհի, ամուսնացած Փափազեան Դէորգ Ամիրայի որդւոյն՝ Յարութիւնի հետ և ունեցած 2 աղջիկ և 1 մանչ (Յանօթ զաւեշտագիր Լիլա-Վահանը)։

Տիկնոջմէ Պէյ Պալեան

*** Կարապետ Ամիրայ մասնաւորութիւն էր բարեսրտութեան, ջերմեռանդութեան և ուսումնասիրութեան։ 1838ին կը կառուցանէ Պէշկթաշի եկեղեցին. անկէ 6 տարի առաջ ալ՝ երբ Պէզճեան նեահիզուլի հիւանդանոցը հիմնելու կը ձեռնարկէ, բայց ի տես քննդատած աշխատութեանէն՝ կ'առանձնէ շէնքին ճարտարապետութիւնը։ 1836ին, քեռայրին հետ կ'ուխտեայ Սկիւտարի ձեմարանին մասնին տալու գաղափարը զոր կ'իրականացնէ՝ Ազատնի Պատրիարքէ նախագահութեամբ Ամիրաներու ժողով գումարելով. իսկ 11 տարի վերջ կրկին աշակցելով անոնց, «Հոգեւոր» և «Կերազոյն» ժողովներու կազմակերպիչը կ'ըլլայ և կը մնայ իբր գործօն անդամ վերջնոյն։ 1854ին նախաձեռնարկ կ'ըլլայ երկրագործական դասեր հաստատել տալու Հիւանդանոցին մէջ որուն մօտ 4 տարի վերջ ժառանգաւորաց մըն ալ բացուելուն՝ Տատեան Գողոսի հետ լ'նք կը նորոգէ Ս. Յակոբայ եկեղեցին, յատկից շէնքերու կառուցմամբ։ 1859ին, նաւօվայի հատուկ թաղերը իր կալուածներէ կը կտակէ ազգին՝ յօգուտ նոր սերնդեան զարգացման, կատ'որ քանի մը փոխանցումներու կ'ենթարկուի։ Բաց ի զազմաթիւ ազգօգուտ այլ գործունէութիւններէն, իր զաւակներէն խոստմնալիցներէ ոգեշնչուած այս գործունէութիւնները կը սորվին ճարտարապետութիւն և կը կ'ուղարկէ Եւրոպա ուր անոնք կը սորվին ճարտարապետութիւն և կը դլեն հայրենիքին։ կ'ուղեւորի Ամի, «Աւետարանչ»ուն մէջ հետազօտու-

թիւններ կատարելու, Հայկական ճարտարապետութեան ծանօթանալու համար։ Սկսած բոլոր գործերուն վարչութիւնը կը վստահի իր երրորդ զաւկին՝ Նիկողոսի, որուն՝ ինչպէս և Սէրվէրեանի օժանդակութեամբ կը կառուցանէ հետեւեալները.— Զրաղանի նախկին պալատը, Իզմիթի կայսրէօկը, Էյուպի Զիճքէ-Սարայլարը (յետոյ Մէպուսարան), Երլտզի նախկրէօկը, Այ-Սրէճաճօի Բէօկը, Սալը-Փազարի Սուլթան-Սարայլարը, Բանկալթիի զին. վարժարանը, Իզմիթի՝ կեղտասի, Հէրէքէի՝ մեհասխի, Մագրիբէօյի՝ հիւսուածեղէնի եւ Զէյթուն Պուռնիի՝ երկաթի գործարաններ, Սուլթան Մահմուտի եւ Մէճիտի դամբարանները, Տէրքօզի մօտ՝ Պաղչէ-Բէյի Վալիտէ Պէճեները։ — Երկար Սուլթաններու (Մահմուտ Բ.ի, Ապտիւլ Մէճիտի և Ազիզի արդիւնաւորապէս ծառայելէ և գլուխ հանած 20է աւելի շէնքերով Հայ ճարտարապետութիւնը պանծացնելէ վերջ, կարապետ Ամիրայ կը մեռնի 15 Նոյ. 1866ին, մարմինը ամփոփուելով Պէշիկթաշի գերեզմանոցը։

ՍԱՐԳԻՍ ՊԷՅ ՊԱԼԵԱՆ

ԴԻՒՄՈՒՆ.— Հօրմոյն երիտասարդը որ կոչուած էր Պալեաններուն հռչակը փառազարդելու՝ ծնած է 19 Նոյ. 1826ին, 17 տարեկանին կ'ուղարկուի Փարիզ. Խաչատուր Պարտիզպանեան խնամածու կը կարգուի այդ անփորձ պարմանիին որ Սէնթ-Պաւլի Ճարտարապետութեան դասընթացքը չաւարտած՝ 1845ին կ'ստիպուի Պօլիս դառնալ հիւանդութեանը պատճառաւ։ Նիկողոս կը գործակցի իր հօր և հետզհետէ կ'սկսի պահել հայրիկին փափաքները։ Երկամեայ ուսանողական իր կեանքը բաւական եղած էին որ բաղբօջին սերմերն իր տագնդին որ ատուդիւ կ'աջողի մարմին տալ Հոյակերտ գործերուն։ Տօլմա-Պաղչէի գանոյի առաջ, Պատուոյ 2 դրուցիք և ի վեր քան զամենայն՝ Զրաղանի պալատին յատակագիծը բուռ և շատ են գազափար մը տալու համար թէ բնդոծին ինչ ձիրքերով օժտուած մըն էր ինք։ Վերածնութեան Դպրոցին սկզբունքներովը տոգորուն, Նիկողոս կը թօթափէ լուծը ճարտարապետական աւելորդ կանոններու և արուեստական նախապաշարմանց։ իր մանկադիտութեանը բոլորով սրտիւ նուիրուած այս երիտասարդն է որ Թուրքիա կը ներմուծէ եւրոպական ճաշակով հսկայ շինութիւններ և գազափարը կ'ունենայ վարպետ արհեստաւորներ պատրաստելու՝ իր բնդունակ հայրենակիցներուն մէջէն։ Այս առաջադրութեամբ, եւ բոպայէն բերել կու տայ քանդակագործ, նկարիչ, հիւսն ու դարբին, մանաւոր տեղ մը անոնց յանձնելով աշկերտներ, ինք ալ միասին աւանդելով հոն ճարտարապետութեան տեսականը։ Հետզհետէ կերտուող փառաւոր շէնքեր՝ իր կանխահաս իմացականութեան խօսուն նմոյշներըր կը ներկայանան Ապտիւլ Մէճիտի աչքին, որմէ կը վայելէ ամէն շնորհ ու պատիւ։ Արուեստագէտի իր գերազանց բնդունակութիւններէն անկախաբար, Նիկողոս (զանց կ'ընենք կրկնել անձնիւր անունի առքնթեր «Պէյ» տիտղոսը զոր կարապետ Ամիրայի զաւակաց համար ժառանգական էր) կը կրէր խորը թուրնդ ազգասիրութեան, ուսումնասիրչ ձգտումներու և աղատախոհութեան։ Օտեանի, Իւսնիեանի և Պարտիզպանեանի հետ՝ 1853ին կը տեսնենք գինք անդամ «Ուսումնական»ի, — Դերագոյն ժողովէն գառաջինն կազմուած խորհուրդ որուն աւագ գործը կ'ըլլայ կոկել գիւրել խեղճ աշխարհաբարնիս։ 1848ի Ֆրնս. յեղափոխութեան խանդավառ հիացող, անոր բեղուն գաղափարները կ'ուզէ մեր մէջ տարածել և կը հանդիսանայ ուսհվիրաներէն մին ան՛յն շարժման որ պիտի յանգէր 1860ի Ազգ. Սահմանադրութեան հաստատուելուն։ Շատ կանուխ կը խլուի սակայն իր փառաւոր ասպարէզէն (27 փետր. 1858), զոհ՝ միւռքի արտակարգ յոգնութեան։ կը պատմեն թէ Սուլթան Մէճիտ գոյժը լսելուն՝ յարտասուս փղձկելով, հրամայած է դադրեցնել պալատին լուսավառութիւնը 3 գիշեր, իր սիրական խալֆային դառն կորուստէն զգացած վիշտին ի նշան։ Ի մէջ այլոց՝ իր մահը ողբացած են ա՛յնքան սրամտորէն շէշտերով Գր. Օտեան (Մեղու Հանդէսի մէջ) և Տքթ. Ն. Իւսնիեան (12 տարի վերջ՝ Ազգ. ժողովի մէկ նիստին)։— Նիկողոսի հրամաններուն տակ կատարուած աշխատութեանց գլխաւորներն են Եանղրն-Բէօքլիւն (Հրդեհանիւ աշտարակ ի Պայազիտ), Տօլմա-Պաղչէի այժմու պալատը, Ըխլամուրի, Կէօզ-Սուի եւ Պէյօղլի Բէօկները, Օրթաքէօյի եւ Զրաղանի մզկիթները, Կալաթա-Սէրայի Լիսէն, Գանեխլիլի Սուլթան-Սարայլարը։

ՅԱԿՈԲ ՊԷՅ ՊԱԼԵԱՆ

Աստիճանէ էն հոյակապը եղող «Տօլմա-Պաղչէ»ի կառուցումը 18 տարիներու կարօտեցաւ։

ՅԱԿՈԲ. — Նիկողոսի քնարիր քնարիր ձիրքերն իր մէջ կրող կարապետ Ամիրայի այս 5րդ որդին ծնած է 1838ին։ Կրթասէր հօրը Ջանքերուն շնորհիւ Պօլսոյ մէջ կանոնաւոր կրթութիւն մը ստանալէ վերջ՝ կ'առաջնորդուի եղբօրը հիմնած այն աշխատանոցը՝ որուն մէջ եւրոպացին կանչուած մասնագէտներ — Նիկողոսի վերին հսկողութեամբ— գործողսի վերին հսկողութեամբ— գործնական դասեր կ'աւանդէին հայ արհեստաւորներու. մէջերնուն՝ ամենափայլունը կը հանդիսանայ Յակոբ, որ 1855ին փարիզ ղրկուելով՝ յաջո-

ղուխամբ կ'աւարտէ Սէնթ-Պատպր եւրոպայի Համբաւեալ քա-
ղաքներու ճարտարապետական շէնքերն ուսումնասիրելու համար 1858ին
կ'անցնի Վենետիկ, բայց Նիկողոսի մահը լսելուն պէս՝ կը դառնայ Պոլիս
եւ կ'սկսի գործակցիլ Կարապետի եւ Սարգիսի՝ Հայրերնին կորնցնելնէն
վերջ, երկու եղբայրներ՝ Սարգիս եւ Յակոբ կը նշանակուին արքունի
ճարտարապետ, երկոյն ֆէսէին վրայ կրելով ուղղաչափ-կարկին ոսկի
նշանը՝ Techniqueի տեսակետով՝ ինք չէ հաւասարիր Թէեւ Նիկողոսի,
սակայն Սարգիսի վրայ ունեցած է անհամմասն առաւելութիւններ՝
ինք եղած է բոլոր շէնքերու յատակագիծերը պատրաստողը (ժամուա-
բագոյն մասն արհեստին)։ Հետզհետէ միշտ Համեստ՝ զգուշացած է ինք-
զինքը հեղինակ ցոյց տալէ շատ մը շէնքերու, զորս թուած ենք Սար-
գիսի կենսագրութեանը մէջ — ձշմարիտ արուեստագէտ եւ ազգասէր
մը բլլալէ զատ, Յակոբ սիրասի՛ր ալ էր Դեղեցիկ Դպրութեանց, խան-
դավառ, վեհանձն ու ազնիւ, Թունդ զրաբարեան՝ բանավէճի կը
բռնուէր յաճախ Ռուսինեանի եւ անոր Համախոհ աշխարհաբարեաններու
հետ։ Անգամ մը Ֆրանսերէնի հայերէն թարգմանութեան մը առթիւ
երբոր դէմ կը հանէ Թղլեանն ու Թէրզեանը, յաղթանակը երկրորդը
կը տանի։ Սովորութիւն ունէր շարթականն էջերնին իր ա՛յն գործա-
ւորին որ հետը հայերէն խօսած ատեն՝ յաջողէր օտար բառ չգործածել։
Յակոբ ծրագիրը կը յղանայ Պոլիս «Հայ Ակադեմիա» մը հիմնելու՝
Ֆրանսականին վրայ ձեւուած, պատրաստելով ցանկն իսկ՝ իր քնարած
առաջին Ակադեմականներուն։ Մեր ձեռքն անցաւ Թուղթ մը որ կը
ներկայացնէր իր եւ Ռուսինեանի կողմէ կերտուած նորաբանութեանց
ցուցակ մը՝ որ ահա.— Ընթան (քնթեղինաց Թան), Կոդիկ (քիւլպասար),
Յօօօ (գբյմա), Բիւրունկ (թիւրլիւ), Տիրամար (խմամ պայքլար,
որուն համար ակրակրը մարեր է), Եղինձ (բլլաճ), Պլլոր (տօլմա),
Ոլոր (սարմա-պուրմա), Ծալլոր (գաթմիքլի
պէօրէք), Ծալիկ (պէօրէք), Զոռեկ (չէօրէք, ար-
մաւր՝ չոր), Ձմռիկ (Ճբմուռ), Ջեղիկ (չբբ-
լամա), Ծիւիլ (թէլ գաւայքի, ծքւեալ՝ թէլ
թէլ եղած), Կրծիւ (թավուք կէօքսիւ, կուրծ՝
ծքւեալ), Սառնուռ (սօնսուրմա), Գնդուռ
(լօգմա կոչուած անուշեղէնը, գունդ եւ անոյշ
բառերով), Գոգուռ (Հանքամ թաթլըսը), Նու-
նուռ (կէլին թաթլըսը), Վչնուռ (քէթէն չէլ-
վասը), Կաթնուռ (նազլը աշ թաթլըսը), Սեր-
սուռ (քռէմա), Օսլած (կնւլլաճ), Օղիկ (սի-
միթ, Հալգա), Շիկար (թէքքր պալըդը), Ա-
պար (գալգան պլղ.), Ասպրուկ (փեսի պլղ.),
Տիգոր (գբլքճ պլղ.), Գերմսակ (լէվրէք պլղ., իբր գերազանց կամ գեր-
մակ միսով ձուկ), Աշեւ (մէրճան պլղ., «աշխէտ»էն), Մալիկ (գբլքան-

ՍՈՂՈՄՈՒ ՊԱԼԵԱՆ

կրճ պլղ., որ կը մայէ), Թնգուռ (թռաքճնա պլղ. որ թռնռալոր փուշ
ունի), Սողիկ (էբլան պլղ.), Լսնուկ (լէֆէր, զոր լսանի լոյսով կ'որ-
սան), Ատրուկ (աթէշ պլղ., զոր կրակով կ'որսան), Ձմիկ (մինիա),
Մկրիկ (սթաքօս, մկրատ ատնռալուն), Ոսկնիկ (քաբռռէս՝ որ կ'ոսկռնու),
Կլլոր (Հապ, գեղահատ, կուլ տալիք կլլոր), Միամռռնուր (միօզօթիս),
Բեկիրեկ (բեկկէլոյ բժիշկ, գբբքզճք), Գեզարան (boudoir), Քմոյֆ (fantaisie),
Ռատրան (բէվօյվէր, իբր նիւ՝ usr)։ —Նօթռնատատնի Հայ գրագէտներք
ճշմարիտ Հակեգար մը բոլորած են իր առատաբուխ շնորհներով եւ թռիչ
տուած իրենց ներշնչմանց։ Այն երջանիկ օրերուն՝ ուր թռուքք գրագիտու-
թիւնն ու բռնակալութիւնք գոյութիւն չունէին դեռ, մեր մատուռա-
կանիներուն Հաճելի ժամագրավայրն էր իր տունը որուն պերճ սրահնե-
րուն մէջ շատ գիշերներ տիմբահոյլ կը բազմէին անոնք, իթալականներու
պատմական երեկոյթներք վերապրելով, գրականութեան եւ արուեստից
սուրբ խանդք կրող ամոլին՝ Յակոբ Պէյի եւ Բէմսկ Հանքմի հետ միասին։

ՍԻՄՈՆ ՊԷՅ ՊԱՊԻԱՆ

Պէյը մեկնուած իր Հանգամանքին
մէջ է դարձեալ, երբ իր քաջալե-
րանքը կը շռայլէ Հայ գերասաննե-
րու յառաջապահ Պ. Ադամեանի եւ
այլոց, վերաշխնելով նաեւ Օրթա-
քէօյի Բարեսիրաց Թատրոնը, Ասողք
կը խաւարի յանկարծ. իր գեղա-
պաշտ Հակումներուն տղբիւր, Բէմ-
սկ — փոփկանա՛ղ դշխոյ — 1 Նոյ.
1873ին կը դրաւի տարաժամօրէն,
տունին մէջ պեղելով անհուն պա-
րսպ մը՝ զոր ո՛չ ոք եւ ոչինչ կարող
կ'բլլան լեցնել։ Քայքայուն տաղ-
ղուխիւնք վերստանալու յոյսով,
անմխիթար ամուսինք յաջորդ տա-
րին կը նետուի փարիզ՝ ուր տարի մը վերջ՝ Նոյեմբերին կը կնքէ մահկա-
նացուն, Թողուելով Բէօ-Վաշէզ՝ Յակոբ Ազգային երեսփոխան ալ եղած
է եւ 1870ին հրաժարած։

ՍԱՐԳԻՍ.— Ինած է 17 փետր. 1835ին Պէշիկթաշ։ Հազիւ տասը-
նամեայ պատանեակ՝ Նիկողոսի հետ կ'անցնի Փարիզ, յանձնուելով Ի.
Պարտիզպանեանի խնամքը։ Եղբօրը Պոլիս ակամայ դարձին՝ կ'քնկերա-
նայ ինոր, բայց 2 տարի վերջ Ի. անգամ ուսանողի իր ծամբորդու-
թիւնը կ'քնկ եւ յաջորդաբար յաջողութեամբ աւարտելով Սէնթ-Պատպ,
Էքօլ Սանթռալ եւ Պօ զ'Ար, 1855ին կը դառնայ ծննդավայր, զործնա-
կանին մէջ աշակերտելու Հայրիկին եւ անդրանիկ Տարազատին քով։
Հօրը մահէն վերջ, Սուլթան Ազիզ որ գնահատող էր իրեն եւ կրասեր
եղբօրը՝ Յակոբիկի արժանիքները, արքունի ճարտարապետ կ'անուանէ

դերենք։ Սարգիս կարող ձեռնարկու մըն էր ան եւ կ'սահմանէր գործնական աշխատութեանց հոգը, յակոբի ձգելով տեսական մասը (յատակագիծերու պատրաստութիւնը)։ Այսպէս ձեռք ձեռքի, օգտուելով ոսկին անհաշիւ մսխող Սուլթանին փառասէրէկ ցանկութիւններէն, անոնք չեն դադրիր թռիչ տալէ իրենց երեւակայութեան եւ կը կառուցանեն Եւրոպացւոց հիացումին արժանացած գլուխ-գործոցներ։ Սուլթաններ եւ օտար վեհապետներ Սարգիսի շնորհած են այլ եւ այլ ատիճան եւ պատուանշան. իսկ «Լը Մօնա Իլլիւսթրէ» տաենօք Սարգիսի պատկերը հրատարակած եւ ներբողելէց տողեր նուիրած է անոր։ Անոնց ցանկը յակոբէ եւ Սարգիսէ կատարուած շէնքերուն, ուշադրութեամբ իրենց կրտսերագոյն եղբօր՝ Սիմոնի, նաեւ Նիկողոսի ու յակոբի հասցուցած աշակերտներուն.—Պէյլէր-Պէյի արդի պալատը, Զարդանի նոր պալատը (Մէկպուսարանի վերածուելէ վերջ՝ հին ճարակ), Ալէմտաղիի, Հէյիմ-Պաշը ազարակի, Գալէնտէրի, Բէաթիանեի, Այաս-Աղայի, Զաստրի, Թօփ-Գափուի, Բ. Զէմլէկէի, Իզմիթի կայս. ազարակի, Զինգիրլի-Գուլուի եւ Երզրզի Քէօշկերը (վերջինս 6 ամսուան մէջ շինուած), Պալմօմլերի ազարակը, Եզիպտոսի շրջափակին մէջ «Մէհեմէտ Տայիրէսի»ն, պետրմ. եւ ծով. նախարարութեանց պատշգամներն, Պէյզոզի Tribune-ը (Լօժէնի կայսրուհւոյն 1868ի ապրիլեան առթիւ 3 շաբթուան մէջ շինուած), Սուրայ-Պուռնիի ռազմամթերանոցը, Պէշիկթաշ «Ազարէթլէր» կոչուած 80 համառնման տուներու շարքը, Մաչխայի «Գըշլա»ն եւ «Սիպահիանէ»ն։— Սարգիս ուսելի սիրող էր գիտութեանց՝ քան ճշմարիտ ճարտարապետ։ Թէ մեքենագէտ, հնարած է վկայականներու արժանացած զանազան մեքենաներ։ Սիոյն օժանդակութեամբ կը շինէ ծննդավայրին Մաքրուհեան վարժարանը։ Իր ազգային գործունէութիւնը շատ սակաւ եղած է. միշտ մերժած է պաշտօն ստանձնելու մասին իրեն եղած ամէն հրաւէր։ Ազգ. պարտուց բարձման առթիւ իր նուիրած գումարին, վանայ Մարմէթ դէզ դպրոցի մը հիմնումին եւ «Մաքրուհեան»ին մէջ կը տահմանափակուի գրեթէ իր ազգասիրու-

Լէւոն Ե. Պալեան

Սօֆի Պալեան

թիւնը։ Իր ձեռակերտն է վասփուրի եւրոպական ափունքին՝ Գուրու-Չէշմէի առաջքը ցարդ կանգուն կղզեակը որ ծովեզրէն 150 մէթր հեռաւորութիւն մը ունի։ Ժամանակաւ խարակ մը կը ցցուէր հն. արտա-

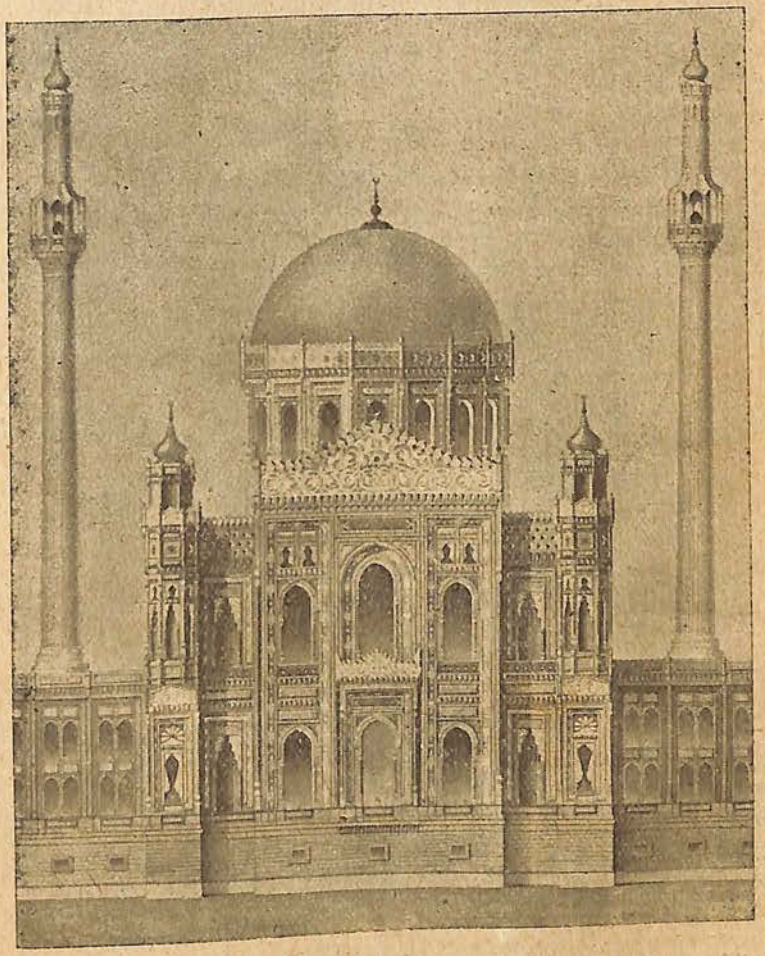

Սիմոն Պէյ Պալեանի ձեռակերտը (ջրանկար)

ասլոր պերճութեանց սիրահար իր մտքը կը յղանայ միեւնոյն խարակին վրայ ձեւացնել 4200 կանգուններոց այդ կղզեակը՝ որուն համար 30 հազար ոսկի կը վատնէ, ծովու հոսանքն օգտագործելով՝ ջազացք

մը կառուցանելու պատրաստակին տակ։ Ու կայս. Իւատէն չուշանար կ'ստիպուի տակայն մէջէն ընակարանը ցած չնկել, չարտակամ դիտողութեանը հետեւանօք օրուան Եպարքոսին՝ որուն մահէն վերջ 11 սեռեակնոց այդ տունը կարասիներով միասին ձկկ մէթր վեր կը բարձրացնէ, ընդհին իր մեքենապետական հմտութեան, համրաի գոհակատութենէն և Յակոբի մահէն վերջ, Սարդիսի գրծունէութիւնը կը կասի։ Հաշուական խնդիրով մը տարապարտուց ամբաստանուած՝ կ'ստիպուի երթալ ապատանիլ և 15 տարի տարագիր տալ Հն, մինչեւ իր վերադարձը՝ Դաղդեան Յակոբ փաշայի բարեխօսութեամբ։ Մեկնուանալով արուեստական իր կղզեակին մէջ, Սարդիս կը նուիրուի վէնիւսեան պաշտամունքի, միաժամանակ դիտութեանց և արուեստից։ Հո՞ն է որ, Թողլիք ու գրչեթ Թշուառ, կ'աւանդէ Հոգին 7 Նոյ. 1899ին, չկրնալ գանձ-

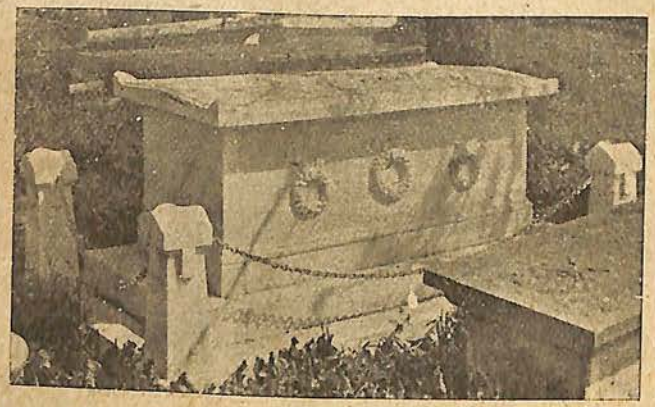

Սարգիս պէյ Պալեանի դամբարանը
Ակիւտարի գերեզմանոցը

լուն այն միլիոններէը զորս կը պահանջէր Ջէրուէթենէն, նաև իշխանական վայել կերպով փճացուցած բլալուն իր փարթամութիւնը։ Մարմինն ամփոփուած է Ակիւտարի գերեզմանատան մէջ, արեւմտեան պատին կից, Դուրեանի շիրիմէն քիչ մը վարօքը։ Պատկի մը խորէն սլացիկ՝ բարձրաքանդակ անճաշակ ոսա մը կը զարդարէ իր վրայ զետղուած մարմարին երեսը, երկու դիէն՝ անունն և տիտղոսի երկտող արձանագրութեամբ, ուր ո՛չ ծննդեան և ոչ ալ մահուան թուական կայ։

Սամ. մայրաքաղաքը ճաշակի և արուեստի նորութեամբ փառազարդող Հայ ճարտարապետի մը վարձանը պէտք չէր անշուշտ տակէ տարբեր բլլալ՝ այս երանելի երկրին մէջ... ԹԷՈՒԻԿ

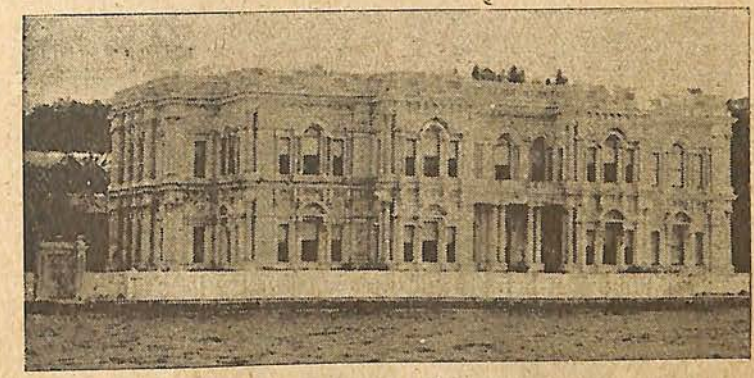

ՊԻՑԼԻԸ-ՊԻՑԻ ՊԱԼԱՍԸ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՏԱՐԻՆ

Մեր հրատէրին վրայ, բանասեղծ-դերասան Պրն. Նշան Պէշիկթաշլեան գիրի առաւ Պօլսահայ Բեմին 1919-20 երջանկ գործունէութիւնը պատկերացնող յօդուած մը, որուն ամփոփումն է հետեւեալը, 1919 Յուլիսէն սկսեալ մինչեւ 1920 Յուլիս։

... Այս շրջանին, Հայ Տրամաթիք Ընկ. Թատերախումբը կը հաշուէր իր մէջ հետեւեալ բեմական այժերը.— Տիկիններ՝ Հրաչ, Ալիքսանեան, Աարիւհ Ջանան, Բնար և Աարիւհ Պինդէմճեան, Օրիորդներ՝ Լիւսի եւ Եւդինէ, Պարոններ՝ Ա. Մատաթեանց, Ե. Թօլայեան, Մ. Ջանան, Ե. Զաքրատա, Տ. Նշանեան, Կատաբեանց, Այժակեան, Հրաչեայ, Սարիմ, Սիմոն, Վ. Պաղտասարեան և Հ. Ատեփանեան։ Ասոնցմէ չատեր ամբողջական շրջանի մը մէջ չէն մնացած, զանազան պատճառներով հրաժարելով «Հայ Տրամաթիք»էն խումբէն։

Յայտնի Թատերագիր Պ. Շիրվանզադէի Պօլիս ժամանումին առթիւ ներկայացուեցան «Նամուս», «Զար Ազէ», «Արմենուհի», «Աւերակներէն վրայ» և Պատուի Համար» Թատերախաղերը, իսկ վերջ յետոյ Ս. Պարթեւեանի «Զայրք Հնչեց»ը, Նոյն շրջանին կը ներկայացուէին նաև Հանրքէնի «Պէպէքոս» և «Տիւրան-Տիւրան» կատակերգութիւնները, «Բօրբաոս» և «Օթելլո»ն։ Յ. Սեւումեանի գալուստով, Հ. Տ. Ը. Թատերախումբը, գերասցյութեամբ և մանակցութեամբ վազամէտ արուեստագէտին, բեմադրեց Թագաւոր (Իւշիկվիչ), Ուրիէլ Ակոստա (Գուցկով), Յո՞ երթաս (Սէնքիեվիչ) և Երջանկութիւն (Վալտաուան)։ Սեւումեանի կողմէ Տիկ. Վարթիթեր Թէլէկեան գաստրոլ հրաւիրուեցաւ։ Այս առթիւ բեմադրուեցան Անյայտ կին (Ալէքս. Պիւսօն) և Դատաստանութիւն (Իշխ. Սմբատով), որոնցմէ վերջ Սեւումեան գադրեցաւ մասնակցելէ ներկա-

յացմանց և դերասուհյոյ պաշտօնք միայն պահելով՝ բեմադրեց Հիգբա (Շարլ Մերէ) և Թատասան (Դեմիրճեան) թատերախաղերը։ Ինչ յետոյ Սեւուժեանի անկողնոյ ծառայելուն հետեւանօք, նոյն պաշտօնք կրկին ձեռք առաւ Մաթաթեանց. բեմադրուեցան «Զարշբլը Արթին Աղա» եւ «Պաղտասար Աղբար»։ Տիկին Հրանոյշ Ֆելէկեանն ալ հրաւիրուեցաւ երբեմն գաստրոլ Սարտուի «Ման ժէն»ը։ Տիկ. Վ. Ֆելէկեան ժամանակ մը շարունակեց իր գաստրոլները «Քամէլիազարդ կին» և «Անյայտ կին» անձնաւորելով։ Թուէմբը ժամանակ մը կրկնուեցաւ երբաւ իր խաղացանկին։ Պօլսահայ բեմը մեծ վարպետին՝ Մնակեանի սուգովը համակուած էր, երբ անոր վրայ եկաւ աւելնալ Սեւուժեանինն ալ։

Այս եղերական դէպքէն քիչ առաջ Պոլիս գալով ներկայացումներու սկսած էր Վ. Փափազեան.— Հետաքրքիր իր խաղացանկը. Համլէթ, Օթէլլօ, Ռօմէօ-Ժիւլիէթ (Շէքսպիր), Ֆին (Հայր Տիւմա), Տօն Ժուան (Մոլիէռ), Յո՛ երթաս (Սէնքիվիչ), Բօրրատօ (Ճիաքօմէթթի), Հին Ատուածներ, Կայսրը (Վ. Շանթ)։ Այս շրջանին՝ առանց Վ. Փափազեանի ներկայացուելուն փրկանքը (Կամսարական-Կիւրճեան), Պիզատոսն Աղէկը, Փարիզի Աղքատները, Յանձնան-Վլօտինէ, Սամարացի կինը եւն.։ Նոյն թատերախումբն իր խաղերը ներկայացուց Բերա, Սկիւտար, Հայ Կղզի մասնաւորապէս։

Տիկ. Վարթիթեր Ֆելէկեան

✲

1919 Յունին վերակազմուեցաւ Ֆելէկեան Թատերախումբը, տալով ներկայացումներու շարք մը՝ մինչեւ Ֆելէկեան ջոյրերուն գաստրոլ հրաւիրելը։ Թուէմբին մէջ աշխատեցան հետեւեալ դէմքերը.— Տիկիններ՝ Վարթիթեր, Հրանոյշ, Հէքիմեան, Վէհանոյշ, Վերժին և Լիւսի, Օր. Պէհթրիս, Պարոններ՝ Շ. Դարագաշ, Պալթազար, Պալեճեան, Գարաեան, Հանրմեան, Աժաէրեան, Իզմիրլեան Տէյիրմէնճեան և ևս։ Բեմադրուեցան՝ Մէհէա, Աւազակներ, Մարի-Ժան, Փարիզի Կավաօշը, Ծաշէ, Դարբնոցապետ, Թամէլխազարդ կին, Անմեղ մեղաւորներ, Արցունքի Հովիտ, Արմենուհի Հիւրկու շերեփներ և Օդի (վերջին երկուքը՝ գործ Գրիգոր Անգուէթի)։

Այս թուէմբերէն գաս, զանուեցան ասոնցմէ կեանք և սունկի արժէք ունեցող ուրիշներ որոնք քննադատութեան իսկ արժանի չեն։ Մանաւանդ ներկայացումներէն կ'արժէ յիշատակել Պ. Պապաեանի Սկիւտար տուած 2 խաղերը, որոնցմէ վերջինը «Սալօնի օձը» Լիլայի և. կատակերգութիւնն է և արժանի գնահատութեան։ Իրենց մասնակցութիւնը բերին Տիկիններ՝ Վարդ և Մելիքսանեան, Պարոններ՝ Պալթազար, Պալեճեան և ևս։

Պօլսահայ Բեմին նորագոյն ոյժերը

Ձինադադարէն վերջ, Պօլսահայ Բեմը պահ մը ողողուեցաւ անժամանգներով՝ որոնք եթէ ծաղկի կեանք չունենային, շատ հետանական էր որ Հայ Թատրոնը վերածուէր Արշակաւանի մը, ժամանակի իր անողոք և անխուսափելի մաղով, «Թատրոնի Նաղովբեցին» ալ իր օրհնեալ խարազանով դասը տուին անոնց։ Նորագոյններէն յիշատակութեան արժանի են Տիկիններ Ասրինէ Պիննէմէճեան և. Վերժին, Օրիորդներ Եւգինէ և Էլիզ Շահինեան, Պարոններ Հրաչ, Վ. Պապատօպալեան, Վ. Պալըճեան (Զկնուն), Գ. Կաւաֆեանց և Հ. Սահփանեան։

Տիկ. Ասրինէ Թերեւս յաջողի նուրբ և համեստ արուեստագիտուհի մը ըլլալ, եթէ աշխատի աւելի ուժեղ կերպով անձնաւորել իր դերերը։ Իր կազմը բաւական նպաստաւոր է թէեւ, բայց պէտք է արժեցնել զայն՝ գոնէ քիչ մը տպաւորիչ խաղարկութեամբ։

Տիկ. Վերժինն բաւական խմոր ունի. պէտք է զգուշանայ յաւակնութենէ, որովհետեւ դեռ շատ ճամբայ ունի՝ ներկայանալի դառնալու։

Օր. Եփրինէ համեստ խոստումներ սկսած է տալ։ — Իսկ Օր. Էլիզ Շահինեան այժմէն ցոյց կու տայ նուրբ դերասանուհիի հակումներ։

Պ. Չրաղ բաւական օժտուած է։ Ինչ մը ևս յարատեւութիւն աշխատանքի, և իր սերուն տեղը պիտի ունենայ։

Պ. Պաղտասարեան օժտուած է կատակերգակի ձիրքով։ Իր տպագային համար շատ լաւատես եմ։ Եթէ ապարեզ տրուի իրեն, քիչ առենէն պիտի կրնայ իր եաին ձգել մեկ քանի ծանօթ կատակերգակներ։

Տիկին Հրանոյշ Ֆելէկեան

Պ. Պալճեան յաջող է սալօնի կեանքէ առնուած խաղերու մէջ։ «Բամբէզարդ կինը» մէջ ներկայացուցած լեզարդ կինը, նաև «Սալօնի Օձ»ին մէջ Վօսվիլը, նաև պարիսուցիչ կ'ապացուցանէն բաւական։

Պ. Կաւաֆեանց թերեւս երբեմն ունեցաւ թիփիք յաջող դերեր, սակայն իր բեմ ելլելը քմայքի արդիւնք է աւելի, քան իսկական կոչումի։ — Իսկ Պ. Մեթփանեան թերեւս կ'աջողի թերեւսօլիկ և պատանի դերերու մէջ։

Կայ նաև երրորդ մը փոքրիկ արուեստագիտուհիներու որոնք իրենց երկնային ձայնով ու ձեւերով կը դիմեն թատերասէրները։ Հնգեւատասնամեայ Հ. Ասրիանեան է մին (գուսար դերասան Շահինեանի). ապագայ սուպրէթ մը. ձայնը միայն եզանակաւոր է և կարօտ սրբագրութեան։ — Երկրորդն է Ռուիպինէն (գուսար Տիկին Ալիքսանեանի) երեքտասնամեայ, գերզգայուն և մելամաղձոտ խառնուածքով։

արտաքինը միայն կը պակսի երեսին։ Երկուքին մեծ յաջողութեամբ ներկայացուցին «Ֆանֆան Կլօտինէն»։ — Երրորդն է ԻՐՄԱ (դուստր Հր. Ֆէլէկեանի), տասնամեայ, խոստմնալից, քաղցրաձայն և դէզեցիկ արտաքինով։ Արտասանած է պապուն՝ Սլման Ֆէլէկեանի քերթուածները։ «Արցունքի Հովիտ»ին մէջ Շողիկը եղած է միշտ։

Ֆէլէկեան Քոյրերը

Տիկին Ազատ Ֆէլէկեան

Տիկին Ազատին վիպերթիկը ունի երեսնամեայ բեմական գործունէութիւն։ Հօմ Սվուլէն քնթացուարա, բեմական առաջին քայլերը կ'առնէ Ցեսուլատեան խումբին մէջ, իսկ տարեմտին դերասանուհիի իր ձիրքերը կը փայլեցնէ Թիֆլիս՝ ուր իր տաղանդին արժանի քնդունելութիւն մը կը գտնէ և կը շրջէ Պագու, Ռոստով, Ալեքսանդրապոլ, Երեւան, Նախիջեւան են., ամենուրեք հմայելով ժողովուրդը։ Կովկասի մէջ անցուցած վերջին տարիները վաւերի շրջան մը կ'ըլլան երեսն համար, քնդունելով դրուատիքը ուս քննադատներու։ Կ'սոիպուի հետեւիլ Կովկասէն, տուրեստակիչ պայքարներէ զզուած։ — Ներկայացուցած անհամար դերերէն յիշենք Դամելիա, Ֆէօտօռա, Թէօտօռա, Մէաէա, Փոյր Թէրէզա, Գլէօթթրա, Մակատ, Արծուիկ, Ննյայա Կին, Օրլեանի Կոյս են։ Զայնք քնար մըն է ամբողջովին, համակ քաղցրութիւն, զգայնութիւն, ու ներդաշնակութիւն։ Այդ ձայնին՝ հակառակ վերջերս տկարացած բլլալուն, «Մէաէա»ի պէս վայրապ դեր մը կրկին կ'ապրեցնէ իր բոլոր ուժգնութիւնը մէջ։ Հրաշալի կազմուն, հայկական ո՛չ մէկ դիմագիծ, համա՛կ եւրոպականութիւն, ձեւերն ալ շատ գեղեցիկ։ Պօլսահայ բեմի դիցուհին է ինք։

Տիկին Հրաչ

Տիկին Հրաչ ունի 23 տարուայ բեմական գործունէութիւն։ Հայ Սքուլէն քնթարցուարա, «Փարիզի Ժանանայ խանդավառ քնդունելութեան, երբեւ անզոյգ սուպրէթ։ Հրուատ խաղարկութիւնը համար կոչուած է «Հրանոյշ»։ Իր ժամանակի թատերաբերներուն համար պահանջ կը դառնայ ամէն տարեմտիկ խաղէ վերջ ծափողջունել այս տաղանդաւոր soulettիանը։ — Դլխաւոր դերակատարու թիւններէն յիշենք Սան Ժէն, Ֆրու Ֆրու, Հօրա ևն.։ Կովկասէն սկսած է խաղալ այրական դերեր ալ՝ ննեման ճարտարութեամբ ինչպէս Կավռօշ, Ժօզէֆ, Ռեմի (Մտաւ-ժան), Նիեզնամով (Անմեղ մեղաւորներ), Անարէ (Զաւակը), Տքթ. Կանաչեան (Դլխաւ պաոյտ)։ Ունի ճկուն տաք, ատատատուն և խանդատ արուեստ մը. բեմ մտնէ թէ ոչ՝ դերատանը նոր կեանք մը կ'ստանայ։

Տիկին Սիրանոյշ Ալիխանեան
եւ իր Ռուպին դուստրը

Ֆէլէկեան Քոյրերուն բեմի քնկերները եղած են՝ ի Կովկաս հանդուցեալ Պետրոսեան, Ալէխանեան, Վրոյր, Աւետեան, Աբէլեան, Զարիֆեան, Աքաքեան են.։ Դասերէժ, ապա Թէհրան — Մուզաֆֆերէտտին Շահին և պալատականոց խնդրանօք — կազմակերպած են ներկայացում մը, որով խանութեան արտօտս և չքաշնչան սատցած է անդրանիկը նվիրատու ալ գտած են խանդավառ քնդունելութիւն, երբ կ'սկսին երկնց ներկայացմանց։ Այնու հետեւ կ'անցնին փարիզ, Լօնտոն, Նիս Նօրք, Պօսթըն, Ֆիլատելֆիա եւայլն, մինչ փոտուր և յաղթական Ամերիկայէն եկած են Պօլիս ուր կը մնան 10 տարիէ հետէ։

Վ. Շահինեան

Տիկին Սիրանոյշ Ալիխանեան

Աւազան անուամբ Ազատեան Հայկազեան՝ ծնած է Պարտիզակ 1876ին։ Փոքր հասակէն ծնողքին հետ Պօլիս գալով, կը յաճախէ Գալաթիոյ Ս.

Լուսաւորչեան դպրոցը, Արեւելեան Թատրոնի դերասանուհիներէն Տիկ. Սահճագճեան, իբրեւ դրացի, կ'ըլլայ դրդապատճառ՝ իր բեմ ելլելուն։

ՊԱՂԹԱՋԱՐ

97ին Շահզատէ Պաշքի Թատրոնին մէջ իր մուտքը կը գործէ «Փոքրիկ Հովիւ»ի դերով (Աղջատ Լիւտասարդ) և 2 տարի վերջ կ'ըլլայ կեանքի բնակերուհին տաղանդաւոր Յ. Ալիքսահեանի։ Ազատ՝ Սիրանոյշին շատ նմանելուն և խումբին մէջ ալ իր անունը կրող ուրիշ մը (Տիկին Պիւնէմէճեան) դանուելուն՝ կը կոչուի Սիրանոյշ։ 21 տարի ծառայած է թուրք բեմին, Մնակեան Թատերախումբին մաս կազմելով և շրջելով Թուրքիոյ գրեթէ բոլոր քաղաքները։ 1918ին Իզմիր էր, երբ Զինադադարը կնքուեցաւ։ Այնուհետեւ լրիւով թուրք բեմը՝ կը վարի մայրն ի լեմն, Հայ Տրամաթիքի կազմութենէն ի վեր խաղալով անդուլ։ Իր հայերէնը տղմի տուած է քննադատութենէն։ Եղած է Սուպրիք, Թէօհ տամ և Կուանճ տամ։ Ներկայիս դերասանուհի մը։

Տիկին Ժրայ

Ծնած է կէտիկ փաշա և աւարտած Դպրոցասէրի վարժուհիները։ Մինչեւ 1908 դրագիրով ուսուցչութեամբ, Սահմանադրութեան հետ կու մին՝ Ակլանիկ դանուելով, կրթասպայերէզը կը լքէ և կը նուիրուի Մելպոմէնը միհնանի։ Չան, թուրք «ուսմութեօրներու» հետ կու տայ շարք մը ներկայացումներ։ Պօլիս դարձին՝ կ'աշխատի Տիկ. Սիրանոյշի հետ։ 1911ին, իրեն, քրոջը՝ Տիկին Ասրինէի, Պ. Փափազեանի, Ն. Շահինի, Թօլայեանի, Գ. Սարգսեանի եւ այլոց չան ելերով կը հիմնուի Հայ Տրամաթիք թատերախումբը, որուն հետ կ'երթայ Պաթիզակ, Ա. Փազար և Նիկոմիդիա։ 1912ին կը կարգուի յայտնի դերասան Վ. Փափազեանի հետ որ զարկ կու տայ իր տաղանդին։ Պօլսոյ արուարձաններուն մէջ շարք մը ներկայացումներէ վերջ, Հ. Տ. Թ.ի հետ կրկին կը մեկնի

Հ. ԹՕԼԱՑԵԱՆ

Նիկոմիդիա, յաջորդ տարին ալ Իզմիր ուր իր տաղանդին արժանի ընդունելութիւն մը կը գտնէ։ Խումբին մէջ էին ամուսինը, Շահէն, Պատաթեանց, Սարգիսեան, Զափրատ և ես։ Երկու տարի վերջ, ինք, ամուսինը, Շահէն և ես Եգիպտոս անցանք։ Թերթերը հոն իրմով զբաղեցան և դրուատեցին իր բեմական ներկայանալի կարողութիւնները։ Պատերազմի ընթացքին, Տիկին Հրաչ սահպուեցաւ Թուրք խումբին մէջ աշխատելու, Հայ բեմի կաթօտով տոչորուելով։ Հ. Տ. Թ.ի վերակազմութեան գործին ո՛չ ոք իրեն չափ աշխատած և յարատեւութեան ոգի ցոյց տուած է։ Ինք միակ դերասանուհին է մեր մէջ՝ որուն հետ կարելի է խօսիլ գրականութեան և արուեստի մասին։ Լմբանող, վերլուծող միտք և նրբազգած սիրտ։ Յաջողապէս կ'անձնաւորէ բեմին ամէն ու անուռակ աղջիկները։ Լեզուն՝ ասհուն ու մաքուր։ Նախասիրած դերերը.— Օֆելիա (Համլէթ), Էմիլիա (Փօրքատօ), Սեգա (Հին Աստուածներ), Մարկրիտ (Պատուի համար), Էրիքա (17 Տարեկանները) և Ֆլօռա (Գնդապետ Պախօ)։

ՄԿՐՏԻՉ ՋԱՆԱՆ

Տիկին Աւրիճ Ջանան

Ծնած է կէտիկ փաշա։ Մայր վարժարանէն քննութեամբ՝ պահմը դասարանները պաշտօնավարած է իբրեւ ուսուցչուհի։ 1908էն մինչեւ նախկին Հ. Տ. Թ.ի կազմութիւնը, իբրեւ դրեթէ նոյնութիւնն է վրոյ՝ Տիկ. Հրաչի գործունէութեան։ 1913ի վերջերը կովկասէն Պօլիս ժամանող Ազգան երբ կ'սկսի ներկայացմանց՝ փոքր խումբով մը, Տիկինն Աւրինէ կը հանդիսանայ նոյն խումբը պահպանող դերասանուհին։ 1915ին կը կարգուի Մ. Ջանանի հետ, կազմելով նեղպաշնակ արուեստագէտ ամոլ մը։ Պատերազմի ընթացքին կ'աշխատի Օսմանեան Բօնաէվարիտեատի խումբին մէջ, Զինադադարէն վերջ անցնելով Հ. Տ. Թ.ի, Նախընտրած դերերը.— Տէզդէմոնա (Օթելլօ), Ենդիկէ (Յո՞ երթաս), Սօնա (Զար Ոդի), Բէօֆէլա կոմսուհի (Բին),

Ա. ՄԱՏԱԹԵԱՆՑ

Ռուքայա (Դաւաճանութիւն) եւայլն։ Զինադադարէն վերջ, երեւան բերաւ նուրբ եւ զգայուն արուեստագիտուհիի ձիրքեր։

Վահրամ Փափազեան

Ծնած է Պոլիս 1888ին եւ ուսումը ստացած՝ Պոլսոյ եւ Վենետիկի Մխիթարեանց վարժարանները։ Շքեղ ձայն է եգիպտոս, Իզմիր, Մելանո, Սոֆիա, Պէլկրատ, Թիֆլիս, Պագու են.։ Երեւցած է իտալ. բեմերու վրայ՝ իբրեւ «երիտասարդ սիրահար»։ Սերպիոյ, Պուլկարիոյ եւ Ռուսիոյ մէջ՝ տեղական տրամաթիք խումբերու հետ խաղացած է, իր դերը մայրենի լեզուաւ անձնաւորելով։ Աշխատած եւ մեծ հռչակ շահած է ռուս Սինէմաներու մէջ։ Շէքսպիրի գործերը գլխաւորապէս կը կազմեն իր խաղացանկը։ Ատոնցմէ դուրս՝ իր նախասիրած դերերն են Բին, Բօրրատօ, Ուրիել Ակոսթա, Տօն Ժուան, Գնդապետ Պրիտօ են.։ 15ամեայ բեմական գործունէութիւն մը ունեցած է։ Իր մէջ ամէն ինչ խելայեղ է եւ տարօրինակ։ Օժտուած՝ դերասանի բոլոր յատկութիւններով, ընդունակ է ըլլալու՝ նրբազգածուածքն, խղճմտութիւն եւ ստեղծագործ ոգի միայն։ «Անման նմանող» մըն է ինք. սեւեռուն տեսականն է Ադամեան մը ըլլալ. եթէ չէ եղած, շատ յիշեցնել տուած է զայն՝ իր գիւցազնական խազարկութեամբ։ Զայնը՝ բամբ ու գոռ, ձեւերը՝ ներդաշնակ ու զեղեցիկ, դիմախազերը՝ յաջող, արտաքինն ալ անզուգական։ Ադամեանէն վերջ, Հայ Բեմի գործիչներէն ամէնէն արտակարգ դէմքը, հասարակութիւնը շլացնելու ատակ։ Եթէ այս Հարուստ տաղանդին մէջ գտնուէր ինքզինք եւ ուրիշները զեկավարելու կարողութիւն, շատ դիւրին է երեւակայել ինչ որ պիտի ըլլար ինք։

Վահրամ Փափազեան

Վահան Պապաեան

Վահան Թահիմեան

Ծնած է Պէշիկթաշ 1873ին, ճաճախած է Մագրիքէօյի «Աբծրուհեաց»

եւ յետոյ «Ռուբինեան» վարժարանները։ Յայտնի ուսուցիչներէ մասնաւոր դասեր առնելէ վերջ, 2½ տարի եղած է Հեռագր. պաշտօնեայ։ 1891 Մեպտ.ին Սամաթիա խումբ մը «ամաթէօռ»ներ կը ներկայացնէ «Ամիռալ Պինկ»ը, Ադամեանի շիրիմին կառուցման ի նպաստ։ Շահինեանի առաջին դերը կ'ըլլայ Պինկը։ Շատ չանցած, Փասըլեաճեանի խումբին մասնակցելով՝ կ'անձնաւորէ Առմանը (Դամէլիազարդ կին)։ Նոյն խումբին հետ շրջան մը աշխատելէ ետք՝ մեծ Պէնլեանի Օբէռէթի խումբին կ'անցնի, իբր «Թէնօռ»։ Ապա Զափրաստի հօր հետ միանալով՝ նոր խումբ մը կը կազմէ եւ կու տայ շարք մը ներկայացումներ։ Թատերական իր բո՛ւն կեանքը կ'սկսի Մնակեան խումբին մէջ՝ ուր Թեթեւսոլիկ սիրահարի դերերը կը գտնէ իր մհնաշնորհը։ Շրջած է Թուրքիոյ զանազան քաղաքները, նաեւ Փիլիպէ։ Նախասիրած դերերը.— Իօժէ (Երկու Հրրուհիներ), Օքթաւ Կլավա (Փարիզի Ոճիրները), Ալպէռ (Հաւատք, Յոյս, Սէր), Մօնթէ Բրիսթօ, Փիլիբ (Դարբնոցապետը), Իմպէռ (Սիւզան Իմպէռ), Լալպուազ (Ժ. Գլօսինէ)։ Զինադադարին կը գտնուէր Իզմիր՝ ուր յետոյ կու տայ հայրենասիրական ներկայացումներ, ինչպէս Ժիրայր, Հերոսուհին, Տարագիրները են. իր խակ ֆիրմայով։ Ամնուհետեւ կը շրջի Կիլիկիա, Հալէ 5 ներկայացում տալով՝ ազէտալի դէպքերուն պատճառաւ։ «Տաւրոս» եւ «Հայ Ձայն» լաւ արտայայտուած են իր մասին։— Ատենօք Պէնլեանի խումբին աշխատած ժամանակ՝ ամուսնացած է Հայասէր Փերմանուհիի մը հետ եւ ունեցած 4 զաւակ. անդրանիկը Պերճ՝ յուշարար, Բ.ը՝ Նուպար՝ ակնակ կատակերգու, Դ.ն ու Դ.ն Լիլիջ եւ ՀՕՐԹԱՆՍ՝ որոնց մասին խօսեցանք արդէն։—Կրթեալ դերասան մը. ունի «ուժիսէօր»ի յատկութիւն։

Եդուարդ Զափրասս

Պալթազար

Ծնած է Պալաթ 1866ին (Պետրոս Տէր-Վրթանէս Պալթազարեան) եւ ուսումը ստացած Սալմաթմբուգ եւ Գարակէօմրիւք։ 18 տարեկանին կը հիմնէ Հայկ. Բարեսիրաց Ընկ.ը որ տասնամեայ կեանք մը կ'ունենայ, 1889ին, դերասոյց Մաղաքեան իր թատերախումբով վերակազմեցնայ։ 1889ին, դերասոյց Մաղաքեան իր թատերախումբով վերակազմելով երբ կ'սկսի Հայկ. ներկայացմանց, Պալթազար դերասանի իր նախաքայլը կ'առնէ «Ցօփ ու կեզծաւոր» առասին Հերոս Պազիլիոյի դերով։ Խումբը 4 ամիս վերջ Փիլիպէ կը մեկնի՝ Պալթազար ալ միասին. գաղձին կը լքէ բեմը տարիի մը չափ։ Ամնուհետեւ յաջորդակի կը մաս-

Նակցի Ֆաուլեաճեանի, Մնակեանի և այլոց Թատերախումբերուն, մինչեւ Գումպայի դէպքը՝ որ պատճառ կ'ըլլայ Տատայ (Թաթիէմոնի) աքսորման, ուրկէ 3 տարիէն կը վերադառնայ՝ Սահմանադրութեան հռչակմամբ։ Մարտ 11ի դէպքին կ'ապաստանի Պուլկարիա, մասնակցելով Պէնլեան խումբին՝ որուն հետ Պոլիս դալով, գլխաւոր ոյժերէն մէն կ'ըլլայ այդ Թատերախումբին։ Ֆէլէկեանց ներկայացումներուն և պատահական խաղերու ալ իր մասնակցութիւնը կը բերէ հոս և կը շրջի Թուրքիոյ զանազան քաղաքները, նաև Ռումանիա ու Պուլկարիա։ Նախընտրած դերերը.— Կավռիէլ (Սիմոնէ-Մառէ), Տըլօպէլ (Ֆռէմօն Լիզպէթ), Անթուան (Լա Տամ Սանթռօպէզ), Ռօպէնսօն (Ամիռալ Պինկ), Սառ-Թօռիս (Ֆռու Ֆռու), Տուտուկին (Անմեղ մեղաւորները), Սէն Կօտան (Գամելիազարդ կին), Ռէս Մնօ (Աբց. Հոլիա), իսկ Պէնլեան խաղացած կին մէջ անզուգական է «Պօսթանճը Պաշի»ով (Լէպլէպիճճի), «Հարիւրբրաչեան»ով (Բլեռէթ) և «Հազարապետ»ով (Մամզել Նիթուշ)։ Ողբացեալ ն. Շահէնի նման՝ անշահախնդիր, ազնիւ և անբասիր. ունի սիրեալ կոյս, (երիտասարդութիւնը՝ գեղադէմ). ձայնը՝ գոռ, խաղարկութիւնը՝ համակրելի։ Մեր ամէնէն աւելի կոկիկ ու կանոնաւոր դերասանը։

Արուսեակ Թօլայեան

Ծնած է 1884ին Բերա՝ ուր յաճախած Սուրբ Լուսաւորիչ և Սէն Ջընուա, հայրը՝ հայ հռովմ. ծանօթ հրապարակագիր Յովհ. Թօլայեան։ Անառակ որդի մը։ Պատանութեանը յախուռն օրերուն՝ նեռուած է բեմ, նախաքայլը փորձելով Մնակեանի մօտ, և Հաւրրիւթէին վերջ մասնակցած գրեթէ ամէն խումբի։ Մեր ամէնէն ժողովրդական կատակերգական ու գրաղը որ 14 տարիէ ի վեր կը վարէ «Կավռօշ»ը՝ իբր դերասան չունի որոշ խաղացանկ. կատակերգական ամէն դերի կը յարմարի. ինտելիքէնտ ու ճէնթլմէն, Պէնլեանի միանալով՝ գացած է փարիզ—Լօնտոն, իր լեզուական թերութիւնը քննադատուած է երբեմն, ինչպէս և իր միմոսի հակումները, վերջինը՝ քմայք։ Զինադադարէն ի վեր անդուլ կ'աշխատի «արամաթիք» ժէնթով մը... «դրամայիք»ի մէջ։

Տրդատ Նշանեան

Մկրտիչ Զանեան

Ծնած է Սամսթիա։ Նեն. կրթութիւնը հոն ստանալէ վերջ՝ աւարտած է Կարապետեանը, և 1908–13 «ամաթէօռ» եղած է. իրաւաբանական

աշ քանի մը տարի յաճախած ու լքած է։ 1913ին կը գտնենք զինք Ա. Աղեանի խումբին մէջ։ Հ. Տ. Թ.ի հիմնադիրներէն և գլխաւոր ոյժերէն, մեր ամէնէն աշխատասէր դերասանն է, աւելի՝ իր մեներգներով և արտասանութիւններով ծանօթ։ Մեր բոլոր պօլսաբնակ դերասաններուն աշխատանքը երբ քով քովի բերուի՝ հազիւ թէ կը հաւասարի իր աշխատանքին։ Երիտասարդ է, համակրելի և շատ խոստմնալից, խաղարկութիւնը՝ պահպանողական։ Հիմա փարիզ է. դարձին՝ յուսալի է որ իր նախասիրած ճիւղը ցոյց տայ մեզ աւելի համեստ և նոր դերերով։ Նախասիրած դերերը.— Սէյրան և Ղարա Ռուստամ (Նամուս), Արեղա և Վանահայր (Հին Աստուածներ), Ուրիէլ Ակոստա, Տօն Բիէթռօ Դառուզօ, Բիէռ (Տասնբեօթը տարեկանները)։

Տրդատ Նշանեան

Ծնած է Սեբաստիա 1892ին։ Երէց որդի՝ նշանաւոր մահափորձին նահատակուող խոշարար Հաճի Նշան Մինասեանի։ Ուսումը ստացած է Սադըզ Աղաճի Մխիթարեանց վարժարանը, Ազգ. Որբանոց և Պէրպէրեան։ Սահմանադրութեան հռչակումին՝ նետուած է բեմ, մինչեւ Զինադադար ծառայելով թուրք թատրոնին։ Պէնլեանի հետ գացած է վիէննա, փարիզ, Լօնտոն, իսկ «ամաթէօռ»ներով՝ շրջած Դահիրէ և Իզմիր։ Պատերազմէն յետոյ, Հ. Տ. Ը. Թատերախումբին մէջ իրեն որոշ տեղը կ'ունենայ։ Մէջէն մը Պուլկարիա ալ գնաց։ Յաջող է հակաձակորդի դերերու մէջ։ Ժժոտած է կուրծքով և լաւ արտասքինով. թերութիւնները՝ ձեւերու մոլութիւն և պօռալ. փառասիրութիւնն ալ աղիտաբեր կը համարեմ իրեն համար։ Նախասիրած դերերը.— Փավէռ (Թշուառները), Տը Սանթօս (Ուբ. Ակոստա), Բալօնիուս (Համլէթ), Կարլոս (Աւազակներ), Անդրէաս Լիլիերթրով (Պատուի համար) Բօրրատօ (Քաղաքական Մահ) և Օթէլլօ։ Հայ բեմին մէջ տեղ ունի Տրդատ Նշանեան։

Նշան Պէհիքեանեան

Եդուարդ Զաքրատա

Ինքնակենսագրութիւն.— Ծնած եմ 1892ին Սկիւտար և աւարտած ձեմարանը, որդի կատակերգակ Միք. Զաքրատայի։ Բանի մը տարի դեղագործութեամբ ևն. պարապէ վերջ, 1909ին մտայ «Ազատ Թատրոն»։ Խումբը շուտով ցրուեցաւ։ Այնուհետեւ զանազան խաղացի ծնունդս վայրիս «Աւարայր» ակումբին մէջ... անձնուիրաբար։ 1910ին Զարիֆեան

խումբին հետ էի, որ իզմիրէ դարձին ցրուեցաւ՝ դերասանապետին մեկնումով։ Ժամեռնամուտին Հայ Տրամաթիքք կազմուելով, մեկնեցանք Նիկոմիդիոյ շրջանը. հոնկէ ամիս մը վերջ մեր դարձին՝ խումբը լուծուեցաւ, որով աշխատեցայ Պէնլեանի և այլոց հետ։ 1912ին, վահրամ փափազեանի գալստեամբ, Հ. Տ. Ը.ը վերակազմուելով՝ մեկնեցանք Իզմիր։ Ա ալ ամսուան մը կեանք ունեցաւ. մէկ մասը մեկնեցաւ Եգիպտոս, միւսմանն ալ Պոլիս։ Վերջիններուն հետ էի. աշխատեցայ Պէնլեանի հետ, երբ պատերազմը ծագեցաւ և իրը զինուոր Խորնէ ղրկուեցայ։ Օգտափոխութեան պատրուակաւ Պոլիս գալէս քիչ յետոյ՝ ստիպուեցայ ծուարած ապրիլ և 4 տարի վերջ... յարութիւն առնել։ 1919 Յունվարին ամէն ճիգ թափեցի հիմք դնելու Հ. Տ. Ը.ևան որուն բոլորած երկամեայ գործունէութիւնը ծանօթ է հասարակութեան։ Ներքեւը դերերս.— Նալպանտ Ասկան (Զար Ագի), Հայրապետ և Ծպլիծատուր (Նամուս), Բ. Բիլօնիէս (Յո՛ երթաս), Բօլօ Նիուս (Համլէթ), Բիսթօլ (Բին), Ձիմմի (Պէպէքօ), Բօքարտիէ (Տիւրան Տիւրան) ևն., իսկ Սբէուէթներու մէջ՝ Պէնուա (Դլէուէթ), Լօուիս (Մամզէլ Նիթուշ), Սատրգ (Նաստ. Հօճա), Բէօսէ Զաքար (Բ. Բէհեա) ևն.։

Արմէն Աժէրեան

Աւետ Մատթեոսեան

Ծնած է Թէհրան 1884ին։ Պզտիկ տարիքէն Պոլիս գալով՝ յաճախած է Սկիւտարի ազգ. և Պէրպէրեան վարժարանները։ Ա. անգամ բեմ կ'ելլէ 1903ին, դերասոյց Բէշատի կազմած խումբին հետ, պահ մըն ալ կ'աշխատի Մինակեանի խումբին մէջ։ Սահմանագրութենէն վերջ Ենովք Շահէնի հետ կը հիմնէ «Ազատ Բեմ»ը՝ խոտամնալից նոր ոյժերով (Շահէն Ցովհաննէսեան, Զաքրասա, Աժաէրեան, Շամատանճեան ևն.)։ Աւետ մը յաւշաբար՝ Զարիֆեան խումբին, մասնակցած է նաև պատահական ներկայացմանց։ Պատերազմին՝ իրը յեղափոխական կ'աքսորուի Հալէպ։ Զինադադարէն վերջ՝ աքսորեալ երիտասարդներով «Մելպոմէն» խումբը կը կազմէ և կը շրջի

Գէորգ Պաղտարեանց

Կիլիկիա 1919ին Պոլիս դարձին՝ դերասոյց կը կարգուի Հ. Տ. Ը.ևան, պաշտօն զոր ցարդ կը շարունակէ ձեռնհասօրէն։ Եթէ ապրած քլլաք լաւագոյն միջավայրի մը մէջ, այսօր իր անունը Նոմանիշ դաթնած պիտի դառնար ռէժիսէօրի՛ մէկ փառասիրութիւն ունի Աշտ, նո՛յն իսկ կ'արհամարհէ «փառք» կոչուած ոչնչութիւնը։

Արմէն Աժէրեան

Ծնած է Դում Քափու 1890ին և յաճախած Սահակեան (Սամաթիա) և Կեդրոնական, ուրկէ թերատարտ՝ նետուած կեանքի կռիւին մէջ, 1908ին դործի ասպարէզին տրամաժարելով կը միանայ «Ազատ Թատրոն»ի. այնուհետեւ «Համաթէօնեռու հետ քանի մը ներկայացում կը կազմակերպէ Սամաթիա։ 1911ին Ֆէլէկեանի, 1918-19ին փոխնախկ Հ. Տ. Ը.ևան և Ֆէլէկեանի խումբերուն հետ աշխատած է հետեւեալ դերերով.— Լիլիզբարով (Պատւի Համար), Ֆրանց (Աւազակներ), Վիքթօռ (Արեան բլիծ), Ռէս Մնօ (Մրցունքի Հովիտ) ևայլն.։ Իր թերութիւնն է ձայնին սուր ու եղանակաւորքլլալը։ կազմին անյարմարութենէն բաւականաւ տուժած է։ Ներդիով՝ ամէնէն տարօրէն դերասանը, սակայն խղճամիտ և աշխատող մըն է։

Հարութիւն Շահինեան
եւ Ռուպինէ Ալիսաճեան
(Ֆանճճաճ-Պօսթիճէ)

կ. Պոլիս, 1920 Յուլիս

ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

Գոհար Պէրպէրեան

Ծնած է Բեռա 1896ին։ Հիւանդոտ մանկութիւն մը բոլորելէ վերջ՝ կը յաճախէ Լսաեան, հոն՝ իր բզէզութիւններով և գրական ու գեղարուեստական ձգտումներով ամէնուն ծանօթ։ Դպրոցն վերջ վահրամ փափազեանի կը դիմէ և կ'անդամակցի Հայ Տրամաթիքին։ Պահ մը գրավածտալէ և հանդէսներու մէջ մենախօսութիւններ քնելէ ետք՝ 1912ի վերջերը թիւններ քնելէ ետք՝ 1912ի վերջերը խումբին հետ կը մեկնի Նիկոմիդիա, Իզմիր և Եգիպտոս։ Իսկ Պոլիս դարձին՝ կը մասնակցի պատահական ներկայացմանց։ Տարիի մը չափ կ'աշխատակցի «Կավռօչ»ին, ֆանթեզիներով։ Պատերազմին՝ ինքզինքը թաքսախաւոր ձեւացնելով՝

Փոքրիկն
Երմա Ֆէլէկեան

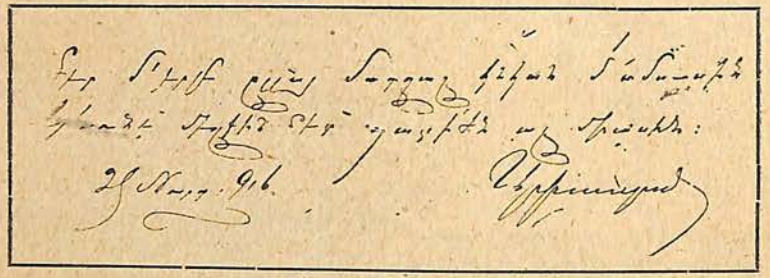

կ՚աջզրի 2 տարի վերջ մնալ զինուորութենէ, այնուհետեւ պահ մը զինծառայութենէն կոչուելէ ետք՝ փախստական կ՚ապրի։ Զինադադարէն յետոյ, պոլսահայ երիտասարդ դերասաններու հետ կը հիմնէ Հ. Ս. Ընկ-ը՝ որուն Ա. շրջանի ներկայացմանէն կը մասնակցի ու կը միանայ Փէլէկեան խումբին։ Նախընտրած դերերը.—Կարլոս (Աւազակներ) Նախման (Հրէաներ), Ութնտա (Գնդ. Գոհար), Ժէն. Մօռի (Փարիզի Կավոշը), Եղիազար (Ռաշէլ), Հայր Տիւվալ (Դամ. կին), Ասլան (Արց. Հովիտ), Բարխուդոր (Նամուս) են։ Պատերազմէն յետոյ աշխատակցած է պոլսահայ թերթերու զանազան քերթուածներով։ Ունի անտիպներ և թատերախաղեր ալ։ Գրական գործունեութեամբ կը պարտի վախճան թմրեցնել, թատերական գործունեութեան ալ՝ Տիկին Վարդենիների և Ընկերուհիներ։

Արտասահմանի դերասանուհիներ

Մնակեան եւ Սեւուէեան

Սեւուէեան

(Արեւիկ Աճօտան վրձինը մէջ)

ՏԱՐՕԳՈՒԱՑ ՄԱՆՈՒ ՄԸ

Հերու, աշնանավերջի արեւոտ կիրակի մը, տարին Օրթաքէօյի հողմաթքը յանձնել մարմինն անմահ արուեստագէտի մը որ դեռ եւս իր կեանքի գարունին մէջ՝ վիւթիւօզ մը դառնալու երազը փայփայելու ետեւէ՝ գայթեցաւ յանկարծ դէպի Մեծ Դատաստան, ուր պատանքը կ՚ապահէր իրեն ՋՈՒԹԱԿՈՒՀԱՐ ԱՐԱՑ ՊՕՅԱՃԵԱՆՆ էր ան։ Հարկ կայ անդրադառնալու թէ ինչ անմարելի կրակներու մէջ են հիմա իր ծնողքը, անդարձ բաժանումէն իրենց հոգեհատորին՝ որ «տունին ծրագն ու ոսկակն էր» և որուն չուքակը,— սեւ դագաղին մէջ պառկած,— յաւերժական իր քունն ունի այլ եւս, բամբախտ իր տիրոջը նման։— Ծնած էր 1896ին Օրթաքէօյ, որդի՝ յայտնի մաթեմատիկոս Պօյաճեան Արխտակէսի, և Զոռ՝ բնաբան-կրօնագէտ Սահակ Ա. Բհնյ. Տէր-Սարգիսեանի։ Ֆրէռներէն և Դայր. Լիկէոնէն ընծացաւարտ։ Մանկունենէն է վեր ապրած երաժշտական մթնոլորտի մը մէջ զոր քաջ գաշնակահարիր մայրը՝ Տիկին Զարուհի ստեղծած էր իր շուրջ, Ապայ 9 տարեկանէն չուքակի կ՚սկսի և խանդավառօրէն կը նուիրուի անոր, ուսուցիչ ունենալով «մաէսթրօ» Գաամնը։ Յարատեւ ու շխատութեան ու գիկանքի տարիներու հոլովմէն մը վերջ, իրրեւ չուքակահար՝ գեղեցիկ համբաւ մը կ՚ապահովէ իրեն։ տակաւին ա՛նքան ծագկատի, և մկ մէկու ետեւէ կ՚սկսի հրատարակել իր հեղի-

նակած երաժշտական կտորները։ 15ի յանգած է շարքը լոյս ընծայուած այդ Opusներուն՝ որոնցմէ յիշենք Plainte des déportés arméniens et grecs (տպ. Պօլիս), Sérénade, Chant du soir (տպ. Հայրցիկ), Abendlied եւայլն։ Իր արուեստին գործնականին չափ՝ տեսականն ալ կ'ուսումնասիրէր, և ունէր յաջող գրութիւններ Թէ՛ երաժշտական և Թէ բանաստեղծական ծիւղերու վրայ։ Զինադադարէն ասդին, երբ ազգային ու գեղարուեստական կեանքը կ'սկսէր եռեւեփիլ, Պօյաճեան իր Ծննդավայրին Բարեսիրաց Թատրոնը 1 Յունիս 1919ին փուԹաց տալ իր անդրանիկ նուագահանդէսը՝ որ 3 ամիս ետք իր յաջորդն ալ ունեցաւ Բերա, Իւնիօն Ֆռանսէզի մէջ, մասնակցուԹեամբ Քաւ-ջուԹակահար Ժան Պէլանի։ Այդ նուագահանդէսներով, անիկա յաջողեցաւ խստապահանջներու իսկ գնահատել տալ իր կարողուԹիւնները։ Ցետոյ, ծանօԹ գրողներու և արուեստագէտներու աշխատակցուԹիւնը նախապէս ապահոված, ոգևորուեցաւ վրայ էր հրատարակուԹիւնը գրական և գեղարուեստական հանդէսի մը, երբ մօրը հետ փարիզ անցաւ, արուեստը կատարելագործելուն չափ՝ նախանձախնդիր դարման տանելու իր խանգարուած առողջուԹեան, և հոն առիԹն ունեցաւ ներկայացնելու Հայ ՊատուիրակուԹեան պետին իր անտիպ աշխատուԹիւններէն մէկ քանին՝ որոնց տպագրուԹիւնը ստանձնեց Պ. Նուպար, հայ և օտար արուեստագէտներու գնահատումին վրայ։ Բականէնի, Սառազատի, Սբօի, ՎիօԹԹի, Քուպէլիքի և Հուպէռմանի սիրահար այս Հայորդին Փարիզէն Պօլիս վերադարձին վերջ՝ նո՛ր եռանդեամբ փութացաւ ջուԹակի պարապմանց, յայԹիւս ճախրելով դէպ ի փայլուն ապագայ, երբ ինկաւ յանկարծ Քեւաբեկ՝ իր երազի ճանապարհին, 17 Հոկտեմբեր 1920ին։

Ձմեռուկի ջրուզ վաճառորդներ
(Ջրաներկ ոդբացեալ արձանագործ Ե. Ոսկեանի)

Ե. ՄԱՍ

Ազգային երեսփոխանը

(ԷՔԻՏՏ)

ο

Լեի marque déposée մը չունի, սակայն և այնպէս, չգիտեմ՝ ինչո՞ւ կը տարուիս ճանչնալ զինք en un coup d'œil, մ՛յնքան յատկանշական է de pied en cap!

Մեր մէջ հայ անհատը շատ բան կրնայ բլլալ, բայց համրանքով են անոնք որ շաբաթը մէկ անգամ մանաւանդ ճօճուումով մուտ կը գործեն Ղալաթիոյ հայ «բառլամէնթ»էն ներս։

Զարմանալի տարօրինակ, սակայն տխո՞ւր իրականուԹիւն։ Երբ քնարուԹիւն հարկ բլլայ սոյն ցանկաւէտ պաշտօնին, բոլոր բերանները ճեկաթիճ կը ձայնեն. իսկ երբ քուէի բացարձակ աւանդուԹիւնը յանձնաս քաշէ անմահ քնարեալը, առաջին լրատուն ամրողջ քսակ մը պարգեւ կ'ստանայ, ինչպէս պիտի ստանար մէկը որ 6 աղչիկ զաւակներու տէր հօր մը աւետէր. . . Թօմպուլիկ մանչուկի մը ծնունդը։

ԵրեսփոխանուԹեան պաշտօն ու սիրաղօս՝ պատուոյ զինուիներն են հայ անհատին համար, որ կը փափաքի գոնէ օրուան 24 ժամերուն մէջ հանդիպիլ մէկու մը որ ոտքերն ու ձեռքերը քով քովի բերէ՝ ի նշան յարգանաց առ Մենծ-ԱզգայուԹեան։

Երեսփոխան. . . Այս չնաշարակեալ սիրաղօսը վայլեցնելու համար, անհրաժեշտ է որ մարդ ամուսնացեալ բլլայ, Թաղականին եռանդուն ժամկոչին վազցուցած աԹոռը բան մը չէ այն ինտելիքէնտ ժէսԹին մօտ զոր չեն զլանար իրեն՝ մանաւանդ հրապարակային վայրեր, հանուրին ձիգ ներուածքին տակ, չոր ու ցամաք ազգայինձիներ։

Երեսփոխանը սոյն պաշտօնը Թէեւ խաթեր համար կ'քնդունի, սակայն չգիտեմ ինչ հաւատքով, քնարուած օրն իսկ՝ ուշ առեն ժամուն դուռերը բանալ կու տայ և օխտներով իւղ ու արցախներով մամ կը նուիրէ Սուրբերուն, ժամկոչին ալ լեցուն pourboire մը ձգելով՝ կը հեռանայ Աստուծոյ Տունէն, Ազգին Տունը վատաբկած բլլալու դոհունակուԹեամբ։

Ինք որ լուրջ ու լուռ պէտք է մեկնի տունէն՝ Ազգային Սրահին մէջ բարբառելու համար, խօսքէ ձանձրացած կ'ելլէ տունէն դուրս՝ լուռ ու մունջ հանգիստ առնելու համար այն աԹոռին վրայ զոր քուէմարտը բարձրացուցեր էր զինք . . . օդլով ու գարեջուրով։

Piron ne fut rien, pas même un académicien ! *քսած է ֆրանսացի հաչակաւոր պատրաստաբանն իր անձին համար։ Յաւալի է որ նոյն խօսքը մեր մէջ էն ապուշը չի կրնար կրկնել՝ զայն բարեփոխելով. «Ի՛ն մը ալ չեղայ, նո՛յն իսկ . . . երեսփոխան», քանի որ Ազգին մեծամասնութիւնը — կարճ կամ երկար պաշտօնավարութեամբ մը — անցաւ այդ փուլէն։*

Վահան Փափազեան (Լիլա)
Հեղինակ՝ «Սայօճի Օձր բաներախաղիճ» գնահատուած նաստարակութենէն։

Ամերիկացի բարեկամի մը հետ օր մը կամուրջէն կ'անցնէինք. 4 հոգիի հետ բարեւուեցանք։ Ու եղաւ որ զրոյց գայթ հարցնէր ինձ, թէ ովքե՞ր էին անոնք։ —«Երեսփոխա՞ն» կրկնեցի 4 անգամ այդ 4 անձերուն համար, որոնք չար բախտէ ուրբաթ քլլալով՝ իրենց աւանդական սեւ ոքահնկօթով Ղալաթիոյ կողմը կ'անցնէին՝ «ձայն բազմաց» կազմելու համար։ Ատեն մը վերջ նոյն բարեկամիս նորէն հանդիպեցայ կամուրջին վրայ։ Մրմրեանն էր անցնողը. բարեւեց։

—«Is this gentlman a M. P., my dear . . .?» *եղաւ առաջին հարցումը։*

—«Ո՛չ, պարո՛ն, պատասխանեցի. առածին բանին պէս, ինչպէս ամէն մօրուաւոր՝ հայրիկ չի կրնար բլլալ, նոյնպէս ալ ամէն ոքահնկօթ հագնող չի կրնար անմահներու աթոռը բազմիլ իբր երեսփոխան. . . »։*

Սատանան գործ չունի, քայլ մը անդին Պետրոս Կարապետեանը կը դիմաւորէ զմեզ և երեսփոխանական բարեւ մը կը ճօճէ գեանաքարշ ծնկծեքուքներով։

—«Surly he is one of them. . . » *կը ձայնէ բարեկամս, 32 ակռաներէն 26ը ցուցադրելով։*

—«Ո՛չ, պարո՛ն, կը սխալիք, կ'բսեմ իրեն. անիկա Մեծ Կղզիի մեծ թաղին մեծ թաղապետն է . . . »։

Հազիւ Ղալաթիա ոտք դրած ենք, ահա՛ դէմերնիս կ'ելլէ Մխքայէլ Շամամեանճեանը որ պեխերն ածիլած օրէն՝ իր աւանդական ոքահնկօթով մխօճարի երեւոյթ մը առած է, քան թէ ազգային երեսփոխանի։

— «Look at one of your M. P., կը ձայնէ, և այս անգամ կարծեմ թէ չեմ սխալած»։

— «Կրկին ո՛չ, սիրելիս, կը ձայնեմ թեւը մանելով. թէեւ իր արտաքինով շատ կը նմանի երեսփոխանի թիփին, բայց իրականութեան մէջ թերթ-փոխան է, Ոսասնի տէր և տնօրէնը»։

Երբ զինքը գետնին տակն անցուցի... Թիւնէլով, ազատելու համար օձիքս՝ մեր կարգ մը ոքահնկօթաւոր ազգայիններէն, յանկարծ վերի դլուխէն կը դիմաւորուինք Ենովք Արմէնին հետ՝ որ նոյն օրը կարծեմ թէ հարսանիքի կը դառնար, շաքարի տուփ մը ձեռքին, հարսնեւորի աւանդական ոքահնկօթը հագած։

— «Oh! surly he is one of the youngs! *ա՛լ քանիլիք չի կայ, քանի՛ք թէ ո՞վ է դա և ինչ կ'բսուի . . . »։*

— «Սխա՛լ, բարեկամս, սխա՛լ. աս ալ՝ հակառակ կարճ հասակին՝ թէեւ խելքով շատ մը երեսփոխաններ կը կարդացնէ, սակայն դժբախտաբար մեր մէջ երեսփոխանութիւնը խելացութեան հետ առընչութիւն չունի, այլ՝ կուսակցութիւնը, խոսակցութիւնը, տեսակցութիւնը, նամանաւանդ... արբեցութի՛ւնն է որ իր ծոխ քունէներու ոյժով աս ու ան կը տանի կը նստեցնէ այն աթոռներուն վրայ որոնք իրը թէ — խօսքս ատոնց — նուիրական են կամ պէտք է բլլան. . . »։

Ան օրը որ գործին գիտակից երեսփոխանը ժողովի պիտի երթայ, առջի իրիկուընէ կանուխ անկողին կը մանէ՝ լաւ քուն մը քաշելու և հետեւեալ օր աթոռին վրայ onfէսրոն փորձեր չընելու համար. առաւուն ալ չի մոռնար երեք ոտքերը չուրջ դնել... որպէս զի արիւնը վար քաշէ և բարկութիւն չղայ հոն։

Երեսփոխանը չափազանց կը տխրի, երբ կամուրջին վրայ Ս. Պատրիարք Հօր հանդիպի և այս վերջինը կառքի մէջէն չտեսնելու գալով չբարեւէ զինք. քէն կ'քնէ ու կը մտադրէ այդ պարագան օրակարգ անցուցնել յառաջիկայ ժողովին, պահանջելով որ hiérarchie պահուի և յարգանքի անտեսութիւն չբլլայ, որ թարգմանի... չտեսութիւն։

Այսօրուան երեսփոխանները մեծագոյն մասը դժկամակամութեամբ գացած նստած է հոն, իրականութեան մէջ՝ այդ պաշտօնը տարիներով երազած բլլալով հանդերձ։ Բերանը կ'քսէ.

Կը կարծէք որ կը փափաքի՞մ . . .
Սիրտը կ'քսէ. Կը պապակի՞մ . . . :

Քաջ գիտեմ և ճշմարիտ ալ է թէ շատեր իրենց քնորած երեսփոխանը չեն ճանչնար. ուստի այդ կարգի մարդամեքենաներուն համար մը պատճառած բլլալու համար՝ պիտի գծեմ հիմա fuofի մը ուրկէ պիտի կրնան օգտուիլ ամէն անոնք որ 2 չիշով 2 մարդ ծախած են Ազգին։

. . . Երբ տեսնէք մէկը որ ճամբան քալած ատեն բարև կը մուրայ.— Երբ հանդիպիք մէկուն որ կէս ժամուան ճամբան մէկուկէս ժամէն կ'առնէ.— Երբ ուշադրութիւննիդ գրաւէ մէկը որ քովի անձին մօտ անո՛նկ կերպարանք մը կ'առնէ որ իրիճանի մը դառնայ դէմինը.— վերջապէս, երբ դէմ դիմաց ելլէք մէկուն որ քրտինքերը սրբելով՝ Ղալաթիոյ խորհրդարանէն կ'ելլէ «էօֆֆ, փա՛ռ քեզ Աստուած, հելէ լմնցաւ ժողովը... պօշ խօսք, պօշ մարդ, պօշ վէճ» մռնչալով. խնամա՛ր հեցէ՛ք այդ մարդուն առջեւ, դա՛ է երեսփոխանն անկեղծ, որուն քանէ տուած էիք՝ վարելու Ազգին բազմակարօտ գործերը, առա՛նց մտաբերելու փորձառուն ու ծերը։

Սկիւտար, 1920 Օգոստոս ԼԻԼԱ

ԽԻՆԴ ՈՒ ԽՆԴԻՂ

o

Ուսուցիչը՝ թուաբանութեան դասին. «Լսէ՛, տղաս, ո՞րը կ'ընտրես, մէկ վեցերորդ սե՞խը թէ, մէկ եօթներորդը»։—Աշակերտը. «Վերչինը...»։ —«Ուշադրութի՛ւն, թէև 7ը 6էն աւելի մեծ է, բայց կոտորակի մէջ կը տարբերի»։— «Ես ատ գիտե՛մ կոր, բայց դուք չէ՛ք գիտեր կոր թէ սեխ չէ՛մ սիրեր ես. . . »։

***

Իր մոռացկոտութեամբ համբաւաւոր գինուորին մէկը գիշեր մը ուշ ատեն բանակ կը դառնար. «Կեցէ՛ր» կը պօռայ պահակ մը եաեւէն, մինչ ինք կը շարունակէ քալել. «Կեցէ՛ր» կը կրկնէ պահակը բարձրաձայն, հրացանը պատրաստուելով շիակել. «Եթէ չարժիս՝ մեռած մարդ մըն ես»։ — «Թոյլ տուէ՛ք ինձ բսելու թէ ձեր այդ նախադասութիւնը ծայրէ ի ծայր սխալ է։ Նախ, որովհետեւ եթէ չարժիմ՝ բսել է թէ չեմ մեռած, իսկ եթէ մեռած մարդ մը ըլլայի՝ ինչպէս կրնայի չարժիլ...»։

***

Փողոցէն մուրացիկ մը կ'անցնի՝ երգ մը շրթունքին։ — «Տէ՛ւ», կ'ըսէ պատուհանը նստող Թոռնիկը, հարուրնոց մը կու տա՞ս որ սա խեղճ մարդուն նետեմ»։—«Տա՛մ օղուլ, բայց չէ՛մ կարծեր որ դժբախտ մը ըլլայ, քանի որ կ'երգէ կոր . . . »։

***

Օր մը բարձրաստիճան Ռուս մը խօսքի բռնուած էր երիտասարդ Զաբեւիչին հետ. տեղի ունեցող պատերազմին վրայ կը խօսէին։ — «Ես լրագիր կարդալու սրտմնուած չեմ» կ'ըսէ Նիգոլա Ռոմանոֆին որդին։ —«Բայց ինչպէս տեղեկութիւն կ'ստանաք պատերազմական գործողութեանց մասին» կը հարցնէ խօսակիցը զարմացած։ — «Շատ պարզ կերպով. պատերազմին լուրերը ես կ'ընթեռնում ծնողացս ֆիզիքական արտայայտութիւններէն. եթէ հայրս մատաղ է՝ վատահ եմ որ յազթական ենք, եթէ մա՛յրս է որ կու լայ՝ կը գուշակեմ թէ գերմաններք քաշուեր են. . . »։

ԽԱՑԱՍԷՐՑԻ ՌԱԲՍԵՂ ԷՄՄԻՆ

Արդար, անիրաւ,
— Աս չեմ գիտեր շաւ —
Սակայն կ'աւանդեմ
(Շատեր կը պնդեմ),
Թէ անհաս մը հայ՝
Ըղյայ երախայ
Իւր կամ չափահաս՝
Երբ ծղնած է սիրտ ի էրմիաս,
Է մարդ մը դժբախտ,
Զի կարող մտնիլ երկնային դրախտ:
Եւ սակայն ինչպէս ամեն աշխարհի
Օրենքներ ունին բացառութիւններ,
Նոյնպէս Հանդերձեալ Աշխարհն ալ ունի
— Թեև շատ ցանցառ — բացառիկ դէպքեր:

Մարդուկ մը ասուն
Եւ ո՛չ անասուն,
Իրենց ի Թալաս,
Դէմերով պատուհաս,
Բրնոյթով ասեղ,
Անունով Բարսեղ,
Խանութպան շորթող,
Առնող չը տրտղ,
Ի հարկին նեղող,
Անհարկի անիգող,
Վաշխառու անխիղճ,
Խուժդուխ կեղեքիչ,
Անձնասող փրխուն, ձևոն իլնողին վա՛յ,
Բանիմ մեկ խօսքով «կեսարացի Հայ».
Թեև ապրած եր ութսուն տարիներ,
Դիզել ու դիզել միա՛կ փափաքն եր.
Տոկոս տոկոսի վրայ կը բարդեր
Գարտականներ անխնայ կը բաներ:
Սակայն ամեն բան
Ունի իր վախճան.
Եւ Բարսեղ օր մը — վայրկեա՛ն անառար —
Տեսաւ իր վրեւ Գարդիել խոժոռ.
Օգուս չտնեին շողոմ պաղատանք,
Նենգաւոր խնդրանք,

Եւ հասոյց իր պարտճի առաջին անգամ
Այս մարդն անընգգամ:
Մինչդեռ Գարրիկ կը տանէր հոգին,
Բարսեղ նշմարեց pk կ'անցնին դրախտին
Դրան առջեւէն:
Վերջին ապաւէն՝
Ինչպէս սովոր էր՝ ուզեց առիթէն
Օգտուիլ. խնդրեց նայիլ ներս դունէն:
Գարրիկ մերժեց, Բարսեղ թախանձեց.
Զայրացած՝ ատամնց
Հրեշտակն կրկին.
Բարսեղ աղաչեց լալով ողբագին,
Ձիչեր արձակեց ա'յնպէս յուսահատ
Որ դռնապանիմ իսկ եղան ճարահատ:
Պետրոս կը ջանայ
Համոզել ըզնա
Թէ անցեալ կեանքը կ'արգիլէ իր մուտ,
եւ թախանձանքն ալ կ'ըղձայ անօգուտ:
— «Մ'վ մարդ անողոք,
Դուն լ՞նչ երեսով գիս դրկես ղըժոխք.
Դուն երբ անցամ մեր Տէրն ուրացար,
Էիր առաքեալ, մինչ ես՝ ցաւագար
Մարդ մը սոսկական.
Հակառակ Թրքաց ամէն յարձակման՝
Միշտ հաւատարիմ՝ դաւանիմ Յիսուս.
Ան եղաւ իմ յոյս»:
Անդրէն Պօղոս.
Կեցած հոն անխօս,
Կ'ուզէր մէջ մտնել
եւ զայն վրդովեցէր.
Բայց մեր անմեղուկ սոնիք ճարտարապան
Ունէր ամէնուն համար պատրաստ բան.
Դարձաւ եւ ատ այս,
— «Դուն հաշուեցիր զղ Քրիստոնեայս...» :
Եղար առաքեալ.
Ինչպէս կը մերժես գիս՝ հաւատացեալ.. »:
Աղմուկը մեծցաւ,
Ժրաջան բարձրացաւ,
Դուրս եկան համայն
Սուրբ Արքայութեան,
Երբ մէջ կը մտնէ
Դարձեալ Մարգարէ:

Բայց խնդրն Բարսեղ
Դառնալով առ այս, ձայնով մը անեղ.
— «Դուն որ խոստումն կինով գոհ չեղար,
Թեղմ Ուրիայի արիւնը մղեար.
Դուն հոս վայելես
Եւ դո՛ւրս մընաս...» :
Ահարոն փորձեց խօսիլ իր կարգին,
Խնդրն մեր Բարսեղ որոտաց ուժգին.
—«Լ՞ռ դու կախազան, ո՛ այր դու ամբարդ,
Յիշ՛ ոսկի հորդ,
Մեղքդ չա՛ց, ա՛պա
Խրատս տուր խոսպա» :
Սողոմոն նահատ ուզեց խըրատել.
Դարձաւ անոր հ.
— «Մ'վ ատկոց առակ,
Դուն խնամատարիմդ եղար խայտառակ.
Մոռցար Եհովան,
Տըւիր Սուրբ Մատեան
Անիր թմպուրան.
Հինգ հարիւր կիներ
Քեզ չհին բաներ,
Զորս հարիւր ալ հարճ
Անիր. կապի՛ կարճ...» :
Սառնացաւ ժրխոր,
Զայներէր հառաչ մինչեւ երկինք խոր.
Տէրն մեր Յիսուս յոսնց ներսեն գայն,
Կոչեց իր առեան:
Երբ Բարսեղ տեսաւ հոն Յիսուս՝ բազմած
Յաթոռ յուսոյն, խնկաւ գետնամած,
Գոչեց յաղագին. «Մ'վ Տէր իմ Յիսուս,
Գըրա՛ նկիզոյս...
Ուրուն տարիներ
Բարբարոս Թրքաց ջուծրն եմ կրեր.
Իբրեւ Քրիստոնեայ՝
Ամեն տուգանքի եղայ ենթակայ.
Ես խառան տրի
Շուրջ վարուն տարի,
Հարիւր հրսանեկ գումարը ամրողջ
Ուրը հազար ոսկ,
Տարին չորս հարիւր ալ պետելիէ,
Դանեկան արծաթ, հինգսն. ո՛չ գայմէ,
Ուրուն տարուան մէջ չորս հարիւր հատիկ

Ոսկի կըլորիկ.
Երբ տոկոսն ալ բարդկու ըլլաւ,
Շուրջ յիսուն հազար ոսկի կ'ունենաւ:
Հապա միւնիւն ցաղ նըւէրնե՞րս տըւած.
Միայն երեսուն միրէսարճաց
Իւրաքանչիւրին հինգ հարիւր ոսկի
Հնչուն եմ հատրեր եւ ո՛չ լէպլէպի.
Նպիպ, տէքբէրտար,
Պաճ բեաթիպ, մըխթար,
Յետին չափո՛ւն իսկ՝ շորթելին ըսուկ
Դըրամ, մի՛շտ դըրամ, անդուլ, անվըրէպ:

Երբ այս ամէնիւ
Ժողվեմ հաւաքեմ,
Դումարն կը յանգի
Մեկ միլիոն ոսկի:
Դըրամով այսպան
Կը հիմնեմ ես Օրթաքէօ Պանքան,
Պետութեան ամէն գործ կ'ասանձնեմ,
Փորձ Ասիոյ կեսն ծախու կ'առնեմ:
Եւ ինչո՞ւ տըւի այս անգին գումար,
Ձի՞ր միթէ մեր Սուրբ Հայաստին համար:
Երբ դղայի ես Մահմետականի,
Այս ամբողջ ժողված ոսկիս պատուական
Կը տուժէ՞ մի... Դըրուբի՛ւն, ո՛վ Տեր.
Ես Քեզի՛ համար ուրուն տարիներ
Անոնցմէ անյագ,
Անօրեն, վայրագ,
Ամեն օր յուսաւի,
Ապջախ, անարգանքի,
Ահ, սարսափ, հարուած եւ զրկանք անբաւ
Կըրած եմ. չի՞ բաւ,
Որ կ'ուզես դրկել բըշտաւորս նորեն
Կեղեքիչներուն խոպ այն անօրեն...»:
Այս մտածումի փառասիրութիւն
Ծիծաղը շարժեց երկնից Սուրբերուն.
Միաբան ամէնք բարեխօսեցին,
Եւ Բրիսոս ներեց: Ու Բարսեղ Էմմին
Այսպէս մրմնաց անդ.
— Զըրո՛յց հրնաւանդ:

***

Մէյ-Մէյ Շրջէյ

o

Հայրը. «Յուզելով լսեցի, աղա՛ս, որ շատ սուտեր խօսեր ես մայրիկիդ. Մի՛շտ ճշմարտութիւնը խօսէ, նոյն իսկ այդ բանը քեզի եթէ ձեռաս պատճառէ, կը խոստանա՞ս...»: —«Այո՛, Հայր»: —«Լաւ: Բայց դուռը կը զարնուի կոր կարծեմ: Դնա նայէ՛ ո՞վ է. եթէ տանտէրն է, քա՛ր որ Հայրս դուրս ելած է...»:

***

Հնակարկատն է խօսողը սա աղքատիկ դկարիչին. «Կօշիկներուդ ներբանները շաբաթ մըն է՝ նորոգեր եմ, սուակը մոռցար վճարել»: —*Նկարիչը.* «Կարգիդ ապասէլու ես, ո՛վ իմ քաջս, քենէ առաջ կօշիկներս չինողը տասնո՛ց չէ առած դեռ...»:

***

Բժիշկը. «Օրական մէ՛կ սիկառ պիտի ծխէք, պատուիրած էի ձեզ. քրճո՞ք այնպէս»: —*Հիւանդը.* «Հինգ օր է՝ ինչ դժուարութիւն քաշեցի, դիտէ՞ք, Տօքթօր, ես որ բնա՛ւ սիկառ չէի ծխեր...»:

***

Ռատիկանատան մէջ, Տարցաքննիչ պաշտօնեան. «...Վերջապէս, չերկարենք, կինդ պատուհանէն վար ինկած պահուն՝ ինչո՞ւ օգնութեան չփութացիր»: —*Արկածուողին ամուսինը.* «Ո՞վ քսաւ. խնդոյն երրորդ յարկ խոյացայ՝ պատուհանէն բռնելու համար, բայց անիկա դուրսի անդուդներէն հասած էր արդէն...»:

***

Սրճարանին մէջ, Ամբակում լրագիր կարդալով՝ պատերազմական վերկոյթը լմնցնելէ վերջ, կը դառնայ քովինին. «Կ'սքանչանամ սա գինւորներուն դրայ. այս դարուս մէջ՝ ուր ա՛յնքան սուղ է կեանքը, ատոնք չեն վարանիր երեսնէն զոհելու՝ ոչինչէ փոխարէն...»:

***

Դատարանին մէջ, ուսանող Ա. «Ինծի անանկ կու գայ որ մեր դասատուն շատ բան գիտէ և շատ խելացի է»: — *Ուսանող Բ.* «Գնա՛ բանդ, ապո՛ւշ, անցած օր ամօրէնը չքսա՞ւ ամոր համար թէ 30 տարի է՝ ա՛ս դասարանին մէջն է...»:

***

Երբեսմն դարձ ամօրը, Բերայի չխտակը, ցուցափեղկի մը առջեւ. «Քու ճաշակիդ պիտի դիմեմ այս անգամ, խօսք կ'առնէ Տիկինը, ո՞րը պիտի քնտրէիր սա գլխարկներուն մէջէն»: —*Ամուսինը.* «Ա՛յն զոր գլխուդ վրայ ունիս...»:

***

Գիտուն մը որ չափազանց խորասուզուած էր իր հետազօտութիւններուն մէջ, կը նշմարէ իր ծառային յանկարծական մուտքը սենեակէն

նեբս. «ՕգնուԹի՛ւն, մեռնիմ պիտի... ասեղ մը կ'լլլեցի...»։ Դիտուներ՝ չուարած. «Մի՛ վախնար, ախաւասի՛կ ուրիշ մը . . . »։

* * *

Չինուոր մը, վիրաւոր, կնոջը նամակ մը կ'ուղէ ուղղել Հիւանդանոցէն, և հիւանդապահուհի մը քովը նստեցուցած. «Կ'ազաչեմ, կը ձայնէ անոր, բառ առ բառ գրէիր քսածներս. Հիւանդապահուհիները հոս շատ տգեղ են . . . »։ —«Բայց, Պարո՛ն, դուք մեր արժանապատուԹի՛ւնը կը վիրաւորէք կոր...»։ —ԿարեւորուԹիւն մի՛ տար, խուչքս, կրցածիդ չափ մաքուր միայն գրէ՛, սանկ կարդացուելիք. չես կրնար երեւակայել Թէ այս սուտս ո՛րչափ պիտի ուրախացնէ զինք. . . »։

* * *

Դասատուն՝ էական բայլն դէմքերը սորվեցնելու վրայ. «Լսէ՛ տեսՆեմ, Սուրէն, սա նախադասուԹեան մէջ ո՞րն է սխալը. Ձին եւ մատակ ձիս դաշտին մէջ էՔ»։ —Սուրէն. «Սխալը հոն է որ, միւսիս, էՔը պէտք էր առաջ գրուէր . . . »։

* * *

Նոր Հարուստը՝ գրավաճառի մը խանութ. «Կ'ուզէի քանի մը գիրք գնել»։ —«Ամենայն սիրով, սակայն ի՞նչ տեսակ գիրքեր»։ —«Ո՛րը որ կ'ուզէք, սանկ 3 մէթրօնոց, պատ մը ծածկելու չափ . . . »։

* * *

ԹուաբանուԹեան դասին. Աշակերտը. «Ձի՞շտ է որ տղայ մը պատԺքէն ա՛յն բանին համար զոր ինք չէ գրած»։ —Ուսուցիչը. «Երբե՛ք»։ —Աշակերտը. «Դուք մարուժներս չեմ գրած . . . »։

* * *

Ամուսինը՝ յուսահատ՝ դէպ ի պատուհան ուղղուելով. «Ա՛լ չեմ գիմանար. վերջ պիտի տամ կեանքս, որպէս զի չկրնամ ամէն տեսնուան տառապուքներդ . . »։ —Կինը, չափազանց հատարար, անոր երկաբելով գլխարկն ու հովանոցը. «Կը յուսամ Թէ առանց գլխարկի պիտի չելլես փողոց . . . »։

* * *

Փողոցը՝ —«Տեսա՞ր սա մարդը»։ —«Ո՞վ է որ»։ —«Նոր Հարուստ մը»։ —«Ինչէ՞ն գիտես»։ —«Նայէ՛, մատուքներովը խնջեց . . . »։

* * *

Սկիւտար, Հայոց գերեզմանատան փողոցը, երկու անցորդներու մէջեւ։ —«Եթէ Հարուստ ըլլայի, սա պատ րը կը բարձրացնէի. շատ ցած են շիներ»։ —«Կ'արժէ՞ այդ շուայլուԹիւնը։ Անոնք որ ներսն են՝ դուրս ելլելու միտք չունին. անոնք ալ որ դուրսն են՝ ներս մտնելու...»։

* * *

Նաստիատին Շահ օրին մէկը կը հրամայէ իր վէզիրին՝ ցանկը պատրաստել իր երկիրին բոլոր ապուշներուն։ Վէզիրը գործի կ'սկսի և ցանկին գագաթը կը դնէ Շահին անունը։ — «Պիտի ներե՛մ յանդգնուԹեանդ,

եԹէ օրինաւոր պատասխան մը տաս» կ'ըսէ վէհապետը, ԹուղԹին վրայ ակնարկ մը նետելէ վերջ։ —«Վեհափա՛ռ Տէր, վրայ կը բերէ վէզիրը, պարզ է պատճառը. դուն վերջերս բոլորովին անվստահելի և անծանօթ մարդոց յանձնեցիք անուանկ գումարներ որոնք վերադառնալիք չունին»։ —«Հապա եԹէ վերադառնա՞ն»։ —«Այն ատեն անուններիդ պիտի աւրեմ, անո՛նցը դնելու համար...»։

* * *

Ժամու ատեն, Անկուտենց Ակոբ ի Նիւ Եօրք՝ կը կենայ ազդատախտակի մը առջեւ որուն վրայ գրուած էր մեծ մեծ դիրերով. «Հոս մտէ՛ք, և պիտի գտնէք այն ամէն բաները որոնց պէտք ունիք»։— «Ահա՛ հրաւէր մը զոր մերժել գործիս չէ գար» կ'ըսէ մենախոհ և ներս կը մտնէ խանութէն։ —«Իւրդ ձեռնոց ունի՞ք»։ —«Այնուշտ»։ — «Ֆանելա՞, բալԹո՞, դիմացկուն կօշի՞կ, ֆռանճելա հա՞ց ու երշի՞կ...»։ — «Ամէն բան, Պարո՛ն, ուրիշ բանի ալ պէտք ունէի՞ք արդեօք»։ —«Հիմակուհիմա ոչ... միայն դրամի պէտք ունէի...»։

* * *

Երկու բարեկամներ՝ խօսակցուԹեան բռնուած։— «Կնոջդ հագուստները շա՞տ սուղի կը նստին կոր ինծի»։— «Ա՛ս ի՞նչ խօսք էր որ ըրիր, դո՞ն ես վճարողը Թէ ե՛ս»։— «... Ամէն անգամ որ կինդ շրջազգեստ մը շինել տայ՝ ճի՛շդ նմանը կ'ուզէ կոր իմ կինս ալ»։

* * *

Խելօք ԴաւիԹ փուռէ մը ներս մտնելով՝ հաց մը կը դնէ Թեւին տակ ու կ'սկսի դրամ փնտռել գրպաններուն մէջ։ Յետոյ քերուբտելու շարժուձեւեր կը փորձէ ու կը ձայնէ հեղձամղձուկ. «Արդեօք հիւանդոց մը կա՛յ սա մօտերը»։— «Ի՞նչ պիտի քնես» կը գոչէ փռապանը սրտնեղած։— «Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ... բորոտ եմ եղեր...»։— «Բորո՞տ մի... դո՛ւրս կորսուէ, դրամդ ալ չեմ ուզեր»։ — «Առած հա՞ց հապա»։ — «Բեզի՛ բլլայ...»։

* * *

Փողոցի մը անկիւն, աղքատը՝ ձեռն ի մայր կարկառած. «Պարո՛ն նոր Հարուստ, անտես մի՛ առնէք նոր աղքատ մը. . . »։

* * *

Կերակուրը չափազանց աղի է, ամուսինն ալ նեխասատ՝ պնակը բզո՛նելուն պէս՝ պատուհանէն դուրս կը նետէ։կինը՝ պաղարիւն՝ 4 ծայրերէն կը ժողվէ սեղանին ծածկոցը. յետոյ գաւաԹի, պնակ, պատառաքաղ ու սրուակ մէկիկ մէկիկ կը Թօնի միեւնոյն պատուհանէն դուրս։— «Ի՞նչ կ'քնես» կը պօռայ ամուսինը։— Տիկինը՝ միշտ պաղարիւն. «Կարծեցի որ պարտէզը պիտի ճաշենք...»։

* * *

Ամբակում լրագիրին քններցութեամբ լմընցնելէ վերջ՝ կը տրամաբանէ. «Տարօրինա՛կ են սա խմբագիրները. մեծ մարդոց մահը կ'ազդարարեն, բայց ո՛չ անոնց ծնունդը...»։

* * *

— «Ես մարդ մը տեսայ որ ա՛յնքան վարպետութեամբ թռչուններ ձայներ կը հանէր դաշտին մէջ, որ բոլոր թռչուններըը երկինքէն վար իջնելով՝ անոր քովը կու գային»։— «Բայց ես ուրի՛շ մէկը տեսայ, որ երբ երկուսան աքաղաղի ձայն կեղծէր՝ արեւը կ'սկսէր ծագիլ...»։

***

Աշխարհահռչակ ագահ՝ Աբրահոն օրին մէկը փոսի մը մէջ կ'իյնայ։ Հոնկէ անցնող ծանօթ մը իր աղաղակները լսելով՝ կը փութայ օգնութեան. «Տո՛ւր ձեռքդ որ վեր քաշեմ զքեզ»։ Տա՛լ... այս բայը մեծագոյն մղձաւանջը եղած էր Աբրահոնի. մահո՛ւան չափ կը դէղնէր ու կը դողդղար՝ երբ իր վրայ խոնարհէին զայն։ Նա՛յն բանը կը կրկնուէր ահա, և իր կեանքի փրկութեան պահո՛ւն իսկ՝ անիկա կը հալածուէր մեծագոյն մղձաւանջէն։ Տա՛լ... ինչ զզուելի խօսք. ու վախէն՝ ձեռքը շապիկին մէջը կը խօթէ իսկոյն։ Անցորդը կ'անդրադառնայ իր սխալին. «Բարեկամ, ա՛ռ ձեռքս» կը բացագանչէ։ Աբրահոն ի լուր այդ հեշտահունչ բային՝ կը պլլուի իրեն երկարող ձեռքին և վեր կ'ելլէ փոսէն, դգուշանալով կրկնելէ մինչեւ անգամ «մէ»ոսի» մը որ բան մը, բա՛ռ մը տալ էր նորէն՝ դիմացինին։

***

Ռազմադաշտին վրայ, ռումբ մը կը տանի հրամատարին մէկ ոտքը։ Սպասաւորը կ'սկսի լալ։— «Ապա՛ւշ, կը ձայնէ հրամատարը՝ պաղարիւն, ինչո՞ւ ցաւիս. առատութերը մէկ կոշիկ միայն ունիս ներկելիք»։

***

Ուսուցիչը կը յորդորէ իր աշակերտները, որ շարադրութիւն մը գրած ատիններէն՝ չտարուին իրենց երեւակայութենէն, այլ զրեն միայն ինչ որ կայ իրենց մէջ։ Յաջորդ դասին, աղայ մը սապէս պատրաստած էր իրենը. «Ես կը գրեմ միայն ինչ որ կայ իմ մէջս։ Իմ մէջս կայ աղիքներս, թոքերս, փայծաղս ու սիրտս. ստամոքսիս մէջ կայ 2 կարկանդակ, գաւաթ մըն ալ կաթ։ Եթէ փորձուիմ տարուիլ երեւակայութենէս, հո՛ պիտի զրկէի կարը մը հաւկիթով տապկուած ուզելէ, չէշ անցուած թրաձուկ՝ լեմոնապաստիւ, մաղիկ մը գինի՝ կախեմիս, պնակ մըն ալ խաղող՝ Զամլըճայի։ Երեւակայութենէ՛ տարուի՝ արգիլուած է բայց»։

***

Աւսթէրլիցի ճակատամարտը գլխաւորները կարդով կեցուցած՝ մէկիկ մէկիկ աչքէ կ'անցուէր զանոնք, ձեռքերը եաեւ։ Յանկարծ կը կենայ անոնցմէ մէկուն առջեւ և յանքերը պռատելով կը գոչէ. «Ինչո՞ւ կօշիկներուդ յառաջամասը միայն ներկեր ես և կրունկները ցեխոտ ես թողուցեր»։— Գլխաւորն անշուշտ. «Դիտումնաւոր էր այդ, վեհափառ Տէ՛ր, վասն զի Քրանսացի գլխաւոր մը թշնամիին բնա՛ւ չի ցուցներ իր կրունկները»։

***

Տիկինը. «Ինչ ադմուկ էր այդ»։ —Սպասաւորին. «Եղած բան է որ պնակ կոտրի և ձայն չելլայ...»։

***

Բողոքական երէց մը վահիներն մասին հետեւեալը կը պատմէ հակալքոլական իր մէկ քարոզին մէջ. «Վահիները երբ գիշեր մը մեծ բազմութեան մը առջեւ ալքոլի չարիքներուն մասին կը բանախօսէր, օրինակ մը յառաջ բերաւ. քաւ թէ ինք խոզի մը ներարկած էր քիչ քանակութեամբ ալքոլ, ու կենդանին քիչ յետոյ սատկած էր։ Աւելի կու գայ ապացուցանել թէ...»։ Խօսքը բերանը կը մնայ, երբ ունկնդիր մը սրա՜ հին խորէն «...թէ ալքոլը խոզերու համար չէ՛ պատրաստուած»։

***

Տիկին Ա. «Ձեր աղջիկը գիտէ՞ շատ մը լեզուներ խօսիլ»։ — Տիկին Բ. «Հա՛րկաւ. իմ աղջիկս կրնայ այո գրուցել 5 լեզուներով, ա՛յն պարագային երբ օտարական մը ամմանութեան ուզէ զինք...»։

***

Գրիգոր աղբար —անշուշտ պատերազմէն առաջ— ժամ մըն էր կը դատէր գաշտին մէջ, երբ իր բահին հանդիպեցաւ 20ոց մը, տասը վայրկեան վերջ արծաթի երկու-քնոց մը, քառո՛րդ մըն ալ, յետոյ մէծիա մը։— «Փա՛ռք քեզ Աստուած, գանձ մը գտայ» բացագանչելով շարաւնակեց ձեռքի գործիքը խրել հողին մէջ աւելի ուժով։ Յանկարծ զգաց թէ բան մը կը սահէր ոտքերէն վար։ Վակո՛ր էր շալվարին գրպանը...»։

***

—«Մարիա՛մ, շո՛ւտ վազէ, Տօքթոր մը կանչէ. պզտիկս 5 դրուշնոց մը կլլեց»։ —«Մտասլին վրայինը. դող մի՛ ելլար, Հանըմ. կլլածը խալտ էր. երէկ առտու տիխտի չէրած՝ գարդավաճճիէն էի առեր...»։

***

— Օրը 5 դրշ.էն շարաթը քանի՞ դրուշ կ'բնէ»։ — Երեսունչհինգ, մեծ Հայրիկ»։ —«Ապրի՛ս, անուշիկ թոռնիկս. գիտնալուդ համար ա՛ռ քեզի 7 չիլ չէյրեք»։ —«Շա՛տ կը գուրիմ 50 չբսելուս...»։

***

Վակոնին մէջ։ Գլխարը կը ծեխ շարառնակ, ինչ որ տհաճութիւն կը պատճառէ ուղեւորի մը՝ որ գանգատով անոր, սապէս կ'արտայայտուի. «Դիտել կու տամ ձեզ, թէ լեզուի անդամալուծութեան դէպքերուն առանձին ինք ծխախոտին երեսէն էն»։ —«Վատա՞ղ է քէ»։ —«Բացարձակապէ՛ս»։ —«Լաւ. ես ալ ձեզի ուրի՛շ բան մը կրնամ վատահեցնել. եթէ 10 քեթ կոտրի, 9 հատը կը պատկանին ա՛յն մարդոց որոնք խառնուած են իրենց չվերաբերող խնդիրներու...»։

***

Մարդուն մէկը մարսողութեան խանգարում ունէր մէկու, —հետեւանք իր շատակերութեան, բարեկեղծանքի մը ա՛յնքան կը խանգէ նորէն սամոքսը համադամներով և անուշեղէններով, որ սեզանին առակ կա՛ս կապատ կտրած կը մարի։ Փսխեցուցիչ դեղեր օգուտ չընելով, ծառան կը վազէ բժիշկին որ տուն հանելուն՝ անոր մահը միայն կը հաստատէ։ Տղաքը լաց մը կը փրցնեն մեռելին շուրջ։ Բժիշկը շուա-

բած և յուզուած՝ սապէս կը մխիթարէ զանոնք.— «Կը զարմանամ ատանկ սատակ լալերնուդ. ձեր հայրը եթէ մեռաւ, անօթութենէ չմեռա՛ւ ան...»։

***

Մասքնէ, ջրնս. մեծանուն երգահանը չափազանց փափկանկատ էր ամէն դասակարգէ իր աշխատակիցներուն հանդէպ որոնց շատ քաղաքավարութեամբ կ'ուղղէր որ և է դիտողութիւն։ Օր մը երբ Պահիւսի փորձը կը կատարէին Օբէռայի մէջ և ինք քանի մը դիտողութիւն ունէր՝ երաժիշտներուն քնելիք, միջոց մը կը փնտռէր՝ վերսկսիլ տալու համար անոնց, առանց զգացնելու թէ փորձը յաջող չէր անցած։—«Շա՛տ լաւ է» քսաւ մեղմիւ Վլթալի որ խումբը կը վարէր։ — «Բայց ենթադրեցէ՛ք որ ձեզի պիս պօռացին...» յարեց Մասքնէ ժպտուն։ Վլթալի հասկցաւ և կտորը նորէն սկսել տուաւ։

***

Ասկէ մէկ դար առաջ, Տէրսիմէն մայրաքաղաքս հասնող քիւրտ աշխէհեթապետ մը կ'ապշեցնէր Սուլթան Մահմուտէ, որ՝ սեղանէն վերջ կը հարցնէ անոր թէ ինչ տպաւորութիւն կրած էր «փայիթախթ»ը տեսնելով։ Աշխէհեթապետին յանդուգն պատասխանն է հետեւեալը.

Կիւզելի չօզ՝ կէօզիւմէ եազըգ,
Մանկամա չօզ՝ սէօզիւմէ եազըգ,
Եօզուըր չօզ՝ տիգիմէ եազըգ,
Սույր գուրծուն՝ էօզիւմէ եազըգ . . . :

***

Մանկապարտիզպանուհին Գոլոմպոսի՝ Ամերիկան գանելուն պատմութիւնը պզտիկներուն բսելէ վերջ, սապէս կը վերջացնէր իր խօսքը. «Բոլոր ատոնք պատահեցան 400 տարի առաջ»։ Աղջիկ մը անդիմէն՝ աչքերը մեծ մեծ բացած՝ վայրկեան մը խորհելէ ետք աւելցուց. «Ինչ զօրաւոր յիշողութիւն ունիք, Օրիորդ...»։

***

Ահաւասիկ վերջին և մին ալ՝ լաւագոյն սահմանումներէն՝ որով լաւատես մը կը զանազանուի յոռետեսէ մը.— Առաջինը սարէ մը տեսնելուն՝ մարգրիտ կ'ակնկալէ անկէ, երկրորդը՝ թոյն։

ooo

— Բարե՛ւ, Պարոն խեչօ Դաւթեան, թարմ լուրեր մը հանելիք ունի՞ս «բօլշեվիքօս»ի տոպրակէդ. ինչ ջուրի վրայ ենք, և ինչ ես կեցեր այդպէս խախալօզ, այդպէս... ապշօրէն Հարցական։

— Ասծու բարի՛ն, եղբայր պատուական։ Գօնիայի Ամերիկան կարմիր խաչի պէնգիներէդ «վան 'ի վերուստ» են բրեր Բէյմալականք. կառավարութիւնն ալ հազարներով ոսկի՛ է ցնծացեր՝ իբր փոխ-վճարք։

Առաջներ... Իշապատուհ

o

Մահամերձի մօտ կանչուած մէկ երէց
Հնծաւ իր հին ու արտորմօք զայն վարեց։
Պիտի երթար դէպ ի գիւղ մը հեռակայ
Այն տաք օդին՝ տաժանելի, խա՛չ վրկայ։
Հոգեվարքին կը խզուէր դայց կեանց թել,
Իրեն անկ էր զայն հաղորդել, շուտ հորդել
Անոր առաջ Արքայութեան ևրբուղին,
Դեռ չրմրսած ըստորերկրեայ անկողին։
Աւանակն է համակրելի կենդանի,
Սակայն, գիտէք, թերութիւն մը լոկ ունի,
Յամառութիւն, եւ երբ հատի այդ նոպայ՝
Ամէն չի խլեր ու կ'ըղայ հետս, անոպայ.
Ծեծել-փետել, հարկերուրթ'ուն իսկ մաշի,
Անօգո՛ւտ է քէ ծակծրկիծ իր կաշի.
Հարկ է նոպան ըղացընել իր շրջան,
Ու վերստին կ'ըղայ հիլու, ժըռաւան։
Մեր երկրին հին ալ այդ օր ըսամբակ,
Կեցած տեղէն չուզեց խախտել իր ամբակ.
Ճիշդ կէս ժամէն խնութիւնը դադրեցաւ,
Ամէն շատ ուշ էր. խահանային իմնչ մեծ ցաւ.
Երբ ժամանեց, Մահը թողուլ իր դարան՝
Փոխադրած էր խեղճը արդէն բաւական։
Այդ, երկրին խիղճը մերթ գիմի երբ տանջէ,
Զրնդանին կ. «Էշն ի՞նչ գիտէ ուճն ի՛նչ է»։

**

Կենդանիներ կ'ըղա՞ն արդէօք անմնասական.
Գիտեմ հաս մը, տեսայ նոյն իսկ իր տապան,
Վերստաութեամբ՝ ծօնեալ ատ իր շիշատակ.
Ան էր մըն էր՝ խիզճիմ բրած նահատակ.
Եւ անկասկած այդ տողերո՛ն է առած
Իր ծրնունդը՝ մեր խիստ յայտնի մէկ առած։
Զարմանալի, տարօրինա՛կ դիպուած մ'է,
Յուշարձանը տեսիմ թէ ի՛նչ կը պատմէ.
Զի կար էշ մը դիւրագրգիռ իր նրման,
Զայրոյթըն ալ չունէր բրնաւ չափ սահման՝
Երբ անդադար կը հասնէին ականջին
«Էշ, աւանակ» հայհոյանքը զոր չնչին
Պատճառ մը կը նեսիին իրարու
Մարդիկ հանուր, մօտ լինելին թէ հեռու։

Այս բառերը կը խոցեին կարեվէր
Իր սրտիկը, հոն գործելով մեծ աւեր:
Վերջ ի վերջոյ, ան՝ ձանձրացած, յուսահատ,
Հըրագնիին մէջ գետնուած էր հաս առ հաս
Փամփուշտներ, եւ անդողդոջ իր. . . ոտով
Զայն պարպելով գլխուն՝ գացած էր մարց իսկ:
Թեղեր մինչ սեւ խորհուրդներով պաշարուած՝
Ան իր գանկին պիտի ուղղէր տոյն հարուած,
Գոչ մ'էր ձրգած, զոր լրսած էր մէկ ջայլամ.
«Լաւագոյն է՝ էշ ըլլալուս՝ գէշ ըլլամ»:

Մ. ՀՈՒՆԿ

Մաղր ու Մուաղ

Տիկին մը գնուզարնակ իր ազգականին մօտ բաւական առնն հիւր մնալէ վերջ, տուն դարձին՝ շատ մը հարցումներ կ'ուղղէր սպասուհիին. առանցմէ մին էր. «Ուշադրութիւն ըրիր, Մարիամ, ամուսինս գիս շատ կարօտացա՞ւ բացակայութեանս»: —«Նախապէս ուշադրութիւն չըրի, Տիկին, բայց երկ... կ'երեւի թէ... վհատած էր...»:

* * *

Ամուրի բարեկամը. «Ակռաս անառանելի կերպով կը ցաւի կոր, դեղ մը գետ՞ս»: —Ամուսնացած բարեկամը. «Տե՛ղը չի կայ դեղի, եղբայր. անցած շաբթու իմ ակռաս ալ կը ցաւէր կոր, տուն գացի, կինս մխիթարեց և համբուրեց գիս, ցաւը դանակի պէս կարեցաւ. գո՛ւն ալ փորձէ անգամ մը»: —Ամուրի բարեկամը. «Բանի որ կը թոյլատրէք... Բայց չըսիք թէ ակռինը ո՞ւնն է հիմա...»:

* * *

Հռչակաւոր փաստաբան մը առանձնեց առեւտրական գատ մը՝ զոր շահելու մասին թերահաւատ էր քիչ մը, նման յաճախորդին: Այս վերջինը գործով զբաղուելու գնաց, պատուիրելով որ որոշումը հետաքրքրաւ իմացնէր իրեն: Ու եղաւ որ գատը շահի փաստաբանը և քաշէ հետեւեալ լակոնական հեռագիրը. «Արդարութիւնը յաղթանակեց!»: Անհամբերն սպասուած պատասխանը. «Անմիջապէս բարձրագոյն Ատեանի վերաքննութեան դիմեցէք!...»:

* * *

Ընկերները շրջապատեցին և սկսան շնորհաւորել զինք, երբ լուրը պաշտօնապէս հրապարակուեցաւ: «Բայց, քաջ մէջերնուն մէկը, աղջիկը որուն նշանուած էք՝ երկու օրեակ է, ինչպէս պիտի դանդաղանէք մին միւսէն»: —«Օ՛հ, շա՛տ աղէկ քնացանիք մըն են, վրայ բերաւ բախտաւոր խօսեցեալը, և ես շատ չեմ նեղուիր այդ մասին...»:

* * *

Երկու նշանածներու միջև.—Աղմինէ՛, հաւատարի՞մ ես ինծի», —«ես արդէն որո՞ւ հաւատարիմ չեմ եղած որ առանկ կ'ըսես...»:

ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ

Ջ. ՄԱՍ

ՀԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՃՈՑՔՈՎ կը հրատարակենք Պիմէն Զարդարեանի՝ մեր հրաւէրովը պատրաստած հետագայ շահեկան ցուցակը որ կը պատկերացնէ Հնչրիէքէն եաթը մայրաքաղաքիս մէջ գոյութիւն ստացած եւ ազէտալի տարիներու բերմամբ խափանուելէ յետոյ՝ Զինադադարի վաւերագրային յարութիւն առած ՀԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, որոնք — Հայ Վերածնունդի սա օրերուն — ուրոյն ուրոյն նպատակներ հետապնդեցին, զարկ տալու համար ժողովրդեան ու նորահաս սերնդեան մտաշահոյթին, ազգին բազմապիսի կարիքներուն իբր օճան, նաեւ քաջարի Հայ Բանակին զօրացման ի սպաս դնելով իրենց կարելի բոլոր միջոցները, կարծես իրական ապագոյցը տուած բլլալու համար դարերէ հետէ ժխտելի Հայ Ազգին վիթխարանական ոգւոյն: Ժամանակի սղութեան պատճառաւ, այդ Միութիւններէն ոմանց մի միայն անուններ յիշատակելու պարտաւորուեցանք. գուցէ մոռացումնե՛ր իսկ տպղիցան գրիչէն զայն պատրաստողին՝ որ կը խոստանայ գալ տարի լիակատար ընել զայն, անդամոց յաւելումին կամ փոփոխումին բերմամբ այս ցանկը ո՛չ միայն կրկին անգամ յիշատակելով, այլ եւ նոր կազմուելիքներով ալ ճոխացնելով եւ պատկերազարդելով զայն:

Տ. Թ-Ո.

Տիկին Մարի Սթամպուլեան
(Հայ կառավիր Խաչ)

ՀԱՑ ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՋ.—Հիմնուած 26 Նոյ. 1918ին.—Նպատակ. Խնամել և զբաղմանել տարագիրը, անոնք և որք Հայ Հիւանդներէն՝ Պօլիս և գաւառներու մէջ, բնակեցնելիներ գիւղերու, մայրաքաղաքներու մէջ հովանաւորել ծննդաբերութիւններ, ապաստանարաններու և մանկանոցներու մէջ պատսպարել ապաստարուած աղջիկներ և տղաք»:—Թաղային և գաւառ

ական 40 մանուածիւղերու երկաթ. անդամ **5000**։— Կիդոնի Վարչական Ժողով. Մատիան Դարեան (ատենապետ), Տիկին Մարի Սթամպուլեան (Բ. ատենապետ), Տիկիններ Զ. Գալէմքեարեան, Պ. Գուլումճեան, Ա. Կիւմիւշկերան, Տօքթօրներ Եաղուպ, Նազգալեան, Շահպազ, Բարսեղեան, Գաբամաճի, Թ. Մուքիսեան, Ա. Զաքրեան, Ա. Ինճիճեան։ — Մայր Դիւան. Տքթ. Վ. Թորգոմեան (ատենապետ), Տիկ. Ալեանագ, Թորգոմեան։— Կիդոնի Տևorհև. Ենովք Արմէն։ —Կիդոնի հասցէ. Բեբա, Ամալը-Մէճիա, Թիւ 33։

Հայ Լսարանական «ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ» միութիւն.— Հիմնուած 27 Յունիս 1919ին։— Նպատակ. «Անանց դասակարգային, յարանուանական եւ կուսակցական խարուեթեանց՝ բոլոր Միութիւններն ի մի հաւաքելով, գործունէութեան մղել զանոնք՝ ազգային հրատապ անհրաժեշտութեանց առջեւ»։— Անդամակցող Միութիւնք **30**։— Վարչ. խորհուրդ. Ա. Մակարեան (ատենապետ), Պ. Զարդարեան, Կ. Թորխանեան, Յ. Սարուխան, Տքթ. Հ. Դուրպեան, Գ. Աթթարեան, Շ. Թաշճեան։ — Մայր դիւան. Յովհ. Ամէնեան, Օ. Ճէնազեան, Ս. Սարգիսեան։ — Հասցէ. Զագմագճըլար, Զարդարեան դրատուն։

Ա. Մակարեան
(Համագործակց.)

«ԱԶԳՕԳՈՒՏ» միութիւն Անատոլուի Երկիր. հայ պաշտօնեից. Հիմնուած Սահմանադրութեան վաղորդայնին, վերակազմուած Զինադադարէն յետոյ։ — Նպատակ. «Դաւանիլ հայ ուսանողաց չզլանալ որ և է ձեռնհասութիւն և օգնել ազգին պէտքերուն»։— Անդամ. Համանուն երկիր. Լինկ.եան հայ պաշտօնէութիւնն ամբողջ (**1000**)։— Վարչ. խորհուրդ. Պօյաճեան (ատենապետ), Մ. Ուզուբլեան, Նազիկեան, Լ. Պապօեան, Յ. Արեւեան, Համբիկեան, Վարդուկեան, Պալեան եւն.։— Մայր դիւան. Նազարեան, Մինքայէլեան։— Հասցէ. կայսրեան Հայոտար-Փաշային։

«Ասպարէզ» Լսարանական միութիւն.— Հիմնուած 1910ին։ — Նպատակ. «Նպաստել իր սահմանին մէջ՝ հասարակութեան մտաւոր, բարոյական ու ֆիզիքական դաստիարակութեան»։— Անդամ **190**։— Վարչ. խորհուրդ. Կարապետ Իմէրեան (ատենապետ), Կ. Թուխասրեան, Մ. Մազմանեան, Յ. Սվաճեան, Յ. Գարագաշ, Կ. Բարունի, Օր. Հ. Ֆօրթուճեան, Կ. Թորխանեան, Մ. Կիւմիւշեան, Օր. Գ. Մատթէեան, Երամ Սրապ։ — Մայր դիւան. Տքթ. Յ. Սմսարեան, Մ. Բէչեան։—Հասցէ. Գում-Գափու։ — «Ասպարէզ»ի Հսկայորդիները գեղարուեստական միութիւնը հերուհոկեմբերին կազմակերպեց իր երկաթ. երգչախումբը։

«Արտուշան» գրական եւ երաժշտական երկսեռ միութիւն. — Հիմնուած 29 Դեկտ. 1918ին։— Նպատակ. «Տարածել գրականութիւնն ու գեղարուեստը»։ —Անդամ **25**։— Վարչ. խորհուրդ. Վահրամ Սեւունի (ատենապետ), Յ. Սարուխան, Պ. Սարունի, Օր. Հ. Գալֆայեան։— Հասցէ. Բեբա, Ֆերիէյէ, Եօղուրթճանէ փողոց, Թիւ 7։ (Միութիւնս 20 Սեպտեմբեր 1920էն ի վեր որ և է կապ չունի «Ասպետիկ»ի հետ)։

«Արարատ» երկսեռ ընկերակցութիւն.— Հիմնուած 1908ին, վերակազմուած 1 Մայիս 1919ին։ — Նպատակ. «Անդամոց միջեւ ընկերային

կապ մը ստեղծելով՝ օգնել և օգտուիլ»։ — Անդամ **35**։ — Վարչ. խորհուրդ. Մինքայէլ Ալմուխանեան (ատենապետ), Հ. Գալֆայեան, Վ. Սարիմեան, Ե. Մխքճեան, Գ. Կարապետեան, Հ. Պաշճէլեան, Յ. Շիրինեան։— Մայր դիւան. Օրիորդներ Ա. Զամուրեան, Վ. և Ե. Կալաճիքեան, Զ. Ալմուխանեան։ — Հասցէ. Բուամէլի-Հիւար, Ս. Անդուխտ եկեղեցի։

«Արծիւ» լսարանական միութիւն.— Հիմնուած 1918ին։ — Նպատակ. «Նպաստել հասարակութեան մտաւոր և բարոյական զարգացման»։ — Անդամ **50**։— Վարչ. խորհուրդ. Աւետիս Եաղճեան (ատենապետ), Մ. Զուբրիկեան, Յ. Գարագաշեան, Պ. Պալըգճեան, Ա. Ալլահվերտեան, Լ. Վանլեան, Ա. Յոհաննեան։— Մայր դիւան. Յ. Աճէմեան, Ս. Սարգիսեան, Մ. Պալըգճեան։— Հասցէ. Հաւքէօյ (Հալըճըք օղլու), Հայոց եկեղեցի։

«Արուեստասէր» երաժշտական միութիւն Բերայի.— Հիմնուած Դեկտ. 1918ին։— Նպատակ. «Գեղարուեստի և մասնաւորապէս երաժշտութեան ճաշակը ներմուծել Հայ երիտասարդութեան մէջ»։— Անդամ **40**։— Նուագախումբ. 20 հոգի, զեկավարութեամբ «մաէսթրօ» Յ. Սինանեանի։ — Վարչ. խորհուրդ. Կարապետ Ալիքսանեան (ատենապետ), Ա. Պարխեան, Հ. Բիւրքճեան, Մ. Բիւզարեան, Ա. Բէպապճեան, Լ. Հազարապետեան, Ն. Թէքէեան։ — Հասցէ. Զազմագճըլար, Սիւնպիւլլի Խան, Թիւ 36։

Յովհ. Ամէնեան
(Համագործակց.)

«Բարեսիրաց» լսարանական միութիւն. — Վերակազմուած փետր. 1920ին։ — Նպատակ. «Նպաստել երկաթ. հասարակութեան մտաւոր, բարոյական և ֆիզիքական դաստիարակութեան»։— Անդամ **54**. — Վարչ. խորհուրդ. Յ. Արզումանեան (ատենապետ), Պ. Թաշճեան, Օր. Շ. Սարգիսեան, Վ. Մանուկեան, Ա. Շատանեան։— Մայր դիւան. Տքթ. Ա. Կիւլպէնկեան, Օր. Վ. Մեսրոպեան։— Հասցէ. Օրթաքէօյ։

«Գիւղատնտեսական» միութիւն.— Հիմնուած 28 փետրվար 1919ին։— Նպատակ. «Սատարել Հայաստանի վերաշինութեան, պատրաստելով հողագործ ձեռնհաս մանկտիներ»։— Անդամ **220**։— Վարչ. խորհուրդ. Կարապետ Նուբեան (ատենապետ), Հ. Տանիլեկեան, Ս. Սահակեան, Թ. Սուքիասեան, Պ. Ալան, Ս. Բիւզիւքեան, Յ. Էքշեան։— Մայր դիւան. Գէորգ Թորգոմեան, Հ. Պէկեան, Յ. Ալթընթաշեան, Ա. Անդրանիկեան։ — Հասցէ. Բեբա, Դապրիսթան փողոց, Թիւ 37։

Պրոֆ. Նուբեան
(Գիւղատնտես.)

«ԴՊՐՈՅԱՍԷՐ» Տիկնանց ընկ.— Հիմնուած 1 Մայիս 1879ին, և վերակազմուած Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումին— Նպատակ. «Նպաստել գաւառի Հայուհ-

հաց մատուր զարգացման՝ վարժուհիներ հատցնելով»։—Վարչ. խորհուրդ. Տիկիններ Կիւլէկ Մուրատ, Ի. Խոճասարեան, Օրիորդներ Թ. Պալթաճարեան, Ֆրէնկեան եւն.։— Մայր դիւան. Տիկ. Ե. Աւետիսեան եւն.։

«Ժողովրդապետ» հայկական միութիւն. — Հիմնուած 11 Դեկտ. 1918ին։ — Նպատակ. «Ձգտիլ նպաստելու հայ ժողովրդեան քաղաքացիական, մտաւոր, բարոյական եւ ֆիզիքական զարգացումին»։— Անդամ՝ 75։— Վարչ. խորհուրդ. Մինքայէլ Թուզլաճեան (ատենապետ), Ա. Պօնճուգճեան, Մ. Մխսքեան, Ն. Պիլէգիկճեան, Ա. Հերոեան, Յ. Ներսէսեան, Բ. Իսքէնտէրեան, Կ. Հաշէմեան, Մ. Սէֆէրեան։— Մայր դիւան. Ե. Հաշէմեան, Օր. Ա. Գալչէնճեան, Ա. Տէր Մարտիրոսեան, Օր. Մ. Օհանեան։— Հաւտ. Սամաթիա, Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ կից՝ իր սեփական շէնքը։

Աւետիս Նազլեան
(Ադրիս)

«Ժողովրդային» լսարանական միութիւն. — Հիմնուած 1909ին։ — Նպատակ. «Նպաստել Մայրիքէօյի հայ ժողովրդեան մտաւոր, բարոյական ու ֆիզիքական զարգացումին»։ —Անդամ՝ 100։— Վարչ. խորհուրդ. Պիմէն Զարդարեան (ատենապետ), Յ. Ադամեան, Լ. Փնարեան, Յ. Գանթարեան, Տքթ. Կոստանդեան, Գ. Պետրոսեան, Յ. Գազազեան։— Մայր դիւան. Կ. Գազանճեան, Վ. Զարդարեան, Դ. Պօղոսեան։— Հաւտ. Մայրիքէօյ, Սագըզ-Ագաճ։

«Հայ Երիտասարդաց» միութիւն. — Հիմնուած 1919ին։ —Նպատակ. «Մեացնել անդամակցող երիտասարդութիւնը բարոյական-մտաւորական կապով մը»։— Անդամ՝ 50։— Վարչ. խորհուրդ. Տքթ. Հրանտ Գաբրաեան (ատենապետ), Մ. Խուտավէրեան, Յ. Տօղրամաճեան, Լ. Յարութիւնեան, Տ. Օհանեան։— Մայր դիւան. Գ. Կիւմիւշեան, Հ. Կէնճօեան։— Հաւտ. Բերա, Բանկալթի, Սուրբ Լուսաւորիչ եկեղեցի։

Հայկական Բանակի Նուիրատուաց մարմին»։— Հիմնուած 25 Դեկտ. 1919ին՝ նախաձեռնութեամբ «Համագործակցական»ի։ — Նպատակ. «Օգնել Հայ Բանակի անհրաժեշտ պէտքերուն» որուն կերու աշխատավերջին՝ ապագ կարեւորութիւն ստացան Հ. Կառավարութեան սկսած պատերազմին հետեւանօք։— Վարչ. խորհուրդ. Ե. Յովհաննեան (Հ. Յ. Դ.), Տ. Գարագէզեան (Ս. Դ. Հ.), Ա. Գրիգորեան (Ռամկ.), Հ. Հանէեան (Ազատ.), Ա. Խորիկեան և Տիկ. Դ. Վարուժան (Հայրենակց. կեդր.), Կ. Լամբրեան և Տ.ք. Հ. Կուբաճեան (Համագործակց.), Գ. Իշխանեան (Սպայից Մ.)։—Անդամ՝ Պօղոս բոլոր միութեանց, կուսակցութեանց և Մամուլի երկերկու լեզուօր ներկայացուցիչներ։ —Մայր դիւան. Արտաշէս Զամհան (ատենապետ), Պ. Զարդարեան։ — Հաւտ. Բերա, Գալաթիոյի փողոց, Թիւ 37։

Կարապետ Ալիխանեան
(Առուեսապէր)

Հայ Կանանց Լիկա.— Հիմնուած 1919ին։ —Նպատակ. «Միութեան կազմ հաստատել իգական սեռի ներկայացուցիչներու միջեւ, սեռակից ներու մտամշակոյթին միանաբար հոգ տանելու, նոյնպէս և քան կարի հետեւանք տալու ազգային անհետիոտալի պահանջմանց»։— Անդամ՝ 40։— Վարչ. խորհուրդ. Տիկիններ Ե. Աւետիսեան (ատենապետ), Հ. Մուրատ, Զ. Պահրի, Ի. Զիլեան, Օր. Վ. Գալանթար։— Մայր դիւան. Տիկ. Զ. Ասատուր, Օր. Ֆ. Քէսթանեան։

«Հ. Յ. Դ. Ուսանողական» միութիւն.— Հիմնուած Յունիս 1910ին, վերակազմուած 14 Սեպտ. 1920ին։— Նպատակ. «Ջարկ տալ ուսանողներու բազմակողմանի և մասնաւորապէս հասարակական զարգացմանց»։— Անդամ՝ 70։— Վարչ. խորհուրդ. Շաւարշ Թաշճեան (ատենապետ), Օր. Նոյեմի Մատալ, Հ. Յակոբ, Նուպար Արազ, Ա. Պազբճեան, Պ. Գօչունեան, Ս. Թերլեմէզեան։— Մայր դիւան. Զ. Զէրիկեան, Օր. Ի. Գեղանոյշ։—Հաւտ. Բերա, Գալաթիոյի փող, Թ. 37։

«Նաւասարդ» գրական, գեղարուեստական եւ գիտական միութիւն.— Հիմնուած 1913ին ղեկավարութեամբ Դ. Վարուժանի ձեռամբ, վերակազմուած 1918ին։— Նպատակ. «Արթնցնել և արծարծել հայ երիտասարդութեան մտային թագուն կարողութիւնները, քաջալերել զանոնք և մղում տալ անոնց զարգացման»։ —Անդամ՝ 35։— Վարչ. խորհուրդ. Արամ Յ. Ագինեան (ատենապետ), Ե. Ֆրէնկեան, Օր. Մ. Պարոնեան, Ա. Եղիկեան, Հ. Տանալեան, Թ. Զաքիկեան, Մ. Մխճեան։— Հաւտ. Բերա, Սագըզ-Ագաճ, Սուրբ Լուսաւորիչ ուսումնարան։

Մ. Ալմալեանեան
(Աւարտ)

«Նոր Այգ» նուագախումբ.— Հիմնուած 1918ին։— Նպատակ «Երաժշտութեան մէջ յառաջացնել հայ երիտասարդութիւնը»։ — Անդամ՝ 35։— Վարչ. խորհուրդ. Յակոբ Չիլինկիրեան (ատենապետ), Լ. Շերիմճեան, Յ. Իշմաղեան, Վ. Խաչիկեան եւն.։— Մայր դիւան. Բ. Շիշմանեան, Դ. Սահակեան։ — Հաւտ. Եէնի-Փարս, եկեղեցւոյ խորհրդարանը։

«Շուշան» Հայուհեաց միութիւն.— Վարչութիւն. Տիկիններ Ա. Զօրբիկեան (ատենապետ), Է. Բիւրատ, Վ. Իգմիրլեան, Օրիորդներ Ա. Գէր-

պէրեան, Վ. Ճօշկունեան, Ս. Պալըգճեան, Թ. Տէօվլէթեան։ — Հասցէ. Հասքէօյ։

«Սեւակ» լսարանական միութիւն. — Հիմնուած Յնվր. 1918ին։ — Նպատակ. «Բարձրացնել Հայ Կղզիի Հայութեան բարոյական, կրթական և քնկերական մակարդակը»։— Անդամ՝ **30**։— Վարչ. խորհուրդ. Գաբէ գին Խոսրովեան (ատենապետ), Ն. Բիւրքճեան, Օր. Աբգճեան, Օր. Լ. Ասատուր, Օր. Ե. Սիրաքեան, Մ. Պիւլպիւլճեան, Պաստաճեան, Կ. Համճեան։— Հասցէ. Հայ Կղզի, տղմալին վարժարան։

«Տիկնանց» միութիւն.— Հիմնուած 1908ին և վերակազմուած 18 Հոկտ. 1920ին։— Վարչ. խորհուրդ. Տիկին Տ.քթ. Օֆէլեան, Օրիորդներ Ս.

«Նոր Այգ» նուագախումբ

Լօրաճեան, Գ. Պէչիկ, Վ. Դէսրգեան, Ա. Թագաւորեան, Վ. Զագըճեան, Ա. Յովակիմեան։— Մայր դիրան. Տիկ. Կիւլիկ Հալէպլեան (ատենապետ), Օր. Ա. Փափազեան։— Հասցէ. Ակնտաը Հայ կարմիր խաչ։

«Բաֆֆի-Յառաջդիմական» միութիւն.— Հիմնուած 1908ին։— Նպատակ. «Փոյթ տանիլ անդամոց և ժողովրդեան մտաւոր ու ֆիզիքական զարգացումին՝ ժողովրդական ոգիով»։ — Անդամ՝ **150**։ — Վարչ. խորհուրդ. Կարապետ Տէօվլէթեան (ատենապետ), Վ. Տիրատուրեան, Լ. Միքայէլեան, Յ. Խնտաւերտեան, Տ.քթ. Ա. Տէր Անդրէասեան, Յ. Գալֆայեան, Ն. Թօզանեան։ —Մայր դիրան. Գ. Շէհրիկեան, Ե. Մեսրոպեան։ — Հասցէ. Ակնտաը, Սէլամսըզ։ (Միութիւնս ունի իր նուագախումբն ալ)։

Հայ դերասանական ընկերակցութիւն. — (Սոյն 20րդ պրակը մամուլի յանձնուած պահուն՝ Հայանուն Թատերական միութեան մը արձագանգն էր եղած «Երկիր» օրաթերթը 31 Հոկտեմբեր 1920ին)։

«Քնար» երաժշտասիրաց ընկ.— Հիմնադրուած 1 Օգոստոս 1910ին։ — Նպատակ. «Գործնական երաժշտութիւնը մշակելով՝ նուագախումբ կազմել և երաժշտութիւնը ժողովրդականացնել»։ — Անդամ՝ **65**։ — Վարչ. խորհուրդ. Գր. Ալթընարեան (ատենապետ), Վ. Տօնիկեան, Մ. Նալչաճեան, Ն.

Պետիճ Չարդաբեան
(Ժողովրդային)

«Քնար» նուագախումբ Կէտիկ-Փաշայի

Միխլ. Թաւլաճեան
(Խորհուրդ.)

Եկեղեան, Ն. Պիլէզիկճեան, Ա. Թուրյումճեան։— Մայր դիրան. Վ. Թաճագեան, Ֆ. Զէքրճեան։— Հասցէ. Կէտիկ-փաշա, Սուրբ Մեսրոպեան ազգային վարժարան։

«Օշական» երիտասարդաց միութիւն. — Հիմնուած 1915ին, վերակազմուած 6 Օգոստ. 1919ին։— Նպատակ. «Նիւթապէս և բարոյապէս աւտարել Թաղին կրթական ու բնկերական հաստատութեանց և ձեռնարկներուն»։— Անդամ՝ **50**։— Վարչ. խորհուրդ. Երուանդ Աբրահամեան (ատենա-

պետ), Ս. Եղբայրեան, Ն. Եէտիգարտաշեան, Ս. Ալտպեան, Օրիորդներ Ա. Յարութիւնեան և Ա. Սիսլեան։— Մայր դիւան. Ն. Տ. Առեփեանեան, Օր. Ս. Էզմճեան։— Հասցէ. Կէտիկ-փաշա, Ս. Մեսրոպեան վարժարան։

o

ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ.— Ա. Հասարակ կազմուածք՝ Զինադադարէն անմիջապէս յետոյ, երկնց ծննդավայրը վերակազմելու առաջադրութեամբ։

Հայրենակցական Միութեանց կազմ. Վարչութիւն. — Դրամանկակ. Բերա, Եէշիլ փողոց, Թիւ 1, Ս. Գր. Լուսաւորիչ Ուսումնարան։— Ընդհ. քարտուղար Սիսակ Նալբանտեան՝ որուն ուղղել ամէն նամակ։

Սինոերիմեան (Սերաստիա).— Աբմենակ Խորիկեան (առեւտրական), Ղ. Տ. Աբրահամեան։— Հասցէ. Պօլիս, Գամահաս Խան, Թիւ 6։

Տարօն-Մայնածոր.— Հ. Կարապետ Վրդ. Պատուհասեան (առեւտրական), Պ. Հաճեան։— Հասցէ. Բերա, Եէշիլ փողոց, Թիւ 1, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ուսումնարան։

Եկեղեաց (Երզնկա).— Հայկ-Աբրամ Տ. Խաչատուրեան (առեւտրական), Տ. Դանիէլեան։— Հասցէ. Դալաթիա, փերշեմպէ-փազար, Թիճարէթ Խանի կից՝ Թիւ 38։

Տիր. Հ. Գուրպեան
(Երիտասարդաց)

Շաւարշ Թաշճեան
(Հ.Յ.Դ.Ուսանող.)

Գարեգին Խնուրվեան
(Սեւակ)

Բազրատունեաց (Կամամ).— Եղիա Կոստեան (առեւտրական), Մ. Ձէեան։— Հասցէ. Գաղաքչոյ, Հայոց եկեղեցւոյ հետեւի փողոց։

Ռազմիկ (Շ. Դարահիսար).— Ալեխս Թագեան (առեւտրական)։ Ա. Սահակեան։— Հասցէ. Սէֆէթճի Խան, Թիւ 5։

Մնձուր (Գուրուն-Չայ).— Յարութիւն Աճէմեան (առեւտրական), Ա. Երէցեան։— Հասցէ. Դալաթիա, Խաւեար Խան, Թիւ 29։

Վասպուրական.— Բրօֆ. Յով Յովհաննէս Յակոբեան (առեւտրական), Տիգրան Զիլճուճեան։— Հասցէ. «Ճակատամարտ» Բերա։

Բիւթանեան (Իզմիթ).— Դէորգ Մեսրոպ (առեւտրական), Օր. Ե. Տէր-Սահակեան։— Հասցէ. Դալաթիա, Ե.-Գալաթքըմ, Օսմանիէ պանդոկ։

Դարանաղեաց (Քեմախ).— Գրիգոր Վարդանեան (առեւտրական), Գ. Պօլօեան։— Հասցէ. Բերա, Զիմէն փողոց, Թիւ 48։

Նիկիա (Իզնիկ).— Խաչիկ Ճանճօղեան (առեւտրական), Յով Հ. Պապիկեան։— Հասցէ. Պօլիս, Թահթա-Գալէ, Մուսթաֆա-փաշա Խան։

Եփրատ (Խարբերդ).— Տքթ. Տիգրան Մարգպանեան (առեւտրական), Լ. Ներսէսեան։— Հասցէ. Պօլիս, Մեծ-Նոր Խան, Բ. յարկ, Թիւ 54, 57։

Որսոյ.— Նշան Տէր Անդրէասեան (առեւտրական), Հ. Զիլճեան։— Հասցէ. Պօլիս, Հնդրայլէն Պատուհաս Վարչութիւն։

Ռոտոսթօ.— Անդրանիկ Թագուհեան (առեւտրական), Տքթ. Բէրէսթէճեան։— Հասցէ. Պօլիս, Ալթը-Բարմագ Խան, Թ. 10։

Տիվրիկ.— Հմայեակ Զարգարեան (առեւտրական), Մ. Սարաֆեան։— Հասցէ. Պօլիս, Զագմագճըլար, Թիւ 14։

Բարգէն Միւնի (Բլինկեան).— Աւետիս Մինասեան (առեւտրական), Հ. Փիլիճիճեան։— Հասցէ. Յակոբեան Խան, Թիւ 7։

Վահրամ Սեւունի
(Աստուած)

Էֆբէրէյ.— Նուվէք Աբմէն (առեւտրական), Յ. Տէր Յակոբեան։ Հասցէ. «Վերջին Լուր»։

Անգարա.— Միհրան Խորէն (առեւտրական)։ — Հասցէ. «Երկու Շաբթի» լրագիր։

Մարզուան.— Տիգրան Պարսամեան (առեւտրական), Պ. Շահկէնտէրեան։— Հասցէ. Դալաթիա, Գամահաս Խան, Թիւ 76։

Տայք (Խոտորջուր).— Հ. Յովսէփ Վարդապետ Տէր-Մարգարեան (առեւտրական)։— Հասցէ. Բերա, Եէնի-Զարշը, Թիւ 30։

Բզնի.— Ս. Մանուկեան (առեւտրական), Մ. Փոսթոյեան։— Հասցէ. Բերա, Բուլդէի Խան, Թիւ 11։

Ամասիա.— Աբրահամ Սաատէթեան (առեւտրական)։— Հասցէ. Գոստանդնուպոլիս, Գամահաս Խան, Թիւ 6։

Կեսարիա.— Յակոբ Ալթըփարմագեան (առեւտրական), Մ. Սիսլեան։ — Հասցէ. Պօլիս, Ալթըփարմագ Խան։

Սիլիհիա.— Մատթէոս Նալպանտեան (առեւտրական), Տքթ. Յակոբ Թօփչեան։ — Հասցէ. «Փոդոմոբրդի Ձայնը»։

Լիվերկ.— Յակոբ Ալթըփարմագեան (առեւտրական)։— Հասցէ. Պօլիս, Զինէք-Փազար, Ալթըփարմագ Խան։

Ահրամ Տ. Ոզճուար
(Նաւասարդ)

Արծիւ (Շ. Դարահիսարի գիւղօրէք)։ — Ասատուր Ձալըգեան (առեւտրական), Ն. Քէօչէկեան։— Հասցէ. Պօլիս, Զէմպէրլի-Թաշ, Ագա-Գալէ, Թիւ 16։

ՈՐԲԱԽՆԱՄ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ (Գաղաքչոյ, Սկիւտար և Օրթագիւղ)։

o

«Ազատ» լսարանական միութիւն Գաղաքչոյ, «Ահարոնեան» ակումբ

Գէշխթաշ, «*Այգ*» *Սկիւտար*, «*Աստղիկ*» *Բերա*, Ատամնաբուժական, «*Արարատ*» *Գարթալ*, «*Արտաւազդ*» թատերական *Սկիւտար*, «*Արեւելեան*» թատերական *Դում-Դափու*, ԱԶԳ. ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲՕՄԲԻՒ *Բերա*, Բժշկական, Ծովաբանքինօրյ Գալէնի նախ. սանուհեաց *Արնաւուտքէօյ*, «Դպրոցասէր»ի օժանդակ *Բերա*, Դեղագործական, «Զարթօնք» *Եէնի-Գափու*, «Լուսեան» նախ. սանուց *Բերա*, «Թատերասիրաց» *Սկիւտար*, Իրաւագիտական, «Կամք» օրիորդաց *Պէշիկթաշ*, «Հայծ» *Բերա*, «Կուկունեան» *Թօփ-Գափու*, «Կրթասիրաց» *Գալաթքէօյ*, «Հայ ակումբ» *Բերա և Գալաթքէօյ՝ անկախաբար*, Հայ խմբագիրներու *Գալաթա*, Հայ ուսանողական *Բերա*, Հայ Ուսուցչական *Բերա*, Հայ Մարմնամարզական (Հ.Մ.Ը.Մ.) *Թաղային մասնաճիւղերով* (*տե՛ս Հայկ. Բաժին*), Հայ Մարմնամարզական *Սկիւտար*, «Հայ օրիորդաց հեմարան»ի նախկին սանուհաց, «Հայասուէր» միութիւն *Արնաւուտքէօյ*, Հայ սպայից *Բերա*, Հայ տրամաբիճ (*տե՛ս Գեղարուեստական Բաժին*) *Բերա*, Հարտարապետական, «Յառաջդիմասէր Տիկնանց» *Դում Գափու*, «Նոր դար» *Սան-Սթէֆանօ*, «Պէնլեան» թատերախումբ *Բերա*, Պէրպէրեան նախկին սանուց *Սկիւտար*, «Ռոսում» գրատարանական միութիւն *Բերա*, «Տարոն» կանանց, Տպարանական հայ բանւորներու *Բերա*, Թոպէր Գալէնի նախ. սանուց *Ն. Հիսար*։

Ա. Տէր-Ահարոնեան
(Նուիրատու)

* *

«Կոմիտասեան» հինգ սանուց *Բերա-Սկիւտար*, «Կոմիտաս» նուագախումբ *Գուրու-Չէշմէ*, «Մասիս» նուագախումբ *Սամաթիա*, «Արիզ» նուագախումբ *Մագրիքէօյ*։

Ն. Ապրահամեան
(Օշական)

*

Վերջին պահուն ստացանք Սկիւտարի «Փանփառ»ի մասնախումբին արդի կազմութիւնը որ հետ՛. — Հիմնուած 1909ին, վերակազմուած 1919ին.— Վարչ. խորհուրդ. Արայ Աւագեր (տանեպետ), Տքթ. Ա. Տէր Աղբէասեան, Ն. Վայլօեան.— Վէհափառ. կարապետ Չէօմլէքճեան.— Անդամ՝ 40։

238րդ էջով ներկայացուած Հ. Ց. Դաշնակցութեան անդամներէն թիւ 5ը կարդալ ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ, փոխանակ ԱՒԵՏԻՍ ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ։

Է. ՄԱՍ

ՊՕԼՍԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ

I. Սոփերք Հայկականք

ՕԼՍԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԸ պատերազմի տարիներու նոզկանքներէն լուացուած՝ անկաշկանդ դուրս եկաւ Զինադադարի վաղորդայնին, և սկսաւ հոլովիլ անգուլ, յոլովելով նաև պաշարքը թերթերու, գիրքերու և գրքոյկներու։ Բարակը փնտռող չէ կար. հերիք էր որ բանէր «Կիւթէմպերկեան մեքենան» և լեցնէր շաբիշաբ «Մեսրոպեան նշանագիրը»ք ճերմակ թուղթին վրայ։ Հերովդեսեան հալածանքը նահմանցնող Թալէաթի հալածանքէն վերջ, ժողովուրդը կարօտ ունէր մանաւանդ հայերէն նոր գիրքերու և նոր թերթու, կարծես անոնց անշունչ ծնունդովը ողջունելու վերածնունդը նահատակեալ Հայութեան։

Մայրաքաղաքիս քառամեայ ազգային դադարան կեանքը յանկարծական եռուզեռ մը սկսաւ՝ թուրքիոյ ճակատագիրին հետ խաղացողներուն փախստեամբ և ցանցառ վերապրողներու Հայրենադարձութեամբ։ Պատերազմի ընթացքին, հոգիներն տուած՝ գաղտուկ ապրող ազգային ներ հրապարակ իջան վերստին, արուարձաններ իրենց Միութիւնները կազմեցին և ամէն անհատ աշխատութեան փարեցաւ, վերազարթուցմի գործին և ազէտակոծ Հայութեան կարիքները հոգալու համար՝ քնծայեալ երեսելով իր եռանդն ու լուման, մինչ Լրագրութիւնը —խօսք՝ հաբեանձներուն աշխուժաթ վայրահաչութեանց— շարունակեց օրը օրին արձագանգն ըլլալ Հայ Ազատագրութեան արշալոյսի տարփոտ ցնծութեան, յառաջդիմական անձնուէր քայլի, օգնութեան կոչերու և այն անվերջ փնտռտուքներուն որ տակաւին կը տեւեն ու կը տեղան տիեզերքիս չորս անկիւններէն, անհետացող սիրելիներ վերադանելու մտահոգին անձկութեամբ։ Ամէն օր «կը փնտռուին» կարգացինք։

Պօլսահայուն մտաւոր կեանքը դեռ եւս չմտած իր բնականոն փուլին մէջ, գրողներ արտագրեցին անդադար և հրապարակ ողողեցին թարգմանածոյ կամ ինքնագիր մատեաններով, պրակներով, քարտերով ու

քարաէղներով, առաւել կամ նուազ ճշդութեամբ Հայ Ազէտք հայէլացնելու, սխրանուն զոհեր յուշարձանելու, Ցեղին հերոսութիւններէն պանծացնելու, Հայաշխարհն ուծացած Հայուն սիրցնելու և օտարին ճանչցնելու, նաև պատկերացնելու համար Հայրենակցական Միութեանց շինարար գործունէութիւնը։ Շատ անգամ ջուրի պէս պրակներ ալ ծախուեցան իրրեւ Թերթ, Ազէտի տարիներու դրուագներովը զեղուն, և քնթերցող հասարակութիւնը հեւիհեւ ապրեցաւ մօտաւոր անցեալի այն օրերը՝ երբ Հայ Ցեղը տիղմէ տիղմ էր գլորած կամ արշաւած յաղթանակէ յաղթանակ։ Շատ ու շատ քշելու, ինչպէս և շահելու մարմաջէն հրատարակիչներու մօտ, պատմուածքը զղայացուցից մասերով դրասանդելու եռանդ մը հեղինակներուն մօտ. և ահա՛ լոյս ընծայուեցան գիրքեր որոնք ճշդրտապատում հանգամանքէ զուրկ՝ կարէ-կացուկ գործեր էին յաճախ, սկիզբ նկէ մուրացածոյ կամ շահագնդով մրոտուած։ Ո՛չ օրակը նկատի կ՝առնուէր, ոչ ալ քանակը, հապա այն հեշտալուր բառը որ «սիւրիւմ» արձանագրուած է Հայ տպագրիչին բառգիրքին մէջ։ Զրօսալիքն քով՝ յուզուժալիքը, բանաստեղծականին քով՝ բանեղծականը, բանաստիրականին քով՝ օդալինը, դաստիանին քով՝ պարապաւականը, լուրջին քով՝... քուրջը, վիպականին քով՝ հաշուականը, թատերականին քով՝ հղերականը 24 ամիսէ ի վեր զիրար արմկեցին, և յառաջ անցնելու այդ հրմշտուքին մէջ «արժէքաւորներ» երբեմն վիրաւորուեցան «անարժէքներէ», մինչ գրատանց ցուցափեղկեր «բանաչիր»ի տեսքն առին՝ թելեկիներու վրայ ճարմանդէալ անոնց գունագեղ կողքերով։ Ապրելու սահմանուած գիրքեր եղբայրացան Հոդ «տպուած թուղթին մեղք»երու հետ, և գրասէրը ցնծաց գրպանէն, գրածախն ալ ցնծաց Հոգիէն՝ Հայ գրաշարին հետ։

Անդին, սակայն, եւրոպական ոստաններու մէջ երեւան կու գային ղուստ Հայագիտական հրատարակութիւններ,— ազկադկ գիրքերու Հոյզ՛վ ասոկ մնանելու սովոր Պոլսահայոց յուէա անմասչելի,— անգլիերէն, ֆրանսերէն ու գերմաներէն, մեր Պատմութիւնը, մեր Լեզուն, մեր քազաքակրթութիւնը, մեր Ջուլուն ու Դասը նիւթ ունենալով լայնօրէն ու լրջօրէն։ Բացէ՛ք «Հանդէս Ամսօրեայ»ի 1917–8 միացեալ տարիներու, նաև 1920ի Թիւ 4–9 շապիկներուն վրայ ծանուցուած այդ մատենաշարը, գոնէ անուններուն իմանալով՝ փայփայած բլլալու Համար Հայու անձնասիրութիւնին։ Երկարաշունչ ուսումնասիրութեան ոգիին կարօտ՝ Թրքահայ մեր հեղինակները լաւ կ՝քնեն, եթէ անգամ մը փորձուին թարթափիլ, օրինակի Համար, Հ. Յակոբոս վ. Տաշեանի գեղ վերջերս լոյս ընծայած Ուսումն դասական լեզուին մէջ, որ «անկիր ժամանակներ»ը կը պատկերացնէ, 720 մեծադիր էջերով Հոյակապ «Հայկաբանութիւն» մը՝ մեծանուն երկասիրողին աչքին լոյսն ու թանկագին տարիները գողցած։ Ո՛չքան պատկառելի գործ մը՝ մեր աշխարհական Ալիշանին, Լէօի քննական Հայոց Պատմութիւնը թանձրահատոր, մաքի վրայ Համրուող պօլսահայերէ այն ինչ թղթատուած։

Մաղթելով մեր գրչի վաստակաւորներուն որքան վաստակ, նո՛յնքան ալ կորով, խղճմտութիւն և Համբերատար ոգի՝ նորանոր «ապրող» երկերու պատրաստութեանը Համար,— ատոնք կը դնենք այբուբենական ցանկը վերջացող երկու տարիներու ընթացքին Պօլսոյ տպարաններէն լոյս ընծայած իրենց գործերուն։

Ե Է Ո։

Գրու Լալա Մահալի (Ա. Իսահակեան, երկիցս), Ազատութեան Տարեցոյցը (1919, Յ. Մանավեան), Ամիրենցի շառիւթարները, Անապատի երգեր (Սահակ Մեսրոպ), Անդրանիկ, Պօղոս Նուպար և Մուրատ (Եդ. Զորուբեան), Անդրանիկ և իր պատերազմները (Արսէն Մարմարեան), Անկախ Հայաստան (Հմ. Արամեանց), Անհետացող դէմքեր, Դ. Զօհրապ (Արշակ Ալպօյաճեան), Անգլ. զրուցարարութիւն (Մ. Յովհաննէսեան), Աշխարհագրութիւն (Յ. Պապէսեան), Ասուլիս Հայաստանի (Զիթունի), Առանձին եղեռնը (տեղեկագիր Յ. Պապիկեանի), Արեան գետեր (Վ. Փամպեան), Արեւելեան խաղաշխարհ (Զիթունի). Արեւելեան խնդիր (Ա. Բիւրատ), Արիւնի ձորը (Մ.Բիւրատ), Արսէն Լիւբէն (Մ. Լը Պլան)։

Բանախօսութիւն 2 (Հ. Յովս. Տէր-Մարդարեան), Գաղտնի տեղեկագիր Հայաստանի Ջարդերուն (Տ.քթ. Լեփսիուս), Դանձարան (Ա. Անտոնեան), Դիտութիւններ (Ե. Դէորգեան), Դրացուցակներ, Դրպանի Տարեցոյց (1920, Սիմոն Գափամաճեան)։

Թանիել Վարուժան, անմահներ (Լ. Լսաճանեան), Դատաստանի օրեր (Ա. Գարուճեան), Դափնեպսակ Հայ Զինուորին (Տաւաքածոյ), Դէպի կախաղան (Հմ. Արամեանց), Դեպքեր ձերբերման պատմածներէն (Թրգմ. Մ. Շամամանճեան) Դեպքեր Մօրկընթաւի պատմածներէն (Թրգմ. Մ. Շամամանճեան) Դեպքեր Տարտանէլ (Յ. Թրգրբեան)։ Ե. Արմէն, նաև Մ. Շամամանճեան), Դէպի Տարտանէլ (Յ. Թրգրբեան)։

Երզնկայեան, Երեւանի Տարեցոյցը (1920 Մկր. Կապրաշ), երաժշտական գաստիարակութիւն (Ռ. Լավինեաք)։

Զարհուրանքի կարնոյ մէջ (ժողէ Ր. Լ., Թրգմ. Հ. Յովսէփ Տէր-Մարդարեան), Զինկոմա (8 պրակ, Հրա. Ս. Յովհաննէսեանի)։

Էնվէր, Թալէաթ, Ճեմալ և Շերլօք Հօլմս (գրեց Տէթէկթիվ)։

Ընտանեկան կնիկը (Ե.Օտեան), Թուրաբանութիւն (Գ.Գավաֆեան)։

Ինչ կ՝բան ձեր ձեռքի գիծերը (Ե. Թօլայեան և Ա. Բէչեան), Ինչո՞ւ Զօր. Անդրանիկ հեռացաւ (Գառնիկ Սուրէնեան)։

Լերան ոգին (Սեւ–Սօս), Լեւոն Շաթրեան, խմողը և խորհողը (Ե. Օտեան), Լեպլեպիճի Հօրհօրի երգերը, Լոյս ձորձի Տղայկաւոր երկերը, կամ Արիւնը Նեղոսի վրայ (Իսլ ա՛Իվուա)։

Ազգագրի յիշատակարանը (Բաֆֆի), Խնամարները (Յ.Օշական)։

Ծխածան (քնթերցարան՝ ոգբացեալ Յովհ. Գազանճեանի)։

Կայծեր (Րաֆֆի, մամուլի տակ), Կապոյտ գիրքը (Ձեյմս Պրայս), Կանոնագիրը (Հայ գեղաբուեստ. միութեան), Կավռօշին Զաւիկը, Կավռօշին Տարեցոյցը (1919–20), Կեսարի տարփուհին (Ր. տը Ժէրվալ, Կոյբը (Մ. Բռօվէնս), Կամիճներ Սկիւտարցիներուն (Հրտ. Գ.Ձարտարապետեան)։

Համբարձման վիճակ (Զիթունի), Հայաստան (Գ. Մեսրոպ), Հայաստան քան Յօհրպախի, Հայաստանի կաղանդչէքը (Ս. Գափամաճեան), Հայաստանի ոսկեհանքերը (Զիթունի), Հայ բժշկութեան տուած զոհերը (Հ. բժշկ. միութիւն), Հայ Գուսան (3 հատոր, Կ. Պ.ի հինգ սահներ), Հայերը դրամ պիտի շահին Պօլսոյ մէջ (Ժիրայր), Հայերուն ֆրանսերէն սորվեցնելու դիւրաւսոյց եղանակ (Մ. Յովհաննէսեան), Հայերու բնաջինջումը (Ռ. Բինօն), Հայկական գիւցազներգ (Ա. Զօպանեան), Հայկ. Երգարան ձայնագրուած (Ա. Մաքրլեան), Հայկ. Ջարդերը և թուրք վարիչները (Հ. Շաթրեան), Հայկական ջարդերու փաստաթուղթերը (Թրգմ. Վ. Միրզայեանց), Հայկաշէն (քերական), Հայ մտքին հարկը նզեռնին (Մ. Նամանաճեան), Հայրենիքին ուխտաւորները (Գ. Մուրատեան), Հոգեւի տասնպներ (քերթուածներ Յովս. Սիմոնեանի)։

Ճակատագիր (Ասա Նեկրի, Թարգմ. Հ. Արսէն Վրդպտ. Դազիկեան), Ճեպընթաց նորածինը (Երուանդ Օտեան)։

Մեղրագետ (Ռ. Զարդարեան), Մէսիհա Հանըմ (Ս. Ակունի), Մեսրոպեան և Անկախ Հայաստան, պատմական քայլը, Միացեալ Հայաստան (քարտէզ), Միլիոն մը Հայերու Ջարդին պատմութիւնը, Միջնորդ Տէր Պապան (Երուանդ Օտեան)։

Յեղափոխութեան մակարոյծները (Ե. Օտեան), Յիշատակագիր վանայ ինքնապաշտպանութեան (Հրտ. Վասպ. Միութ.), Յուշարձան Ապրիլ տասնչորսին (Թէոդիկ), Յուշիկք Հայաստանի (Զիթունի)։

Նաթ փինքերթըն, Նիւք Քարթըր, (Թրգմ. Ժիրայր Շիրակացի), «Նոր Դպրոց»ի պատմականը (Գալուստ Մալաթեան)։

Շէրլօք Հոլմսի արկածները (Ա. Քոնան Տօյլ, Թրգմ. Ժիրայր)։

Ոազքը Ավրամ, կամ Գրիգորին վրէժը (Երուանդ Օտեան)։

Պաշտօնա խումբել է (Ռ. Փափազեան), Պատերազմ և Խաղաղութիւն (Վ. Հիւկօ), Պատմութիւն Համաշխարհային Պատերազմի (3 հատոր պատկերազարդ, Հրտ. «Թայմզ»ի), Պատմութիւն Հայոց (Պալասանեան և Կարապետ Յ. Խասմէեան), Պատուի համար (Շիրվանզադէ), Պղինձէ քաղաք (գրաբարէ Թարգմ. Տիգրան Զիթունի)։

Ջերմամիզութենէ զերծ մնալու միջոցները (Տօքթ. Մ. Քարլ)։

Ռասբութէն կամ սրիկայ վանականը (Թրգմ.Երուանդ Տ.Անդրէասեան), Ռուս Պօլշեվիզմը (Շ. Բքթի)։

Սարսափ երկրին մէջ (Հ. Պարպի, Թրգմ. Մ. Շամանաճեան)՝ Սիկլօպ (կատակերգ.), Սիրածներուս համար (Յովհ. Պօղոսեան)։

Վերածնունդի երկունքը (Համայեակ Արամեանց), Վերապատուելի Հէրպերթ Մ.Ալէն (Յուշարձան)։

Տեղեկագիր (Ազգ. Խնամատարութեան, Կեսարիոյ-Ղվէրեկի եւն.), Տէր և Տիկին Զբպտի Պէյ (Յովհաննէս Ասպետ), Տիեզերական Խաղաղութիւն (Վ.Քթօռ Հիւկօ)։

Ցեղին յարութիւնը (Յարութիւն Մ. Պէրպէրեան)։

Փօթորիկի երգեր (Յովհաննէս Պօղոսեան Յ.-Պ.)։

Քաղաքական մահափորձ մը երեւանի մէջ (Ուսէացի), Քերականներ (զանազան հրատարակիչներու կողմէ)։

Օսմ. կայսրութեան ճակատագիրը (Ա. Մանուէլեթամ, Թրգմ. Միքայէլ Շամամանաճեան), Օրացոյց Ս. Փրկիչի (1919-20)։

Ֆանթօմա (Ռ. Սուվէսթրը, Թարգմանութիւն Մ. Ալէն)։

※

Ի մօտոյ հրապարակ կ'ելլէ նաեւ Ս. Պատրիարք Հօր հրաւէրովը Տարեցոյցիս հեղինակին պատրաստած չորս հատոր մէկ գործը որ լիակատար պատմութիւնը կ'ըլլայ Իթթիհատի հրամանաւ ամբողջ Անատօլուի մէջ տեղի ունեցած Հայ Ցեղասպանին եւ Տարագրութեանց, նահատակուող Եկեղեցականաց Հսմմնասարսռուռ դրուագներով եւ անոնցմէ վերապրողներու կրած հետեւեալին նկարագրականով, անձնիւր նահանգի, քաղաքի եւ ամենայեւտին հայ գիւղի տեղագրականը եւ վիճակագրականը ծանօթութեամբ, ապտոպուած եւ բանդագրեր արքավայրերու ցուցակագրութեամբ, ջարդարարներու եւն. յիշատակութեամբ: Գիրքին անունն է **ԳՈՂԳՈԹԱ ԹՐՔԱՀԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՐ ՀՕՏԻՆ՝ ԱՂԷՏԱԼԻ 1915 ՏԱՐԻԻՆ:**— Օտարազգի եւ մերազնեայ հեղինակներու ջարդապատում հրատարակութիւններէն, բերեալ, բայց մանաւանդ Մեծ Եղեռնէն վերապրող Հայերէ բաղուածաբար կազմեց **ԹԼՈՐԻԿ**։

II. ՀԱՅԱՔԵՐՔ

Հերու մը տարեցոյցով պատկերացուցած էինք պօլսահայ օրաթերթերն ու պարբերականները։ Ասոնցմէ «Ժամանակ» «Ժ. Զայն»ի, իսկ «Իգնատ Աղա» «Շաւիղ»ի միացած, «Երեւան» խափանած, «Հայ Բժիշկ» անուն փոխած, «Իրաւունք», «Գիւղատնտեսական ձակատամարտ», «Նոր Դար» և «Rénaissance» դադրած ըլլալով, ատոնք կը դնենք շարունակուողներն ու նոր երեւցողները։

ԱՌԱՒՕՏ Հիմնուած 26 Մեպտ. 1909, վերսկսած 28 Ապր. 1919, երկուշաբթիի լրաթերթ։ Առտնատէր եւ պատս. տնօրէն Մ. Սուրեան։ Օրգան Ազգ. Ազատական կուսակցութեան։ Հասցէ. Բերա, Արապճէի փողոց, Ազգ. Ազատական կուսակցութեան։ Բաժնեգին 120 ղրուշ, 2 տոլար։ Թիւ 6։ Տպագրութիւն «Առաւօտ»։ Բաժնեգին 120 ղրուշ, 2 տոլար։

ԱՌԱՒՕՏ ՆՈՐԱՀԱՍՆԵՐՈՒ Հիմն. 1 Նոյեմբեր 1919, պատկ. շաբաթաթերթ, Տնօրէն-խմբ. Մ. Սպէրեան։ Հասցէ. Պապը Ալի, Էյուպսուլթան ձաւտէ, թիւ 75։ Տպագր. «Առաւօտ»։ Բաժնեգին 120 ղրշ., 20 ֆր.։

ԴԱՐՄԱՆ Հիմն. Յնվր. 1920, պատկ. ամսաթերթ բժշկա-առողջապահական և դիտական։ Ադմինստր-Տնօրէն Տ.էթ. Օ. Փափազեան։ Օրգան «Հայ բժշկ. միութեան»։ Հասցէ. Բերա, Պրուսա փողոց, թիւ 3։ Տպագր. «Պէշիկտաշեան եղբարք»։ Բաժնեգին 150 ղրշ., 25 ֆրանք։

ԵՐԿԻՒ Հիմն. 9 Մեպտ. 1919, այգաթերթ։ Ադրսօն. եւ պատ. տնօրէն Օ. Ճէնտաշեան։ Օրգան Ս. Դ. Հնչ. կուսակցութեան։ Հասցէ. Պապը Ալի, թիւ 73։ Խմբագր. մարմին Հրանտ Դալիկեան եղ. Զորուբեան, Զ. Նեմեթ, Ս. Ակունի, Ժ. Հալաճեան։ Տպագր. Յ. Աւետարեան Որդիք։ Բաժնեգին 700 ղրշ., 80 ֆր., 15 տօլար։

ԵՐԿՈՒԹՅԱԲՈՒԻ Հիմն. 3 Մարտ 1919, Համանուն օրաւան լրաթերթ։ Տէր եւ տնօրէն Սիմոն Խորէն։ Պատ. եւ վարչ. տնօրէն Ա. Իւզիւմճեան։ Հասցէ. Պապը Ալի ձաւտէ, թիւ 39։ Տպագրուբիւն «Արարատ»։ Բաժնեգին 120 ղրուշ, 30 ֆրանք, 2 տօլար։

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՁԱՅՆԸ - ԺԱՄԱՆԱԿ Ա.ք հիմնուած 3 Նոյ. 1918, Բ.ք՝ 15 Հոկտ. 1908, միացած 15 Յլս. 1920, այգաթերթ։ Ադրսօն. Ա. Ինճիճեան։ Պատասխ. տնօրէն Շ. Յակոբեան։ Օրգան Հայ Բամկ. կուսակցութեան։ Հասցէ. Ղալաթիա, Պիլլուր փողոց, թիւ 10։ Խմբգ. մարմին Տ.ք. Յ. Թօփճեան, Ա. Մխիթարեաճեան, Ժ. Շիրակացի, Վ. Միրզայեց, Լ. Միհրանեան։ Տպագր. Մ. Յովակիմեան։ Բաժնեգին 700 ղրշ., 100 ֆր., 15 տօլար։

ԿԱՎՈՒՇ Հիմն. 19 Յլս. 1908, պատկ. երգիծաթերթ շաբաթօրեայ։ Ադրսօն. տնօրէն Ե. Թօլայեան։ Հասցէ. Բերա, «Կավուշ» թիւ 67։ Տպագր. Մ. Օհանեան։ Բաժնեգին 250 ղրշ., 70 ֆր., 5 տօլար։

ՀԱՅ ԲՈՒԺԱԿ Հիմն. Նպր. 1919 «Հայ Բժիշկ» յորջորջումով և այս անուանափոխութիւնը ստացած Յնվր. 1920, ամսաթերթ բժշկ. և առող. Ադրսօն. տնօրէն Տ.քթ. Վ. Ալթունեան։ Հասցէ. Բերա, Գալաթեթան փողոց, թիւ 37։ Տպագր. Կ. Քէշիշեան Որդիք։ Բաժնեգին 100 ղրշ., 12 ֆր., 1½ տլր.։

ՀԱՅ ԿԻՆ Հիմն. 1 Նոյ. 1919, կիսամսեայ Հանդէս։ Պատասխ. տնօրէն Հ. Մառ։ Հասցէ. Բերա, Օսմ. Դամակատուն, փոսթարկղ, թիւ 192։ Տպագր. Օ. Արզուման։ Բաժնեգին 300 ղրուշ, 50 ֆրանք։

ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻ Հիմն. 1 Հոկտ. 1920, պատկ. շաբաթաթերթ։ Ադրսօն. խմբ. Տ.քթ. Ֆ. Ռէ. Մէքալըմ. Պատ. տնօրէն Դր. Հ. Գալուստեան։ Հասցէ. Կ. Պոլիս, Պայպըլ Հաուզ։ Տպագրուբիւն Օհանիկ Արզուման։ Բաժնեգին 120 ղրուշ, 25 ֆրանք, 2½ տօլար։

ՀԱՅ ՍԿԱՈՒՏ Հիմն. 25 Հոկտ. 1919, պատկ. երկշաբաթաթերթ։ Պատասխ. տն. Հ. Տէր Ներսէսեան։ Ադրսօն. Դ. Շահինեան։ Վարիչ խմբ. Կ. Ուշաղլեան։ Օրգան Հ. Մ. Ը. Մ.ի։ Հասցէ. Կ. Պոլիս, Պահչէ Գափու, Բասիմ-Փաշա խան, թիւ 23։ Տպագր. Օ. Արզուման։ Բաժնեգին 180 ղրշ.։

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏ Հիմն. 20 Նոյ. 1918 և 2 անուանափոխութիւններէ վերջ՝ այս յորջորջումը պահած այգաթերթ։ Ադրսօն. Վ. Մարտիկեան։ Պատ. տնօրէն Նազարէթ Միսաքեան։ Օրգան Հ. Յ. Դաշնակցութեան։ Հասցէ. Բերա, ամերիկեան դեսպանատան դէմ, թիւ 37։ Խմբագր. մարմին Շ. Միսաքեան, Յ. Ամատունի, Տ.քթ. Բարսեղեան, Լ. Մազեան, Գ. Մխիթարեան և Դուրգէն։ Տպագրուբիւն Պէշիկտաշեան եղբարք։ Բաժնեգին 700 ղրուշ, 100 ֆրանք, 15 տօլար։

ՆՈՐ ԱՅԳ Հիմն. 6 Յնվր. 1919, երկուշաբթիի լրաթերթ. Ադրսօն. խմբ. Վ. Գալփաքճեան։ Օրգան «Տպարանական Հայ Բանուորներու Միութեան»։ Հասցէ. Պապը Ալի ձաւտէ, Իշխան Էֆէնտի խան, թիւ 16։ Տպագր. Մ. Սանճագճեան։ Բաժնեգին 150 ղրուշ։

ՇԱՒԻՂ ԻԳՆԱՏ - ԱՂԱ Ա.ք հիմնուած 29 Մայիս 1919, Բ.ք՝ 4 Հոկտ. 1919, միացած 23 Փետր. 1920, երկուշաբթիի երգիծալրաթերթ։ Ադրսօն. և պատ. տնօրէն Է. Շահթեհան։ Հասցէ. Պապը Ալի ձաւտէ, թիւ 56։ Տպագր. և հրատ. Մկրտիչ Տ. Սահակեան։ Բաժնեգին 120 ղրուշ։

ՈՍՏԱՆ Հիմն. 1 Յնվր. 1911, վերսկսած 16 Հոկտ. 1919, երկշաբաթաթերթ «արուեստներու, գրականութեան և գիտութեանց»։ Պատասխ. տնօրէն եւ խմբագիր Մկրտիչ Շամտանճեան։ Հասցէ. Պապը Ալի ձաւտէ, թիւ 56։ Տպագր. Սանճագճեան։ Բաժնեգին 500 ղրուշ։

ՎԷՋԻՆ ԼՈՒՒՐ Հիմն. 1 Յուլիս 1914, երեկոյեան օրաթերթ։ Ադրսօն. եւ պատ. տնօրէն Հ. Տէր Ներսէսեան։ Հասցէ. Պապը Ալի ձաւտէ, թիւ 56։ Խմբագր. մարմին Յ. Տէր Յակոբեան, Եր. Օտեան, Յ. Աւգեա, Լ. Շահթըրեան, Ա. Տէր Յակոբեան։ Տպագր. «Վէրջին Լուր»։ Բաժնեգին 700 ղրուշ։

ՁԵՐԻՏԻ ՇԻՐԳԻՒ Հերուան ծանուցուածքին պէս, հայատառ թրքաբարբառ լրագիր, այգաթերթի վերածուելու վրայ։

Պօլսահայ լրագրողներու ճահապետ ու լրագր. լեզուն իմացաստեղծող

† ԿԱՐԱՊԵՏ Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

(Երիտասարդութիւնը)

(Միութիւնը)

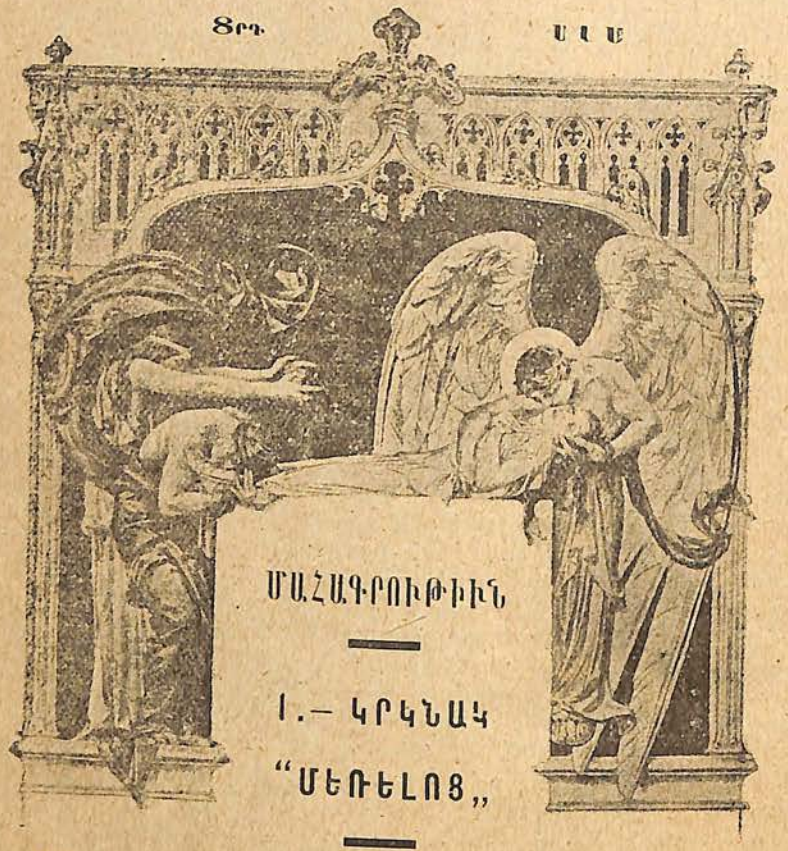

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի.— ԿՐԿՆԱԿ "ՄԵՌԵԼՈՑ„

Մեր ԱՐՀԱՒԻՐՔԷն զահանդած աչերեվիս բացինք-գոցեցինք, եւ ահա՛ հոլոված տեսանք *վից տարիներ* այն օրէն ի վեր՝ երբ Ապրիլի գիշեր մը — յորում միաշաբաթը լուսացայր, — գերոնիերը որոնացող Թալէաղ եւ Ընկ. յապուրակի ժողվեցին ընտրանին մայրամուղիս Հայութեան եւ մարդկային գութի անջրպետներէն հեռու Տանկրընցներ հեծցին գայն միահաղոյն, մահերուն մա՛ղը ճաշակել տալով անոր: Մէկ օրէն միւսը՝ սուգ մտաւ ամէն տուն, մէկ օրէն միւսը՝ սեւ հագան Հայուհիներ, եւ արցունքի լուռ դամբանականը սկսանք ոգել, ցորչափ ոդոմ եւ բողոմ արգիլուած էին հայ շուրթերու:

Երկերի՛ւր սիրելիներ էին անոնք, մին միւսէն ursns, մին միւսէն խանդոս, իրենց խելիին, իրենց գրիչին, իրենց խօսքին ու գործին շնորհիւ՝ տարիներ դասած — առաւել կամ նուազ չափով — մեր Ազատագրութեան դասին համար: Մեր Մտաւորականութեան լուսափայլ հոյլը կազմող երկերի՛ւր հերոսներ էին անոնք, որոնք գացին ու չեկան, մերթ ձգելով հայ հորիզոնը՝ Սրանցմէ ինչուան Անաստոլու: Նազովրեցիէն ցզովեալ եւ փրկարար մահը միայն երազող *Հրեան* ԱՀԱՍՎԵՐՈՍ էսաց դար առաջ նո՛ւազ *բախտական* դարձաւ Պաղեստինի մարզերուն մէջ ու մարզերէն դուրս, որեան ասոնք, 1915 տարւոյ կիսուն, Խարբուրդ, Տիարպէքիրէ եւ Զէյթունեան հայրենիքը բայլ առ բայլ չափչփելով, հանգրուանէ հանգրուան հետապնդուն, սուիններու «հէօշէկ»ներու խովը ի վեր իրենց ծամածուռ շուրթ հաշկռտելէն եւ իրենց ոտքերուն ներքեւները կոշկոնելէն, մինչեւ ա՛յն օրը, այն «սեւ սաթաթ»ը, երբ մահակներ բարձրացան հոտսա, հրազէնի փողեր ուղղուեցան հոտնա՝ մէկ մէկու եսեւէ խաւարեցնելով անոնց ջիւան արեւներ:

THE ABOVE PICTURE SHOWS THE EIGHT ARMENIAN PROFESSORS HEADS MASSACRED BY THE TURKS

Նահատակուած ութ հայ professorներու գլուխներ

Հայ Պատմութիւնը. բաբէ՛, պիտի չիրճա՛յ արձանագրել անոնց մարտիրոսութեան բուն օրերն ու տարիները: Եւ վերապրող սերունդէն ո՛չ մէկ անհատ պիտի կրնայ ցոյց տալ անոնցմէ մէկուն ինկած տեղը: Պատան ու դամբան չունեցան անոնք, ոչ ալ տէրտէրուն կերոն, խունկ ու արցունք: Ուրուրնե՛ր կցեցին անոնց պայթած ուղեղները, միսերնին ալ խածկոտեցին սոված չագալներ:

Իսկ անոնք որ մեր «Դուրսեցի»ներն էին, — գաւառի մեր հարազատ եղբայրներն ու հոյրերը, — միեւնոյն տարին բախտակից եղան անոնց, է գի հուրով եւ սուրով, է գի ծեծով ու խաղցով, այսիմքն այն երկարատեւ հոգեվարքերով զոր անոնք տարագրողներ եւ հայատեաց ժողովուրդներ հրամցուցին իրենց: *Տանջուածներու բանա՛կն եր այդ՝ մեկ մխիթարնց*, կեանքէն զզուած ու Մահէն մոռցուած...:

Արթնցի՛ր դարաւոր հոգեդ, Հայ Մատենագրութեան պարծանքդ ա՛վ Շնորհալի, նոր «Առեւագալ» մը տաղերգելու համար այդ ամէնուն յիշատակին: Թաթխէ՛ փետուր-գրիչդ արիւնելեան կաղամարի մը մէջ, որպէս զի լսեն մեր ախանչները վերսին.

Նահատակ պանծալի՛ք...

2.— ՄԻՒՍ "ՄԵՌԵԼՈՑ,,Ը

Մեծ Եղեռնին դեռ ևս անդիր պատմութիւնը ծայրածաւալ՝ չունի արդարեւ ուելի ահեղ, պակուցիչ ու քաքնելի էիպսոs մը, քան սոնա դաթամեատական այն ապանդը որ ասկէ 5 տարի առաջ՝ Օգոստոս 25ին տեղի ունեցաւ Միջագետքի անապատներուն մէջ, զանգուածային բնաջնջումովը վեց բիւր Հայերու: Այս թիւը թող չյիշեցնէ՛ ձեզ փաղանգը «վաթսուն հազար կարճեներ»ուն որոնք Աւարայրի դաշտին վրայ «վասն Հայրենեաց» ինկան «Կարմիր Վարդան»ի հետ: Ո՛ր վաթսուն հազար մըն էր այդ, որ ափսո՜ս, վերջինը չեզաւ, և հերու յուսվարավերջին՝ Սիսուա՜նի մէկ խորշը հնձուղ քսան հազար գլուխներ իջու՛ թէ վերջին գլուխը կազմէին Հայ Մարախրոսագրութեան:

1915ի աքսորի ահաւոր ուղիներէն կարելէ, որիւնի և աւերի մկրատուելով անցնելէ, քաղցի ծերանոցներէն մազապուր խալբսելէ և կարաւանները կէսուակէս կատորակուելէ վերջ, մէկ օրէն միւսը՝ գնչու ցեղերու մակարդակէն ալ վար իջած, գրեթէ անբանացած Հայ ժողովուրդը կ'ներթաթ լեցուել Միջագետքի և Ասորեքի միջեւ գանուող վայրենիներու այն երկրէրը որուն ՅՕՐ անունը կու տար Օսմ. Պետութեան պէտեմ աշխարհագրութիւնը: Տարագիր Հայութիւնը՝ հրաւառ աւազներուն վրայ, պատռուած վրաններու տակ, տարի մը լման քարշ տուաւ իր մրդուզ գոյութեան և փոխն ի փոխ դաթամ սորուկ, մուրիկ ու վայ՜ կատաղ, աւուր Տայի կարօտ, կեսամերկ և անձնատուր այն կախակայեալ օրհասին որ կենդանի կմախքի մը պիտի վերածէր զինք: Կրկնաւ թիւնն էր նորէն դարերու անխոթ առածին. «Մուրն մեռածներէ Սովն մեռածներէն երջանիկ էին»:

Կեդրոնի կառավարութիւնը կարծուածին չափ անգութ չէր. քնդհակառակառակին, անիկա կ'ուզէր խնայել յանկնկալ տէիրկին եղող այդ քամբախտ աքսորականները ձերմակ կատորածի պատուհասներէն: Ասոնց, երկիցս հրահանգ կու տայ Միւթէսարըֆ Ալի Սուատի՝ մաքրել բոլորը մէկ Սուատ չի համակերպիր, կ'ըսէ՝ պաշտօնակից Իրէն կը յաջորդէ Չէքքէս Սալիհ Չէքիի, մարդակերպ հրէշ մը՝ որուն նմանը գուցէ երբէք ապրած չէ հանուր աշխարհի վրայ, բաց ի Իթթիհատի Չալէրին գործօն սեւ երջորդութենէն՝ Պէհաէտտին Շաքիրէն, Նազիմէն ու Տոքթոր Բէշիանէն և անոնց հնազանդ՝ չանարդագո՜ւրդ Համիդրդներէն, որոնք Հայ ցեղին սիրաբ դաշունեցին չարաչար:

Աղէտի օրերուն՝ Լվերեկի գայմագամն էր այս Չէքքին որ վանայ պատնեշ նահանգին վալիին մտիկ ազգականն բլլալուն՝ փրէժիդրական ամենաբուռն դիպուածով մը համակուած էր Հայոց հանդէպ: Կեսաբերայ շրջականներու Հայութեան մուխք մարելէն վերջ, կը փափաքի աւելի լայն գործունէութիւն մը ցոյց տալ Հայաշատ կեդրոն մը: Մնացո՜ր էր առանք տեղ՝ Տէր Զօրէն դատ թալէաթ, մտէն պիտակ իր

արամադրութեանց, անապատական այդ քաղքին կառավարիչ կը կարգէ զինք: Չէքքի շոֆեվինդ կը սուրայ հոն և իր սպրմած գժոխային ծրագիրները կը հասունցնէ Մէսքէնէի 7000է աւելի տարագրեալց պատուհասները՝ Հազդք և Ակեաշ, իսկ Այնթապցի քամիսէր Մուսթաֆա անոր աջ բազուկը կը հանդիսանայ գործնականօրէն:

Դիւրին գործ չէր սակայն հազարաւոր Հայեր հաւաքել պէս անձիտել քաղաքին մէջ, մանաւանդ որ 2 գէյթունցի Հայուհիներ անգամ մը յարձակում կրած առներնին՝ մեռնելէ առաջ եղունգներով փղոստեր էին 4 Չէչէններ: Պէտք էր պարպել քաղաքը, Ջարդի նոր գեհիններ պատրաստել: —Ատաւ մը յանկարծ մուներնիկ կը շրջի, ծանուցանող թէ Հայ պահող ուներ Արաբ պիտի կախուէր կամուրջին գլուխը: Նոր աղէտի մը առաջին բացայայտ ակնարկն էր այս:

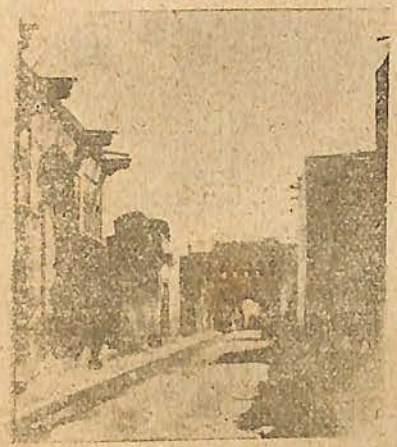

Տէր Զօրի փողոց

Օգոստոս 21ին կ'սկսի բնդհանուր տեղահանութիւնը — օրականն տասնեակ և ուելի հազար— Տէր Զօր ապաստանած և մեծամասնութեամբ անտուն անտէր Հայ ժողովրդեան՝ դէպ ի Մուվար և Շէտտատիէ, անհնարել վայրերը ուր կը խճողուին 60,000 հոգի Օգոստ. 24ին, վերջին տեղահանութիւնն էր այդ, բնմադրուող Տասմին «Չգի վարագոյր»ը: Վազորդայը, 25 Օգոստոս 1916 — անջնջելի՛ թուական Հայ Պատմութեան էջերուս — կը կոտորուին ամէնքը մէկանց՝ մահերուն ամէնէն սարսափելիները: Չէքքի կողմէ օրականով վարձուած Չէչէններ կը մանեն անոնց կուռ շարքերուն մէջ և անխնայ կ'սկսին զարնել, մորթել աջուձախ, մինչ հուրի և սուրի մատնուած հազարաւոր նահատակներու աղաղակները ու հռնդիւնները կը խռովէն միապաղաղ լռութիւնն աւազուտներն ու հնդիւնները կը խռովէն միապաղաղ լռութիւնն աւազուտներն ու ամայքներու...: Պայթած գանկեր, ճապաղիք և յօշոյշ լեկորներ մարմինները...: Մուրատ և խապուր գետերը լեցուած են ահա՛ դիակներու...: Մուրատ և խապուր գետերը լեցուած են ահա՛ դիակներով: Մինչ և ոսկորի այդ հեղձակոյտերէն թուխրեր ձեւացած են և Ամէլէ բուլ: Մինչ և ոսկորի այդ հեղձակոյտերէն թուխրեր ձեւացած են և Ամէլէ բուլ թապուրին բահերով զո՛ւբ կ'ոգորի՝ Ջուրին քնթացք տալու համար...

Նահատակուողներու պղտիկները օրբանոց մը կը լեցնեն. անոնց թիւը հետզհետէ չատնալով՝ մինչեւ 5000ի կը բարձրանայ, և Գուրպան Պայրամի օրը— ճշմարիտ Տօն Ողջակէզի— խումբ խումբ կը տանին զանոնք քաղաքէն ժամ մը հեռու, քարիւղ՛վ թրջելու համար հազած

ցնցոտիներէն։ Լուցկի մը, լուցկի՛ մըն ալ... և ահա երկինքէն վրայ՝ անապատին արեւը կը մթագնի պահ մը ճնճղերման բոցերով, զոր վաթէն, Թուբանեան Զաղզը կ'արծարծէր՝ իր Մողոքին ի պատիւ....

Ես — հետու կը պատմէր ինծի կիւրինցի Կատար Տատուրեան, աղցունիկ ցամքած ալիւրը գետին խոնարհած — խաղաղի դուրս հանուող Կ'ն եօթն «խաբարտին միջն ին։ Ամենքս ալ գիտինք թէ ողջ ողջ մնալիդ կ'երթայինք։ Արեւներուն մէջ արիւն էրտինք մեռած, 2 ժամ խղճին հասանք «կումպէք» տեղ մը։ Խումբ խումբ կնիկներ կը տարուէին, անյայտ կ'ըղային։ Չէի գիտեր Ք'նչ կ'անցնէր հոն։ Եօթ մնացողներեն էի. իս ալ տարին Գարեգինիս եւ Երջանիկիս հետ, — հինգհոգ ատ երկումն էին մնացեր։ Տեսայ խոշոր հոր մը.

Տարագիր Հայոց կարաւանը դէպի Տէր Զօր

բերնին խոլ մօտ մնդկ կը հանուեցնէին, կը մնոցնէին ու կը նետէին վար։ Մէջը նայեցայ՝ խնդմս դառնայ, հոգի տուողներ մնողներու պղտած՝ պատկեր էին...։ Երկար մը կեցայ դիտուս, հա՛ս մըն ալ շղթնիս. այծերս մրբնցած. զակըններուս ծնոտին բռնած՝ նետուցայ հորին մէջ...։ Ասկէ ետքին չեմ գիտեր։ Երբ խնդմս սանկ գոլաս կնայ, տեսայ որ կարմիր կը վազեր մազերս։ Քաշկռտուելով մեկդի կծկուեցայ։ Մութ գնդանի պես տեղ մըն էր։ Մութ մը խղդեց մեկնելէս։ Հորին բերանը յալը յղրին կը վառնին. ա՛լ յոյս չի կար ապրելու...։ Ժամեր ետքը, հետզհետէ Առպի կնիկներ եկան

պատահածը տեսնելու։ Իս վեր հանեցին։ Ո՛ւր գնեցին Գարեգինիս ու Երջանիկիս, հրած մրած ո՛ր մնդկներուն տակ...։

o

Իրենց ոսկերատին տակաւին չչլած և ածխացնեալներին չորս կողերուն չտարաղնած, մարդ մը — Աբսլանպէկի բազմաչարչար երէց՝ Բարսեղ քհնյ. Թորոսեան— զինադադարէն յետոյ ուխտ երթալու մը պէս կ'այցելէ Սուվար և շէտաւտակէ, ուր ողջակիզուած և փսերուն մէջ պատկող այդ նահատակներուն վրայ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարէ վերապրող 150 ազգակիցներու հնծկլտուքներուն մէջ. ապա տոպրակի մը մէջ հող և ոսկոր լեցնելով՝ կը բերէ յանձնել Ս. Պատրիարք Հօր։

Ո՛վ դուք որ ձեր գեղին չարչարանքը չզգացիք մօրթերնուդ վրայ, Պատրիարքարանն փութացէք տարին մէկ օր, մատուռի պէս այդ տոպրակը պահելու, եւ դուն, եաթաղանէն ու կախաղանէն փախչող հնչ Հայորդի, ինչ սերտով պիտի բնթեռնուս այսօրուան տ. վաղուան օրացոյցիդ մէջ սա տողերը։ Բառասնից մանկանցն որ ի Սեբաստիա կատարեցան... Եօթն կուսանացն որ յԱնկիւրիա կատարեցան... եւ վկայիցն որ յարեւելս կատարեցան։

Ալ տանե՛ն է որ մեր օրացոյցներէն վերցուին դարերէ ի վեր յիշատակուող ա՛յդքան ճղճիմ թիւերով օտարոտի մարտիրոսներ, տեղ տալու համար հայանուն ու հայակրօն վեց բիւրուցն որ ի Տէր Զօր կատարեցան հնդ տարի առաջ։

Պիտի չերթանք այնչափ առաջ որ Հին Կրօնականներուն պէս 7 օր ի նշան սգոյ հագուստներնիս պատռենք, կուրծքերնիս ծեծենք, մազերնիս-մօրուքնիս փետենք և հող ցանենք գլուխնիս։ Սակայն այսուհետեւ ՕՁՈՍՏՈՍ 25ը պէտք է որ Մեծ Մեռելոցնիս նկատենք, և ամէն ո՛ր որ ժամ ունինք և ժամերս, ամէն ո՛ր որ Հայ Կերեզմաններուն մը կայ ճերմակ ու սեւ խաչերով, տարին հեղ մը հո՛ն վազենք, հողիներնիս բուրմակ ու սեւ խաչերով, տարին հեղ մը հո՛ն վազենք, հողիներնիս բուրվառ՝ յիշատակի սուրբ խունկով, մեր աղօթքն ու յարգանքը մրմնջենք նեռն ալ՝ ծաղիկնե՛ր բուրեան, ցանուած՝ Տէր Զօրի հայատակաց անթիւ հերթիներուն վրայ։

Բ Է Ո Դ Ի Կ

ԱՀՌԵԼԻ ՈՁԻՐ ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՄԷՋ

30 Մարտ 1920ի լուսադէմին, Պաղար Պաշի, Կիւլլի Պահճէ՝ իր բնակարան-գործանոցին մէջ, կնոջն ու երեք զաւակներուն հետ կ'սպասնուի անծանօթներու ձեռամբ կնսարացի ՄԻՀՐԱՆ ԵԱՋՃԵԱՆ որ զարմանալի դերակատարութիւններ ունեցած էր, 1915 ազէտալի տարին, իր ծննդավայրին յայտնի ազգայնոց նկատմամբ, եւ որ յետոյ նրբիանան ապահովութիւն չէր գտած՝ եկած էր Պոլիս, ազգանձիւթեամբ պարապելու։

ՊԱՏԻԺԻՆ փառաբանութիւնք պարզուած կայ այս հզերապատում Հատորակ լուրին մէջ օրուն արձագանգը հզան Հերոս՝ տեղական թերթեր, Մ[illegible] կողմէ՝ որ և է խորհրդածութիւն քնե՛ր իսկ աւելորդ. ո՛չ տպագրէն ներեան ապրիլը հանդարտինք մըն է և մնունիլը պարտականութիւն մը։

3.— ՄԵՆԷ ԱՆԴԱՐՁ ՄԵԿՆՈՂՆԵՐ

1915ի մեր տարեցոյցով՝ Մահագրութիւնը դադրեցուցած էինք մինչեւ 1914 Նոյեմբեր։ Հայ գեղարուեստի պատկանող անձերու կորուստը միայն արձանագրած էինք հոս (էջ 110-1), նաեւ «Պատերէին վրայ ինկող մեր հերոսները»՝ էջ 140 եւ «Երեք Մաներ» էջ 36։ Ապէտալի **1915** տարւոյ ընթացքին՝ եղերական վախճաններ ունեցած մեր եկեղեցականներն ու ազգային, գրական եւ կրթական գործիչներ, բժիշկներ, գեղագործներ եւ այլք յիշատակուած ըլլալով «Ապրիլ տասնըմէկի Ցուշաբաններին մէջ, ատոնցմէ դուրս՝ մենք անգարձ բաժնուորներուն սեւ ցուցակն է հետեւեալը, տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ՝ կենսագրութիւններն յապաւուած։

1914 Դեկ. 9.— Ա. Յակոբ Պօյաճեան (*ազգապետ Աւետարանական Հայոց և ապարանատէր*) 79 *տարու, Պօլիս։*

1915 Յուվ. 6.— Տէր. Կոմիտաս Օրմանեան (*Նախկ. բժիշկ կայսերական, նախկին անդամ քաղաքապետութեան առողջապահական ժողովոյ*) 70 *տարու, Պէօյիւքտէրէ։*

Դեկ. 18.— Վահան Վ.րդ. Քէշիշեան (*Ա. Թարգման և անդամ Տնօրէն ժողովոյ Երուսաղէմի*) 55 *տարու, անդ։*

Մարտ 25.— Յովհաննէս Խան Ագչալեան (*Ա. Թարգման և քարտուղար Պարսից դեսպանատան*) 82 *տարու, Գրնս. Հիւանդանոց։*

Յուլիս 23.— Հ. Մաղաքէոս Եպսկ. Սիսլեան (*Կեսարիոյ Կաթողիկէ Հայոց Նախկին ադաչնորդ*) *Բերա։* —Մովսէս Եպիսկոպոս Կէօմրիւճեան, 75 *տարու, Պօլիս։* (*Ձեռնադրուած 1899ին*)։

Սեպտ. 7.— Կարապետ Ա. Պարոնեան (*վաղեմի դրաշարապետ, ապագրիչ, հրատարակիչ և տօմարագէտ*) 63 *տարու, Պօլիս։*

Նոյ. 7.— Կիրակոս Տատեան (*գրչի հմտեան վաստակաւոր և Նեղնակ կարդ մը գրքերու*) *Ազգային Հիւանդանոց։*

Դեկ. 15— Տիգրան Աւետիսեան (*վաղեմի լրագրող, նորավիպագիր և քաջ քրոնիկագիր*) 60 *տարու, Պօլիս։* — Գրիգոր Վ.րդ. Մուրատեան, 77 *տարու, Երուսաղէմ։* —Ե. Լեւոնեան (*վանեցի բանաստէղծ*) *Երեւան։*

Դեկտեմբեր 1915 տարւոյ կորուստներ.— Կարապետ Եպսկ. Տէր-Մկրտիչեան (*Էջմիածին*)։— Ս. Մանճիկեան (*ուսուցիչ*)։— Կարապետ Կոտսիկեան (*Լազարեան Ճեմարանի ուսուցիչ և գրագէտ*)։

1916 Յուվ. 1.— Վահան Եպիս. Գրիգորեան (*աւագերէց Պալաթիոյ, երաժիշտ և Նեկ. անդամ Կրօն. ժողովի և Դատաստ. խորհուրդի*) 90 *տարու, անդ։* —Յարութիւն Եպսկ. Ամմենեան (*Հայ Կաթողիկէ, վարած պատասխանատու, ժողովրդապետական և Կաթող.-Պատրիարքական տեղապահութեան պաշտօնները*) 68 *տարու։*

Մարտ 31.— Նիւսէս Ծ. Վ.րդ. Պէրպէրեան (*քարոզիչ Եկեղեցւոյ*) 65 *տարու, Գուրու Չէշմէ։* (*Ձեռնադրուած 1883ին*)։

Ապրիլ 14.— Գրիգորիս Արքեպսկ. Յովհաննիսեան (*վարած առաջնորդական, քարոզչական և ազգային պաշտօններ*) 79 *տարու, Պօլիս։* — Կարապետ Սարկաւագ Պարոնեան, *Երուսաղէմ։*

Մայիս 31.— Տղոս Տատեան (*Պէշիկթաշի և Եէնիքէօյի Թաղական Խորհրդոց առենապետ, Ուսումն. Խորհուրդի և Բղք. ժողովի անդամ, պետական պաշտօնեայ*) *Եէնիքէօյ։*—*Աւանօք իրեն վիճակուած է Իզմիրլեան Ս.ք Համազէլ՝ Երուսաղէմ քաշուելու համար։*

Յուլիս.— Սամուէլ Վ.րդ. Կիրակոսեան (*Նախ. տեսուչ Ս. Աթ.-ածնի*), *վերջերն ալ Ս. Հրեշտակապետի*) 64 *տարու, Երուսաղէմ։*

Օգոստ. 9.— Յովհ. Հիսարլեան (*Հայ Խմբագրաց աւագագոյնը։ Նախ. ուսուցիչ Մխլքէհէի, Հրատարակիչ «Բանասէր» Հանդէսի և Հեղինակ «Դիւան» ժողովածոյի և «Խոսրով և Մաքրուհի» վիպասանութեան*) 89 *տարու, Գատաքէօյ։ Հայ Կաթոլիկ։*

Օգոստ. 15.— Մարտիրոս Նալպանտեան (*վարդապետ և գիտուԹիւնս, շրջանաւարտ Պէրպէրեանէ, վարած վարժարան մը Լօզան՝ ուր հրատարակած «ԴիտուԹիւն» անուն յօժ շաբհեան հանդէսը։ Տնօրէն Վալաթիոյ կեդրոնականին։ Գիտ. յօդուածագիր «Մ. Ն. Հագէտ» ծածկանունաւմբ*) 40 *տարու, Ազգային Հիւանդանոց։*

Դեկտ. 27.— Սարաֆ Թորոս (*Հեղեռնական գաւառու մանաւանդ և պերճախօս լրագրողն*) *Պօլիս։*

Դարձեալ 1916 տարւոյ կորուստներ.— Նորայր Բիւզանդացի (*Նշ. բանաստեղծ, բառագիր, առաւարան և ֆրանսագէտ*, 71 *տարու, Իտալիա.*— Սեդրաք Թառաբեան (*ռուսահայ ուսուցիչ-գրագէտ*)։— Աւետիք Եզեկեան (*ռուսահայ գրաբառագէտ*)։

1917 Դեկ. 23.— Հ. Ռափայէլ Վ.րդ. Միասէրեան (*Աբբահայր Օրմանքէօյի Անառնեանց Միաբանութեան*) 91 *տարու, անդ։* (*Կենսագրութիւն եւ պատկեր տե՛ս Ամէնուն Տարեցոյցը 1915ի։*

Մարտ 14.— Տէր. Ստեփան Յակոբեան (*գիտական յօդուածագիր*) 60 *տարու, Գատաքէօյ։* — Իգնատիոս Սարայտարեան (*առաջնորդարան-Հեղինակ*) 60 *տարու, Սկիւտար։*

Մարտ 25.— Տէր. Սիմոն Սեդրոսեան (*յայտնի բժիշկ և ազգային հերախոհան, մասնիւր Գրիգոր Օտեանի*) 65 *տարու, Բերա։*

Մայիս 20.— Հ. Գրիգորիս Ծ. Վ.րդ. Գալէմքեարեան (*Նորհուն բանասէր եւ մատենագիր*) 55 *տարու, Վիէննա։*

Մայիս 21.— Մկրտիչ Անէէմեան (*բանաստեղծ*) 79 *տարու, Բերա։* (*Կենսագրութիւնը տե՛ս Ամէնուն Տարեցոյցը 1911ի։*

Յուլիս 24.— Տէր. Գլրճեան (*զէն. բժշկապետ*) 31 *տ., Պանտրմա։*

Սեպտ. 27.— Թովմաս Անէէմեան (*գրաբարի ուսուցիչ, Հեղինակ աշխարհարարի քերականութեան մը*) 50 *տարու, Սկիւտար։*

Հոկտ. 14.— Աւետ Խանիկեան (*տեւելեան եւ եկեղ. երաժշտութեան մասնագէտ, նէյ ածելու մէջ վարպետ*) 50 *տարու, Սկիւտար։*

Հոկտ. 15.— Ադան Ծ. Վ. Համամճեան (*Նորհուն Արմաշական*) 46

տարեւ, Ազգային Հիւանդանոց» — Սերովբէ Վ.արդապետ Սամուէլեան (տեսուչ Պէյրութի) 46 տարեւ, Երուսաղէմ։

Դեկ.— Առիստակէս Վ.արդապետ Խաչատուրեան (տեսուչ Դամասկոսի) 65 տարեւ, անդ։

Դարձեալ 1917 տարւոյ կնոջ ուսուցիչներ.— Առաք Զիլինկարեան (մանկավարժ) Երեւան։— Սրբուհի Երիցեան (Ալեքս. Երիցեանի կողակից եւ Մարկոս Ազաբէկեանի քոյր, գր. և կրթական գործիչ)։

1918 Յուվր. 1.— Յարութիւն Ալիխանեան (Հակառակորդ-դերասան, երկար տարիներ քնկերացած դերասանապետ Մարտիրոս Մինակեանի, նաեւ անջատ թատերախումբ կազմած) Պոլիս։

Նշան Դուկասեան

7. Նշան Դուկասեան (30 տարիէ հետէ դասախօս Կայսերական Բժշկանոցի և հեղինակ թուրքերէն թանձրահատոր քիմիաբանութեան մը) Սկիւտար։

22. — Sofpor Տիգրան Սիւնի (տիկնոջ) Սկիւտար։

Փետր. 8.— Տիր. Վահէ Միճասեան (վիէննայի Բժշկանոցէն, երեւելի աշակերտ Հիրոկրատի, ծանօթ՝ իր ախտաճանաչութեամբ, յօդուածներով և Հ. Հայնէի բանաստեղծութեանց թարգմանութիւններով) 54 տարեւ Թուզկուճաւուղ։

22.— Աբրահամ Փաշա Երամեան (երիցագոյն նախարար և ծերակուտական) 85 տարեւ, Պոլիս։

Մարս 26.— Հ. Մեսրոպ Վ. Սահակեան (վիենտիկի Մխիթարեանց Պոլսոյ մհճաւոր) Բերա.—Վարդան Պապիկեան (խմբ. «Վան-Տոսպ»ի, վանեցի, գր. ծանօթանուններէ՝ Սրմնգ, Ա. Հրաչեայ և Ա. Վրոյր) Օսկօֆի կամուրջին մէջ։

Դր. Վահէ Միճասեան

Ապրիլ.— Տիր. Գր. Յակոբօֆ (պատուակալ անդամ եւրպ. բժշկ. քնկ.ևանց, հեղինակ կանացի հիւանդութեանց վրայ գիրանաբէն երկերու) 55տարեւ, Դաւրքքէօյ։

15.— Տիր. Յակոբ Ուղուրլեան, Բերա։

Մայիս 14.— Նշան Թորոսեան (վաղեմի ուսուցիչ, ներկուն տաճկարան և հրապարակագիր, ակնցի) Բերա։

23.— Թագուհի Գարակէօզեան (յայտնի առեւտրական և բարեսէր, երիտասարդութեանը պահ մը աշխատակցած «Երկրագունտ»ի) Բերա։

Յունիս 25.— Որ. Պայծառ Տայեան (անգլիագէտ ուսուցչուհի, հիմնադիր Սկիւտարի Հայ Օրիորդաց Ճեմարանի) Հայ Կղզի։ —Գարեգին Աբեղայ Մանուէլեան (Թարգման Երուսաղէմի) անդ։

Յուլիս 6.— Համբարձում Աւետիսեան (խմբագիր-հրատարակիչ «Մշակ»ի, հիմնադիր Նպաստամատոյցի և Հայ ժողովրդ. կուսակցութեան, անդամ Արեւելագէտներու Միջազգ. Միութեան, գրագէտ [Շահբաթ] և ազգ. գործիչ) 63 տարեւ, իր տանը մէջ «մավզեր»ի գնդակներով կը հատուածուի կուսակցական հղի վրայ։ —Կենսագրութիւն և պատկեր տե՛ս Ամէնուն Տարեցոյցը 1912ի։

12.— Որ. Եւփիմ Օտեան (Երիզորի քոյր և երօտի հօրաքոյր, բազմարդիւն դաստիարակուհի և թարգմանիչ) 71 տարեւ, Սկիւտար։ —Կենսագրութիւն և պատկեր տե՛ս Ամէնուն Տարեցոյցը 1910ի։

Օգոստ. 9.— Ստ. Սպարապետեան (ծանօթ առեւտրական և իզմիրի Մէպուս, վարած ազգային պաշտօններ և նպաստած ազգային հաստատութեանց) 65 տարեւ, Բրիւքիւր։

19.— Դաւիթ Գալանթարեանց (Վերին Ագուլիսեցի բազմարդիւն դաստիարակ-մանկավարժ և Պոլսոյ ազգ. վարժարանաց կրթ. տեսուչ) 71 տարեւ, Բերա (Պատերազմին՝ բանտարկեալի կեանք մը բոլորած)։

Նոյ. 19.— Մադաթիա Աբէթսկ. Օրմանեան (Նախկ. Ամասիոյ միաբան, առաջնորդ Կարնոյ, վանահայր Աբդալաշէ, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, ներկուն պատմաբան-մատենագիրը, ստուածաբան, լեզուագէտ և հեւետոր) 77 տարեւ, Դաւրքքէօյ։—Կենսագր. և պատկեր տե՛ս Ամ. Տարեց. 1907։— Գր. ծանկանուններէ՝ Տիրայր, Բիւրատեր և Դանան Նկեղեցացի։

23 — Դաւիթ Խաչկոնց (պատմագէտ, ուսուցիչ, բանասէր և հեղինակ) 52 տարեւ, Հաւքէօյ ծովամոյն։— Կենսագրութիւն և պատկեր տե՛ս Ամէնուն Տարեցոյցը 1910ի։

29.— Գեղամ Տէր-Կարապետեան (մշեցի ինքնաստիպ գրագէտ և Մէպուս) 52 տարեւ, Բերա։— Կենսագրութիւնը գալ տարի։

Դեկ. 24.— Գնդ. Սամարցեվ (Սեր. Սէմէրճեան) Թուրք Հայրենասէր, յայտնի՝ Խնուսի շրջանի անվեհեր պաշտպանութեամբ և գաղթականութեան հաշանչի տանն ցոյց տուած օգնութեամբ) Երեւան։

Դարձեալ 1918ի մահեր.— Արամ Մանուկեան (Սրգ. Յովհաննէսեան, շուշեցի, Դաշնակց. յայտնի գործիչ, 1915ի վանայ ինքնապաշտպանութեան հերոսներէն, Հ. Յ. Դաշնակցութեան ներքին գործոց Նրբր.) 43 տարեւ, Երեւան։— Գալուստ Տէր-Մկրտիչեան (Հմուտ բանասէր և հայագէտ, մեծ ծառայութիւն մատուցած մեր պատմագիտական գրականութեան, նաև ազդեցիկ դեր խաղցած Իզմիրցիի գործերուն մէջ, հոգեւոր-վարչ. կնճռոտ հարցերու լուծման առնն)։ — Բժ. Գրիգոր Տէր-Գրիգորեան (Հեղ. «Հանրամատչելի բժշկարան»ի, աշխատակից առաջնակարգ թերթերու) 70 տարեւ։— Մկր. Ղազարեան (կարսեցի, ճեմարանահայ թերթերու) 70 տարեւ։— Մկր. Ղազարեան (կարսեցի, ճեմարանական և համալսարանական, ուսուցիչ և քահանայ, թեմ. տեսուչ Շամախի, վերատեսուչ աղջկանց դպրոցին Յակէքսանդրապոլ, ծրուն՝ Թուրքերէն նուաճումէն վերջ քնարուած քղք. վարչ. անդամ) 52 տարեւ։

1919 Մայր. 20.— Եագուպ Արթին Փաշա (*Եգիպտահայ դիւանագէտ և կրթ. նախարար, ծանօթ իր բազմահմտութեամբ և գր. գործերով, Գ. Նուպարի հետ Հայաստանի բարենորոգմանց ծրագիրը հասունցուցած և հիմնադիրներէն Հ. Բ. Ը. Միութեան*) 77 տարու, Ազգ. սանդրեան— Ռոստոմ (*Սա. Զօրեան, հիմնադիր Հ. Յ. Դաշնակցութեան՝ Բրնստափորի և Ջաւարեանի հետ*) թիֆլիս— «Տարագ» կը գրէ իր մասին. «Ո՛չ թէ յեղափոխութեան ալիքները ան*աջ քշեցին նրան, այլ նա ինք իր* քնկերների հետ ստեղծեց յեղափոխութիւններ և նրանց դուռ ալիքները տարածեց ամէն տեղ,— այս տեղ, կովկասում, Հայաստանում, Բալկաններում, Պարսկաստանում և այլուր։ — Կոսթիա Համբարձումեան (*Հայ գրագ. Ն. պաշտօնեայ, Ռուս Յեղափոխութենէն առաջ՝ Վանայ կուսակալ*) Թուրքերէն կ'սպանուի Սէլիմ-Դալէ։

Ռոստոմ

Փետր. 6.— Տիր. Յակոբ Բէմմեանեան, *Հասարակագէտ*— Միհրան Բերբերեան (*Նախկին Հանրապետութեան պետական վերահսկիչ, Համալսարանական-ուսուցիչ, աշխատակից Հայ եւ ռուս թերթերու, Թիֆլիսի առեւտրական դպրոցի տնօրէն և սպանիական հիւպատոս եղ.*) 48 տարու, Երեւան։

31.— Լ. Մանուէլեան (*բանաստեղծ, թատերագիր, մանկավարժ և հեղինակ բազմաթիւ երկերու, ծն. Ներքին Ագուլիս*) 55 տարու, Թիֆլիս։ — Եղիա Ծ. Վրդ. Յովհաննէսեան (*Նախկին պատրիարքական փոխանորդ երուսաղէմի, վերջերս ժամօրհնող*) 93 տարու, անդ։

Մարտ 25.— Հայկ Եկէնեան (*ամերիկահայ անդրանիկ լրագրող, տիգրանակերտցի, Թղթակից Հայ Թերթերու, հիմնադիր «Արեգակ»ի, «Սուրհանդակ»ի, «Ազատութիւն»ի, «Տիգրիս»ի, «Բաղաքացի»ի և «Նոր կեանք»ի*) 54 տարու, Ֆրէզնօ։

29.— Վ.եր. Գր. Պաղտասարեան (*բազմարդիւն դաստիարակ, քարոզիչ և հեղինակ, հիմնադիր «Արեւելեան Լրբանոց»ի*) 74 տարու, Պրուսա։— կենսագրութիւն և պատկեր տե՛ս Ամ. Տարեց. 1913ի։

Ապր. 5.— Եփրեմ Փափազեան (*վաղեմի դիւանապետ Ազգային Պատրիարքարանի*) Սկիւտար։ — Յարութիւն Ալթիար (*Բրիգանթեմ յայտնի երգիծաբան և «Փանթէզիսթ» Իզմիր։*

14.— Sofpor Հայրապետ Նազարեան, *Բերա։*

24.— Միրտիչ Կարապետեան (*Պօլսոյ Հոլանտական դեսպանատան մէջ՝ երկար տարիներ ի վեր առաջին թարգման*) *Բերա։*

30.— Սրապիոն Թղլեան (*Դուբլեան Պետրոսի, Սիսիլի և ն. Հայերէնի ուսուցիչ և Թատերագիր-գրագէտ, «յորելեար»ի պատուանուէր սամոլատ օբերուն*) *Բերա։* —Գրիգորիս Վրդ. Պօյաճեան (*Նախկ. ժամօրհնող Երուսաղէմի, 1916 Օգոստոսին՝ անդամ Հոգեւոր Ժողովի, Դամասկոս աքսորուած և զինադադարին դարձած*) 68 տարու, անդ։

Յունիս.— Տիր. Արամ Ղ. Կարապետեան (*Նշանաւոր տառամնեցոյժ, եղբայրը՝ Յովհան Վարդապետի*) 43 տարու, Մաշխնկթի։

Յուլիս. 9.— Բրիսթինէ Մայրապետ Փափազեան (*մայր՝ Հասքէօյի Գալֆաեան որբանոցի*) անդ։

Օգոստ. 22.— Հմայեակ Եպսկ. Թիմմոճեան (*վարած քարոզչական, առաջնորդական և ազգ. զանազան պաշտօններ, հիմնադիր «Հայաստանեայց տպարան»ի և «Լոյս» Հանդէսի*) 80 տարու, *Բերա։*

Օգոստ. 23.— Լեւոն Ծատուրեան (*Ընչակեան Երդ. կամաւորական Հեծելապետնդի Հրամատար*) Ալթուն-Թոխթի բարձունքը գրաւելէ վերջ *ինկած՝ հերոսի փառաւոր մահով։*

25.— Ցր. Մելիք Բախտամեան (*Հայ Բանակի մարտիկներէն*) Սեմսէ նովկա անցնելու առեն՝ աւազակներու դէմ մղուած կռիւին ինկած։ —Ասպետ Վարդերես Բուսնիոլ (*Սուչովայի հայ գաղութին՝ եւանգելական անդամ*) 60 տարու, անդ։

Սեպտ.— Ստ. Շահուէեան (*քղք. գործիչ, հեղ. «Ազգ. կուլտուր. աւտօնօմիա»ի, Պագուն իր շրջակայքով 6 ամիս կառավարած և պաշտպանած Թուրք-Թաթար գրոհներու դէմ*), Համախոհ 25 քնկերներով Օգոստոսին կը վաարուի անգրկասական երկիր՝ ուր միաշաղոյն հրացանագարկ կ'ըլլան խժդժօրէն։

Հոկտ. 25.— Վրթանէս Քիւչիւկեան (*գերասան-խմբագիր, հիմն. «Ահեկ» զաւեշտաթերթի*) 43 տարու, Հայաստր-Փաշա։

28.— Ալփասլան (*Ազգ. քանաձեռք Փանոսեան*) յանգամանօք բանաստեղծ և ուսուցիչ) 61 տարու, Սամաթիա։ կենսագրութիւն և պատկեր տե՛ս *Ամէնուն Տարեցոյցը 1911ի։*

Դեկտ. 16.— Գիւս Ա. Ճինյ. Աղանեան (*Թրգմ. մանկական եւ ժողովրդ. մատենից, հիմնադիր «Լուսոյ»ի և հեղ. «Ծիւան Հայոց Պատմութեան»* [13 *Հատոր*] և «*Հայաստանի Հանքերը*», *վերջինը* (*ձեռագիր*) 65 տարու, Թիֆլիս։ —Արամ Բաճճի (*մեծահռչակ վիպագրերին որդին, Լծաձոնի մէջ ծանօթ՝ իր ազգանուէր գործունէութեամբ*) անդ։

Դարձեալ 1919ի կորուստներ.— Յովնան Դաւթեան (*շուշեցի, Հ. Յ. Դաշնակցութեան գաղափարախօս վէմերէրաններէն, գործած Կովկաս, Ատրպատական և Դաւրէժ, խմբագիր «Դրօշակ»ի*) *Ժընեվ։* —Ա. Շահխաթունեան) *Դաշնակց. գործիչ, հեղինակ ուսումնասիրութիւններու*) *Բաքու։* —Բժ. Յովս. Բէկզատեան (*Ջրաբերդցի, քղք. գործիչ «Իս-Լր»ական. պատգամաւոր Կովկասեան բանակի Համագումարներուն*)։ —Բժ. Գր. Բաղդասարեան (*իր հայրենի Ախալքալաքի մէջ գաղթականներ խնա-*

ժելու տաճն՝ բծաւոր ժանտատենդի զոհ) 30 տարու։ —Հայրապետ Մուսայէլեան («Հայ Մուսա» հրատարակչ. համալսարանական, պատմագէտ-ուսուցիչ և Դաշնակցական անձնուէր գործիչ) 35 տարու։ —Սս. Սարգսեան (Մահեաթ), սպայակոյտի հարիւրապետ, հրատարակչ, ուսուցիչ և յեղ. գործիչ, քնդ. պատերազմին՝ կովկասեան ճակատի կռիւներուն մասնակցած և շքանշաններ ստացած, Բուլղարիոյ պահեստի գունդին մէջ՝ գումարտակի հրամատար, երբեմն տեղի ունեցած Զին. Համագումարի խորհրդական և «Ռազմիկ»ի խմբագիր. Վարպետը փրկելու տենչով՝ Ադրանիկի զօրամասը կ'անցնի և Սիւնիքի կռիւներուն զոհ կ'երթայ։ —Եղիճէ Բաղդասարեան (Շուշեցի երաժշտագէտ) Արմաւիր։ —Բժիշկ Թադէոս Զաքարեան (ազգ. գործիչ և յօդուածագիր ռուսահայ Թերթերու) Պագուի բանակ՝ Թուրք-Թաթար վայրագութեանց զոհ։—Ալեքս. Առաքելեան (Պագուի հայ բանուորութեան Դաշնակցական պարագլուխներէն։ Զանգեզուրի և Պագուի ինքնապաշտպանութեան գործին մէջ մեծ գեր խաղցած, յետոյ աքսորուած Լինզիլի) անդ։ — Պօղոս Քալանթարեան (Արաքսեան), կառավերդակ-դերասան, հիմն. Հալէպեան Արաքսեան Թատրոնի։ —Գեղեոն Միրաղեան (Թիֆլիսցի, 30ամեայ բեմական գործիչ, ուսուցիչ և յօդուածագիր) 60 տարու։

1920 Յուլ. 13.— Վաճառ. Աբրեպսկ. Մանկունի (վարած պատր. տեղապահի պաշտօն և մանաւանդած կրօն. և այլ ժողովներու) պրուսացի, 74 տարու, Օրթաքէօյ։— Պատկերը տե՛ս «Յառնելուած» Ա.մ. Տարեցոյցի, 1911։ —Կարապետ Կոստանեան (Ալէքսանդրապօլցի համալսարանական ուսուցիչ, հեղինակ «Հառաւած բանից նախնի պատմագրաց», «Հայոց հեթանոսական կրօնք», «Միջնադարեան տաղերգուներ», «Հայագիտութիւնը արեւմտեան եւրոպայում» եւն. պատմա-բանասիրական կարի՛ ուշագրաւ երկերուն) Թիֆլիս։

Փետր. 13.— Տիր. Յովսէփ Գարասճիխեան, Բերա։ —Թոմաս Վ.Ղ. Պետրոսեան (նախ. փոխանորդ Ազգ. Վերջերս շինուածապետ Երուսաղէմի) 66 տարու, անդ։

Գեղեցիկ Փափազեան

27.— Նշան Փափազեան (Ազգ. Պատրիարքարանի վաղեմի պաշտօնեայ) Բերա։

Մարտ. 26.— Վ.Ղ. Փափազեան (վիպագիր-ուսուց. վաներցի) 54 տարու, Երեւան։

Մայիս 15.— Յ. Սեւուէեան դեղ. բանասիրապետ) Մեծ Կղզի։ —Տիր. Զաւրիէվ (ազգ. յայտնի գործիչ) Մօսկուա։ —Գր. Մելիոնեան (եգիպտահայ բարերար) Ագեքսանդրիա։

Մայիս 24.— Համբ. Աբովեան (Քանաքեռցի ուսուցիչ, հառաւիղ անմահ Աբովեանի) 44 տարու, Խ. Հայցագործեանի կողմէ սպանն. Արմաւիր։ —Տէլի Վազար (Դաշնակց. յայտնի գործիչ և անվեհեր մարտիկ, 1918ի

հայ-թրքական բնդհարումներուն՝ բազմաթիւ վէրքեր ստացած, Զօրինի բարձանց վրայ) Թաթարներու դէմ մղուած կատաղի դիմադրութեան մէջ միջոցին հերոսաբար ինկած։

Յուն. 4.— Տիր. Լեւոն Քրիսեան (եղբայր՝ նահատակ մարմնամարզիկ Շաւարշի) ինքնաշարժ կառքի զոհ՝ Բերա։

Յուն. 12.— Վահան Ծ. Վ. Յակոբեան (միաբ. Երուսաղէմի, եկեղ. պատմութեան և գիտութեանց ուսուցիչ, նախկին տեղապահ Բէօթահիոյ և Աֆ. Գարահիսարի) 71 տարու, Ազգային Հիւանդանոց։

20.— Յր. Յովհաննէսեան (Կայս. Լիկէոնէն, երկար տարիներ Հն, կեդրոնական և Լուսաւոր դասախօսած աշխարհագրութիւն և ֆրնս. որոնց մասին ունէր անվիճելի հմտութիւն, ազգային վարչութեան եւ ուսումնական խորհուրդի անդամ) 60 տարու, Բերա։ —Յակոբ Աասատուրեան (յայտնի փաստաբան և երբեմնի յեղ. գործիչ) 53 տարու։ — Զիլինգարեան (փարթամ առեւտրական՝ շուրջ 2 միլիոն բուպլի Հայաստանի և բարեգործական հատուածութեանց կատկած) Պաթում։

Օգոստ. 1.— Տօնիկ Տօնիկեան (խմբագիր) Արշալոյսէկի ինքնապաշտպանութեան հերոսամարտի պահուն՝ կարգ մը քնկերներու հետ սպանուած Մլլիճներէ։ —Վահան Խորէնի (Հ. Հանրապետութեան խորհրդարանի անդամ, համալսարանական, յայտնի տեսաբան) 36 տարու, Թիֆլիսի անգ

Թ. ՄԱՍ ✤ ՕՐԱՑՈՑՑ

ՅՈՒՆՎԱՐ ✲ 1921 ✲ JANVIER

1/14 Ուր. Գ. օր պահոց Ծննդեան։ **Նոր տարի Տարեմուտ** (Հ.Տ.)։ — ՅՆ. * Տօն Անուանակոչութեան Տեառն և յիշատակ Բարսղի Հայրապետին։

2/15 Շր. Գ. օր պահոց Ծննդեան Ս. Բարսղի Հայրապ-ի, եղբօրն Գր. Նիւսացւոյն, Սեզբեսարոսի Հայրպ-ին, և Աբրոյ Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ։

3/16 ✲ Կիր. Լ. զկնի Յիսնակաց։

4/17 Բշ. Զ. օր պահոց Ծննդեան։ — Լա. Անտոնի անապատականին։

5/18 Դշ. Ձրագալոյց Ծննդեան (Խթումբ)։ — ՅՆ. Ձրագալոյց Յայտն.։ — Լա. Աթանասի և Կիւրղի։

6/19 ✲ Դշ. **Տօն Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Յիսուսի.** (ուսիք է մեզ 8 օր անմիջապ)։ — ՅՆ. * Մկրտութիւն Տեառն։

7/20 ✲ Եշ. Բ. օր Ծննդեան։ Յիշատակ մեռելոց։ — ՅՆ. * Յովհաննու Կրպտ-ին։ — Լա. Տօն անուանն Յսի։

8/21 Ուր. Գ. օր Ծննդեան։ — Լա. Ագնէսի կուսին։ — Ջրհնս։

9/22 Շր. Դ. օր Ծննդեան։

10/23 Կիր. Ե. օր Ծննդեան։ — Լա. Եօթանասնեքորդաց կիւրակէ։ — Հրեից՝ Տարեգլուխ տնկոց։

11/24 Բշ. Զ. օր Ծննդեան։

12/25 Դշ. Լ. օր Ծննդեան։

13/26 ✲ Դշ. Բ. օր Ծննդեան և Տօն անուանակոչութեան Յիսուսի։

14/27 Եշ. Տօն Ծննդեան Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին։ — Լատինաց՝ Յովհաննու Ոսկեբերանին։

15/28 Ուր. Պահք։

16/29 Շր. Ս. Պետրոսի Հայրապետին, Վյատաց եպիսկոպոսին և Արիաղոմայ սարկաւագին։ — Լա. Ֆրանկիսկոսի Սալեզացւոյն։

17/30 ✲ Կիր. Ա. զկնի Ծննդեան։ — ՅՆ. * Անտոնի Ճգնաւորին։ — Տճկ. վերջ 40 աւուրց Ս. մասին Յհ-բան։ — Հարսանիք։

18/31 Բշ. Ս. Անտոնի Ճգնաւորին։ — ՅՆ. * Աթանասի և Կիւրղի։ — Լա. Աթանասեայ, Եւտոքսեայ։ — Տճկ. Սկիզբն 50 աւուրց Բ. մասին Յհ-բան։

19/1 Դշ. Ս. Թէոդոսի Թագաւորին և 7 մանկանցն Եփեսոսի։ — Լա. Փեար։

20/2 Դշ. Պահք։ — ՅՆ. Եւթիմիոսի Ճգնաւորին։ — Լա. Տեառնքնդառաջ։

21/3 Եշ. Ս. Կիրակոսի և Յուլիտայի, Դորդիոսի, Պողիքարպոսի և Կրիգորիսի։

22/4 Ուր. Պահք։

23/5 Շր. Ս. Հայրապետացն Աթանասի և Կիւրղի։ — Լա. Ագաթայ կուսին։

24/6 ✲ Կիր. Բ. զկնի Ծննդեան։ — Լա. Բուն բարեկենդան և Տոթոթեայ կուսին։ — Հարսանիք։

25/7 Բշ. Ս. Վահանայ Դողթնացւոյն, Եւգինեայ կուսին և Ղօրն Փիլիպպոսի և մօրն Կղոդեայ և 2 եղբ. Սերգեայ և Ապիտոնի և 2 նեռքընեաց։ — ՅՆ. * Կրիգորի ած.-ապանին։

26/8 Դշ. Ս. Տրիփոնի, Պարսամայ և Ննոփրիոսի Ճգնաւորաց։

27/9 Դշ. Պահք։ — ՅՆ. * Դարձ Նշխարաց Ս. Յովհաննու Ոսկեբերանին։ — Լատինաց՝ Օր մեռելոց։

28/10 Եշ. Ս. Եւգինէոսի, Մակարիոսի, Վազերիանոսի, Կանդիտոսի և Ակիւզասայ։

29/11 Ուր. Պահք։ — ՅՆ. Դարձ Նշխարաց Ս. Իգնատիոսի Հյրպ-ին։

30/12 Շր. Ս. Կրիգորի ած.-ապանին։ — ՅՆ. * Հայրապետացն Բարսղի, Կրիգորի և Յովհ. Ոսկեբերանին։

31/13 ✲ Կիր. Դ. զկնի Ծննդեան։ — Հարսանիք։

ՓԵՏՐՎԱՐ ✲ 1921 ✲ FÉVRIER

1/14 Բշ. Ս. Մակարայեցւոց Եղիազարու քահանային և Շամունեայ և եօթն որդւոց Նորին։

2/15 Դշ. Ս. Երկոտասան մարգարէիցն Ովսեայ, Ամովսայ, Միքիայ, Յովելեայ, Սոփոնիայ, Նաւումայ, Ամբակումայ, Յովնանու, Մաղաքիայ, Անգէայ, Զաքարիայ և Մատթէոսի։ — ՅՆ. * Տեառնընդառաջ։

3/16 Դշ. Պահք։

4/17 Եշ. Ս. Սոփեայ, և 3 դստերացն Պիստոսի, Ելպիսի և Ագապեայ

5/18 Ուր. Պահք։

6/19 Շր. Ս. Որդւոց և Թոռանց Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, Արիստակիսի, Վրթանէսի, Յուսկան, Գրիգորիսի և Դանիէլի։ — Ջուկն։

7/20 ✲ Կիր. Դ. զկնի Ննդեան, Բարեկենդան Առաջաւորաց։ — ՅՆ. Դրիսոսիան։ — Տճ. Օր իջանելոյ Չերմաթեան արեւու յօդ։

8/21 Բշ. Ա. օր պահոց Առաջաւորաց։ — ՅՆ. Լուծումն պահոց յայտ եօթնեկի, և 2 Թէոդորոսաց վկայից։

9/22 Դշ. Բ օր պահոց Առաջ.։

10/23 Դշ. Գ. օր պահոց Առաջ.։ — ՅՆ. * Վարլամայի քահանային։

11/24 Եշ. Դ. օր պահոց Առաջ.։ — ՅՆ. Վ.յատաց եպիսկոպոսին։ — Լա. Մատաթիայ առաքելոյն։

12/25 Ուր. Ե. օր պահոց Առաջ. և յիշատակ Յովհաննու մարգարէին։

13/26 Շր. Ս. Սարգսի զօրավարին և որդւոյ նորին Մարտիրոսին և չարքաշտան զինւորացն։

14/27 ✲ Կիր. Ե. զկնի Ննդ.։ Տեառնընդառաջ։ — Տճ. Օր իջանելոյ Չերմաթ. արեւու ի Չուբա։ — Հարսանիք։

15/28 Բշ. Ս. Առավմանց զօրվրց։
16/1 Գշ. Սրբոցն Սուքիասեանց վկայից— Լատինաց՝ Մարտ։
17/2 Դշ. Պահք։
18/3 Եշ. Ս. Ոսկեանց քահանայից։
19/4 Ուբ. Պահք։
20/5 Շբ. Սրբոյն Իսակհայ Պարթեւի Հայրապետին մերոյ— Ճն. *Յիշատակ մեռելոց։
21/6 ✻ Կիր. Զ. զկնի Ծննդեան— Ճն. Տիմոթէոսի, Եւսաւքէոսի— Տճ. Ող. իջանելոյ Ջերմաթեան արեւուս ի հողն— Հարսնիք։
22/7 Բշ. Ս. Մարկոսի եպսկ.ին, Պետրոնի քհնյ.ին, Կիւրղի և Բենիամինի սրկ.գ.ացն, և վկայիցն Աբգմսկհի, Արմզդանայ և Սայեհի—Ճն. Նաւաքատիք յայսմ եօթնեկի— Լ. Թովմայի Ագուռնացւոյն։
23/8 Գշ. Ս. Դևեռնգեանց քհնյ.ից։
24/9 Դշ. Պահք—Ճն. *Գիւտ գլխոյ Յով հաննու Կարապետին։
25/10 ✻ Եշ. Ս. Վարդանանց զօրավարաց 1036 վկայից։ Ցնշատակ մեռելոց— Ճն. *Իրիգորի տատուաճարանին—Տաճկաց՝ Սկիզբն ցրտոյն պահաւանց՝ 7 օր և 8 գիշեր։
26/11 Ուբ. Պահք—Տաճկաց՝ Իւէ այլոր և Լէյլէի բեզայիպ։
27/12 Շբ. Կ. Պօլսոյ Ս. Ժողովոյն 150 Հայրապետացն (Թուս. 381)։
28/13 ✻ Կիր. Ս. Քառասնորդաց։ Բուն Բարեկենդան, եւս Ցուհնաց։

ՄԱՐՏ ✻ 1921 ✻ MARS

1/14 Բշ. Ս. օր մեծ պահոց— Տճ. Էլմտական տարեմուտ (1337)։
2/15 Գշ. Բ. օր մեծ պահոց։
3/16 Դշ. Գ. օր մեծ պահոց— Տճ. Վերջ ցրտոյն պահաւանց— Ր. Կամաւոր ծոմ վասն մանուանն Մովսիսի։
4/17 Եշ. Դ. օր մեծ պահոց։
5/18 Ուբ. Ե. օր մեծ պահոց— Լ. Թաբրիելի հրեշտակապետին։
6/19 Շբ. Զ. օր մեծ պշ.։ Ս. Թէոդորոսի զօրավարին, եւս Ցուհնաց— Լ. Յովսեփայ Աստուածաշնչոյ։
7/20 ✻ Կիր. Բ. Քառասնորդաց— Ճն. *Գիւտ նշխարաց Յով. Կարապետին։
—Լատինաց՝ Ծաղկազարդ— Հրէից՝ Ծոմ վասն եօթերայ։
8/21 Բշ. Ի. օր մեծ պշ.։— Լ. Բենեդիկտոսի արքային— Տճ. Վերջ 50 աւուրց Բ. մասին Ձմերան։ Գարնանամուտ և Հաւասարած. լինի ասս և գիշեր հաւասար— Պարսից՝ Նէվրուզ (Նոր օր արքայական, ամանոր և Պայրամ)։— Խոյ։
9/22. Դշ. Թ. օր մեծ պահոց— Ճն. *Տճն Քառասնից մանկանց։
10/23 Դշ. Ժ. օր մեծ պահոց— Հր. Փուրիմ (տճն յիշատակի եօթերայ, Շէքէր պայրամ 2 օր)։
11/24 Եշ. ԺԱ. օր մեծ պահոց։
12/25 Ուբ. ԺԲ. օր մեծ պշ.։—Լ. *Աւետումն Ս. Աստուածածնի։
13/26 Շբ. ԺԳ. օր մեծ. պշ.։ Ս. Կիւրղի Երուսաղէմայ Հյրպտ.ին և միւս Կիւրղի եպս.ին և մօրն Նորա Աննայի։
14/27 ✻ Կիր. Գ. Քառասնորդաց։ Ակաւաւկին— Լ. Զաքէի։
15/28 Բշ. ԺԵ. օր մեծ պահոց։
16/29 Գշ. ԺԶ. օր մեծ պահոց— Հր. Դարձնանամուտ։
17/30 Դշ. ԺԷ. օր մեծ պահոց։
18/31 Եշ. ԺԸ. օր մեծ պշ.— Ճն. Կիւրղի Երուսաղէմայ Հայրապետին։
19/1 Ուբ. ԺԹ. օր մեծ պահոց— Լատինաց՝ Ապրիլ։
20/2 Շբ. Ի. օր մեծ պշ.։ Ս. Յովհաննու Երուսաղէմայ Հայրապետին և Ս. Հայրապետացն մերոց Յովհաննու Իմաստասիրին Օձնեցւոյ, Յովհաննու Որոտնեցւոյն և Իրիգորի Տաթեւացւոյն։
21/3 ✻ Կիր. Դ. Քառասնորդաց։ Տնտեսին։ Տարեմուտ 306 փոքր Թուականին. Զուզաբեցւոյ և գաթնանամուտ քսո Հնոյ Տօմարին։
22/4 Բշ. ԻԲ. օր մեծ պահոց։
23/5 Գշ. ԻԳ. օր մեծ պահոց— Լ. Վիշէնսիոսի Եպիսկոպոսի։
24/6 Դշ. ԻԴ. օր մեծ պշ.։ Միջինք. —Տճ. Միրաճ կիճէսի։
25/7 Եշ. ԻԵ. օր մեծ պահոց— Ճն. * Աւետումն Ս. Աստուածածնի։
26/8 Ուբ. ԻԶ. օր մեծ պահոց— Ճն. Տճն ամենայն երկնային զօրաց։
27/9 Շբ. ԻԷ. օր մեծ պահոց։ Ս. Քառասնից Մանկանցն սրք ի Սեբաստիա կատարեցան։
28/10 ✻ Կիր. Ե. Քառասնորդաց։ Դատաւորին։
29/11 Բշ. ԻԹ. օր մեծ պահոց։
30/12 Գշ. Լ. օր մեծ պահոց։
31/13. Դշ. ԼԱ. օր մեծ պահոց։

ԱՊՐԻԼ ✻ 1921 ✻ AVRIL

1/14 Եշ. ԼԲ. օր մեծ պահոց։
2/15 Ուբ. ԼԳ. օր մեծ պահոց։
3/16 ✻ Շբ. ԼԴ. օր մեծ պահոց։ Ս. Հօրն մերոյ Իրիգորի Լուսաւորչին Հարչաբանացն և մանն ի վիրապն։
4/17 ✻ Կիրակի Զ. օր Քառասնորդաց։ Գալստեան։
5/18 Բշ. ԼԶ. օ. մեծ պահոց։
6/19 Դշ. ԼԷ. օր մեծ պահոց։
7/20 ✻ Դշ. ԼԸ. օր մեծ պահոց։ Տճն Աւետման Ս. Աստուածածնին։
8/21 Եշ. ԼԹ. օր մեծ պշ.։— Ցուլ։
9/22 Ուբ. Խ. օր մեծ պահոց— Տաճկաց Պէրաթ կիճէսի։
10/23 Շբ. Ցիշատակ յարութեան Ղազարու, եւս Ցուհնաց— Լ. Ս.

Գէորգ։— Հր. Պատէք (Խամուրբզ պայրամք 8 օր)։

11/24 ✻ Կիր. **Ծաղկազարդ** (Եւս Յուհնաց)։ Դնդրացէք։

12/25 Ա.ԻԱԳ Բշ. Պահք։ — Լտ. Մարկոսի Աւետարանչին։

13/26 Ա.ԻԱԳ Գշ. Պահք։ Ձիշաւտակ տաճն կուսանաց։

14/27 Ա.ԻԱԳ Դշ. Պահք։— Անկաստեղ։— Տճ. Գալարեաց մրրիկ։

15/28 ✻ Ա.ԻԱԳ Եշ. Պահք։ Ձիշաւտակ քնթրեաց Ձիսուսի։ Ուռնուայ։

16/29 Ա.ԻԱԳ Ոիր. Պահք։ Ձիշաւտակ չարչարանաց, խաչելութեան և թաղման Ձիսուսի։

17/30 Ա.ԻԱԳ Շբ. Արդալոյց Ս. Զատկի, Եւս Յուհնաց (Խթուէմ)։

18/1 ✻ Կիր. Զ.ԱՏԻԿ. **Յարութիւն Քրիստոսի**, Եւս Յուհնաց։ (Ուտիք է մեղ մինչ ց'Համբարձումն, իսկ Յուհնաց՝ մինչ ց'նոր Կիւրակէ)։ — Լտ. Մատիս և Տճն առաքելոցն Փիլիպպոսի և Յակովբայ։

19/2 ✻ Բշ. Բ. օր Զատկի։ Ձիշաւտակ մեռելոց։

20/3 ✻ Գշ. Գ. օր Զատկի։

21/4 Դշ. Դ. օր Զատկի։ — Հր. Ծոմ վասն մահուանն Ձեսուայ։

22/5 Եշ. Ե. օր Զատկի։ — Լտ. *Համբարձումն Փրկ. — Ի քաղաքս ինչ և ի գիւղօրէս ասն վան. արտօրէից։

23/6 Ուր. Զ. օր Զատկի։ — Ձն. *Տճն Պալբղլը Ակտմային և Ս. Գէորգ։— Տաճկաց՝ Խըտրէլլէզ։

24/7 Շր. Է. օր Զատկի։ Տճն գէղխաւման Յովհաննու Մկրչչին։

25/8 ✻ Կիր Ը. օր Զատկի։ Նոր կիւրակէ (Կրկնազատիկ)։— Ձն.*Թովմայի առաք. և Մարկոսի Աւետչին։

26/9 Բշ. Թ. օր յինանց։ — Տճկ. Բամազան։— Հարսանիք։

27/10 Դշ. Վ. օր յինանց։— Ձն. Շմաւոնի՝ ազգականին Քրիստոսի։

28/11 Դշ. ԺԱ. օր յինանց։

29/12 Եշ. ԺԲ. օր յինանց։

30/13 Ուր. ԺԳ. օր յինանց։— Ձն. Յակովբոսի առաքելոյն Ջեբեդեայ։

ՄԱՅԻՍ ✻ 1921 ✻ MAI

1/14 Շր. ԺԴ. օր յինանց։— Յուհնաց՝ երեմեայ Մարգարէին։

2/15 ✻ Կիր. Գ. (Կանուչ Կիւրակէ)։— Ձն. Գիւտ Նշխարաց Աթոռնասի Հայրապետին։— Լատինացւոց՝ *Հոգեգալուստ։— Հարսանիք։

3/16 Բշ. ԺԶ. օր յինանց։

4/17 Դշ. ԺԷ. օր յինանց։

5/18 Դշ. ԺԸ. օր յինանց։— Հրէից՝ Ծոմ վասն մահուանն Հեղեայ և գերութեան Տապանակին։

6/19 Եշ. ԺԹ. օր յինանց։

7/20 Ուր. Ի. օր յինանց։

8/21 Շր. ԻԱ. օր յինանց։— Յուհնաց՝ Յովհաննու Աւետարանչին։— Հր. Երկրորդ Խաչուրբզ։

9/22 ✻ Կիր. Դ. (Կարմիր Կիւրակէ)։— Ձն. Եաւհեայ մարգարէին։— Լտ. Ամենասուրբ Երրորդութիւն։— Հարսանիք։— Երեւաւոր։

10/23 Բշ. ԻԴ. օր յինանց։

11/24 Դշ. ԻԴ. օր յինանց։

12/25 Դշ. ԻԵ. օր յինանց։— Ձն. *Կիսապենտեկոստէ։— Հր. Լազուսաւորք։

13/26 Եշ. ԻԶ. օր յինանց։— Լտ. տինաց՝ *Տճն Սուրբ Հաղորդութեան։

14/27 Ուր. ԻԷ. օր յինանց։

15/28 ✻ Շաբաթ ԻԸ. օր յինանց։

Յդ. ՏԱՐԵԴԱՐՁ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՑ ՀԱՆԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ։

Տիեզերական ընդհանրական մաղթանք եւ հանդէս յատ. նկարագրիս։

16 29 ✻ Կիր. Ե.։ Տճն Երեւման Սրբոյ Խաչին։— Հարսանիք։

17/30 Բշ. Լ. օր յինանց։

18/31 Դշ. ԼԱ. օր յինանց։

19/1 Դշ. ԼԲ. օր յին.։— Լտ. Ցնա.։

20/2 Եշ. ԼԳ. օր յինանց։

21/3 Ուր. ԼԴ. օր յինանց։— Ձն. *Կոստանդիանոսի և Հելինեայ։— Լտ. տինաց՝ Տճն Սրբոյն Ձիսուսի։

22/4 Շր. ԼԵ. օր յինանց։

23/5 ✻ Կիր. Զ.։ ԼԶ. օր յինանց։— Հարսանիք։

24/6 Բշ. ԼԷ. օր յին.։— Ելատեղ։

25/7 Դշ. ԼԸ. օր յինանց — Տճ. Բամազան պայրամք 3 օր։

26/8 Դշ. ԼԹ. օր յինանց։

27/9 ✻ Եշ. **Համբարձումն Քրիստոսի յերկինս**. Եւս Տնց.— Վիճակ։

28/10 Ուր. ՄԱ. օր յինանց։ Պահք։

29/11 Շր. ՄԲ. օր յինանց — Լտ. Բառնաբայ առաքելոյն։— Հր. Պենտեկոստէ (Կիւլ պայրամք 2 օր)։

30/12 ✻ Կիր. ՄԳ. օր յինանց։ Երկրորդ Յարկազարդ։ — Հարսանիք։

31/13 Բշ. ՄԴ. օր յինանց։

ՅՈՒՆԻՍ ✻ 1921 ✻ JUIN

1/14 Դշ. ՄԵ. օր յինանց։

2/15 Դշ. ՄԶ. օր յինանց։

3/16 Եշ. ՄԷ. օր յինանց։ — Երկնային վիճակ ի յիշատակ վիճակաւորաց Մատաթիայ առաքելոյն։

4/17 Ուր. ՄԸ. օր յինանց։

5/18 Շր. ՄԹ. օր յինանց։

6/19 ✻ Կիր. Ի. օր յինանց։ Հոգե-

գալուստ (Պենտեկոստէ) ևս Յունաց՝ — Բարեկենդան Եղիական պահոց։

7/20 Բշ. Բ. օր Հոգեգալստեան։ Պահք — ՅՆ. * Ամենասուրբ Երրորդ. (ուսիք է նոցա յայսմ եօթնեկի)։

8/21 Գշ. Գ. օր Հոգեգալստ. Պահք։

9/22 Դշ. Դ. օր Հոգեգալստ. Պահք — Ամառնամուտ եւ արեւադարձ խեցգեանի. ցերեկն սկսանի կարճանալ և գիշերն երկարիլ։— Խեցգեային։

10/23 Երշ. Ե. օր Հոգեգալստ. Պահք։

11/24 Ուբ. Զ. օր Հոգեգալստեան։ Պահք։— ՅՆ. Բարթուղիմէոսի առաքելոյն։— Լտ. Յովհ. Կարապետին։

12/25 Շբ. Է. օր Հոգեգալստեան։

13/26 ✻ Կիր. Ա. կիւրակէ Յարութեան և յիշատակ եղիայ մարգարէին։— Յունաց՝ Բարեկենդան Առաքելոց։— Առաջին Պասկ։

14/27 Բշ. Ս. Հոխսիմեանց կուսանաց։—ՅՆ. Պահք Առաքելոց (15 օր)։

15/28 Գշ. Ս. Գայիանեանց կուս.։

16/29 Դշ. Պահք։— Լատինաց՝ Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի։

17/30 Երշ. Ս. Յովհաննու Կարապետին և Ամենապիճեայ Եպիսկոպոսին։—Լտ. Երկոտասան Առաքելոց։

18/1 Ուբ. պահք։— Լտ. Յուլիս։

19/2 ✻ Շբ. Տօն Ս. Հօրն մերոյ Դրիգորի Լուսաւորչին և յիշատակ ելիցն ի Վիրապէն։— Լատինաց՝ Ա. Յակեզբեթին Ս. Աստուածածնին։

20/3 ✻ Կիր. Տօն Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնին (Կատարի Հանդէս յամ. եկեղեցիս)։ — Հարսանիք։

21/4 Բշ. Ս. Մանկանցն Բեթղեհէմի, Ակակիոսի վկային, Մովկիմայ քոյրն. և Կոզրաքոսի զինուորին։

22/5 Գշ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ և Մանեայ։

23/6 Դշ. Պահք։

24/7 Երշ. Ս. Սահակայ և Յովսեփայ և Ս. վկայիցն Սարգսի և Բագոսի։— ՅՆ. *Նուռնդ Յովհ. Կրպտ.։

25/8 Ուբ. Պահք։

26/9 Շբ. Ս. Մեծին Ներսէսի Հայրապետին մերոյ և Խոդոյ Եպսկ.։

27/10 ✻ Կիր. Գ. զկնի Հոգեգալստեան։ Բարեկենդան Լուսաւորչի պահոց։ — Հարսանիք։

28/11 Բշ. Պահք։ Ս. Եպիփանու Կիպրացւոյն, Բարեկայ Հայրապետին և երից աշակերտաց Նորին։

29/12 Գշ. Պահք։ Ս. Կոստանդինեայ Թագաւորին և մօրն Նորա Հելենեայ։ — Յունաց՝ * Առաքելոցն Պօղոսի և Պետրոսի։

30/13 Դշ. Պահք։— Յունաց՝ * Երկոտասան առաքելոց։

ՅՈՒԼԻՍ ✻ 1921 ✻ JUILLET

1/14 Երշ. Պահք։ Ս. Թէոդիտեայ Դաղստացւոյն և Թալելեայ բժշկին և եօթն կուսանացն որք յՆիկիւբիա կատարեցան։

2/15 Ուրբաթ։ Պահք։ — Յունաց՝ *Գիւտ ափոյ Ս. Աստուածածնին։

3/16 ✻ Շբ. Գիւտ Նշխարաց Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին։— Լտ. Տօն Հանգերձից Ս. Աստուածածնին։

4/17 ✻ Կիր. Գ. զկնի Հոգեգալստեան։— Հարսանիք։

5/18 Բշ. Ս. Անտանիոսի, Թէոփիլոսի, Անիքատոսի և Փոտինոսի։

6/19 Գշ. Ս. Դանիէլի մարգարէին և երից մանկացն Սեդրաքայ, Միսաքայ և Աբեդնագովի։

7/20 Դշ. Պահք։—Լտ. Մարգարիտ։

8/21 ✻ Երշ. Սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ։ (Կատարի Հանդէս յամային դպրոցս)։

9/22 Ուբ. Պահք։— Լտ. Մարիա-

մու Մագդաղինացւոյն։— Հր. Ծոմ վասն առաջին Երուսաղէմի։

10/23 Շբ. Ս. Տրգատայ Թագ. և Աշխէն տիկնոջ և Խոսրովիդխտոյն։

11/24 ✻ Կիր. Ե. զկնի Հոգեգալստ. Գիւտ ափոյ Ս. Աստուածածնին։ — ՅՆ. Եւփիմեայ։—Հրճնք։ — Առիւծ։

12/25 Բշ Ս. Կալինտարատոսի և 49 վկայից և Ղուկիանոսի քահանայիցն։— Լտ. Յակոբայ առաքելոյն։

13/26 Դշ. Ս. Զաքարիայ մարգարէին։— Լտ. Ծոմ վասն առաջին Երուսաղէմի։

14/27 Դշ. Պահք։

15/28 Երշ. Ս. Եղիսէի մարգարէին։

16/29 Ուրբաթ։ Պահք։— Լատինաց՝ Մարթայի քեռն Ղազարու։

17/30 Շբ. Ս. Երկոտասան առաքելոցն Քրիստոսի, և Ս. Պօղոսի ԺԴ. առաքելոյն։— ՅՆ. Մարիանեայ կուսին։— Տաճկաց՝ Սամ եէլի (սկիզբն աւուրց Շնիկ աստղ)։

18/31 ✻ Կիր. Զ. զկնի Հոգեգա-

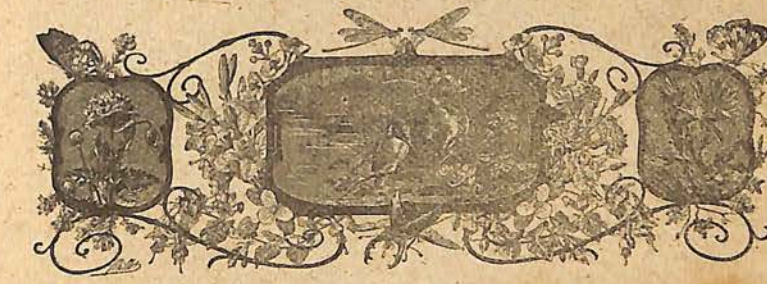

լբստեան։ Բարեկենդան Վարդ. պհց.։

19/1 Բշ. Ա. օր պահոց Վարդավառի։— Լատինաց՝ Օգոստոս։

20/2 Դշ. Բ. օր պահոց Վարդավառի։— ՅՆ. *Եղիայ մարգարէին

21/3 Դշ. Գ. օր պհց. Վարդավառի։

22/4 Երշ. Դ. օր պահոց Վարդավառի։— ՅՆ. Մարիամու Մագդաղինացւոյն։— Լտ. Ս. Դոմինիկոսի։

23/5 Ուբ. Ե. օր պհց Վրդվ.։

24/6 Շբ. Ցիշատակ Տապանակին Հնոյ և տօն Նորոյ Ս. Եկեղեցւոյ։ — Լտ. *Վրդվ.։— Նաւակատիք։ — Տճ. վերջ աւուրց Շնիկ աստղ։

25/7 ✻ Կիր. վարդավառ։ Տօն Ալեքսանդրացւոյն Քրիստոսի։— ՅՆ. Անդրէասի մօրն Ս. Աստուածածնին։

26/8 ✻ Բշ Բ. օր Վարդավառի։ Ցիշ. մեռելոց—ՅՆ. *Ս. Պարասկեւեայ։

27/9 Դշ. Գ. օր Վարդավառի։ — Յունաց՝ Պանդալէոնի բժշկին։

28/10 Դշ. Պահք։ — Լատինաց՝ Լաւրենտիոսի վկային։

29/11 Երշ. Ս. Եսայեայ մարգարէին։ — Լտ. Ֆիլոմենայ կուսին։

30/12 Ուբ. Պահք։— ՅՆ. Հինգշ. առաքելոյն։— Հր. Ծոմ վասն գիրուքենեան և աւերմանն Երուսաղէմի (Գարա պայրամ)։

31/13 ✻ Շբ. Ս. Թադէոսի առաքելոյն մերոյ և Մանգիսայ կուսին։— ՅՆ. Բարեկենդան Ս. Աստուածածնին։

Գալ ամիս, Օգոստոս 11/24ին, մեր ազգին հաստատուն թուականին սկիզբն լլլալով, ՅՈՒԲԱՍԱՐԴԻ ՅՆ է։ Հայ կառավարութենէն կ'սպասենք որ մասնաւոր տօն մը սահմանէ մեր այդ տոնիկ առանորին։

ՕԳՈՍՏՈՍ ✻ 1921 ✻ AOUT

1/14 ✻ Կիր. Բ. զԿնի վարդավառի— Յունաց՝ Սկիզն պահոց Ս. Աստուածածնին— Տաճկաց՝ Դուբշան պայրամը 4 օր— Հարսանիք

2/15 Բշ. Ս. Կիպրիանոսի եպսկ.ին և 45 վկայից և կուսանացն Յուստինեայ, Եւփեմեայ և Քրիստինեայ, —Լտ. Վերափոխումն Ս. Աստ.ածնին։

3/16 Դշ. Ս. Աթանագինեայ եպիսկոպոսին, 10 աշակերտաց և 5 վկայից— Լտ. Ուքսոսի խոստովանողին։

4/17 Դշ. Պահք։

5/18 Եշ. Ս. նախահարցն Ադամայ, Աբելի, Սեթայ, Ենովսայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահակայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսիսի, Ահարոնի, Եղիազարու, Յեսուայ, Սամուէլի, Սամփսոնի, Յեփթայեայ, Բարակայ, Դեղեոնի և այլոց նահապետաց։

6/19 Ուբ. Պահք։—Ցն. *Վարդավառ։

7/20 Շբ. Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն երկրբիւր Հայրապետացն։

8/21 ✻ Կիր. Դ. զԿնի Վարդավառի, Բարեկենդան պահոց Ս. Աստ.ածնին։

9/22 Բշ. Ա. օր պհց. Ս. Աստ.ածնին։

10/23 Դշ. Բ. օր պհց. Ս. Աստ.ածնին։

11/24 Դշ. Գ. օր պհց. Ս. Աստ.ածնին։

—Տարեմուտ Ռ.ՅԼՈ. (1371) Հոստոստան և սովորական Թուականին Հայոց։ — Լատինաց՝ Բարթուղիմէոսի առաքելոյն։— Կոյս։

12/25 Եշ. Գ. օր պհց. Ս. Աստ.ածնին։

13/26 Ուբ. Ե. օր պհց. Ս. Աստ.ածնին։

14/27 Շբ. Տօն Նոզակաթի Սրբոյ Էջմիածնի, զոր տեսեան Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ։ —Նաւակատիք։

15/28 ✻ Կիր. **Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի**, եւս ցն.։— Լատինաց՝ Օգոստինոսի եպիսկոպոսին։

16/29 ✻ Բշ. Բ. օր վերափոխման։ Յիշատակ մեռելոց։ — Լատինաց՝ Դիխատուին Յովհաննու Մկրտչին։

17/30 Դշ. Գ. օր վերափոխման։— Լատինաց՝ Ս. Ռոզայի։

18/31 Դշ. Պահք Գ. օր վերափոխ.։

19/1 Եշ. Ե. օր վերափոխման։— Լատինաց՝ Սեպտեմբեր։

20/2 Ուբ. Պահք Զ. օր վերափոխ.։

21/3 Շբ. Է. օր վերափոխ.։— Տճ. Տարեմուտ 1340 Թուին Հիճրէթի։

22/4 ✻ Կիր. Բ. օր վերափոխման։

23/5 Բշ. Թ. օր վերափոխման։

24/6 Գշ. Ս. Յովակիմայ և Աննայի Ծնողաց Ս. Աստուածածնի և կանանցն Իւղաբերից։

25/7 Դշ. Պահք։

26/8 Եշ. Ս. Երեմիայ մարգարէին։

—Լտ. Ծնունդ Ս. Աստուածածնին։

27/9 Ուրբաթ։ Պահք։

28/10 Շբթ. Սրբոց առաքելոցն Թովմայի, Յակոբայ և Շմաւոնի։

29/11 ✻ Կիր. Դ. զԿնի Վերափոխման։ Դիւտ Գլուխ Ս. Աստ.ածնի։ — Ցն. *Դխատուին Յովհաննու Կարապետին և պահք։— Հարսանիք։

30/12 Բշ. Ս. Սահակայ Ուխտնեցւոյն, և վկայից Դոհարինեայ, Ծամիգոսի, Տուքիկոսի և Ռատիկոսի։ —Տաճկաց՝ Աշուրբ կիւնիւ։

31/13 Դշ. Ս. Մարգարէից Եզեկիէլի, Եզրի և Զաքարիայ՝ Հօրն Յովհ. Մկրտչին։ — Յունաց *Դիւտ Գլուխ Սուրբ Աստուածածնին։

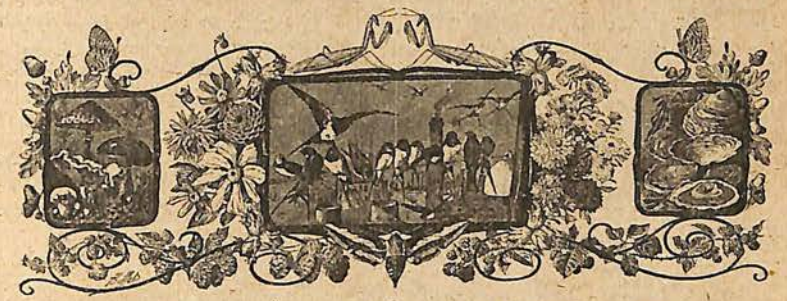

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ ✻ 1921 ✻ SEPTEMBRE

1/14 Դշ. Պահք։— Ցն. Սիմէոնի Սիւնակեցւոյն, և եկեղեց. Տարեմուտ է Նոցա։— Լտ. Խաչվերաց։

2/15 Եշ. Ս. Յովհաննու Կարապետին և Յոբայ արդարոյն։

3/16 Ուրբաթ։ Պահք։ — Լատինաց՝ Եօթն ցաւոց Կուսին։

4/17 Շբ. Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն 318 Հայրապետաց։

5/18 ✻ Կիր. Դ. զԿնի Վերափոխման։ Բարեկենդան Ս. Խաչի։

6/19 Բշ. Ա. օր պահոց Խաչի։— Ցն. Միքայէլի հրեշտակապետին։— Ի դիւզօրէս տօն վասն արտօրէից։

7/20 Դշ. Բ. օր պահոց Խաչի։

8/21 ✻ Դշ. Գ. օր պահոց Խաչի։ Տօն Ննդեան Ս. Աստ.ածնի յԱննայէ, եւս Յունաց։— Լատինաց՝ Մատթէոսի աւետարանչին։

9/22 Եշ. Դ. օր պահոց Խաչի։—Յունաց *Յովակիմայ և Աննայի։

10/23 Ուբ. Ե. օր պահոց Խաչի։

11/24 Շբ. Տօն Ս. Եկեղեցւոյ ի Դամասկոս Ս. Խաչի։ — Աշնանամուտ և Տարեսկիզբ. լինի տիւ և դիշեր հաւասար։— Կոիս։

12/25 ✻ Կիր. **Խաչվերաց**։

13/26 ✻ Բշ. Տօն Խաչի։ Յիշատակ մեռելոց։

14/27 Դշ. Տօն Եկեղեցւոյ։— Յունաց *Խաչվերաց և պահք։

15/28 Դշ. Տօն Եկեղեցւոյ։

16/29 Եշ. Տօն Եկեղեցւոյ։— Լտ. Միքայէլի հրեշտակապետին։

17/30 Ուբ. Տօն Խաչի։— Լտ. Տօն Ս. Գր. Լուսաւորչին ի Նէապօլիս, եւ Հերոնիմոսի վարդապետին։

18/1 Շբ. Տօն Խաչի։— Լտ. Հոկտ.։

19/2 ✻ Կիր. Բ. զԿնի Խաչի։ Բարեկենդան վարագայ Խաչին։— Հարսանիք։— Լտ. Պահապան հրեշտակաց, և Տօն վարդարանին։ — Հրեից՝

Տարեմուտ 5682 Թուականի (2 օր)։

20/3 Բշ. Պահք։ Սրբոց Մամասայ, Փիլիկոսիմոնի և Սիմէոնի Սիւնակեցւոյն։—Ցն. Եւսաւքէոսի մաթաիրոս.։

21/4 Դշ. Պահք։ Ս. կուսանացն Փեփրոնեայ, Մարիանեայ, և վկայուհւոյն Շուշանայ՝ զսաեր Մեծին Վարդանայ։— Լատինաց՝ Փրանկիսկոսի Ասսեզացւոյն։

22/5 Դշ. Պահք։— Հրէից՝ Ծոմ վասն սպանման Յոթնոգեայ որդւոյ Ագիկամայ։

23/6 Եշ. Պահք։ Ս. Հայրապետացն Բարաղամու, Անդիմոսի և Երանոսի։—Ցն. *Յղութիւն Յովհ. Կարապետին։

24/7 Ուրբ. Պահք։— Յունաց՝ Դիւտ պատկերի Ս. Աստուածածնին։

25/8 Շբ. Ս. Գէորգայ զօրավարին Ադոկոսի և Իամանոսի երգեցողին։— Լատինաց՝ Պրիճիթայ կուսին։

26/9 ✻ Կիր. Գ. զկնի Խաչի։ Վասրագայ Ս. Խաչ։ Ա. Կիւրակէ եօթն շարաթիաւ։— Հարսանիք։— Յունաց՝ Ննջումն Յովհ. Աւետարանչին։

27/10 Բշ. Ս. Դաւթի Դիմեցւոյն, և վկայից Դամբէոսի և Դամբէուհւոյ։

28/11 Դշ. Ս. Եւսաւքէոսի և կնոջն Թէոփիստեայ և 2 որդւոցն, և կուսանացն Երմոնեայ և Նիկատրիներայ։—Հրէից՝ Բիփուռ. (Տօն քաւութեան, Զօրասպ պայրամք, մեծ ծոմ)։

29/12 Դշ. Պահք։

30/13 Եշ. Ս. Սահակայ և Մամաղասպայ։—Յունաց *Տօն Սրբոյն Կիւրեղի Լուսաւորչին մերոյ։

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ✻ 1921 ✻ OCTOBRE

1/14 Ուրբաթ։ Պահք։ — Յունաց՝ Անանիայ առաքելոյն։

2/15 Շբ Ս. 72 աշակերտացն Քս ի։ — Լատինաց՝ Թէրեզայ կուսին։

3/16 ✻ Կիր. Դ. զկնի Խաչի։ Բ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։ — Հարսանիք։ — Հր. Սուքքոթ (Տօն Տաղաւարաց Հարցն, Դամբշ պայրամք, 9 օր)։

4/17 Բշ. Ս. Փոկասու Հիւպատոսի և Երանոսի՝ Հետեւողին առաքելոյ։

5/18 Դշ. Ս. կուսանացն Թեկղի, Վառվառեայ և Գեղիքեայ։ — Լատինաց՝ Դուկասու աւետարանչին։

6/19 Դշ. Պահք։— Յունաց՝ Թովմայի առաքելոյն։

7/20 Եշ. Ս. Պանդալէոնի բժշկին, Երմոգեայ քհնյ.ին և Եւպրաքսեայ։

8/21 Ուրբ. Պահք։ — Լատինաց՝ Ուրսուլայ կուսին։

9/22 Շբ. Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մովսէսի քերթողին, Դաւթի Անյաղթ փիլիսոփային, Երզնկայ Նարեկացւոյն, Ներսէսի Շնորհալւոյն և Ներսէսի Լամբրոնացւոյն։— Յունաց՝ Յակոբայ Տեառնեղբօր։

10/23 ✻ Կիր. Ե. զկնի Խաչի։ Գ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։— Հարսանիք։

11/24 Բշ. Ս. Գրիգորի Աղուանից կաթողիկոսին (Ցիշատակ Փիւտի Նշխարաց) և Ս. Յարցն Թէկլայ, Գլարոսի, Թովմասու, Անտոնի և Կրօնիդեայ և 7 Խոտաճարակաց որք յիմնականէն վանն կատարեցան։— Լատ. Ռափայէլ Հրեշակ.ին։— Կաթիճ։

12/25 Դշ. Ս. առաքելոցն Անդրեայ, Մատաթիայ, Բառնաբայ, Փիլպ.ի, Յովհ.ի, Շիղայի և Սիղուանոսի։

13/26 Դշ. Պահք։

14/27 Եշ. Ս. Դիոնէսիոսի Արիսպագ. և առաք. Տիմոթէոսի և Տիտոսի։

15/28 Ուրբ. Պահք։ — Լատինաց՝ Եւսաքեայ Սիմոնի և Յուդայի։

16/29 Շբթ. Ս. Աւետարանչացն Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու և Յովհ.։— Ցն. Ղուկիս. Հարիւրապետին։

17/30 ✻ Կիր. Զ. զկնի Խաչի։ Դ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։—Հարսանիք։

18/31 Բշ. Ս. Ղուկիանոսի Հայրապետին և Յովսեփայ Ա.ժ.ան Հօրն և Յովսեփայ Արեմաթացւոյն և բանկամին Երիսաոսի Ղազարու եւ քերդն Նորա Մարթայի և Մարիամու։

19/1 Դշ. Ս. Թէոդիտոսի քհնյ.ին և Ջինոնի զինուորին և Մակարայ, Եւսաքեայ և Ռոմիլայ։— Յունաց՝ Յովելեայ մարգարէին։— Լատ. Նոյեմբեր, և *Տօն Ամենայն Սրբոց։

20/2 Դշ. Պահք։— Յունաց՝ Մատթոնայ կուսին (տօն Մագդղացւոց)։ — Լատինաց՝ Համօրէն Ննջեցելոց։

21/3 Եշ. Ս. Խարիթեանց և Ս. վկայից Արաւեայ և Երիսատփորի և 2 կանանց Կալինիկեայ և Ակիւլինեայ։

22/4 Ուրբաթ։ Պահք։

23/5 Շբ. Ս. 12 վարդապետացն Ռեթէոսի, Դիանեսիոսի, Սեղբեատրոսի, Աթանասի, Կիւրղի Երուսաղէմացւոյն, Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ, Բարսղի Կեսարացւոյն, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Գրիգորի Աստուածաբանին, Եպիփանու Կիպրացւոյն, Յովհաննու Ոսկեբ. և Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյն։

24/6 ✻ Կիւրակէ Լ. զկնի Խաչի, Գիւտ Խաչ։ Հինգերորդ կիւրակէ 7 շաբաթուց։— Հարսանիք։

25/7 Բշ. Ս. Անաստասայ քհնյ.ին և վարսոի, Թէոդորիտեայ և որդւոց նորա, և որոց քնդ նմա կատարեցան։

26/8 Դշ. Ս. Հիպերիքեանց որք ի Սամոսատ կատարեցան։— Ցն. *Դիմերեայ վկայից։— Տճ. Դաւքմ։

27/9 Դշ. Պահք։

28/10 Եշ. Ս. Սեւերիանոսի Սեբաստացւոյն և Բաբելայ ծերոյն, և ութսունեւչորս աշակերտաց նորին։

29/11 Ուրբաթ։ Պահք։

30/12 Շբ. Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանին։— Տաճկաց՝ Մեվլուտ։

31/13 ✻ Կիր. Է. զկնի Խաչի։ Զ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։— Հարսանիք։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ ✻ 1921 ✻ NOVEMBRE

1/14 Բշ. Ս. Սահակայ Հռովմայ Հայրապետին, քահանայից, սարկաւագաց և ժողովրդոց։ —Յունաց Պաղմայի և Դամիանոսի։

2/15 Դշ. Ս. Ակիմփամեայ եպիսկոպոսին, Յովսեփայ քհնյ.ին, Աբիթաղայ սրկ.ի և Պղատոնի վկային։

3/16 Դշ. Պահք։

4/17 Եշ. Ս. Հայրապետացն Մեսրոպի, Աղեքսանդրոսի և Պօղոսի խստավանողին, և Նոտարացն Մաքկիանոսի և Մարտիրոսի։

5/18 Ուրբաթ. Պահք։

6/19 Շբ. Ս. Հրեշտակապետաց Գաբրիէլի, Միքայէլի և ամենայն երկնային զօրաց։

7/20 ✻ Կիր. Թ. զկնի Խաչի։ Լ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։— Հարսանիք։

8/21 Բշ. Ս. Մելիտոսի Աստիճոքայ Հայրապետին, Մինասայ Եգիպտացւոյն և միւս Մելիտոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քհնյ.ին և Շինու տաբկաւագին։ —Ցն. *Միքայէլի Հրեշտակապետին և ամ. երկնային զօրաց։ — Լա. Լնծայուն Ս. Աժ.ածնի։

9/22 Գշ. Ս. Դեմետրեայ վկային և Բասիլիսկոսի քահանային։— Լատինաց՝ Զիչիլեայ կուսին։

10/23 Դշ. Պահք։— Աղեղնաւոր։

11/24 Եշ. Ս. Դուբիտասայ, Սամոնասայ, Աբիբայ սրկ.ին, Ռոմանոսի Միայնակեցին, Մանկանն Խոսրովանողի և Հիւսիքոսի զինուորին։

12/25 Ուր. Պահք։— Ցն. Յովհաննու Ողորմածին (ոսկն Բիւրքճոց)։— Լատինաց՝ Կատարինեայ կուսին։

13/26 Շբ. Ս. Առաքելոցն Անդրէի և Փիլիպպոսի։— Յունաց *Յովհաննու Ականբերանին։

14/27 ✻ Կիր. Ժ. զկնի Խաչի։ Լ. կիւրակէ 7 շաբաթուց։— Հարսանիք։— Ցն. *Փիլիպպոսի առաք. և Բարեկենդան 40օրեայ պհց. Ծննդ.։ —Լատինաց՝ Ա. կիւրակէ գալստեան (սկիզբն կամաւոր պահոց Ծննդեան)։

15/28 Բշ. Ս. Անդրէի զօրավարին, Կալինիկոսի և Դիմեդեայ վկայից։— —Ցն. Սկիզբն պահոց Ծննդեան։

16/29 Դշ. Ս. Անդրեասեան և կնոջն Աննասոլայ, Թէոդորոսի և Նիւթիւրոսի վկայից։— Յունաց՝ Մատթէոսի աւետարանչին։

17/30 Դշ. Պահք։—Լատինաց՝ Անդրէի առաքելոյն։

18/1 Եշ. Ս. Աբրահամու և Խորէնայ, և անարծաթի բժշկաց Կոզմայի և Դամիանոսի, և Աստուածատրոյ վկային։— Լատինաց՝ Դեկտեմբեր, և Մաքրուհոյ կուսին։

19/2 Ուրբաթ. Պահք։

20/3 Շբ. Տօն Աստուածային Սրբոց Հնոց և Նորոց, յայտից և անյայտից։

21/4 ✻ Կիր. Ի. զկնի Խաչի։ Լ. Ծայուն Ս. Աստուածածնի երից ամաց ի տաճարն, և Յունաց։— Բարեկենդան պահոց Ցիմնակաց։

22/5 Բշ. Ա. օր պահոց Ցիմնակ.։

23/6 Դշ. Բ. օր պահոց Ցիս.։—Լա. Նիկողայոսի Հայրապետին, պաշտպանին Նաւավարաց։ —Ըմբռնաղ։— Տճ. Տերեւթափի մրրիկ։

24/7 Դշ. Գ. օր պահոց Ցիմնակ.։— Լա. Ամբրոսիոսի եպիսկոպոսին։

25/8 Եշ. Դ. օր պահոց Ցիմն.։— Ցն. Նեկտարիոսեայ կուսին։— Լատինաց՝ Յուդիթին Ս. Աստուածածնին։

26/9 Ուր. Ե. օր պահոց Ցիմնակ.։

27/10 Շբ. Ս. Գրիգորի Աքանչելագործին, Նիկողայոսի Հայրապետին և Միւռնայ եպիսկոպոսին։

28/11 ✻ Կիր. Ա. Ցիմնակ.։—Ընծ.։

29/12 Բշ. Ս. կուսանացն Յուլիանեայ և վասիլուհւոյ, Ինդոսի և Դամնայի և Դերկիոսի քահանային և երկուց բիւրուցն որք այրեցան յեկեղեցւոջ Նիկոմիդացւոց։

30/13 Դշ. Ս. Ղուկիանոսի քահանային, Տարագոսի, Պրոբոսի եւ Անդրոնիկոսի վկայից եւ Մեսսիմեայ և այլոց աշակերտաց առաքելոյն Պօղոսի։— Յունաց *Անդրէի առաքելոյն։— Լա. Լուչիայ կուսին։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ✻ 1921 ✻ DÉCEMBRE

1/14 Դշ. Պահք։— Յունաց՝ Նաումայ մարգարէին։

2/15 Եշ. Ս. Կղեմայ Հայրապետին, և Բագարատայ Տառոնեայ եպիսկոպոսին։ — Ցն. Ամբակումայ մրգ.։

3/16 Ուր. Պահք։—Ցն. Սոփոնիայ։

4/17 ✻ Շբ. Ս. առաքելոց և Ա. լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի եւ Բարթուղիմէոսի։ — Յունաց *Վառվառեայ կուսին։

5/18 ✻ Կիր. Բ. Ցիմնակաց։— Ցն. *Ս. Հօրն Սաբային։— Հարսանիք։

6/19 Բշ. Ս. Դիոնարիոսի եպսկ.ին, և Մերկերիոսի զինուորին, և Յունաց *Նիկողայոսի Հայրապետին (պաշտպանին Նաւավարաց)։

7/20 Դշ. Ս. Տարսի եպիսկոպոսաց Պօղոսի, Պօղայ, Մակարայ, Եւագրի, Յովհ. Գրեցւոյն, Յովհ. Կարճահասակին, Նեղոսի, Աբսէնի, Սիսիանոս, Դանիէլի, Սրապիոնի, Մակարիոսի, Պիմէնի և այլոց սրբոց Հարց։

8/21 Դշ. Պահք։— Լա. Թովմայի։

9/22 ✻ Եշ. Յղութիւն Ս. Աստուածածնի յՅովակիմ, եւս Յունաց։

10/23 Ուր. Պահք։— Ջմեռնամուտ և արեւադարձ այծեղջերը ցերեկն ակառնի երկարիլ և գիշերն կարճանալ։— Տճ. Սկիզբն 40 աւուրց կարճանալոյ։— Ս. մասին ձմրան (Թարա գէշ), օրադարձի մրրիկ։— Այծեղջիւր։

11/24 Շբ. Ս. Նիկողայոսի Զմիւռնացւոյ աքանչելագործ Հայրապետին։— Լա. Ձրագալոյց Ծննդեան։

12/25 ✻ Կիր. Գ. Ցիմնակաց։ Բարեկենդան պահոց Ս. Յակոբայ։ — Ցն. *Սպիրիդոնի եպիսկոպոսին։—Լատինաց *Ծննդ. Քրիստոսի։— Հրէից՝ Դանիել պայրամք 9 օր։

13/26 Բշ. Պահք։ Ս. Մինասայ, Երմոգինեայ, Թրաքոսի, և կամաւոր աղ-

քառասնն Յովհաննու և Ալեքսիանոս։— Լա. Ստեփանոսի նախավկային։

14/27 Դշ. Պահք։ Ս. Կուտնելիոսի Հարիւրապետին և Շմաւոնի՝ ազգասկանին Բրնտասոսի, և Պօղիկարպոսի Հայրապետին Զմիւռնիոյ, և վկայիցն որք ընդ նմա կատարեցան։— Լա. տիւնաց՝ Յովհաննու աւետարանչին։

15/28 Շորեքշաբթի։ Պահք։— Լա. տիւնաց՝ Մանկանցն Բեթղեհէմի։

16/29 Եշ. Պահք։ Ս. Եւստաթիոսի, Օգսենտիոսի, Եւգինէոսի, Ովբեսաէսի և Մարգարիոսի։

17/30 Ուրբաթ։ Պահք։— Յունաց՝ Դանիէլի մարգարէին։

18/31 Շր. Ս. Յակոբայ Մծբնայ հյրպետին, Մարսէգի Ճգնաւորին և Մելիտոսի եպիսկոպոսին։— Լա. Սեղբեստրոսի Հայրապետին։

19/1 ✠ Կիր. Դ. Յիսնակաց։— Լա. Յունվար և Տարեմուտ (1922), *Տնօրէնութիւն Տեառն։—Հարսանիք։

20/2 Բշ. Ս. Հայրապետացն Իգնատիոսի եւ Ագգէի, Մարսէթայի և Թէոպոմպոսի եպիսկոպոսաց, Թէովնաս վկային և 4 զինուորացն Բասոսի, Եւսեբի, Եւտիքի և Բասիլիդեայ։

21/3 Գշ. Նախավկայ և ի Քրիստոս Հաւատացեալ անդրանիկ Թագաւորին մերոյ Սրբոյն Աբգարու։

22/4 Դշ. Պահք։

23/5 Եշ. Ս. Դաւթի մարգարէին և Յակոբայ առաքելոյն։

24/6 Ուր. Պահք։— Ցն. *Ձրագ. Ծննդ.։— Լա. Յայտնութիւն Տեառն։

25/7 Շր. Ս. Ստեփանոսի նախատարկաւագին և Ա. մարտիրոսին։— Ցն. *Ծնունդ Քրիստ (ուտիք 94 Ցնվր.)։

26/8 ✠ Կիրակի։ Ե. Յիսնակաց։— Յունաց *Բ. օր Ծննդեան։

27/9 Բշ. Ս. առաքելոյն Պետրոսի և Պօղոսի։— Ցն *Բ. օր Ծննդեան։

28/10 Դշ. Ս. Որդւոցն Որոտման Յակոբայ առաքելոյն և Յովհ. աւետարանչին։— Երկրդ. պահոց Ծննդ.։

29/11 Դշ. Պահք։

30/12 Եշ. Ա. օր պահոց Ծննդեան։

31/13 Ուր. Բ. օր պահոց Ծննդ.։

Էջմիածնայ վանուց իր ուխտատանցիցն մէջ

Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Գէորգ Ե.

ար չի պաղիր արեւտանգն ազօթիւ մեռոնց վիրոնց վկ.ցի յաջողութեանը համար։

Ժ. ՄԱՍ

Արեւաբուժումը

ներկայիս բարձրակ վրայ

ԼՈՆԱՑԻՆ բարձրանց վրայ Արեւաբուժման մասին ունեցած 17 տարուան գործնական փորձառութիւններս կը թոյլատրէ զիս՝ հաստատել որ Արեւաբուժումը (Héliothérapie) կրնայ բժշկացնել Աղպախաք (tuberculose) իր ամէն ձեւերուն տակ, ամէն աստիճաններու և տարիքներու մէջ։ Այդ ախտը մարդկային կազմին ո՛ր մասին մէջ ալ որ երեւան գայ՝ բոլոր մարմինը չի տարածուիր, (այսինքն local հիւանդութիւն մը չէ) — ինչպէս կործուած է երկար տաեն,— որուն դէմ բուսական սեպուհ նման դարմանում մը։ Աղպախատուր բոյներուն (foyer) կազմութիւնէն առաջ, դրէթէ միշտ, ընդհանուր ակարութիւն մը կ'ունենայ մարդուս կազմը՝ որ պէտք է բուսական տոկուն եղած բլլայ, վանելու համար թոքի այն բակեղները (bacille) զոր առ հասարակ ամէն մարդ ունի իր ժէջ՝ իր կեանքի առաջին տարիներէն սկսեալ։

Վարակիչ կոչուածներէն ԱՂՊԱԽՏՆ այն հիւանդութիւնն է՝ ուր պատասխանատուն ու բժիշկները վճռակամ չեն կրնար հաստատել իրենց արմատական դարմանումը պէտք է ձգած ուրեմն, ամէն բան առաջ, այդ գիտնալն կատարեալ նորոգութեան, այսինքն կազմին վերանորոգումին, որուն անշուշտ չի կրնար հակասել տեղական դարմանում։ Արտաքին ազդակաւ դարմանումին համար՝ արեւաբուժական դիրքերով կերարկումը— զոր 1903էն ի վեր տարածած ենք,— լեռնային բարձրանց վրայ եղած գործադրութեամբ՝ կը լրացնէ այս անհրաժեշտ պայմաններըը։ Արդարեւ, բնդհանուր արեւի ներթափումը, (եթէ որ ներ է բսել) արեւին ուղղակի ազդեցութիւնը հիւանդին մերկ մարմնոյն ամբողջ մակերեսին վրայ, լեռնային բարձրանց մաքուր ու խթան օդին բարերար ազդեցութիւններուն միացած՝ աւելի մեծ գեր կը կատարէ, քան թէ վերանորոգիչ ու կազդուրիչ որ և է գիղ։ Արեւաբուժումը

տեղական դարմանումին գո՛րծն ալ կը տեսնէ, քանի որ այսօր հաստատուած է թէ արեգական ճառագայթորումը՝ յաւելի զգայնութիւնը նուազեցնող (analgésique) հանգամանքն ունի միանդամայն, և է ամենագործօն դեղակատար՝ իբրեւ միկրոպատան և սպիացնող։

Լեռնային բարձանց վրայ հաստատուելով արտաքին աղպաթաի կանոնաւոր դարմանման յատկացեալ մեր մահճաբուժարան (clinique)ները, հիւանդներնիս գրած եղանք մենք պաշտպանողական դերակայ դիրքի մէջ, վասն զի օդի և արեգական լոգանքը հոն կարելի է ի գործ դնել տաբուոյն գրեթէ բոլոր եղանակներուն։ Բարձր լեռի կլիման ամենէն նպաստաւորն է արեւաբուժութեան համար։ Արեւուն ճառագայթները դաշտի հողերուն կը հասնին՝ մթնոլորտին թանձրութիւններէն անցնելէ վերջ։ Արդ, դաշտի օդը բեռնաւորուած է չաճախ գոլորշիով, իսկ քաղաքինը՝ փոշիի, ծուխի և մանրէական բազկացութեան (microrganisme) խաւերով, որոնք չերմարգել մը կը կազմեն՝ արեգական կենսաւէտ ճառագայթներէն մէկ մասին դաշտի հողին հասնելուն դէմ։ Ահա թէ ինչո՛ւ ձմեռ ատեն լեռնային բարձունքի գոյավիճակը դաշտայինէն աւելի հաճելի է, մանաւանդ LEYSIN ի մէջ (Զուիցերիա) որ կը գտնուի թանձր շղթաներու և ամպերու բարդերէն վեր և ուր արեգակը կը փայլի Նոյեմբերին, Դեկեմբերին ու փետրվարին՝ անըզդա տաքի պայծառութեամբ մը։ Բարձունքի չատակ օդին մէջէն ազատօրէն կ'անցնին անոր շառաւիղները, ոչինչ կորուսելով իրենց բարերար ազդեցութենէն և հիւանդին գործարանաւորութեան տալով այն ոյժը զոր վատնած էր։

Մարթը՝ ենթարկուած իր բնական միջավայրին— օդին ու արեւուն՝ ուրկէ վազուց զուրկ էր մնացած, — կը վերակենդանանայ, կը զօրանայ և կը վերատանայ իր բազմաթիւ պաշտօնները։ Նիսէն Ֆքթ. Մօնթէնիւ հետեւեալս կը գրէ. «Լուրանալ է վերջին գիւտերն ու անոնց գործածութիւնները ջրաբուժութեան և առողջապահութեան մէջ, երբ մարդ կ'ապրի ու կը գործէ, կարծելով որ իր գործարանաւորութիւնը մարտնչական անդամութեա՛մբ միայն կ'ատանայ իր ոյժերը։ Այս նեղմիտ քմբռնումով խանգարած կ'ըլլանք մեր առօրեայ առողջապահութիւնը։ Ո՛չ միայն հացիւ կեցցէ մարդ, այլ եւ... օդով՝ որ ճնչառութեան հացն է։ Եւ մեր սնունդը մարսողական ու ճնչառական չէ լոկ, այլ եւ մորթային։ Մարթը գրգռումի և տարհանումի (élimination) միջոց մը ըլլալէ աւելի՝ ծծողական մէկ հատիկ գործարանն է. ո՛չ միայն օդին մէկ մասը եղող և շնչառութեան ու կիզման ծառայող թթուածինը ծծելով կը նպաստէ մարմինին անդամութեան, այլ և իր միջոցաւն է որ մեր գործարանաւորութիւնն օդի և արեւու լոգանքին մէջէն կը քաշէ կ'առնէ բոլոր այն ոյժերը՝ որոնց գոյութիւնը կ'անդիմանայինք երէկ։ Ասոր համար է որ հիւանդի մը վերատացեալ քաջակազմութեան հրաշքը պարտինք անպայման վերագրել այն մեթոդաւոր գործադրութեան՝ որ կը կայանայ օդի եւ արեւու ենթարկումին մէջ ամբողջ մակերեսը հիւանդին մերկ մարմնին։

Ուստի յօդուածային աղպաթաք գարմանած առնենք՝ մենք մէկ կողմ թողուցինք գաճէ գործիքներու կիրարկումը, իբրեւ հակառակ Արեւաբուժութեան։ Գաճէ գործիքը ստուգիւ օդին և արեւուն հետ դէմ առ դէմ գալէ կը զրկէ մարմնոյն ա՛յն մասերը որոնք ամէնէն աւելի պէտք ունին անոնց, որով՝ ծագումն առած կ'ըլլան 1. Դադարում մորթին ա՛յնքան կարեւոր պաշտօններուն, 2. Սակաւարիւնութիւն, 3. Ծիւրում պատեանները և դնդերները, 4. Անդամութեան կատում բոլոր հիւսուածներու, 5. Նուազում գործարանային փոխանակութեանց։

Հիւանդները որ Լէյզէն կը հասնին գաճէ գործիքներով՝ անմիջապէս կը հանուին անոնք, լոյսի և օդի ենթարկելու համար իրենց երբեմնի ծիւրած անդամները, ողորմելի միսերով, չաճախ ջրալից պալարներով և սոնկի նման աւելորդ միսերով։

Պէտք չէ խարուիլ սակայն. գիտնալու ենք որ անչարժութիւնն իսկ մաս կը կազմէ մեր դարմանումին։ Հիւանդներէն մեծ մասը պէտք է անկողնիք մնայ անա՛նկ դիրքի մը մէջ զոր փորձառութեամբ յղացած ենք, իբրեւ նպաստաւոր իր բուժումին։ Շատ ատիճներու մէջ, մենք կը դիմենք մասնաւոր դիրքերու, որոնց չատկանշականը՝ գործածութեան պարզութիւնն է, և որոնք կը թոյլատրեն բաւարար անչարժութիւն մը ձեռք բերել՝ հիւանդին չա՛տ քիչ նեղութիւն պատճառող, միաժամանակ ազատ ձգող զինք՝ փնտռուած մասն արեւուն ենթարկելու համար։ Ամէն հիւանդ չի կրնար հանդուրժել օդի և արեւու գարմանման միեւնոյն ձեւերուն. ոմանք երկար ատենի կը կարօտին՝ վարժուելու համար։ Փորձառութիւնը ցոյց տուած է մեզ, որ պէտք չէ ամբողջ մերկ մարմինը մէկէնիմէկ արեւուն ենթարկել. քնդհակառակն մերկ մարմինը մէկէնիմէկ արեւուն ենթարկել. քնդհակառակն սաքէրէն սկսելու է նախ, յետոյ սրունքները, կոնքը, վերջապէս կռնակն ու կուրծքը։ Ամբողջ մարմինն այն ատե՛ն միայն ենթարկելու է արեւու կուրծքը։ Ամբողջ մարմինն այն ատե՛ն միայն ենթարկելու է արեւու կուրծքը։ Ամբողջ մարմինն այն ատե՛ն միայն ենթարկելու է արեւուն, երբ մորթը թթուացած է անկէ, որով՝ հիւանդն ալ անոր ազդեցութենէն վարժուած։— Դաշտային վայրերու մէջ, քնդհանուր վիճակի յառաջացում և կազմական ոյժի նուազում յառաջ բերող երկարատեւ տկար

(cystite) ևն. ցաւերը կը մեղմանան և արմատաբի կ'անհետին ժամանակ մը վերջը։ Արեւաբուժումը վճռական ազդեցութիւն ունի խոյլ (սթրաճա)ի դեղձերուն վրայ որոնք կ'անդրեւութեանան ինքնաբերաբար, կամ կակուղնալով կը հալին արեգական ազդեցութեանը տակ, մասնաւոր գործիքով մը ուր ուրեմն ի բաց հանուելով. առանկով՝ առաջքն առնուած կ'ըլլայ այն յուսահատեցուցիչ սպիներուն զորս «գործողութիւնն» իր ետին կը ձգէ անխուսափելի կերպով։

Ի բացակայութեան արեւու, ինչ ինչ պարագաներու միայն կը դիմենք ճառագայթարուժութեան և լուսարուժութեան (Փուարցի լամբար)։ բայց այս վերջինը լուսապատկերին ամենափոքր մէկ մասը միայն շարժման մէջ կը դնէ, մինչդեռ Արեւաբուժութեամբ հիւանդները շատ աւելի կ'օգտուին, որովհետեւ լոյս և ջերմութիւն բնական

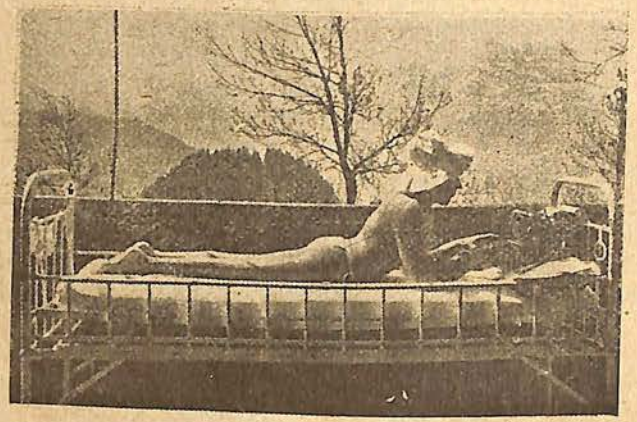

Բացօթեայ Արեւադարմանում
եւ ձեռական աշխատութիւն

են։ Միացած՝ լեռնաբարձունքի մկրտպազուրկ մաքուր օդի չորցնող ազդեցութեան, արեւը վերքերը կ'ապահովէ որ և է քիմիական բաղադրութենէ աւելի. յետոյ սա ամենամեծ առաւելութիւնն ալ ունի որ՝ չի հնասեր երբեք խորշկէն հիւսուածներու գործունէութեան, ջնջելով նաև ապականիչ սերմերը։— Պատերազմի վիրաբուժութեան սահմանին մէջ, Արեւ'ն էր գործեալ որ անհուն ծառայութիւններ մատոյց։ Լէյզէն գտնուղ զինուորներու վրայ տեսանք — քանի մը չաբթուան Արեւաբուժումի ենթարկումէ մը յետոյ — շարաւոտ խոցերու չորնալը, (խոցե'ր որոնք $1^1/_2$ տարիէ, գուցէ աւելի երկար տանեն է վեր բաց էին), նաև սպիանալը յամառ և բմբոստ վերքերու։ — Արեւաբուժութիւնը հզօրապէս ազդեցութիւն կը գործէ նաև մանկական անգամալուծութեան վրայ. անոր չնորհիւ կ'աջողինք հիւանդութենէ վարակեալ

մկանները տալ մաս մը շարժունութիւն ու կծկականութիւն։ Նոյնպէս Little կոչուած հիւանդութեան խել մը պարագաներուն՝ լաւ արդիւնք ձեռք բերած ենք Արեւաբուժութեամբ։

Որպէս զի առաջքն առնենք այն ձանձրոյթին որ ընական է՝ երեսան կու գայ կարգ մը հիւանդներու մօտ, անշարժութեան առաջին շրջանէն վերջ, — մեր զինուորական կամ ժողովրդային մանճաբուժարաններուն մէջ կազմակերպած ենք ձեռական աշխատութիւններ որոնք կրնան կատարուիլ նոյն իսկ դարմանումի ժամերուն, չափաւոր և աստիճանական յաւելմամբ, և որոնք բարերար փոփոխութիւններ մը կ'ըլլան՝ հիւանդներուն բարոյականը բարձրացնող և անոնց ապաքինումին յառաջացման առաջարդ։ Հիւանդին բարոյականին վրայ ներգործութեան զգեցութիւնն անտեսելը, նաեւ անոր հոգեկան-ֆիզիքական հաւասարակշռութեամբ չգրաղիլը ոճիրներ պիտի համարուէին ենթակային, մանաւանդ անկողնոյ ծառայողներուն համար՝ որոնք միւսներէն աւելի տառապիր են վիճակութեան։ Ասոր «աշխատանքի դարմանումը» — սահմանադրական կերպով քննելը ցոյց «արեւու դարմանումին»— կրնայ բարեփոխութիւն մը առթել հիւանդին խանդարեալ վիճակին, անոր գործունէութեան հաւասարակեղային պաշտպանողական միջոցներ զգացնելով և յառաջ բերելով տեսակ մը ինքնապատուասոր քիչ քիչ կ'առաջնորդէ դէպ ի սխատազործում, այսինքն լրո'ւմ բուժումին, կը հրատիրէ բնդ տենդ չունեցող բոլոր հիւանդները, որպէս զի անզբաղ չմնան։

Տէր. Օկիւսթ Ռօլիէ
Dr. Aug. Rollier

.. Արեւը ո՛չ միայն բուժիչ ներգործութիւն մը ունի, այլ և սխատարգել։ Ան կ'օգնէ՝ խոփանելու Ազգասիրտ ձնանդը բոլոր սակաւարիւնները,

տեղեղներուն, վատոյժներուն, նախապատրաստաներուն եւ գլխաւորաբար պղտիկներուն մէջ։ Արդի ըմբռնումներուն համեմատ, Աղպախէ վարակումը յառաջ կու գայ մանկութեան շրջանին։ Զափահասութեան տարիքը թէւակոխելնուն՝ բոլոր տղաք իրենց մէջ կը կրեն ախտին սերմերը, զորս պէտք է անկարողութեան դատապարտել՝ քնդհատ նուազ վիճակը զօրացնելով, որպէս զի ապագային չբողբոջին անոնք։ Արդ, օդի եւ արեւու լոգանքն ամէնէն զօրաւորն է կազդուրիչներու եւ վերաճորոգիչներու շարքէն։ ան «գետին»ը կը վերակազմէ և կ'ուժեղցնէ գործարանաւորութեան կենսունակութիւնը։ Տղաք ամէնէն շատ օգտուելու են օդին և արեւուն բարիքներէն. ամառ եղանակին՝ այդ երկուքին լոգանքովը զօրացած՝ անոնք լաւագ'ոյնս դէմ կը դնեն ձմեռ ատեն իրենց վրայ յարձակող հիւանդութեանց։ Նոյնն է նաև չափահասներուն համար։— Ի մի բան, անգնահատելի է Արեւարուժութեան անհատական և ընկերային արժէքը։ Այս դարմանումով չի' սահմանափակուիր միայն «սպառնալիքի տակ եղող» կամ «դատապարտեալ» կեանքերը երկարելուն մէջ, այլ մարդկային ընկերութեան կը վերադարձնէ էակներ՝ ապրուստնին հայթայթելու և քնատնեկան ու ընկերային պարտքերնին կատարելու առտկ։— Բազաքներու տնդայոյզ կեանքն կամ զանազան կարգուսարքերու չափազանցութենէն սպառած սերունդի մը՝ օդն ու արեւը — մանաւանդ լեռնային բարձանց վրայ — կրնան պարգեւել բաղձացուած կորովը կենսական։ Պարտինք լայնագոյն տեղ մը տալ Արեւուն՝ մեր առօրեայ կեանքին մէջ, ինչու որ, Միշլէի քսածին պէս. «Բոլոր ծաղիկներուն մէջէն, մարդկային ծաղի'կն է որ ամէնէն աւելի պէտք ունի արեւու»։

ՏՔԹ. Օ. ՈՕԼԻԷ(*)

Լէյզին

(*) Հարիւրաւոր հիւծախտաւորներու փրկիչ՝ աշխարհածանօթ այս բժիշկը մեր հրաւէրը պատուելով, դրկեց մեզ սոյն յօդուածին ֆրանսերէնը։ Համակրելի բժիշկը 44 տարեկան է դեռ, Նէօվիլ ծնած։ Ինք էր որ գառաջինն Արեւաբուժութեան դրութիւնը հաստատեց գործնականօրէն և կանոնաւորապէս, գիտական աշխարհը յեղաշրջելով, անմահացնելով իր անունը, պատուոյ անդա'մ իսկ ընտրելով փարիզի «Բժշկական Կաճառ»ին։ Մասնագիտութիւնն է մանաւանդ ոսկորի և յօդերու հիւծախտի դարմանումը։ 18 տարի առաջ գնաց Լէյզին եւ Մեսիան դարձաւ մանուկ սպառնալիքին տակ գտնուղ բոլոր հիւանդներուն, Արեւաբուժութեան շնորհիւ խաղալով պարզապէս Հրաշագործի դեր. վասն զի իր հիմնած 33 մահճաբուժարաններէն տարուէ տարի մեկնեցան ու կը մեկնին դեռ փաղանգներ բաթառոգ երախտաւորեալներու։—Երկարասիրութիւններէն վերջիններն են. 1. La cure de soleil, 2. L'École au soleil, 3. Le pansement solaire, 4. L'Héliothérapie, son importance thérapeutique et sociale, 5. La cure de soleil et de travail à la clinique militaire suisse à Leysin, 6. Comment lutter contre la Tuberculose? եւայլն։

Դալով լեռնային այն բարձունքին որ Լէյզէն կը կոչուի, 1459ին Սաւոյա

Տան ստացուածքն էր այդ՝ ուր 22 հոգի միայն կային և որ յետոյ անցաւ Հէլվէթիոյ կառավարութեան։ Ասկէ ճի'շդ մէկ դար առաջ էր որ Լէյզէն ստացաւ մեծ համբաւ՝ իբրեւ առողջարար եւ օդաւէտ վայր (միջին տարիքը 55 է հոն), երբ Տքթ. Պըզէնսընէ հոն դրկեց ողնածռեր և խոլշազար անձեր ու «բարակ-ցաւ»է բռնուղներ։ 1878ին կը բացուի առաջին Թոշակատունը (pension) ամրան համար, եւ Տքթ. Սքառճանի ջանքերով յանձնախումբ մը կը կազմուի, 1890ին հիմնաքարը դրուելով առաջին դարմանատան՝ Ֆէյտէյի ապաւանդին վրայ որ 1900ին կը կապուի Էկլի, էլեկտրական կառաշարով մը։ Այսպէսնց կուռ շղթային վրայ հաստատուած, 1450 մէթր բարձր Լէյզէնի կլիմայական կայանը յորդակի ենթարկուած է արեւուն և կատարելապէս պաշտպանուած՝ Հիւսիսի հովերէն, կեանք պարգեւելով շարունակ հիւծախտէ տառապող այն անհամար դժբախտներուն՝ որոնք դատապարտուած էին օր մը կրկնելու Դուրեանի պէս. «Ո'հ, ինաք քարով Աստուած եւ արեւ. . . »։

Ծ. Ե Է Ո.

Ցաղրութեան գիւղ

Համեբոպական Պատերազմին՝ Ֆրանսա կորնցուց մէկ միլիոն 385 հազար հոգի, Անգլիա 835 հազար, Իտալիա 569 հազար, Միացեալ Նահանգներէրը 51 հազար և Պէլճիքա 38 հազար 170։ Ուրիշ կերպով խօսելու համար, վասն Հայրենեաց մեռնողները հետեւեալ համեմատութիւնն ունին.— Ֆրանսա կորնցուց իր բնակչութեան 3,55 առ հարիւրը, Իտալիա 1,53%, Մեծն Բրիտ. 1,36%, Պէլճ. 0,50%, Մ. Նհնգ. 0,04%։

Միլիառներ

Լնդհ. Պատերազմը Մեծն Բրիտանիոյ արժեց 167 միլիառ ֆրանք, Ֆրանսայի 164 միլիառ ֆրանք, Միացեալ Նահանգաց 151 միլիառ ֆր., Իտալիոյ 72 միլիառ ֆրանք և Պէլճիքայի 13 միլիառ ֆրանք։

Նոր մողրակ մը

Մաարիս, 31 Մայիս 1920 (Ամերիկան ագենսլ)։— Գիտութեանց Ակադեմիան տեղեկութիւն ստացաւ որ Պատչէլօնայի դիտարանին աստղաբաշխ Թ. Գօմասօլա վերջերս փոքրիկ մոլորակ մը գտած է։

Ինֆլուենզա

Օր քան օրէ մեծ ծաւալ կ'ստանայ՝ ձեռքը հանգիստ տրաւիրող այս աղնուասիրտ կառքը որ երբեմն վատասրտութեան նոպաներէ՝ ալ կ'անցնի՝ եթէ արշաւասոյր ընթանայ. . . բազմամբոխ պողոտաներէն։ Ամերիկայի մէջ երթեւեկող օթօմօպիլներու թիւը 5 միլիոն 466 հազար է, Անգլիա 150 հազար, Ֆրանսա 96 հազար, Գերմանիա 76 հազար, Իտալիա 28,000, Իտալիա 23 հազար և Պէլճիքա 15 հազար։ Մ. Նահանգաց մէջ մէկ կաւֆ կ'իյնայ 22 մարդու, Անգլիոյ մէջ 300 մարդու, Ֆրանսայի մէջ 400, Պէլճիքայի մէջ 510, Գերմանիոյ մէջ 850, Իտալիոյ մէջ 1600 և Իտալիոյ մէջ 5100 մարդու։

Լուսինին մասին

Տեղեկութիւններ կ'ուզես ինձմէ, սիրելիս, Լուսինին վրայ և կը փափաքիս գիտնալ թէ «երկնային հրաշալիքներէն ինչո՞ւ ամէնէն աւելի Լուսինն է որ գրաւած է գիս», ու գրեթէ միայն անոր նուիրած եմ գիշերային զննութիւններուս (այս բառն իր ամէնէն համեստ իմաստով) յատկացուցած ժամերս, փափաքիդ գոհացում պիտի տամ, բայց վերապահումով մը։ Գիտական ծանօթութիւններ եթէ կ'ակնկալես ինձմէ, պատրաստուէ՛ յուսախաբ ըլլալու։ Թէ Լուսինը ո՛րքան հեռու է երկրէս, քանի՛ անգամ անկէ փոքր է, ի՞նչ է իր ծանրութիւնը կամ խտութիւնը, ի՞նչ են իր խաւարման պատճառները եւն., ասոնք կրնաս տեղեկագրական որևէ դասագիրքի մէջ մանրամասնօրէն բացատրուած գտնել։ Ամէն անգամ, երբ կ'անդրադառնամ թէ ի՛նչպէս Լուսինին սէրը ծնած է մէջս, մանկութեանս ու պատանեկութեանս յաւէտ անվերադարձ օրերուն յիշատակները կ'արթննան հոգիիս մէջ։ Անոնցմէ քաղցրագոյններն են ու պիտի մնան միշտ Զամլըճայէ վերադարձներուս վերյուշումները, լեցուած ամառ իրիկուններու անանուն դաշնաւորութեամբը հոգիին անբացատրելի խորհուրդներուն, բնութեան հրաշալի յայտնութեան հետ, որուն հեռաւոր արձագանգը հին երգի մը արտասութիւնով կ'օրօրէ դեռ սրտիս երազանքի պահերը։ Վերադարձներու խանջէնէքին հեշտանքը հոգիիս մէջէն կը կապուէր յաճախ վերը աժգունող երկինքին վրայ գաղտնօրէն վառուող Լուսինին թովիչ սերտնքին, որ ճամբան եզերող մթնաստուեր ծառերուն յողնաբեկ ճիւղերուն հետևէն լռին կը հետևէր մեզի։ Սպիտակ փոշին լքուած ու ամայի ճամբուն՝ օրմէ կ'անցնէինք, կ'արձագթափայլէր տակաւ մեր քայլերուն տակ, ու վերը, հեռուն, մենաւոր կառքի մը փոշին յանկարծ կ'ոսկեփայլէր նոճեաստանին հետ մարմրող վերջալոյսին մէկ շողովը։

Այսպէս, Լուսինը, մանաւանդ ու հետաքրքրութեանս առարկան ըլլալէ առաջ, եղած է, մանկութենէս իսկ, անասելի զգայնութեանց ներշնչող մը և իր խորհրդաւոր լոյսով հիւսած է յաճախ յիշատակներուս հրաշաթել շղարշը։ Ու այս զգայական տպաւորութիւնը — եթէ կարելի է քսել այսպէս— չեմ կրցած հեռացնել բոլորովին հոգիէս, երբ տարիներ վերջը, երկար տարի ինքզինքս տուած եմ անոր գիտական զննութեան, ու մինչեւ այսօր չեմ գիտեր թէ գիտական մտքիս մը տարուելով է որ գիշերային ժամերէս շատերն իր ուսումնասիրութեան նուիրած եմ, թէ՝ զգայական կապով մը հոգիս միացած է իր յաւերժօրէն անփոփոխ տեսարաններուն սրտնք գիշերուան ժամերու անդորրութեանք մէջ զննող աչքին առջեւ կը պարզուին լռին, ևրեւի ակնախտիղ լոյսովը շքեղօրէն լուսաւորուած այդ տարօրինակ աշխարհը որ երկրիս բնակիչներէն այնքան քիչերուն ծանօթ է իր մանրամասնութեանցը մէջ, կարելի է դիտել առանց յագենալու, առանց զգալու

անցքը ժամերուն որոնք արդէն այդ բոլորովին անօրինակ աշխարհին մէջ կը գտրրին կարծես բնթանալէ, քանի որ այնքան դանդաղ են անոնք հոն, գրեթէ 30 անգամ աւելի երկարատեւ քան երկրիս վրայ, ու մանաւանդ երբ գիտես թէ չի կայ կեանք հոն, չի կայ կենդանի սիրտ մը որ իր արտիսուներովը գոնէ ժամանակը կատարակէ։ Այն, մահացեալ աշխարհ, ի՞նչ պէտք ունի արդէն ժամերու։

Ու անփոփոխելի կերպով նոյն տեսարաններն են որ կը պարզուին հոն՝ յաւերժօրէն սեւ երկինքին վրայ, Սգի՛ որուն կը պարտինք մեր երկինքին զմայլելի կապոյտը, արշալոյսներու ու վերջալոյսներու գոյնի մեծ փոփոխութիւնը, գոյութիւն չունի հոն։ Աբեւը դանդաղօրէն կը ծագի, յամրօրէն կը բարձրանայ ու յետոյ կը խոնարհի, պահելով իր վիպազարդ ու հզօր լոյսը յաւերժօրէն անամպ ու սեւ երկինքին վրայ։ Համաստեղութիւնները, բոլոր աստղերն ու մոլորակները տեսանելի են ցերեկ ատեն, նոյնքան պայծառ կերպով որքան գիշերատան մէջ. երկինքին անփոփոխելի կերպով բացարձակ սեւութեան վրայ անոնք կ'երեւին իրենց լուսատուր կէտերը, առանց ճառագայթի, առանց պլպլացումի ու տորմաղութեան, առանց որ և է երանգատրումի։ Աբեւին լոյսը արդեօք մը չէ ամենափոքր աստղի մը կամ միգամածի մը տեսանելիութեան, ինչ շքեղ տեսարան և գննութեան համար ինչ հրաշալի... (գետին պիտի քսէի երկինք։ Լայն, ափսո՛սս, ո՛չ մէկ աչք պիտի կարենայ վայելել երբեք լուսնային երկինքի մը այդ անօրինակ տեսարանը, նաև ո՛չ մէկ տանջ գերեզմանային այն բացարձակ լռութիւնը որ հոն կը տիրէ։ «Ինչ սարսափելի բան» պիտի խորհէին երաժշտասէր բարեկամներս, «ինչ երջանկութիւն» պիտի խորհին միւսները եւ... եւ։ Հապա երկնային մարմիններուն, այսինքն աստղերուն ու մոլորակներուն թաւալումները յաւաչ ևկած տիեզերական, աստուածային երաժշտութիւնը, որով մէջտեղ լեցուած երեւակայած են խորհող մեծ միտքեր։ Բանաստեղծական բլլալէ զատ, ուրիշ արժէք կամ հող մեծ միտքեր։ Բանաստեղծական բլլալէ զատ, ուրիշ արժէք կամ ճշդութիւն չունեցող գաղափար մը այս ալ։ Առանց օդի թրթռացման և առանց ականջի նման հրաշալի գործիքի մը իրրեւ ընդունարան, ինչպէս երաժշտութիւն կրնայ գոյութիւն ունենալ։ Եւ ինչպէս չսարսուիլ խորհելու թէ տիեզերքին «անհունապէս մեծ» գոյութիւնէն աւելի հրաշալի է, անոր հետ հաղորդակցելու կարողութեամբն օժտուած ու բաղդատաբար «անհունապէս փոքր» ուղեղի մը գոյութիւնը։

Գետմ. Sirius նանդակին 1506 Դեկտեմբին մէջ երեւցող ԼՈՒՍՆԱՅԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆԵՒԷՆ մին, յոդուածագրին կողմէ ուղղակի նեռադիտակի զննութեամբ գծուած։

վերադառնանք Լուսինին, ուր օդին բացակայութեանը պատճառաւ դիշերին յանկարծ կը յաջորդէ ցերեկը, առանց լոյսի և մթութեան աստիճանաւորումներու։ Արեւը կը ծագի առանց այգի, յանկարծ հոքիզոնին եռեւէն ար՝ որքան ալ հեռաւոր բլլայ՝ միշտ որոշ ու պայծառ դիծերով կը ներկայանայ տեսողութեան։ Հեռաւորութեանց տարատարութիւնն ալ մշշապատ անորոշութիւնները հոն կը պակսին բոլորովին։ Երկրային գրեթէ 30 օրուան չափ տեւող լուսնային օրուան մէջ Լուսինին մակերեսը հարիւրաւոր աստիճանի բարձրացող ջերմութեամբ մը կը տաքնայ։ Իսկ նոյնքան երկար տեւող դիշերներուն մէջ գեսինը միջոցին ցրտութեան կը հասնի, գրեթէ նոյնքան աստիճան զերոյէն վար։ կեանքի ինչ գժոխային պայմաններ, կը տարուի մարդ խորհելու, բայց կեանքի ինչ փոյթ, քանի որ ոչ թէ կենդանական, այլ բուսական կեանք իսկ չի կրնար գոյութիւն ունենալ Լուսինին հիւրամերժ մակերեւոյթին վրայ։ Այս մտածումը, սակայն, չաճախ դիտողին հոգիին մէջ որպիսի՛ խաղաղութիւն կը բերէ և ո՛րքան մխիթարական կը դառնայ։ կեանք չի կայ հոն, ուրեմն չի կան մահ և տառապանք։ Ինչ բարիք է կեանքին եւ հետեւաբար մահացումին չգոյութիւնն աշխարհի՛ մը համար զոր այսպէս կը դիտես բարձրութենէ մը կամ խորութենէ մը —ինչպէս որ կ'ուզես, միջոցին մէջ երկուքի ալ համարժէք է՝— և զոր դիտային պիտի կարենայ երբեք մօտենալ անոր, մինչդեռ անանցանելի միջոցին անհուն վիճը յաւերժօրէն հեռու կը պահէ զգեզ անոր մօտալուտ եւ այլատեսիր ափերէն, որոնք սակայն երբեմն այնքան տենչալի հանգրուան մը կրնան թուիլ, երբ յոդնատանջ հոգին կարօտն ունի խաղաղութեան ու յաւիտենական մոռացումին։

Դաշտեր կան հոն, աղօտած արծաթի անորակելի երանգաւորումներ։ Դիտես թէ երբեք ծառի մը հովանիին պիտի չհանդիպիս հոն, ոչ ալ փոքրիկ կանաչ խոտի մը շիւղին, կամ առուակի մը ափ մը վճիտ ջուրին, որ արդէն պիտի գժկամակը ցոլացնելու իր մէջ երկինքին գերեզմանային սեւութիւնը։ Եւ սակայն երբեմն մեղեդական լռութեան մէջ չեմ գիտեր ինչո՛ւ այնպիսի բանաստեղծականութիւն մը ունին անոնք, որ երազել կու տան ինծի, և զիրենք դիտելու վարժ աչքերս անդադար կը հայրենասրտանձութիւն մը կ'ունենան՝ երբ երկար տաեն դրկուած մնան իրենց տեսողական թափառումներէն՝ անոնց վերեւ։ Եւ ամէն անգամ որ իրենց տեսողական թափառումներէն՝ անոնց վերեւ։ Եւ ամէն անգամ ծանօթ և վարժուած սիրելի վայրերու տեսակ մը կարօտով կը վերադառնամ իրենց, երբ լուսնային երկարատեւ գիշերէն յետոյ անոնք վերջապէս կու գան լուսաւորուիլ արեւին անողոք ու մեծապայծառ լոյսէն, ի տես բերելով իրենց անփոփոխելիութեան տրամականութիւնը։ փեռեկատուներ երկար ու խոր գիծերով արուեստական ջրանցքներու նման կ'անցնին տեղ տեղ դաշտերուն մէջէն, երբեմն հարիւրաւոր քիլոմէթր երկարութեամբ։ Մարդկային միաքը կը բաղձայ տեսնել անոնց մէջ կենդանի էակներու գործունէութեան մը արդիւնքը։ Բնականաւ

թիւնը կը մերժէ այդպիսի վարկած մը, իրրև անկարելի ու անհեթեթ, առանց սակայն կարենալու ուրիշ որ և է բացատրութիւն տալ անոնց։ Անոնք իրենց ընթացքին մէջ յաճախ բարձունքներու վրայէն կ'անցնին, խառնարաններն ուղիղ գիծով մը ճեղքելով կ'առաջանան անարգել, որով չեն կրնար արուեստական բլլալ։ Նոյնպէս անբացատրելի մնացած են լուսնային խառնարանները։ Անոնք չեն կրնար հրաբխային ծագում ունենալ, քանի որ անհամեմատ կերպով մեծ են ու քիղարձակ, երբեմն աւելի քան հարիւր քիլօմէթր տրամագիծով։ Ցաճախ մեծ խառնարանի մը շրջափակին վրայ ու մէջ կան ուրիշ փոքր խառնարաններ։ Ինչպէս գոյացած են անոնք։ Իւրաքանչիւր դիտուն ջանացած է բացատրութիւն մը գտնել, բայց ատոնցմէ ո՛չ մին ամէն կերպով գոհացուցիչ դատուած է մինչև այսօր։ Ամէն ինչ որ կը վերաբերի Լուսինին ֆիզիքական կազմութեան, տակաւին անլուծելի գաղտնիք է մեզի համար, ու ասիկա աւելի հրապուրիչ կը դարձնէ ասոր ընութիւնը։ Միաքը կը ջանայ լուծում մը գտնել յաւիտենական խորհուրդին։ աչքը կ'արբենայ տարաշխարհիկ տեսարաններուն մեհյա բնոյթի քարշողութեամբը, մինչդեռ հոգին՝ ձերբազատուած պահ մը երկրային օրէնքներէն՝ ազատօրէն կը թեւածէ միջոցին մէջ դէպ ի անծանօթ ու խորհրդաւոր աշխարհը, ուր այնքան հնչեալի պիտի բլլար նախավայելել, վերջնական ոչնչացումէն առաջ, քաղցրութիւնը բոլոր ցաւերու բուժումին։

Լուսնային այդ երկիրաձեւ խառնարաններէն չատեր անբացատրելի երեւոյթի մըն ալ կը ներկայացնեն։ երբ արեւն արդէն բաւական բարձրացած է իրենց հորիզոնին վրայ, անոնք կ'սատանան ճառագայթումներ որոնք գրեթէ միշտ ուղիղ այլ համակեդրոն ժայռքումներով կը սրփռուին կրկէսին շրջապատէն ամէն ուղղութեամբ դէպ ի հեռաւորները, անցնելով անխտիր բարձունքներու, գաշտերու, հովիտներու վրայէն։ Այնպէս լիալուսնի տաեն ամէնէն աւելի պայծառօրէն տեսանելի կը դառնան, երբ լուսնային առարկաները միջօրէի արեւին տակ կը կորսնցնեն իրենց բոլոր տառեղծերը։ Այդ պահուն Լուսինը կորսնցնելով իր հողային կազմութիւնը բնորոշող ձեւերուն մանրամասնութիւնը, լուսաւոր քարաէսի մը երեւոյթը կ'առնէ և լուսաւորումներու գնահատելի զան՝ կը կորսնցնէ իր բոլոր շահեկանութիւնը, որպէս իրական ու reliefներով ներկայացող դրացի աշխարհ մը։

Երբ Լուսինն ամէն գիշեր և ցերեկ, բազդատմամբ նախորդ օրուան, այնքան զգալապար կը փոխէ իր տեղը մեր երկինքին վրայ, բազդատմամբ աստղերուն և արեւին, այնպէս որ դիտող մը մէկ գիշերուան մէջ իսկ իր արեւմուտքէն դէպ ի արեւելք գնացքը (արեւելքէն դէպ ի արեւմուտք չարժումը միայն երկրիս թաւալումին հետեւանքը՝ որով և առաջին է) կարող է բազդատմամբ աստղերուն դերջին յայտնապար տեսնել, հետաքրքրական է թերեւս գիտնալ թէ Լուսինէն դիտուելով՝ երբ

կիրք երբեք իր տեղը չի փոխեր Լուսինին երկինքին վրայ։ Թէև իր այդ դիրքը նոյնը չէ Լուսինին վրայ ամէն մէկ կէտի համար, բայց իւրաքանչիւր կէտի համար անփոփոխելի կերպով նոյնն է։ Պատճառն անշուշտ այն է որ Լուսինն իր առանցքին շուրջը կը դառնայ ճիշտ նոյնքան ժամանակի մէջ՝ որքան ատեն որ կը դնէ, թաւալելու համար երկրիս շուրջ, ու այդ պատճառաւ իսկ ան միայն մէկ երեսը ցոյց կու տայ մեզի։ Երբ արեւն ու աստղերը Լուսնային երկինքին վրայ յամրօրէն իրենց շրջանը կը կատարեն, երկիրը կը մնայ հոն յաւերժօրէն անփոփոխ իր դիրքին մէջ։ Բայց ի փոխարէն, ան 24 ժամուան մէջ դառնալով իր առանցքին շուրջ՝ իր ամբողջութիւնը ցոյց կու տայ Լուսնին անգոյ բնակիչներուն, մինչդեռ յարաշարժ Լուսինը միայն մէկ և յաւերժօրէն նոյն երեսը ցոյց կու տայ երկրիս բնակիչներուն որոնց մեծագոյն մասը սակայն այս պարագան իսկ նկատի առնելու չափ չեն զբաղիր իրմով։ Երբեմն կը խորհիմ որ լաւ Լուսինն օգ ունենար, որով և ջուր ու կենդանութիւն գոյութիւն ունենայիր երկրիս վրայ, հետեւաբար և խորհող մարդկութիւն մը աւելի կամ նուազ նման մերինին, իրենց երկարաւուն գիշերներու քնթացքին Լուսնակ սիրահար զոյգեր երգելէս իրենց զգացմանց անփոփոխելիութեան և յաւերժականութեան երբեք խորհրդանշան ցոյց պիտի տային մեր խեղճ երկիրը, որ սակայն, պէտք է խոստովանիլ, իր օդին ծովերուն և անտառներուն կապուտագեղ երանգով ա՛յնքան հրեշտակին կը փայլի Լուսնային երկինքին վրայ, Երկիրը, խորհէ՛ սիրելիս, խորհրդանշան անփոփոխելիութեան, անյեղլի մշտնջենականութեան։ Ինչ հեգնութիւն։ Տիեզերքին մէջ կա՞յ կէտ մը ուր ամէն բան փոխուի այնքան շուտով՝ որքան Երկրիս վրայ, կեանքը՝ ափ մը ջուր որ կը հոսի մեր մատներուն մէջէն, երբ հազիւ զգացեր էինք զայն։ Երջանկութիւնը՝ հովի շունչ մը զոր կ'զգանք անոր անցնելէն վերջը միայն։ Սէրը՝ երազ մը պէս անիրական ու պատիր, անոր պէս ալ վաղասահ։ Բարեկամութիւնը՝ անցողական պատրանքը երկու սիրտերու որոնք բոպէ մը դիտար ճանչնալ կարծած են։ Հայրենիքի սէր, կրօնք, քաղաքակրթութիւն... ցնո՞րք ու զառանցա՞նք, որոնց համար կը զոհեն երբեմն իրենց կեանքը մարդիկ, մարդի՛կ որ տիեզերքին մէջ ապրելու համար բոպէ մը ունին միայն։ Եւ այդ բոպէն միայն այդ մա՜ հո՞ւն արդեօք գեղեցիկ կը դառնայ, անո՞ւ կ'անմահանայ, Թերեւս...։

Սկիւտար, 1920 Օգոստ.

ԳԱՌԼՕ ՍԻՐԱՔԵԱՆ

ՓՈՒԹԱՑԷՔ

ունենալ ձեր մատենադարանին մէջ. ցանցառ օրինակներ մնացած են. ԳԵՍՊԱՆ ՄՕՐԿՐՆԹԱՒՈՒԻ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐԸ. Անդլիերէնէն բնագիրէն Թարգմ. ՆՆՈՒՔ ԱՐՄԱՆ, Պատկերազարդ. երեք մեծադիր դիմանկարներով Նախագահ Ուիլսընի, Հէնրի Մորկընթաուի և Տիկին Մորկընթաուի։ Նոյն հեղինակին ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՂԵՌՆԵՐ գրքոյկին յաւելուածով. Գեղարիւ սուսեր Գնաւոր՝ Դին $1\frac{1}{2}$ ոսկի։

Կարելի՞ է երկարել կեանքը

Նախախնամութիւնը մարդուս տուած է կենսական այնպիսի զօրութիւն մը որ, սովորական պայմաններու մէջ, կրնայ իր գոյութիւնը պահել ամբողջ դար մը և նոյն իսկ անցնել այդ սահմանը՝ երբ պարագաները բացառապէս նպաստեն իրեն։ Մարդիկ, սակայն, ստեղծած են ու ետատակել կեանքի այնպիսի եղանակներ, որոնք հիմովին փոխած են մեր գոյութեան պայմանները։ Մեր նմանութիւն կանխահաս մահը տեսնելով՝ այն չափազանց գոյացուցած ենք թէ բնութեան օրէնքը երիտասարդ մեռնիլ կը տրամադրէ. ա՛յս պատճառով, մարդիկ հինէն ի վեր հետամուտ եղած են գտնելու երկարակեցութեան գաղտնիքը որուն միտքն գործնական միջոցն առաջնապատկան օրէնքները յարգելուն մէջ կը կայանայ։ Ընկերական ներկայ պայմաններուն մէջ մարդ չափաւ կ'ընդունի այն բոլոր ազդեցութիւնները որոնք մեր կեանքը կրճատելու յատկութիւնն ունին։ Ամենէ կեանքի օրէնքներուն և առողջապահական կանոններուն ազնուութեան երեսէն կը տուժեն իրենց կեանքը, իսկ ուրիշներ՝ նիւթական շահը կամ քնկերական պայմաններ ամէն բանէ նախամեծար համարելով, խիստ երկրորդական կարեւորութիւն մը կու տան առողջապահութեան հարցին։

Մեր կամքէն անկախ կեանքերնուս տեւողութիւնը կարճեցնող ազդեցութեանց առաջին տեղը կը գրաւէ ժառանգականութիւնը։ Ակնյայտ իրողութիւն մըն է թէ առողջ ծնողք կը ծնին առողջ զաւակներ, իսկ հիւանդ ծնողքէ՝ վատառողջ զաւակներ։ Հաստատուած է թէ ծնողք իրենց հիւանդութեանց վնասակար սերմերը կը փոխանցեն իրենց զաւակներուն և թէ երկարակեցութիւնը չափազանց ժառանգական է։ — Ենթադրենք որ 169 տարի ապրեցաւ՝ մեռած ատեն Թոդուց 102 և 108 տարու զաւակներ։ Մէթուսելայի մահուան ատեն, իր անդրանիկ որդին 105 տարեկան էր։ Թովմաս Իարլ որուն համար կ'բսեն թէ երկարատեւ գժուարացած էր, մեռաւ 152 տարեկան հասակին մէջ, Թոդմարսութենէ տառապած է՝ մեռաւ 152 տարեկան հասակին մէջ, Թոդ-լով 127 տարու մանչ զաւակ մը և 3 Թոռներ որոնցմէ իւրաքանչիւրը 112, 113 և 124 տարի ապրեցաւ։ Նախնական ժամանակներու մէջ երբ առողջապահական պայմանները աւելի դիւրամատչելի ու նպաստաւոր էին քնկերային կեանքին, 100 տարի ապրիլը սովորական բան մը դարձած էր, մինչդեռ մեր օրով հարիւրամեաները, նոյն իսկ ութսունամեաները մասին վրայ համրուելու չափ հազուագիւտ են։

Երկարակեցութեան համար ամէն մարդ պարտաւոր է հոգ տանիլ իր առողջութեան և առ այդ՝ ծանօթանալ առողջապահական օրէնքներուն որոնց դժբախտաբար խիստ երկրորդական կարեւորութիւն մը տրուած է։ Երկարակեցութեան կը նպաստեն նաև հոգեկան վիճակը։ Ուրախութիւնն ու զուարթութիւնը որոնք մարդուս երջանիկ ըլլալու յայտարար նշաններն են՝ հոգին ու միտքը զուարթ կը պահեն, մեր մարմինին տեւական առողջութիւն կու տան և երկարակեցութեան կ'առաջնորդեն։

նորդեն դմեզ։ Ասոր հակառակ, տխրութիւնը որ տեսակ մը բարոյական քնափութիւն է՝ մեր մարմինին կենսական ոյժը հետզհետէ նուազեցնելով, կ'աջողի ի վերջոյ դադրեցնել կեանքի գործողութիւնը։ Տխուր կիրքերն ու ցանկութիւնները նոյնպէս գերազանցապէս ճնշիչ յատկութիւն մը ունին։ Վիշտէ մեռնիլը լոկ փոխաբերական իմաստ չունի, այլ իրական երեւոյթ մըն է, բուռն թանձրացեալ լայն առումով։ Բարոյագէտ-իմաստասէր Հերաքլիտ որ իր կեանքին մէջ երբեք խնդացած չէր՝ մեռաւ 40 տարուն, մինչդեռ իր պաշտօնակիցը Տեմոքրիտ որ ուրախ գուարթ կեանք մը վարեց՝ ապրեցաւ հարիւր չորս տարիներ։

Հրաչեայ Տէրոսկի

Երկարակեցութեան իբր կարեւոր պայման պէտք է ընդունիլ ամուսնութիւնը։ Արդարեւ, ամուսնութիւնը կը չափաւորէ կենցաղավարութեան տեսակ տեսակ ծայրայեղութիւնները, կը կանոնաւորէ ֆիզիքական ու բարոյական ազդեցութիւնները, սիրոյ բնական պէտքը կը գոհացնէ և իրականութիւն կու տայ ցնորական երազներուն։ Վիճակագրութեամբ հաստատուած է թէ երկարակեցութեամբ նշանաւոր հանդիսացողներուն մեծագոյն մասը մէկ կամ աւելի անգամ ամուսնացողները եղած են։ Վերոյիշեալ օրինակներէն զատ, կրնանք յիշել Թոմըրել որ 120 տարի ապրելով՝ թողուց 115 տարուայրի մը։ Պոլոնիացի գիւղացի մը որուն հայրը 150 տարի ապրած էր, 30 տարեկան հասակին մէջ ամուսնանալով՝ ապրեցաւ հարիւր չորսուն վեց տարի, թողլով հարիւրամեայ այրի մը։

Վիճակագրութիւնները կը ցուցնեն նաև թէ մարդկային գոհերը պզտիկ տարիքի մէջ աւելի են և թէ այր մարդիկ կիներէն աւելի երիտասարդ կը մեռնին։ Քաղաքի բնակիչները միջավայրի անյարմար պայմաններու ազդեցութիւնը կրելով՝ աւելի կանուխ կը մահանան քան գիւղացիները։ Ցուրտ երկրի ժողովուրդներն ջերմաստիճանի երկարակեաց են, և տաք երկիրներու բնակիչներէն նուա՛զ ենթակայ՝ հիւանդութիւններ։ ցուրտ կլիմայի տակ ապրող մարդոց՝ կարգ մը հիւանդութիւններ բոլորովին անծանօթ են։

Արհեստներն ու զբաղումներն ալ մեծ ազդեցութիւն ունին մարդոց երկարակեցութեան վրայ։ Կղերականք որոնք ընդհանրապէս հանգիստ կենցաղ մը ունին և վերծ են մտահոգութիւններէ՝ աւելի երկար կ'ապրին քան աւազակներ, որոնք չարունակ դաս տալով և միտք ու սիրտ յոգնեցնելով, ֆիզիքապէս կը տուժեն։ Բժիշկներն ալ իրենց արհեստին բերմամբ անկանոն կեանք մը կը վարեն և հիւանդներու հետ յարաբերութեան մէջ ըլլալով՝ ուրիշներէ աւելի ենթակայ են հիւանդութեանց։ Հռոմայեցի աշխարհահռչակ փիլիսոփայ Կիկերոն երկարակեցութեան մասին հետեւեալ կարծիքը կը յայտնէ. «Երկարակեցութիւնը կը կայանայ մարմինն ու հոգին առողջ պահելու մէջ. իսկ մարմինն առողջ պահելու գլխաւոր պայմանն է՝ ունենալ օգտակարը ինքնակարէն զանազանելու գիտակցութիւն և չափաւոր ըլլալ ամէն բանի մէջ»։

✲

Կարելի՞ է երկարել կեանքը։ Անհատական լուրջ ու չափական հարց մը որ երկար ատենէ ի վեր զբաղեցուցած է գիտական աշխարհը։ Անհրաժեշտ է որ գիտնականներ ու փիլիսոփաներ աշխատած են գտնել այնպիսի միջոցներ որոնց շնորհիւ կարելի ըլլայ երկարել մարդուս կեանքը։ Մեր օրով, 70 տարեկան մարդ մը ծեր կը համարուի, իսկ 80–100 տարեկանը խոր ծերութեան հասած, ասկէ զատ, 100–120 տարի ապրողներուն թիւը խիստ սահմանափակ է։ Ինչո՞ւ սակայն ամէն մարդ կարող չէ 150–180 և աւելի տարիներ ապրիլ, քանի որ եղած են մարդիկ որոնք առաջացած տարիքի մը չհասնելով՝ ապրած են 150 տարի։ Ուստի մեծ հնութեան գիտնական Մէչնիքօֆ կեանքը երկարելու մասին տեսական ու փորձառական լուրջ ուսումնասիրութիւններ կատարած է։ Յիշեալ գիտնականը, նաև փիլիսոփայ Ռուշա կը պնդեն թէ մարդիկ սովորաբար իրենց բնականոն մահով չեն մեռնիր, այսինքն քիչեր են որ իրենց կենսական ոյժը կատարելապէս ապառնալէ վերջ կը մեռնին։ Հետեւաբար մարդուն նպատակը պէտք է ըլլայ մաքառիլ այն հակառակ պայմանները դէմ որոնք մեր գործարանային յօրինուածութենէն բնականոն քնթացքը խանգարելով՝ առաջ կը բերեն վաղաժամ մահ։ Մէչնիքօֆի վարդապետութեան համաձայն, մարդ բնական մահով կը մեռնի երբ խոր ծերութեան հասնելով՝ իր կենսական ոյժերը բոլորովին կ'սպառին և մահը կը յաջորդէ, ճիշտ այնպէս ինչպէս ճրագը որ կը մարի երբ իւղը վերջին կաթիլը հասնի։ Վաղահաս ծերութիւնը տեսակ մը հիւանդութիւն է, կ'բսէ Մէչնիքօֆ, զոր կարելի է բուժել։ Այդ հիւանդութեան ծագումը կը վերագրէ մանրադիտակային այն էակներու գոյութեան, որոնք բոյն դրած են մարդկային մարմինին զանազան մասերուն մէջ և իրը մակաբոյծ անասնիկներ՝ կը սնանին մեր մարմնով, և ասոնց ճանարհարար ուտելով՝ կը մաշեցնեն մեր գործարանային յօրինուածութիւնները՝ դէպ ի կործանումը։ Ուստի մեր գործարանային յօրինուածութեանց ծանուցում ու քայքայում կ'առաջնորդեն զմեզ։ Իսկ այս, այն ուերիչ թոյնը որ բոյն դրած է մեր մարմնին մէջ՝ աւելի ուժգին կը ներգործէ ասոնց քան շինիչ և պահպանողական ոյժերը։ Մէչնիքօֆի կարծիքով, ծերութիւնը արդիւնք է ինքնաթունաւորման (auto-intoxication), որուն գլխաւոր պատճառը կ'համարուի աղիքը, մանաւանդ հաստ աղիքը, ուր բազմաթիւ միջատներ բոյն դրած են։ Մէչնիքօֆ աւելի առաջ տանելով իր հետազօտութիւնները, կը հետեւցնէ թէ կոյր աղիքն անպէտ ու վտանգաւոր գործարան մըն է զոր պէտք է բնաջնջել։

Ասկէ զատ, ծերութիւնն առաջ կու գայ մարմինին հիւսուածներուն ու

զործարաններուն կարծրացումով (sclérose) բնդհանրապէս, և շնչերակներուն ու երակներուն կարծրացումով (artériosclérose) մասնաւորապէս։ Այս իրողութեան ցայտուն ու շօշափելի ապացոյցը կրնայ նկատուիլ ծեր ու հիւանդոտ կենդանիներու միսին կարծրութիւնը։ Ինքնաթունաւորման և շնչերակներու կարծրացումին առաջքն առնելու և ասով մարդկային կեանքը երկարելու իրրև լաւագոյն միջոց, Մէչնիքօֆ կը յանձնարարէ առատ մածուն ուտել, որովհետեւ մածունը, կ'ըսէ, գերազանցապէս առողջարար ու շինիչ անուռդ մըն է և հատատարապէս կը պաշտպանէ ծերերուն ու երիտասարդներուն, կիներուն և այրերուն, տկարներուն և քաջառողջներուն։ Մածունը օրհդապէս կը մաքառի ծերութեան պատճառ եղող նեխուրտներուն դէմ, և իր մէջ պարունակած մանրէները աղիքներուն մէջ գոյութիւն ունեցող նեխուրտը կը նուազեցնեն։ Մածունի գործածութիւնը և անոր բարերար ազդեցութեան շնորհիւ, Մէչնիքօֆ, ի կենդանութեան, կրցած է տակաւ երկարատեւ ու յոգնեցուցիչ աշխատութեանց և վերատանել իր խաթարուած առողջութիւնն ու երիտասարդական կորովը։ Տքրանիէ գիտնականն ալ իր կարգին՝ ծերութեան հիւանդութեան առաջքն առնելու համար փորձած է ծերերուն արեան շրջանառութիւնը երիտասարդներուն արեան մէջ և այս եղանակով պատուաստել զանոնք։ Սակայն այս փորձը գոհացուցիչ արդիւնք մը տուած չէ։ Ուրիշ գիտնականներ ալ հիմնուելով սա սկզբունքին վրայ թէ կեանքի զօրութիւնը (énergie) գանդաղ ապառնելով, կարելի է, քան կամ, երկարել կեանքը, բազմաթիւ փորձեր կատարած են՝ քննելու համար ցուրտին ներզործած ազդեցութիւնը կենդանական զործարանաւորութեանց վրայ։ Ըստ այսմ, Լէօբ գիտնականը ազէ ձուկեր, սողուններ և մուկեր սառեցնելով և օրեր բով սառնց օդի, չորի ու անուռդ ձգելէ ետք՝ յաջողած է զանոնք երեսնց նախկին վիճակին բերել, դանդազօրէն տաքցնելով ու շփելով անոնց մարմինը։ Լէօբ ի վերջոյ այն եզրակացութեան յանգած է թէ ցուրտն իսկապէս կ'երկարէ բնախօսական զործառնութեանց տեւողութիւնը, այսինքն ցուրտ գանդազեցնելով կեանքի զօրութեան ապառնումը՝ կ'երկարէ զայն, հետեւաբար օրքան մեծ բլլայ ցուրտը, նոյնքան աւելի կարելի է երկարել կեանքը։

Վերջացնելէ առաջ, չմոռնանք բսել թէ՝ Մէչնիքօֆին, ժիլ Պուշարի, Տքրանիէի, Լէօբի, ինչպէս նաև ուրիշ հեղինակաւոր գիտնականներուն փորձերը մինչև այսօր շօշափելի ու գործնական արդիւնքներ տուած չեն և կարելի չէ եղած վերչնականապէս լուծուած նկատել կեանքի երկարացման ամենազօրաւոր միջոցը։

ՀՐԱՉԵԱՅ ՏԵՐՕՍԿԻ

Հայտար-Փաշա, 1920

Նաւային կորուստներ

Պատերազմական գործողութեանց հետեւանքով, Համաձայնականաց առեւտրական նաւուց կորուստը կը համեմատի այսպէս. — Իտալիա 42,29 առ հարիւր, Ֆրանսա 34,52%, Անգլիա 50,56%, Յունաստան 5,24%, եւ Միացեալ Նահանգներ 4,62 առ հարիւր։

Առողջութեան Դիցանոյշ

Յունա. ԻԳԻԷԻԱ (առողջապահութիւն) բառը յունարէնի առնուած է եւ կը նշանակէ «առոյգ ըղձալի»։ Ըստ յոյն դիցաբանութեան, HYGIE առողջութեան յատուկածութիւնն էր, ծագումով վերացական անձնաւորութիւն մը։ Իր անունը տեսակ մը վիրապիր էր՝ ուրիշ աստուածութեանց յատկացնալ, մանաւանդ Դիմետրի եւ Ապենայի։ Շնորհաց թուականին առաջ, դիպի Դ. դարուն վերջերը, սկսան պաշտել զայն, անոր ընկերացնելով Ասկղեպիոսը (Եսկուլապ) իր հայրը։ Աստիկէի մէջ, այս դիցանոյշին պաշտամունքը շատ հին էր։ Ի վերջ կոյս Ե. դարու, Ակրոպոլիսի հարաւային զառիթափին վրայ, սկսան կատարուիլ Ասկղեպիոսի պաշտամունքին ալ որ հետզհետէ տարածուցաւ հիւսիսային Յունաստանի բազմաթիւ քաղաքներ եւ Փոքր Ասիա, Փռիկի բուսականին առաջ Դ. դարին սկսեալ ցկատարած հեթանոսութեան։ — Հռոմէացիք ալ ունէին իրենց HYGIE եւ որ SALUS կը կոչուէր եւ որ երբարով շինուածցաւ Ասկղեպիոսի աղջկան հետ։ Իր մեհեանը կառուցուած էր Սալուբարիս բլուրին վրայ։ Դիցուհին ներկայացուած էր մանկարդ աղջկան մը դիմագիծերով, գաւաթ մը վրայ նստած, բժշկական խորհուրդ սրսկ մը գիտուն, այ ձեռքին մէջ բաժակ մը եւ ձախին օձ մը։—Զարդիս, Առողջապահութեան հոհիդանիշ դարձող այս դիցանոյշին արձանը պատրաստուած է հռովմայեցի տիկնոջ տիպարով, վայելչակազմ եւ երբարտ հասակով, — որպիսին է ներկայ ի Գետին, հօրը դարու հնութեամբ։

Լաւագոյն տիպար մը մեր «Հառեւան»ներեն

ՄԷՀՄԷՏ ՍԻՒԻՂՅԱՆ է ան, — պօլսահայ նահատակ և վերապրող մտաւորականներէն շատերուն ծանօթ, հիացող Հայ Լեզուի և գրոց-բրոց Հայո՛ւ մը չափ սերտացած անոր, — որուն անունին քնդ հնդն չէ՛ր որ պիտի կցէինք Պէյ տիտղոսը, վասն զի, հակառակ իր գերդին քնճայած

դերբուքեանց, իր ազնուական հոգին չէ զիջած երբեք ցուցնելու Հայուհի մը գլուխ՝ սեւ տարիներու քնթացքին։ — Համիտի օրերուն՝ Մէսրլեան էր ինք և աղջկան գպրոցներու Հայ լեզուի քննիչ, նաեւ Հայերէնի դասախօս Մխլէյեի մէջ։ Երբ Համիտեանէն շա՛տ աւելի ծանր բռնապետական ոեժիմ կ՚սկսէր, ի հեճուկս իր կամքին՝ հեռացուցին զինք իր պաշտօնատեղիէն և կարգեցին «Լիմնիյէթը Ումումի»ի Ք. Ճիւղի դեր-անօրէն, միաժամանակ իրեն վստահելով թարգմանութիւնը «մուզերը» նկատուող այն հայերէն թուղթերուն զոր ձեռք կը ձգէին հայահալած «խաֆիե»ներ՝ կոխուած հայ տուներու անկիւններէն և «տերաէթ» ազգայնոց ծոցերէն խլուած։ Սիւբէյա Պէյ կարելի բրած է 1ը 2 ցուցնելու տեղ՝ ներհակը շարժելու, կարծես Տաճկահայուն գլխուն պայթող անհանգիստութեանց աղէտը խորաչափելով և չհանդուրժելով պօռպռան անարգարութեանը։ — Ու եղաւ որ Տիարպէքիրի կուսակալը 1915ի սկիզբները՝ դաւաճանի մը ցուցմունքին վրայ՝ նոյն տարուան Տարեցոյցէս օրինակ մը խուրձ կեդրոնին, վտանգաւոր մասերն ընդգծելով, թարգմանութիւնը կը վիճակի այս հայասէր հայագէտին՝ որ — առա՛նց հնդինակը ճանչնալու — ազնուութիւնը կ՚ունենայ մէջէն յայտաբերելու ծանրակշիռ տողեր, ինչ որ իր դերը խաղայ հայ մէջէն յայտաբերելու ծանրակշիռ տողեր, ինչ որ իր դերը խաղայ Պարզ. Ատանի տէրէ գիս նուա՛զ մեզապարտ կոցուցանելու համար։

կը դնենք իր պատկերն՝ ի՛ր իսկ մատներէն ելած երկտողին հետ, ուր ան — Տաճիկ մը գոլով — չի քաշուիր խոստովանիլ թէ սահողները մեզ համար Զուլումի անմոռաց տարիներ էին արդարեւ։

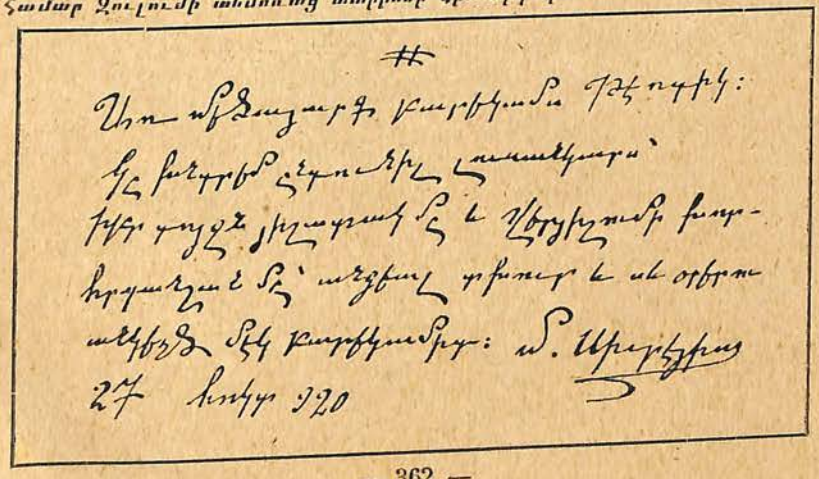

Հայ Տրիբուն մը

Զինադադարը կնքուեցա՛ւ չկնքուեցաւ, հայ լրագրութիւնը բան-գործ ըրաւ իրեն, կորսուած սիրելիներ որոնելու համար սիւնակներ նուիրելէն զատ՝ իրարու ետեւէ դիմակահար ընել այն թուրք պաշտօնեաները որոնք Իթթիհատի կառքին լծուած՝ անոր խաղն էին կանչած եւ ճակատը հանած գաւառի Հայութիւնը։ «Նոր կեանք» մին էր այն չանդուկն օրաթերթերէն որոնք ազատութիւն չմանչցան ցվերջ եւ Հայոց գահիճները շարունակ մատնացոյց ըրին՝ իր դամբանէն յարութիւն առնող մեռեալ Արդարութեան։ Դանուեցաւ Տրապիզոնի պատուհաս Աճէնթ Մրպեթաֆա մը որ չխնդնեցաւ դատ բանալու անոր ատենատիրոջ՝ Տէր-Անդրէասեան երուանդի դէմ։ Մայրաքաղաքիս հայ փաստաբաններու դասէն Պիւրհիճեան ՅԱՐՈՒԹիւնին չուշացաւ սակայն ասպարէզ կարդալու այդ լեզեչտի անօրէնին, խօսելով զգայացունց պաշտպանողական մը՝ որով երուանդ օծիքը փրկեց, իսկ Մրպեթաֆա իսկ եւ իսկ յանձնուեցաւ Պարզմ. Ատեանի։ Նոյն տրիբունն էր որ դատարան փութաց, երբ ուրիշ անմեղ մը, Սննիկ Գույումճեան, կրելու վրայ էր անարդարութեան լուծը, երազին մէջ... նապաստակ տեսած ըլլալուն։ Հիւլէն բուրգի վերածող, կամ, Արեւելցիներու ոճով խօսելով, «լուն ուղտ ընող» Ընդհանուր Դատախազութիւնը երբ մեռեան պատիժ սահմանելու չափ առաջ գնաց այդ Հայուն մասին, Պիւհիւճեան, — կարծես իր տաճկավար մականունը տառապէս արդարացնելու համար, — անո՛ր ալ քեւը ոլորեց, դատանունը տառապէս արդարացնելու համար, — անո՛ր ալ քեւը ոլորեց, դատաբանէն խլելով յիշեալին անպարտութեան վճիռը։ Դարձեալ ինք էր որ Իզմիրի հայ բանտարկեալց վերջին դատավարութեան առթիւ՝ անվեհօրէն ստանձնեց անոնց փոխանորդութիւնը Պօլսոյ Եղեռնադատ Ատեանին առջեւ, տարած յաղթանակին մէջ միայն փնտռելով իր վարձքը։ — Դրած ունի տեղական թերթերու մէջ Օրէնքի հարցերու շուրջ ուշագրաւ յօդուածներու շարք մը «Իրաւագէտ» ծածկանունեամբ։ Իր ձեռնհասութիւնն ստար շրջանակներէ եւս գնահատուելով կոչուած է բազմսթիւ Ազգ. պաշտօններէ ալ խոյս տուող իրաւագէտ-խորհրդականի պաշտօնին։ Ազգ. պաշտօններէ ալ խոյս տուող մը չէ եղած, եւ այսօր իբր ատենապետ՝ կը մասնակցի Բերայի ելմտական Մասնաճիւղին, նաեւ իբր ատենադպիր՝ Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան։

Տիկիններ, Օրիորդներ եւ պարոններ, մեր օգտին համար՝ կը յանձնարարուի մասնաւոր ուշադրութեամբ կարդալ Տարեցոյցիս 391րդ էջը, Chesebrough Mfg. Company-ի յայտարարութիւնը։

Հազարապետ Տէր. Վարազդատ Գազանճեան

Բնիկ Սերաստացի է, շուրջ 40 տարուս, և պատանի հասակէն գաղթած Ամերիկա՝ ուր ինքնօդնութեամբ և յարատեւ աշխատանքի ոյժով կրցած է հասնիլ օտարներու՛ իսկ նախանձը գրգռող դիրքերու։ Ուսած է Հարվըրտ Համալսարանի մէջ, ուրկէ 1905ին ստացած ատամնարոյժի վկայական, տարի մըն ալ հետեւելով Պօսթընի Բժշկանոցի դասընթացքին։ 1906էն մինչեւ 1915, նոյն Համալսարանին մէջ իր մանագիտութիւնը դասաւանդելէ վերջ՝ կը միանայ Անգլ. Բանակին, իբրեւ խմբապետ պաշտօնավարելով հոն մինչեւ 1919։ Պաղեստինի ճակատը մղուող կռիւներուն, ա՛յնքան թանկագին աշխատութիւններ և ծառայութիւններ կ՛ունենայ որ, շուտով կը բարձրանայ Անգլ. Արքունի Բանակի բժշկական գունդին «Հաղարապետ» աստիճանին, կը նուիրուի միմիայն վերաւոր զէնքի ու կղակի գործողութեան ի գործ անցնելով՝ կը կազմակերպէ 20 դաշ. հիւանդանոցներ Բրիտանական Բանակին մէջ։ Շնորհիւ Հայու իր բնորոշ ատաղձին, անսպասելի փորձառութիւններ պաշարելով և յառաջդիմելով իր բնդգրկած ասպարէզին մէջ, Տքթ. Վարազդատ կ՛աջողի ձեռք բերել ուշագրաւ գիտական արձագանգ կը գտնէ ձօրձ Թագաւորի մօտ, և Ն. Վեհափառութիւնն ի՛ր իսկ պալատին մէջ քնդունելով զայն՝ ձեռքովը կը յանձնէ «Ս. Միքայէլ» և «Ս. Իէորգ» պատուանշանները՝ ներքոգրաշունչ խօսքերով։—Համբաւը Վրանսա ալ կը տարածուի։ Իր գրած տեսրակները Ֆրանսերէնի կը թարգմանուին, վիրաբուժական աքանչելի յաջողութիւններուն պատկերներովը միասին (որոնցմէ սրտահանութիւնները դեմի էջերը)։ Ռումբերու պայթումէ բոլորովին ջախջախուած, փշրուած ու բաւիած ծնօտներ դարմանուած եւ նորոգուած են՝ իր մոգական մատներուն տակ։ Տքթ. Վարազդատ անձնօտին՝ ծնօտ, անդունդին՝ դունչ և այտոսկրին այտ կու տայ չէ՛ թէ արուեստականութեամբ, այլ ենթակային ունեցած մասնովն ու ոսկորներովը։—Հիմա Հարվըրտ Համալսարանի նոյն ճիւղի ուսուցչապետն է ինք, միաժամանակ հետեւելով բժշկութեան, և շուտով կ՛աւարտէ այդ տիտղոսն ալ։ Հակառակ այս բարձր դիրքերուն և շահած յաղթանակին, ամէնէն խոնարհ մարդն է Տօքթոր Վարազդատ Գազանճեան և Հարազատ Հայորդի մը։

Տէր. Վ. Գազանճեան

Ազգային գործերու մէջ ալ կ՛երեւի, ամէն անգամ որ իրեն պէտք ունենան. մեծամեծ ձեռնարկներու մէջ՝ խիստ գնահատելի և արդիւնաւէտ եղած են իր առաջնորդութիւնները։ Այս Սերաստացին էր որ ամերիկահայ «վէթէրան»ներու 500նոց գունդի մը գլուխն անցած՝ Ուաշինկթըն գնաց և Հուժկու յիշատակագիր մը ներկայացնելով Արտաքին Գործոց Նախարարութեան, Մերձաւոր Արեւելքի՝ յանուն իր հեռաւորդներուն պահանջեց Հայկական Հանրապետութիւնը ճանչնալ եւ հասնիլ Ազգ՝ ամէն կարգի օժանդակութիւններով։ Բարձր շրջանակներու մէջ ունեցած բարեկամները մեծապէս նպաստեցին իր առաքելութեան, և ահա՛ այդ թուականէն հազիւ շաբաթ մը կ՛անցնէր՝ երբ Ամերիկեան Կառավարութիւնը յայտարարեց ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՃՈՒՆԱՉՈՒՄԸ՝ իբր «Բոյր Հանրապետութիւն»։— Տօքթոր Գազանճեան որքան փառք Սերաստահայոց, նո՛յնքան ալ պատիւն է Հանուր Հայութեան։

Պօսթըն, 31 Օգոս. 1920

ՎԱՉԷ ՀԱՅ

Ազգ. ռազմիկի մը պատերազմի մէջ խորտակուած ծնօտը

Առաջ

Յետոյ

Մարդուս Ոսկորները

Երբեմ հետաքրքրուած եմ մարդկային կմախքով մը, գիտնալու համար թէ քանի՞ ոսկոր ունի ան։ Այս աշխատութիւնը մարդակազմութիւնը կատարած ըղլալով, ստորեւ կը ներկայացնեմ արդիւնքը.— Մեր ուղեղին տուփը կը պարզուի, ստորեւ կը ներկայացնեմ արդիւնքը.— Մեր ուղեղին տուփը կը պարունակէ 14 ոսկոր, դիմախուռ միւս մասերն ու պարանոցինը՝ 46, ճակատեան 1 երասան՝ 67, բազուկներինն ու ձեռքերինը՝ 62, արուճներինն եւ ոտքերինը՝ 60, համագումար 249 կոտոր։ Երկ ատոնց հետ յօդերն ու այլ մասերն ալ հաշուենք, ամենքը մէկտեղ 360ի կը հասնի զարմանալի հաշիւ զոր ատենօր մեր Նարեկացի ալ բռած է իր գրութիւն-գործոց աղօթագիրքին մէջ. «Երից հարիւրոց եւ տասից վեցից յ դիմ շաղկապեցար»։

Օգտակար Հասգէ մը

Նիկոմիդիոյ, Ատա-Փազարի ու Պարտիզակի շրջանէն՝ չմանչցող չի կայ Հիւրկրատի այն եռանդուն աշակերտը որ, պատերազմի ընթացքին պաշտօնով Սապանճա գտնուելով, ա՛յնքան Քանկագին ծառայութիւններ մատուցած է Թօքէն հետիոտն աթոռականաց, և որ անցած է Ատա-Փազար՝ զինադադարի կնքուելէն վերջ՝ Տքթ. Շահէն Տիւզեանն է ան, Փէմպրականաց գրոհներէն հիմա մայրաքաղաքս ապաստանած և հաստատուած Օրթաքէօյ, իբր փորձագէտ վիրաբոյժ և մանկաբարձ՝ իր արուեստը կիրարկելով։ Շահազրգռուողներ Քող դիմեն իրեն՝

Orpաքէօյ. Օրմի դեղարանը։

Բաբելոն

Սենսար անապատին մէջ, Եփրատի արեւելեան եզերք, 30–40 քառ. քիլօմէթր տարածութեան վրայ կը գտնուի հին ազգաց կոթողը՝ Բաբելոն, ինչպէս արքայ Նաբուգոդոնոսորի 4000 տարուան մայրաքաղաքը։ Բաբելոն որ հնագիտական, պատմական, ճարտարապետական գաղտնիքներ եւ լուսաբանութիւններ կը պարունակէ իր աւերակաց ծոցը, թուրք բէժիմի օրով լքուած եւ անտեսուած, խնամքի անարժան վայր մըն էր։ Համաշխարհային պատերազմէն առաջ, Գերմանք անոր հնաբանական արժանիքը նախատեսելով, Սուլթան Համիտէն պեղումի առանձնաշնորհում ձեռք կը ձգեն. յետոյ՝ աւազի ներքեւ անյայտ Բաբելոնը երեսան բերելու տենչով՝ կ'սկսին պեղել 20 տարիներ։ 1917ի Մարտին, անգլ. յաղթապանծ բանակին յառաջխաղացումով, նոյն զօրաց գերիշխանութեան ներքեւ կ'ինչոյ նաեւ Բաբելոնը։ Նախապէս Պաղտատէն 4 օրուան հեռաւորութիւն ունեցող յիշեալ վայրը երկաթուղով 3 ժամուան այ-

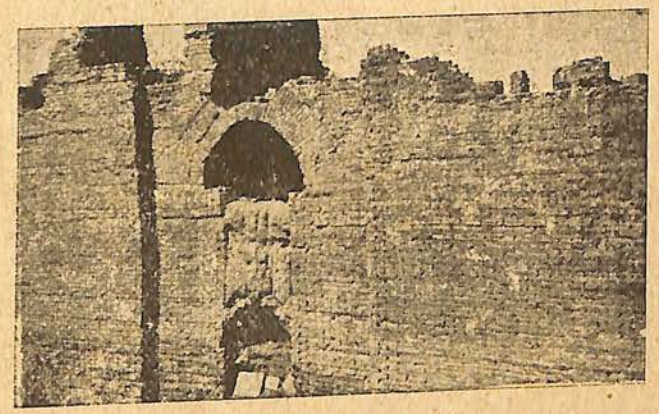

Նաբուգոդոնոսորի պալատը, ուր իր երազը տեսաւ աճ։

ցելավայր մը կը դառնայ, աշխոյժ բանակին շնորհիւ. դի Մէջագետքի ամենազմայլելի հնութիւնն է որ կ'առինքնէ ամէն անցորդ, ինչպէս ինք որ, հին ազգերու անցեալովը հետաքրքրուող մը, 1919 տարւոյ Օգոստոսի վերջերը հոն այցելեցի։ Բաբելոնի արեւելեան եզերքէն կատարմամբ երբ կ'անցնէի, Ալերակները թեթեւ հողակոյտերու տպաւորութիւնը տուին, մինչեւ Հիլլէ, Շիաներու այդ քաղաքը։

Հիլլէ Բաբելոնէ 10 մղոն դէպ ի հարաւ՝ անոր աւերակներէն բերուած կղմինարներով կառուցուած քաղաք մըն է որուն արեւմտեան պարիսպն ունի 12 դուռեր՝ 12 մարգարէներու եւ թագաւորներու անուններէ կրող, որոնք կ'առաջնորդեն զքեզ դէպ ի անյապաղ, ուրկէ հե-

ռու, հորիզոնին վրայ կը նշմարուին Կայէնի ու Բէլի հողակոյտերը։ Հիլլէի փողոցներէն անցնողները պիտի տեսնեն հին ազգաց գրականութիւնն ու օրէնքները՝ դրոշմուած թրծուն քիւրը աղիւսներու վրայ որոնք տքնեալ արժանիք կրնան ունենալ քաղաքակիրթ աշխարհի համար, միեւնոյն ատեն այդ թանկագին բեկորը իրր պատ հիւսելու քարեր կը ծառայեն, ցեխերու մէջ անյայտացած։ Օր մը միայն պատմական այդ քաղաքը չքջագայելէ վերջ՝ ուղղուեցայ դէպ ի Անհանէ, ճիշտ Բաբելոնի դիմացի եզերք՝ Եփրատի ալ ափին վրայ գիւղ մը (այս հողամասը կը պատկանի Պաղտատցի Թադէոսեան դերդաստանին) ւոր գիշերեցի եւ յա-

Բաբելոնի աւերակները.— Նաբուգոդոնոսորի բանտը

ջորդ առաւօտ տեղացի Արաբի մը կողմէ առաջնորդուեցայ նախ անգլ. զօրքերու հանգստատունն ու Գերմաններէ շինուած Թանկարանը։ Հոդկէ պիտի սրտանձրեւի աւերակները այցելել։

Սրամտենիները մարգագետիններու մէջէն վեր խոյացած պատռուած վարագոյրներ էին Եփրատի եւ Բաբելոնի միջեւ։ Անցանք աստից մէջէն եւ յամրութեամբ յառաջացանք բլրակի մը բարձունքը, երբ աջ եւ ձախ պատկերներուն տակ կը պարզուէին Նաբուգոդոնոսոր Թագաւորի բանտը, վէմատակներու մէջէն դուրս ցցուած կարմիր աղիւսէ և կուպրէ հաստ պատեր, բանտարկեալներու կամքէ անկախ սենեակներ, բանտի պահապան՝ մարմարէ առիւծի արձանը եւն.։ Ա'նքան հետաքրքրական և ուսուցիչ սիրելիներ արժանի վայրեր են այս մասերը որ, այցելու մը գժուար

պիտի բաժնուէր անոնց Համայքէն։ Ակամայ ուղղուեցանք դէպ ի Սուրբ Ճամբան (Sacred Way) որ կ'առաջնորդէ Եսթերի և Նինմախի տաճարներէն. յետոյ դէպ ալ դառնալով՝ մօտեցանք Աստղի Դուռք (Star Gate-Way) որ կը տանի դէպ ի Նաբուգոդոնոսորի քաղաքը։ Աստղի Դուռք երկկողմանի 40 մէթր բարձր և իրարմէ 2 մէթր միջոցի վրայ դեռեղուած վեցական աղիւսէ եղնիկներու արձաններ կը կրէր, տպաւորիչ մ'ինքնին որ իրը թէ նոր կազապարուած բլլալին։ Պատերու վրայ պարապ ծակեր կը մատնէին արժէքաւոր գոյքերու Հանկէ վերցուիլը։ Քաղաքն ուրկէ կը մտանէին արժէքաւոր գոյքերու Հանկէ վերցուիլը։ Քաղաքն ուրկէ կը մտանէք՝ երկրաչափական ու ճարտարապետական մէթոտներով կառուցուած է. փողոցներ և Տանրավայրեր ունի. ուշագրաւ է աղբատ դասակարգի զբեղմանոցները որոնցմէ քիչ անդին կը նշմարուի Մարդքէի տաճարին փլատակները։ Արեր առաջնորդս կը պատմէ, կը բացատրէ իր

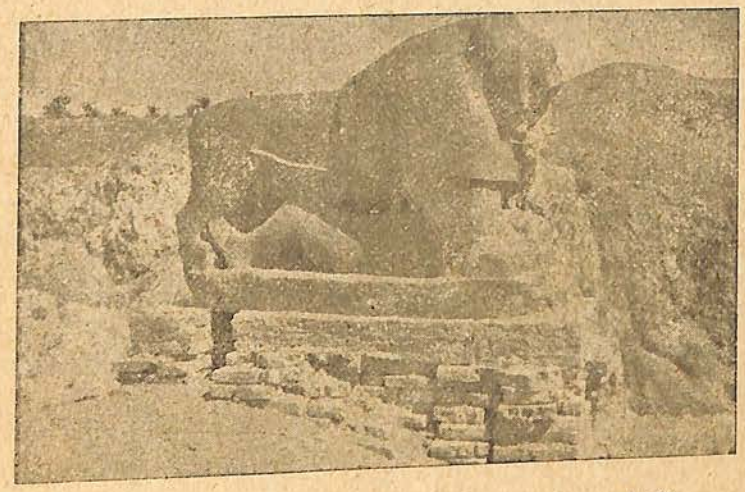

Նաբուգոդոնոսորի բանտին առաջի տեսարանը (առիւծ)

լեզուով բոլոր գիտցածներէն։ «Հետեւէ՛, ըսաւ, ուրիշ հետաքրքիր վայրեր կան» և կանգ առաւ Նաբուգոդոնոսորի պալատին դրան առջեւ։ Դուռք կոթողաձեւ կրկնակ պատերով անցք մըն է, որուն սեմէն կը բարձրանայ հսկայ շէնքը, պարունակելով իր մէջ այն ժողովասրահն ու սենեակը ուր իր երազը տեսաւ, Մանէ, Թեկել, Փարսին (Բաղդէարէն՝ Թուեալ, կշռեալ և բաժանեալ է)։ Այս ժողովասրահին մէջ կան կարգ մը հին նշանաւոր պետական մարդոց և զօրավարներու դամբարանները։ Երազի քարը զոր անյայտ ձեռք գրեց՝ կը գտնուի այժմ Բաբելի Թանգարանին մէջ։ Շրջափակէն անդին կ'երեւի փուռք (զոր եօթնապատիկ բռնկցնել հրամայեց Սեդրաքի, Միսաքի և Աբեդնագովի համար) սեղմուած վիճակի մէջ է։ Հանկէ անդին, բարձրաւանդակ մը վրայէն՝ տեսա-

դուրեանս առջեւ կը տարածուի աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն «կախեալ Պարտէզք» որուն միայն սեղմակ պատերը գոյութիւն ունին այսօր։ Արդարեւ մարդ կ'ապշահարի հնադարեան հոյակապ այս շինուածքին ի տես։ Ինչ աշխատանք և ճարտարապետական ինչ հանճար։

Նինուէ (Նախկին Ասորեստանի մայրաքաղաքը)

Եսթերի տաճարը կը գտնուի սրեւելք դին. վրայի մասերը փլած են, իսկ յատակագիծը, սիւներն ու բաժանումները կը մնան նոյնութեամբ, Համապատասխան Ս. Գրոց։ Օրուան արքան քաղաքին շինութեան քննութեանը կարգ մը նիւթեր և իրեր—ինչպէս մարմար, կիր, հոծի ևն.—բերել տուած է Ասորեստանէն (վերին Միջագետք) և Լիբանանէն։—Բուն բերել տուած է Ասորեստանէն (վերին Միջագետք) և Լիբանանէն։—Բուն Բաբելոնի Ամառանոցի պալատին Հարաւ-արեւելեան ծայրը 10-12 մէթր բարձր Հողակոյտ մըն է որ դեռ չէ պեղուած։ Բաբելոնի քաղաքն սրեւ-մտակ չորցած աղիւսներով և եղէգներով շինուած է, իսկ Նաբուգոդոնոսորի քաղաքը՝ թրծուն աղիւսներով, քարերով և կուպրով։

Յարգ երեւան եկած թանկարժէք հնութիւնքը մեծ մասը տարուած է Գերմանիա, իսկ անոնց մեկ մասը կը մնայ Համանուն թանգարանին մէջ։ Ամերիկացիներուն մեծամասնութիւնը դեռ Հողին ներքեւ է։ Ցոյս ունինք որ այդ գաղտնի վայրերը մի օր աւելի քնդաբձակ և մանրամասն լուսաբանուելիներ պիտի տան Ս. Գարու գիտական աշխարհին։ Անգլ. իշխանութիւնք հիմա ծայրագոյն խնամքն իսկ չի ցանար Բաբելոնն ու նման հնութիւններ անվթար պահելու։ Շատ ալ ցեղեալ օրը ամէն անլիւն գրուած էր. «Ո և է ազիւս կտրել կամ առարկայ մը վերցնել խստիւ արգիլուած է», կոխկրտուելիք հին ազգաց հրաշակերտ, քալեցինք Բաբելոնի թագաւորներուն և դամբաններուն վրայէն, երեք օրուան ընթացքով յիշատակներուն և դամբաններուն վրայէն, երեք օրուան ընթացքով Հադիւ Հարեւ, անցի գոհացում մը կրցանք տալ անցեալ դարերու շինութեանց մեր խոր հետաքրքրութեան։

Քաղաքակիրթ աշխարհն ուրախ է որ անաւարկութեան և անհետաքրքրութեան դուռեան արդիւնք՝ աւերի և կորուստի դատապարտուած վայրերը գնա-

հատող տարրերու խնամքին ենթակայ են հիմա, և լիայոյս ենք որ մօտ ապագային հնագէտ մասնագէտներու շնորհիւ գիտական աշխարհի առջեւ պիտի ներկայանան ո՛չ միայն Բաբելոնի, այլ համայն Արեւելքի գաղտնիքները։ Բաբելացիք անցեալ մը ունեցան, ինչպես մեր Մայր Հայրենիքը։ Անոնք ունէին ինքնայատուկ կառավարութիւն, ինչպես մենք, ունէին գրականութիւն, նմանապէս։ Բայց հակայ տարրերութիւն մը կայ մէջերնին. անոնք այսօր հնութիւն են. անցեալ մը ունեցան ու անցան, ներկայ և ապագայ չեկար անոնց համար. իսկ մենք Հայերս ունենանք փառաւոր անցեալ մը, փառաւորագոյն ներկայ մը և պայծառ ապագայ։ Բաբելոնի աւերակներէն հնութիւն դուրս կու գայ, Հայաստանի աւերակներէն ազգին գոյութեան համար զոհուած նահատակներու սուրբ աշխարհներ, նաև այդ նահատակներու ոգիով ներշնչուած հերոսներ, Ուրիէն, կամ Բաբելացի ըլլալ և կորսուիլ, կամ Հայ ապրիլ ու Հայ մեռնիլ։

Իզմիր, 19 Օգոստոս 1920

ԳԵՈՐԳ ՍԱՄՈՒԵԼԵԱՆ

Նշանաւորներու մահեր

1915 Օգոստ. 22.— Սիլէզիացի նշանաւոր բրօֆէսօր ԲԱՈՒԻ. ԷՒՐԻԽ ի Համպուրկ՝ Քալ քիմիաբան, գործակից Տքթ. Քօխի և հնարիչ «606»ի՝ քնդդեմ վէներաբախի. (իր մասին՝ պատկերով խօսած էինք 1912ի Ամենուն Տարեցոյցին մէջ)։

1916 Փետր. 1.— Թուրքիոյ գահաժառանգ իշխան ԵՈՒՍՈՒՖ ԻԶԶԷՏԻՆ, 59 տարու, Իթթիհատի պարագլուխներուն սպրդանօք սպանն. Զինճիրլի Գույուի ապարանքը (մատպարութեամբ ինքնասպանութիւն մեկնուած ի լրագրս)։ Հայրն ալ Սուլթան Ազիզ, 76ին բանտակից եղած է իրեն, իշխանք միշտ քնդդիմադիր կը մնար Թուրքիոյ պատերազմի մասնակցելուն, որով՝ օրուան կառավարութիւնը խուզ մտերմութիւն մը կը մուցանէր անոր հանդէպ։

Յուլիս.— ԲՐՕՖ. ՄԻՔԱՒԵԼԻԱՆ, ■ Նոյ. 25.— «Մարքսիմ» թնդանօթին հնարիչ ՍԸՐ Չ. ՄԱՔՍԻՄ, 76 տարու, Լօնտօն։ ■ Դեկս.—Ամերիկեան նշ. ատեղագէտ ԼՕՈՒԻԼ, որ գիտականօրէն պնդած է թէ Հրատ մոլորակին մէջ բնակութիւն և ջրանցքներ գոյութիւն ունին։ ■ Պելժ բանաստեղծ ԷՄԻԼ ՎԷՐՀԱՐՆ։ ■ Ֆրանսացի ողբերգու ՄՈՒՆԻ ՍՈՒԼԻ։

1917 Mars.— Գերման գիտուն ԶԻԲԼԻՆ կոմսը, 78 տարու, պէռլին, հնարիչ համանուն զեկաւոր օդապարիկներու որոնք ազէատալի արշաւներ գործեցին յքնթացս պատերազմի։ ■ Գերման նշ. մանրէաբան Տքթ. ԱՏՕՖ ՊՐԷՒՐՆԿ, 73 տարու, Հականեխման և շիճաուկներու մասին կարեւոր աշխատութիւններ ունի, Նօպէլեան պսակաւոր։ ■ Ֆրնս. գրագէտ ՕՒԹԱՎ. ՄԻՒՊՕ, ■ Նոյ. 18.— Ֆրնս. նշ. արձանագործ ՕԿ. ՌՕՏԻՆ։

1918 Փետր. 12.— ԱՊՏԻԻ. ՀԱՄԻՏ Բ. Թուրքիոյ գահընկէց Սուլթանը, 76 տարու, Պէյլէր-Պէյի պալատը, Թագաւորած 33 տարի եւ

հրամայած Հայկ. Զարգերը որոնք խազալիք էին Իթթիհատի սարքածներուն քով։ ■ Մայիս 5.— ԺՕՐԺ ՕՆԷ, ֆրնս. վիպագիր։ ■ Մայիս 10. — ՄԻՇԷԼ ԶԷՎԱՒՕ, նոյնպէս։ ■ Մայիս 11.— ՇԱՐԼ ՎԱԿՆԷՐ, «Պարզ կեանքին» հեղինակ։ ■ Յուլ. 4. — ՍՈՒԼԹԱՆ ՐԸՇԱՏ ՄԷՀՄԷՏ Ե., թուրքիոյ վերջապետ, որդի Ապտիւլ Մէճիտի, 74 տարու, գահակալած 9 տարի։ Հաճիսի օրով արգելափակ իր կեանքի քնթացքին մեղկացեալ՝ գլուխ ծռեց Իթթիհատի երկրաւոր հրամանատարներուն որք էին 1. Պատերազմի մասնակցիլ, 2. Հայերը քնաջնջել։ ■ Դեկս. 2.— ԼՏՄՕՆ ՌՕՍԹԱՆ, ֆրանսացի ակադեմական, բանաստեղծ և նշանաւոր թատերագիր։

1919 Յնվր.— ԹԼՕՏՕՌ ՌՈՒԶՎԷԼԹ, Միացեալ Նահանգաց նախագահ, 61 տարու։ ■ Յնվր. 29.— ԷՒՆԷՍԹ ՆՕՎԷԼԼԻ, խտալ. նշ. գերասան։ ■ Փետր. 25.— ԲՐՕՖ. ՇԱՆԹՄԷՒ, ֆրնս. նշ. մանրէաբան ու գիտուն, հեղինակ հակաթիֆօյեան պատուաստի, 68 տարու։ ■ Օգոստ. 8.— ԼՒՆՍԹ ՀԷՐԻՒ, գերմ. նշ. կինդանարան և նիւթապաշտ իմաստասէր։ ■ Օգոստ. 9. ԼՒՕՆ ԲԱՎԱԼՕ, խտալ. նշանաւոր երգահան, 61 տարու։ ■ Օգոստ. 11.— ԼՒՆՏՐԻՈՒ ՔԱՐՆԷԳԻ, ամերիկ. մեծահարուստ բարեգործ, 84 տարու. (պահակեր և կենսագր. տե՛ս Ամ. Տարեց. 1909)։ ■ Նոյ. 27.— ՍԸՐ ԷՏՈՒԻՆ ՓԻՐՕ, անգլիացի նշանաւոր հայասէր, 84 տարու, Մալթա։ ■ ԼՒՕՆԻՏ ԱՆՏՐԻՒՖ, ռուս գրագէտ, 48 տարու, սպանուած Պոլշեվիքներու կողմէ։

1920 Յնս. 15.— ՏԿՆ. ՌԻԺԱՆ, ֆրնս. նշ. գերասանուհի, պատուոյ Լեգէոնի խաչէն արժանացած, 63 տարու, Փարիզ։ ■ Հնկս. 25.— ԱԼԲԻԱՆՍՏ թագաւոր Յունաց, 27 տարու, Աթէնք, 1919ի գարնան գահ բարձրացած՝ գերմանասէր Հօրը Կոնսթանթինի գահընկեցութեամբ։

Ազեսալի մահեր

1 Յնվր. 1915ին էր որ առաջինը պատահեցաւ Իտալիա, հիմնայատակ կործանելով Ավեցցանօ, Սօռա, Փօլլառմէ, Ձիօխա տէր Մառսի, Սան Պենետէթթօ տէր Մառսի, Օռթուքիո, Պալսօռանօ, Թաբելլէ, Օքուռօ լա Մառսիքանա, Մառճիունթօ, Սթռասաքքօ եւ Մառսիքա քաղաքները։ Աւելի քան 50,000 մեռեալ և 30,000 վիրաւոր։ —Իսկ հերու՝ Սեպտ. 9ին երկրորդ մը պատահեցաւ միեւնոյն երկիրը, քնաջինջ ընելով Փօլլէմանտինա քաղաքը։ Բազմաթիւ զոհեր։

ՍԿԻՏՏԱՑՈՂԻՆԵՐՈՒՆ

Տքթ. ԵՐՈՒԱՆԴ Ա. ԱՐԱՊԵԱՆ, ի վաղուց հետէ Զմիւռն. Բժշկապետ,— որ 23 տարուան բժշկական փորձառութեամբը յայտնի մասնագէտն է նեւրիթի եւ տղայոց յատուկ հիւանդութիւններու,— իր մասերէն Սկիտարի համար ալ սրամտագրելի կ'ընէ օրական քանի մը մաս, առաւօտեանները 9 1/2էն 12։ Անհետաքրքիր եւ կարօտ հիւանդներու անմնում իրարաբար։ — Բնակարանը՝ Աննեցոկ եւ կարօտ հիւանդներու անմնում իրարաբար։

Մարդ թաղ եկեղեցւոյ անկիւն։

Հում միս

Վերահորդիչ անունդ մըն է ասիկա, 3 անգամ աւելի շուտ մարսուող՝ քան թէ եփած միսը, պայմանաւ որ միսին կակղամասը (pulpe) միայն ըլլայ, այսինքն մկանուտ մասը, որ կատարելապէս մարսելի է, նեարդապատ թելերէ զերծ ըլլալուն։ Հում միսը մանաւանդ օգտակար է ստկաւարիւն անձանց համար։—Նախքնարելի է գործածել ոչխարի թարմ միսը (փորի մաս, կող կամ զիստ)։ Եղինն ալ յարգի է, մանաւանդ զիստին ներքնամասը որ առատ կակղամիս կ'արտադրէ։ Պէտք չէ զայն ծեծել տալ մսավաճառին. ինչու որ անիկա չի զատեր թելերը, նեարդներն ու աւելորդ մսերը։ Նախ, 5–6 միլիմէթր հաստութեամբ շերտերու կը վերածէք, յետոյ տախտակի մը կամ տափակ պնակի մը վրայ միսին կտորը կը բռնէք ձախ ձեռքով, իսկ աջով ալ կոյր դանակի մը միջոցաւ նեաէն առաջ՝ միսին երեսը կը քերթէք յաջորդական հարուածներով և բաւական թեթեւ, մինչև որ դանակին վրայ սկսի գալ կակղամիսը դոր հեռվհեռ կը ժողվէք պնակի մը եզերքին. այնուհետև կտորը միւս կողմ կը դարձնէք և նոյն ձեւով կը շարունակէք քերթելու գործողութիւնը, մինչեւ որ միսին անպէտ թելերը միայն։ Այս աշխատութիւնը որպէս զի դիւրին կատարուի, պէտք է որ միսին կտորը շեղակի կարուած ըլլայ, դնդերային խուրձերուն (faisceau) համապատասխան։ 250 կրամ նոց շերտ մը 200 կրամի մօտ կակղամիս կ'արտադրէ։ Իր սննդարար և հակամիկրոպային արժէքն ա՛յնքան աւելի մեծ կ'ըլլայ երբ կենդանին մաքրութեան։—Դանը հեմա ուտելու եղանակին։ Պէտք է կլլել՝ մաս մաս կլորցնելով կէս քնկոյզի մեծութեամբ, կամ փոշի շաքարի մէջ թաթխելով, և կամ հացի շերտերու մէջ տեղաւորելով, Հողկնթի կամ ոսպի խիւսակ (purée)ի մէջ խառնելէն ալ առնելի կը դարձնէ ճաշակութիւնը։ Հում միսի դեռ եւս անվարժ քիմքերու, Դարմանատի սկսած առեն, միսին քանակը պէտք չէ առատ ըլլայ՝ հիւծային գանելանք պատճառելու առաքեան։ Ցհաճութիւն առթող երեւոյթ գուցէ դոյնին կարմրութիւնն է, որ կարելի է մեղմել տաք մսաջուրի մէջ, պայմանաւ որ շուտ ըլլայ՝ զոր կարելի է մեղմել տաք մսաջուրի մէջ, պայմանաւ որ շուտ հանուի մէջէն, Ինդհանրապէս, երբ յաւելուածական մնունդ, ցորեկուան և երիկուան ճաշերուն սկիզբը՝ 100ական կրամ կը տրուի հում միսը, որուն դործածութիւնը մշանջենական քնելու չէ, այլ քնդմիջելու է երբեմն, որպէս զի ճաշակողին մարսողական գործարաններէն ժամանակ ունենան հանդչելու։

ՏՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ
Վ. իրաբոյժ-Ատամնաբոյժ.— Հիւանդ կ'ընդունի առտուները ժամը 9 էն 12, իսկ յետ-միջօրէի՝ 2 էն 6, բայց ի ուրրաք օրերէ: Հասցէ.— Բեռա, Շիտակ ձամբայ, Թօզաքեան պանդոկի հետև (մուտք՝ Սաղ փողոցէն),
Թիւ 1, առաջին յարկ: Հեռաձայն՝ Բեռա, Թիւ 1886:

Հաւ պահողներուն

Հաւերուն ամենաստրատեղի թշնամին է հաւօջիլը որ կը նիհարցնէ, ստակաւարիւն կը դարձնէ և նոյն իսկ կ'սպաննէ զանոնք։ Սոյն միջատը ջնջելու համար, կը բաւէ երկար վիրով շիշ մը առնել և մէջը 10 կրամ «սխլֆիւռ սը քառպոն» լեցնելով՝ բերանաբաց առնիլ կախել Թառեսրուն մօտիկ ձեղուններն։ Թառապօնը շատ ուշ կը շոգիանայ, (այսինքն 10 օրուան մէջ շիշին կէսը հազիւ կը պակսի), առանց նեղելու հաւերը։ Այս բաբերար ձեղին շնորհիւ կը դադրին քերուքտուք և հողերու մէջ տղպլակում հեք ոջլոտ հաւերուն։

Ամեն օր հաւկիթ

ունենալու համար—նոյն իսկ ձմեռ եղանակին,—պէտք է քնարել ածան հաւերը, մանաւանդ կերպով մը մնուցանել և առողջապահական լաւ պայմաններու մէջ պահել զանոնք։ Շատ հաւկիթ ստանալու համար, պէտք է հաւերը փոխել՝ 2 տարու բլլալնուն պէս, քնարել փետրվարի կամ Մարտի ծնունդ վառեակներ որոնք կ'սկսին Օգոստոսին ած ելլել և կը շարունակեն ամբողջ ձմեռը։ Յաջորդ ձմեռ ալ զանոնք պահել վերջ փոխելու է, տեղերնին աւելի պզտիկներ դնելու համար։ Եթէ Մարտի կամ Յունիսի ծնունդ վառեակներ առնուին, անոնք ածել կ'սկսին յաջորդ գարնան։ Նախքնարելի է հաւերը կերակրել Թէ՛ հատիկներով և Թէ կենդանական ծագում ունեցող սնունդներով. միայն հատիկ պարունակող ուտելիքներէ շատ տեղ բռնող, ստուար պիտի բլլային։ Հաւուն նակող ուտելիքներէ շատ տեղ բռնող, ստուար պիտի բլլային։ Հաւուն որկորին օրական բաժինը բաղկանալու է 125 կրամ ցորենէ, վարսակէ կամ սեւ ցորենէ (sarrasin) և 10 կրամ միսի ալիւրէ։ Երկու ժամի՝ հատիկները տալու է, երրորդին ալ միսի ալիւրը։ այս վերջնոյն տեղ՝ կարելի է տալ նաև չպրցած արիւն։ Ամառը կոտ տան 100 կրամ կանեփահատ (քենէվիր) և 10 կրամ Թրթուր։ Ամէն եղանակ, կարելի է ուտելիքը կազմել 150 կրմ. գեռատեղնձորէ՝ իւղը հանուած բամպակի հատիկներու հետ (40 կրմ.), կամ Թէ 125 կրամ հատիկ՝ 50 կրմ. Թարմ միսի հետ։ Նպատակաւոր կ'ըլլայ հատիկները Թրջել 10 լիտր ջուրի մէկ քիլօկրամ կիր խառնելով, և հաւերուն տալէ առաջ՝ հատիկները չորցնել, կէսին կազմութեան անհրաժեշտ կիրը կենդանին առնցած կը տանայ, և այսպէսով առաջքը կ'առնուի այն համաճարակներուն որոնք կ'առթուին կրազուրկ հատիկներէ։ Ձմեռ առեն, առաջին ճաշը տալու է առ խիւսի ձեւին տակ։ Ջուրին մէջ օգտակար է աւելցնել քիչ մը գինի կամ ուրիշ ոգելից մը, չմոռնալով ջուրը փոխել յաճախ։

Էջ 315. «Հայ բերքեր»ուն վրայ յաւելի.—ՄՍՐԸ Հիմնուած 1 Հոկտ. 1920, պատկերազարդ ամսաթերթ Հայ. և ֆրնս.։ Str եւ Sfiorեճ Բրօֆ. խ. խաչատուրեան, Հասցէ Բեռա, կլավանի փողոց, թիւ 17։ Տպագր. Պէճիտեան Եղբ.։ Բաժնեգին 150 զրշ.։25 ֆր., $4\frac{1}{2}$ ոսկի։

Սաւառնակ եւ սաւառնուդ

Անմոռանալի այն ծառայութիւններէն վերջ դրա օդանաւորդութիւնը մատոյց պատերազմի քննագրին, պէտք է խորհիլ հիմա՝ հոր-դելու համար այերային ճանապարհներ, ճարտարարուեստի, վաճառա-կանութեան և զբօսաշրջիկ կեանքի տեսակէտով։ Սաւառնակով յաջո-ղեցան արդէն կարել անցնիլ բարձրարերձ լեռներ, ովկիաններ և անա-պատներ, ինչ անլուր անակնկալներ արդեօք կը վերապահէ մեզ վաղը։

15 Յունիս 1919ը պիտի մնայ նշանաւոր թուական՝ օդանաւորդու-թեան տարեգրութեանց մէջ. այդ օրն էր որ գլուխ հանուեցաւ աննա-խընթաց քայլադրձութիւն մը, Ագլանտեանէն սաւառնակով անցքը մէկ անգամէն, թէօ-Նէօվէն Իռլանտա Ալիքներուն վրայէն 3 հազար քիլօմէթր ճամբայ առնուեցաւ 16 ժամու և 12 վայրկեանի մէջ։ Այս ղգայացունց դէպքը կատարեցին անգլ. երկու սաւառնորդներ, Հարիւրա-պետ Ալքոք և սեղակալ Պրաուն։ Գործիքը որով ճամբորդեցին անոնք՝ պետ Ալքոք և սեղակալ Պրաուն։ Գործիքը որով ճամբորդեցին անոնք՝ վիմի կոչուած երկհարթ (biplan) մքն էր, ռմբահոծման նախկին սաւառ-նակ՝ վիքըրսի գործարանին մէջ պատրաստուած, 350 HP ին-լայն ուժով շարժիչով։ 22,40 մէթր լայնք ունէր և 14 մէթր երկայնք։ Հնաք կը տանէր 3930 լիտր ցգի և 225 լիտր՝ ճախրանքը դիւրացնող նիւթ (lubrifiant)։ «Տէյլի Մէյլ»ի 250 հազար ֆրանքի մրցանակը շահող այս անձերը՝ բրիտանական օդանաւորդութեան ատեղերէն էին։— Թուենք հիմա սաւառնակի յաղթանակները՝ վերջացող 12 տարիներու ընթաց-քին։ 25 Յլս. 1909ին Պլերիօ կ'անցնէր մէկ անգամէն կարել 32 քիլօ-մէթրնոց այն ուղին որ Տրանսան կը բաժնէ Անգլիայէն։— Նոյն տարին, Սեպտ. 23ին՝ Շավէզ Ալպեանց վրայէն թռաւ, Պռիկի և Տօմօսօսլայի միջեւ։— Հոկտ. 19ին՝ Լամպէռ կոմսը փարիզի վրայ առաջին թռիչքը կատարեց, Էյֆելի աշտարակին վերեւ ոլորակելէ վերջ։— 28-29 Ապրիլ 1910ին՝ Բաուէնան օդի ճամբով Լօնտոնէն Մանչէսթըր գնաց։ — 7-17 Օգոստ.ին՝ Լքպլան շահեցաւ առաջին օդային պարոյրը որ Արեւելքի պարոյր (circuit de l'Est) կոչուածն է, փարիզ-Թուռւա-Նանսի-Մեղնէս-Ամիէնի։— 21-24 Մայիս 1911ին՝ Վէտրին փարիզէն Մատրիտ առաջին օդագնացը եղաւ, Պիրենեաններուն վրայէն անցնելով։— Յուլիսին՝ Պօման զառաջինն ժամանեց Անգլիոյ պարոյրին մէջ։ — 10 Յնս. 1912ին՝ Պռին-սրժան տէ Մուլինէ արեւածագէն մայրամուտ, փարիզէն վարշաւիա երթը յաջողցուց։— 23 Սեպտ.ին՝ կառօ Միջերկրականէն անցաւ Սէն Ռաֆայէլի և Պիզեռթի միջեւ։—10 Նոյ. 1913ին՝ Պօնիէ փարիզէն Դամիէթ սուրաց։ — 20 Յնս. 1916ին՝ Մառշալ առանց դադարի ամէնէն երկար թռիչքն իրականացուց. Նանսիէն մեկնելով վար իջաւ Շօլմի մօտ ուր դժբախտաբար գերի ընկաւ։— 26 Յնվր. 1919ին՝ Գօլի 24 ժամէն պակաս տեւողութեամբ Միջերկրականէն երկինց անցաւ, Մխիթարեանն Ալճերիա, Հանկէ ալ Հօզաս չուելով։— 17 Մայիսին՝ Հրամատար Ռիտ գնաց թռչ. Նէօվէն Աքօտ (փօրթուգալի մէջ Ագլ. ովկիանու արշիպելագոս), որ քսել է 1950 քիլօմէթր, առանց դադարի։— 24 Մայիսին՝ Տեղակալ Գօլի առանց վայրէջքի կը կարէ 2200 քիլօմէթրնոց այն հեռաւորութիւնը որ կայ Վիլլադալպայի և Բէնիֆրայի միջեւ։— Կրնանք բաղդատականն քննել հիմա 1909էն 1919ի ճախրանքներուն, տեսնելու համար այն հսկայ յառաջդիմութիւնը զոր Գիտութիւն և Յանդգնութիւն ձեռք ձեռքի տուած՝ կատարեր են, թռչուններու վազքին քա՛ր հանելու ատաճան։ Այսպէս, 1909 Յուլիսին՝ տարրական գործիքով մը 32 քիլօմէթր անջըր-պետ ճեղքող Պլերիօյին յաջորդեր են —տասը տարի վերջ— ալքոք և Պրաուն որոնք իրենց կատարելագործեալ սաւառնակով 3000 քիլօմէթր տեղ արշաւեր են մէկ չունչով։

Երկրագործներուն

Եթէ կ'ուզէք որ առատ բլլայ հունձքերնիդ, չբլլայ որ մեզ ձեզ հետաւելացնէք.—Լուիճներով մնացող Ջաղացքին, ճանճերով մնացող Սարդը, խանչայլներով և մրջնիններով մնացող Դողոջը, Տղարաւոր մժեղներ չկրցող Այծաղիսց engoulavant) կոչուող թռչունը, գիշերաման թթեռներուն և ջորեականերու դէմ կռիւ մղող Զոլիկը, ճանճիներու դէմ պայքարող Միջեռնային, մարախներով ապրուստ կուտացիկը (rvet), Տղի որդերն իր սիրական ուտելիքը ճանչցող Մինոգիսը, Թրթուրները լափող կկուն, իշամեղուներու թշնամի Նիկատուն ու Մուտացնացը (grimpereau), ցորենի արտերուն փաստակար միջատները ոչնչացնող Ճնճղուկը, Թրթուրներու պատուհաս Տատմանուկը (սպղբրճբգ), իրենց պզտիկները կերակրելու համար՝ աւելի քան 120,000 միջատ որսացող Երաշտանուկը (mésange), իժերուն թշնամի Ոզնին, մանաւանդ Գիհեռանուկը (chouette)որ կատուներու պաշտօնը կը լրացնէ՝ տարին 6000է աւելի մուկ ճաշակելով։

Պտուղներ

Թուղը (9 տեսակ), արմաւը (350), Թութը (31), Նարինջը (12), կեռասը (6), և սալորը (75) լուծողական յատկութիւն ունին։ Նուռը (6 տեսակ), Հոյնը, արքայամորը, մորենին, սերկեւիլը (17), ղղեաբղը, Հաղարջը, լեմոնը (11), բալը, շագանակը, տանձը (37) և խնձորը (65) պնդացուցիչ են, իսկ եղակը (6 տեսակ), խաղողը (72), դեղձը (18), ծի-րանը (32), սեխն ու ձմերուկը՝ միզեցուցիչ են։

Փորոտկաւից ուներու

Սովորաբար արգասաւորող հանգամանք ունին այն անձրեւները որ փոթորկալից են։ Մթնոլորտին մէջ գոյութիւն ունեցող «ամոնիաք»ը երբ կ'իջնէ առանց միջոցաւ։ Հաստատուած է որ մէկ լիտր անձրեւ-ջուրը միջին հաշուով 0,0008 կրամ «ամոնիաք» կը պարունակէ։ Ուրեմն թանքնկեց մը ինչ աղուոր պարարտութիւն կարող է հողին պարգեւել։

Լէ 191, պատկերին տակի 1886 թուականը կարդալ 1896։

Խահուելի շուրջ

Խահուէլն աղաւաղումն է արաբերէն «քահուա» բառին որուն հայերէն նորաբանութիւնը սուրճ վենետացի վարդապետի մը կը պարտի մեր լեզուն, տաքութիւնը պատճառաւ փոքր ումպերով և մանաւանդ ազմուկով մը խմուելէն յօրինուած բլլալով այդ «համառաձգականութիւնը»։ — Սուրճին ծագումը շատ մութ է. արաբ բժիշկ Ռազէս Թ. դարուն կը յիշատակէ զայն։ Պարսկաստանէն Ատէն փոխադրուած՝ Ձէմալէտտինի ձեռամբ 1420ին, Գալիս կը հասնի 130 տարի վերջ և Ե. Դրան դեսպանք Ֆրանսա կը ներմուծեն զայն։ Լուի ԺԴ. 1644ին է որ կը խմէ անկէ առաջին անգամ։ Դործածութիւնը կը տարածուի իսկոյն Իտալիա, յետոյ Անգլիա։ Հօլանտացիք անկեցին անոր առևտուրը Ալմայի մէջ և փարիզի բուսաբանական պարտէզին քնծայ ղրկեցին։ — Ուրիշ պատմութեան մը նայելով, սուրճը Հապէշիստանէն առած է իր ծագումը, մշակութիւնն ալ սկսած Եմէնի մէջ՝ որ տակաւին կ'արտադրէ էն քնաիր տեսակը՝ մօխա կոչուածը. Հատիկները փոքր կ'բլլան և մազաղաթակերպ. Փոքր Ասիա և Պարսկաստան շատ սպառելուն՝ քիչ կ'արտածուէր Եւրոպա, պատերազմէն առաջ։ Պուրպօնի սուրճը որ 1715ին ձեռք ըերուած է Մօքայի տունկերով՝ Ֆրանսայի մէջ փնտռուածն է. Հատիկները սրածայր են և գորշ, իսկ Մարթինիք կղզինը՝ խոշոր և կանոնչ։ Պրազիլիա (արտածմանց քանակին 3/4ը մատակարարող ամենամեծ արտադրիչը) 1815ին սկսած է անոր մշակութիւնը։— Թուրքիոյ մէջ, սուրճը տեսակ մը ազգային բմպելի նկատուած է ամենազգի ժողովրդոց համար, օդինն նման. ամէն տեղ կը հրամցուի և կը խմուի, յոգնութիւններէ վերջ, ճաշի վրայէն, առտուան զարթխուսմ վիճակնիս կամ բմպելիքէ դարձող գլուխնիս չեկեղու համար, մանաւանդ սուգի առնց մէջ՝ հիւրերու մեծարուած, առանձին։ Ձեռաձիրը Համանիշ ունի հոս «քահվէ փարասը» բացատրութիւնը. երախտիք ուրացողներու Հասցէին «լեղի մէկ սո՞ւրճա ալ չէր խմած...» բանաձեւով ինքզինքը կը ջանայ սփոփել մարդ։ Կանացի նախապատշաճմանց շարքին ալ կը հանդիպինք սուրճին. այսպէս գաւաթի մը սուրճ երբ կործի՝ «ազէկ է» կ'բսեն, չվիտցուիր ինչ մտայնութեամբ, անճարակութիւն մը պարտկելու անձուկով. երբ սրճեփոցը յորդի՝ հիւր գալու նշան կը համարուի, իսկ երբ գաւաթին շուրջ պղպջակներ գոյանան՝ դրամ դանձելու յայտարար։— Զգելով մէկ կողմ պատուաշունչ այս տեսութիւնները, կը յանձնարարենք փոշիացեալ պատրաստ սուրճ գնողներու՝ զգուշանալ խառնուրդներէ (սիսեռ, բակլայ, բովիրած ցորեն կամ գարի), իսկ «ճերմակ ջուրը» քիչ մը աւելի փախցնողներու՝ լեցունկ դդում մը չոր խահուէ։

Նոր մողուակ մը

Մատրիտ, 31 Մայիս 1920 (Ամերիկեան լսնգել).— Գիտութեանց Ակադեմիան տեղեկութիւն ստացաւ որ Պառչէլօնայի գիտարանին ատաղաձին Թ. Գօմասօլա վերջերս փոքրիկ մողուակ մը գտած է։

Խնդարտ գաղտնիքները

Զգուշացէ՛ք այն մարդէն որ առանց ժպտելու կը խնդայ։ Այնիկա որ հաշիւններու շարքի մը պէս կամ պայմանագիրով կը խնդայ (ինչպէս մօթօսկլետի մը), փոփոխ նկարագիր ունի և կեղծաւոր է։ Զգուշացէ՛ք նոյնպէս այն անձէն որ ձեռքով կ'ուզէ խնդութիւն ծածկել, իբր թէ ամչնալուն. մի՛ վարանիք, կարճամիտ, պարծենկոտ և անձնասպասող մըն է ան։ Կրնաք զգուշութիւնդիդ շարունակել այն մարդուն հանդէպ որ իր խնդութիւնը կուլ կու տայ, ինչպէս գորտ մը՝ օդ կլլած պահուն. եթէ խնդութիւնը կուլ կու տայ, ինչպէս գորտ մը՝ օդ կլլած պահուն, եթէ բաթրոնիդ է՝ գիտցէք որ պիտի շահագործուիք իրմէ, իսկ եթէ պաշտօնեադ՝ պիտի գողնայ ձեզմէ, առնէթ գալուն։— Բացարձակ վստահութիւն ունեցէ՛ք այն մարդուն վրայ որ ներքին չփոթութիւնով մը կը խնդայ, ուսերը երերցնելով ու շիկնելով։ Բայց ամէն բանէ աւելի, լաւագոյն խնդութիւնը այն է որ արուեստական չէ, սանկ անփոյթ ձեւով մը։ Կոկորդային խնդութիւնը նշան է բարի և արտարոց բնաւորութեան։

Ամառուածներ

Տիեզերատան պատերազմին հետեւանօք՝ մինակ Հայը չաքսորէեցաւ։ Եւրոպայի մէջ —մանաւանդ Ֆրանսա— արուեստի գործե՛ր ալ բանեցին տարագրութեան ուղին։ Ֆրանսական կառավարութիւնը Վարկը տեսաւ հեզհեզակ դէպ ի երկրին ներսերը փոխադրելու գլուխ-գործոցներ որոնք ռազմաճակատին բուսական մօտ բլլալով՝ հրեռանիւեն փճանալու կամ թշնամւոյն յառաջացումէն աւարի արուելու վտանգին տակ էին։ 1914 Սեպտ.էն սկսեալ, 800է աւելի նկար և քանդակ (որոնց մէջ էր Միլոյի «Վինիւս»ը) Թուլուզ ղրկուեցան։ Ռէմսի, Ամիէնի, Տէօնքէրքի և Գալէի մուսէոններուն էն թանկարժէք գործերը նոյնպէս Թուլուզ ղրկուեցան։ Նահանգի Տ՚աքքաժանոցները պարպուելով՝ Թուլուզ տարուեցան, Ամասի և Սուասոնի Տաւաքաժողովներն ալ՝ Պուա և Ժօնվիլլէ, իսկ վէրսայլեանները՝ Պատ-լը-Տիւք։ Աւելի ետքը, փճացումի մէջ գտնուող սասակացան, ուսոի պէտք եղաւ արուեստի գործերը երթալով սասակացան, ուսոի պէտք եղաւ արուեստի գործերը փոխադրել Ֆրանսայի խորերը գտնուող մթերանոցներ, Լօ, Ափէվիլ և Մարթէնվիլ։ Շանթիլլիի Տաւաքածուները Ուազի և Լիի ափերուն վրայ թուով գլուխ-գործոցներ՝ մեծ մասամբ Մէջքին Դարու և վերածնունդի արուեստով։ վերջապէս ներսերը գտնուող Լուվրի թանգարանը, Պանթէոնը, Թուօթաուէոյի մուսէոնը, կոպէնհաքը, Մայմէզոնը, Ֆոնթէնէպլոյի պալատը, պէնէֆակթիններու ննջարանը, Տիժոնի Համալսարանն ու Պուայի դղեակը ծառայեցին իբր ապաստանարան բազմաթիւ արուեստի գործերու։

ՏԲԹ. ԱՐԱՄ ՇԷՕՂԼԱՆԵԱՆ, վիրաբոյժ-ատամնաբոյժ.— Հասցէ՝ Բեբա, Շիտակ Համբայ, Ռումելի-վաասժ, թ. 18, Հեռաձայն՝ Բեբա 1193։

Բժշկական բոյսեր

Անանուխը մարսողութիւնը կը դիւրացնէ, կոկորդի բորբոքում, սիրտխառնուքում կը հանդարտեցնէ և կը յանձնարարուի անոնց որոնք սիրտի բարախտումներ ունին։ Տուղտը (կիւլ Հաթէմ) օգտակար է իր ամէն մասերով։ Ծաղիկները՝ հարբուխի, տերեւները՝ խլուխլ, վէրքի լուացման և գրեխի, արմատները ալ սոսորդի (կառկառա) համար, սրպէս զի Հանդարտին աղոց լինաի բորբոքումները։ Մոլոճ (էպէմ կիւմէճի)ին տերեւները շատ յարգի կակղեցուցիչ մը կը կազմեն. ծաղիկ, տերեւ և արմատ ազդու դեղ մըն են հարբուխի, պնդութեան և խիթերու դէմ։ Շահապուրակը Հաճելի բուրումով ծաղիկներ ունի, որոնք կը նկատուին չիղերը ղօրացնող, և են միզարեր. աւազախտ և ջրադողութիւն անո՛վ կը բուժեն գիւղացիք՝ կէս գաւաթի մէջ նոյնքան ալ ճերմակ գինի դնելով։ Թրնջխոտը (մէլիսէ) քնաբեր տունկ մըն է՝ զոր թրջոց դնելով պէտք է յաճախ խմել, երբ անհանգստութիւն ղգայ մարդ։ Զոսպայ (Hysope) կոչուած տունկն ալ շնչառութիւնը կը դիւրացնէ և բորբոքումները կը մեղմէ, Եղեսպակը (ատտ չայը) թանկագին է վէրքեր լուալու համար։ Հուսամը (լավանտա չիչէի) օգտակար է գլխու պաոյտի և ջղացաւերու դէմ։ Նկուզին (պիպէռինա) ի պատուի է, երբ թրջոց դրուելով դործածուի՝ հանդարտեցնելու համար գլխու ցաւեր և ատնգանք. իսկ երբ ծխուի, հազի ազէկ է։ Ուրջը (Thym) կը գործածուի՝ յօդացաւերու և բշտիկներու դէմ մաքառելու համար։ Ծորոր (զաթրին)ին բուսաջուրը կը հանդարտեցնէ ատամոքսի խիթերը, Թանթրուեանին (միւըվէը) կը պահպանէ մժեղներէ, աչքերու ազէկ է. իրմով պատրաստուած խիւսը կը դրուի ջրուռեցներու վրայ. Թաթի կեղեւէն մէկ լիտր ջուրի մէջ 30 կրամ դրուելով երբ խաշուի՝ միզեցնող յատկութիւն մը ունի։ Երիցուկը (փափաթիա) թրջոց դրուելով՝ կը գործածուի դժուարամարսութեան, ատամոքսային կծկումներու և պնդութեան դէմ։ Խաւարծիլը (Rhubarbe) լուծողական, կազդուրիչ և մարսողական յատկութիւններ ունի. իրը կանանչեղէն ալ կ'ուտուի։

Կեա դար առաջ

1870-71ի պատերազմին, Փրանսա Գերմանիոյ վճարեց հինգ միլիառ աւելի Ճրաւի՝ իբր փոխատուց Հատուցում, Հետեւեալ կերպով։— 325 միլիոն նիւթապէս (Արեւելեան երկաթուղիի փոխանցումով), 125 միլիոն՝ Պանք ոբ Փռանսի թղթադրամով, 273 միլիոն՝ ոսկեդրամով, 239,4 միլիոն՝ արծաթ դրամով, 105 միլիոն՝ ստակով և գերման դրամատան թղթադրամով, 4 միլիառ 151 միլիոն՝ փոխանակագիրներով որոնք վճարելի էին տօլարով, ֆիօրինով, մառքով և անգլ. ոսկիով։ — Տեսնենք ինչ'ը Հատոյց և պիտի Հատուցանէ գեռ Գերմանիա՝ Փրանսայի և անոր զինակիցներուն, 50 տարի վերջ՝ անբարտուան իր ամբարտակէն Թաւալգլոր անկմանը վազորդային։

Տե՛ս 154, Légende բառը կարդալ Légende։

Անկապ թուականներ

Թագէոս առաքեալ կը քարոզէ Հայոց 34ին։— Սահակ Պարթև կը վախճանի 7 Սեպտ. 439ին, տարի մը վերջ՝ Ս. Մեսրոպ, 17 փետր.ին։— Վերջին կը բաժնուին Հայ. Եկեղեցիէն։— Սկզբնաւորութիւն Յուստինեան Տէրութեան 779ին, Անգլիոյ Թագաւորութեան 826ին, Հունգարիոյ Թագաւորութեան 1000ին, Փորթուգալի Թագաւորութեան 1143ին, Մոնիկեան ինքնակալութեան 1206ին, Օսմ. Կայսրութեան 1299ին, Զուիցերիոյ իշխանութեան 1308ին, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Տատտատման 1311ին, Հայաստանեաց Սուրբ Աթոռոյ Լ.Ջմիածին վերահաստատման 1441ին, Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան 1461ին, Լուտերի՝ Բողոքականութիւնը քարոզելուն 1517ին, Ֆրանսական Ակադեմիոյ Հաստատման 1636ին, «Թայմզ» լրագրոյ 13 Յունվար 1785ին, Իտալիոյ Թագաւորութեան 1861ին, Երկաթ պետութեան՝ Աւստրիոյ-Հունգարիոյ 1867ին, Թուրքեւ-Հելլէն պատերազմին 1897ին, Անգլեւ-պօէր պատերազմին 11 Հոկտ. 1899ին (որ 31½ ամիս կը տեւէ), Ռուսեւ-Ճաբոն պատերազմին 8 փետր. 1904ին (որ մէկուկէս տարի կը տեւէ)։— Դիմիտ Արեւմտեան Հնդկաստանի (3 նովեմբ. 1402), Բարեյաւսոյ Գլուխին (20 Նոյ. 1497), Շահրեւ. 850ին, Եւրոպ. Ճօրայի 1022ին, դիտակի 1267ին, ակնոցի 1290ին, վառօդի 1294ին, բնդահանօքի 1380ին, տպագրութեան 1440ին, գրպանի ժամացոյցի 1500ին, ծանրութեան օրէնքի 1609ին, ջերմաչափի 1618ին, օդաչափի 1643ին, շոգեշարժ մեքենայի 1663ին, օդապարիկի 1780ին, Ուրանոս մոլորակի 1781ին, էլեկտրակալվանիզմի 1791ին, պատուասեղի 1801ին, վիմագրութեան 1802ին, արագաչիպ մեքենայի 1812ին, լուսանկարի 1839ին, հեռագիրի 1849ին, էլեկտր. լապտերի 1879ին, հեռաձայնի 1880ին, ձայնագիրի 1881ին, անթել հեռագիրի 1898ին։— Մեծ երկրաշարժ ի Մալթա (20 փետր. 1868)։— Ննասնդ Ճ. Վաշինկթընի (22 փետր. 1732), մահ (9 Դեկտ. 1799)։— Լճոտճ-Փարիզ հեռաձայնի (14 Մարտ 1891)։— Սուէզի ջրանցքը կը բացուի (18 Ապրիլ 1869ին։— Թէյմզ գետին վրայ Ա. Շոգենաւը կը բանի 1 Յուլ. 1801ին։— Առաւմ ձիպրալթարի (24 Յուլ. 1704) և Մալթա կղզւոյն (5 Սեպտ. 1800) Անգլիացիներէ։— Ամերեցի (Տիգրանակերտ) Չարլսթան Ադամ Սկիւտարի ազգ. գերեզմանատան գետինը գնելով՝ կը նուիրէ ազգին ու կը թաղուի Հոն 1718ին։— Ամիներու դիւցազնական գիտակրթելու և օգնութեան ազիողորմ կոչերէ վերջ, ՀԱՅԻՆ կ'ինչոյ և Քէմալականք Հուրի և սուրի կը մատնեն տեղւոյն Հազարաւոր Հայ ժողովուրդը 1920 Նոյ.ի սկիզբ։ Սուզի և բողոքի արտայայտութիւն մայրաքաղաքիս մէջ 11 Նոյեմբերին։

Մագնիսը

բազադրութիւն մըն է երկաթի, քարի, խզի և աղի։ Զոդական, վանողական, ուղղիչ և Հաղորդիչ՝ իր չորս զօրութիւններէն զատ, ունի նաև ակռայի ցաւ ամոքելու յատկութիւնը։ Մօտեցուցէ՛ք գային ցաւող ակռայի մը, և ահա՛ ցաւը քովինին պիտի անցնի. և այսպէս շարունակաբար քնելով՝ կարելի է ցաւը բոլորովին անհետացնել։

Երաժշտական «Յսիկ»ին ծագումը

17րդ. դարուն ապրող Ֆրանս. երգահան-երաժշտապետ Լիւլլի ոտքը գեահին զարնելով կամ ձեռքերն իրարու բախելով չափ տալէն ձանձրացած՝ օր մը խոշոր գաւազան մը կ'առնէ ու կ'սկսի գետին զարնել զայն, չափ տալու համար։ Անդամ մը այդ գաւազանն ա՛յնքան ուժգին իջեցուց վար և անուշադրութեամբ ոտքին զարկաւ, որ վերք մը գոյացաւ և լաւ չդարմանուելով՝ մահուանը պատճառ եղաւ։ Վարպետին գաւազանը փոքնեցին յաջորդները, աւելի պզտիկ չափով, մինչեւ որ ցպկիկ (baguette)ի փոխուեցաւ ան և նուիրագործուեցաւ երաժշտապետներու ձեռքին մէջ՝ իբր պաշտօնական գործիք։

Թոյնիկներուն մասը

Մինդսկան տեսակէտով ինչ կ'արժէն դաշտի պզտիկ թռչուններք։ Այս հարցը լուծելու համար բնագէտ մը սպաններ, փետրաներ, պարպեր և ստկրազերծ է քրեր 29 տարբեր թռչուններ ու կշռելով բո՛ւն ուտուելիք միսք, 193 կրամ գտեր է, այսինքն միջին հաշուով 6½ կրամ մէն մի մարթուած թռչուն։ Այս մասին յիշեալին տուած մանրամասնութիւններք հետաքրքրական են։ Կարմրալանջը (rouge-gorge) տուած է 6,25 կրամ միս, Աքքայիկը (roitelet) 2 կրամ, Շիկահաւք (fauvette) 7, Տանձերքը (bergeronnette) 10 կրամ, իսկ ոսխակը 11,15 կրամ։ Այս հաշիւք կ'ապացուցանէ թէ շատ փղուն թռչնիկներ են ատոնք և չարժէր եռեւնուն խլնալ, ցորչափ կայ անգին Արտոյտը (չալը գուշը) որ մինչեւ 36 կրամ միս կրնայ ունենալ։

Բիրի մողաւիս

Տղոց քիթին մէջ բուսնող աւելորդ միսք (végétation) հիւանդութիւն մըն է՝ հիւծոկրատի օրերէն իսկ յիշուած, հետեւանք՝ աւշային հիւսուածքի չափազանց աճումին որ կ'առթուի քնգհանուր ոսկրաթեքութենէ (rachitisme)։ Ակնարկ են այն ներգործութիւնները զորս քիթի մոլամիսք կը պատճառէ տղոց աճումին վրայ և որոնց ախտանիշերն են ականջներու, կզակի, ուսնգերու ուռեւութիւն, յամրընթաց հազ, միայն բերնով շնչելու ձգտում, խլութիւն և թմբիր խմացականութեան՝ ուշեղին մշտակայ արեան խնուամէն։ Հիւանդութիւնք նշմարուելուն պէս, ինչ որ ալ բլլայ տղոն տարիքը, պէտք է անոր գործման տանիլ դեղերով կամ ի հարկին բժշկական գործողութեամբ որ բացարձակապէս անհրաժեշտ է եթէ մանուկէն մը գիմուի։

Արու եւ էգ սեռեր

Թիւով ո՞րք գերազանց է տասնեակ՝ սեռերքին մէջ։ Ընդհ. պատերազմէն առաջ վիճակագրութիւններ պատասխանած էին թէ «գեղեցիկ սեռք» 1000ին 50 պակաս կը մնայ «ազեզ սեռ»էն. այսինքն եթէ 1050 արու ծնին, տասը գիմաց 1000 ալ էգ կը ծնին։ Բայց ժամանակաք, հասարակներ, պատերազմ են. արական սեռի թուական այս առաւելութիւնք կը խանգարեն և 2 սեռերք գրեթէ հաւասար կը բերեն իրարու։

ԵՐԼՏՐՉ ՔԻՕՇԿԷՆ ԵՐԵՒԱՆ

ԵՐԲՈՐ Մեծ Մակեդոնացին կը պատրաստուէր ձամբայ ելլել դէպի Ձախա, որուն նուաճումը իր անուանը պիտի անմահացնէր, յորմէ կորլի հետաքրքիր իր բարեկամներր եւ անոնց բաժնեց իր բարեացակամութիւնը։ Բարեկամներեն մին դարձաւ Աղեքսանդրի եւ հարցուց. «Բորո ունեցածդ մեզի բաժնեցիր։ Քեզի ի՛նչ մնաց»։

— ՅՈՅՍԸ, պատասխանեց Աղեքսանդր։

❀

Իմիսան տարիներ ապրեցաւ մինչ Յոյսով այն տաժանելի ճամբուն մէջ որ մեր բաժինը եղաւ մանաւանդ այս վերջին կէս դարու ընթացքին, սկսեալ Ղ

տիլներու խով, որոնք այդտեղ մարած ըղձալու զարմանքը կը կրեին կարծես իրենց վրայ, կը տեսնեի Վիեննայի գործարաններու տուգիլայով պատրաստած գոնեիկ կահերու շարեր: Լուի Բենզ սեղանի դահլիճի մը մէջ, հայհոյութեան մը պես կը տեսնուեր ո եւ է Շիշլիի ատաղձագործարանի եղած անշնորհիւ պահարան մը: Ֆրանսայի երկրորդական պուրժուայի մը տունը ուզի ճաշակով եւ հասկացողութեամբ կահաւորուած է:

Բայց պալատին ամենեն հետաքրքրական մասն էր Համիտի աշխատութեան սենեակը ուր հասայ վերջապես: Անբիծ գրասեղան մը եւ ոսկեզօծ հաստաբնակ բիլնաթոռ մը, մետաքսեայ յարով մը շրջապատուած, սենեկին կեսը կը ղեցնէին: Թուրք պահապան մը կը հսկէր այնտեղ:

Կանգ առի այդ բիլնաթոռին առջեւ, որուն մէջ կաղապած՝ կարմիր Մուրբանը տարիներով որոճացեր ու հրամաներ էր իր ոճիրները: Ու մեկնեի խենթ գաղափար մը ունեցայ: Սենեակին մէջ բնի զան այցելու չկար: Պահա-

պանին մօտեցայ, ձեռքին մէջ ոսկի մը սահեցուցի՝ զոր ան գրպանից՝ առնի բան ծախելու վարժուած իր ցեղին անտարբերութեամբը, յարը վեր առի եւ բիլնաթոռին մէջ գետնուցայ: Ուրախութիւն մը, մանկական խոշ ուրախութիւն մը սիրտս էր ջգներ, ու վայելքի ցնծութիւն մը երակներուս մէջ կը հոսեր կարծես: Ինչպէս այս բանը, որ դեռ երեկ աշխարհիս ամենեն անհաւատալի, ամենեն անիրականալի ցնորքը պիտի հաւատայի, հիմակ այդտեղ կարելի եղած էր ինձ, ու այսքան պարզ, այսքան հասարակ կերպով մը: Ու միեւնոյն պահապանը, որ քիչ քիչ կը քաշէր ընթրելը իր բոլոր տուած գործին պատասխանատուութիւնը, դառն կողմը կը հսկէր անձկագին «Հայդուածքներով, իմ մտածումս՝ Յոյսին բերուն վրայ կը պաշար դեպի ամեն կարելիութիւնները, ամեն իրականացումները Հայութեան ամենեն աւելի փայփայած նուագներուն եւ բաղձալիներուն:

Ահիկա յիշելի այս տարի երեւան, գարնան իրիկուն մը, երբոր հայկական ամբողջ գունդ մը, հայ դրօշակները պարզած, կ'անցնէին գլխաւոր հրապարակին

ու կը փութար դեպի մօտակայ զօրանոցները: Պատերազմի դաշտին յաղթական դարձող գինուորներ հին սուրով, բռնաթոռ, փոշիով ծածկուած, կուռի ամբողջ սարոյիովը, երաժշտական պղինձներուն մարտագոռ երգին ընկերակցութեամբը, — մե՛ր գինուորները, Անկախ Հայաստանի գինուորները, որ հրով եւ սրով ստեղծելու վրայ հին մեր Հայրենիքը, որ իրականացնելու վրայ հին Հայութեան Յոյսերը իրենց լրութեամբը:

Կ. Պոլիս, 18 Հոկտ. 1920

ooo

Կը փակենք մեր Տարեցոյցը մեծանուն գրագէտին հայրենասուրն այս յօդուածով զոր ա՛յնքան ուշ ստացանք եւ որ գոհացում տուաւ մասամբ 20 տարուան մեր կարօտին. վասն զի Բաշալեան—հակառակ իր տարիներու դառնութեան—անոնցմէ՛ է որ ցվերջ կը պահեն իրենց անունին հմայքը: — 15 տարու հազիւ կար, երբ Պէրպէրեանէն եկաւ եւ «Մասիս»ի հով մտաւ, ուր առաջ ժամանակի մէջ նախարակուելով Իթիհատեանէն՝ ապահովեց իրեն հրապարակագիրի համբաւ մը, որ օր օրի շեշտուեցաւ՝ շնորհիւ իր բեղուն խոհուածին:—1915ի գարնան, երբ թուրանեան յախտը վայրագօրէն կը մաղձեր ընտանիքն մեր գրչի վաստակաւորներուն, արհաւիրէն ցնցած մեր միտքը չէր դադրեր սակայն թեւածելէ Տանկաստանի կեանքին դուրս՝ դէպ նեռաւոր ոլորտներ, ուր գիտէինք թէ գոնէ անոյթ կը մնային այդ գոհերուն հին ու նոր գաղափարի ընկերները, Չերազ, Զօպանեան, Կամսարական, Պարթեւեան, Թէրէեան, Պետրոս Ագաթան եւլն.: «Բախտաւոր»ներու այդ շարէն էր անա երկար տեսնէ ի վեր Ռուսաստան հաստատած այս գրագէտը՝ որուն սիրտն ալ առաւել քան երբեմ կոտրած Աղէտին ի լուր, որովհետեւ անոնցմէ շատեր իր գրչի եղբայրներն էին, հետերնին ապրած ու տճնած իր կեանքին ամէնէն խանդոտ շրջանին, որպէս վաւերական չանակիր՝ Ցեղին վերածննդեան: Ահաւասիկ, ինքնատիպական թուականի «Հայրենիք»ը երբ իր շուրջ կը խմբէր ասեղանոյլը պօլսահայ մտաւորականութեան, Բաշալեան մէջերնին էր արդէն եւ իր շնորհալի յօդուածներով թեւափը կը դառնար ամէնուն: Ուսանողէն բոնէ մինչեւ շուկային մարդը, սալօնի օրիորդէն մինչեւ կառուինի՝ թերթին սիւնակներուն մէջ կը փնտռէին իր ինձնական եւ Թափառիկ ծածկանուններ՝ նամբու զոյգ նկարագրականներու աւրիա, Ասպետը՝ սրամիտ հռոմիկնիւրու տակ Ֆէ իր արեւելահունչ ապսեսական մականունը՝ չդուռ խմբագրականներ եւ սրատյոյզ նորավէպեր վերջակիտած ատեն: Մինչեւ այսօր, ո՞վ կրնայ իր «Նոր զգեստ»ը կարդալ՝ առանց հեծկլտալու: — Երբ Պաճոյի ցոյցը Հռագդանները, Ֆաթքագիօներ եւ Երօսներ Եւրոպա նետեց. Բաշալեան նոն էր արդէն, ուր ամէնքին մէկ ի սպաս դրին իրենց գրիչը՝ բուրմ բռնակալութիւնը հանդելու տեղով, մինչ հոս՝ հայրենիքեան խմբագիրներու անուններ ի սպառ մեռան մեր տուրեքուն վրայ: Օր մը գաղտագողի ձեռք անցուցինք «Անահիտ»ի Ա. թիւրն ամեն գիտեր մըն էր. ցուրտ սենեակ մը հաստած՝ անոր բնթերցումն վր տարցանք. ա՛յնքան կրակ կար անոր մէջ. կարդալ չէր մերթ, հապա լափել.

անպատրաստելի էր մեր տպատորութիւնը՝ մանաւանդ «Յեղին ձայնը» ին վերծանումէն յետոյ. Բաշալեան իրա՛ւ ալ Յեղին հարազատ ձայնը դրած էր զուլումներէ վայրենացած հայ որթի մը բերնին մէջ: Տարիներ անցան. ո՛չ մէկ լուր Հայ Դատին համար ուղեղ յոգնեցնող մեր վտարանդի գրագէտներէն. կ'իմանայինք միայն որ իր եւ Առիփարի խմբագրութեամբ Լօնտօն լոյս կը տեսնէր «Նոր կեանք» մը (nur Leben կը սիրէր ծպտիլ *Զարթումնանով*), Բուրգերու երկիրն ալ «Շիրակ» մը: Առաջինէն թիւ մը միայն ձեռքս անցաւ. ամառնորի առթիւ Բաշալեան Հայաստանի Կաղանդն էր գրած եւ իր նոգի՛ն դրած անոր մէջ: — Սահմանադրութիւնը հնչակութեան. ծիծառներու պէս շատեր դարձան բոյն, մեր Բաշալեա՛ներ չիկար մէջտեղ. խմբագրական ապերախս ասպարէզը վաղուց լիճա՝ անիկա անցեր էր Հիւսիսային Կովկաս, տեսակ մը բուրժուայի կեանք վարելու: Երբ Տէնիֆինի բանակը խորտակուեցաւ, Լեւոն չուզեց նորէն ապրիլ մօտալուտ Պոլշեվիկեան Ռեժիմին ներքեւ՝ ուրկէ ա՛յնքան տառապած էր. անցաւ Թիֆլիս եւ Հայաստան 1920ի սկիզբ: Նոյն տարւոյ աշնանամուտին էր որ եկաւ հոս, ինչ յետոյ մեկնելու համար Ֆրանսա:— Երբ «Վերջին Լուր»ի խմբագրատունը կը հանդիպիմ իրեն եւ կ'ապրիմ ներկայ յօդուածը սանալ, կը փորձեմ կենսագրական ցօթեր մըն ալ խաղել իրմէ: Ծննդեան ամիսը եղող «Սեպտ. 24»էն վերջ՝ վարանիմ մը կը ճշմարիտ իր վրայ: Եւ 1868 թուականը զոր կ'արտասանեմ կէս-բերան, դէմին իր սիրական Օտեանին դարձուցած, ալեւոյթի մեռնելման տրամանոյշ ներեցաներ կը պսպղացնէ իր խոհուն աչքերուն մէջ:— Ալէմտաղի ծնած էր, երբ նոյն միջոցին իր ճարտարապետ հայրը կը գծուէր հոն եւ կը շինէր Սուլթան Ազիզի Սարայը: Սոխակներու հայրենիքը աշխարհի նկած Լեւոն եթէ բնութենապատճառ մը չեղաւ եւ չերգեց վարդն ու սէրը, տակէց աւելին եղաւ ու բրաւ. բնապատճառով վարպետներէն մին եղաւ իր ճորավէպերով, բայց մանաւանդ Հայրենիքի սէ՛րը վառեց հայ սիրտերու մէջ:

ԹԷՈԴԻԿ

■ 31 Հոկտեմբեր 1920 ■

Պռունկ, ո՛ւռան կու գաս, ծառա՛յ իմ ձայնիդ...

—Զարժէր ըլլալ ձայնիս ծառայ. Ձեր աշխարհէն կու գամ և սե՛ւ խապրիկ ունիմ. Թուրք հուժկու յարձակմանց բերմամբ, Հայ Բանակը ԿԱՐՍը պարպեց այսօր՝ առանց դիմադրութեան: Եւ Պոլշեվիքներու ճնշման վրայ՝ Հայ Կառավարութիւնը հաւանեցաւ ճանչնալու Պրեսթ-Լիթովսքի դաշնագիրը, որուն համաձայն Թուրք Բանակը գրաւեց նաեւ Ալեքսանդրապոլի կայարանը, մինչ ձերինք քաշուեցան Հայաստանի 1918ի սահմանը. Մի՛ յուսալբուիք սակայն. Կարասամարտիկ Թամուլներ չէն պակսիր ձեզ՝ Նոր Տուղրիլներու բերանը կարկինող. Լօռիաներ շա՛տ ունիք՝ 1877 Նոյեմբերը վերակրկնող: Մօտ է գարունը, շուտով կը բացուի...: Եւ Ախուրեան գետի արմուկին մէջ գոռնուող բերդաքաղաքիդ՝ ձեր Շնորհալիին երգած «Դղեակ անմատոյց»ը կ'ըլլայ անդրէն—Ահա՛ իմ խապրիկս

ՅԵՂԻՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

1919ի Մեհեկնամուտին, մանաւանդ պաշտօնով երբ այցելեցի Կիլիկիա և հոն ամիսներ մնալով առիթն ունեցայ շրջելու զանազան քաղաքներ, աքանչացայ Հայ Յեղին առեղծագործ առհմիկ բնազնականութեանցը վրայ: Տեսայ հարաւի տօթակէզ անապատներուն մէջ հինգ ամսուան տարիներէ ի վեր հիւծած և արիւնաքամ 200,000ի մօտ Հայուհիներ մը՝ Զինադադարի վաղորդայնին դարձած Կիլիկիա ներկրներն էին առանք Հայաստանի խորերէն Տէր-Զօր աքսորուած 1½ միլիոն ժողովուրդին: Հարիւր հազարներու կարաւաններով գացած էին անչքդի անապատներ և հիմա կը դառնային փոքրիկ խումբերով, զերդ մարդակերպ ուրուականներ, ծուէն ծուէն քարշելը մերկութիւնին ծածկած և արեւէն մրթերնին կաշկանդած, կու գային Կիլիկիա, նոր ապաստարանը վերապրող Հայութեան, վրէժի բոցն իրենց աչքերուն մէջ և դարաւոր ազգային յոյսերու շողն իրենց հրատոչոր սիրտերուն խորը:

Հայկական մեծ նահապետութենէն ազատած խլեակներն էին իրենք, շատով գրաւած Կիլիկիոյ ամբողջ հրապարակը: Հայ ժողովրդեան առեղծագործ ոյժին հսկայ մակընթացութեան առջեւ՝ Թուրք ժողովուրդը տեղատուութեան ենթարկուած էր ինքնին: Կիլիկիոյ կենսունակ արեւուն ներքեւ և անապատներէ նոր դարձող ժողովրդեան շինարար բազուկին շնորհիւ՝ կենդանացեր և յարութիւն էին առեր իսկոյն լքուած այգիներ և ամայացած պարտէզներ: Հարսնազգեստ նարնջենիներու և ծաղկաւէտ դարաստաններու խնկաւէտ բոյրը կը գինովցնէր հինգ տարիէ հետէ Հայրենիքի կարօտով մրկող Հայ մշակին սիրտը:

Ատանայի 3000է աւելի կրպակներու ¾ը մերոնց ձեռքն էր արդէն, շնորհիւ երկու հակառակորդ ցեղերու բնազնին անհաւասար մրցակցութեան: Կիլիկիոյ ամբողջ շրջանին մէջ, վաճառական, արտածող, արհեստաւոր, բժիշկ, դեղագործ, երկաթուղիի պաշտօնեայ, մանաւոգետ և երկիրը պաշտպանող զինուոր՝ Հայեր էին բոլոր. մինչ Թուրքը մէկ տարուան մէջ դարձած էր վերսաին իր ազգային արհեստներուն, պայտագործ, հրուշակավաճառ, բանչարավաճառ, փայտահար, ջրկիր ու բնազնկիր:

*Տեսայ կրթական, բարեգործական, բժշկական և նման հաստատութիւններ որ նոր և հզօր թռիչք ստացած էին, ամէն կողմէ հոն խուժող մասնաւորականներու և մանուածքներու շնորհիւ: Տեսայ ամէն հայ մասնաւորականներու շնորհիւ: Տեսայ ամէն հայ ժողովրդական ուժ եր սրունք միաբան նորակազմ փեթակաւոր ու դասակէտ հաղարաւոր որ

ներն ու երկիրը՝ չսառատկան ջոլիրներու դէմ. և Տաւրոսի ու Ամանոսի ձիւնապատկ լեռներէ կը թնդային անոնց մարտադոտ շեշտերով. «Երբ՞մ տեսնել գիմ Կիլիկիա, ասխարհ որ՞ինձ եսուր արեւ...»։ Հայ քաջ Ջարի պահակներ կը պաշտպանէին ամենավտանգաւոր կիրճեր ու դուռներ. մօտալոտա արեան փոթորիկներու ահազանգը հրաւիրած էր ամէնքը՝ սրբազան պարտքի գերագոյն զոհաբերութեան։ Մեր մարտիկ ոյժերը կեդրոնանալ սկսեր էին բնական բերդերու մէջ, վազելով Զէյթունէն, Հաճընէն, Տէօրթ-Եոլ, Հասան-Պէյլի, Պաղչէ, մինչև վերջին կռիւին արեան ու դնդակի՝ դիմադրելու անհնարին առաջադրութեամբ, քանզի ճակատագրական և վերջին պայքարն էր որ տեղի պիտի ունենար։

Գրիգորիս Ա. վրդ. Պալաեան

Իսկ ասդին՝ Ասանա զո՛ւտ հայկական քաղաքի մը տպաւորութիւնը կը թողուր, իր մէջ լեցուած 75,000 Հայու թեամբ։ Հայ Հանրապետութեան պաշտօնական ճանաչումին աւետիսը 1920 Յունվարի վերջ երբ հոն հասաւ, քաղաքը ղրօշազարդուեցաւ իսկոյն, և ես տեսայ, — ո՛վ հրաշալիք,—ծածանումը մեր Եռագոյնին՝ Հայուն ու Թուրքին գլխուն վերև. Թուրք ու Քեզլաշ խանութպաններ իրենց կըրպակներուն ճակտին պարզած էին զայն, մեր կամաւորներուն ներկայութենէն զահանդած։

1920 փետրվարի սկիզբն է։ Նոր նախճիրներու բօթը Մարաշէն հասած է արդէն, և 2 բիւր անմեղ Հայոց կոտորածի գուժկանը խռոված՝ վրիժառու սիրտեր Ռարոյալքո՞ւմ, երբե՛ք, ամէն ոք կ'շտապէր սրբազան պարտականութեան կատարումին։ Անապատի հալածականներէ կմաղան պարտականութեան կատարումին։ Անապատի հալածականներէ կմաղած կարաւաններ կը վերածուէին անպարտելի գիւղային բանակներու։ Օրը պատմական էր, ժամն օրհասական, կարգախօսն ալ բնդհանուր. «Մերն է կիլիկիան, կը մեռնինք՝ չե՛նք տար ուրիշի...»։

Մարտի սկիզբն է։ Թուրք հրոսախումբեր գարնան ձիւնհալին հետ սկսած են անցնիլ Տաւրոսն ու Ամանոսը։ Հաճընի պաշարուած է, Զէյթունի պաշարումը սկսած է, Մարաշ, Այնթապ, Ուրֆա, Հաճընի շրջանները ամբողջովին ոտքի են։ Ամէն կողմ ազգային ինքնապաշտպանութեան կազմակերպութիւններ կը ստեղծուին։ Ամէն կողմ ազգային ինքնապաշտպանութեան կազմակերպութիւններ կը ստեղծուին։ Ամէն կողմ ազգային ինքնապաշտպանութեան կազմակերպութիւններ կը ստեղծուին։

Թուն իր ճակատագիրին թողնելէ, իսկ Կարս-Պազարի ժողովուրդը՝ սիս ապաստանած։ Մեր կամաւորները բռնած են կիրճեր ու փապուղիներ։

Առանձին մէջ, զին. առեանի յանձնուած քանի մը Հասան-Պէյլիցի ազդեցիկ հայ պետեր գիշեր մը հրաժեշտի կու գան ինձ՝ պաղչէի երիտասարդ քահանային հետ միասին։ Կը պատուիրեմ հեռատեսութեամբ և խոհեմութեամբ շարժիլ։ Իրր պատասխան սակայն՝ յանկարծ կը հանեն Հայ Հանրապետութեան եռագոյնը, վրան գրուած. «Կեցցէ՛ Միացեալ և ամբողջական Հայաստանը»։ Ամանոսի այդ առիւծ լեռնականները դէմս կեցած՝ կ'բսեն. «Հայր Սո՛ւրբ, այս դիշեր իսկ կը դառնանք մեր սարերը, ժողովուրդը մե՛զ կ'սպասէ. օրհնէ՛ այս դրօշը...։ Ինձ քեզ Եւրոպայի մեր եղբայրներուն, թէ մենք Հայութեան փրկութեան համար պիտի առնք ինչ որ ունինք դեռ, վերջին կաթիլը մեր երակներուն մէջ հոսացած արիւնին։ Իրենք ալ մեր մարտիրոսութեան գինը եղող, և պատերազմի միջոցին ու զինադադարէն վերջ իրր բարեկամ ու դաշնակից ազգ նկատուելով՝ քրած շահերնուն 1/10ը թո՛ղ տան, ասէ՛ն չե՛նք ուզեր մենք»։

. . . Խելօքներն բսին «Անխոհեմութիւն է. խնդրեր պատասխանեցին. «Եթէ ձեզ հնար, հոացեալ Հայութի՛ւնն ալ ձեր զգուշաւորութեան քարոզներով կատարել պիտի տայիք Թուրքին, Թաթարին, Քիւրտին ու Քէմալականին»։ Իսկ վերջին տարիներու դէպքերը որոնք Հայ Հանրապետութիւնը բերին՝ նո՛յն խնդիրներուն շնորհիւ էին միայն. . . Ցեղին քաջատուն գարու ոգին գարձեալ կը խօսէր անոնց միջոցաւ։

Հայ ժողովուրդը դեռ նո՛ր ապրիլ կ'սկսի և Հայ արեւը դեռ նո՛ր կը բարձրանայ Արարատի և Ամանոսի լերանց ձիւնափառ կատարներէն. մինչ մահկանեւ լուսինը մթագնած՝ արագօրէն կը խորասուզի անհետացող ազգերու պատմութեան յաւիտենական աղջամուղջին մէջ։

Գ. ՎԱՐԴ. ՊԱԼԱՔԵԱՆ

(*) Ամենավերջին պահուն՝ Մանչեսթրէն ստացանք այս գրութիւնը.— Պալքանեան պատերազմին երբ Հայկ. Հարցն արծարծուելու վրայ էր Պատրիարքարանի մէջ, այս վեղարաւորը կարգուեցաւ ընդհ. քարտուղար «Ազգովուքեան Յանձնաժողով»ի, այդ իսկ պատճառաւ փուշ դառնալով յաչս կառավարութեան որ զի՛նքն ալ խառնեց «Ապրիլ 11»ի եղերաշուք Քափօրին, ինք էր որ աքսորավայրին մէջ խօսեցաւ «Հոգւոյ անմահութեան» վրայ Սեւակ-Վարուժանի, և, բուռն խնդրանքներուն տեղի տալով անգամ մը հոգեհանգիստ կատարեց դառն վախճանին գուշակող այդ զոյգին ներկայութեան։ — Առնեսք Իզմիրլեանի շրջախումբին ընկերացող «Հիւսիսային Ուղեւոր»ին կը վիճակուէր Բ. շրջիկ մը՝ Զանդրիի բնիկ Հայութեան հետ դէպ ի Զօր, և տարաբախտ Արմաշականը կ'ապրուէր վտարանդի շրջիլ ամրողջ Անատոլուն, փակեղը նետելով Ալիս գետը։ Դիւցազնական է իր վախճան Ամանոսն Պէյէմպիկ, ուր պահ մը լուսաղբար եղանք միասին, անցած ըլլալով ընդ հուր և ընդ սուր...։

Ծ. Թ.Ի.

ՎԵՐՋ

ԿՈՊԵՌՆԻԿ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՏՈՒՆ

Հիմնուած 1900ին

Սթամպուլ, Պահճէ Գաբու, Մէյվախօճ խան

Հեռագրական հասցէ՝ COPERNIC

ՀԵՌԱԶԱՅՆ — Մաքսատուր Պիւրօ 182-3

Պօլիս 319 Տնօրէնութիւն
» Գօմիսիօնի նիւղ
» Մահսահան. »
» Ծովային »
» Վաճառական »
» 698 Այվանսէրայի մթերանոց

ՁԱՆԶՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱՆՈՒՄ, ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՉՈՒԹԻՒՆ, ԱՐՏԱՆՈՒՄ

ԾՈՎԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՔՈՒՄ, ՄԱՔՍԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԹՐԱՆՋԻԹԻ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՎԱՃԱՌՄԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՄԵՏԱՂԵՂԷՆ ՀԱԳՈՒՍՏ ԿՕՇԻԿ ԼԱՍՏԻԿ

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՋԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅՔ

ՄԸԹԱՒՐԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՂՐԱՒՐԱՆԱԿ

ԼՈՆԺԻՆ

Մեծ ձարտարարուեստի հաստատութիւն մը, որ չի գիտեր բնաւ իր գաւինիներուն վրայ հանգչիլ, ԼՈՆԺԻՆ ժամացոյցներու գործարանն է ապաքէն։ Սոյն հզօր մարքան այսօր զարձեալ իր վրայ խօսիլ կու տայ՝ յաջորդաբար եւ յաղթականօրէն ԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆԸ շահելով Նէօշատէլի եւ Լոնտոնի Դիտարաններուն ուշագրաւ մրցումներուն մէջ, որոնք տեղի ունեցան բազմաթիւ նշանաւոր գործարաններու արտադրութեանց միջեւ։ Աւասիկ երկու փառաւոր յաջողութիւններ՝ որոնք կու գան անգամ մը եւս և պերճախօսօրէն հաստատել ԼՈՆԺԻՆ ժամացոյցին վայելած տիեզերական համբաւն իրրեւ իր տեռին մէջ ամենակատարեալը, համբաւ մը՝ որ ուրիշներու սէս ոչ գլամի վրայ հիմնուած չէ։

17 Տարուան համար երաշխաւորուած

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՄԱՐ ՄԻԱԿ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

ՆԱՍԻՊ Խ. ՃԵԶՎԷՃԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԴՈՒՀԱՐԵՂԻՆԱՑ ԵՒ ՈՍԿԻ 18 Կ. ՇՂԹԱՆԵՐՈՒ

Մեծ Շուկայ, Կ. Պոլիս

Սոյն վաճառատունը կը ներկայացնէ նաեւ ժընեւի ՎԱՇԵՌՈՆ Է ԳՈՆՍԱՆԴԷՆ առաջնակարգ գործարանը ժամացոյցներու եւ Բարիզի ՄՈՌԻՋՕ ոսկի 18 Կ. շղթաներու հանրածանօթ գործարանը։

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻՔ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1880 ԻՆ

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԱՄԵՆԱՀԻՆ ԵՒ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԹԷՅԻ

Ախորժահոտ եւ հաճելի խառնուրդներ

ԵԱՓՐՈՒԵԱՆ ԹԷՅԻ

ԱՐԱՆՑ ԵՒ ԿԱՆԱՆՑ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԲՐԴԵՂԷՆ ԿԵՐՊԱՄԱՆԵՐ

ԲԱԼԲՈՑՈՒՆԵՐ, ԳՕԱՓԻՄՑՈՒՆԵՐ, ԳԵԱՒՈՐ ԲԱՆՁԱԼՕՆՆԵՐ

Ամենավերջին անգլիական եւ Քրանսական նորամեւութիւն

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

NATIONAL UNION SOCIETY LTD OF LONDON

ՀՐԴԵՀԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Դրամագ. £ 19,500,000

ՄԵԾ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

ԹԻԹԵՂԵԱՑ ԵՒ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ՄԵՏԱՂԵԱՑ

ՏՈՒՓԵՐՈՒ ԵՒ ԱՄԱՆՆԵՐՈՒ

Օրական 10,000 տուփ արտադրութիւն

Ամէն տեսակ Իւղի, Աւուշի, Թէյի, Սուրճի եւայլն տուփեր

ՉԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՋՈՒՐԻ ԱՄԱՆՆԵՐ

ԳԻՆՆԵՐԸ ԽԻՍՏ ԱԺԱՐՆ ԵՒ ԳԻՒՐԱՄԱՏՑԵԼԻ

Կ. Պոլիս, Ձեղալ Պէյ խան, թիւ 12

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ՍԹԱՄՊՈՒԼ 1363

ԹԱՐԹՈՒՔ ՄԸ

ՎԱԶԼԻՆԸ բժշկական և արուեստագիտական աշխարհի այն չքնաղ նիւթերէն մէկն է, որմէ՝ բժշկութիւնը լայն չափով մը գիտցած է օգտուիլ, և ա՛յդ խակ պատճառաւ կանացի Աշխարհը անոր գործածութեանը մէջ գտած է իր գեղեցկութիւնը սեւեռական ընելու գաղտնիքը:

Միակ անգամանութիւնը կը կայանար անոր մէջ որ հրապարակի վրայ վաճառուած վազելինը իր մէջ կը պարունակէ աւելորդ և վնասակար իւղեր և տարրեր, որոնք առողջութեան աղիտաբեր են:— Յարդ զրկուած էինք մեր արամազրութեան տակ ունենալէ ի նիւ Եօրք հաստատեալ

"CHESEBROUGH MFG. COMPANY"Ի

աշխարհահռչակ մաքուր վազելինով պատրաստուած բազմապիսի արտադրութիւնները, որոնց հոս ներածումը, մեծ զոհողութիւններու վերածուելէն՝ ձեռք բերուած է հրապարակիս ծանօթ

EDWARDS & SONS (N. E.) LTD.

հիմնարկութեան կողմէ:

Համառօտակի կերպով յիշենք վազելինի մի քանի պատրաստութիւնները, որոնք առանին գործածութեան մէջ հրաշքներ գործած են:

Hair Tonic չիչերու մէջ հերաթափութեան դէմ:

Vaseline Camphrée tabesներով Rhumatismeի դէմ:

Vaseline Mentholée tabesներով Grippe և Influenzaի դէմ:

Vaseline Cold Cream tabesներով դէմքի փափկութեան համար եւայլն, 30է աւելի պատրաստութիւններ, ամէնքն ալ մանաւանդ նպատակներու համար:

Աւելորդ կը համարինք յանձնարարել գործածութիւնը:

Մ. ԱՐԵՒԵԱՆ եւ Ը՝ՆԿ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ Ա.ՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ "ԼՈՅՏ ԼՕՆՏՕՆ,,

ՆԵՐԱԾՈՒՄ - ԱՐՏԱԾՈՒՄ

ՏՆՕՐԷՆ

"ՎԱՓԱՆ,, ԵՒ "ԱՐԱՔՍ,,

ԱՆԱՆՈՒՆ Ա.ՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

Թրամագլուխ 150,000 Օամ. Ոսկի

Սթամպուլ, Սիրեհեի, Կիւնեհ խան

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ՊՕԼԻՍ 2924

ԹԷՕԴԻԿԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

1—11. Ամէնուն Տարեցոյցը (1907—1921, տասնմէկ հատոր՝ իւրաքանչիւրը 150 դրա., բաց ի 1915 ամենահազուագիւտ տարուընէն):— **12. Ճաշելուած** (50 դրա.).— **13. Կաղանդ** (ամանորի նորավէպեր եւ հեքեաթներ, 50 դրա.):— **14. Տիպ ու Տառ** (գեղարուեստական պատկերազարդ տպագրութեամբ, 200 դրա.).— **15. Ծուարծաճ Ապրիլ 11ի** (ալբոմ 1915ի եկեղ. եւ մտաւորական գոհերու, 100 դրա.).— **16. Պօլիսի Հայելարը** (Իգմիրեանցէն վարձատրուած անհիպ բառգիրք ռամկօրէն լեզուի՝ էջ 2500).— **17. Գողգոթա բրահայ հոգեւորականութեան եւ իր հօտին 1915 աղէտալի տարիին** (մանրամասնութիւնը տե՛ս ներկայ հատորիս 313րդ. էջը).—**18. Տաղաւար** (տօնական նորավէպեր եւ հեքեաթներ՝ ի մօտոյ հրատարակելի).—**19. Սէրոճախրս** (զանազան նորավէպեր, նոյնպէս).— **20. Հանճարտ Թէմֆեր** (հայ գրողներու մասին ինքնապատկանիներ, նոյնպէս):

Եթէ կ'ուզէք որ

Ձեր Գիրերը, Շրջաբերականները, Պրօշիւրները, Գաթալօկները, Հրաւիրագիրները, Հաշուեցոյցերը, Պահարանները, Նամակաթուղթերը, Քարթերը

ԵԻՆ. ԵԻՆ. ԵԻՆ. ԵԻՆ.

խիստ մաքուր, նաեւ արուեստ, նուրբ եւ չափաւոր գիներով տպագրուին՝ դիմեցէք

Մ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Պոլիս, Զիչէք Բազար
Ֆեզլեան Խանի տակ թիւ 5

Ղալաթիա, Թիւնէլի կից
Պիլլուր փողոց թիւ 10

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ՊՕԼԻՍ 561 | ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ԲԵՐԱ 462

ԱԶՖԵՐՆԻՆ ԼՈ՛ՅՍ

ՉՈՒԱՐԹԱՍԷՐ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՆ

Հրապարակ ելաւ 1921 տարւոյ հետեւեալ պատկերազարդ Տարեցոյցները:

1. *ԵՐԳԻՐԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑ եր. Օտեանի, ծաղրանկարներով և ամբողջ «Ծապլվար»ով:*
2. *ԿԱՎՔՈՇԻ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ ծաղրանկարներով և Թօլայեան-Քէչեան երգիծանքներով:*
3. *ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ արեւելեան սիրավէպերով ու ֆանթէզիներով:*
4. *ԵՐԵՒԱՆԻ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ Մկր. Կապրաչի, հետաքրքրական էջերով:*
5. *Ա.ԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ երբեմնի սարկաւագ Մանաւեանի:*
6. *Ս. ԳԱՓԱՄԱՃԵԱՆԻ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ*

ԱԲՐԱՀԱՄ Կ. ԿՏԱՒՃԵԱՆ

ՅԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐ

ԻԶՄԻԹԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՑԻՑ

Կ. Պոլիս, Լիմոն Խակէլէսի, թիւ 67

Հեռաձայն՝ Պոլիս 81

Տիկիննե՛ր և Պարոննե՛ր, Ձեր առողջութեան համար գործածեցէք ՔԱՈՒՉՈՒԿ ԿՐՈՒՆԿՆԵՐԸ (դիմացկուն, հանգստաւէտ և վայելուչ), որոնց լաւագոյնները պիտի գտնէք

ՁԱՐԵՀ ՁԱՔԱՐԵԱՆԻ *մօտ:*

Կ. Պոլիս, Գամաւոր խանի դէմ,

Հանի Քիւչիւք փողոց, թիւ 68

Տիար,

Պատիւ ունիմ ծանուցանել Ձեզ թէ մեր եղբօրորդւոյն՝ Տիար ՅԱԿՈԲ ԱՆՏՈՆԵԱՆԻ հետ բնկերութիւն մը կազմած ենք,

ՀԱՅԿ, ՆՇԱՆ, ՅԱԿՈԲ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

անուամբ, որ պիտի շարունակէ մեր կալուածի մատակարարութեան, գնումի եւ վաճառման գործը, գրպելով նաեւ դրամական փոխանակութեան եւ փոխառութեան գործառնութիւններով, ինչպէս եւ Հրդեհի ապահովագրութեամբ, ներկայացուցչը ըլլալով Անգլիական **«SUN»** ապահովագրական բնկերութեան:

Տիար ՅԱԿՈԲ ԱՆՏՈՆԵԱՆի բնկերակցութիւնը, առնելով մեր տարիներէ ի վեր կալուածական գործերու մէջ ունեցած փորձառութեան եւ բազմաթիւ յաճախորդներու կողմէ մեզ ցոյց տրուած վստահութեան, համարձակութիւնը կու տայ մեզ ապահովցնելու Ձեզ թէ Ձեր շահերը լաւագոյն ձեռքերու վստահած պիտի ըլլան, եթէ հանիք մեր միջոցաւ կատարել Ձեր կալուածոց մատակարարութիւնը, գնումը, վաճառումը, եւ ապահովագրութիւնը:

Յուսալով որ առիթը պիտի ունենանք Ձեզ օգտակար ըլլալու, կը խնդրենք որ բնդունիք մեր յարգանաց հաւաստիքն:

ՀԱՅԿ ԵՒ ՆՇԱՆ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Նորաստուածեան խան, Կալաթա,

Կ. ՊՕԼԻՍ

Հեռագրի հասցէ՝—ԱՆՏՈՆԵԱՆ, ՊՕԼԻՍ

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ԲԵՐԱ 448

Փայլակ Գօլոշեան եւ Ընկ

ԿԻՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Մագրիվէօյ, Գարթալ Թէվիէ

ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ

Պօլիս, Պապը Ալի ձաssէ, կիւճիւք խան, բիւ 3-4

Հեռաձայն՝ Սթամպօլ 2924

Հայ ճարտարագէտներու և չինուածանիւթերու վաճառականներու կ'ընծայէ կը յանձնարարուի գործածել մի՛ միայն վերոյիշեալ գործարանի կիրը, որ իր տեսակի աշխուժութեամբը կը գերազանցէ տեղական բոլոր արտադրութիւնները։

Գործարանիս առաւելութիւններէն մէկն ալ այն է որ փոխադրութիւնները ճշդապահօրէն կատարելու համար՝ սեպհական ամէն միջոցներ ունի։

Բաց ի կիրի պատրաստութենէն, Ընկերութիւնս կը հայթայթէ նաեւ ուրիշ ամէն կարգի չինուածանիւթեր մեծաքանակ, և կ'ստանձնէ ճարտարագիտական ամէն կարգի գործեր և չինութիւններ, խիստ նպաստաւոր պայմաններով։

Բիչ պրամով տուն չինել ուզողներուն մասնաւոր պիտոյութիւններ կը տրուին։

Զի բաներ լաւ կօշիկ ունենալու լաւ ներկ մը միայն կրնայ երկարել ձեր կօշիկներուն կեանքը։

ՍԻՆԵԲԸ ՆՈՒԱՒՈ *ի ներկը գործածեցէք եւ յանձնարարեցէք ձեր բոլոր բարեկամներուն։*

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ

ՉԱՐԵՀ ՉԱՔԱՐԵԱՆ

Պօլիս, Գալաթասօ խանի դիմ, Հաճի Քեօխէ փողոց, Թիւ 68

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

Արսլանեանց Եղբարք եւ Ընկ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ՝ Մարիքիմ խան թիւ 2 Ղալաթիոյ Քարաքէ

ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ՝ Պահչէ Գափու թիւ 22 Կ. Պոլիս

ԹԵԼԵՖՕՆ՝ ՌԵՐԱ 179

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ

ՆԻՒ-ԵՕՐՔ - ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՃԻՒՂ

ԳԼԽԱՒՈՐ ԲԱԺՆԵՏԷՐ ԵՒ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՂ

ԿԻՄԼԻՅԻԿ ՀԱՆՔԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԵԾԱԲԱՆԱԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ՆԵՐԱԾՈՒՄ - ԱՐՏԱԾՈՒՄ

Ամէն կարգի ապրանքաց

ԾՈՎԱՅԻՆ ՃԻՒՂ

Ներկայացուցիչ՝ Ամերիկեան Անդրատլանտեան Շոգենաւային Ընկերութեանց

Ընդհ. Գործակալ՝ «ԱՏԼԻՍ», եւ «ԼԻՎԱՆԴԷ» Ծովային Գործակալութեանց

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՃԻՒՂ

ԼՕՆՏՕՆ ԱՍՈՒՐԷՆՍ ԳՕՐԲՕՐԷՇՐՆ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1720

Գ. ՄԱԳՈՒԼԵԱՆ ՈՐԴԻՔ

1860ին հիմնուած վաճառատուն

ԺԱՄԱՑՈՒՅՑ

Նեւ ԳՈՀԱՐԵՂԻՆԱՑ

Ուր կը գտնուին նաեւ արծաթեայ ամէն տեսակ պայուսակներ

ՍԹԱՆՊՈՒԼ

Եէնի-ձամի, Թիւ 38-39-40

Հեռաձայն Պոյիս 1038

ՈՒԼԿԹԱ. ԱՄԵՆԷՆ ԱՇԽԱՐՏԱՑՈՑՑ ԺԱՄԱՑՈՒՅՑԸ

Ներկայացուցիչ «ՈՒԼԿԹԱ»ի եւ այլ աշխարհահռչակ ժամացոյցներու

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ ԵՒ ՄԹԵՐԱՏԷՐ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵՒ ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ

ՀՈՂԱԿԱՒՈՐ ԴՐԱՄԱՐԿՂՆԵՐՈՒ

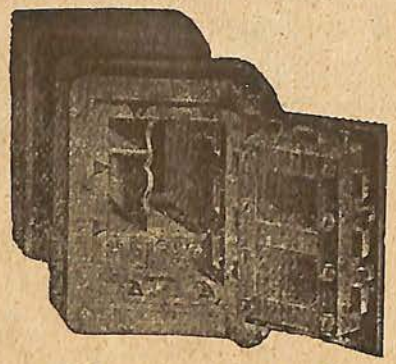

The Monument Works Co.
LONDON

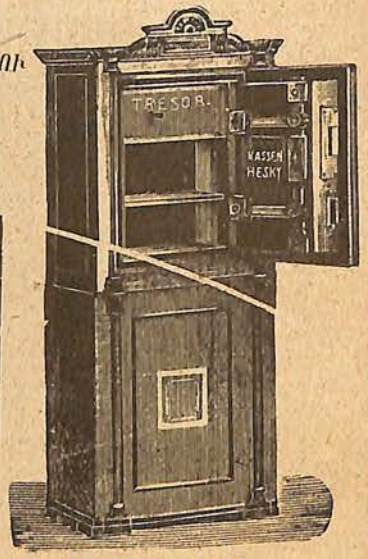

Wildbad - WIEN

Վաճառատանս մէջ կը գտնուին նաեւ ամէն տեսակ ջուր զտող գործիքներ (ֆիլթրէ) եւ ինֆեկտարժի լաբօրիքներ, թէ՛ նոր եւ թէ հին գործածուած :

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՆ

"UMBRELLA"

Fabricants:

Joseph CROSFIELD & Sons, Ltd.

WARRINGTON

(ENGLAND)

Agents:

J. W. WHITTALL & Co. Ltd.

CONSTANTINOPLE

JOSEPH CROSFIELD & SONS LTD. WARRINGTON, ENGLAND.

SAVON DE PREMIÈRE QUALITÉ

Lave vite et bien

et réduit le travail.

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ՕՃԱՌ

կը լուայ լաւ եւ արագ,

գեղչելով աշխատութիւնը :

ՆՇԱՆ ԶԱՄԻՉԵԱՆ ՈՐԴԻ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԷԼԵՔՏՐԱԿԱՆ ՄՈՄԵՐՈՒ

Սուլթան Համամ, թիւ 28

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՀԱՅ ՀԱՐՍՆԻՔՆԵՐՈՒ

զարդը և հրապոյրը ինչ բան կը կազմէ, եթէ ոչ ՄՈՄԸ, որուն ամէնէն զարգարուն, վայելուչ և ճաշակաւոր տեսակները կը պատրաստուին ահա այս վաճառատան մէջ:

Դարէեալ հո՛ն է որ պատուաբժան յաճախորդուհիները պիտի գտնեն կանացի զարդեղինայ վերաբերեալ ամէն կարգի առարկաները, հիանալի մնառքեղէնները, գլխարկի փետուրները, հոտեղէնները, ժանեակ ու ժապաւէն, բոլորն ալ Եւրոպայի լաւագոյն տուներէն ապսպրուած, գոհացնող՝ ամէնէն նրբաճաշակ և խստապահանջ Տիկիններն ու Օրիորդները: Գալով գիներուն, ա՛նքան մատչելի են ամէն քսակի, որ յաճախորդուհի մը ուրիշ անգամ չի մտածեր ասրքեր վաճառատուն մը: Այցելեցէ՛ք և համոզուեցէք այս տողերուն:

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

Կ. Պոլիս, Ջահմահիքլար, թիւ 32

Հիմնուած 1863ին

Չարդարեան գրատունը իր գոյութեան 60 տարիներու ընթացքին յաջողած է մթերել հայ գրականութեան ամենահազուագիւտ գրքերը, այնպէս որ չատ հազուադէպ կերպով իր յաճախորդներուն խնդրանքներուն գոհացում չկրնայ պատճառել:

Հետեւեալ գրքերը յատնաւոտպէս կը յանձնարարուի գնել ու ընթեռնուլ:

Վէպեր.— Թշուառներ, Պատերազմ և Խաղաղութիւն, 93, Կարապետ, Խորհրդաւոր աղջիկը, Հեղինէ, Գաղտնիք Բարիզի, Տանուտիկ, Ուր խեցիներ ժողվեցին, Ռասթութին, Քայքայում:

Պատմական գիրեր.— Ցիչատակարան, Հնդկաստանի նախարհդու, Թրքահայ բեմը, Անդրանիկ և իր պատերազմները, Կիլիկիոյ աղէտը, Ջենոր Գլուկ:

Գրական.— Մխիթար, Սիամանթօ, Կարմիր գիրքը, Գրիգոր Օտեան:

Երաժշտական.— Չայնագրուած երգարան, Չայնական երաժշտութիւն, Անդրանիկին, Հայաստան, Հայ Գուսան (երկու հատոր):

Բառարաններ.— Ծառուսահայ Յովհաննէսեան, Անկլօհայ Փափազեան, Անգլիերէն գրուցաբարութիւն, Յունա. գրուցաբարութիւն, Հայերէն Գաբամաճեան:

Դպրոցական.— Դարձլիկ Ա. և Բ., Պատմ. Հայոց Մարգարեան, Գիտութիւններ ե. Գէորգեան, Աչխարհագրութիւն Պապէսեան, Սրբազան Պատմ. Նարեկացի:

Ծանօթ.— Չիեղադարէեն առաջ տպագրուած գրքերու գիները վեց անգամ բազմապատկուած են: Դրացուցակ ձրի:

Մեր Եգիպտոսի միակ ներկայացուցիչն է Տիար ՆԵՐՍԷՍ ՂԱԶԻՆԵԱՆ (Էրզրումցւոց) *Բօսթ-Ռէսթանթ, Աղեքսանդրիա:*

ՕՍՄԱՆԵԱՆ
ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ
(ՀԱՅ ՊԱՆՔԱ)

Սթամպուլ, Աբըր Էֆ. Փողոց, Ասատուեան խան

Հեռաձայն՝ Պօլիս 105 եւ 106

Դրամատան վերաբերեալ ամէն տեսակ գործառնութիւնք։

Չէքեր ու հեռագրական վճարումի հրամանները — Դանձում եւ զեղչ — Գնում եւ վաճառում արժեթուղթերու — Փոխանակութիւն աւանդներու վրայ — Ընթացիկհաշիւներ — Նպաստաւոր պայմաններով դրամական աւանդներ տեսօրին և որոշ պայմանաժամով վճարելի — Խնայողական մասուկ։

Դրամատունս ունի ԿԱԼՈՒՍԹԱԿԱՆ ՅԱՆՁԱՆՁՈՒՄԻ ՃԻՒՂ մը, որ կ'ապահովէ կալուածներու մատակարարութեան վերաբերեալ դրամական, վարչական և դատական ամէն հոգ՝ չափաւոր վարձքի մը փոխարէն։

Ա. ԲԻԿ ԳԱԼՖԱԵԱՆ
ՓԱՍՏԱԲԱՆ

ՕՍՄ. ԻՐԱՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԷՆ ՇՐՋԱՆԱՒԱՐՏ ԵՒ ԱՆԴԱՄ ՀԱՅ ԵՒ ՕՍՄ. ԻՐԱՒԱԳԻՏԱՑ ԿԱՁՄՈՒԻՆ

Կ'ապահովէ քաղաքական, պատժական, առեւտրական և ամուսնական դատեր և կալուածային գործառնութիւններ։ Նախնական խորհրդակցութիւնները ձրի են։

Ամէն անոնք որ Պօլսէն դուրս կը գտնուին և ունին դատական գործեր ու կալուածային գործառնութիւններ, պատրաստ է առանց փոխարինութեան պատասխանելու իրենց հարցումներուն։

Իր գրասենեակը կը գտնուի նաեւ Ծանօթ և վաղեմի փաստաբան՝ Տիար Աւետիս Սուբէնեան։

ՀԱՍՑԷ. — Գալաթիա, Փօսթէ-ռաթիֆի ճի'շ դիմաց, Ասլէեր խան, Թիւ 29 գրասենեակը։

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ԲԵՐԱ 867

ԳՐԱՏՈՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ

Ջազմագճըլար Թիւ 20 Կ. Պոլիս

Պալենց Գրատունը հրապարակի վրայ ծանօթ միակ հայ գրատունն է, ուր ամէն տեսակ և ամէն լեզուէ գիրքեր կը գտնուին, գործառնութիւնները կը կատարուին չափազանց արագ և խիստ գոհացուցիչ կերպով։ Բաց ի գաղտական ճոխ տեսակէն, կը գտնուին նաեւ գրական և գիտական գիրքեր, ինչպէս նաեւ Թիֆլիզ, Վենետիկ, Վիէննա և Ամերիկա տպագրուած հայերէն գիրքերու ճոխ մթերք մը։

ԲԱՐԻՔ

Եթէ Գաղղիոյ մէջ ո և է ապրանք ծախել կամ առնել կը փափաքիք և կամ եթէ հոն ո և է առեւտրական, ճարտարարուեստական կամ այլ գործ ունիք, վստահութեամբ դիմեցէք

ՁԱՀՐԱՄ ԿԱՐՄՐՈՒԿԵԱՆԻ, Ի ԲԱՐԻՔ

որուն քով լաւագոյն ընդունելութիւնը և լուծումը կը գտնեն ամենապատիւէն ամենաանճոռ բոլոր լուրջ գործերը և որ գոհ կը ձգէ իրեն դիմողները, իր երկարամեայ փորձառութեան և ուղղամտութեանը չնորհիւ։

Հասցէ՝ **W. GARMROUGUIAN**
14, Rue Taitbout, PARIS (IX)
Հեռագրական հասցէ՝ ARARAT-PARIS
Հեռաձայն՝ BERGÈRE 50-62

— Ձեր ամանները թանկագին մետաղէ՞ են։

— Ո՛չ, պարոն, ամենապարզ մետաղէ, միայն թէ...

— Հասկցայ, Տիկին, միայն թէ .. «սիւպլիմօր»ով փայլեցուցած էր։

SUBLIMOR ով բոլոր մետաղները կը փայլին, շուտ եւ լաւ։

ԿԵԳՐՈՆԱՏԵԼԻ

ՁԱՐԵՀ ՁԱՔԱՐԵԱՆ

Պօլիս, Գալաթասրայ խանի դիմ. Հաճի Քեօխիէ փողոց, թիւ 68։

ԱՇԽԱՐՀԱՀՌՈՋԱԿ ԵՒ ԱՆԶՈՒԳԱԿԱՆ
ՓԱՅԼԵՑՈՒՑԻՉ ՀԵՂՈՒԿՐ

ՔԱՕԼ

որուն երկաթիլը կը բաւեն ամենաաղտոտ մետաղները վայրկենապէս մաքրելու և անոնց տեւական փայլ մը տալու համար։

Պահանջեցէք ամէն տեղ կարմիր էթիքէթով իսկական Քաօլը։

ԼԻԶՕԼ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԻԿ ՀԱԿԱՆԵԱԿԱՆ

ՖՐԱՆՍ. ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾԵԱԼ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

MARQUE DE FABRIQUE
LYSOL
DEPOSÉE

Միակ յանձնարարելին՝ բժշկութեան, վիրաբուժութեան և մանաւորապէս պաշտօնատուներու, վարչութիւններու, մարժարաններու, ինչպէս նաև առանձին մաքրութեան և հականեխութեան համար։

Բովանդակ Թուրքիոյ և Հայաստանի միակ ներկայացուցիչ և մեծահատիկ

ՄԿ. ՖՐԷՆԿԵԱՆ

Սուլթան Համամ, Մէսաւէթ խան, Սթամպուլ

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ՊՈՒԼՒՍ 111

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL1600286

Ук. 22-74
66